This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

OC

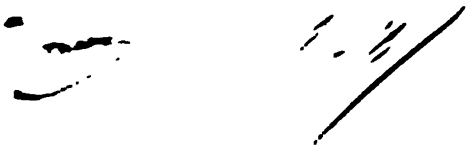

ІАН

РНЯ

Просвѣщение“

98

Filippov, M. M.

ОБСАДАТА НА СЕВАСТОПОЛЬ

ИЛЮСТРОВАНЪ ИСТОРИЧЕСКИ РОМАНЪ

ВЪ ПЕТЬ ЧАСТИ

отъ

М. М. ФИЛИППОВЪ

Прѣвелъ отъ русски: **Г. Боневъ.**

СОФИЯ
Печатница „Просвѣщение“
1898

PG3460
F540815

ПРОЛОГЪ

2.Y

00815

Rotpaddruf.

158

Filippov, M. M.

ОБСАДАТА НА СЕВАСТОПОЛЬ

ИЛЮСТРОВАНЪ ИСТОРИЧЕСКИ РОМАНЪ

ВЪ ПЕТЬ ЧАСТИ

отъ

М. М. ФИЛИППОВЪ

Прѣвелъ отъ русски: **Г. Боневъ.**

СОФИЯ
Печатница „Просвѣщение“
1898

PG3460
F540815

ПРОЛОГЪ

I.

Въ края на 1852 година въ дворецътъ на великата княгина Елена Павловна се даваше блѣстящъ балъ, на който присъствуваше и императорската двойка. Цвѣтътъ на петербурското общество и цѣлия дипломатически корпусъ бѣхъ тука на лице.

Ослѣпителния блѣсъкъ на люстритѣ и раскошнитѣ лампи, хубавитѣ наредби въ двореца, богатия изборъ на картини, тропическитѣ растения, които украшавахъ сълбитѣ и залитѣ на двореца — всичко това не произвеждаше особено впечатление на избраното общество, което се бѣ събрало у великата княгиня. Балътъ бѣше, при все това, доста оживенъ, главно благодарение на това, че всички които присъствувахъ тукъ, очакваха съ голѣмо нетърпение императора. Найпослѣ той дойде, заедно съ императрицата.

Портрета на императора Николай е извѣстенъ. Въ това врѣме, което описваме ний, царьтъ е тъй величественъ, както и въ годинитѣ на младостьта си. Наистина, коситѣ му бѣхъ значително прорѣдели, краищата на устата му нервно се свиваха и проницателнитѣ му очи като че се замъгляваха. Но царьтъ се държѣше право, съ вирната глава, движенията му бѣхъ енергични, но равномѣрни, а походката му въ пълната смисъль на думата — царска. За императоръ Николая би могло да се каже съ думитѣ на Шекспира, че той бѣше „царь отъ глава до пети“.

Деколтирани дами въ кадифени и копринени накити съ дълги шлейфове, обсипани съ маргаритъ и брилянти, кавалери въ ордени, звѣзди, кръстове и еполети, всички почтително се спрѣхъ при приближението стройната фигура на императора, който вървѣше подъ ръка съ императрицата. Тя бѣ жена съ високъ ръсть и съ болѣзненъ видъ. Тя до нейдѣ напомняше майка си, знаменитата пруска кралица Луйза.

Великата княгиня Елена Павловна, като видѣ императора и императрицата, побърза да ги посрѣщне съ свойта обикновенна стремителна походка. Императрицата поговори нѣколко минути съ домакинята, а подиръ това нея я заобиколихѫ прѣимущественно посланницитѣ на разнитѣ нѣмски господарства. Между тѣхъ бѣше и пруския посланникъ, генералъ Роховъ, една ограничена, но добродушна личность; съ своя видъ той напомнюваше нѣкой старъ пруски фелдфебелъ и въ минало врѣме той се ползуваше съ неограниченото довѣрие на императоръ Николая. Случваше се тъй че царьтъ расправяше на Рохова такива работи, които незнаеше неговия собственъ господарственъ канцлеръ, графъ Несселроде и, Роховъ молѣше императора да му позволи да съобщава тѣзи свѣдения на русския министеръ.

Бѣше тука и австрийския посланникъ, графъ Менсдорфъ-Пули, личность, която вечно страдаше отъ подагра, честенъ воинъ, който никога нищо не знаеше за намѣренията на своето правителство. Единъ пѫть Менсдорфъ откровенно се призна на императора, че би прѣдпочелъ да командува една бригада въ нѣкой унгарски градецъ, отъ колкото да играе ролята на посланникъ въ Петербургъ, тъй като отъ политика той нищо не разбира. Това признание доста се хареса на императора. Менсдорфъ бѣше красивъ мѫжъ и бѣше врѣме когато много великосвѣтски дами се влюбвахѫ въ него, по редъ, ту въ него, ту въ италиянския пѣвецъ Марио.

Въ послѣдньо врѣме, както прусския посланникъ така и австрийския консулъ паднахѫ въ немилость. Работата се състоеше въ това, че пруския краль и австрийския императоръ се бѣхѫ условили съ императора Николая да признаятъ държавния прѣвратъ, по силата на когото Наполеонъ III стана императоръ на Франция, но въ сѫщото врѣме да титулиратъ Наполеона не „братъ“ а „добъръ приятель“. Голѣмо бѣше негодованието на Николая, когато излѣзе че съсѣдитѣ му не спазихѫ условията и че отъ всичкитѣ монарси въ Европа, само той наричаше Наполеона тъй, както бѣ прието да се именува прѣзидента на съединенитѣ държави. Императорътъ не обичаше да се шегува и на парада на Рождество Христово прѣзъ 1852 година, нѣколко дни прѣди описваемия отъ насъ балъ, Николай даде воля на своя гнѣвъ. Въ присѫствието на много русски генерали, той об-

сипа и двамата посланници съ укори, говори съ тѣхъ като съ виновни ученици и безъ заобикалки имъ каза, че по въпроса за титула на французкия императоръ и двамата съюзника сѫ му измѣнили.

Отъ само себе се разбира, че подиръ тѣзи нотации и двамата посланника не можѣхѫ да разчитатъ на особеното внимание на императора. И дѣйствително той ги не удостои даже и съ единъ погледъ.

Въ группата на дипломатитѣ не бѣше трудно да се забѣлѣжи единъ нисичъкъ човѣкъ, съ златни очила, подъ които свѣтѣхѫ двѣ умни, хитри очи. Това бѣше русскиятъ държавенъ канцлеръ, графъ Несселроде.

Графътъ обикновенно имаше обичай, свойственень на много дипломати, да говори по вечеринкитѣ и баловетѣ за всичко каквото дойде на дума: за балета, за италиянската опера, за женитѣ, къмъ които той имаше малка слабость, независимо отъ това, че бѣше съ доста прѣминала възрасть, — за всичко, а само за политика не. Този пѫть, обаче, графътъ измѣни на своето правило. Несселроде водѣше на английски езикъ единъ разговоръ съ британския посланникъ серъ Хамилгонъ Сеймуръ. Отначало тѣ размѣнихѫ по нѣколко общи фрази, но подиръ това графътъ повика на страна серъ Сеймура, като му каза, че желае да поговори съ него за една работа отъ първостепенна важность.

— Императорътъ ме моли да ви кажа, че той желае непрѣменно да поговори съ васъ, мой драгий серъ Хамилтоне, каза Несселроде. — Азъ мислѭ, че той самъ ще се приближи до васъ. Вий не знаете императора. Благородството на неговата душа е вънъ отъ всѣко съмнение; но императорътъ много живо туря на сърдце всичко, което се отнася до интереситѣ на въсточнитѣ християне. У Васъ, въ Англия се заблуждаватъ, като утвърждаватъ, че руссия се ръководи при това отъ нѣкакви си фантастически мечти за хегемония надъ всичкитѣ православни страни. Ни най-малко. Ний сѫщо не сме безусловни противници на Франция. Вий знаете, драгий ми господинъ Хамилтоне, че лично азъ съмъ билъ всѣкога противъ тази политика, която руссия води по отношение на Франция подиръ полския мѣтежъ. Азъ всѣкога съмъ съчувствувалъ на краль Луи Филипа, като уважавамъ въ него монархическия принципъ, и могѫ да ви увѣря. . .

— Азъ ви не разбирамъ добрѣ, — прѣкъсна Сеймуръ: — колкото ми е мене извѣстно, вашия господарь бѣше доволенъ отъ паданието на Луи Филипа. Сега въ Франция царува Наполеонъ III, и на правителството на кралицата би било доста приятно, ако вий бихте могли да повлияете на вашия господарь въ този смисъль, щото да се отстранятъ всѣкакви недоразумѣния между васъ и сегашното французско правителство.

— Вий сте песимистъ, драгий господине, никакви крупни недоразумѣния нѣма и се не прѣдвиждатъ. . .

— О! промънка англичанинътъ. — Обаче въпроса за ключа отъ вратата на Витлеемския храмъ, и до сега още служи поводъ за раздоръ между васъ и Франция.

При тѣзи думи на Сеймура, устата на графъ Несселроде се искривихѫ въ една неприятна усмивка. Знаменития споръ зарадъ този ключъ всѣкога привождаше графа въ отчаяние. Графъ Несселроде, бѣше наистина единъ отъ дѣйцитѣ въ епохата на священния съюзъ. Той обичаше да повтаря, че негова подписъ стои наредъ съ подписитѣ на Харденберга, Маттерниха и Веллингтона. Но отъ друга страна по религия графътъ бѣше отъ английско вѣроисповѣдание, по убѣждения — волнодумецъ и човѣкъ въ пълната смисъль на думата, свѣтски. Священния съюзъ бѣше, отъ негова точка зрѣние само една сполучлива дипломатическа комбинация. Графътъ никакъ не можѣше да проумѣе по какъвъ начинъ въ XIX вѣкъ, въ епохата на телеграфа и парната машина би могълъ до се възбужда между двѣ държави въпроса за нѣкакви си поклонници, както той наричаше православнитѣ богомолци. Да се породи скарванье съ Франция зарадъ нѣколко гръцки попове и калугери! „Та ние се връщаме къмъ епохата на кръстоноснитѣ походи“, говорѣше графътъ, като приписваше цѣлата тази история на интригитѣ на „старата русска партия“. Но когато графъ Несселроде пръвъ пѫть се научи, че Наполеонъ III отъ своя страна поддържа претенцийтѣ на католическитѣ калугери, които се стремехѫ да добиѭтъ ключа отъ голѣмитѣ врата на Витлеемския Храмъ, той биде очуденъ до такава степень, щото първоначално не проумѣ въ що се състои работата. Графътъ дълго врѣме си блъска главата да разбере, що значи това? Най-послѣ, безъ да попита императора, той испрати телеграмма въ Парижъ,

въ която пишеше на нашия посланникъ: „помжчете се да узнаете, за какъвъ ключъ се касае — да ли не е дума за нѣкакъвъ инструментъ, съ когото е прието да се отварятъ врата или тука се подразбира нѣкакъвъ си особенъ ключъ, напримѣръ нѣкаква си емблема!!“ Но очудването на графа нѣмаше граници, когато му отговорихж, че думата е за сжщински ключъ, т. е. такъвъ, съ какъвто е прието да се отварятъ врата. . .

— Не ще съмнение, вий разбирате, драгий господине, продължаваше графътъ: — че този смѣшенъ споръ между латинскитѣ и гръцки калугери ще се уравни по единъ чисто дипломатически пжть. . .

— Правителството на Нейно Величество кралицата това и желае, — сухо отговори Сеймуръ.

Въ това врѣме при тѣхъ се приближи французкия посланникъ Кастелбажакъ, човѣкъ вече старъ, отъ военнитѣ, по нѣкога безтактенъ и невъздържанъ на езикъ. Въ първия день на своето присиганье въ Петербургъ, той на парада прѣдложи такива неумѣстни въпроси, щото за всѣкога падна въ мнѣнието на императора. Подиръ встжпването на Наполеона на прѣстола, Кастелбажакъ постоянно повтаряше думитѣ на своя повелитель: „Империята — това е миръ“.

Французинътъ се приближи до графъ Несселроде, а британския посланникъ се възползува отъ това и се отдалечи на страна.

— Какъ си прѣкарвате, графе, — каза французинътъ като стискаше ржката на канцлера. — Прѣстанете да мислите за политика. По-добрѣ обърнете внимание на тази очаровательна блондинка. Какъвъ раскошенъ бюстъ!

Кастелбажакъ бѣше сжщо такъвъ старикъ както и Несселроде и сжщо такъвъ любитель на женскитѣ прѣлѣсти.

— Вий сте непоправимъ, драгий господине, каза съ усмивка Несселроде, — васъ, както се види, повече отъ всичко друго на свѣта, ви интересуватъ женитѣ.

— Прибавете, красивитѣ и младитѣ. . . Кекавитѣ и старитѣ, както вашитѣ отъ Москва княгини, азъ не обичамъ... Що си говорехте съ Сеймура? Той, както се види, сé ви е още сърдитъ. Наистина, неси струва да се обръща на него внимание. Неодавна азъ казахъ на вашия господарь: „ваше величество, сериозния тонъ на Серъ Сеймура — това е про-

ста прищѣвка на единъ капризенъ англичанинъ". Императорътъ милостиво се усмихна и каза: „това сѫщото постоянно твърди Несселроде".

— Разбира се, прибърза да подхване графътъ: — Азъ съмъ твърдѣ щастливъ, че моитѣ доводи не сѫ останали безъ влияние на императора. . . Ще ви кажѫ между насъ, че тука никой не вѣрва въ възможностьта на единъ англо-французски съюзъ. . .

— Разбира се, единъ такъвъ съюзъ е чиста безмислица, забѣлѣжи Кастелбажакъ.

Между това императоръ Николай Павловичъ се приближи къкъ группата на нѣмскитѣ дипломати. Чернитѣ фракове и мундири съ звѣзди нервно се раздвижихѫ. Всички се напрѣдваряхѫ да обърнатъ върху себе вниманието на господаря и ловѣхѫ всѣки неговъ погледъ. Но императорътъ, като замина разнитѣ Саксъ-Кобургъ-Готски съвѣтници, се приближи право къмъ осамотения серъ Хамилтонъ Сеймуръ, приятелски му стисна рѫката и го поведе съ себе си въ една отъ съсѣднитѣ зали на двореца.

Серъ Сеймуръ замѣтно се различаваше между другаритѣ си — дипломати, съ своитѣ непринудени обноски, които той умѣеше да съединява съ извѣстна часть на вѣжлива почтителность.

Въ това врѣме, когато въ главнитѣ зали на двореца гърмѣше музиката, чуваше се дрънканье на шпори и шумъ отъ коприна и кадифе — въ отдѣлната зала, дѣто сегизъ тогизъ се появяваше фигурата на нѣкой гость, който изчезваше при внушителния погледъ на Императора, се водѣше бесѣда между британския посланникъ и господаря.

Императорътъ говорѣше пламенно, като правѣше енергически жестове и съ отривисти фрази, като че размѣрени по тактъ. Англичанинътъ почти прѣзъ всичкото врѣме слушаше и като че мислено стенографираше думитѣ на господаря, въ които виждаше важенъ материялъ за съобщения въ Лондонъ.

— Вий знаете, говорѣше императорътъ — моитѣ отношения къмъ Англия. Това, което съмъ ви говорилъ порано, повтарямъ и сега. Азъ искренно желаѭ, щото двѣтѣ държави да бѫдѫтъ свързани помежду си съ връзкитѣ на едно най-близко приятелство. Азъ съмъ увѣренъ, че това е

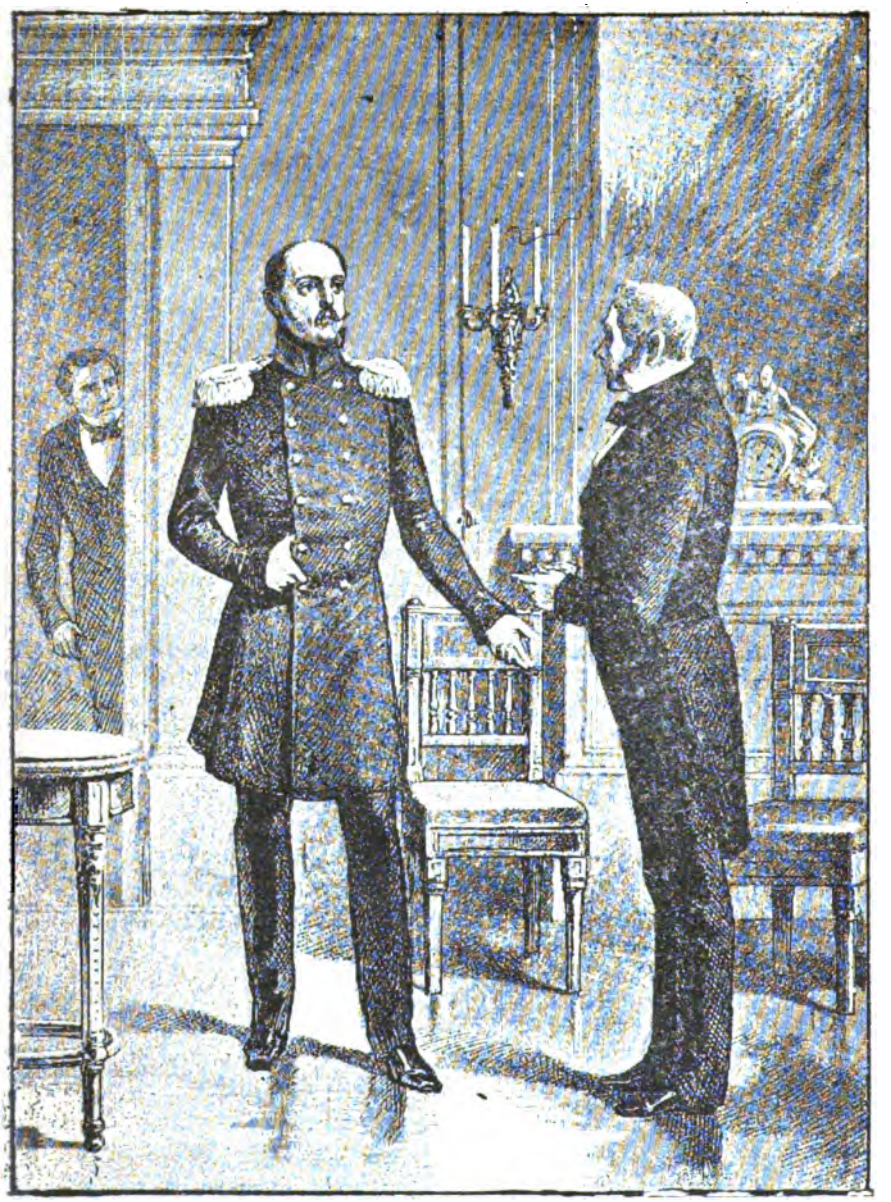

— Видите ли въ що се състои работата, каза господарътъ:— подъ наше попечителство се намира единъ болѣнъ човѣкъ (стр. 11).

възможно. Молѭ ви, прѣдайте моитѣ думи на лордъ Джонъ Росселя. Ако ний бѫдемъ заедно, за мене нѣма значение онова, което мислѭтъ другитѣ. Сега азъ ще се простѭ съ васъ.

Императорътъ пакъ стисна рѫката на серъ Сеймура, като му даваше да разбере, че разговора е свършенъ. Но Сеймуръ, който почти прѣзъ всичкото врѣме пази мълчание, изведнъжъ попита.

— Господарю, съ вашето позволение, азъ се осмѣлявамъ да продължѫ за малко нашия разговоръ

— Що има? Попита господарътъ: — говорете, — азъ съ внимание ви слушамъ.

— Съ това условие, господарю, че вий ще ми позволите съвършенно свободно да искажѫ своитѣ мисли, които ми внушаватъ вашитѣ послѣдни думи.

— Разбира се. Говорете съ мене съвсѣмъ откровенно.

— Азъ би билъ радъ, — каза Сеймуръ — ако ваше величество притурехте нѣколко успокоителни думи относително Турция.

Императорътъ сви вѣжди. На единъ мигъ се показа, че думитѣ на Сеймура неприятно му подѣйствувахѫ. Подиръ едно малко колебание, той каза твърдо, но приятелски:

— Вий самъ знаете, че работитѣ на Турция се намиратъ въ едно най-лошаво състояние. Турция е блиска къмъ едно пълно распаданье. Нейната гибель би била, обаче, нещастие за цѣла Европа. Необходимо е щото Англия и Русия да дойдѫтъ до едно напълно сърдечно съглашение по този въпросъ и да не прѣдприематъ нищо тайно една отъ друга.

— Азъ съмъ увѣренъ, че английското правителство, напълно раздѣля този вашъ взглядъ, господарю, — възрази Сеймуръ.

— Видите ли въ що се състои работата, каза господарътъ: — подъ наше попечителство се намира единъ болѣнъ човѣкъ. Азъ ви говорѭ откровенно, че за насъ би било нещастие, ако този болѣнъ човѣкъ умрѣ и по този начинъ се изплъзне отъ рѫцѣтѣ ни . . . .

— Ако азъ съмъ правилно разбралъ думитѣ на ваше величество — каза Сеймуръ: — вий считате раздѣлата на Турция дѣло твърдѣ възможно.

— Съвсѣмъ напротивъ, — побърза да възрази императорътъ: — азъ знаѭ, че мене ми приписватъ нѣкакви си завоевателни стрѣмления. Азъ не сподѣлямъ мнението на моята бабка, императарица Екатерина. Моето царство е толкова обширно, щото уголѣмяванье на територията само по себе си заключава една опасность. Цѣлостьта на Турция ни най-малко не заплашва моитѣ интереси. Има друга страна на въпроса. Въ Турция има нѣколко милиона християне. Има чувства и длъжности, които никога не трѣбва да се изгубватъ изъ прѣдвидъ: Руссия е получила свѣтлината на християнската вѣра отъ Истокъ и това ѝ налага извѣстенъ дългъ. Азъ ви казахъ вече: — Турция е болѣнъ човѣкъ. По-добрѣ е за насъ да прѣдупрѣдимъ нейното паданье, нежели да чакаме една катастрофа. Ето пункта, по когото азъ бихъ желалъ да имамъ съдѣйствието на вашето правителство. . . .

— Но, ваше величество, мене до толкова ми сѫ извѣстни намѣренията на моето правителство, щото азъ могѫ отпонапрѣдъ да гарантирамъ за едно: — Англия въ всѣки случай нѣма да прѣдупрѣждава събитията и, прѣдъ видъ на едно възможно паданье на Турция, нѣма да се рѣши да располага съ сѫдбата на своя старъ приятель и съюзникъ.

— Това е хубаво правило, — възрази императорътъ: — но при все-това е важно, щото ний да се разбереме единъ другъ: иначе събитията ще ни намѣрятъ неприготвени. Сега пакъ ще ви кажѫ съ една пълна откровенность: Ако Англия мисли да се утвърди въ Цариградъ, това азъ нѣма да допусна. Отъ своя страна, давамъ обѣщание, че нѣма да бутамъ Цариградъ. Казвамъ, разбира се, ако е думата за завладяванье. Не могѫ да гарантирамъ, че обстоятелствата нѣма да ме принудѭтъ да го завзема врѣменно . . .

Серъ Сеймуръ замълча колкото една минута, като ясно съзнаваше грамадната важность на послѣднитѣ царски думи. Най-послѣ той каза:

— Може би, ваше величество, сте по-точно освѣдомени върху положението на Турция . . . Отъ прѣписката си съ лордъ Росселя, азъ не вадѭ заключение за скората гибелъ на отоманската империя.

— Азъ ви повтарямъ, — каза господарътъ съ слабо търпение, — че болниятъ човѣкъ умира. Тука се явяватъ

множество въпроси, които трѣбва да се рѣшатъ прѣдварително. Покрай дунавскитѣ княжества и сега се намиратъ подъ моето покровителство. Нека си така остане. Сърбия може да се устрои сащо по такъвъ начинъ; тоже и България. Колкото се касае до Египетъ, азъ разбирамъ всичкото значение на тази територия за Англия.

— Колкото се касае до Египетъ, прѣкъсна Сеймуръ: — смѣя да ви отговаря, ваше величество, че Англия всѣкога се е грижила само за обезпечението на търговския пать къмъ Индия. . . .

— Добрѣ — каза господарътъ: — нека вашето правителство помисли върху всичко това. Азъ имамъ довѣрие въ англійското правителство. Отъ вашитѣ министри не искамъ никакви писменни обязателства. Азъ бихъ желалъ една свободна обмѣна на мислитѣ, а въ случай на нужда, словото на джентлимента. Това е достатъчно между насъ.

Като каза послѣднитѣ думи, господарътъ стана, този пать рѣшително се раскляна съ Сеймура и се върна въ залата, дѣто го чакахе съ нетърпение и даже съ малко безпокойство.

Императорътъ постоя още единъ часъ и си отидѣ въ зимния дворецъ, въ хубаво расположение на духа. Бѣше вече два часътъ слѣдъ полунощъ, когато Николай Павловичъ влѣзе въ спалнята си. Старикътъ камердинеръ сладко спѣше въ каридора, на едно кожено кресло. Николай Павловичъ не иска да го буди, ами си влѣзе самичъкъ, прилѣпи восчената свѣщь на една дъсчица, която се издърпваше отъ иконастаса и като застана на колѣни, дълго се моли. Като се съблече безъ чужда помощь и угаси свѣщьта, той си лѣгна на своята събиравша се походна постеля и се зави вмѣсто съ завивка, съ своятъ офицерски шинель.

II.

На шеснадесети Февруарий 1853 година пристигна въ Цариградъ на парахода — Фергатъ „Гръмоносецъ“ русскиятъ чрезвичаенъ пратеникъ генералъ-адютантъ, адмиралъ та и надъ всичко отгорѣ свѣтлиятъ князь Александръ Сергѣевичъ Меншиковъ, потомъкъ на извѣстния Петровски любимецъ.

Меншиковъ бѣше едно отъ най-довѣренитѣ лица на господаря. Него го считахѫ скѫперникъ, но подобно на Орлова, той се ползуваше съ репутацията на една безукоризнена честность, нѣщо което при тогавашнитѣ рушвети и подкупничества, които проникнахѫ и въ най-високитѣ сфери, бѣше качество твърдѣ важно. Императорътъ се дълго колеба кого да испроводи въ Цариградъ, Орлова или Меншикова? Като избра послѣдния, Николай Павловичъ на тръгванье, при заминуваньето на княза изъ Петербургъ, даде му нѣколко общи наставления. Между друго Николай Павловичъ забѣлѣжи Меншикову, че него сериозно го огорчаватъ слуховетѣ за волнодумничеството на княза.

— Тази клевета сѫ измислили моитѣ врагове, — каза Меншиковъ: — мене ме не обичатъ за това, защото на всички казвамъ истината.

— Помни, Александръ Сергеѣвичъ, че ти отивашъ да защитишъ православната вѣра, — каза господарьтъ на прощаванье.

Параходътъ „Гърмоносецъ“, на когото бѣше Меншиковъ се приближаваше къмъ Буюкъ-дере, прѣдградието, дѣто се намираше лѣтния дворецъ на русското посолство. „Гърмоносецъ“ постепенно умаляваше ходътъ си. На срѣща му излѣзе параходътъ „Грозний“, на когото се возѣше чиновникътъ Озеровъ, който врѣменно управлязаше дѣлата на русското посолство.

Меншиковъ стоеше на кувертата заедно съ вице-адмиралъ Корниловъ, обкржженъ съ блѣстящата си свита, прѣимущественно отъ гвардейски офицери. Князьтъ говорѣше съ своя неприятенъ, до нейде дрезгавъ гласъ, съ младитѣ адютанти, мнозина отъ които виждахж Цариградъ за пръвъ пѫть, — и имъ четѣше цѣла лекция върху забѣлѣжителнитѣ мѣста на града. Князьтъ се отличаваше съ едно енциклопедическо образование.

Меншиковъ бѣше високъ на ръсть, съ доста прѣклонна възрасть вече, но още съвсѣмъ бодъръ, съ бѣли мустаки и гъсти бѣли вѣжди, изъ подъ които свѣтехж двѣ умни сини очи. Саркастическата му усмивка рѣдко слизаше отъ лицето му, и князьтъ постоянно дразнѣше нѣкого и пускаше различни остроти. Ермоловъ каза за него веднъжъ, че Меншиковъ нѣма нужда отъ бръснанье, тъй като за него е доста да извади езика си, за да се обръсне.

И двата русски парахода пристигнахж въ Топъ-хане, — една часть на града, която е получила своето название отъ фабриката, дѣто се лѣкятъ топове. Брѣгътъ прѣдъ зимния дворецъ на русското посолство бѣше обсипанъ отъ една многочисленна тълпа. Въ прѣднитѣ рѣдове се видѣхж чиновницитѣ отъ русското посолство. Въ пъстрата тълпа, състояща се отъ гърци, арменци, турци, българе, се забѣлѣжвахж нѣколко всадници съ дами, облѣчени като амазонки: въ тази группа не бѣше трудно да се познаятъ англичанки.

Меншиковъ слѣзе на брѣга и съ цѣлата си свита тръгна въ двореца. Него неприятно го порази, че на срѣща се не яви нито единъ отъ висшитѣ турски сановници.

— Турцитѣ, както се вижда, не знаятъ и най-проститѣ правила на вежливостьта, каза князьтъ, като се обръщаше къмъ управляющия посолството, Озеровъ. — Нито единъ отъ тѣхнитѣ министри не удостои съ срѣщата си пратеника на русския императоръ. Мене не ми е потрѣбна тѣхната любезность: но въ меото лице тѣ нанасятъ оскръбление на русското име.

Дошлиятъ съ Озерова пръвъ драгоманъ на посолството, грькътъ Аргиропуло, възрази на това:

— Ваша свѣтлость, турцитѣ пѣматъ обичай да посрѣщатъ както въ Руссия, съ хлѣбъ и соль. Тукашното госто-

приемство е отъ другъ родъ. Турчина повече отъ всичко се страхува да не обеспокои госта си. Утрѣ, безъ всѣко съмнѣние, самъ султанътъ ще испроводи при ваша свѣтлость своятъ церемонимейстеръ, за да ви поздрави.

— Може би . . . Но азъ, въобще, се страхувамъ, че ще ми се случи да се карамъ съ тѣзи господа, — каза Меншиковъ: — азъ съмъ изучилъ натурата на жителитѣ отъ Истокъ. Колкото повече имъ отстжпите, толкова по-лошо. Впрочемъ, тука азъ всичко ще прѣправя по своему. Вие доста сте ги разгалили.

Чиновницитѣ слушахж съ почтително изопнати лица. Драгоманинътъ се не излъга. На слѣдующия день султанътъ испрати при Меншикова своя церемонимейстеръ, Кямилъ-бея.

Меншиковъ, който често страдаше отъ безсъница, лошаво прѣмина нощьта, стана рано и не бѣше расположенъ. Когато му обадихж за дохождането на Кямилъ-бея, князътъ каза:

— Нека почака малко; не трѣбва да ги галимъ.

— Освѣнъ това, ваша свѣтлость, — каза явившиятъ се съ този докладъ адютантъ: дошелъ е още и гръцкиятъ патриархъ; нѣма ли да заповѣдате да пустнемъ него понапрѣдъ?

Меншиковъ, както се види, размишляваше и не даде никакъвъ отговоръ.

— Осмѣлявамъ се да искажж моето мнѣние, ваша свѣтлость, — каза присжствущиятъ тука Озеровъ: — мене ми се струва, че едно прѣдпочтение, оказано на патриарха би могло да има най-добро влияние върху умоветѣ на тукашнитѣ християне.

— Не, ваше прѣвъсходителство, каза Меншиковъ, — азъ съвсѣмъ нѣма да приема този калугеръ . . . . И безъ него си имаме доста работа. Азъ и нашитѣ, русски, калугери не обичамъ, а тѣзи атонскитѣ — по-голѣмата часть отъ тѣхъ сж интриганти и просеци.

Адютантътъ си излѣзе.

Подиръ нѣколко дни, Меншиковъ посѣти великия везиръ, като съвършенно прѣнебрѣгна турскиятъ министръ на външнитѣ дѣла, Фуадъ-Ефенди. Тогава се случи нѣщо неби-

вало въ Отоманската Империя. Фаудъ-Ефенди, оскърбенъ отъ оказаното му невнимание, си подаде оставката. Подиръ това Меншиковъ почна да иска отъ великия везиръ, щото султанътъ да го приема въ сарая безъ прѣдварителенъ докладъ. Великиятъ везиръ заяви, че това е противъ правилата на етикета. Когато турскиятъ сановникъ си отидѣ, Меншиковъ се обърна къмъ своитѣ подчинени и каза:

— Е, господа, азъ виждамъ, че скоро ще трѣбва да ездѣ единъ упоритъ конь, който се нарича султанъ.

Въ началото на Мартъ, Меншиковъ имà ауденция у султана въ чераганския дворецъ. Русскиятъ пратеникъ биде въведенъ въ приемната султанска зала. Султанътъ сѣдѣше на ъгъла на едно канапе; той бѣше облѣченъ въ тъмновиолетова дрѣха, казашки кроежъ. При приближението на Меншикова, султанътъ стана и по европейски си подаде на княза ржката.

Подиръ обикновеннитѣ питания за здравието на русския императоръ, султанътъ каза на Меншикова, чрѣзъ драгоманина си:

— Азъ знаѭ, че вие русситѣ сте горделиви и не обичате кога ви правѭтъ подаръци. Но при все това, азъ бихъ се счелъ щастливъ, ако вие приемете отъ мене единъ нищоженъ даръ, който свидѣтелствува само за тази радость, която азъ испитвамъ, като ви виждамъ.

При тѣзи думи церемонимейстерътъ поднесе на Меншикова драгоцѣнни подаръци. Меншиковъ сухо поблагодари и се обърна къмъ султана съ молбà — да го приема за напрѣдъ безъ особенъ докладъ.

Султанътъ се възмути отъ поведението на Меншикова, но се обѣща да испълни желанието му.

Подиръ това Меншиковъ веднага пристѫпи къмъ заявление трѣбованията на Руссия.

— Моятъ господарь-императоръ, — каза Меншиковъ — е крайно недоволенъ отъ поведението на слугитѣ на ваше величество, които не испълняватъ заповѣдитѣ на своето собственно правителство.

Меншиковъ поясни, че независимо отъ повторенитѣ и потретени обѣщания на портата, въпроса за святитѣ мѣста си остава въ прѣжното положение. Султанътъ отговори съ обикновенната си азиатска уклончивость. Той поблагодари

на Меншикова за това, че благодарение чистосърдечието на русския пратеникъ, отъ неговитѣ очи пада булото; но при това тънко намекна на това обстоятелство, че по дошлитѣ до него слухове, петиятъ корпусъ, подъ командата на Данненберга, се приближавалъ къмъ границитѣ на Молдавия, а това е, каза султанътъ, несъвмѣстимо съ чувствата на високото уважение, което той питае къмъ особата на господаря-императоръ.

Меншиковъ сопнато отговори, че на султана лъжливо сѫ донесли за движението на русскитѣ войски и че Данненбергъ командува четвъртия корпусъ, а не петия.

Това възражение доста расърди султана, който се хвалеше, съ това, че знае войскитѣ на иностраннитѣ държави не по-лошо отъ своитѣ собственни.

Въ края на разговора Меншиковъ направо заяви, че Руссия нѣма да се спрѣ прѣдъ никакви мѣрки, които ще ѝ бѫдѫтъ указани отъ необходимостьта.

Подиръ излизаньето на Меншикова, блистателната порта я завладѣ паника. Веднага биде свиканъ министерски съвѣтъ, рѣши се да се чака пристиганието на англійския посланникъ лордъ Стратфортъ, а до тогава, по възможность да се протакатъ прѣговоритѣ.

Съ пристиганьето на лордъ Стратфорта, работитѣ взѣхѫ съвсѣмъ другъ край. Меншиковъ скоро почувствува могуществото и хитростьта на своя съперникъ. Меншиковъ се сърдѣше, заплашваше, а сетнѣ като видѣ безплодностьта на своитѣ прѣговори съ портата, почна да води прѣговори съ лордъ Стратфорта и постепенно правѣше отстѫпки. Найпослѣ, въ началото на Априлий, знаменития въпросъ за святитѣ мѣста, като че дойде до единъ благополученъ край.

Князь Меншиковъ сѣдѣше въ своя кабинетъ и самодоволно четѣше нотата, току що получена отъ англійския посланникъ, въ която лордъ Стратфортъ заявяваше, че убѣдилъ своя французски другарь да се съгласи на всички отстѫпки, лѣжащи на прѣдѣлитѣ на възможното; лордъ Стратфортъ пъкъ, молѣше Меншикова да отстѫпи по нѣкои пунктове, отъ уважение къмъ националното самолюбие на французитѣ.

Съ французкото посолство Меншиковъ бѣше въ враж-

дебни отношения, особенно подиръ това, когато се потвърди извѣстието за приближаваньето на французската флота до Саламинъ. Лордъ Стратфордъ прѣзъ всичкото врѣме играеше ролята на миротворецъ, и князь Меншиковъ почна, найпослѣ, да му вѣрва.

— Наистина, — говорѣше той, — врѣме е да свършимъ тази комедия . . . Толкова повече, че ний сега станахме господари на положението.

Изведнъжъ отъ Петербургъ бидохж получени важни депеши, една отъ Несселродѐ, друга отъ императора.

Като прочете депешата на императора, Меншиковъ се промѣни на лице. До сега той бѣше твърдо убѣденъ, че дѣйствува въ духа на даденитѣ му заповѣди отъ императора и изведнъжъ нему му се правѣтъ бѣлѣжки, че той губи врѣме въ празни прѣговори, въ това врѣме, когато Франция испраща флота, а коварната Англия управлява портата — при посрѣдството на ненавистния на господаря бивши серъ Каннингъ, когото Николай Павловичъ нѣкога не иска да приеме за посланникъ въ Петербургъ, и комуто не даде получения отъ него титулъ лордъ Стратфордъ.

— Съвсѣмъ не могж да разберж, що искатъ отъ мене въ Петербургъ! — се жалѣше Меншиковъ на единъ отъ своитѣ адютанти: — струва ми се, азъ дѣйствувамъ съ достатъчна твърдость. Тамъ, въ Петербургъ сѫдѣтъ за всичко по дрънканията на чуждитѣ вѣстници, а може би и по писмата на недоволнитѣ отъ мене чиновници, които иматъ при двора разни тетки и братовчедки. Не, това е просто нетърпимо! Да работишъ, да се трудишъ и да гледашъ такъва оцѣнка на своята дѣятелность.

— Историята ще ви оправдае, ваша свѣтлость, каза лъстивия адютантъ.

— Азъ се не грижамъ за това, брате. Може да се случи, че историята ще я напишатъ такива хора, които ще прѣдпочетатъ прѣдъ насъ съ тебе Клеопмихеля, а то ако питашъ (князьтъ независимо отъ всичкия си аристократизмъ произнесе при това една фраза, която е неудобна за печатанье) . . . . . като покойния Дибичъ. Но азъ не радж за това. Нека си пишатъ и нека осѫждатъ.

Подъ влиянието на телеграмитѣ отъ Петербургъ, Меншиковъ удвои енергия. Той отдавна вече чакаше нова ауденция у султана, но султанътъ, като се падчиняваше на тайнитѣ внушения на лордъ Стратфордъ, сé отлагаше отъ день на день, като се извиняваше съ траура, носенъ по случай смъртьта на майка му — валиде Султанъ.

Меншиковъ, най-послѣ изгуби търпение.

— Трѣбва на този упоритъ конь да се покаже пръчката! говорѣше той на своитѣ приближени.

На слѣдующия день, Меншиковъ, въ буквалния смисъль на думата показа пръчка, ако не на султана, то поне на Цариградската улична тълпа и на турскитѣ войници. Султанътъ, като желаеше да смѣкчи до нейдѣ впечатлението, произведено отъ отлаганье на ауденцията, заповѣда да се назначи специално за Меншикова единъ смотъръ на войскитѣ. Отчасти него го ржководѣше, при това, мисъльта да покаже на русския пратеникъ исправното състояние на турскатя армия. Меншиковъ, вмѣсто да се яви въ парадна форма, дойде на парада въ палто и съ пръчица въ ржцѣ, нѣщо което произведе единъ невѣроятенъ скандалъ.

III.

Решидъ паша, който отскоро бѣ назначенъ за министръ на външнитѣ дѣла, сѣдѣше, съ подвити крака, на своята мъничка софа и пушеше чибукъ, чиито край опираше на една бронзова пепелница, когато изведнъжъ при него влѣзе слугата му, който водѣше съ себе си единъ старецъ арменецъ. Старецътъ се ниско поклони на министра.

Въ продължение на нѣколко минути пашата, отъ важность, продължаваше да пуши, подиръ това испусна чибука изъ устата си и каза:

— Слушай старче, можешъ ли ти да ми направишъ нѣкои сребърни ссждове?

— Защо да не могж, свѣтлий пашо, азъ често съмъ правилъ сребърни блюда за знатнитѣ чужденци, които живѣятъ въ Пера.

— Но можъ ли да ми направишъ четири дузини пята и една дузина блюда, които да сж готови за утрѣ?

— Това е невъзможно свѣтлий пашо. . . .

— Но ако ти заплатятъ два пжти повече отъ колкото струва?

— При все това пакъ е невъзможно. . . . По-рано отъ идущата недѣля азъ не могж да свършж такъва поржчка.

— Добрѣ, давамъ ти три дни за работа. Но кълнж се въ брадата на пророка, че ако до това врѣме поржчката не бжде испълнена, ти ще получишъ, вмѣсто награда, сто тояги по краката.

— Ще бжде готово свѣтлий пашо!

— Добрѣ. Колко искашъ?

Почна се пазарлъка. Ерменецътъ поиска една невъзможна цѣна, но най-послѣ я понизи на половина. Когато старецътъ си отидѣ, слугата се обърна къмъ Решидъ Паша:

— Могж ли да се осмѣля да попитамъ своя господарь

защо ни сж тѣзи сребърни покащнини? Пророкътъ ни е запрѣтилъ да едѣмъ на сребро и злато и, азъ се страхувамъ да не възбуди това нови тълкувания. И безъ това между народа роптажтъ, като казватъ че ний сме отстжпили отъ вѣрата на нашитѣ прѣдѣди. . . .

— Не страхувай се, старче, тази покащнина не е за мене прѣдназначена. Азъ трѣбва да дамъ единъ обѣдъ на посланницитѣ на Франция и Англия.

Слугата позавъртѣ съ глава.

— А отгдѣ ще вземемъ пари да платимъ на арменеца?

— Нима още не сме получили арендата отъ моитѣ български чифлиця? — каза буйно пашата: — веднага да се распоредишъ за това, щото да бижтъ старейшинитѣ до тогава, до дѣто азъ си не получж паритѣ. Крастави кучета! Гледай какви желтици носжтъ тѣхнитѣ жени и дъщери по празницитѣ! А за пашата нѣма пари! Па вижъ та продай на пазаря тѣзи три робини, за които ти говорихъ вчера. Тѣ сж вече тъй стари, щото струватъ само за нѣкой търговецъ или занаятчия. Тѣмъ не имъ е вече мѣстото въ моя харемъ.

Въ опрѣдѣления день, въ кащата отъ вънъ града на Решидъ паша се събрахж множество гости. Освѣнъ турци, додохж много отъ чиновницитѣ на англійското посолство и новоназначениятъ Французски посланникъ Де-ла-Куръ съ своята свита. Меншиковъ, като иронизираше надъ фамилията на новия посланникъ нарѣче го „придворенъ човѣкъ“.

Лордъ Стратфордъ се не яви на обѣда. Той испроводи да обаджтъ, че ще дойде едва придвечерь.

Де-ла-Куръ, единъ честолюбивъ и високомѣренъ французинъ, бѣше напълно увѣренъ, че гощавката се дава специално въ честь на неговото пристиганье. Въ сжщность Решидъ Паша бѣше доста огорченъ отъ отсжтствието на лордъ Стратфорда, но разбира се не подаде и видъ за това, а увѣряваше де-ла-Кура, че този день е най-щастливия въ негова животъ. Де-ла-Куръ говорѣше безъ спиръ и бѣше твърдѣ доволенъ отъ привичката на турцитѣ мълчаливо да пушжтъ чибуцитѣ си и да слушатъ гостепина.

Къмъ четири часътъ биде подаденъ обѣда въ полуевропейски и полу-турски вкусъ. За европейцитѣ приборитѣ бѣхж сребърни, а за турцитѣ обикновенни чинии. Прѣдъ

приборитѣ на европейцитѣ нѣмаше бутилки съ вино, за да се избѣгнжтъ злитѣ тълкувания. Намѣсто това, искустнитѣ слуги подавахж вино и шербетъ отъ сжщия цвѣтъ, при което виното се подаваше на европейцитѣ, а шербетя на турцитѣ, при всичко че, въобще, не бѣше въ обичай да се подава шербетъ въ врѣме на обѣдъ. Бонели и ножове бѣхж сложени до всѣки приборъ отъ уважение къмъ европейския прѣдрасждъкъ, който запрѣщава да се еде съ ржцѣ. Смѣшно бѣше да се гледа какъ нѣкой старъ турчинъ пжшкаше надъ еденьето, като тикаще бонелата, до дѣто найпослѣ него го не избиеше потъ и той крадишката почваше да еде по своя национаденъ обичай. Всичко биде сложено до двадесеть вида еденье, въ това число и обикновенния пиляфъ. Само отъ себе се разбира, че нито една жена не оскверни съ своето присжствие тази трапеза.

Подиръ обѣда сѣднахж да пушжтъ. Искусни дѣца — чибукчий майсторски подавахж запалени чибуци. Подиръ това пашата увеселяваше гоститѣ си съ играта на красиви дѣца. Французитѣ буйно аплодирахж и рѣвѣхж браво! Англичанетѣ тропахж съ крака и съ чибуцитѣ. Турцитѣ, ако можемъ така да се изразимъ, се бѣхж обърнали на зрѣние, като слѣдѣхж за сладострастнитѣ движения на играющитѣ.

Късно вечерьта, когато почти всички гости почнахж да си отиватъ, пристигна, най-послѣ, лордъ Стратфордъ.

— Да бжде благословенъ Аллаха, който привежда при мене такъвъ гость, — каза по французски Решидъ паша, като отведе Английския посланникъ на страна: — Азъ вече говорихъ съ де-ла-Кура. Той ми дава добри надѣжди, като ме увѣрява, че Франция нѣма да се ограничи само съ голи думи. Но мене, като че ми се не вѣрва до толкозъ. . . . Азъ се надявамъ само на милостьта на Аллаха и на васъ.

Подиръ това Решидъ Паша помоли лордъ Стратфорда да дойде съ него въ съсѣдната стая и показа на английския посланникъ послѣднята нота на Меншикова. Въ тази нота Меншиковъ канѣше портата да остави на страна всѣкакви колебания и недовѣрия, „оскърбителни за достойнството и благороднитѣ чувства на господаря императоръ“ и заявяваше, че ако Решидъ Паша не даде отговоръ на русскитѣ трѣбования до утрѣшния день, то той ще счита това едно оскръбление направено на неговото правителство.

— Нима вий, пашо, още не сте привикнали на русскитѣ заплашвания! — каза лордъ Стратфордъ. — Вий сте старъ дипломатъ и трѣбваше да бждете познати съ обикновенвигѣ приьоми на русската дипломация. Тя заплашва, до дѣто вижда слабость, и отстжпва, като срѣща какъвъгодѣ дѣятеленъ отпоръ. Съвѣтвамъ ви да си останете като понапрѣдъ учтивъ, но непрѣклоненъ и жѣлаж, щото прѣдъ очитѣ на цѣла Европа Турция да се окаже страна, която обладава търпението и твърдостьта на единъ ангелъ, но заедно съ това и да обладава една дяволска упоритость.

Послѣднитѣ си думи лордътъ произнесе, като чистѣше зжбитѣ си съ едно костено ножче, което извади изъ джеба на жилетката си, подиръ това сѣдна на софата, турна кракъ вързъ кракъ и си запали вмѣсто чибукъ една цигара.

— Азъ сащо съмъ въ прѣписка съ тази русска мечка, — каза лордътъ: — той скоро ми писа, че търпението на руссия се истощило и че той неможе хладнокръвно да се подчинява на една второстепенна роля, до която е докарано русското посолство, благодарение на моето пристиганье тука. Азъ му писахъ въ отговоръ едно много любезно писмо, въ което му казахъ, че той се отклонява отъ тѣзи начала на справедливостьта и умѣренностьта, които всѣкога сж отличавали царуваньето на императоръ Николая.

— Прѣзъ вашитѣ уста говори самата истина! Извика пашата: У насъ всички високо почитатъ русския императоръ. Ний сме увѣрени, че князьтъ е прѣминалъ даденитѣ нѣму пълномощия. Но при все това, посъвѣтвайте ни какво да правимъ.

— Азъ ще ви дамъ съвѣтъ, каза англичанинътъ, като продължаваше да си чисти зжбитѣ: — но съ едно условие: вий не трѣбва да скривате отъ мене нищо. Азъ знаж, че Меншиковъ одавна ви е прѣдлагалъ съюзъ съ Руссия, съ условие, вий да се откажете отъ приятелството си съ Англия. Вий виждате, че да скривате отъ мене, каквото и дае, е съвсѣмъ безполѣзно и даже вредно за самата Порта.

Пашата се заклѣ, че повече за нѣкакъвъ съюзъ съ Руссия и дума не е ставало и че, наопаки, Меншиковъ отъ денъ на день взема все по-заплашителенъ тонъ и даже загатва за възможностьта на едно прѣминуванье на Русската армия, прѣзъ Дунава.

— Ако работата е дошла до тамъ, — каза лордътъ, — въ такъвъ случай азъ могж да ви посъвѣтвамъ само едно. Почнете съ Меншикова прѣговори относително неговитѣ нови искания, а прѣзъ това врѣме нека вашиятъ господаръ направи всичко, което е възможно отъ негова страна и което е необходимо за дѣйствителното охранение интереситѣ на всичкитѣ негови християнски поданници. Вие имате лошава администрация, за това съмъ ви говорилъ много пжти.

— Вий знаете, Милорде, — извика Решидъ паша, — моитѣ убѣждения по този въпросъ! Азъ всѣкога напнювамъ на моя повѣлитель онзи стихъ отъ Корана, въ който е казано „всѣкой, който испълнява заповѣдитѣ на Бога, да бжде той даже не мусулманинъ, е достоенъ за названието праведникъ“.

— Сега отъ ваша страна се изисква едно пълно хладнокръвие, каза Лордъ Стратфордъ.

Въ това врѣме духна силенъ вѣтъръ прѣзъ отворенитѣ прозорци и едва не угаси свѣщитѣ, които бѣхж въ стаята. Подъ самитѣ прозорци шумѣхж вълнитѣ на Босфора, тъй близо, щото съ порива на вѣтъра влѣтѣхж въ стаята бразди отъ морска пѣна.

— Чувате ли плѣсканието на вълнитѣ? — каза лордътъ, като се просуна прѣзъ прозореца и се любюваше на чудниятъ видъ. — Този шумъ, трѣбва да ви спомнюва, любезний пашо, за сжществуванието на англійския флагъ, а до това врѣме, до дѣто този флагъ се издига високо, той нѣма да допустне господството на Руссия не само въ водитѣ на Босфора, но и на Черното море. Помнете това и бждете твърди, безъ да гледате на каквито и да е заплашвания!

IV.

На другата заранъ Решидъ паша получи отъ Меншикова едно сърдито писмо, съ исканье единъ най-бързъ отговоръ на своята послѣдна нота. Решидъ паша помоли за единъ срокъ отъ нѣколко дни още, по случай своето неодавнашно стжпване на постътъ министеръ и по причина на недостатъчно опознаванье съ работитѣ. Меншиковъ испрати второ писмо, въ което обяви, че нѣма намѣрение повече да чака.

Срокътъ, назначенъ отъ самия Решидъ паша се приближаваше къмъ своя край, но още прѣди истичанието му Меншиковъ получи отъ Петербургъ нови телеграми.

Найстина, въ Петербургъ имахж доста смжтно прѣдставление за дѣйствията на князь Меншикова. Самъ князьтъ неможеше да не признае, че напримѣръ, искането му да има Руссия право да мѣнява цариградскитѣ патриарси излизаше отъ прѣдѣлитѣ на даденитѣ му иструкции. Отъ друга страна, въ Петербургъ искахж, щото Меншиковъ да прѣкрати всѣкакви прѣговори съ английското посолство. Меншиковъ хубаво виждаше, че това е невъзможно, тъй като турскитѣ министри само повтаряхж това, което имъ подшушнуваше лордъ Стратфордъ.

Като прочете депешитѣ отъ Петербургъ, князьтъ дълбоко въздъхна. Той вече се канѣше да съчинява нова нота, когато изведнъжъ влѣзе единъ чиновникъ съ новъ пакетъ подъ мишца. Князьтъ распечета пакета и поблѣднѣ. Лицето му се искриви отъ гнѣвъ. Дѣйствително, имаше защо човѣкъ да се расърди: Решидъ паша въ най-тънки, лъстиви изражения уведомляваше княза, че турския съвѣтъ, съ едно болшинство отъ четиридесеть и два гласа противъ три е отхвърлилъ проекта, прѣдложенъ отъ Меншикова за султанския подписъ.

И тъй, независимо отъ това, че Меншиковъ, въпрѣки волята на Императора, се съгласи на едно прѣдварително прѣглеждание проекта на лорда Стратфорда, независимо отъ направенитѣ отъ него отстѫпки и на унищожението пункта, относително цариградскитѣ патриарси; независимо отъ унищожението на самото слово: „религиозно протекторство“, — всичко бѣше изгубено. Портата отхвърли всѣкакво съглашение, което би имало характеръ на договоръ съ Руссия, макъръ че се не отказваше да потвърди нѣкои прѣвилегии, които отъ старо врѣме принадлѣжѫтъ на православнитѣ поданници на портата. Това бѣше вече прѣкалено. Дипломатическото поприще на Меншикова, което се захвана съ такъвъ шумъ и блѣсъкъ, клонѣше да се свърши съ едно плачевно фияско.

Оставаше едно: да се заплашва султана съ най-енергични мѣрки отъ страна на Руссия. Меншиковъ веднага писа въ Петербургъ и въ сѫщото врѣме обяви на Портата, че прѣкъсва всичкитѣ дипломатически сношения. Наистина, това заплашванье биде испълнено само на половина, тъй като и подиръ него Меншиковъ отправи на Портата нѣколко грозни ноти. Наближаваше, обаче, врѣмето когато отъ думи се прѣминува къмъ дѣйствия.

ЧАСТЬ I.

I.

Бѣше единъ отъ тѣзи топли октомврийски дни, които за севастополскитѣ жители не съставляватъ нѣщо ново. Въ въздуха дохождаше до седемнадесеть градуса топлина, а сезона на студенитѣ бани се още продължаваше.

Въ една малка, но хубавичка градина, отвътрѣ съ чугунена ограда, задъ която се простира едно триетажно здание, прѣдназначено за морска офицерска библиотека, се расхождаше пъстра публика, прѣимущественно моряци и дами. Хълмътъ, увѣнчанъ съ зданието на библиотеката, е едно отъ по забѣлѣжителнитѣ мѣста на Севастополь, мѣстность, която напомнюва атинския Акрополъ.

Въ числото на тѣзи, които се расхождахж имаше два офицера, единъ прѣведенъ тука отъ балтийската флота, Мичманъ Лихачевъ, а другиятъ — графъ Татищевъ, бивши кавалерийски офицеринъ, който очуди всичкитѣ свои петербурски и московски роднини и приятели съ своето внезапно и, повидимо му, безпричинно прѣвежданье въ артилерията. Той служѣше въ четиринадесетата кавалерийска бригада, часть отъ която въ това врѣме стоеше близо до Севастополь. Лихачевъ бѣше червенделестъ, русъ момъкъ, съ едва поникнали мустачки, вѣчно веселъ, срамежливъ, отъ типътъ на маминитѣ галени дѣца. И дѣйствително, той бѣше единственъ синъ на една смоленска помѣщица, която имаше освѣнъ него само нѣколко дъщери. Татищевъ бѣше всичко една година по-старъ отъ младия мичманъ, но изглеждаше много по-възрастенъ отъ него. Синъ на единъ корененъ русски аристократъ и балетна играчка, той бѣ наслѣдилъ отъ баща си чорбаджийски привички и манери, но съ типътъ на лицето си, мургостьта на кожата, съ чернитѣ си очи и съ тъмнитѣ си, слабо къдрави коси, напомнюваше майка си, чието отечество бѣше южна Франция. Майка си той, впрочемъ, не помнѣше, тъй като я изгуби като бѣше още дѣте

на нянка. Отсжствието на майчини ласки, животъ въ дѣтска стая, подъ надзоръ на многочисленни бавачки, бонни, гувернанти и гувернери, а попослѣ животъ съ баща си, който постоянно странствуваше по европейскитѣ столици и моднитѣ курорти и който расипваше луди пари по италиянскитѣ пѣвици и французски кокотки, — всичко това бѣ изработило въ младия графъ единъ характеръ сопнатъ, пъленъ съ противорѣчия и до нейдѣ коравъ, но прикритъ отъ менеритѣ придобити отъ строгитѣ англичанки, елегантни французойки и отъ всичката тази блѣстяща срѣда, въ която се бѣ движилъ още отъ най-ранно дѣтство. Въ фигурата и лицето на младия графъ, имаше нѣщо доста зрѣло, познаваше се едно ранно прѣсищение отъ живота и насмѣшливо отношение къмъ всичко окржжающе. И сега, независимо отъ любезностьта на неговия тонъ, бѣше ясно, че той слуша дрънканьето на младия мичманъ полуснисходително и полунасмѣшливо. Въ батереята Татищевъ резко испъкваше между своитѣ другари. Батарейния командиръ, единъ старъ и закаленъ въ строя офицеринъ, който не обичаше петербурскитѣ гальовници и особенно човѣкъ, що не можѣше да търпи гвардейскитѣ офицери, говорѣше, че даже въ манера на отдаванье честъ на висшитѣ началници у графътъ се забѣлѣжва волнодумство. Армейскитѣ офицери, новитѣ другари на Татищева, говорѣхж, че графътъ искарва отъ себе си лермонтовския Печоринъ; но това не бѣше до толкова справедливо. Татищевъ малко се увличаше отъ Лермонтова, като прѣдпочиташе прѣдъ него Английскитѣ поети. Любимия неговъ авторъ бѣше лордъ Байронъ.

Съ мичманъ Лихачева графътъ се запозна случайно, прѣди нѣколко години отъ врѣме на почваньето нашия расказъ, когато намисли до посѣти смоленското имущество на баща си, което бѣше съсѣдно съ имуществото на Лихачеви. Като ходѣше на ловъ за зайци, съ своитѣ хрътки, графътъ силно уплаши нѣколко госпожици, които се расхождахж изъ полето. Пристигналиятъ Лихачевъ, въ това врѣме още въ първи офицерски чинъ, се готвѣше вече рицарски да защити сестритѣ си и да научи непознатия ловецъ, но графътъ се наименува, изказа сумма любезности и извинения, а на слѣдующия день отиде при старата Лихачева съ цѣль още единъ пжть да се извини за своята непрѣдпазливость. Съ тоза се

и завърза познанство между графа и младия морякъ, познанство, което си остана, впрочемъ, доста новърхностно.

Сега, като се срѣщна съ графа въ Севастополъ, Лихачевъ бѣше отъ душа зарадванъ, тъй като почти нѣмаше познати въ градътъ, ако се не считатъ другаритѣ по служба.

— Баремъ да ме запознаете съ нѣкого, наивно молѣше той графа, който биде приетъ въ висшето севастополско общество.

— Съ кого да ви запозная? У адмиралъ Станюковича ще се стеснявате. А, ето една добра идея! Вий, неще съмнение сте поклонникъ на женската хубость. Азъ могж да ви запозная съ едно семейство, дѣто има цѣль букетъ отъ хубавички женски глави.

— Ако е добро семейството, — азъ ще бждж доста благодаренъ — съ прѣдвзета сериозность каза мичманътъ.

— Прѣкрасно семейство. . . . Наистина нѣкои отъ тукашнитѣ чиновници и голѣмци не ходятъ у тѣхъ; но трѣбва да се отдаде справедливость на болшинството севастополци: тѣ не обръщамъ гръбъ къмъ хората, които случайно сж испаднали въ нещастие. Тука нѣма тази подлость, като въ столицитѣ, дѣто вчерашнитѣ познати се отвръщатъ отъ васъ, ако вий сте испаднали въ немилость не само прѣдъ силнитѣ на този свѣтъ, но и прѣдъ нѣкакъвъ си камеръ — лакей. Тука хората сж по-искрѣнни и нѣма още това ужасно тичанье подиръ нѣкакви си кариери, това честолюбие, съединено съ нископоклонство — тѣзи европейски манери, които скриватъ азиятски вкусове.

Лихачевъ равнодушно слушаше тази тирада и когато графътъ свърши, той попита:

— Ами какви сж тѣ, русси или чернооки?

— Та вие понапрѣдъ полюбопитствувайте да узнаете за какво семейство е думата. Азъ искамъ да ви запознаж съ семейството на бившия комендантинъ на Н-ската крѣпость, генералъ Минденъ. Старецътъ сега живѣе въ Севастополъ. Той има петъ дъщери, коя отъ коя по-хубави. Азъ случайно се запознахъ съ мжжътъ на едната отъ тѣхъ, морякътъ Панковъ, а чрѣзъ него попаднахъ и у Минденови.

— И тъй, дещеритѣ сж омжжени? — съ извѣстно разочарование попита Лихачевъ.

— Успокой се, ще остане и за тебе. Има ѝ моми. Една е русса, сѫщинска Гетева Маргарита, друга съ кестеневи коси, червени като вишни устица и прѣкрасни гълѫбови очи. Втората при това е добра музикантка. Едно е само чудно: тази, която азъ нарѣкохъ Маргарита е много по-малко сантиментална, отъ колкото втората.

— Когато вий сѫдите за красотата, азъ ви вѣрвамъ графе. . . . Толкова години сте живѣли въ Европейскитѣ столици, щото навѣрно сте хвърлили око. . . Да положимъ азъ съмъ билъ на нѣкои бани, но това още не е достатъчно: нѣкога по нѣколко мѣсеца не можъ да видишъ жена, а подиръ това като излѣзнешъ на брѣгътъ, макъръ да е нѣкоя китайка или нѣкоя грамадна сандвичанка съ кожа, като нѣкой неисчистенъ гьонъ на чизма, пакъ ще ти се види красавица. . . съвсѣмъ загубвашъ вкуса си. . . . .

— Мислѭ, че дъщеритѣ на генералъ Миндена до нѣкѫдѣ ще поправятъ вашия вкусъ, — каза графътъ и се прозина леко.

— Но азъ, право да си кажѫ, не разбирамъ, попита изведнъжъ Лихачевъ: защо у тѣзи, по вашитѣ думи, прѣкрасни хора, мнозина не идѫтъ?

— Върху що мечтаехте вий въ врѣме на моя расказъ? Ще ви обясня по-подробно. Та просто за това, че старецътъ Минденъ се намира подъ сѫдъ за нѣкакви си злоупотрѣбления, допустнати отъ него въ крѣпостьта. Въ що именно го обвиняватъ, азъ не знаѭ: Помнѭ, расказвали сѫ ми нѣщо за нѣкакви си риби. Възмутително е това, че тѣзи чиновници, които прѣстанахѫ да се покланятъ на стария генералъ, сами, по всѣка вѣроятность, ежедневно крадѫтъ и взиматъ рушвети, нѣщо което старецътъ не е правилъ. Но повтарямъ, не всички тукъ тъй се отнасятъ. Особенно младежьта ходи у тѣхъ постоянно.

— Раскажете ми още нѣщо за тѣзи госпожици.

— Та що още да ви раскажѫ? Една прилича на баща си, съвсѣмъ порусенъ нѣмецъ, друга на майка си — Луиза Карловна, нѣмкиня, която не се е съвсѣмъ порусила и която по нѣкога доста хаби руссия езикъ. . .

— Ето ти на! Вий почнахте съ „за много години“ и свършихте съ „Богъ да прости“. Ако питате и госпожицитѣ

може да говорятъ само на нѣмски, а азъ на този езикъ знамъ само: мейнъ либеръ Августхьенъ и повече нищо.

— Не страхувайте се, азъ се пошегувахъ. Луиза Карловна е прѣкрасна жена. Госпожицитѣ ѫ се въспитавали въ единъ Одески институтъ и говорятъ на русски и на французски много хубаво. Пъкъ баща имъ само за това прилича на нѣмецъ, понеже отъ всичкитѣ вѣстници, освѣнъ русския инвалидъ, чете само Dorfbarbier, единъ нѣмски вѣстничецъ, който се издава, ако се не лъжа, въ Рига, специално за живущитѣ въ Руссия нѣмски колонисти. А пъкъ вий, по-скоро се запознайте: ако се вѣрва на английскитѣ газети, нашата флота, днесъ-утрѣ ще отплува отъ Севастополъ.

— Та и у насъ поговорватъ сѫщото, каза Лихачевъ, който напразно се мѫчѣше да засуче едвамъ поникналитѣ си мустаки. — Но войната, нали не е още обявена, та ако щѣшъ може и никакъ да я не обявятъ. Нѣщо одавна говорятъ за война, а между това слуховетѣ се не оправдаватъ. А жално е! Ний би се показали не само на турцитѣ, но и на англичанетѣ.

— За турцитѣ нѣма да споръ, тѣ сѫ лошави моряци, забѣлѣжи графътъ. Но съ англичанетѣ азъ не бихъ ви желалъ да се срѣщнете.

— Вий сте извѣстенъ англоманъ, графе. Ето на, нашия Владимиръ Алексѣевичъ, колкото и да е строгъ и къмъ насъ и къмъ себе си, но азъ скоро слушахъ отъ него найрѣзки забѣлѣжки за английската флота.

— Не знамъ . . . Азъ ходѫ у Корнилова едва ли не всѣки день и не единъ пѫть съмъ слушалъ отъ адмирала думитѣ: „неуважението къмъ неприятеля доказва неуважение къмъ себе си“. Тѣзи слова не би било злѣ да помнятъ повечето отъ нашитѣ млади офицери.

— Та какъ да кажа — незнаѫ — смутено отговори Лихачевъ: — Неще и дума, англичанетѣ сѫ отлични моряци, но вѣрвайте, че и ние нѣма да посрамимъ русската земя. . . Ахъ погледнете, каква е хубавичка! — изведнъжъ каза той, забравилъ съвсѣмъ за прѣдмета на разговора — него го порази фигурата на една дама, която вървѣше подъ рѫка съ единъ артилерийски офицеръ.

— Това е Хлапонина, съ мѫжътъ си. Новобрачни,

медовия си мѣсецъ прѣкарватъ. Азъ съмъ съ тѣхъ донейдѣ познатъ, каза Татищевъ, като тури ржката си подъ козирогъ при приближението на офицера. — Дамата му се поклони и му се усмихна. —

— Той, казватъ, скоро ще получи батерея, добави графътъ, когато щастливата двойка отмина: — Способенъ офицеръ!

— Какъвъ сте щастливецъ, колко познати имате и то всички хубавички дами и госпожици. Тогава запознайте ме пове съ тѣзи Минденови, защото инакъ тука може да умрѣ човѣкъ отъ притѣсняванье. . . .

II.

Генералъ Минденъ отскоро се засѣли въ Севастополъ. Въ обществото се много говорѣше по поводъ на неговото пристиганье, тъй като всички знаехѫ, че бившиятъ комендантъ на Н-ската крѣпость вече отъ нѣколко години се намира подъ сѫдъ по знаменитото дѣло за ловидбата на нѣкакви си риби. Съ исключение на двама-трима негови лични неприятели, всички се отнасяхѫ къмъ Миндена като къмъ човѣкъ, който е пострадалъ невинно. Семейството на генерала скоро си спечели въ Севастополъ единъ обширенъ кръгъ познати; особенно посрѣдъ младежьта, която обикаляше около хубавичкитѣ дъщери на генерала, които скоро бѣхѫ излѣзли изъ института.

Пролѣтьта прѣзъ 1853 година генералътъ доведе жена си и по-старата си оженена дъщеря въ Севастополъ, а самъ той отидѣ въ Одесса, отчасти съ цѣль да ради по своето дѣло, отчасти за това, за да съпровожда отъ Одесса до Севастополь двѣтѣ си по-малки дъщери, шеснадесеть годишнитѣ близнаци Лиза и Саша, които свършвахѫ курса въ институтътъ.

Не може да се каже, че углавното слѣдствие и очекваниьето приговора на сѫдътъ сѫ останали безъ влияние на здравьето на генералъ Миндена. Никому не е приятно да се намира подъ сѫдъ, а за човѣкъ съ солидна възрасть и съ солиденъ чинъ това е по нѣкога по-тѣжко и отъ заточение. Стариятъ Минденъ се утѣшаваше само съ това, че въ негова животъ е имало вече случай, когато цѣлата му сѫдба е висѣла на косъмъ: за този случай не бърка да се кажѫтъ нѣколко думи, за характеристика на нравитѣ въ това врѣме и по свръска съ това събитие ще се запознаемъ съ понататъшната сѫдба на Минденови.

Въ тридесетитѣ години на сегашното столѣтие, на югъ на Руссия происхождаше борба между двама богати велможи,

князь Воронцовъ, който бѣше въ това врѣме военен генералъ губернаторъ на новороссийскиятъ край, и графъ Муравьевъ, тогавашенъ командиръ на петия корпусъ *). Като истински джентлимени, и двамата противника се не чернѣхѫ единъ другъ; но всѣки отъ тѣхъ пишѣше донесения въ Петербургъ върху злоупотрѣбленията, вършени отъ подчиненитѣ на другия. Слѣдствието отъ тѣзи донесения бѣше това, че императоръ Николай Павловичъ узна за сѫществуванието въ южнитѣ губернии на страшни кражби, особенно въ крайморскитѣ градове, дѣто съ стотини пуда изчезваше мѣдъ, която се употрѣбляваше за обкование на корабитѣ, безъ да се говори за дъски и други такива вѣщи. Князь Воронцовъ обвиняваше въ кражби пѣхотата, която заемаше караулитѣ въ Одесса, Николаевъ и Севастополъ; графъ Муравьевъ донасяше за распасанностьта на одесскитѣ команди и арестанти, които сѫ повѣрени на князь Воронцовъ. Спорътъ между противницитѣ дълго врѣме не привеждаше къмъ никакъвъ резултатъ.

И двамата бѣхѫ силни при дворътъ, силни съ върски и богатство. Но изведнъжъ борбата между новороссийскитѣ Монтекки и Капулетти (както наричахѫ на шега Муравьева и Воронцова) се разрѣши по единъ най-неочакванъ начинъ.

Въ 1837 година императоръ Николай, на минаванье прѣзъ Кавказъ, ходи и въ Кримъ. Въ Севастополъ биде назначенъ единъ височайши смотъръ на петия корпусъ. Императорътъ прѣдприе едно пѫтуванье въ Кримъ и Кавказъ, главно съ цѣль лично да се увѣри въ истинностьта на слуховетѣ върху разнитѣ злоупотрѣбления. Той бѣше въ наймрачно настроение на духа си. Отначало смотърътъ вървѣше добрѣ; но щомъ като се почнахѫ сложнитѣ нарѣждания, отъ страна на офицеритѣ станахѫ нѣколко грѣшки. При прѣминаваньето отдѣлно по взводове, единъ отъ офицеритѣ, вмѣсто да върви по заходящиятъ флангъ, той тръгна прѣдъ срѣдата на взвода: императорътъ сви вежди и заповѣда да извадѫтъ виновния изъ фронта. Подиръ това единъ поручикъ направи грѣшка при захождането на колоната на дѣсно. Импера-

* Авторътъ прѣдупрѣждава читателитѣ, че той не пише история, а романъ и за това не вема върху си отговорность за нѣкои подробности, когато е дума за нѣкои лица, макъръ и не измислени, но лица, които сѫ имали историческо значение. Отъ само себе се разбира, че епизода за двамата велможи е исторически вѣренъ.

торътъ повика командира на баталиона и сопнато попита, като сочѣше на поручика.

— Отъ дѣ сте взели този юнакъ?

— Той отскоро е прѣведенъ при насъ отъ тоболския полкъ, ваше императорско величество.

— Да го испроводите пакъ въ таболския полкъ подъ арестъ въ гауптвахта! каза господарътъ и като се обърна къмъ графъ Муравьева, прибави съ неудоволствие:

— Азъ не обичамъ когато офицеритѣ ги прѣвеждатъ въ други полкове безъ всѣкакъвъ смисълъ. За напрѣдъ да се не случва такова нѣщо!

Най-послѣ настана буря и надъ главата на генералъ Миндена, който бѣше въ това врѣме бригаденъ командиръ.

Господарътъ забѣлѣжи, че войницитѣ отъ една рота, при церемониялния маршъ не вървѣхж по такта на музиката. Работата се състоеше въ това, че генералъ Минденъ, който самъ бѣ голѣмъ любитель и познавачъ на музиката, бѣше въвелъ въ звуковетѣ на маршътъ нѣкакъвъ си новъ мотивъ, а войницитѣ не бѣхж още успѣли да привикнатъ къмъ непознатитѣ звукове. Намѣсто сюрпризъ, когото готвѣше на господаря генералъ Минденъ, излѣзе единъ пъленъ скандалъ.

Като поглѣда нѣколко минути, императоръ Николай каза съ единъ гръмливъ гласъ: „стойте! не струва!“

Генералъ Минденъ, съвсѣмъ не на мѣсто рѣче да се обърне къмъ господаря съ оправдание.

— Азъ ви молж, господине, да мълчите, — каза императорътъ: — не могж да търпж когато ми продаватъ много умъ!

Този смотъръ рѣши участьта на спорътъ между двамата велможи и заедно съ това участьта на Миндена. Бидохж уволнени отъ служба самиятъ командиръ на корпуса графъ Муравьевъ и трима генерали.

Впрочемъ, както често бива при подобни случаи, най-много пострадахж най-малко виновнитѣ и въ тѣхното число генералъ Минденъ. Графъ Муравьевъ не бѣше толкова огорченъ отъ дадената му оставка. Той свали своитѣ ордени, облече хубави цивилни дрѣхи и почна да се расхожда изъ Москва съ бастунче. Падналитѣ началници на девизии се разотидохж по своитѣ богати чифлици, а бригадниятъ командиръ Минденъ, натоваренъ съ тежко семейство и сѫществу-

ющъ само съ своята заплата, трѣбваше, въ буквалната смисъль на думата да търси срѣдства за прѣпитание.

Най-послѣ, генералка Луиза Карловна, енергична и смѣла нѣмкиня се рѣши на едно послѣдньо срѣдство. Тя събра цѣлата си покѫщнина и отидѣ съ двѣтѣ си дъщери— близнаци въ Одесса. Като знаеше, че Воронцовъ бѣше по косвенъ начинъ виновникъ за нещастието на нейния мѫжъ, Луиза Карловна се рѣши да се обърне направо къмо него.

Като се прѣдстави на княза Воронцова, Луиза Карловна откровенно му обясни положението на мѫжа си и го по моли да ѝ помогне. Воронцовъ биде долбоко трогнатъ, взема въ сериозно внимание оплакванието ѝ и се зае самъ да направи постѫпки въ тѣхна полза, въ Петрбургъ.

Скоро Минденъ биде назначенъ комендантъ на Н-ската крѣпость, а дъщеритѣ му бидохѫ приети въ Одесския институтъ.

По такъвъ начинъ, първиятъ скърбенъ случай въ историята на служебната кариера на генералъ Миндена се завърши въ полза на едно още по-голѣмо благополучие за семейството. Но колкото и да се утѣшаваше генералътъ съ това въспоминание, той самъ малко вѣрваше въ възможностьта на единъ вториченъ щастливъ исходъ. Историята съ рибитѣ го заплашваше, най-малко поне съ едно окончателно уволнение отъ служба и съ изгубванье правата си на пенсия.

Генералътъ остарѣ, съвсѣмъ побѣлѣ и се сви отдвѣ. По цѣли дни, той медленно се расхождаше по ставитѣ, като едвамъ си тътрѣше краката и всичкитѣ му мисли се движехѫ се около единъ прѣдмѣтъ:

„Подъ сѫдъ! И като си помислишъ защо! По клеветата на единъ жалъкъ писарушка, когото азъ настанихъ и му направихъ добро! Зарадъ нѣколко бъчвички риба!“

Минденъ бѣше дълбоко убѣденъ въ своята пълна правота. А работата ето въ що се състоеше: до свѣденията на императора не веднъжъ е дохождало, че началствующитѣ лица си се ползували съ войницитѣ, като съ свои слуги, като сѫ ги употрѣблявали по разни работи за своя лична полза. Генералъ Минденъ не бише съвсѣмъ безгрѣшенъ въ това отношение. У него войницитѣ постоянно работѣхѫ въ градината му и въ двора. Той обичаше цвѣтята, а Луиза Карловна бѣше добра домакиня. Понѣкога генералътъ караше

войницитѣ да му ловятъ отъ прочутитѣ мѣстни сальодки — риби, които той много обичаше.

Практичната Луиза Карловна се не задоволяваше съ това: тя солеше отъ тѣзи риби по цѣли бъчвици и нѣколко такива бъчвици продаде скришно на евреитѣ. Минденъ малко се бъркаше въ работитѣ на жена си. Той по цѣль день сѣдеше въ кабинета си, пишеше, четѣше и само вѣчерь играеше вистъ съ приятелитѣ си.

Комендантътъ бѣше въ врѣме на игра съ карти сериозенъ, а подиръ играта биваше разговорливъ, доста любезенъ, често расказваше за похода въ Парижъ, за Неаполъ, и за императоръ Александра.

По донесението на своя книговодитель, генераль Минденъ биде прѣдаденъ подъ сѫдъ „за употрѣбяванье казионни хора и войници за своя собственна полза". Слѣдствието се продължаваше безконечно.

Съ дохождението на двѣтѣ млади госпожици, малката но сгодна квартира на Минденови се оживи и даже новъсения, генералъ като че стана по-веселъ. Тѣхъ почнахѫ да ги посѣщаватъ флотски и армейски офицери, инжинери и доктори.

И двѣтѣ сестри, особенно по-малката — Саша, бѣхѫ много хубави. Както всички близнаци, тѣ си приличахѫ, но сходството се умаляваше съ рѣзкото различие въ цвѣта на космитѣ: Саша бѣше съвсѣмъ русса, а Лиза имаше тъмнорусси коси. А още по-значително бѣше различието въ характеритѣ имъ. Саша имаше мекъ и уравновесенъ характеръ, а Лиза бѣше толкова чувствителна, щото проливаше сълзи когато четѣше нѣщо скърбно, напримѣръ като лермонтовския „Валерикъ".

У Минденови би било още но-весело, ако надъ всички кѫщни не тѣжѣше вѣчното очакванье на бурята, която ежедневно можѣше да се струпуляса надъ главата на бившия командантъ.

Най-послѣ приговора по дѣлото съ рибитѣ се произнесе. Минденъ биде оволненъ отъ длъжность и лишенъ отъ пенсия.

Той очакваше нѣщо по-лошо, но и това сравнително меко наказание го окончателно сразе. Генеральтъ още повече остаря и изглѣждаше съвършенно отпадналъ старецъ:

той почна да страда отъ слабопамятство и болѣзнена сънливость: по нѣкога се случи та сѣднѣ въ своето Волтеровско кресло и веднага задреме.

Занятията и четеньето той остави на страна, прѣстана даже да пише своитѣ мемуари, въ които мислѣше да се оправдае прѣдъ потомството. Единственното четмо на Миндена стана нѣмскиятъ вѣстникъ Dorfbarbier, по който той слѣдѣше за политиката. Генералътъ доста осѫждаше високомѣрния начинъ на дѣйствия въ Цариградъ. Старецътъ се впускаше въ остроумни загатки и съображения и прѣдсказваше близостьта на една война. Като бѣ прѣтърпѣлъ несполуки въ своя собственъ животъ, Минденъ виждаше всичко въ черна боя и прѣдсказваше, че войната нѣма да поведе къмъ добро.

III.

Една вечерь у Минденови се събра доста многочисленно общество. Въ числото на гоститѣ бѣше и Мичманъ Лихачевъ, който бѣ успѣлъ да се запознае съ семейството на генерала.

Когато Лихачевъ влѣзе въ освѣтлената съ нѣколко свѣщи стая, отъ дѣто се носехѫ звукове отъ пияно, той прѣди всичко поведе погледъ по всички присѫствующи. Живота му между множество разнообразни хора го бѣ приучилъ на тънка наблюдателность. Той веднага забѣлѣжи, какъ бѣхѫ облѣчени двѣтѣ сестри; Лиза въ свѣтло, леко облекло съ синкави тантели, а Саша въ розово хасено облекло безъ тантели. Саша му се хареса повече. Тя бѣше тъй сѫщо наивна, приказлива и весела, както бѣше той самъ. Подиръ половинъ часъ юношата бѣше вече влюбенъ въ хубавичката блондинка. Подиръ единъ часъ, тѣ се носѣхѫ въ вихъра на единъ оживенъ валсъ, слѣдъ това танцувахѫ кадрилъ и бърборехѫ за институтския животъ на Саша и за пѫтешествията на Лихачева. Подиръ малко още, Лихачевъ се измѫчваше отъ ревность, тъй като видѣ и слуша какъ нѣкой си докторъ Балинский, цивиленъ господинъ, съ благообразна, но както се показа на Лихачева, хитра, ястребова физиономия, се кълчѣше прѣдъ Саша, като й говорѣше разни комплименти и разсѫждаваше съ нея за музиката, отъ която Лихачевъ нищо не разбираше. Къмъ края на вечеринката Лихачевъ пакъ биде щастливъ да танцува съ Саша, мазурка. Любовьта често избухва внезапно и това почти всѣкога бива въ този случай, когато „той“ е на двадесеть годишна възрасть, а „тя“ на шеснайсеть. Особенно често сѫ се случвали такива романи въ тѣзи врѣмена, когато младитѣ хора сѫ били много по-вече расположени да се влюбуватъ внезапно, отколкото съврѣменното младо поколение, което твърдѣ рано почва да живѣе съ пъленъ разсѫдъкъ, да мисли за срѣдствата въ живота, за необходи-

мостьта да се осигури и тъй нататъкъ. Справедливостьта го изисква да се прибави слѣдующето. Лихачевъ добрѣ знаеше, че майка му има триста души крѣпостни хора и, тази увѣренность му позволяваше да се отнася къмъ живота доста безгрижно и да не мисли върху необходимостьта да се „осигури“.

Както и да е, но като си взе сбогомъ отъ старитѣ и отъ Лиза, Лихачевъ подиръ всички подаде ржка на Саша и почувствува едно нежно стисканье, отъ което му се подкосихж краката.

На слѣдующия день младиятъ Мичманъ се яви у Минденови, тоя пжть безъ всѣкаква покана. Той срѣщна Саша самичка у малката имъ приемна; очитѣ и бѣхж червени и като че ли заплакани.

— Да не сте болнави? — съ участие попита той.

— Не, здрава съмъ, но баща ми се чувствува доста злѣ. Него, струва ми се, го уморяватъ нашитѣ вечеринки. . . Тѣ. . . . Той иде тука.

Генеральтъ, който до вчера още бѣше бодъръ и веселъ, влѣзна съ бързи крачки, като силно тътрѣше съ чехлитѣ си.

Той бѣше по халатъ, опасанъ съ поясъ отъ реси. Той не обърна особенно внимание на госта, който побърза да скочи.

— Сѣдете, сѣдете, младий човѣче, проговори той: — почитание къмъ старостьта е хубаво нещо, но по-добрѣ сѣднете си. Вий знаете ли що прѣдставлявамъ азъ сега отъ себе си? Единъ уволненъ командантъ.

Той се закашля съ една суха старческа кашлица и продължаваше да говори, като че размишляваше високо:

Мене ме осждихж за двѣ бъчвички риба. . . . А азъ божемъ нищо не знаж, що се върши тукъ. Ето ви единъ примѣръ на безкористие: свѣтлѣйшиятъ князь Меншиковъ, нашиятъ бивши опълномощенъ пратеникъ. . . . Примѣръ на безкористие, нали? . . Азъ всичко хубаво знамъ. . . . Той пази икономия и азъ сжщо пазихъ икономия. А мене ме осждихж за нѣкаква си бъчвичка риба, продадена безъ моето знание.

— Баща ми почна да се отпуска на разговоръ, шепна Саша на Лихачева: — той като че бълнува.

— Съграждатъ, съграждаатъ, а никакви укрѣпления нѣма: — изведнъжъ каза Минденъ: — Ще дойде неприятеля и ще вземе Севастополь съ една рота войници. Азъ сѫщо бѣхъ комендантинъ, знаѭ какво ще рѣче крѣпость... Много съмъ челъ прѣзъ живота си. . . . Вобана съмъ изучвалъ. . . Какъ се наричаше този нѣмски авторъ, който въ началото на нашия вѣкъ критикуваше Вобана?

— Не знаѭ, ваше прѣвъсходителство, — каза Лихачевъ, като се мѫчѣше да покаже, че много се интересува отъ думитѣ на генерала.

— Не знаете. . . Какъ не ви е срамъ, младий човѣче, нали това не бѣше твърдѣ отдавна . . . . Дванадесетата додина, азъ помнѭ както вчерашния день. Въ четиринадесетата година при покойния императоръ. . .

Минденъ, повидимому, искаше да захване единъ отъ своитѣ безконечни раскази за прѣвзиманието на Парижъ, но гласътъ му се прѣсече и той пакъ силно се закашля.

— Татко, вѫмъ вредно ще ви бѫде да говорите много, пиинете водица и си лѣгнете, — каза Саша.

— Вредно ли . . . ти мислишъ че ми е врѣме вече да умрѫ. . . Не струвамъ за нищо вече. . . Оволненъ коменданта. Хе-хе-хе! врѣме е за вѣчна оставка.

— Татко, защо говорите тъй, — каза Саша съ умоляющъ гльсъ, въ който се рѣдехѫ сълзи: — азъ за вашето спокойствие говорѭ.

— Тебе ти се иска да си поприказвашъ съ този младъ момъкъ, каза Минденъ, като изведнъжъ по смекчи думитѣ си: — Разбирамъ. Азъ нѣма да ти бъркамъ. Външенъ човѣкъ нѣма работа тука.

Той прѣкръсти дъщеря си, цѣлуна я въ челото и се отстрани, като пакъ зафлъска съ чехлитѣ си. Отъ това флъсканье тръпки побихѫ Лахачева. Появлението на стареца му напомнюваше четенето въ учебника за древнята история и за обичая на египтянитѣ да доносѭтъ въ залата, дѣто пируватъ гоститѣ и нѣкоя мумия. . . .

Генералътъ, дѣйствително, приличаше на една жива мумия.

Младитѣ останахѫ сами и нѣколко минути мълчахѫ, дълбоко смутени. Лихачевъ пръвъ заговори.

— Знаете ли, че ний тия дена се готвимъ да отплуваме? — каза той, като желаеше въ едно и сѫщо врѣме да възбуди у Саша и горѣсть отъ прѣдстоящата раздѣла и уважение къмъ своитѣ бѫдѫщи подвизи. — Но Саша мислѣше за баща си и за това прие това извѣстие доста равнодушно.

— За дълго ли отивате? — Попита тя.

— Не знаѭ, колко врѣме ще се продължи плуванието... Мѣсецъ или два. . . . Ний ще кръстосваме по черното море, като ще слѣдимъ за турскитѣ кораби. Какъ бихъ желалъ азъ да се обяви една война! . . .

— Трѣбва да се посъвѣтваме за баща ми съ докторъ Балинский, — каза Саша, като отговаряше на своитѣ собственни мисли.

— Пакъ този докторъ Балински! — помисли си Лихачевъ и ревность пакъ закипѣ въ сърдцето му.

— Защо пъкъ съ Балински? — Тука има много доктори — по-добри отъ него. Балински никакъ се не ползува съ извѣстность.

— Той е доста добъръ и опитенъ докторъ и баща ни има пълно довѣрие у него.

Лихачевъ си хапѣше устата. . . .

— Тя е залибена въ този докторъ — мисленно рѣши мичманътъ.

— Да, азъ бихъ желалъ една война, — пакъ каза Лихачевъ: приятно е да загине човѣкъ за отечеството си, — произнесе той тази прочетена нейде дума.

— Ами не страхувате ли се? Попита Саша. . . .

Лихачевъ я погледна съ чувство на собственно достойнство.

— За какъвъ ме приемате? — нима азъ приличамъ на страхливецъ?

— Азъ не казвамъ това. Но нали турцитѣ сѫ варвари и една война съ тѣхъ не е като съ нѣкоя образована нация. Пъкъ и войната — какъвъ е ужасъ! Азъ често се молѭ на Бога щото никога да нѣма вече войни.

— Живота на морето приучва къмъ всѣкакви опасности, каза Лихачевъ, като гледаше Саша право въ очитѣ. Тя се засрами и почна да гледа на страна. — Кажете, молѭ ви се, жалъ ли ще ви бѫде, ако ме убиѭтъ?

— Разбира се, ще ми бъде жалъ . . . наивно каза Саша — Вий сте такъвъ добъръ кавалеръ и тъй хубаво играете валсъ —, прибави тя съ смѣхъ.

— Каква сте лоша! Азъ ви говоря за смърть, а вий — за танци.

— Но войната още не е обявена, и ще даде Господь, нищо нѣма да стане. . . А ако наистина вий ще трѣбва да се сражавате, азъ, право да си кажа, много ще се страхувамъ за васъ.

— Благодаря ви, съ чувство каза Мичманътъ: — Въспоминанието за васъ ще ме поддържа въ врѣме на опасность . . . до виждане. . . . Ето какво имамъ да ви кажа още; испълнете една моя молба. Дайте ми нѣщо за споменъ!

— Та какво да ви дамъ — каза Саша и се сбърка.

— Ето ако искате, земете тази кърпичка. . . . Само дано не забѣлѣжи мама, помисли си Саша. . . .

Но Лихачевъ не мислѣше за майка ѝ. Хасената кърпичка бѣше вече въ ржцѣтѣ му и той не би се раздѣлилъ съ нея за никакви блага въ свѣта. Нему му се струваше, че въ тази кърпичка напоена съ кокичева миризма се усѣща диханието на любимото сжщество. Той още единъ пжть стисна ржката на Саша и искаше да я поднесе къмъ устата си но нѣмà смѣлость. Лихачевъ набърже излѣзе и скоро крачѣше по морската улица.

IV.

Единъ слабъ вѣтрецъ едва люлѣеше ескадрата, когато тя остави Севастополскиятъ заливъ и се отправи къмъ Варна. Младитѣ офицери се досѣщахѫ, че цѣльта на плуваньето нѣма да бѫде една проста расходка по водитѣ на Черно море. Тѣ бодро се готвѣхѫ за опасноститѣ. Мнозина, като Лихачева, горѣхѫ отъ нетърпение да си прѣмѣрѭтъ силитѣ съ неприятеля, и, разбира се, не мислѣхѫ за турцитѣ. Тѣмъ имъ се искаше да се поборѭтъ съ гордия британски левъ. Като сѫщински въспитанници на покойния Лазаревъ, тѣ не само се не страхувахѫ при мисълта за война съ Англия, но се радвахѫ, че ще иматъ случай да оправдаѭтъ мнѣнието, което се бѣ съставило за черноморскитѣ моряци въ обществото. Ескадрата отплува при най-благоприятни прѣдсказвания.

Лихачевъ прѣди самото заминаване получи писмо отъ майка си и отъ сестритѣ, съ увѣдомление, че съ сѫщата поща му пращатъ разни домашни произведения като варени въ захарь овощия, шити кърпички и прочее.

— Каква неприятность — закъснѣ пратката, — говорѣше той на своя приятель, лейтенантъ Артамоновъ — жално, че майка ми не е пратила вѣщитѣ съ нѣкой отъ слугитѣ ни. Нашата поща вѣчно закъснява. . . . А пъкъ азъ тъкмо бихъ взелъ съ себе си слуга, вмѣсто вестовой.

— Е, напразно се ядосвате, възрази Артамоновъ: — у насъ не обичатъ тѣзи нѣща, и капитанътъ едва ли би ви позволилъ да сторите това. Адмиралъ Корниловъ не веднъжъ е осѫждалъ обичая да се взиматъ вмѣсто вѣстови крѣпостни хора. . . . По неговитѣ думи присѫтствието на такива камердинери врѣди на дисциплината.

— Не разбирамъ, защо? — Очуди се Лихачевъ. Той отскоро се бѣше прѣвелъ въ черноморската флота и незнаеше още рѣдътъ.

— За това, защото вашиятъ крѣпостенъ слуга, ще ви се покорява повече, отъ колкото мене или на нѣкой по-старши офицеръ.

— Знаете ли, Артамоновъ, азъ почвамъ да се съгласявамъ съ тѣзи, които поставятъ Павла Степановича Нахимова по-горѣ отъ нашия Владимиръ Алексѣевичъ. Корниловъ, съмнѣние нѣма, обладава огроменъ умъ и образование, но, право да си кажж, той е педантъ. Днесь ми расправяхж, че той мъмралъ единъ лейтенантъ за четенье книги.

— Е. брате, работата съвсѣмъ нѣмаше да бжде тъй, възрази Артамоновъ, който бѣ всѣкога готовъ да настръхне за своя вице-адмиралъ: — Азъ самичъкъ съмъ билъ свидѣтель и ще ви раскажа ето що. Корниловъ забѣлѣжилъ, че единъ отъ офицеритѣ усърдно поглъща томове отъ „Библиотека за прочитъ". Прѣди три дни, Владимиръ Алексѣевичъ забѣлѣжилъ у единъ офицеринъ книга и го попиталъ „каква книга е тази, инструкциитѣ на Лазарева ли?" — Офицерътъ се сбъркалъ; Корниловъ взелъ книгата, повъртѣлъ я въ ржцѣтѣ си и като се навъсилъ, новърналъ му я съ думитѣ: „Библиотека за прочитъ" ний четемъ, а инструкциитѣ на Лазарева не искаме и да знаемъ. Ето какво ще ви кажж, господинъ лейтенантъ. Когато бѣхъ младъ като васъ, азъ сжщо четѣхъ всичко безъ всѣкакъвъ редъ. Покойниятъ Михаилъ Петровичъ веднъжъ хубавичко ме насоли за това и оттогава азъ почнахъ сериозно да изучвамъ морското дѣло".

— И при все това туй е педантизмъ, — каза Лихачевъ: — нали по този начинъ ще забрави човѣкъ всичко, каквото е училъ, освѣнъ морското дѣло. А азъ доста обичамъ четеньето. Въ дѣтинството си, помнж, азъ сé четѣхъ Робинзона Крузе и мечтаехъ да ме исхвърли бурята на нѣкой островъ. . .

— Гледайте да не би вашитѣ мечти да се сбъднатъ сега: вѣтъра захвана да става студеничъкъ, пъкъ и барометра спада.

Дѣйствително, вѣтърътъ сé ставаше по-студенъ. Вечерьта на тридесети Октомври духаше доста умѣренъ сѣверенъ вѣтъръ съ дъждъ. Но около полунощь цѣлото небе се

покри съ облаци и захвана да духа зловѣщиятъ Нордъ-остъ. Бѣше толкова тъмно, щото отъ адмиралския корабъ почнахѫ да пущатъ ракети. Отъ проливния дъждъ тѣ само пищѣхѫ, безъ да освѣщаватъ непроницаемата тъмнина. Вѣтерътъ постепенно се усилваше, като безжалостно растѣгаше измокренитѣ платна и въжета. Матроситѣ се завивахѫ въ своитѣ мушамени шинели, и стоехѫ като заковани, безъ да гледатъ на силното люлѣянье, — на своитѣ мѣста близо до въжетата и наредко си хвърляхѫ по нѣколко думи. Дежурнитѣ офицери, измокрени до коститѣ, съ всичка сила си напрѣгахѫ зрѣнието, като се мѫчехѫ да видѭтъ сигналитѣ, давани отъ адмиралския корабъ.

Корабътъ „Три Святители", на който се намираше Лихачевъ, бѣше единъ отъ ветеранитѣ на Черноморската флота. Това бѣше единъ огроменъ съ сто и двадесеть топа корабъ, комуто одавна се падаше да отиде на поправка та и на окончателна почивка. Отъ самото начало на бурята вице-адмиралъ Корниловъ, както се види, захвана да се беспокои за участьта на този сгарецъ. Отъ адмиралския корабъ „Великий князъ Константинъ" постоянно питахѫ съ сигнали командира на „Три Святители", благополучно ли е всичко?

Къмъ полунощь на ескадрата налѣтѣхѫ доста силни талази. Корабътъ „Три Святители" заскърца, като единъ старъ боръ. Младитѣ матроси едвамъ се удържахѫ на краката си. Единъ матросъ, по-страхливъ отъ другитѣ, като се улови за мачтата, почна самъ надъ себе да си чете. Проходящиятъ отъ тамъ боцманъ, който се залиташе отъ люлѣянието като пиянъ, не удържа и залѣпи на страхливия матросъ една хубава плѣсница, като прибави въ видъ на поучение.

— Що цвичишъ, окаяннику? Душата ми раздра! Авъ нѣма втори пѫть така да се гаврѭ съ тебе!

Къмъ три часътъ се разигра силна буря. Ревътъ на вѣтъра и трѣсъцитѣ на гърмоветѣ се сливахѫ съ шумътъ и плѣсъкътъ на вълнитѣ, които обсипвахѫ съ пѣна цѣлата повърхность на корабитѣ. Свѣткавицата на мигъ освѣщаваше мачтитѣ на корабитѣ, тъмното, почти черно вълнующе се море и бѣлитѣ гребени на огромнитѣ талази. Грамаднитѣ военни параходи ги люлѣеше каго дѣтски люлки и тѣ скачахѫ на вълнитѣ, като се ту повдигахѫ, ту пропадахѫ въ

морската глъбина. Младитѣ матроси се кръстехѫ и очакваха своя послѣденъ часъ, а старитѣ се мръщѣхѫ. Думитѣ на командата, почти се не слушахѫ; но матроситѣ добрѣ знаехѫ работата си, събирахѫ платната, работѣхѫ около топоветѣ и онова което неможехѫ да чуѭтъ, тѣ го налучвахѫ.

На разсъмвание вѣтърътъ почна да утихва, а покъсно съвсѣмъ се изясни. Матроситѣ се поразвеселихѫ, когато прогледналото слънце ги огрѣя. Почнахѫ да се чуватъ разговори, шеги и смѣхъ. Около показалецътъ на корабътъ „Три Святители“ се бѣхѫ събрали тълпа матроси да си испушатъ по цигара тютюнъ. Показалецътъ или Бакъ, както го наричатъ матроситѣ, т. е. прѣднята часть на парахода, служи на послѣднитѣ за клубъ и стая за пушенье. Матроситѣ пушехѫ, по край кофитѣ съ вода, съ своитѣ късечки лулички, именувани твърдѣ намѣсто носогрѣйки и безъ да се стесняватъ толкова отъ офицеритѣ, водехѫ различни разговори. Ето ви и вчерашниятъ страхливецъ — младиятъ матросъ Семеновъ, момъкъ на двадесеть години, съ гърбавъ носъ и съ мънички сини очи. Той е слабичъкъ, болнавъ, и мнозина офицери се удивляваха какъ е попаднал той въ морската служба. Наредъ съ него, раскрочилъ своитѣ кѫси, тлъсти крака, сѣди Прокофичъ, единъ старъ матросъ, здравъ, силенъ съ неповъртлива, но твърда походка.

Лицето му е толкова калено отъ буритѣ, щото съ своя цвѣтъ напомнюва лицата на червенокожитѣ, а рѫцѣтѣ му бѣхѫ всѣкога черни отъ смола.

Прокофичъ — е типъ на матросъ отъ старитѣ врѣмена: той си има въ Севастополъ, въ корабелното прѣдградие, стара жена и три дѣца, но той, както се види незнае друго отечество, освѣнъ своя старъ корабъ. На брѣгътъ той излизаше съ единственна цѣль да испие нѣкаква си съставна часть на казионното си облѣкло. Всичкитѣ усилия на началството да му внушатъ, че облѣклото му не е негово, а казионно, отиваха съвършенно напразно.

На Прокофича всичко му идѣше отъ рѫки. Него го цѣнятъ за необикновенното му присѫтствие духа и за съобразителностьта му въ всѣкакъвъ случай. Ако не бѣше сторилъ нѣкои грѣхове и ако нѣмаше малко недостатъци, той одавна би билъ боцманъ. Има у Прокофича една характерна особенность: той не може да търпи параходитѣ. Като е

прѣминалъ почти цѣлия си животъ на кораби съ платна и съ разни наименования, той никакъ не можѣше да се примири съ промененето на парната сила.

— Само на халосъ хабѫтъ дърветата и кюмура, — скептически забѣлѣзва той.

Когато му възразѫтъ, че параходитѣ вървѫтъ по-бърже отъ корабитѣ, той прихожда въ ярость и за да подържи честьта на корабитѣ съ платна той почва безбожно да лъже, като увѣрява, че сега по-добрѣ управляватъ корабитѣ, а въ минало врѣме сѫ вземали по 15 или 20 километра на часъ, а при силничъкъ вѣтъръ и по тридесеть.

— Добрѣ, ами когато е тихо врѣмето, дѣдо? Каже нѣкой отъ младитѣ матроси.

— Тихо ли! Да го вземе дяволъ тихото! Нали трѣбва и кораба да си отпочине.

За кораба Прокофичъ говори като за живо сѫщество и често го нарича съ най-нѣжни слова, а понѣкога пуска по неговъ адресъ и най силни псувни.

Сега Прокофичъ води разговоръ съ Семеновъ и го мъмре за вчерашното.

— Не си добро момче, както виждамъ. Азъ мислѣхъ че той за нѣщо умно си спомняше, а то било за мома спомени. Намѣрилъ кога да мисли за такива работи! Остави ти тѣзи работи, остави! Какъвъ матросъ ще излѣзе отъ тебе? Ти само за дирекъ въ кораба заслужвашъ въ такъвъ случай. Отъ първия остъръ вѣтърь се плашишъ.

— Сега като че не е толкова страшно, дѣдо, — оправдаваше се Семеновъ: — ами въ сражението какъ е, дѣдо? По-страшно ли ще бѫде?

— Въ сражението ли? Сражението, брате мой, не е обикновенна работа! Вѣрвай на моитѣ думи: азъ съмъ старъ матросъ, на лошо нѣма да те научѫ. Въ сражението, брате, на никого се не надявай, а само на Бога. Видишъ ли турчинъ, на другаря си помагай, командиритѣ слушай, по-старитѣ матроси почитай, защото по-старъ ли е матросътъ това значи, че той повече знае.

Като произнесе това дълбокомисленно наставление, Прокофичъ угаси луличката си, грижливо я скри въ джоба си и важно плюна.

— Не е тъй, ами ето какво трѣбва да ми кажешъ,— почна той внезапно: — ти се сърдишъ на господаря си, че не ти е позволилъ да се оженишъ, а те далъ матросъ. Ти, брате мой, догдѣ си живъ, трѣбва да се молишъ на Бога за господаря си, че ти е направилъ това добро. Подъ чия каманда се намирашъ ти, я ми кажи? Кой ти е командиръ? Е, що свивашъ раменѣ?

— Господинъ капитанъ Кутровъ ми е командиръ, — каза Семеновъ

— Туй то. Ами надъ него, кой е старши?

— Не знаж, дѣдо.

— Ама че си дървена глава! Види се, че право отъ село иде; надъ капитана началникъ е нашиятъ флагъманъ контръ-адмиралъ Новосилский, а по-старшия отъ него—вице адмиралъ Владимиръ Алексѣевичъ Корниловъ.

— Владимиръ Алексѣевича азъ знаж, дѣдо.

— Туй то, знаж го. Та такъвъ командиръ, ти хлапаку отъ какъ си се родилъ не си видѣлъ, и нѣма да видишъ освѣнъ може би още Павелъ Степановичъ Нахимова. Голѣма работа, матросъ го направили! А спорѣдъ тебе, какъ бѣше по-добрѣ, войникъ ли да те даджтъ? Ти мислишъ, че тамъ помалко бижтъ, а? не, брате мой! У насъ съ линейки само крадцитѣ бижтъ, а господата се и съ ржка не побарнузатъ.

Въ армията ти имай късметъ да не отдадешъ честь, не само на генерала ами и на подпоручика, та ще те питамъ азъ тебе . . а у насъ, тъй ли е? иде самъ Владимиръ Алексѣевичъ или Павелъ Степановичъ, а ние само шапкитѣ си сваляме, а да отдадеме честь — ни най-малко. А по нѣкога и шапка като свалишъ, Владимиръ Алексѣевичъ само съ ржка махна и ти дума: гледай си работата, а по дреболии не губи врѣме.

— Лъжи повече, — намѣси се въ разговора боцманътъ, който замина покрай тѣхъ:— само смущавашъ младитѣ матоси. И тъй хората у насъ сж съвсѣмъ разгалени.

— А пъкъ ти само си вовирашъ носътъ и дѣто трѣбва и дѣто не. Закачашъ се само и повече нищо. Ти гледай, Михѣичъ, да не би и тебе самъ да те наложжтъ . . .

— Мълчи дъртъ пергишину, — каза боцманътъ, като се отдалечи на страна и се приближи до корабелния фелдшеръ, дѣто сѣдна да си отпочине.

— Просто не може човѣкъ да живѣе съ този Прокофичъ! Крадецъ, пиявица, а началницитѣ го уважаватъ. Пъргавъ, казватъ, матросъ. Азъ бихъ на този юнакъ двѣста ортоми ударилъ, само да имахъ власть . .

Мичманъ Лихачевъ, стоеше на кувертата и гледаше надалече, въ безпрѣдѣлното море, покрито съ слабо вълнуванье. Той си спомнюваше за родителския домъ, въ смоленския сикьошкъ, задъ боровата горица, дѣто той бѣреше съ сестритѣ си ягоди и печурки. Изведнъжъ прѣдъ очитѣ му се испрѣчи матросътъ Семеновъ, който се бѣше съвсѣмъ развеселилъ и съ наслаждение хрускаше единъ твърдъ сухаръ. Лихачевъ бѣ чулъ една часть отъ разговора на младия матросъ съ Прокофича и се заинтересува съ този слабичъкъ, болнавъ момъкъ. Нему му стана жалъ за този матросъ, не за това че Семенова бихж вчера — за неговата страхливость трѣбваше да го накажатъ — а за това, че Лихачевъ напълно разбираше тъгата на единъ матросъ по родното село, и съчуствуваше на теговитѣ оплаквания за раздѣлата съ милата годеница. Саша, свѣтлорусата Саша, въ розово облѣкло, което усилваше червенината на нейнитѣ бузи му се испрѣчваше прѣдъ очитѣ въ тъзи минута. Той падна въ едно сантиментално настроение. Ами ако загина още при първото сражение? си мислѣше той. А още по-лошо е да потъне човѣкъ. . . съвсѣмъ безславна смърть . . . А ми ако ме не убиятъ, а ме раняятъ само и азъ се върна въ дома безъ крака и безръченъ ~~калѣка~~ сакатъ? И прѣдъ въображението му се прѣдстави цѣлия ужасъ на майка му, искривенитѣ отъ страхъ лица на сестритѣ му, съболезнованията на роднинитѣ и на познатитѣ. Лихачевъ даже затвори очи, съ цѣль ужъ да прогони тежкия призракъ.

— Но както се вижда мене ме растрои вчерашната буря; може би, понастиналъ съмъ малко; нѣщо като тръпки ме побаватъ . - помисли си Лихачевъ: — трѣбва да поискамъ отъ доктора нѣколко грама хининъ.

V.

Войната съ Турция, най-послѣ биде обявена. Въ Севастополъ съ нетърпение очакваха изъѣстия за дѣйствията на нашата флота.

Бѣше едно ясно Ноемврийско утро. По севастополския заливъ сновѣхѫ лодки. Дами и момичета се возѣхѫ съ кавалери въ малки лодки, като се любувахѫ отъ видътъ на града, който се издигаше като амфиатеатръ надъ синитѣ води на залива: сини, разбира се, отъ далече, тогава когато отблизо водата на севостополския заливъ въ ясно врѣме има свѣтълъ, сѫщински изумрудо-зеленъ цвѣтъ.

Въ една малка ладийка, която прѣминаваше прѣзъ южния завой на залива, лѣсно бѣше да се различѫтъ нѣколко госпожици и въ тѣхното число двѣтѣ сестри близнета: Лиза и Саша. Рулото управляваше единъ познатъ капитанинъ на търговски корабъ, гръкъ съ атлетическо тѣлосложение. Платната управляваше единъ матросъ въ оставка. Между кавалеритѣ бѣхѫ и младиятъ графъ Татищевъ и докторъ Балинский. Татищевъ бѣше расположенъ да говори, расказваше за плуваньето на яхтитѣ въ Лондонъ и за венециянскитѣ гондолиери. Докторъ Балински прѣзъ всичкото врѣме обикаляше около Саша, като отъ врѣме на врѣме отдѣляше часть отъ вниманието си и за постарата ѝ сестра. Единъ отъ компанията прѣдложи, щото вмѣсто да каратъ къмъ града, да се разходѫтъ по залива. Прѣдложението биде прието и скоро ладийката при благоприятенъ вѣтъръ, отмина Николаевската батерия, мина прѣзъ Александровската и излѣзе на открито море.

— Що ли би се случило, господа, ако се срѣщнемъ съ нѣкой турски воененъ корабъ? — На шега попита Татищевъ.

— Тогава, неще и дума, ваша длъжность ще бѫде да ни сте рицари, — каза Лиза, като потрепери при едната мисъль за турцитѣ: — надѣвамъ се, че вий нѣма да ни дадете въ плѣнъ въ рѫцѣтѣ на турцитѣ.

— Вий можете наздраво да се надявате на насъ, — каза графътъ; като артилеристъ азъ прѣдлагамъ слѣдующия пѫть да вземемъ съ насъ и едно топче.

— Ахъ, та тогава азъ бихъ се страхувала повече, — казъ Лиза.

— Господа, нѣмали нѣкой отъ васъ далекогледна трѫба или поне бинокъ, — попита докторъ Балинский: — струва ми се, че виждамъ на хоризонта параходъ.

— Това е русска параходъ, тръба на е нужна, азъ и така виждамъ, каза гъркътъ — капитанъ и послѣ прибави като помисли малко:

— А по-оттатъкъ е турски параходъ.

— А, не може да бъде — радостно извикахъ нѣколко мъжски гласа.

Почнахъ да гледатъ съ бинокли и въ далекогледна тръба, която се намѣри у едного отъ моряцитѣ. Скоро можѣхъ да видятъ, че това бѣше дѣйствително единъ русски параходъ и почнахъ да спорятъ, кой е именно.

Капитанътъ пакъ разрѣши съмнѣнието.

— Параходъ „Владимиръ" е това, — каза той — Корниловъ стои на кувертата.

Параходътъ — Фрегатъ „Владимиръ" бърже се приближаваше къмъ входа на пристанището. Три негови мачти и двѣ тръби се видѣхъ доста отчетливо. Подиръ него слѣдваше, очевидно сдавшъ се турски параходъ съ прѣбита тръба: той бѣше съ колела и всичко съ двѣ мачти.

Въ градътъ и на пристанището скоро почнахъ да се събиратъ тълпи отъ любопитни. Отъ артилерийското, а сетнѣ и отъ корабелното прѣдградие въ по-малко отъ четвъртъ часъ се набрахъ стотини матроски дѣца, а подиръ това се появи и възрастна публика. Дами махахъ съ кърпи, а мъжьетѣ викахъ ура! Моряцитѣ, които бѣхъ останали въ Севастополъ прѣдварително поздравляваxъ другаритѣ си съ първата побѣда; одушевлението бѣше извънредно.

— Гледай, гледай! русскиятъ параходъ се ударилъ съ единъ турски параходъ! — викахъ дѣцата: тѣхното въображение се бѣ распалило и мнозина отъ тѣхъ увѣряваxъ, че съ собственни очи съ видѣли битката, която дѣйствително бѣ станала подъ малоазитския брѣгъ.

Съ високо издигнатъ националенъ флагъ, плавно влѣзе въ пристанището „Владимиръ", като влачѣше подирѣ си единъ турски корабъ, който, както се научихъ послѣ, бѣше турско-египетски параходъ „Первасъ-Бахра", название което русскитѣ матроси се не забавихъ да го прѣиначятъ по своему: „Прѣвозвание на вѣтрове".

Когато параходитѣ почнахъ да се различаватъ ясно съ просто око, госпожицитѣ Минденъ захванахъ да молятъ кавалеритѣ си да побързатъ назадъ къмъ южния завой. Пара-

ходътъ ги скоро настигваше но изведнъжъ се спрѣ: видѣше се че нашитѣ матроси трѣбваше да си урѣдятъ нѣкои работи на парахода, прѣди да хвърлятъ котва. На кувертата се появихѫ фигури на русски матроси и даже се чувахѫ гласове.

— Скоро, скоро да вървимъ у дома, защото инакъ нѣма да видимъ какъ ще хвърлятъ котва, — говорѣхѫ госпожицитѣ.

Саша забрави този ужасъ, който ѝ внуши понапрѣдъ едната мисъль за война. Войната сега ѝ се струваше единъ празникъ, подобно на една срѣща на високопоставено лице. Едва сега тя си спомни за Лихачева и за това, че може би и той се намира въ числото на побѣдителитѣ. Лихачевъ ѝ бѣ говорилъ, че ще тръгне съ кораба „Три Святители", но Саша успѣ да забрави това название. Тя попита Татищева — не помни ли той?

— Та вие интересувате ли се съ подвизитѣ на този младъ юнакъ? — Попита графътъ съ слаба ирония въ гласътъ.

— Да, той ми се струва, че е доста храбъръ морякъ — наивно произнесе Саша.

— Малчуганъ и, както се види, съ слабо развитие, обади се докторъ Балинский, като направи една неприятна гримасса. Докторътъ съвсѣмъ не на шега обикаляше около Саша и нему му бѣше мѫчно, че тя се интересува съ първия срѣщнатъ хлапакъ, както той мисленно наричаше Лихачева.

Ладийката се приближаваше къмъ адмиралтейството и почна майсторски да лавира въ южниягъ завой. Цѣлиятъ градъ се видѣше вече, като на панорама. На върха на гората се видѣше зданието на библиотеката, отъ дѣто много жители съ тръби и бинокли въ рѫцѣ, слѣдѣхѫ за движенията на парахода „Владимиръ".

Южниятъ заливъ е тъй дълбокъ, щото даже голѣмитѣ параходи могѫтъ да доближаватъ до самия брѣгъ, и за това нашитѣ пѫтници не трѣбваще много да му мислятъ, гдѣ ще пристанатъ, но тѣ избрахѫ едно мѣсто, отъ гдѣто ще може по-добрѣ да се вижда наоколо.

Най-послѣ пристигна и „Владимиръ" и хвърли котва съ своя плѣнникъ близо до адмиралтейството. Едно гръмогласно ура! се чу отъ брѣгътъ. На кувертата на неприя-

телския корабъ, нѣкои стоешката, нѣкои насѣдали съ подвити крака се виждахѫ турци, подъ надзора на нѣколко руски матроси.

Отъ „Владимиръ“ бидохѫ спуснѫти ладии. Много госпожици махающи съ кърпи, като мислѣхѫ да видѭтъ прѣди всичко отличившитѣ се мичмани и лейтенанти, между които имаше и тѣхни познати.

— Ето и самиятъ Владимиръ Алексѣевичъ! — говорѣхѫ въ публиката.

На кувертата, дѣйствително, стоеше въ мундиръ и съ прости сполети, единъ съ срѣденъ ръсть морякъ, съ тънка и стройна талия, съ правиленъ, почти классически профилъ и съ строго изражение на лицето. Това бѣше вице-адмиралъ Корниловъ. Наблизо до него стоехѫ нѣколко адютанти, но мѣжду тѣхъ не виждахѫ едного отъ неговитѣ любимци, лейтантъ Желѣзновъ.

— Да ли е убитъ или раненъ? — прѣминѫ една мисъль прѣзъ всичкитѣ, които познавахѫ този младъ морякъ, подававшъ голѣми надѣжди.

Послѣ узнахѫ, че Желѣзновъ билъ убитъ на мѣсто отъ едно неприятелско гюле.

На кувертата се показахѫ матроси съ носилки. Прѣдпазливо се спустнахѫ тѣ на параходнитѣ ладийки. Въ тълпата успѣхѫ да видѭтъ на носилкитѣ единъ раненъ матросъ.

Почнахѫ да распитватъ — и скоро се разнесе слухътъ, че отъ нашитѣ има двама убити и трима ранени. Раненитѣ понесохѫ къмъ морската болница и събравшата се тукъ тълпа видѣ, че на единия отъ тѣхъ е откъсната рѫката, а на другия кракътъ. Нѣкои бѣхѫ ранени леко, но мнозина страшно обезобразени.

Тази гледка доста отрови радостьта на мнозина мѫже и растрои нервитѣ на госпожицитѣ. Саша чувствуваше тръпки, като отъ трѣска и се завиваше въ шала си, макаръ че врѣмето бѣше доста топло. На Лиза бѣше почти лошо.

— Ето и първитѣ жертви на войната — замислено продума графътъ: — като си помислишъ, излиза че е ималъ право старецътъ Державинъ, като е казалъ че нашия животъ е едно тѣжко кълбо което виси на тънко влакно. А сега, господа доктори, вамъ ви прѣдстои едно обилно по-

прище на дѣятелность — прибави той, като се обърна къмъ Балинский.

— Да, въ врѣме на война, биватъ доста интересни случаи и отъ практическа и отъ теоретическа точка зрѣние, — каза докторътъ.

— Е, отъ практическа не мислѭ. . . Отъ що вие тукъ ще се въсползувате за мирно врѣме, което не знае нито коршумъ, нито гюлета?

— Имате грѣшка . . . . Отъ медицинска точка зрѣние гюлето е едно просто твърдо тѣло, което обладава извѣстна тяжесть и скорость . . .

— Азъ не разбирамъ, какъ може хладнокръвно да сѣ приказва за всичко това, — каза Лиза: азъ знаѭ, че неколко нощи нѣма да могѫ да спѭ . . . Ако да знаехъ, че е тъй, нѣмаше никога да гледамъ съ бинокль . . . Ахъ какво бѣше лицето на този бѣденъ тръбачъ . . .

— То нѣму му нищо, той поне е останалъ съ здрави крака и рѫцѣ, — каза графътъ.

— Ахъ, не спомнювайте ми за това . . . Какъвъ ужасъ. Скоро да си идемъ у дома, Саша.

Тѣ слѣзохѫ на брѣгътъ и се връщахѫ по морската улица, дѣто независимо отъ есенчото врѣме, още на всѣкѫдѣ зеленѣехѫ градинкитѣ, но листата по тѣхъ бѣхѫ пожълтѣли, не толкова отъ годишното врѣме, колкото отъ постояннитѣ вѣтрове, които носѣхѫ съ сѣбе си единъ дребенъ, но утровенъ прахъ.

VI.

Врѣмето бѣше облачно. Блѣдносиви облачета лениво пълзѣхѫ по небето, а подиръ тѣхъ вървѣхѫ и масивни тъмносини облаци. Вѣтърътъ отъ минута на минута ставаше постуденъ и морето, което въ такъво врѣме, напълно оправдава своето название „Черно“, - се покриваше съ бѣли витлообразни вдълбнатини. Вали ситенъ, отъ стърна, дъждъ. Слава Богу, че утихна вчерашната буря, която бѣ расхвърляла нашата флота на четири страни. Ескадрата на Новосилский се държи наблизо до Севастополъ, а Нахимовъ отплуга къмъ Синопъ. По заповѣдьта на Меншикова, Новосилский съ сво-

итѣ стари кораби, а Корниловъ съ параходната ескадра, бързатъ да се съединятъ съ Нахимова.

Въ Севастополъ мислѣхѫ, че въ Синопъ стоѭтъ два-три турски фрегата и отъ Петербургъ бѣше вече получена заповѣдь да ги истрѣбѭтъ, съ добавление, щото въ никой случай да не разрушаватъ турскитѣ градове. Ние водимъ война, като една европейска нация, и при това въ турскитѣ градове на малоазиятския брѣгъ едва ли не половината отъ жителитѣ сѫ християне. Познатиятъ намъ сто и дванадесеть топовенъ корабъ „Три святители“ съ други два сѫщо такива кораби бързатъ къмъ Мисъ Пахиосъ, близо до Синопъ, дѣто по прѣдположение трѣбваше да се намира ескадрата на Нихимова.

Младитѣ офицери отъ корабътъ „Три Святители“ се намиратъ въ силно нетърпение. Отъ минута на минута очакватъ да се срѣщнатъ съ нѣкой турски корабъ; между офицеритѣ се води разговоръ само върху бѫдѫщитѣ дѣйствия на корабитѣ въ бѫдѫщето сражение. Нѣкои се надѣватъ да се обогатятъ съ хващанието поне на единъ турски корабъ, други мечтаятъ за отличия, награди и повишения по служба, а трети сѫ просто пълни отъ юношески войнственъ пламъкъ. Въ числото на послѣднитѣ принадлежи и познатия намъ мичманъ Лихачевъ. Той вече се въображава единъ бѫдѫщъ герой: „покрай него убиватъ командира, който токо що пушка изъ страшниятъ тежъкъ топъ, той самичъкъ наваля топътъ и съ едно сполучливо стрѣлянье произвежда избухвание на турския адмиралтейски корабъ; или друга вариация: тѣхниятъ корабъ се сбива съ турскиятъ, Лихачевъ произвежда чудеса на храбрость и зема въ плѣнъ единъ неприятелски капитанинъ, хвърля се на неприятелския корабъ, спуска се въ маазитѣ и намира тамъ вързани християнки-робини, забѣлѣжителни хубавици, които каратъ за проданъ въ султанския харемъ“. Въображението на Лихачева се распали, но внезапно виканьето на старшия офицеръ, който му прави строга забѣлѣжка, възвръща младия герой къмъ дѣйствителния животъ.

— Азъ ви молихъ, господинъ мичманъ, да наблюдавате, щото едната стража да си пере дрѣхитѣ въ понедѣлникъ и четвъртъкъ, а другата въ вторникъ и петъкъ, както бѣше заповѣдано; а у васъ вѣчно излизатъ неразборий, това

така не бива. Трѣбва внимателно да се отнасяте къмъ това, съ което сте натоварени. Вий, може би, си мислите, че на война може да се ходи съ нечисти парцали.

— Да опустѣятъ и тѣзи дрѣхи! — помисли си Лихачевъ, — но се не оправдава, тъй като съзнаваше погрѣшката си. Отъ ядъ, обаче, той измъмра съвсѣмъ, и въ нищо невиновния и всѣкога мълчаливия матросъ Семенова, който му се испрѣчи прѣдъ очитѣ въ тази минута.

— Азъ ти казвахъ, дръвнику, да ми напомнишъ за праньто на тѣзи дрѣхи, а ти си помисли, може би, че азъ ще ги перѫ, а?

— Съвсѣмъ не, ваше благородие, — говорѣше Семеновъ, като взе единъ умолителенъ, виновенъ видъ и се сви още повече.

— Слушай хубаво! тази нощь около 2 часътъ да се приготви всичко... и вода да има стоплена и веднага да сѫ на мѣсто, и каменье и песъкъ да се донесѫтъ и всичко да бѫде наредено на дъски. Ако не направишъ всичко това, зѫбитѣ ти до единъ ще избиѭ...

— Слушамъ, ваше благородие....

Лихачевъ си отдъхна и се почувствува по-добрѣ.

Ето вече петь денонощия какъ вали дребенъ дъждецъ, който затуля свѣтлината като съ мъгла. Даже привикналитѣ стари матроси на такова лошо врѣме и тѣ захванахѫ да мѫнкатъ и да произнасятъ думитѣ: дъждъ и врѣме не иначе освѣнъ съ приложение на чисто русски епитети.

Зараньта на 16 Ноемврий почна лека полека да се прояснява. Лихачевъ, който се намираше на стража, първъ викна: брѣгъ! Наистина брѣгъ до нейдѣ се провидѣ. Скоро можѣше да се различи очертанието на синопската мѣстность, построена съ турски здания, повечето дървени, като се исключатъ двѣ три сламенни здания и нѣколко джамии. Островътъ бѣше до толкова тѣсенъ и не възвишенъ, щото ясно се виждахѫ върховетѣ на мачтитѣ въ корабитѣ, които стоехѫ на тази страна въ залива.

— Нашата фюта! — Тамъ сѫ нашитѣ! — изведнъжъ се раздадохѫ нѣколко гласа.

Това бѣше, дѣйствително флагътъ на адмиралтейскиятъ корабъ „Императерица Мария“. Излизаше, че тамъ се намира ескадрата на Нахимова. Съ три, срѣдна величина ко-

раби Нахимовъ вече отъ три дни блокираше Синопското пристанище, дѣто се бѣ скрила турската ескадра, състояща се отъ дванайсетъ военни кораби, въ това число и нѣколко фрагата. Отъ що се ръководѣхъ турцитѣ като се не рѣшавахъ да излѣзнатъ на открито море и да нападнатъ на малочисленната русска ескадра, е мъчно да се проумѣе. Наопаки, Нахимовъ очакваше само пристиганието на два кораби, които бѣха испратени, после бурята, въ Севастополь на поправка, за да нападне незабавно на турската флота, прикрита отъ шесть брѣгови батерии.

— Да помогне Богъ на Павла Степановича, — каза командиръть на „Три Святители", който стоеше съ нѣколко офицери на кувертата и гледаше въ далекогледна тръба. Дежурниятъ офицеръ доложи, че началникътъ на тѣхната ескадра даде сигналъ да се „държатъ съединено". Тази вѣсть скоро облѣтѣ навсѣкждѣ изъ екипажа на корабътъ, който се състоеше почти отъ хиляда матроси. Всички разбрахъ, че и тѣ ще в

се отиде да се прѣгледа... А вий, мичманъ Соловьевъ, благоволете да се прѣоблечете, каза той, като видѣ единъ мичманъ необлѣченъ въ парадна форма. Да се обличате така прѣди боя, — е просто разврагъ! Първото впечатление, което Нахимовъ произвеждаше, на тѣзи що го не познаваха, биваше ако и благоприятно, тъй като той имаше доста добродушенъ видъ, но въобще впечатление, което не напомняваше нищо героическо. Той изглеждаше просто единъ прѣкаралъ ергенъ, съ много енценктричности, които характеризиратъ този типъ. Обаче отъ пръвъ погледъ можѣше да се види, че Нахимовъ се ползуваше съ любовь отъ страна на матроситѣ. Като видѣха вице-адмирала, тѣ весело се покланяха, а въ разговоръ го наричаха просто Павелъ Степановичъ. Флагъ-офицеритѣ до толкова обичаха Нахимова, щото на шега тѣ го наричаха флагъ-дѣте.

Тъкмо на пладнѣ русскитѣ кораби, съвсѣмъ готови за бой, лѣтѣха къмъ пристанището съ национални издигнати флагове. Дъждътъ не прѣставаше, но привикналитѣ очи на моряцитѣ скоро различиха едно кълбо димъ, което се издигна надъ неприятелскитѣ параходи.

На корабътъ „Три Святители“, стариятъ матросъ Прокофичъ, като видя това зрѣлище, плюна на страна и пробъбра: — Гледай ги ти! И тѣ пускатъ пàритѣ! Въ такъвъ вѣтъръ, прости Господи! Самоваритѣ поставятъ, навѣрно чай имъ се е дощѣло да пийнатъ!.

„Самовари“ старитѣ матроси наричаха параходитѣ.

Нахимовъ, въ вицмундиръ, безъ палто, въ контръ-адмиралски еполети (макъръ, че бѣше вече вице-адмиралъ) стоеше на кувертата на корабътъ „Императерица Мария“ и гледаше въ далекогледната тржба.

— Тѣ си исправятъ рѣдоветѣ, ето какво ще ви кажа азъ вамъ, — обърна се той къмъ командира на корабътъ, капитанътъ на 2-я чинъ, Барановски.

Безъ да се гледа на всичката честь да командува адмиралгейския корабъ, Барановский не бѣше до тамъ благодаренъ отъ своята роля. Работата се състоеше въ това, че Нахимовъ имаше страсть лично да командува кораба, и въ негово присжтствие на капитана почти нищо не оставаше да върши. Барановский, въ кржга на своитѣ приятели, се често оплакваше отъ своята участь и при това правѣше

сравнение мѣжду Нахимова и Корнилова. Дѣйствително, Корниловъ обладаваше едно рѣдко умѣние да ржководи ескадрата тъй, щото неговитѣ подчинени, като испълняваха заповѣдитѣ му, се не лишаваха отъ собственно захващане дѣйствията. У Нахимова това качество нѣмаше. Той обичаше всичко самъ да върши.

Седемь турски фрегата и три корвети се видѣха вече ясно съ просто око. Тѣ бѣха расположени кржгообразно и се намираха подъ прикритието на шесть брѣгови батерии, които се намираха на Синопския полуостровъ.

Русската ескадра плуваше на двѣ колони, всѣка отъ по три кораба. Начело и най-близо отъ всички до неприятелския брѣгъ вървѣше кораба на Нахилова, „Императерица Мария". Безъ да се гледа на малочисленностьта ѝ, русската флота състояща се отъ голѣми кораби, бѣше до нѣкждѣ по силна отъ турската, даже ако се вематъ въ смѣтка и шестѣ турски батареи. Тѣ мълчеха. Изглеждаше, че турцитѣ никакъ нѣмаха намѣрение да се сражаватъ.

Внезапно отъ турскиятъ адмиралтейски сто и четири топовенъ фрегатъ „Ауни Аллахъ" изгърмѣ първия топъ и подиръ минута се раздаде единъ залпъ отъ всичкитѣ неприятелски кораби и батареи. Корабътъ „Императрица Мария" биде буквално обсипанъ съ гранати, гротъ-мачтата цѣла разбита и оголена. Даде се команда да спустнатъ котва. Въжето полетя въ морската дълбочина, и корабътъ на Нахимова се спрѣ противъ турския фрегатъ. Още не пустналъ котва, „Императрица Мария" почна да дѣйствува съ обикновененъ боенъ огънь по турскитѣ кораби. Гранатитѣ не удрахж дѣто трѣбва, но прѣлитахж прѣзъ корабитѣ, като пенѣхж морскитѣ води. Като се спрѣ, корабътъ на Нахимова съсредоточи всичкитѣ си удари на турскиятъ адмиралтейски фрегатъ. Скоро и другитѣ русски кораби открихж срѣлба.

Познатиятъ намъ корабъ „Три Святители", който вървѣше не задъ Нахимова, а въ лѣвата колонна, сжщо взе участие въ боя. Той стрѣляше по два турски фрагата и въ скоро врѣме самъ падна подъ сполучливитѣ удари на турската батарея.

Турскитѣ кораби, който се бѣхж сгъстили въ залива, не можехж свободно да се движжтъ и стреляхж доста посрѣд-

Семеновъ почти инстинктивно се хвърли къмъ гранатата (стр. 65).

ствено. Оглушителнитѣ залпове заглушвахѫ шумътъ на вълнитѣ, димътъ се размѣси съ мъглитѣ и скриваше неприятелскитѣ кораби. За тѣхното положение можѣше да се сѫди само по огньоветѣ, които блѣстѣхѫ отъ топовнитѣ гърла въ врѣме на стреляньето.

Лихачевъ, подобно на мнозина свои млади другари, които пръвъ пѫть участвувахѫ въ бой, съвсѣмъ инакъ си прѣдставляваше картината на боя. Той мечтаеше за лични подвизи, мислѣше, че тѣхния корабъ ще се сцѣпи съ турския и че работата щѐ дойде до рѫченъ бой, въ когото той ще покаже чудеса на храбрость. Нищо подобно нѣмаше. Имаше само нетърпимъ гърмежъ, отъ когото дълго врѣме послѣ се чувствуваше звънтенье въ ушитѣ. Димътъ не даваше нищо да се види и затрудняваше дишаньето, наредко се раздаваше гласътъ на командата и матроси сновѣхѫ на горе на долу по кораба. Чувствуванията бѣхѫ сходни съ тѣзи, които Лихачевъ е испитвалъ нѣкога въ врѣме на плуванье, когато пръвъ пѫть бѣ узналъ на опитъ, какво ще рѣче буря. Главата му се маеше и усѣщаше, че нѣкѫдѣ си се открива една страшна, стихийна опасность, че може би сега ще го убиѭтъ или раниѭтъ; но всичко това оставаше за него смѫтно, неопрѣдѣленно.

Изведнъжъ покрай Лихачева се извърши нѣщо напълно опрѣдѣленно, нѣщо такъво, което той послѣ не можи да забрави прѣзъ цѣлия си животъ. Нѣщо тѣжко падна до Лихачева, зашумѣ и пустна огънъ. Той разбра, че това трѣбва смѣло да се хване макаръ съ рѫцѣ, и да се исхвърли изъ кораба. Но Лихачевъ можи само да чуе нечий гласъ: „скоро заливай“! „Гори!“ Сетнѣ, въ димътъ и мъглата, той видѣ до себѣ си матроса Семенова, този самиятъ, който въ врѣме на бурята бѣ успѣлъ да си състави репутация на страхливецъ и когото Лихачевъ неодавна смъмра съвършенно безъ вина. Семеновъ, както и Лихачевъ, почти не съзнаваше що става около него; но като видѭ гранатата, която се приближи до самитѣ крака на Мичмана, нѣщо за което благоприятствуваше клатеньето на кораба, матросътъ разбра, че това зловѣщо шумяще играло може и да убие младия офицеръ. Безъ да разсѫждава много, Семеновъ почти инстиктивно се хвърли къмъ гранатата и като я хвана и съ двѣтѣ си рѫцѣ, като самоваръ, затече се къмъ огра-

дата на кораба, но не успѣ да дойде до тамъ и изрони гранатата подъ краката си. Тя падна съ единъ силенъ трѣсъкъ, пламна, дъската почна да дими и матросътъ падна на земята. Нѣколко стари матроси, които видѣхѫ всичко това, се затекохѫ съ ведра и залѣхѫ огъня. Но бѣше вече късно. Краищата на гранатата откѫснѫхѫ и двата крака на Семенова, по-долу отъ колената. Лихачевъ се затече къмъ Семенова, когото бѣхѫ вече положили на носилки.

— Ще умрѣ горкиятъ, — каза единъ старъ матросъ.

Какъ се чувствувашъ? — го попита Лихачевъ.

— Студено. . . Студено е, ваше благородие, — проговори матросътъ и скоро подна въ несвѣсть.

Лихачевъ не можѣше да остане при ранения, тъй като трѣбваше да заеме своя постъ. Не се мина и половинъ часъ отъ начало на сражението и неговия исходъ стана вече явенъ.

Турскиятъ адмиралский корабъ не удържа и половинъ часъ жестокия огънъ отъ страна на Нахимовитѣ артилеристи. Той остави цѣпьта, но още не спускаше флага и тръгна да бѣга къмъ брѣга, подъ прикритието на една отъ батерейтѣ. Корабътъ на Нахимова обърна тогава цѣлия си огънъ противъ другия фрегатъ. Това бѣше „Фазли-Аллахъ“, бившій Рафаилъ, взетъ нашъ корабъ отъ турцитѣ въ 1829 година.

— Блъскайте съ своя корабъ, защо се е прѣдалъ на турцитѣ, — шегуваха се матроситѣ, които насърдчаваше командиръть, наводящъ топоветѣ.

На турския фрегатъ пламна буенъ огънъ. Както се види нашиятъ ударъ бѣ падналъ въ крюитъ-камерата и бѣ запалилъ барутя. Фрегатътъ се запали, като единъ грамаденъ дръвникъ, търти да бѣга къмъ брѣгътъ и засѣдна въ пѣсъка на край на града. Почти въ сѫщото врѣме една сполучлива бомба отъ корабътъ „Великий Князъ Константинъ“ разби единъ другъ турски фрегатъ. Горящи парчета и опърлени тѣла се посипахѫ връзъ най-близката турска батарея, която по-напрѣдъ усърдно стрѣляше, но сега внезапно замълча. Малко по-късно корабътъ „Парижъ“ издигна на въздухъ единъ отъ турскитѣ кревети.

Корабътъ „Три Святители“ излѣзе по-малко щастливъ. Отъ начало той сполучливо се борѣше съ два турски фре-

гата; но като падна подъ ударитѣ на турската батарея, трѣбваше да отстжпи. Лихачевъ заедно съ другитѣ мичмани и матроси се затече по заповѣдьта на капитана съ параходнитѣ ладии да теглжтъ съ въжета. Като забѣлѣжихж това, турцитѣ почнахж да срѣлятъ въ тѣхъ отъ батареитѣ съ гюлета. Гранатитѣ прѣхвъркахж настрана, като падахж въ морето и повдигахж цѣли фонтани вода, която обсипваше дѣйствующитѣ на близо гребци и офицери. Лихачевъ хладнокръвно даваше заповѣди на матроситѣ. Внезапно една граната падна право въ ладийката, която плуваше до него. Полѣтѣхж дъски и трѣски и, Лихачевъ видѣ, че другарътъ му Варницкий, който командуваше гребцитѣ охна и се хвана за лѣвата ржка: той бѣше раненъ.

— Нищо, малка работа, дайте кърпа, ще се прѣвържж и всичко ще мине, — говорѣше Варницкий, който видимо се храбрѣше, макаръ и че бѣ поблѣднѣлъ. Кръвь му потече изъ ржкава, който бѣше раскъсанъ по-долу отъ лакътя.

— Скоро на по-голѣмата ладия, ний потжваме! извика той. Офицеритѣ и матроситѣ наскочихж въ подплившата къмъ тѣхъ ладия, дѣто бѣше Лихачевъ.

— Позволете ми, азъ ще завържа въжето, а вий се погрижите за ржката си, — молѣше Лихачевъ другаря си. Но послѣдниятъ се даже докачи и каза, че това прѣдложение не е другарско и че Лихачевъ е радъ на случая да си припише всичката слава въ тази битка. Лихачевъ трѣбваше да отстжпи. Когато работата биде свършена, корабътъ „Три Святители“ обърна кърмилото и откри огънь противъ стоящия на близо турски корветъ.

Между това турската флота прѣдставляваше картина на единъ пъленъ хаосъ и опустошение. Три фрегата, единъ корветъ и единъ параходъ, бѣхж обхванати отъ пламъци. Избухването огънь въ два корвета запали турския градъ, обграденъ се една стара, жбеста стена. Никой не гасѣше огъня. Турскитѣ параходи бездѣйствувахж и вмѣсто да гасжтъ пожара, тѣ сновѣхж назадъ — напрѣдъ. Дървенитѣ турски постройки въ Синопъ бидохж скоро обхванжти отъ пламъкъ: Вѣтърътъ и турския фатализмъ еднакво способствувахж за распространението на пожара.

Въ самия разгаръ на сражението отъ русската ескадра биде забѣлѣжено, че отъ полуострова се показалъ нѣкакъвъ

си параходофрегатъ подъ русско знаме; скоро се появили и други параходи. Това бѣше доста късно пристигналата параходна есканра на Корнилова.

— Ура! — въ единъ гласъ изгърмяхѫ хиляди гласове и отъ двѣтѣ страни. Но сражението бѣше вече свършено. Неприятелскитѣ кораби, исхвърлени на брѣгътъ се намираха въ едно най-жалко положение. Тѣ повече се не съпротивляваха, но и не спускахѫ флаговетѣ. Обаче Нахимовъ заповѣда да прѣкратятъ огъня. Суровитѣ турци — едни спокойно очекуващи смъртьта си, други се събираха на купчинки, като стадо овце, обхванато отъ единъ панически страхъ. Турскитѣ кораби единъ слѣдъ другъ се издигахѫ на въздухъ като запалвахѫ градътъ. Само на единъ отъ тускитѣ фрегати биде сваленъ флагътъ, и то по заповѣдьта на минуващия отъ тамъ парламентьоръ, испратенъ отъ Нахимова въ града при властитѣ да имъ обяви, че ескадрата не желае да поврѣди на жителитѣ. Но и това бѣше безполезно, тъй като градътъ прѣдставляваше една грамада отъ обгорели развалини и жителитѣ почнахѫ да вървятъ къмъ околнитѣ гори.

Цѣлата вечерь биде употрѣбена за спасението на турскиятъ екипажъ, много лодки сновѣхѫ, като взимахѫ пленениитѣ, въ числото на който бѣше и турскиятъ адмиралъ. До нѣкои кораби не можѣше да се приближи: тѣ бѣхѫ изгорѣли съвършенно. Отъ други турцитѣ се хвърляхѫ въ водата и нашитѣ матроси съ единъ най-добродушенъ видъ имъ даваха помощь. Познатиятъ намъ старецъ Прокофичъ бѣ измокренъ до кокалитѣ си, тъй като нѣколко пати се хвърля въ водата, за да измъква давящитѣ се турци.

Като свършеше единъ такъвъ подвигъ, Прокофичъ всѣкога угощаваше спасения неприятель съ най-отбрани псувни.

— Е, е, и това е матросъ, куче да те яде! — говорѣше той на единъ измъкнатъ отъ него младъ турчинъ, който безмисленно мигаше и дърдорѣше нѣщо непонятно: — да виканъ аманъ знаешъ, а не си се научилъ да плувашъ. Добъръ матросъ! Тебе да ти е дома да си сѣдишъ, съ подвити крака чибукъ да пушишъ! Върви, братко, не трѣбва дрънкание! Тебе тамъ на корабътъ ще те осушѫтъ и довѣчера ще ти дадѫтъ да ядѣшъ: азъ самичъкъ, брате мой, отъ озарна троха хлѣбъ не съмъ турналъ въ уста. Ами ракия

пиешъ ли? Може би законътъ ти не позволява? Ахъ ти свинска главо!

— Ракия пиятъ, само вино имъ се не позволява, — възрази единъ другъ матросъ.

— Ами ти що разбирашъ, — прѣзрително отговори Прокофичъ, който не обичаше възражения: — азъ, брате мой, по-дълго врѣме съмъ стоялъ на царска служба . . . . Върви напрѣдъ, не страхувай се дяволски турчину! — извика той на плѣнника, чиито очи се въртѣхя, като на уловенъ заякъ.

Малко по малко матроситѣ взехя да се възвърщатъ къмъ мирнитѣ си занятия; но раненитѣ и убититѣ бѣхя едно най-живо напомнювание за неотдавнашния бой. — Като намѣри сгодна минута, Лихачевъ се спусна долу, за да види що стана съ ранения Семеновъ. На послѣдния бѣхя вече почнали да правятъ ампутация. На Лихачевъ трепна сърцето, кога той чу гласятъ отъ триеньто на хирургическата пила, която прѣтриваше костьта. Още една минута и часть отъ кракътъ биде хвърлена въ единъ тасъ, като нѣкое гнило парче дърво.

— Кракътъ ми, кракътъ ми, дайте ми кракътъ, внезално извика матросътъ: — Бащи да ми сте, мили мои! Дѣ ми е кракътъ! Дайте го баримъ да го видя . . Поне да го подържа — дайте, ахъ Боже мой, погубихте ме!

Него го оперирахя безъ хлороформъ. Като свършихя съ едния кракъ, корабния хирургъ пристапи къмъ другиятъ. Лихачевъ неможе да издържи това зрѣлище. Студенъ потъ го изби. Той побѣгна но скору горѣ, на чистъ въздухъ.

— Това е по лошо отъ всѣко сражение! — помисли си той: — какво ли щѣше да бяде, ако съ мене се случѣше подобно нѣщо? Азъ бихъ си пръсналъ главата съ куршумъ . .

И дълго врѣме още въ ушитѣ на Лихачева звучѣше умоляющиятъ гласъ на младия матросъ, испратенъ отъ седо като за това, за да се върне въ него безногъ калѣка. Особенно Лихачева го тяготѣше мисъльта, че той е обязанъ за спасението на живота си на този матросъ; а що може той да направи за него! Да му даде пари? та може би и да не ги вземе . . Нѣ, сé трѣбва да му се дадятъ, помисли Лихачевъ.

Цѣла нощь горѣхѫ турскитѣ кораби, като допълняхѫ картината на пожара, който опустоши градътъ. Брѣгътъ и морето взехѫ при това освѣщение най-фантастически очертания. Ветърътъ почна да се обръща. Закипѣ работа. Можеше да се има страхъ, че вѣтъра ще блъсне горящитѣ турски кораби къмъ нашата ескадра.

Параходитѣ усърдно работѣхѫ, като отвличахѫ отъ брѣгътъ корабитѣ. На послѣднитѣ, независимо отъ умората подиръ жестокия бой, усърдно работѣхѫ. Трѣбваше да се поправятъ капиталнитѣ повреждения. Особенно бѣше пострадалъ корабътъ на самия Нахимова: всичкигѣ мачти бѣхѫ силно повредени и на параходътъ „Кримъ" са падна да го влачи вързанъ подирѣ си. Сѫщо такава участъ постигна и корабътъ „Три святители", за голѣмо съжаление на стареца Прокофичъ. Той не можѣше да прѣнесе мисъльта, че ненавистниятъ нему „Самоваръ" ще го поведе на пѫть, неговиятъ милъ корабъ, като нѣкаква си ладия съ дърва.

Само глезнѫтъ хората! — дърдорѣше той подъ носътъ си — да се поправи както трѣбва и послѣ съ Бога напрѣдъ да се тръгне на пѫтъ, а тѣ го влачатъ вързанъ за параходъ. Срамъ да е човѣка очитѣ да си покаже въ Севастополъ. . . . .

Но за това пъкъ неисказано бѣше тържествуваньето на Прокофича, когато послѣ една усърдна работа въ продължение на двѣ денонощия корабитѣ бидохѫ на толкова поправени, щото можѣхѫ да се върнатъ въ Севастополъ горди побѣдители, съ обтегнати платна и излѣзохѫ на пристанището безъ чужда помощь.

Въ Синапското сражение ний изгубихме 38 убити: 235 ранени бидохѫ докарани въ Севастополската морска болница. Но на Севастополци още не бѣ дошло на умъ да мислѭтъ за ранени, за смърть и за кръвь. Настроението на жителитѣ бѣше въсторжено. Говорѣхѫ, че Синопската побѣда струва колкото Наваринската.

Чудатникътъ Нахимовъ, когото считахѫ до сега само единъ усърденъ и добъръ морякъ и човѣкъ съ извѣстни странности, за когото едни говорѣхѫ, че той нѣкога се канилъ да стане килугеръ, други увѣрявахѫ, че той прѣдъ най-хубавата жена ще прѣдпочете една бутилка съ хубава марсала — този сѫщиятъ Павелъ Степановичъ Нахимовъ се

обърна въ очитѣ на севастополското общество, а послѣ и на цѣла Руссия, обърна се на единъ истински герой. Нахимовъ настойчиво отклоняваше отъ себе си тази честь и, като сочѣше на матроситѣ, казваше:

— Ето кои трѣбва да прославявате, а не мене. Азъ само испълнявамъ своя дългъ.

— Добрѣ, ама не всички тъй славно испълнявамъ своя дългъ, както васъ, Павелъ Слепиновичъ, — му говорѣхѫ, едни искренно, други съ тайна завистъ въ душата си, като мислѣхѫ на ума си: „и азъ бихъ направилъ сѫщото, ако бѣхъ адмиралъ“ . . . Както и да е, но Нахимову се падна да изслуша много похвали.

— Молѭ ви се, защо говорите излишни думи! азъ не съмъ мома и не обичамъ комплиментитѣ, — скромно възразяваше Нахимовъ.

Впрочемъ, намѣри се единъ флотски чиновникъ, който, като бѣ челъ нѣкѫдѣ, че героическия подвигъ на Нахимова ще остане вѣчно памятенъ въ „лѣтописитѣ на нашата флота“, съ азардъ извика:

— Какъ! нашиятъ добъръ Павелъ Степановичъ — герой? Па азъ колко пѫти съмъ пилъ съ него бутилка марсала! Добъръ човѣкъ, нѣма що и да се говори, но нима той прилича на Екатериновскитѣ орли? Ехъ че сѫ били герои въ това врѣме!

Лихачевъ излѣзе изъ синопското сражение цѣлъ и невредимъ, но отъ нравственна страна той чувствуваше значителенъ прѣломъ. Той като че възмужа и се прѣроди въ тѣзи дни.

Младиятъ матросъ умрѣ въ болницата. Прѣдъ смъртьта си той постоянно се моли да пие вода и се оплакваше отъ болка въ петата, макаръ че пети, вслѣдствие на ампутацията, той нѣмаше. Умрѣ Семеновъ, безъ нито за минута да подозира, че и той сѫщо е ималъ право до нѣйде да се нарича герой.

VII.

Въ семейството Минденови въ послѣдне врѣме живота потече по единъ съвсѣмъ обикновенъ, прозаиченъ начинъ.

Мнозина познати моряци бѣхж съ корабитѣ си, та и въобще у Минденови почнахж да се събиратъ редко, понеже на стареца отъ день на день ставаше по злѣ. Той нѣмаше никаква болѣсть, но чувствуваше едно общо отпаданье на силигѣ. Отсжтствието на апетитъ бѣ направило стареца много придирчивъ и капризенъ и при всичко това се притуряше неговото замаяно състояние и болѣзненната му сънливость: по нѣкога той почваше да хърка въ врѣме на обѣдъ или при разговоръ. Луиза Карловна просто бѣ се съсипала около него и токо обсипваше стареца съ забѣлѣжки и мъмрания. да му угаждатѣ можѣхж само неговиятъ старъ вѣстовий, който бѣ останалъ вѣренъ на „своя генералъ“, както той наричаше Миндена и още любимицата на стареца, Саша, „която той“, право да се каже мжчеше съ своята придирчивость и капризи. Ту ще я принуди да му чете гласно своето нѣмско вестниче и се сърди че произношението ѝ е лошаво; макаръ че самъ генералътъ никога не се признаваше за нѣмецъ. Ту ще захване да дърдори и да вика Саша да му завие краката: старецътъ постоянно трѣпереше и псуваше Севастополскитѣ, както той се произнасяше, пробити колиби.

Връщанието въ Севастополъ на синопскитѣ побѣдители оживи до нейдѣ семейната обстановка у Минденови. Пакъ почнахж да идватъ старитѣ познати, а по нѣкога устройвахж и малки семѣйни вечеринки. Лихачевъ, разбира се, побърза да се види съ Саша. Като го видѣ, тя се зарадва, изчерви се, и като му подаде ржката си, съ доста тънки, отслабнали пръсти, помоли го „часъ по скоро“ да ѝ разкаже за всичкисѣ свои подвизи и приключения. Лихачевъ се сбърка и съвсѣмъ не на врѣме почна да расправя за смъртьта на Семенова, впрочемъ той до нѣкждѣ измѣни обстоятелствата на работата, като каза, че самъ безстрашно чекалъ пръсваньето на гранатата, увѣренъ въ това, че нему не му е писано да умрѣ толкова рано.

— Жално, че този сиромахъ ако бѣше нѣкой по опитенъ матросъ, той нивога нѣмаше да погине отъ такава дреболия. . . . у насъ матроситѣ исхвърлятъ гранатитѣ като топки. . . . Не е ли чудно, наистина, Александра Василиева (Минденъ си бѣ прѣкрьстилъ нѣмското име Вилхелмъ на Василий) не е ли чудно, че азъ имахъ прѣдчуствие за погинваньето на този матросъ. . . . Мене толкова ми бѣше

жално за него, когато той разказваше, въ самото начало на плуваньето ни, за своето родно село. . . .

— Та вие вѣрвате ли въ прѣдчуствията? Замисленно попита Саша.

— Азъ съмъ малко фаталистъ, — съ важность отговори Лихачевъ: — Положително вѣрвамъ, че никой отъ насъ не може да побѣгне отъ сждбата си. Ето прѣдставете си единъ такъвъ случай: въ нашата ескадра на корабътъ „Ростиславъ" падна една граната и се пръсна до самитѣ крака на Мичманъ Колоколцева, който слѣдѣше за подаваньето на гюлетата. И какво мислите че стана? завѣситѣ надъ люкътъ се запалихж, единъ матросъ биде раненъ, а нему му не стана нищо, и още получи отличие за добрата си распорѣдителность, показана отъ него при изгасваньето на пожара. Е добрѣ, това не е ли сждба?

Саша слушаше доста разсѣяно, и мислѣше, както се види за друго, но изведнъжъ попита.

— Е, ами за мене какво мислите, каква сждба ме очаква?

— Вамъ, за щастие, не ви прѣдстои да учавствувате въ сражения, каза Лихачевъ и съ извѣстно самодоволство опъна своитѣ бждщи мустаки. — Вий сте съвсѣмъ друга работа! Вашата сждба е явна като бѣлъ свѣтъ: единъ миренъ, семѣенъ животъ...

— Азъ никога нѣма да оставж тато! — каза Саша, като се силно исчерви: — азъ искамъ да посвѣтж всичкитѣ свои грижи на баща си. Когато азъ бѣхъ още въ института, мене често ми се искаше да се грижимъ за нѣкого. Моята любима притча бѣше за самарянина. Ахъ колко стана лошъ баща ми, въ послѣдне врѣме..., вий не можете да си прѣдставите! Вий не би могли сега да го узнаете! Азъ не разбирамъ какъ може Лиза попрѣжнему да се увлича отъ музиката. Азъ се страхувамъ да свирж, за да не растрожж тато, макъръ че той често се сърди като говори, че не иска да бжде никому въ тягость.

Лихачевъ се мжчѣше да съчувствува на стареца, но при всичкото свое желание не можѣше. Този болѣнъ старецъ, който още по лошо отъ напрѣдъ си тътрѣше чехлитѣ по дъскитѣ, който оставяше да му течжтъ лигитѣ и който капризничи за всичко и противъ всички, му бѣше

просто противенъ. Само съ едното свое появление той нарушаваше цѣлия поетически ореолъ, който обкржжаваше, въ мислитѣ на Лихачева тази хубавичка русокоса мома. — Ако нему е толкова противенъ живота, то защо той трови чуждия животъ? — си мислѣше Лихачевъ и при всичката си любовъ къмъ Саша, тайно жѣлаеше да умрѣ старецътъ по-скоро. Особенно му бѣше мжчно да гледа какъ нѣжно, съ любовъ се отнася Саша къмъ тази изгнила развалина, какъ тя го завива, обува му чехлитѣ, закопчува му халата и при всичко това търпеливо и безропотно прѣнася най оскърбителнитѣ и глупави упрѣки, на които отговаря: „Милий татко, извини, че азъ съмъ толкова непрѣдпазлива“ — „Милий татко“ мисленно я дразнеше Лихачевъ, — азъ бихъ този татко въ нѣкой болниченъ приютъ турналъ, нека тамъ да дърдори на такива сжщо като него дъртаци!

Лихачевъ подобно на мнозина здрави, силни, пълни съ животъ и малко размишлявши за живота на старитѣ юноша, чувствуваше едно органическо отвращение къмъ отпадналостьта и къмъ болеститѣ. Него го даже неприятно порази промѣната въ Саша, която, подъ влиянието на грижитѣ за баща си и отъ безсъннитѣ нощи, които прѣкарваше, бѣше доста отслабнала и, трѣбва да се каже истината, бѣше до нейдѣ погрознѣла. Но Саша Лихачевъ любѣше и нему му бѣше много жално за нея; стареца почна да ненавижда още толкова не само като капризенъ дъртакъ, но и като мжчитель и тиранъ на неговата Саша. Лихачеву и на умъ не идѣше да се подозрѣ самъ себе въ жестокость.

VIII.

Отъ Януарий 1854 год. за Лихачева настана единъ, въ пълната смисъль на думата, походенъ животъ. Подиръ унищожението на турската ескадра при Синонъ, съ турцитѣ се не прѣдвиждаше никакво сериозно морско дѣло: интересътъ на войната те съсрѣдоточи на дѣйствията или, по правилно на бездѣйствията на дунавската армия. Севастополци, които се живо интересувахж съ успѣха на русското оржжие на Дунава и като четѣхж по вѣстницитѣ

громкитѣ патриотически реляции, въ сѫщото врѣме хубаво разбираха това, което още не искаха да разберѫтъ нѣкои петербурски дипломати, а именно виждаха неизбѣжностьта за една война съ Англия и Франция. Още много врѣме, прѣди да ни обявѫтъ война съюзницитѣ държави, такива хора, като Владимиръ Алексѣевичъ Корниловъ, не жалѣха усилия, щото да направѭтъ Севастополъ непристѫпенъ отъ къмъ морето.

Корабътъ „Три Святители", на който се намираше Лихачевъ, стоеше заедно съ „Силистра" и „Константинополъ" у входа на южния край на залива, задъ западниятъ брѣгъ, на който като амфитеатъръ е расположенъ цѣлия Севастополъ, тогава когато на другата страна се намиратъ морскитѣ казарми, а задъ тѣхъ корабелната улица. Корабътъ „Три Святители" стоеше въ залива, тъкмо срѣщу Павловската батарея. Всичкия южeнъ край бѣше гъсто обсеянъ съ платнѣни и и пàрови военни кораби съ разни наименования. Цѣла гора отъ мачти и тржби на пароходитѣ придаваха на залива единъ доста внушителенъ видъ. На главното пристанище, което бѣ повече открито за вѣтроветѣ, голѣми кораби стоеха въ дълбочината му, задъ Кпленбалочното пристанище. На корабътъ „Три Святители", както и на нѣколко други, биде заповѣдано да се намиратъ всѣкога готови за бой, и затова матроситѣ и офицеритѣ продължаваха да стоѭтъ на корабитѣ, като рѣдко по нѣкога излизаха на брѣга. Само отъ себе се разбира, че младитѣ офицери, на които бѣ омръзнало да живѣѭтъ на корабитѣ срѣщу самия градъ, се ползуваха отъ всѣкакъвъ удобенъ случай, за да излѣзнѫтъ въ отпускъ, и безъ да гледатъ на неблагоприятното годишно врѣме, често устройваха расходки съ познати госпожици на леки ладийки, подъ прѣдлогъ да погледатъ потъналиятъ отъ разбиванье турски корабъ „Первазъ Бахри", който се намираше почти до самото адмиралтейство и който бие прѣименуванъ на „Корниловъ", — и подъ други подобни прѣдлози. Но такива развлечения съставляваха само минутенъ отдихъ отъ усилена работа. Подиръ синопския бой се искаше много за привеждането на корабитѣ въ пълна боева готовность; командиритѣ на повредѣнитѣ кораби се стараеха да прѣварѭтъ

другаритѣ си и колкото се може по-скоро да приготвятъ своитѣ кораби за нови подвизи.

Скоро всичко взе своя преженъ, блѣстящъ, почти празниченъ видъ. Кувертитѣ бѣхѫ, независимо отъ честото лошо врѣме, безукорно чисти; всѣка мѣдна скоба биде лъсната не по лошо отъ едно войнишко копче, съ една дума, флотата бѣше не само прилична, но и исконтена.

Почти цѣлата черноморска флота се бѣше събрала на едно, освѣнъ нѣколко кораби, които креисоровахѫ при брѣговетѣ на Кавказъ за внушение страхъ на горцитѣ, които бѫ могли, при случай, да съдѣйствуватъ на турцитѣ.

На корабътъ „Три Святители“ още отъ Декемврий нѣмаше една мачта; къмъ края на Януарий, тази мачта стоеше на мѣстото си, и кораба бѣ готовъ ежеминутно за походъ.

Никога моряцитѣ се не веселѣхѫ тъй, както въ тѣзи рѣдки, впрочемъ, дни, когато тѣ можѣхѫ да видѭтъ военнитѣ кораби на своитѣ бѫдѫщи врагове.

Пръвъ пѫть това се случи на Рождество Христово, 25 Декемврий 1853 год.

Бѣше суровъ зименъ день.

Гъсти облаци стоехѫ надъ голѣмото пристанище, и отъ телеграфътъ, отъ дѣто наблюдавахѫ за движението на корабитѣ, едва можѣхѫ да се различатъ послѣднитѣ, които стоехѫ въ пристанището. Внезапно отъ Николаевата батарея се чухѫ три изгърмявания. Излѣзе, че е пристигнилъ съ телеграми отъ Цариградъ английския параходъ „Ретрибюшенъ“ и, безъ да се смущава отъ военното врѣме, се мѫчѣше да проникне въ пристанището съ очевидна цѣль да го прѣгледа. Изгърмяването спрѣ дърския англичанинъ. Биде испратенъ на срѣща единъ нашъ параходъ, за да приеме депешитѣ. Английскиятъ корабъ даде салютъ, ние отговорихме по сѫщия начинъ и любознателния корабъ, въ това врѣме още „неутраленъ“ се отдалечи въ морето.

Скоро подиръ това малко събитие, на Корнилова биде заповѣдано командуването на цѣлата Флота, а въ сѫщность и на самото пристанище, макъръ че побѣдителътъ при Синонъ, Нахимовъ, бѣше по старши отъ него по чинъ, а официялниятъ командиръ на пристанището се считаше вице — адмиралъ Станюковичъ.

Това се случи ето какъ: Карниловъ въ най-кратко врѣме бѣ успѣлъ да стане дѣсната ржка на князъ Александръ Сергеѣвичъ Меншиковъ, главниятъ началникъ на сухопжтнитѣ и морски сили въ Кримъ. Нахимовъ въ края на годината почна да болѣдува, и по случай на неговата болѣсть, Меншиковъ възложи на Корнилова цѣлата флота; колкото се касае до стареца Станюковичъ той не можѣше да мисли за нѣкакво съпреничество съ вѣчно дѣятелния, неунеуморимъ властолюбецъ Корниловъ.

IX.

Настана мѣсецъ Февруарий — начало на пролѣтьта за южния брѣгъ на Кримъ.. Дърветата почнахж да се покриватъ съ зеленина, и само нощната студенина даваше още да се чувствува зимата.

Въ единъ такъвъ топълъ день, въсползуванъ отъ своята осмочасова отпуска, Лихачевъ плуваше на една лека ладийка покрай брѣгътъ на главното пристанище и като изведнъжъ обърна на дѣсно излѣзе на Киленбалочното пристанище, което съставлява нѣщо като устие на една вдълбнатина, називаема Киленъ-балка. Лихачевъ майторски спрѣ тамъ и като остави матроса що го придружаваше да пази ладийката, самичъкъ той излѣзе на брѣгътъ и тръгна пѣши.

Киленъ Балка е получилъ своето название отъ устроеното тамъ мѣсто за поправка на корабитѣ, т. е. за прѣглеждание и поправянье тѣхната подводна часть. Тука на всѣкждѣ се видѣхж кросна и скоби; усѣщаме се миризъ отъ смола, чуваше се гълчава на матроси. Покрай двѣтѣ страни на вдълбнатината бѣхж расположени нѣколко живописни полски кжщички, които потжвахж въ сѣнчести дървета. Като мина нѣколко кжщици, Лихачевъ се приближи къмъ една малка кжщица, която принадлѣжеше на оставния капитанинъ отъ 2-рия чинъ Викторъ Ивановичъ Спицинъ, който едно врѣме бѣше командиръ на единъ отъ най-добритѣ черноморски фрегати.

Кжщицата на Спицина, въ която капитанинътъ живѣеше и зимно врѣме и лѣтно, справедливо може да се счита едно

отлично полско жилище. Това бѣше една лека постройка отъ глина и прътье, чистичко слѣпена, направена по татарско-малоросийски вкусъ, покрита съ слама и заградена съ плѣтъ, по-високо отъ човѣшки ржсть. Отвънъ плѣтътъ бѣше обкопанъ съ хендекъ, а отвътрѣ защитенъ съ бодливи бѣли акции. Градината се състоеше отъ овощни дървета — ябълки, сливи и зарзалии. Входътъ въ градината ставаше прѣзъ една тѣсна, но висока порта, която хубаво се затваряше нощно врѣме, не отъ разбойници, но отъ матроскитѣ дѣца, които бивахж опустошение за всичкатѣ овощни градини въ тази мѣстность. Като се появжтъ на цѣли шайки отъ Корабелната улица, тѣзи юнаци рискувахж ако не живота си, но въ всѣки случай кожитѣ си, зарадъ нѣкоя недозрѣла ябълка или съблазнителна слива.

Не всѣки плѣтъ можеше да служи за сигурно запазване отъ тѣхнитѣ опустошителни нападения. —

Оставния капитанъ Спицинъ бѣше вдовецъ; той бѣ загубилъ жена си отъ десеть години прѣди обявяваньето на войната. Смъртьта на жена му бѣше една отъ главнитѣ причини за излизаньето на капитана въ оставка. До дѣто бѣше жива покойната, Спицинъ спокойно отиваше на далеко плуванье, по нѣкога се не връщаше у дома по цѣли мѣсеци и даже и години, а се ограничаваше съ една честа прѣписка съ жена си. Когато тя умрѣ, на Спицина остана на ржцѣтѣ една седмогодишна дъщеря, съ която той на първо врѣме не знаеше що да прави. Като взе мнѣнието на нѣкои роднини писменно, капитанътъ рѣши, най-послѣ, да даде дъщеря си да се въспитава въ домътъ на своята братовчедка, една стара мома, която имаше въ Смоленската губерния единъ малъкъ чифликъ, редомъ съ чифлика на Лихачевата майка, която тоже се падаше на капитана нѣщо роднина, макъръ доста и далечна. Старата мома се оказа една настояща фурия и тъй тиранствуваше съ момичето, щото най-послѣ съсѣднитѣ землевладѣлци обърнахж внимание на това, и майката на Лихачева, въ качеството си на далѣчна роднина, написа на капитана едно остро писмо, като му казваше, че ако той не вземе дъщеря си при себе, то тя лично ще се обърне къмъ губернатора и сама ще вземе момичето отъ нейната хубава леля. Капитанътъ, който отскоро се бѣше върналъ отъ пжть, като получи писмото, растревожи се. Него почнахж да го

мѫчѫтъ укоритѣ на съвѣстьта му, той си спомни, че жена му, като умираше го моли хубаво да пази дъщеря ѝ; и сега като нарочно се бѣхѫ появили неприятности и съ началството. Безъ да му мисли много, капитанътъ си даде оставката, взема си дъщерята, въ това врѣме вече десеть-годишно момиче та си я доведе въ Севастополъ и промѣни морската служба на единъ тихъ и спокоенъ животъ въ своята малка кѫщица.

Слуги капитанътъ нѣмаше много, — само двама. Оставениятъ матросъ, Иванъ Михѣевъ испълняваше въ кѫщата му най-разнородни обязаности, като напримѣръ пазачъ, коларъ, градинарь и, най-послѣ файтонджия, тъй като капитанътъ си бѣ купилъ единъ чифтъ татарски кончета, съ които впрочемъ ходѣше редко, като прѣдпочиташе да се вози по море. Обязанноститѣ на готвачка, и въобще на женска прислуга испълняваше сипаничавата и чипеста Мавра, която се намираше съ Ивана въ доста питимни отношения, плодъ на който бѣше едно русокосо момиченце. Тази интимность, обаче, имъ не бъркаше, щото всѣки празникъ, като се напиехѫ заедно, да повдигатъ помежду си такава гюрюлтия, щото просто можѣше да се има опасность, да не би една отъ странитѣ да причини на другата убийство. Но Господъ ги пазѣше, по справедливата забѣлѣжка на Ивана и всичко се ограничаваше съ нѣколко излишни синини и одрасквания.

Въ такъво общество живѣеше Леля и се разви въ една мургичка седемнайсеть годишна дѣвойка, но по своитѣ манери приличаше повече на едно лошо възпитано и разгалено дѣте. Изъ подъ гнета на деспотическата ѝ и набожна тетка, която я караше да ходи въ черни дрѣхи, да се моли по цѣли часове, да стои на колѣни, да пости всѣка срѣда и петъкъ (нѣщо което се правѣше просто отъ икономия), Леля изведнъжъ се намѣри при баща си, дѣто нейни възпитатели станахѫ слугитѣ и уличнитѣ дѣца. Самичъкъ капитанътъ сѫщо по „своему“ възпитаваше Леля, т. е. въобще ѝ прѣдоставляваше пълна свобода въ всичко, но понѣкога внезапно си позволяваше голѣма строгость и я наказваше за нищо и никакви погрѣшки.

Друга, нѣкоя по нездрава натура би съвсѣмъ подивѣла отъ такъво възпитание. Но Леля, при всичката си външна простота и отсѫтствие на манери, бѣше умна, и главно огли-

чаваше се съ това, което не дава и най-доброто въспитание, — чисосърдечие и искренность. Може би, лицѣмѣрната, ехидната ѝ тетка доста живо бѣ я закачила за най-хубавитѣ струни на дѣтинската душа и ги бѣ заставила да прозвучѫтъ още по-силно, вмѣсто да удави у момичето всѣка искра на честность.

Лихачевъ прѣзъ всичкото си стоянье въ Кримъ, още ни веднъжъ не бѣ посѣтилъ Спицина, макъръ че му се падаше роднина. Ако и да се рѣши той, най-послѣ на едно посѣщение, то това бѣше само вслѣдствие на усиленитѣ настоявания отъ страна на майка му, която го молѣше за туй въ всѣко свое писмо. Лихачевъ бѣ спазилъ едно въспоминание за Леля като за едно слабичко, грозно и мурго момиче, съ желтъ цвѣтъ на лицето и съ постоянно заплакани очи, момиче, което понѣкога дохаждаше у тѣхъ на гости заедно съ злата си тетка. Лихачевъ — червендалесто, здраво и буйно момче — не обичаше това дѣвойче, като му туряше взевъзможни прѣкори и, като си играехѫ заедно на топка, гледаше нарочно да ѝ нацапа дрѣхитѣ. Той правѣше това не отъ злоба, а отъ желание да расърди тетка ѝ, която я учѣше какъ да сѣди, какъ да яде и какъ да си държи главата.

Лихачевъ живо помнѣше една мъничка драма изъ своя дѣтски животъ, подиръ която той съвсѣмъ изгуби желание да дразни Леля. Единъ пѫть Леля бѣ дошла у тѣхъ, разбира се, съ тетка си, и носѣше една новичка умбрелка, която Лихачевъ до това врѣме не бѣше виждалъ. На момченцето се толкова хареса тази умбрѣлка, щото, като улучи сгодна минута, когато ленина тетка бѣ отишла въ друга стая, той захвана да подхвърля умрелката, безъ да гледа на протеститѣ на Леля. Работата се свърши съ това, че дръжчицата на новата умбрѣлка се счупи. Леля гласно заплака, като говорѣше между сълзи, че ще помоли тетка си да я недовожда никога вече при такъво зло, лошаво момче.

— Та ти още ще ме клѣветишъ, мръсно момиче! Ето ако бѣше ти счупила моето конче, азъ щѣхъ да кажѫ на мама, че азъ самъ съмъ го счупилъ. Но ти си впрочемъ страхлива, боишъ се да те не накажатъ! а азъ отъ твоята тетка се не страхувамъ!

— Зло дѣте! . . . зло! . . . зло! . . . повтаряше Леля, като плачеше: — Ти не знаешъ. . . . Тази умбрѣлка. . . .

Тя е отъ покойната ми майка! Тебе ти е хубаво, че ти си имашъ майка... А азъ си нѣмамъ майчица! Зло момче, зло, не искамъ да те знаѭ!...

Дѣтското сърдце е отзивчиво, а Лихачевъ не бѣше твърдѣ злобно дѣте. Той се засрами, почна самъ да дири дръжчицата и, като я намѣри, призна се, че той счупи умбрелата.

Но Леля дълго врѣме не можи да се успокои и нея я скоро заведохѫ у дома.

Тази сцена си спомни Лихачевъ, кога той се приближи до портичката на градината и дръпна звънеца. Чу се силниятъ лай на едно куче и дрезгавия гласъ на Ивана, който не бѣ още успѣлъ да отрѣзнѣе отъ вчерашното си пиянство. На въпроса, дома ли е капитанътъ, той отговори: спи въ кабинета си, а госпожицата чете въ бесѣдката. По указанието на Ивана, Лихачевъ тръгна по пѫтечката, отъ двѣтѣ страни на която бѣхѫ насадени сирени и диви миндали, къмъ бесѣдката, обвита съ лози. Всичко това се бѣше вече расзеленило. Тука сѣдѣше една млада, стройна съ високъ рѫсть дѣвойка, въ лицето на която Лихачевъ никога не би узналъ прѣжнята „кибритка", Леля. Та и тя го не позна.

— Кого търсите? — баща ми спи, — каза Леля, като видѣ младия мичманъ, който вѣжливо повдигна своята форменна фуражка. — Бесѣдката бѣше доста тъмна и той не може отведнъжъ да разгледа лицето на дѣвойката, но когато Леля излѣзе изъ бѣсѣдката и направи нѣколко стѫпки на срѣща на мичмана, той биде очуденъ отъ промѣната, която бѣ станала съ нея.

— Колко е хубавичка, — помисли си Лихачевъ, като мисленно я сравняваше за своята Саша и веднага му дойде слѣднята мисъль: тя е съвсѣмъ друга — Саша е Ангелъ, а тази прилича на Лермонтовската Бела. Мурга, уста пълно малинови, очи черни, рѣсници гъсти, атласни . . Настояща газела, чудно стройна: нима това е Леля?

— Ако се не лъжа, ний одавна сме съ васъ познати, — каза мичманътъ и се понаведе. А сетнѣ ѝ каза името си.

Леля биде очудена и се зарадва, и първата нейна мисъль бѣше да се хвърли Лихачеву на шията и да го цѣлуне, съ правата на роднина. Тя одавна му бѣ простила тѣхнитѣ дѣ-

тски спорове и бѣше рада да срѣщне своя приятель отъ дѣтинство. Тука всичкото й познанство се ограничаваше съ нѣколко стари моряци, които посѣщаваха Спицина и двѣ-три семейства въ града. Капитанътъ бѣше домосѣдъ, и ако отиваше нѣйде, то разве сегизъ-тогизъ въ морския клубъ. Леля той никакъ не извеждаше на свѣтъ просто за това, защото не можѣше да съобрази какъ и защо ставатъ тие нѣща. При това, съ течение на врѣмето, капитанътъ все повече се връщаше къмъ привичката си, която бѣ оставилъ едва въ първитѣ години подиръ женидбата си. Вечеръ, той, по собственнитѣ нѣгови думи, вървѣше прѣзъ Ямайка и отиваше въ Римъ, тоесть захващаше да пие чай съ Ямайски ромъ и продължаваше това занятие до това врѣме, до дѣто го одолѣеше сънъ. При такъво прѣкарване на врѣмето, на капитана, разбира се, не дохождаше на умъ за едничката му дъщеря.

Като си дойде на себе отъ първото впечатление, Леля се приближи до Лихачева, и едва не игрешкомъ, казваше:

— Какъ дойдохте тукъ! Ахъ, колко сте сега сериозенъ! Азъ никога не бихъ могла да ви познаж, Сережа..

Като го нарѣче по собственното му име, тя се до нѣйде сконфузи и поправи думитѣ си.

— Сергей Николаевичъ . . Азъ съмъ привикнала да ви наричамъ Сережа . .

Посипахж се въпроси и въспоминания. Тѣ говорѣхж, като се прѣкъсвахж единъ другъ, споминоваж си за миналото и за сега. смѣехж се, и на двамата бѣше весело.

— Помните ли, какъ искахъ веднъжъ да ви прѣнесж прѣзъ една вадичка и нечаянно ви испустнахъ на брѣга и ви смачкахъ дрѣхитѣ?

— Да, и моята любезна тетка ме принуди цѣла нощь до се кланямъ и да се молж на Бога, за да ми внуши покорность и смирѣние...

— Ами жива ли е тетка ви?

— Жива е, и даже си пишемъ съ нея. Прѣдставете си, азъ сега й се не сърдж... Тя е тъй жалка... Но при все това, тя ме обичаше по своему.

— Извинете, но азъ не могж да я търпж.... въобще ненавиждамъ такива хора. Интересно е да се запознае човѣкъ

съ баща ви. У васъ често ли се събирате? Имате ли много познати?

— Прѣставете си, нѣмаме никакви познати, освѣнъ двама-трима старци капитани... Баща ми не обича познанствата.

— Та и мене ли ще изгони?

— Е, васъ — нѣма, той за майка ви всѣкога се произнася съ едно най-голѣмо уважение. Хайде да идемъ, може би той се е събудилъ вече.

Тѣ вървѣхѫ единъ до другъ. Отъ градината тѣ право влѣзохѫ между лозитѣ, а отъ тамъ, като прѣминахѫ единъ малъкъ дворъ, влѣзнѫхѫ въ една галерия, чиито стени бѣхѫ исписани съ разни фигури на птици. Единъ самоукъ художникъ бѣ исписалъ тука цѣла коленция пернати, тъй че стенитѣ на галерията напомнюваха една картина въ зоологически атласъ. Изъ галерията прѣзъ стъклена врата тѣ влѣзохѫ въ ена мъничка зала, която служѣше едноврѣменно и за трапезария, наредена съ тежки, мобили, съ кожена обвивка: на реда съ тази зала, бѣше кабинета на капитана: отъ тамъ се чуваше богатирското хъркание на домакина, а прѣзъ полуотворената врата можѣше да се видѣтъ часть отъ нарѣдбитѣ въ кабинета. Тъкмо срѣщу вратата на стената висѣхѫ морски карти, на една маса имаше глобусъ, а на пода до стената се помѣщаваше единъ доста порядъченъ и съ доста голѣми размѣри моделъ на единъ осемдесеть и три топовенъ корабъ.

— Та вие имате не по-лошъ моделъ на корабъ, отъ колкото въ библиотеката, каза полушепнешката Лихачевъ.

— Прѣдставете си, азъ по този моделъ знаѭ всичкитѣ части на кораба, — каза Леля: мене ме е това всѣкога интересувало.

Лихачевъ почна на шега да екзаменува Леля и се удиви на нейнитѣ познания по морската часть.

— Та вие направо корабъ може да командувате!

— Знаете ли, азъ четохъ въ една книга, че въ Америка една дѣвойка била команлиръ на единъ параходъ. Жално, че у насъ не може да стане такъво нѣщо. Ахъ, какъ обичамъ азъ морето! Ако се ожена, то непрѣменно ще вземѫ мѫжъ морякъ!

— Ожените се за мене! — каза Лихачевъ смѣешката. Леля се изчерви.

— За васъ не може, вий сте мой братовчедъ. . . . .

— Какъвъ братовчедъ! Деветь пояса, та въ десети.

— Сé едно, неможе. Ний съ васъ още отъ първия день ще се скараме. Помните ли какъ ме бихте веднъжъ, когато тетка ми бѣ отишла съ вашата майка при священника, отецъ Алекси. . . .

— Леля, съ кого приказвашъ тамъ? — чу се сънния гласъ на катитана.

— Тате, братовчедъ ми Сережа Лихачевъ е дошелъ.

— А . . . ето що? Сережа. . . . Защо не влѣзешъ? Извини, азъ съмъ разхвърлянъ малко, но сé заповѣдайте въ моята каюта.

Капитана наричаше своя кабинетъ не иначе, освѣнъ каюта. Той бѣ нарѣдилъ у дома си морски обичаи и даже водѣше журналъ, въ когото записваше свѣдения като слѣдующитѣ: днеска духаше студенъ нордъ-осъ. Поврѣди моитѣ лози. Лѣтно врѣме капитанътъ обикновенно спѣше въ градината на една пейка, турната подъ двѣ стари орѣхови дървета. По прѣди той си позволяваше това удоволствие даже прѣзъ Февруарий мѣсецъ, но въ послѣднѣ врѣме упорния му ревматизмъ го принуди да бѫде по прѣдпазливъ и капитанътъ се задоволяваше съ това, че въ неговата коюта дене и нощя прозорцитѣ бѣхѫ отворени.

Капитанътъ почна да распитва Лихачева върху Синопското сражение; очитѣ му горѣхѫ, — той като че мисленно се прѣдставляваше подробноститѣ на боя. Леля сѫщо слушаше съ видимо внимание.

— Браво, браво на Павелъ Степановича, юнакъ човѣкъ! — нѣколко пѫти повтаряше Спицинъ въ продължение на Лихачевия расказъ, — мислѭ, Корниловъ трѣбва да му завижда, нели? — каза той, когато Лихачевъ дойде до расказа за пристиганието на параходната ескадра и за несполучливата погонка на Корнилова подиръ турския параходъ „Таифъ“.

Капитанътъ не обичаше Корнилова, тъй като една отъ второстепеннитѣ причини за неговата доброволна оставка бѣше и расърдванието му за една забѣлѣжка, направена нему

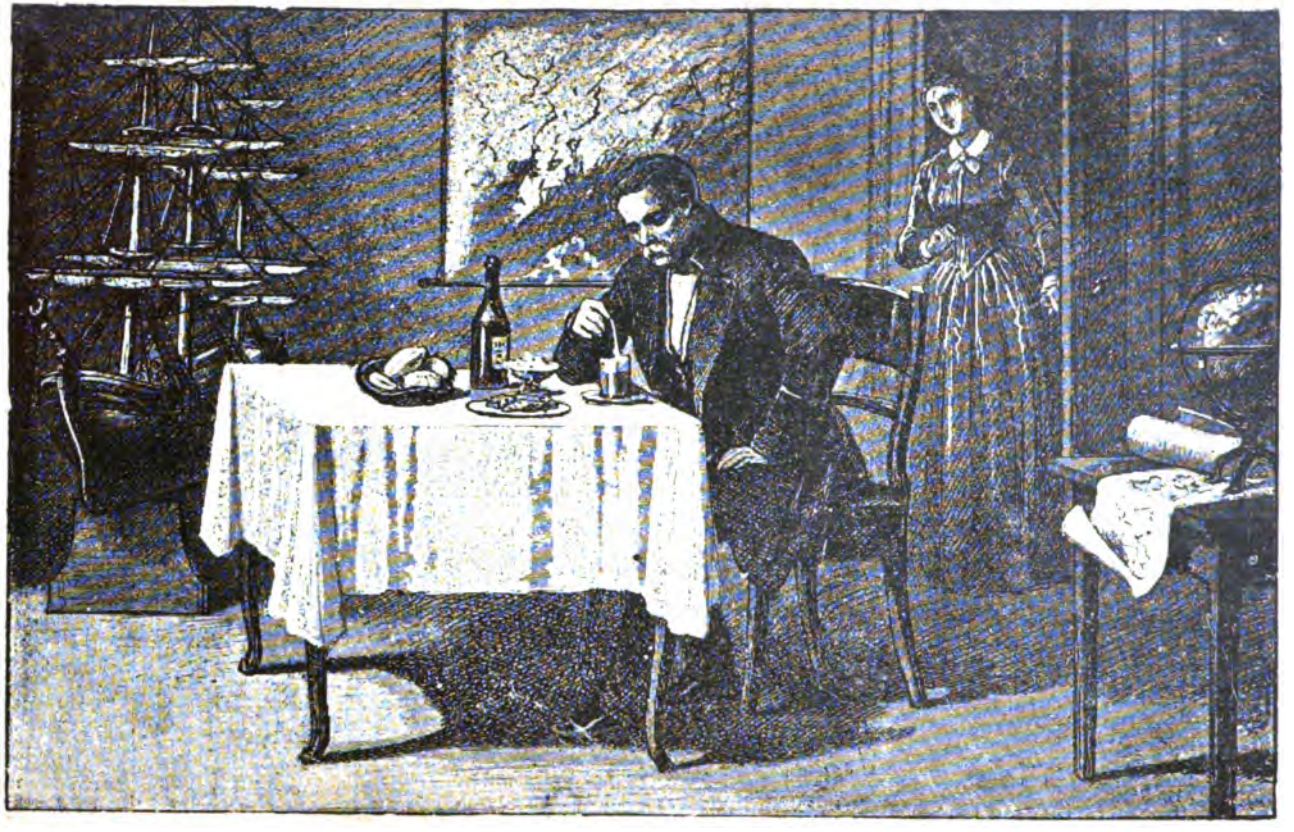

Капитанътъ наричаше своя кабинетъ „каюта“ (стр. 84).

отъ страна на Корнилова по поводъ на едно безредие въ фрегата, когото той въ това врѣме командуваше.

Лихачевъ сѫщо държѣше повече за Нахимова, но длъженъ бѣше да каже по справедливость, че Корниловъ всѣкога се е отнасялъ къмъ Нахимова безпристрастно и безъ най-малка завистъ.

— Работата ето какъ бѣше, каза той: — когато, въ края на боятъ, парахода на Владимиръ Алексѣевича се приближи до парахода на Нахимова, Корниловъ безъ да види Нахимова на ютата, се страшно растревожи и веднага тръгна при него съ една ладийка съ своя щабъ заедно. Матроситѣ, които му даваха честь, Корниловъ сѐ ги питаше: „дѣ е адмиралътъ? здравъ ли е той?“ Но се не успокои, до гдѣ самичъкъ не видя Нахимова въ каютата му. Тогава той се хвърли на шията на Нахимова и взе да го пригръща, като му говорѣше: поздравлявамъ ви, Павелъ Степановичъ, поздравлявамъ ви съ побѣда, съ която вий сторихте голѣма услуга на Руссия и прославихте своето име въ Европа.

— Това е твърдѣ благородно отъ страна на Владимира Алексѣевича, — забѣлѣжи Леля:— азъ всѣкога съмъ говорила на тате, че такъвъ адмиралъ, като Корниловъ, не може никому да завижда. Ахъ колко ми се нрави той! Той е моятъ идеалъ. Азъ съмъ го видѣла всичко на всичко два пѫти; баща ми е лошавъ човѣкъ, никога нигдѣ ме не взема съ себе си. Азъ живѣѭ тукъ като въ мънастиръ.

— Е, тъй зеръ, ти само знаешъ да осѫждашъ баща си и да хвалишъ хората, отъ които той е прѣнесълъ всевъзможни несправедливости. Азъ не оспорявамъ способноститѣ на Владимира Алексѣевича. Но той е доста властолюбивъ и макъръ че полека пипа, но здраво хваща. . . . Нахимовъ е много искренъ, макъръ че не е толкова любезенъ съ подчиненитѣ си. . . . А Владимиръ Алексѣевичъ никога нѣма да те назове по име, прави бѣлѣжки, като че говори за другиго́, а въ резултатъ излиза: върви задъ пристанището, за нищо не струвашъ!

— Казватъ, прибави той, че Нахимовъ сега е доста недоволенъ отъ Корнилова: Владимиръ Алексѣевичъ се распорѣжда съ неговитѣ мичмани, като съ свои.

— Да, между тѣхъ се случихѫ малки неприятности, но сега тѣ се пакъ помирихѫ, и Нахимовъ ходи у Владимира Алексѣевича едва ли не всѣка вечерь.

Като поговорихѫ още за нѣкои нѣща и направихѫ нѣколко съображения върху политиката, капитанътъ каза на Лихачева:

— Мислѭ обаче, че единъ старецъ като мене ви омръзна. Вий сте млади хора, порасходете се и си поприказвайте двама, а послѣ елате да пиемъ чай заедно.

Лихачевъ се помѫчи да увѣри стареца, че нему наопаки, му е твърдѣ приятно да приказватъ всички заедно, но капитанътъ самъ замаха съ рѫцѣ.

— Ето на, това не обичамъ! По добро отъ всичко на свѣта е откровенностьта. Виждамъ, че се стеснявашъ, Сережа. Идете по-добрѣ да се порасходите съ Леля въ моята ладийка.

— Щомъ е така, то позволете ми да порасходя Елена Викторовна съ моята лодка: вий смело може да повѣрите дъщеря си на мене.

— Е, е, съ какъвъ високъ слогъ се изражава, азъ и самъ нѣкога въ училището режехъ риторика, но сега забравихъ... Вървете, вървете, азъ ви не бъркамъ.

— Когато младитѣ хора тръгнахѫ, капитанътъ, едва ли не пръвъ пѫть въ живота си, се замисли върху въпроса, че не би било злѣ да се намѣри за Леля младоженекъ. Помогна ли на този случай хвърления погледъ на стоящия на писменната му маса малъкъ акварален портретъ на покойната му жена, хареса ли му се Лихачевъ или, просто за това, че мичманътъ бѣше едва ли не, първия младъ момъкъ, който посѣти тѣхного уединено жилище, — както и да е, но на капитаньтъ се стори, че Лихачевъ би билъ подходящъ мѫжъ за неговага Леля. Жално само, че се падатъ малко роднина. . . . Въ краенъ случай може да се отидѣ и при митролита! Морякътъ има бѫдѫще! Ще вземе отъ майка си едно какво годѣ имущество, малко наистина, но сé чини нѣщо. . . Та това би било хубаво да стане. Пъкъ и Леля не е съвсѣмъ безъ зестра. . . Прѣзъ врѣме на дълги години, при единъ скроменъ, почти пустинически животъ, капитанътъ бѣ събралъ за дъщеря си двѣ хиляди, сé полуимперияли, които отдѣляше въ едно скрито желѣзно сандъче,

съ добъръ ключъ, което се отваряше при помощьта на единъ удивителенъ секретъ.

Това сандъче бѣ купилъ капитанътъ още прѣди двадесеть години, когато ходѝ въ Ню-Иоркъ.

X.

Цѣлъ Севастополъ бѣше въ възбудено състояние. Бѣше полученъ извѣстниятъ манифестъ отъ девети Февруари, отъ който стана очевидно, че Руссия като продължава войната съ Турция, готви се за едно скарвание и съ двѣ велики държави.

Четиридесеть хилядното военно население на Севастополъ, въ особенности младото поколение, биде наелектризирано при това извѣстие. Болшинството се отнасяше съ пълна увѣренность въ прѣдстоящитѣ намъ громки побѣди. Малцина само при това дѣйствуваха като Карнилова, който като се мжчѣше съ всички сили да поддържа общия духъ, що бѣ се разгорѣлъ между войската и въ флотата, въ сжщотото врѣме, щателно изучваше, до колкото бѣше възможно, силитѣ на противника и се стараеше за прѣдовращението и най-малката неисправность у насъ самитѣ. Болшинството, особено въ армията, се ограничаваше съ пѣние на патриотически пѣсни, като: „Ура! И на тритѣ да ударимъ изведнъжъ, не напразно щикътъ ни е остъръ отъ три страни!“

Въ разговоритѣ между себе си офицеритѣ и даже генералитѣ не допуснахж нито на минута съмнѣние, че ние нѣма да „научимъ“ съюзницитѣ.

Неизбѣжностьта на една война съ Англия и Франция бѣше толкова очевидна, щото ако и да не бѣше още обявена войната, но биде заповѣдано да се прѣкрати крейсерството и скоро въ Севастополъ се събра вкупъ почти цѣлата черноморска флота.

Една зарань, отъ площадката която се възвишаваше надъ портата на морската библиотека, отъ дѣто като на дланъ се виждаше пристанището, морето и цѣлия градъ, нѣколко флодски офицери наблюдавахж за движението на ко-

рабитѣ. Сѫщата зарань очекваха да пристигне корвета „Андромаха“, който крейсероваше близо до Сухомъ Кале. Корвета дѣйствително биде скоро забѣлѣзанъ. Но подиръ него се показа единъ тримачтовъ параходъ, който носѣше бѣлъ флагъ съ мънички червени жглове. Скоро стана ясно, че този парахо е французски, и на видъ парламентерски. Веднага извѣстихѫ за това на Карнилова, който се отправи къмъ карантинната стража и поиска дежурната ладия, като желаеше самъ да распита въ парахода.

Ладийката се указа безъ платна, безъ оружия и безъ флагъ, и гребцитѣ бѣхѫ облѣчени твърдѣ лошаво. Корниловъ излѣзе изъ кожата си, изруга брантвахтенския командиръ и бѣше доста радъ, когато видѣ, че французския параходъ, безъ да дочака испитваньето, повърна назадъ и скоро се изгуби отъ очитѣ му.

— Хубаво мнѣние би си съставили за насъ тѣзи, които, може би, утрѣ ще бѫдѫтъ наши неприятели! — Говорѣше Корниловъ, и веднага написа съ карндашъ на едно парче хартия една доста остра записка на вице-адмиралъ Нахимова, която тозъ часъ му испрати на кораба съ своя флагъ офицеръ. Нахимовъ се бѣше вече напълно оправилъ отъ болѣстьта си и завеждаше своята ескадра и отбраната на залива.

Като получи записката на Корнилова, Нахимовъ добродушно каза на флагъ-офицера.

— Струва ми се, Владимиръ Алексѣевичъ, както обикновенно, има доста мраченъ взглядъ на нѣщата. . . . Неисправности всѣкждѣ има, но едва ли е пъкъ вѣрно, че гребцитѣ, сѫ били, както той пише, одърпани. . . .

— Дѣйствително, тѣ сѫ лошо облѣчени, Павелъ Степановичъ.

— Отъ кой корабъ е ладията?

— Отъ „Святославъ“.

— Срамъ за капитанъ Леонтьева . . . забѣлѣжи Нахимовъ: — ще му кажѫ азъ нему. . . .

Като нарочно, въ това врѣме дойде на Нахимовия корабъ единъ отъ тѣзи капитани, които не обичахѫ толкова Корнилова. Нахимовъ показа на капитана записката на Корнилова. Той се показа дълбоко възмутенъ, но не отъ фактитѣ, съобщени отъ Корнилова, а отъ тонътъ на писмото.

— Молѫ ви се, Павелъ Степановичъ — простете ме за моята откровенность. Вий сте героя при Синопъ, а освѣнъ това сте по-старши флагманъ, а Владимиръ Алексѣевичъ ви пише писмо, което азъ не бихъ прѣнесълъ по отношение къмъ себе си. . . . Та той началникъ ли ви е?

Самолюбието на Нахимова биде закачено. Той пакъ се обърна къмъ флагъ-офицера.

— Кажете на Владимиръ Алексѣевича, че азъ ще взѣмѫ мѣрки, но че за всѣка неисправность въ заливатъ отговарямъ азъ, — каза Нахимовъ, съ особенно ударение на послѣднята дума.

Флагъ-офицерътъ се върна при Корнилова, съ заявление, че Нахимовъ, както се види, се е расърдилъ.

— Азъ лично ще се обяснѫ съ Павелъ Степановича, каза Корниловъ: — той е редъкъ по душа човѣкъ, но, за съжаление, намирагъ се хора, които му шушнѫтъ на ухо всевъзможни глупости. Трѣбва да се грижимъ за дѣлото, а не за това, кой кого е докачилъ. . . . Чакайте, ние ей сега ще удовлетворимъ самолюбието на Павелъ Степановича. Отидете при него веднага, и го помолете да ми съобщи съставеното отъ него прѣдписание за редътъ на занятията на кораба. Азъ ще обявѫ това расписание съ приказъ за рѫководство и на моята ескадра, и съ това ще дамъ на Павелъ Степановича, да разбере какъ азъ дълбоко уважавамъ неговото знание морското дѣло.

Корниловъ се не излъга. Нахимовъ биде напълно удовлетворенъ, и сѫщата вечерь самъ дойде при своя старъ приятель у квартирата му — да поговорѫтъ и да пийнатъ заедно една бутилка марсала въ знакъ на примирение. Въ това врѣме семейството на Корнилова живѣеще въ Севастополъ, и Нахимовъ биде приетъ тука като свой. Нахимовъ избѣгваше и даже ненавиждаше женитѣ, но той се чувствуваше като у дома си въ обществото на Корниловата жена.

XI.

Ето вече три недѣли се минахѫ отъ врѣме на послѣдньото посѣщение, което Лихачевъ направи у Минденови.

Лихачевъ нито на минута сравняваше своитѣ чувства къмъ Саша съ тази привързаность, която той чувствуваше къмъ дъщерята на капитанъ Спицина, но колкото и да го бѣше срамъ да се признае въ това прѣдъ себе си, въ обществото на Леля нему му бѣше по весело, отъ колкото у Минденови. Съ Леля тѣ се расхождахѫ по морето, гребѣхѫ по рѣдъ, управляваха рулото, Леля разбираше почти колкото Лихачева отъ морското дѣло, у тѣхъ се явихѫ общи интереси, тя се интересуваше даже съ това, кого понапрѣдъ ще произведѫтъ лейтенантъ и на кой корабъ ще повдигне своя флагъ този или онзи отъ флагманитѣ. Саша наопаки се бѣ отдала исключително на грижи за баща си, когото Лихачевъ не можѣше и да гледа равнодушно, до толкова стареца бѣ станалъ противенъ и несносенъ. Съвѣстьта, обаче, хфана да бие Лихачева и една зарань той, като взе отпускъ, твърдо рѣши да отиде у Минденови. Тази рѣшимость едва ли се не поколеба, вслѣдствие на една записка, въ която Леля молѣше Лихачева да отиде у тѣхъ и да я води да види работитѣ по извличанието на потѫналия турски корабъ „Первазъ-Бахри". Съ болка на сърдцето си Лихачевъ написа отказъ на това писмо, тръгна съ една ладия къмъ адмиралтейството и, като взе единъ файтонъ, прѣмина къмъ края на Морската улица къмъ познатия домъ, дѣто бѣше квартирата на Минденови. Него го крайно удиви, че по срѣдъ бѣлъ день той видѣ прѣзъ прозорцитѣ запалени свѣщи. Сърдцето на Лихачева тревожно затупа, като прѣдчувствуваше нѣщо лошо. Не успѣ той да се покачи по сълбитѣ на балкона, и разбра веднага, че това прѣдчувствие се сбъдна. Изъ залата се донасяше едно монотонно четенѣе на нѣмски езикъ и макъръ че Лихачевъ не знаеше нѣмски, но веднага разбра, че въ кѫщата се готви едно погребение по лютерански обрядъ.

Посрѣдъ залата, дѣто безъ да потропа влѣзе Лихачевъ, стоеше положено едно мрътво тѣло, при което стоехѫ двѣ фигури въ черно облѣкло — Луиза Карловна и една отъ дъщеритѣ близнета — Лиза. Саша, сѫщо въ черно, стоеше на колѣни, като ниско бѣ отпустнала глава и като че не искаше нищо да види наоколо си. Независимо отъ тържественостьта на минутата, Лихачевъ забѣлѣжи, че чернитѣ дрѣхи ѝ много приличатъ, като още повече показвахѫ раско-

шеството на нейнитѣ хубави коси. Тлъстиятъ лютерански пасторъ говорѣше нѣщо шепнишкомъ съ доктора, тоже нѣмецъ, поотстрана стоеше докторъ Балинский, чиито видъ много дразнѣше Лихачева, макаръ че докторътъ се занимаваше съ сѫщото нѣщо, което вършѣше и той, а именно взиранье у хубавичното Сашино лице. Тука стоеше още единъ непознатъ Лихачеву младъ човѣкъ, както излѣзе послѣ, сѫщо докторъ отъ порусенитѣ нѣмци.

Като намѣри сгодна минута, Лихачевъ се приближи до Саша и съ половинъ гласъ ѝ каза нѣколко думи, като мислѣше да я утѣши; но Саша нѣкакъ си апатично и до нейде враждебно поглѣдна у Лихачева съ своитѣ червени отъ плачъ очи и, безъ да отговори нито дума, пакъ погледна прѣдъ себе си. Лихачевъ се почувствува оскърбенъ, толкова повече, че този пѫть той отъ все сърдце съчувствуваше на жалостьта на младата дѣвойка.

Луйза Карловна положи всички усилия, щото да придаде на погребението на мѫжа си колкото се може по тържественъ характеръ. Единъ генералъ, уволненъ по сѫдъ, неможѣше да го погребѫтъ съ подобающи военни почести, но при всѣ това Луйза Карловна не щадѣше усилия, щото да придаде на обряда извѣстна официалность.

Тя лично чука по вратитѣ на силнитѣ мира сего, като ги молѣше да не оставѭтъ нещастната вдовица и дѣцата на покойния; и дѣйствително тя сполучи да покани много влиятелни лица. Познатитѣ се явяваха неканени; мнозина отъ тѣзи, които, по разни причини, не ходѣха у Минденови, явиха се сега за да отдадѫтъ послѣдния си дългъ на покойния. Съ една дума, погребението излѣзе доста прилично и Луиза Карловна достигна своята главна цѣль: възбуди въ цѣлото севастополско общество съчувствие къмъ себе си и къмъ сирачетата. Нѣкои влиятелни лица тукъ я посъвѣтваха да се обърне къмъ Императора съ молба за помощь.

Въ врѣме на погребалната церемония, Луиза Карловна сама водѣше дъщеря си Лиза, а Саша даде на грижитѣ на докторъ Балинский, нѣщо съ което възбуди ревностьта и негодованието на Лихачева. Намѣсто да мисли за погребения и умрѣли, мичманътъ сърдито стрѣляше съ очи доктора, който водѣше подъ ръка неговата Саша.

Но когато дойдохж на гробищата и сандъкътъ почнахж да спускатъ, Саша истерически се расплака и, като остави ржкада на докторътъ, хвърли се на край гроба.

— Оставете ме, пустнете ме! — мене ми нищо вече не трѣбва, азъ сѫщо искамъ да умрж! — говорѣше Саша съ силенъ плачъ.

Лихачевъ, съ всичката си нѣжность, на която той бѣше способенъ, почна съ половинъ гласъ да я уговаря да се успокои. Безъ самъ да забѣлѣжи, той нѣколко пѫти я нарѣче своя мила Саша — и едва послѣ му дойде на умъ: ами ако чуе нѣкой?

Припадъка на ревностьта му, досадата, всичко изчезна въ него, освѣнъ една безкопечна жалость и любовь къмъ нея. Той държѣше ржката на Саша въ своята ржка: и двамата тѣ стоехж на колени до гробътъ и лицето на Лихачева бѣше тъй близо до нейната буза, щото той чувствуваше дишаньето на любимата дѣвойка.

Лихачевъ не искаше и да знае и не му бѣше за този умрѣлъ старецъ и за всичкитѣ наоколо му. Той обичаше тази дѣвойка повече отъ всѣки другъ пѫть, и мислѣше, че и тя го люби, макъръ, че е тъй убита отъ жалость, щото сега не ѝ иде на умъ за нѣкакви любовни признания:

Ето всички почнахж да се разотиватъ отъ гробищата, гробътъ бѣше одавна засипанъ и покрить съ вѣнци. Луиза Карловна и Лиза се молѣхж и плачехж. Саша, попрѣжнему стоеше на колени, безъ да повдигне очи; Лихачевъ стоеше до нея.

— Не е ли врѣме и за насъ, Луиза Карловна, — се раздаде остриятъ, неприятенъ гласъ на докторъ Балинский. Отъ този гласъ сърдцето на Лихачева неприятно трепна.

— Позволете ми мене да заведж въ кѫщи Александра Василиевна, — каза Лихачевъ на майка ѝ, като почувствува въ себе си единъ внезапенъ приливъ на смѣлость.

— Ахъ милички мой, той мълчи вече, мълчи нашиятъ милъ покойникъ, — съ не толкова растроенъ, колкото съ жаленъ гласъ каза Луиза Карловна: Подкрѣпете моята бѣдна дъщеря!

Лихачевъ пакъ трепна: толкова неискренность и фалшиви чувства почувствува той въ думитѣ на вдовицата. Той стана и съ тържественъ видъ поведе Саша подъ ржка. Докторътъ съ неудоволствие го изгледа и си прѣдложи услугитѣ на Лиза.

XII.

Въ единъ отъ послѣднитѣ дни на мѣсецъ Мартъ, къмъ зданието на библиотеката се приближаваше една групка, състояща отъ двама млади офицери и двѣ дѣвойки. Това бѣхж Лихачевъ, който вървѣше редомъ съ Леля Спицина и графъ Татищевъ, който еживлено приказваше съ Лиза Минденъ.

Нѣколко пжти Лихачевъ, като се ползуваше отъ рѣдкитѣ случаи, когато имаше отпускъ, кани на расходка своята Саша, но тя упорно се отказваше и си сѣдѣше у дома, дѣто по цѣли часове се прѣдаваше на една пълна апатия. Тя още не можѣше да се примири съ мисъльта за смъртьта на баща си. Лиза вече бѣ успѣла отчасти да забрави своята жалость, за която ѝ напомнювахж само нейното траурно облѣкло и още отиваньто ѝ заедно съ сестра си на бащиния ѝ гробъ, дѣто тѣ постоянно носѣхж зелени вѣнци. У Лиза младостьта скоро взе върхъ, тя попрѣжнему почна да слири своитѣ любими сонати отъ Моцарта и Бетховена и да се расхожда съ моряци и познати офицери. Лихачевъ дълго уговаря Саша да излѣзжтъ поне за половинъ часъ да се расходжтъ по морето съ лодка. Като видѣ безполезностьта на своитѣ усилия, той отначало бѣше сериозно нажаленъ, но като получи една записка отъ Леля, не стърпѣ се, ходи при нея два пжти и най-послѣ се сговори съ нея да устроѭтъ една расходка. Лиза Минденъ сжщо се съгласи да вземе участие.

Въ качество на кавалеръ за Лиза, тъкмо се намѣри графъ Татищевъ, който по нѣкога ходѣше у Минденови. Биде рѣшено да отидатъ най-напрѣдъ да погледатъ библиотеката. Лиза до сега нито единъ пжтъ не бѣ видѣла вътрѣшностьта на зданието, та затова ги моли да я заведжтъ.

Луиза Карловна на драго сърдце даде своето съгласие. Оттука младитѣ хора мислѣхѫ да отидѫтъ къмъ адмиралгейството, а сетнѣ да се расходѫтъ съ лодка по заливътъ. За да успѣѭтъ да извършѫтъ всичко това, събрахѫ се рано, и въ седемь часътъ заранья тѣ се приближихѫ къмъ красивия параденъ входъ на библиотеката. Тука на срѣдъ се намираше една вратичка, подкрепяна отъ двѣ колонни на ионическия орденъ, и отъ шесть статуи отъ каррарски мраморъ. Ето и двѣ грамадни статуи въ края на долния етажъ — отъ една страна Архимедъ, а отъ друга Ксенефонтъ, и два свинкса отъ странитѣ на парадната мраморна стълба.

Лихачевъ познаваше всичкитѣ пазачи, и независимо отъ ранинто врѣме, цѣлата компания безъ прѣдпятствие влѣзе въ голѣмата зала, съ два реда прозорци, съ галерия и една желѣзна рѣшетка, въ центъра на която бѣше прикрепенъ единъ голѣмъ часовникъ хронометръ. Насрѣдъ залата стоеше единъ моделъ на 120 топовенъ корабъ „Дванадесетъ апостоли“, съ цѣлото му въоружение, около два и половина растѣга дългъ. Тѣ се качихѫ и горѣ, дѣто имаше двѣ голѣми стаи за четенье и долу, въ стаята, дѣто бѣхѫ вѣстницитѣ, а отъ тамъ влизахѫ и въ книговѣзницата и въ печатницата. Сетнѣ тръгнахѫ да вадѫтъ, по молбата на Лиза, гробътъ на Лазарева, който се намира близо до библиотеката, най-послѣ отидохѫ на площадката, която се везвишаваше надъ портата, за да се полюбуватъ на града и на черното море.

— Защо тукъ е поставенъ този флагьщокъ? — попита Леля.

Дѣйствително на площадката имаше единъ флагьщокъ, който подобно на мачта можѣше да бѫде снеменъ и пакъ поставенъ сетнѣ.

— Той стои тука по распорежданието на Владимиръ Алексѣевичъ Корнилова, отговори стоящиятъ тука съ зрителна тръба въ рѫцѣ флагъ офицеръ, въ лицето на когото Лихачевъ узна единъ отъ офицеритѣ отъ корабътъ „Великий Князь Константинъ“.

— Оттука — побърза да поясни Лихачевъ: — се даватъ сега сигналитѣ. Виждате ли, тамъ стои единъ сигналистъ. Понапрѣдъ давахѫ сигнали отъ градскиятъ централенъ телеграфъ. Тамъ е малко по високо надъ морското

равнище, отъ колкото тука, но площадката е твърдѣ тѣсна и неудобна за съобщение на морскитѣ сигнали съ корабитѣ, които плуватъ въ пристанището. Тука е и по близо до заливатъ, и площадката е по-полѣма.

— Може ли да поглѣдамъ прѣзъ тржбата? — попита Леля флагъ-офицера.

— Съ голѣмо удоволствие... Молж ви се! Само извинете ме, дълго врѣме не може... Знаете, ний сме на стража.

Леля почна да глѣда: това не бѣ новость за нея, защото баща ѝ имаше една много хубава зрителна тржба.

— Струва ми се, азъ забѣлѣжвамъ на хоризонта нѣкакъвъ си иностраненъ корабъ.

— Не може да бжде, госпожице, азъ току що гледахъ и нищо не можихъ да видж, каза флагъ-офицерътъ.

— Навѣрно тъй ви се е прѣсторило, — каза Лихачевъ.

— Не, види се моитѣ очи по-хубаво гледатъ отъ вашитѣ, истина ви казвамъ, азъ виждамъ единъ три мачтовъ иностраненъ параходъ.

Флагъ-офицерътъ помоли за тржбата да му я даджтъ обратно, погледна и извика:

— Имате право, сега и азъ виждамъ.

— Я гледай, Елена Викторовна! вамъ принадлѣжи, може би, честьта на откритие първиятъ неприятелски параходъ! — извика графъ Татищевъ: нали сега е вече обявена войната, и господинъ Лихачевъ, вѣроятно, ще каже, че ние нѣма да пустнемъ нито единъ англичанинъ, който падне въ нашитѣ ржцѣ.

— Ами вий нима не сте на това мнѣние? — попита Лихачевъ: — Впрочемъ, ако ви слуша васъ човѣкъ, може да се помисли, че нашитѣ доблѣстни моряци сж по-лоши отъ турцитѣ, а англичанетѣ сж сжщински морски богове....

— Е, да речемъ, азъ това не мислж — каза графътъ: — Азъ сжщо съмъ твърдо увѣренъ, че именно този коваренъ британецъ, гледанъ съ очитѣ на такъва горѣща патриотка, каквато е Елена Викторовна, непрѣменно ще стане плячка на нашитѣ моряци.

— Вий често се смѣете на моя патриотизмъ, — каза Леля: — Добрѣ, ами вий, графе, вий какъвъ сте? Патриотъ или космополитъ?

— Нито едното, нито другото... Азъ съмъ просто руссинъ и мислѭ, че може да бѫде човѣкъ само руссинъ, безъ да бѫде подквасенъ патриотъ.

— Ами азъ, нима съмъ подквасена патриотка? Колко сте любезенъ, графе.

— Обаче, това въ сѫщность е нѣщо сериозно — проговори флагъ-офицерътъ и, безъ да обръща вече внимание на расхождающитѣ се двойки, заповѣда на сигналиста да даде нѣколко сигнали. Отъ корабътъ и отъ централниятъ телеграфъ „Великий Князь Константинъ“ сѫщо отговирихѫ съ сигнали.

— Е, Елена Викторовна, позволете да ви екзаменовамъ. . . Вий ще позволите ли на госпожицата още на минутка да погледне прѣзъ тржбата? — попита Лихачевъ флагъ офицера.

— Заповѣдайте, но само за една минута, понеже сега работата е важна.

Леля погледна прѣзъ тржбата.

— Е, какво, виждамъ единъ корабъ; сега е много ясно, че той отива къмъ Белбекъ.

— Подъ какъвъ флагъ?

Разбира се подъ австрийски, макъръ че корабътъ е като че английски.

— Нима тъй?

— Съвършенно вѣрно, потвърди флагъ офицерътъ: — азъ самичъкъ се удивлявамъ. Впрочемъ, това е само тъй... фирма. Корабътъ е несъмненно съ английска конструкция.

— Вижте, вижте, зарадва се Леля: — Ето че не сполучихте да ме срѣжете . . . . Азъ издържахъ испита! Mersi, — каза тя, като се обърна къмъ флагъ офицерътъ, и му върна тржбата.

А! Това и мислѣхъ азъ, — внезапно извика флагъ офицерътъ: — подълъ англичанинъ!

— Що има? — попита Лихачевъ.

— Гледайте какви сѫ англичанитѣ! каза флагъ офицерътъ: — Сега лѣгна на Нордъ-вестъ и догонва русскиятъ търговски корабъ, струва ми се „Александръ Невский“.

— Сѫщински разбойници!

— Ето какви сѫ вашитѣ Англичане! — каза Леля, то постоянно дразнѣше графъ Татищева, съ когото тя

отскоро се запозна и съ Минденови. Подъ влиянието на Лихачева, Лелинъ баща почна по-често да я пуска на гости, и макъръ че Леля се не отличаваше съ свѣтски манери, но отдавна бѣ прѣстанала да бѫде тази срамлива, уплашена дѣвойка, каквато я знаеше нѣкога Лихачевъ. У нея имаше нѣкаква си простота и неодяланость, която отначало шокироваше графътъ, но малко по малко той навикна на това, и Леля му се показа даже не лишена отъ извѣстна пикантность. Графътъ я наричаше неначената, непосрѣдствена натура и подиръ свѣтскитѣ петербурски госпожици тя му се виждаше въ всѣки случай по интересна, отъ колкото бѣхѫ севастополскитѣ „аристократки". Патриотическото въздушевление на тази седемнадесетъ годишна дивичка дѣвойка забавляваше графа и той нарочно я дразнѣше, като истъкваше своитѣ скептически отношения къмъ всичко русско.

— Ами вие, какъ искате, Елена Викторовна, вий би желали щото Англичанетѣ да скръстѫтъ рѫцѣ и да се любуватъ на нашата флота? А ето че тѣ, отъ своя страна, казватъ, че ние сме лошо постѫпили подъ Синопъ, като нападнахме внезапно на най-слабата турска флота, — потопихме търговскитѣ имъ кораби и прѣдадохме на огънъ турската ескадра и градътъ. Разбира се азъ на това ще кажѫ: à la guerrre comme à la guerre, та на какво основание ние порицаваме англичанетѣ за тѣхното крейсерство?

— Е, това е атанде, господинъ поручикъ, — каза флагъ-офицерътъ, който прѣустанови наблюдението си — жално, че сега нѣма врѣме да ви оспорва човѣкъ мнѣнието, а азъ бихъ ви доказалъ, че върху синопското дѣло всичко писано въ английскитѣ вѣстници е сѫщинска лѫжа.

И той пакъ погледна въ телескопа.

И азъ могѫ да потвърдѫ думитѣ на господинъ Лейтенанта, — каза Лихачевъ: — като лично участвующъ въ сражението.

Послѣднитѣ си думи Лихачевъ произнесе съ изражение на една особена гордость. — Англичанетѣ ни страшно оклеветихѫ, добави той.

— Тѣ повдигнахѫ сигналъ съ два флагове — единъ бѣлъ съ синъ кръстъ и другия червенъ и продълговатъ, — говорѣше флагъ офицерътъ:—Тѣзи негодници иматъ намѣрение да взематъ въ плѣнъ нашия корабъ.

— Що отговарятъ отъ централния телеграфъ? — попита Лихачевъ едного отъ флотскитѣ служащи.

— Владимиръ Алексѣевичъ дава сигнали на фрегатитѣ „Кулевчи“ и „Коварна“ да вдигнатъ котва.

— Ахъ! значи ще погнатъ неприятелския корабъ! Браво! извика Леля: — Какъ ми е приятно. Сега още повече жалъ, че ни се растури расходката. Какъ би ми се искало да погледамъ!

— Азъ могъ пакъ да ви прѣдложъ една малка тржба, — каза флагъ офицерътъ и заповѣда на матроса да подаде на Леля тржбата.

— Ахъ, колко обичамъ Владимиръ Алексѣевича, — внезапно извика Леля: — Той е толкова смѣлъ. Всѣкога търси случай да се срѣщне съ врагътъ.

— Не говорете толкова високо, Елена Димитриевна.— каза графътъ: — Може да съобщатъ на Владимиръ Алексѣевича, че една госпожица, прѣдъ общество се е признала въ любовъ къмъ него.

— Е, та що? нека говорятъ ако искатъ, ще кажатъ една истинна, каза Леля: —азъ всѣкога ще говорю, че Владимиръ Алексѣевичъ е герой. Той има даже видъ геройски.

— Азъ не споръ за доблеститѣ на Владимиръ Алексѣевича, продължаваше графътъ: — но пъкъ какъвъ особенъ героизмъ има въ дадения случай? Английскиятъ параходъ е самъ, а ние имаме цѣла флота. Наопаки, отъ негова страна може да се счита че е героизмъ, щомъ се приближава толкова близо до една силна флота.

— Хубавъ героизмъ! Крадешката, подъ австрийски флагъ и да напада на беззащитнитѣ търговски кораби! — извика Леля. — Гледайте, гледайте! . . . той вече натисна нашиятъ корабъ и го плѣни! Ахъ, какъ бихъ желала, щото този корабъ да излѣзе воененъ! Ние би дали тогава на англичанитѣ да разбержтъ.

— Нима ще стрѣлятъ! — тревожно попита Лиза Минденъ, която прѣзъ всичкото врѣме си мълчѣше. Една мисъль за сражение я правѣше да поблѣднѣе. — По-добрѣ азъ ще си отидъ у дома. Графе, ще ме заведете ли?

— Разбира се . . . Нима ще ви пуснемъ самичка, — каза графътъ, комуто се искаше да остане: — Ами вий, Елена Викторовна?

— Азъ ли, не ще и дума, че ще остана. Тамьнъ! Благодарение любезностьта на господинъ флагъ-офицера, азъ ще имамъ възможность да видѫ едно такъво чудно зрѣлище!

— Ама и вий каква сте воинственна дѣвойка! каза графътъ.

— Англичанинътъ прави знакъ съ три разноцвѣтни флагове. . . . А . . ., най-послѣ той издигна и своя британски флагъ! — каза офицерътъ, който наблюдаваше въ телескопа: — Сега той се надѣва да побѣгне, та затова показа зѫбитѣ си. Почакай брате, ще те уловѭтъ, макъръ и да не оставишъ плячка! Сега пакъ сигналъ: адмиралътъ иска едно по скоро испълнение! — каза той на сигналиста.

Извѣстието за гоненьего отъ страна на русскитѣ фрегати английскиятъ параходъ, който плѣни русския търговски корабъ, скоро се разнесе изъ градътъ и на площадката прѣдъ библиотеката почнахѫ да се стичатъ любопитни, прѣимущественно моряци. Почна да става тѣсно, и флагъ-офицерътъ вѣжливо, но твърдо помоли публиката да му небърка, тъй като работата е доста сериозна.

— Ай дяволъ да го вземе! — извика флагъ-офицерьтъ: — нашитѣ фрегати чакатъ, до дѣто параходътъ „Херсонесъ" имъ даде пѫть! Какъвъ скандалъ! Англичанинътъ, както се види, ще успѣе да побѣгне [1])!

— Браво! Фрегатътъ „Коварна" мина Константиновската баттарея! — говорѣше Леля, безъ да забѣлѣжи, че тя е сама между мѫжетѣ, и че Лиза Минденъ, която нѣколко пѫти я вика да си отидѫтъ най-послѣ си бѣ отишла подъ рѫка съ графа.

— Ахѫ! Англичанинътъ се уплаши! Откъсна въжето, спусна флагътъ и бѣгѫ съ всичката си сила! — говорѣше флагъ-офицерьтъ.

— Нашитѣ фрегати сѫ съ благоприятенъ вѣтъръ — вървѭтъ на лѣво съ пъленъ ходъ, — тържественно заяви Леля като очуди нѣколко моряци, които я непознавахѫ и които слѣдъ това се питахѫ единъ другъ: — каква е тази дѣвойка?

---

[1]) Излизанието на фрегатитѣ „Кулевчи" и „Коварна" черноморцитѣ считахѫ медленно, а командирьтъ на английскиятъ параходъ донесе, че фрегатитѣ излѣзли необикновенно скоро.

— Юначини! По осемь въжета взематъ на часъ! — каза единъ отъ моряцитѣ, който наблюдаваше съ биноклъ.

Дѣйствително, въ течение на половинъ часъ можѣше да се мисли, че фрегатитѣ ще настигнатъ парахода, но като минахѫ Херсонската стражa вѣтъра почна да утихва, а англичанинътъ, като се въсползува отъ това, лѣгна по дълбоко, като се мѫчѣше да излѣзе на отзадната страна на фрегатитѣ. Въ десеть и четвъртъ неприятельтъ пакъ повдигна английското знаме. Внезапно се чу гърмежъ, слѣдъ него другъ, третъ, четвъртъ.

— Неможъ, приятелю, рѫцѣтѣ ви сѫ кратки—процѣди прѣзъ зѫби флагъ-офицерьтъ: — като че нѣма да достигне!

Дѣйствително, гранатитѣ не достидахѫ до русскитѣ фрегати, като падахѫ на половина растояние отъ тѣхъ; фрегатътъ „Кулевчи“, отъ своя страна, изгърмя два пѫти: и двѣтѣ русски гюллета, тоже не долетѣхѫ. Ветърътъ постепенно стихваше и параходътъ се забѣлѣжаваше, че отъ минута на минута изгубва расгоянието.

— Колко е неприятно! Защо нашитѣ ги не подгонихѫ съ параходи! — Каза Леля. Тя се толкова увлѣче, щото врѣмето за нея мина незабѣлѣжено, макъръ че бѣше единадесеть часътъ прѣдъ обѣдъ, когато английския параходъ се скри, а нашитѣ кораби обърнахѫ назадъ, къмъ Севастополъ. Князь Меншиковъ и Корниловъ гледахѫ това гонене отъ градския централенъ телеграфъ. Отъ това врѣме, обаче, и самъ Корниловъ прѣдпочиташе наблюденията отъ библиотеката.

Корниловъ бѣ въвелъ въ Севастополъ свой редъ. Той издѣйствува това, че сигнальтъ направенъ отъ библиотеката, имаше значение като приказъ отъ князь Меншкова, тогава когато такива прикази често се давахѫ не само отъ самия Корниловъ но и отъ доверенитѣ флагъ-офицери. Дѣйствително, случваше се тъй, че ако единъ флагъ-офицеръ, вмѣсто да се распореди по свое усмотрение, отидѣше понапрѣдъ да докладва на Корнилова или Меншкова за неприятеля, то можѣхѫ да послѣдватъ отъ това едни най-скръбни послѣдствия.

XIII.

Обявванието намъ война отъ страна на двѣтѣ велики държави малко повлия на дѣятелностьта на мирнитѣ Севастополски жители; почти никой и не мислѣше за това, че може да е потрѣбно да се напуска градътъ, освѣнъ нѣколко иностранни търговци. За това пъкъ моряцитѣ и мѣстната войска усилено работѣхѫ.

Празникътъ на пасхата биде прѣкаранъ въ Севастополъ въ тревожно очакване. Биде получено извѣстие, че една силна неприятелска флота се появила до Одесса. Знающитѣ работата се не съмнявахѫ, че отиваньето на флотата съ цѣль да бомбардира мирното порто-франко бѣше само една уловка: всички очекваха, че неприятеля ще се яви внезапно при Севастополъ, като се надява да ни намѣри неприготвени.

Цѣлата черноморска флота, освѣнъ корабитѣ, които бѣхѫ на поправка, бѣше събрана вкупъ: дванадесеть линейни кораби, четири фрегата и шесть парахода стоехѫ въ Севастополския заливъ въ пъленъ боеви редъ.

Въ срѣдата на Априлий неприятелскитѣ кораби почнахѫ току да се появяватъ около Севастополь, по отдѣлно и по цѣли ескадри.

Настѫпи 17-й Априлий. Още отъ рано можѣше да се види една цѣла неприятелска флотилия, и леко можѣше да се различи, че тя се състоеше отъ голѣми кораби и грамадни, въ сравнение съ нашитѣ, параходи. Моряцитѣ, които видохѫ това зрѣлище имъ забихѫ сърдцата отъ нетърпение по скоро да се сразѭтъ съ дързкия неприятель. Но никой не знаеше истинското число на корабитѣ отъ цѣлата неприятелска армада и благоразумието изискваше макаръ колко и малко да е, да се опознаемъ съ неприятеля, прѣди да го прѣдизвикваме на бой.

Впрочемъ, въ сѫшия този день черноморскитѣ моряци имахѫ удобенъ случай да сравнятъ искуството на неприятеля съ своето собственно. Около 5 часътъ подиръ пладнѣ, единъ голѣмъ, съ образцово устройство винтовъ корабъ, подъ англійско бѣло контръ-адмиралско знаме, се отдѣли отъ флотата и почна бърже да се приближава къмъ заливътъ. На площадката прѣдъ библиотеката въ това врѣме се намирахѫ

Луиза Карловна на драго сърдце даде своето съгласие. (
младитѣ хора мислѣхѫ да отидѫтъ къмъ адмиралгейств
сегнѣ да се расходѫтъ съ лодка по заливътъ. За да
ѭтъ да извършѫтъ всичко това, събрахѫ се рано, и в
демь часътъ заранья тѣ се приближихѫ къмъ кра
параденъ входъ на библиотеката. Тука на срѣдъ се
раше една вратичка, подкрепяна отъ двѣ колонни на
ческия орденъ, и отъ шесть статуи отъ каррарски мра
Ето и двѣ грамадни статуи въ края на долния етажъ
отъ една страна Архимедъ, а отъ друга Ксенефонтъ, и
свинкса отъ странитѣ на парадната мраморна стълба.

Лихачевъ познаваше всичкитѣ пазачи, и незави
отъ раннното врѣме, цѣлата компания безъ прѣдпят
влѣзе въ голѣмата зала, съ два реда прозорци, съ гал
и една желѣзна рѣшетка, въ центъра на която бѣше
крепенъ единъ голѣмъ часовникъ хронометръ. Насрѣдъ
лата стоеше единъ моделъ на 120 топовенъ корабъ „
надесетъ апостоли“, съ цѣлото му въоружение, около
и половина растѣга дългъ. Тѣ се качихѫ и горѣ, д
имаше двѣ голѣми стаи за четенье и долу, въ стаята, д
бѣхѫ вѣстницитѣ, а отъ тамъ влизахѫ и въ книговѣзница
и въ печатницата. Сетнѣ тръгнахѫ да ваджтъ, по молба
на Лиза, гробътъ на Лазарева, който се намира близо
библиотеката, най-послѣ отидохѫ на площадката, която
възвишаваше надъ портата, за да се полюбуватъ на града
на черното море.

— Защо тукъ е поставенъ този флагьщокъ? — попит
Леля.

Дѣйствително на площадката имаше единъ флагьщокъ
който подобно на мачта можѣше да бѫде снеменъ и
пакъ поставенъ сетнѣ.

— Той стои тука по распорежданието на Владимиръ Алексѣевичъ Корнилова, отговори стоящиятъ тука съ зрителна тръба въ рѫцѣ флагъ офицеръ, въ лицето на когото Лихачевъ узна единъ отъ офицеритѣ отъ корабътъ „Великий Князь Константинъ“.

— Оттука — побърза да поясни Лихачевъ: — се даватъ сега сигналитѣ. Виждате ли, тамъ стои единъ сигналистъ. Понапрѣдъ даваха сигнали отъ градскиятъ централенъ телеграфъ. Тамъ е малко по високо надъ морското

и генералъ и даже
а работа и полу-
войската на „ин-
е, когато срѣщ-
зенъ възгледъ на
нията, Менши-
е правѣше задъ
язътъ видѣ во-
ение. Полков-
вече човѣкъ,
командуваше
ореше въ това
ѣ на Ками-
бѣше една
очаква, че

калугер-
често се
ѣ, да по-
оето гос-

съ сво-
кривена
тавяше
оупот-
със-
учикъ
рава
ици;
ого
та,
е-
з-

Луиза Карловна на драго сърдце даде своето съгласие. Оттука младитѣ хора мислѣхѫ да отидѫтъ къмъ адмиралгейството, а сетнѣ да се расходѫтъ съ лодка по заливътъ. За да успѣѭтъ да извършѫтъ всичко това, събрахѫ се рано, и въ седемь часътъ заранья тѣ се приближихѫ къмъ красивия параденъ входъ на библиотеката. Тука на срѣдъ се намираше една вратичка, подкрепяна отъ двѣ колонни на ионическия орденъ, и отъ шесть статуи отъ каррарски мраморъ. Ето и двѣ грамадни статуи въ края на долния етажъ — отъ една страна Архимедъ, а отъ друга Ксенефонтъ, и два свинкса отъ странитѣ на парадната мраморна стълба.

Лихачевъ познаваше всичкитѣ пазачи, и независимо отъ раннното врѣме, цѣлата компания безъ прѣдпятствие влѣзе въ голѣмата зала, съ два реда прозорци, съ галерия и една желѣзна рѣшетка, въ центъра на която бѣше прикрепенъ единъ голѣмъ часовникъ хронометръ. Насрѣдъ залата стоеше единъ моделъ на 120 топовенъ корабъ „Дванадесетъ апостоли“, съ цѣлото му въоружение, около два и половина растѣга дългъ. Тѣ се качихѫ и горѣ, дѣто имаше двѣ голѣми стаи за четенье и долу, въ стаята, дѣто бѣхѫ вѣстницитѣ, а отъ тамъ влизахѫ и въ книговѣзницата и въ печатницата. Сетнѣ тръгнахѫ да ваджтъ, по молбата на Лиза, гробътъ на Лазарева, който се намира близо до библиотеката, най-послѣ отидохѫ на площадката, която се везвишаваше надъ портата, за да се полюбуватъ на града и на черното море.

— Защо тукъ е поставенъ този флагьщокъ? — попита Леля.

Дѣйствително на площадката имаше единъ флагьщокъ, който подобно на мачта можѣше да бѫде снеменъ и пакъ поставенъ сетнѣ.

— Той стои тука по распорежданието на Владимиръ Алексѣевичъ Корнилова, отговори стоящиятъ тука съ зрителна тръба въ рѫцѣ флагъ офицеръ, въ лицето на когото Лихачевъ узна единъ отъ офицеритѣ отъ корабътъ „Великий Князь Константинъ“.

— Оттука — побърза да поясни Лихачевъ: — се даватъ сега сигналитѣ. Виждате ли, тамъ стои единъ сигналистъ. Понапрѣдъ даваха сигнали отъ градскиятъ централенъ телеграфъ. Тамъ е малко по високо надъ морското

равнище, отъ колкото тука, но площадката е твърдѣ тѣсна и неудобна за съобщение на морскитѣ сигнали съ корабитѣ, които плуватъ въ пристанището. Тука е и по близо до заливатъ, и площадката е по-полѣма.

— Може ли да поглѣдамъ прѣзъ тржбата? — попита Леля флагъ-офицера.

— Съ голѣмо удоволствие... Молж ви се! Само извинете ме, дълго врѣме не може... Знаете, ний сме на стража.

Леля почна да глѣда: това не бѣ новость за нея, защото баща ѝ имаше една много хубава зрителна тржба.

— Струва ми се, азъ забѣлѣжвамъ на хоризонта нѣкакъвъ си иностраненъ корабъ.

— Не може да бжде, госпожице, азъ току що гледахъ и нищо не можихъ да видж, каза флагъ-офицерътъ.

— Навѣрно тъй ви се е прѣсторило, — каза Лихачевъ.

— Не, види се моитѣ очи по-хубаво гледатъ отъ вашитѣ, истина ви казвамъ, азъ виждамъ единъ три мачтовъ иностраненъ параходъ.

Флагъ-офицерътъ помоли за тржбата да му я даджтъ обратно, погледна и извика:

— Имате право, сега и азъ виждамъ.

— Я гледай, Елена Викторовна! вамъ принадлѣжи, може би, честьта на откритие първиятъ неприятелски параходъ! — извика графъ Татищевъ: нали сега е вече обявена войната, и господинъ Лихачевъ, вѣроятно, ще каже, че ние нѣма да пустнемъ нито единъ англичанинъ, който падне въ нашитѣ ржцѣ.

— Ами вий нима не сте на това мнѣние? — попита Лихачевъ: — Впрочемъ, ако ви слуша васъ човѣкъ, може да се помисли, че нашитѣ доблѣстни моряци сж по-лоши отъ турцитѣ, а англичанетѣ сж сжщински морски богове....

— Е, да речемъ, азъ това не мислж — каза графътъ: — Азъ сжщо съмъ твърдо увѣренъ, че именно този коваренъ британецъ, гледанъ съ очитѣ на такъва горѣща патриотка, каквато е Елена Викторовна, непрѣменно ще стане плячка на нашитѣ моряци.

— Вий често се смѣете на моя патриотизмъ, — каза Леля: — Добрѣ, ами вий, графе, вий какъвъ сте? Патриотъ или космополитъ?

— Нито едното, нито другото... Азъ съмъ просто руссинъ и мислѭ, че може да бѫде човѣкъ само руссинъ, безъ да бѫде подквасенъ патриотъ.

— Ами азъ, нима съмъ подквасена патриотка? Колко сте любезенъ, графе.

— Обаче, това въ сѫщность е нѣщо сериозно — проговори флагъ-офицерътъ и, безъ да обръща вече внимание на расхождающитѣ се двойки, заповѣда на сигналиста да даде нѣколко сигнали. Отъ корабътъ и отъ централниятъ телеграфъ „Великий Князь Константинъ“ сѫщо отговиринѫ съ сигнали.

— Е, Елена Викторовна, позволете да ви екзаменовамъ. . . Вий ще позволите ли на госпожицата още на минутка да погледне прѣзъ тржбата? — попита Лихачевъ флагъ офицера.

— Заповѣдайте, но само за една минута, понеже сега работата е важна.

Леля погледна прѣзъ тржбата.

— Е, какво, виждамъ единъ корабъ; сега е много ясно, че той отива къмъ Белбекъ.

— Подъ какъвъ флагъ?

Разбира се подъ австрийски, макъръ че корабътъ е като че англійски.

— Нима тъй?

— Съвършенно вѣрно, потвърди флагъ офицерътъ: — азъ самичъкъ се удивлявамъ. Впрочемъ, това е само тъй... фирма. Корабътъ е несъмненно съ англійска конструкция.

— Вижте, вижте, зарадва се Леля: — Ето че не сполучихте да ме срѣжете . . . . Азъ издържахъ испита! Merci, — каза тя, като се обърна къмъ флагъ офицерътъ, и му върна тржбата.

А! Това и мислѣхъ азъ, — внезапно извика флагъ офицерътъ: — подълъ англичанинъ!

— Що има? — попита Лихачевъ.

— Гледайте какви сѫ англичанитѣ! каза флагъ офицерътъ: — Сега лѣгна на Нордъ-вестъ и догонва русскиятъ търговски корабъ, струва ми се „Александръ Невский“.

— Сѫщински разбойници!

— Ето какви сѫ вашитѣ Англичане! — каза Леля, която постоянно дразнѣше графъ Татищева, съ когото тя

отскоро се запозна и съ Минденови. Подъ влиянието на Лихачева, Лелинъ баща почна по-често да я пуска на гости, и макъръ че Леля се не отличаваше съ свѣтски манери, но отдавна бѣ прѣстанала да бѫде тази срамлива, уплашена дѣвойка, каквато я знаеше нѣкога Лихачевъ. У нея имаше нѣкаква си простота и неодяланость, която отначало шокироваше графътъ, но малко по малко той навикна на това, и Леля му се показа даже не лишена отъ извѣстна пикантность. Графътъ я наричаше неначената, непосрѣдствена натура и подиръ свѣтскитѣ петербурски госпожици тя му се виждаше въ всѣки случай по интересна, отъ колкото бѣхѫ севастополскитѣ „аристократки". Патриотическото въздушевление на тази седемнадесетъ годишна дивичка дѣвойка забавляваше графа и той нарочно я дразнѣше, като истъкваше своитѣ скептически отношения къмъ всичко русско.

— Ами вие, какъ искате, Елена Викторовна, вий би желали щото Англичанетѣ да скръстѫтъ рѫцѣ и да се любуватъ на нашата флота? А ето че тѣ, отъ своя страна, казватъ, че ние сме лошо постѫпили подъ Синопъ, като нападнахме внезапно на най-слабата турска флота, — потопихме търговскитѣ имъ кораби и прѣдадохме на огънъ турската ескадра и градътъ. Разбира се азъ на това ще кажѫ: à la guerrre comme à la guerre, та на какво основание ние порицаваме англичанетѣ за тѣхното крейсерство?

— Е, това е атанде, господинъ поручикъ, — каза флагъ-офицерътъ, който прѣустанови наблюдението си — жално, че сега нѣма врѣме да ви оспорва човѣкъ мнѣнието, а азъ бихъ ви доказалъ, че върху синопското дѣло всичко писано въ английскитѣ вѣстници е сѫщинска лѫжа.

И той пакъ погледна въ телескопа.

И азъ могѫ да потвърдѫ думитѣ на господинъ Лейтенанта, — каза Лихачевъ: — като лично участвующъ въ сражението.

Послѣднитѣ си думи Лихачевъ произнесе съ изражение на една особена гордость. — Англичанетѣ ни страшно оклеветихѫ, добави той.

— Тѣ повдигнахѫ сигналъ съ два флагове — единъ бѣлъ съ синъ кърстъ и другия червенъ и продълговатъ, — говорѣше флагъ офицерътъ:—Тѣзи негодници иматъ намѣрение да взематъ въ плѣнъ нашия корабъ.

— Що отговарятъ отъ централния телеграфъ? — попита Лихачевъ едного отъ флотскитѣ служащи.

— Владимиръ Алексѣевичъ дава сигнали на фрегатитѣ „Кулевчи“ и „Коварна“ да вдигнатъ котва.

— Ахъ! значи ще погнатъ неприятелския корабъ! Браво! извика Леля: — Какъ ми е приятно. Сега още повече жалъ, че ни се растури расходката. Какъ би ми се искало да погледамъ!

— Азъ могъ пакъ да ви прѣдложъ една малка тржба, — каза флагъ офицерътъ и заповѣда на матроса да подаде на Леля тржбата.

— Ахъ, колко обичамъ Владимиръ Алексѣевича, — внезапно извика Леля: — Той е толкова смѣлъ. Всѣкога търси случай да се срѣщне съ врагътъ.

— Не говорете толкова високо, Елена Димитриевна.— каза графътъ: — Може да съобщатъ на Владимиръ Алексѣевича, че една госпожица, прѣдъ общество се е признала въ любовъ къмъ него.

— Е, та що? нека говорятъ ако искатъ, ще кажатъ една истинна, каза Леля: —азъ всѣкога ще говорю, че Владимиръ Алексѣевичъ е герой. Той има даже видъ геройски.

— Азъ не споръ за доблеститѣ на Владимиръ Алексѣевича, продължаваше графътъ: — но пъкъ какъвъ особенъ героизмъ има въ дадения случай? Английскиятъ параходъ е самъ, а ние имаме цѣла флота. Наопаки, отъ негова страна може да се счита че е героизмъ, щомъ се приближава толкова близо до една силна флота.

— Хубавъ героизмъ! Крадешката, подъ австрийски флагъ и да напада на беззащитнитѣ търговски кораби! — извика Леля. — Гледайте, гледайте! . . . той вече натисна нашиятъ корабъ и го плѣни! Ахъ, какъ бихъ желала, щото този корабъ да излѣзе воененъ! Ние би дали тогава на англичанитѣ да разберятъ.

— Нима ще стрѣлятъ! — тревожно попита Лиза Минденъ, която прѣзъ всичкото врѣме си мълчѣше. Една мисъль за сражение я правѣше да поблѣднѣе. — По-добрѣ азъ ще си отидъ у дома. Графе, ще ме заведете ли?

— Разбира се . . . Нима ще ви пуснемъ самичка, — каза графътъ, комуто се искаше да остане: — Ами вий, Елена Викторовна?

— Азъ ли, не ще и дума, че ще остана. Тамьнъ! Благодарение любезностьта на господинъ флагъ-офицера, азъ ще имамъ възможность да видѫ едно такъво чудно зрѣлище!

— Ама и вий каква сте воинственна дѣвойка! каза графътъ.

— Англичанинътъ прави знакъ съ три разноцвѣтни флагове. . . . А . . ., най-послѣ той издигна и своя британски флагъ! — каза офицерътъ, който наблюдаваше въ телескопа: — Сега той се надѣва да побѣгне, та затова показа зѫбитѣ си. Почакай брате, ще те уловѭтъ, макъръ и да не оставишъ плячка! Сега пакъ сигналъ: адмиралътъ иска едно по скоро испълнение! — каза той на сигналиста.

Извѣстието за гоненьего отъ страна на русскитѣ фрегати английскиятъ параходъ, който плѣни русския търговски корабъ, скоро се разнесе изъ градътъ и на площадката прѣдъ библиотеката почнахѫ да се стичатъ любопитни, прѣимущественно моряци. Почна да става тѣсно, и флагъ-офицерътъ вѣжливо, но твърдо помоли публиката да му небърка, тъй като работата е доста сериозна.

— Ай дяволъ да го вземе! — извика флагъ-офицерьтъ: — нашитѣ фрегати чакатъ, до дѣто параходътъ „Херсонесъ" имъ даде пѫть! Какъвъ скандалъ! Англичанинътъ, както се види, ще успѣе да побѣгне [1])!

— Браво! Фрегатътъ „Коварна" мина Константиновската баттарея! — говорѣше Леля, безъ да забѣлѣжи, че тя е сама между мѫжетѣ, и че Лиза Минденъ, която нѣколко пѫти я вика да си отидѫтъ най-послѣ си бѣ отишла подъ рѫка съ графа.

— Ахѫ! Англичанинътъ се уплаши! Откъсна въжето, спусна флагътъ и бѣгѫ съ всичката си сила! — говорѣше флагъ-офицерьтъ.

— Нашитѣ фрегати сѫ съ благоприятенъ вѣтъръ — вървѭтъ на лѣво съ пъленъ ходъ, — тържественно заяви Леля като очуди нѣколко моряци, които я непознавахѫ и които слѣдъ това се питахѫ единъ другъ: — каква е тази дѣвойка?

---

[1]) Излизанието на фрегатитѣ „Кулевчи" и „Коварна" черноморцитѣ считахѫ медленно, а командирьтъ на английскиятъ параходъ донесе, че фрегатитѣ излѣзли необикновенно скоро.

— Юначини! По осемь въжета взематъ на часъ! — каза единъ отъ моряцитѣ, който наблюдаваше съ биноклъ.

Дѣйствително, въ течение на половинъ часъ можѣше да се мисли, че фрегатитѣ ще настигнатъ парахода, но като минахѫ Херсонската стражa вѣтъра почна да утихва, а англичанинътъ, като се въсползува отъ това, лѣгна по дълбоко, като се мѫчѣше да излѣзе на отзадната страна на фрегатитѣ. Въ десеть и четвъртъ неприятельтъ пакъ повдигна английското знаме. Внезапно се чу гърмежъ, слѣдъ него другъ, третъ, четвъртъ.

— Неможъ, приятелю, рѫцѣтѣ ви сѫ кратки—процѣди прѣзъ зѫби флагъ-офицерътъ: — като че нѣма да достигне!

Дѣйствително, гранатитѣ не достидахѫ до русскитѣ фрегати, като падахѫ на половина растояние отъ тѣхъ; фрегатътъ „Кулевчи", отъ своя страна, изгърмя два пѫти: и двѣтѣ русски гюллета, тоже не долетѣхѫ. Ветърътъ постепенно стихваше и пароходътъ се забѣлѣжаваше, че отъ минута на минута изгубва расгоянието.

— Колко е неприятно! Защо нашитѣ ги не подгонихѫ съ параходи! — Каза Леля. Тя се толкова увлѣче, щото врѣмето за нея мина незабѣлѣжено, макъръ че бѣше единадесеть часътъ прѣдъ обѣдъ, когато английския пароходъ се скри, а нашитѣ кораби обърнахѫ назадъ, къмъ Севастополъ. Князь Меншиковъ и Корниловъ гледахѫ това гонене отъ градския централенъ телеграфъ. Отъ това врѣме, обаче, и самъ Корниловъ прѣдпочиташе наблюденията отъ библиотеката.

Корниловъ бѣ въвелъ въ Севастополъ свой редъ. Той издѣйствува това, че сигнальтъ направенъ отъ библиотеката, имаше значение като приказъ отъ князь Меншкова, тогава когато такива прикази често се давахѫ не само отъ самия Корниловъ но и отъ доверенитѣ флагъ-офицери. Дѣйствително, случваше се тъй, че ако единъ флагъ-офицеръ, вмѣсто да се распореди по свое усмотрение, отидѣше понапрѣдъ да докладва на Корнилова или Меншкова за неприятеля, то можѣхѫ да послѣдватъ отъ това едни най-скръбни послѣдствия.

XIII.

Обявванието намъ война отъ страна на двѣтѣ велики държави малко повлия на дѣятелностьта на мирнитѣ Севастополски жители; почти никой и не мислѣше за това, че може да е потрѣбно да се напуска градътъ, освѣнъ нѣколко иностранни търговци. За това пъкъ моряцитѣ и мѣстната войска усилено работѣхѫ.

Празникътъ на пасхата биде прѣкаранъ въ Севастополъ въ тревожно очакване. Биде получено извѣстие, че една силна неприятелска флота се появила до Одесса. Знающитѣ работата се не съмняваха, че отиваньето на флотата съ цѣль да бомбардира мирното порто-франко бѣше само една уловка: всички очекваха, че неприятеля ще се яви внезапно при Севастополъ, като се надява да ни намѣри неприготвени.

Цѣлата черноморска флота, освѣнъ корабитѣ, които бѣхѫ на поправка, бѣше събрана вкупъ: дванадесеть линейни кораби, четири фрегата и шесть парахода стоехѫ въ Севастополския заливъ въ пъленъ боеви редъ.

Въ срѣдата на Априлий неприятелскитѣ кораби почнахѫ току да се появяватъ около Севастополь, по отдѣлно и по цѣли ескадри.

Настѫпи 17-й Априлий. Още отъ рано можѣше да се види една цѣла неприятелска флотилия, и леко можѣше да се различи, че тя се състоеше отъ голѣми кораби и грамадни, въ сравнение съ нашитѣ, параходи. Моряцитѣ, които видохѫ това зрѣлище имъ забихѫ сърдцата отъ нетърпение по скоро да се сразѭтъ съ дързкия неприятель. Но никой не знаеше истинското число на корабитѣ отъ цѣлата неприятелска армада и благоразумието изискваше макаръ колко и малко да е, да се опознаемъ съ неприятеля, прѣди да го прѣдизвикваме на бой.

Впрочемъ, въ сѫшия този день черноморскитѣ моряци имахѫ удобенъ случай да сравнятъ искуството на неприятеля съ своето собственно. Около 5 часътъ подиръ пладнѣ, единъ голѣмъ, съ образцово устройство винтовъ корабъ, подъ англійско бѣло контръ-адмиралско знаме, се отдѣли отъ флотата и почна бърже да се приближава къмъ заливътъ. На площадката прѣдъ библиотеката въ това врѣме се намираха

нѣколко офицери и съ тѣхъ Владимиръ Ивановичъ, командиръ на корабътъ „Парижъ“, произведенъ слѣдъ Синопското сражение въ контръ-адмиралъ.

Русскитѣ моряци съ прѣмрѣло сърдце слѣдѣхѫ за движенията на английския корабъ. Корабътъ се държѣше съ платна доста близо къмъ заливътъ, и като че дразнѣше черноморцитѣ.

— Струва ми се, Джонъ Буллъ иска да се поисхвали прѣдъ насъ съ своитѣ манери — каза Истоминъ: — Знаете ли господа, — прибави той, като погледна прѣзъ зрителната си тржба:—този параходъ се управлява отъ единъ мой отличенъ приятель.

— Какъ така? — се изумихѫ офицеритѣ.

— Азъ се не шегувамъ. Защото това е „Агамемнонъ“ и по моитѣ прѣдположения, на него трѣбва да се намира контръ адмиралъ Лайонсъ, а това е мой добъръ приятель: запознахме се съ него въ Ливерпулъ. Но приятелството си е приятелство, а азъ ще ви кажѫ, господа, че моятъ англичанинъ е съвсѣмъ распасанъ . . . Гледайте какъ лошо е исправенъ рангоута! Просто очитѣ на човѣка вади. Ами платната какъ прѣнасятъ! Като стари баби! Това докава неопитностьта на командата. Ето ви вамъ и надменнитѣ потомци на Нелсоновцитѣ.

Офицеритѣ съ въсторгъ слушахѫ думитѣ на Истомина. Този въсторгъ скоро се смени съ огорчение.

Прѣзъ мѣсецъ Май 1854 година, въ Севастополъ, заедно съ сѣверната страна, бидохѫ вече съсрѣдоточени 761 топа, при което нѣколко отъ топоветѣ бѣхѫ взети отъ корабитѣ.

Но справедливостьта го изисква да се каже, че отъ къмъ сушата Севастополъ бѣше защитенъ твърдѣ слабо. Корниловъ, като морякъ, естественно, грижѣше се повѣче отъ всичко за флотата.

Ами що вършѣше князъ Александръ Сергѣевичъ Меншиковъ? Прѣдъ видъ въстановлението на една историческа истина, трѣбва да се каже, че още въ това врѣме Меншиковъ се оплакваше отъ краенъ недостатъкъ на работни рѫцѣ, отъ отсѫствие срѣдства и недостатъчность на прѣдставенитѣ нѣму пълномщия. А тогава Меншиковъ още не бѣше главнокомандующъ въ сѫщинския смисълъ на тази дума. Често се

случваше, че князьтъ молѣше този или онзи генералъ и даже нѣкой полковникъ да му дадѫтъ войници за работа и получаваше отговоръ: „не трѣбва да се обърща войската на „инжинерни работници“. Меншиковъ се радваше, когато срѣщнѣше нѣкой командиръ, който има по-сериозенъ възгледъ на нѣщата. Веднъжъ, като обикаляше укрѣпленията, Меншиковъ се спрѣ близо до укреплѣнието, което се правѣше задъ Артилерийската улица; близо до гробищата князьтъ видѣ волинскиятъ полкъ, комуто се произвождаше учение. Полковникътъ, единъ малъкъ, набитъ, прѣкаралъ вече човѣкъ, съ валчесто лице и орловъ носъ, енергично командуваше полка. Това бѣше Хрущовъ. Неговия полкъ стоеше въ това врѣме на южната страна, като заемаше завоитѣ на Камишевата, Стрѣлепката и Казачьята улици: това бѣше една опасна позиция, тъй като лесно можеше да се очаква, че именно отъ тукъ ще се появи неприятельтъ.

Хрущовъ бѣше старъ ергенъ, съ съвършенно калугерско поведение. Войницитѣ го обичахѫ, офицеритѣ често се събирахѫ у него на дачата му, въ Камишевия завой, да пообѣдватъ, тъй като командира се отличаваше съ своето гостоприемство.

Тука радушниятъ домакинъ се расхождаше съ своята неизменна дрѣнова тояжка, на която вмѣсто закривена дръжка имаше едно изображение на птица, и прѣдоставяше на своитѣ гости голѣма свобода, съ която тѣ често злоупотрѣбляваха. Особенно обичахѫ разни дѣтински играчки състоявшитѣ при Хрущова прапорщикъ Маклаковъ и поручикъ Михайловъ. Захване, напримѣръ, Михайловъ да разиграва ролята на домакинъ, донасять една чения съ мънички раци; Михаиловъ почне да ги подправя съ единъ измисленъ отъ него соусъ; но ако самия полковникъ Хрущовъ нѣма на трапезата, той непрѣменно ще напакости, напримѣръ ще плюне въ чениятa и сетнѣ ще яде самичъкъ, а другитѣ се само облизватъ.

Този полковникъ Хрущовъ имаше едва ли не най-хубавата музика въ Севастополъ. Той бѣ довелъ за своя полкъ единъ италиянецъ капелмейсторъ, по фамилия нѣщо като Папини, и ако нѣкой искаше въ Севастополъ да даде балъ или до прави свадба, то непрѣменно се надпрѣваряхѫ за музиката на Хрущова.

Добритѣ обноски между Меншикова и Хрущова се захванахѫ отъ описания отъ насъ случаи.

Като погледа учението на войницитѣ, Меншиковъ се поздрави съ войницитѣ. Князьтъ имаше единъ много лошавъ обичай да се поздравлява съ войницитѣ едва ли не шепнишката, и често се случваше, че тѣ, като не можѣхѫ да чуѭтъ думитѣ му, хранѣхѫ гробно мълчание. Но Хрущовъ, като знаеше тази слабость на княза, прѣдупрѣди своитѣ волинци, и тѣ изгърмѣхѫ „здравие желаемъ ваша свѣтлость". Меншиковъ просия и завърза съ Хрущова разговоръ върху отбранителнитѣ работи, като се оплакваше, както обикновенио, отъ отсѫтствието на работни рѫцѣ.

— Ако е тъй, ваша свѣтлость, — каза Хрущовъ; — азъ ще възложѫ нѣкои работи на моитѣ волинци.

Князьтъ просия още повече,

— Ами ако вашето началство ви се сърди, господинъ полковникъ? — каза той.

— Това азъ вземамъ на моя отговорность, — каза Хрущовъ — работата е полезна за войника, ще му развие силитѣ, особено на младитѣ новобранци.

Въ единъ отъ първитѣ дни на Юний, князь Меншиковъ чакаше да пие утрения си чай, въ една обширна трапезария въ Екатеринския дворецъ, дѣто бѣше неговата квартира. Освѣнъ нѣколко млади адютанта на княза, тука седѣше още командирьтъ на неотдавна пристигналия хусарски лейхтемберски полкъ — Халецкий. Меншиковъ умѣеше да бѫде любезенъ, когато искаше. Той често канѣше на обѣдъ или на чай началницитѣ на новопристигналитѣ части, тургаше ги до себе си и се стараеше да ги расположи въ своя полза. Но повечето любезностьта на княза произвеждаше впечатление само въ първитѣ дни на познанството съ него. Князьтъ обичаше, щото прѣдъ него, отъ своя страна, да се прѣкланятъ по-долнитѣ и главно да признаватъ неговитѣ голѣми стратегически познания. Забѣлѣжеше ли веднъжъ, че прѣнебрегватъ неговитѣ думи, Меншиковъ изведнъжъ мѣняваше тонътъ и отъ свѣтски човѣкъ веднага се обръщаше на надмененъ началникъ.

Като чекахѫ чая, разговаряхѫ се върху разни прѣдмѣти, и князьтъ исказваше своитѣ енциклопедически познания. Единъ отъ адютантитѣ на княза, Панаевъ, страстенъ ѣздачъ,

говорѣше за коньтѣ. Князьтъ веднага прочете една цѣла лекция по ипполигията.

— Удивлявамъ се, отъ гдѣ на кждѣ вий, ваша свѣтлость, безъ да сте кавалеристъ, обладавате такива дълбоки познания по завеждането на коньетѣ? — каза полковникъ Халецкий.

— Казватъ, ваша свѣтлость, притури и Панаевъ: — че вий ужъ, като сте били въ германскитѣ университети, сте получили диплома не само като докторъ на философията, но и като ученъ ветеринаръ.

Като каза това, адютантътъ се донейдѣ смути, като се страхуваше да се не расърди князьтъ; но Меншиковъ одобрително се засмя съ своя дрезгавъ гласъ.

— Ти прибави, приятелю, че азъ имамъ диплома и за ученъ ковачъ, и при случай, ако на моитѣ завистници имъ се удаде да ме смѣнятъ отъ настоящия ми постъ, то мене ще ми остане на ржцѣ единъ добъръ занаятъ.

— Ваша свѣтлость, излиза, че нѣма прѣдмѣтъ, когото вий да не знаете! — съ ентусиазмъ извика Панаевъ.

— Добрѣ приятелю, ама тукашнитѣ моряци намиратъ, че азъ, макъръ че съмъ морякъ, но не съмъ знаилъ достатъчно морското дѣло. Тѣзи господа сж убѣдени, че морското дѣло знае само този, който умѣе гръмогласно да вика на матроситѣ: „горѣ всички!“

— Молж ви се, ваша свѣтлость, — каза Панаевъ — нима вѣрвате на тѣзи клюки, че ужъ моряцитѣ ви необичатъ. Има, разбира се, два-три завистника, та още двамаатрима, които си въображаватъ, че тѣ могжтъ да се распорѣждатъ тука съвършенно самостоятелно.

Като говорѣше това, Панаевъ само на половина лъстѣше на княза. Панаевъ бѣше младъ гвардѣецъ, скоро пристигналъ отъ Петербургъ, обласканъ отъ княза, и искренно считавшъ Меншикова великъ човѣкъ, та за това го и хвалѣше и въ очи и когато го нѣма.

Камердинерътъ на княза, Разуваевъ, се готвѣше вече да поднесе чая, когато внезапно биде доложено, че отъ площадката прѣдъ библиотеката моряцитѣ видѣли приближението къмъ Севестополъ на една силна неприятелска ескадра, която се приближавала къмъ залива съ доста подозрителни намѣрения.

— Е, оставете ги да доближатъ. У насъ само Николаевската батарея има повече отъ сто топа и ний ще ги приемемъ съ честь, — каза князьтъ: — Но азъ се страхувамъ, че Корниловъ пакъ ще намисли да настоява на своя планъ за едно морско сражение. Не искатъ да разберятъ, че съ нашата немногочисленна и състояща се повечето отъ кораби флота, ний сме съвършенно неспособни да издържимъ едно сравнение съ прѣвъсходнитѣ сили на неприятеля, който има толкова винтови кораби и параходи.

Въ това врѣме на княза доложихя, че желае да го види Корниловъ.

Князьтъ покани Корнилова въ кабинета си.

Меншиковъ по-сетнѣ излѣзе отъ тамъ въ едно наймрачно расположение на духа си, като бъбрѣше: „нищо не можъ да сторишъ съ тѣзи упорити хора!“, и заповѣда на камердинера да му даде дрѣхитѣ да се облѣче. Като се облѣче, князьтъ тръгна съ Корнилова и съ нѣколко адютанти на площадката, прѣдъ библиотеката.

Прѣзъ зрителната тръба се ясно видѣхя три грамадни батарейни парахода, които бърже се приближаваха къмъ Севастополския заливъ; внезапно тѣ намалихя ходътъ си и почнахя, както се види, да разглеждатъ мѣстностьта и залива. Корниловъ до нейдѣ наблюдава и най-послѣ каза рѣшително:

— Както обичате, ваша свѣтлость, но азъ ще испратя подиръ тѣхъ да ги гонятъ шесть параходи. Азъ виждамъ, че неприятелскитѣ параходи ся много по-силни отъ нашитѣ, но като сме двойно повече отъ тѣхъ, съ Божията сила ще имъ надвиемъ.

— Още единъ пятъ казвамъ, че не трѣбва да се сравняватъ неприятелскитѣ кораби съ нашитѣ, — навъсено продума князьтъ, като чувствуваше, че е безполезно да спори и че Корниловъ ще направи по своему.

Корниловъ, дѣйствително, бѣ заповѣдалъ вече да направятъ сигналъ, и шесть наши параходи веднага пустнахя пара и тръгнахя на срѣща на неприятеля. Неприятелскитѣ параходи до нейдѣ продължаваха да се приближаватъ къмъ залива. Скоро стана очевидно, до колко тѣ ся по-голѣми въ нашитѣ: нашитѣ параходи се виждахя въ сравнение съ неприятелскитѣ нѣщо като ладийки. При все това, безъ да

приеме боя, неприятельтъ почна полека-лека да се отдалечава. Корниловъ указа на княза това.

— Както се види, Джонъ-Буллъ не е твърдѣ храбъръ — каза той: — Азъ бихъ желалъ щото да ни се удаде да се сцепимъ съ тѣхъ. Въ борбата съ единъ по-силенъ неприятель, единственното дѣйствително срѣдство е — абордажа.

Нашиятъ отрядъ, като слѣдваше подиръ неприятеля, постепенно се губѣше отъ очи, и най-послѣ, отъ библиотеката, независимо отъ нейната висота, можѣхж да се видятъ само рангоутитѣ на нашитѣ параходи.

Чу се гърмежъ, подиръ него вторъ, третъ.

— Е, най-послѣ завързахж прѣстрѣлка! — каза Корниловъ: — Господъ да е на помощь на контръ адмиралъ Памфилова. Желая на неприятелитѣ единъ вторъ Синопъ!

Нови, по-ясни гърмежи се чухж отъ наша страна. Подиръ малко нашитѣ параходи обърнахж назадъ и почнахж да се приближаватъ къмъ залива.

Корниловъ нервно си хапѣше устата, а Меншиковъ го гледаше упорно, безъ да свали отъ лицето му очи и на устата му се бѣ появила неговата обикновенна саркастическа усмивка.

— Струва ми се, Синопъ у насъ излиза не до тамъ сполучливъ! — каза князьтъ и като се обърна къмъ адютантитѣ си, прибави:

— Е, господа, нѣма какво повече да се гледа. Нашитѣ се връщатъ подиръ едно славно дѣло. Да вървимъ и ние у дома да си пиемъ чая.

Князьтъ още единъ пжтъ погледна иронично у Корнилова и си отиде съ своитѣ адютанти. Корниловъ повдигна раменѣ и като заповѣда да направятъ още нѣколко сигнали, побърза къмъ заливътъ.

Като се върна въ двореца си, князь Менишковъ сѣдна да пие чай и прѣзъ всичкото врѣме не проговори нито дума.

Адютантитѣ си шепнѣхж, като не желаехж да го раздразняватъ. Внезапно се отвори вратата и се показа Корниловъ, който се яви безъ никакъвъ докладъ. Безъ да прѣстжпи прагътъ, той високо и буйно, съ свойствената нему искренность, извика:

— Имате право, вашата свѣтлость! Ний нѣмаме параходи! Тѣ не оставихѫ нашитѣ да доближѫтъ, пъкъ и оградитѣ на параходитѣ имъ сѫ толкова по-високи отъ нашитѣ, щото да се скепцатъ не е имало никаква възможность.

Съ тѣзи думи Корниловъ пакъ изчезна прѣзъ двора.

Тази прѣстрѣлка доста неприятно подѣйствува на нашитѣ моряци. Пръвъ пѫть тѣмъ имъ стана ясно, че въ борбата съ съюзницитѣ, освѣнъ героизмъ и искуство, сѫ необходими и тѣзи грамадни материялни срѣдства, съ които располагаше неприятельтъ.

Но още по-голѣма неприятность чакаше нашитѣ черноморци.

На 14-й Юлий въ морето имаше една така називаема мъртва буря. Още на разсъмнуванье се чувствуваше единъ слабъ источенъ вѣтъръ, и като съглѣдахѫ три неприятелски парахода, нашитѣ крейсери почнахѫ да вдигатъ котви. На скоро отъ библиотеката биде даденъ сигналъ на крейсеритѣ да си останатъ на мѣсто, тъй като на хоризонта се бѣ появила една цѣла неприятелска ескадра. Вѣтърътъ постепенно стихваше и най-послѣ повърхностьта на морето сдоби видъ на огледало. Ярко-изумрудната вода на севастополския заливъ бѣше съвършенно прозрачна, и една силна горѣщина нападна.

Матроситѣ привършвахѫ приготовлението на корабитѣ, миехѫ дъскитѣ съ горѣща вода, чистѣхѫ мѣднитѣ снаряди, провѣтрувахѫ платната и флаговетѣ. Отъ зараньта имаше слаба надѣжда, че пакъ ще духне вѣтъръ и ще позволи да се вдигне котва. Офицеритѣ се събрахѫ на групи и въ разговоритѣ имъ се чуваше думата: абордажъ, абордажъ!

Легката мъгла, която отзараньта стоеше надъ залива, се испаряваше лека полека отъ слънчовитѣ лѫчи и, най-послѣ се съвсѣмъ разсѣя. Нашитѣ кораби стоехѫ на своитѣ боеви позиции. Единъ отъ тритѣ най-блиски неприятелски параходи почна да се приближава къмъ брѣгътъ отъ кѫдѣ сѣверния телеграфъ.

Англичанинътъ внезапно обърна, пустна една граната и двѣ бомби безъ всѣкакъвъ резултатъ и побѣгна далечъ въ морето. Но подиръ половинъ часъ неприятелската ескадра почна да се приближава. Тя вървѣше безъ флагове и безъ платна: платненитѣ имъ кораби плувахѫ вързани за винто-

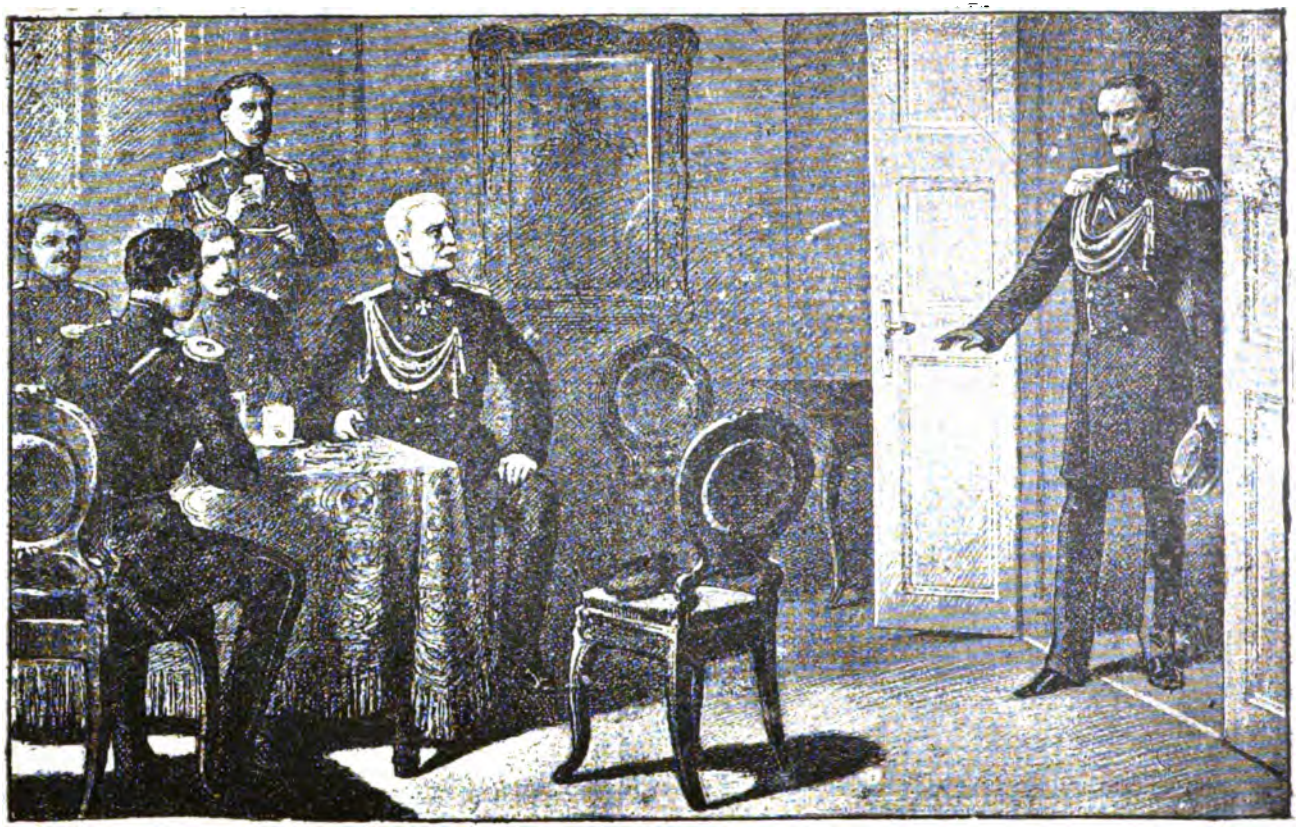

— Имате право, ваша свѣтлость! Ний нѣмаме параходи! (стр. 108).

витѣ имъ кораби и параходи. Ескадрата по сила бѣше равна на нашата флота, но имаше това прѣимущество, че можѣше да върви въ това врѣме, когато мъртвата буря отнимаше на черноморцитѣ всѣкаква надѣжда да се приближатъ къмъ неприятеля.

Неприятельтъ, като че се глумѣше надъ насъ, — почна да прави прѣдъ Севастополъ разни остроумни еволюции. Винтовитѣ кораби се учехж да возятъ вързани по два и по три кораби съ платна. Тритѣ парахода, които по-рано се приближавахж къмъ брѣгътъ правѣхж разни измамни нападения. Цѣлъ Севастополъ слѣдѣше за маневритѣ на неприятелската флота. Даже Нахимовъ, който въ послѣдно врѣме живѣеше неотлжчно отъ своя корабъ, що стоеше въ дъното на пристанището, бѣ дошелъ при библиотеката. Дълго гледа той на неприятелскитѣ параходи, и най-послѣ се отвърна, като каза.

„Проклѣти самовари! Не на празно ги не обичахъ азъ!“

Ударътъ нанесенъ отъ това произшествие на самолюбието на моряцитѣ бѣше доста чувствителенъ. Мнозина млади офицери едва ли не плакахж отъ безсилна злоба, като не знаехж кого да обвиняватъ. Даже за най-лекомисленнитѣ хóра стана ясно, че мисълта за единъ вторъ Синопъ трѣбва да се остави на страна и че трѣбва да се мисли само за това, какъ да се спаси родния градъ и флота.

ЧАСТЬ II.

I.

Графъ Татищевъ заемаваше цѣлъ етажъ въ единъ отъ най-хубавитѣ севастополски домове на Екатеринската улица,— макъръ че той по цѣли денонощия прѣкарваше на лагера, близо до Песъчното пристанище, дѣто стоеше неговата батарея.

За богатството на графа цирикулираха въ Севастополъ до нѣкждѣ прѣувеличени слухове, и много севастополски майки въздишаха, като мечтаеха да влюбатъ графа въ нѣкоя отъ своитѣ дъщери. Всичкитѣ ги интересуваше въпроса, защо този блѣстящъ свѣтски младъ човѣкъ промѣни гвардията на артилерия. Едни утръжаваха, че той е ималъ нѣкаква история съ единъ придирчивъ армейски полковникъ, комуто графътъ, като се расхождалъ по Невския проспектъ, забравилъ да отдаде честь. Други възражаваха, че при подобенъ случай въ двореца би се застапили за единъ гвардѣецъ и приписваха прѣвежданьето на Татищевъ въ артилерията на една нещастна любовь, която го ужъ заставила да бѣга отъ Петербургъ. Трети, най-послѣ, утвърждаваха, че графътъ викалъ нѣкого си на дуелъ, нѣщо за което узнало началството му и макъръ че дуелътъ билъ прѣдупрѣденъ, графътъ е ужъ трѣбвало да се прѣмѣсти въ артилерията. Кой отъ тѣзи слухове имаше основание — трудно е да се рѣши, но въ всѣки случай, по мнѣнието на много севастополски госпожици, младиятъ графъ бѣше единъ доста интересенъ герой на романъ. Това мнѣние не сподѣляше Леля Спицина, „капитанската дъщеря“, както я наричаха въ Севастополъ. Графътъ видимо, се интересуваше отъ нея и даже зарадъ нея се запозна съ капитана, комуто впрочемъ се не харесa до тол-

кова. Капитанътъ гледаше въ лицето на графа на единъ петербурски хлапакъ и даже смъмра Лихачева за това, че е запозналъ братовчедка си съ този аристократъ. Капитанътъ, въобще не обичаше свѣтскитѣ хора, и увѣряваше че думата „аристократъ“ означава: „христокрадъ“.

Графътъ лека полека почна да свиква съ обществото на плебеитѣ артилеристи, които излѣзохѫ много по-сериозни и образовани, отъ колкото той очакваше. Имаше офицери между другаритѣ на Татищева, които даже обичахѫ ди говорѭтъ не инакъ, освѣнъ съ единъ ученъ тонъ. Другаритѣ на Татищева, които отначало странехѫ отъ бившия гвардѣецъ, сѫщо свикнахѫ съ него. Отъ нѣманье що да прави, Татищевъ понѣкога почна да събира у дома си цѣла компания артилерийски и флотски офицери: съ пѣхотинцитѣ, най-плебейката частъ въ армията, той се познаваше малко. По такъвъ начинъ обществото, което се събираше въ домътъ на графъ Татищева бѣше, въ всѣки случай доста отбрано и макъръ че тука се веселехѫ и даже хубавичко си посръбвахѫ, но безобразия и безчинства се не допускахѫ.

Освѣнъ вѣстовоя Василъ, единъ младъ момъкъ отъ домашнитѣ слуги на Татищева, графътъ имаше още единъ камердинеръ, Матей, — старецъ съ дълги бѣли бакембарди, облѣченъ въ старомодни, нѣкога зелени, а сега избѣлели вече дрѣхи и съ бѣли рѫкавици, всѣкога безукорно чисти и съ твърдо колосана ека. Това бѣше единъ напълно господарски слуга, който, независимо отъ старостьта си, много искусно подаваше чиниитѣ съ гозби и шишета съ вино. На младия графъ Матей гледаше до нѣкадѣ високомѣрно и покровителственно, тъй като бѣ носилъ на рѫцѣ не само него, но и баща му. Отъ Севастополъ старецътъ бѣше много недоволенъ, като намираше, че тука е доста скѫпъ живота и горѣщина голѣма, даже и плодоветѣ не сѫ тъй ефтини, както му се нему щѣше, макъръ че въ това врѣме за десеть стотинки можѣше да се купи цѣла кисия съ сливи и даже абрикоси. Особенно огорчаваше стареца това обстоятелство, че графътъ, въпреки неговитѣ съвѣти, не взе съ себе си отъ село единъ готвачь, но взимаше яденье отъ ресторана на Томаса.

Колкото се касае до вестовоя Василъ, който бѣ отъ крѣпостнитѣ хора на графа, той би билъ отличенъ слуга,

ако нѣмаше слабость да се напива два пѫти въ недѣлята, съ каквато цѣль той събираше остаткитѣ на виното изъ бутилкитѣ, безъ ни най-малко да се смущава отъ различието на бѣлитѣ и черни вина, безъ да се говори върху такива тънкости каквито сѫ разликата между вината хересъ и портвейнъ. Въ единъ отъ горѣщитѣ юлски дни, когато на улицата бѣше трудно да се диша отъ горѣщина и непоносимъ прахъ, който покриваше на цѣли слоеве листата на дърветата, насадени отъ двѣтѣ страни на Екатеринската улица, камердинерътъ Матей, като чекаше господаря си, покри масата съ една бѣлоснѣжна покривка, постави дванадесеть прибори, тъй като у Татищева рѣдко обѣдваха по-малко отъ десеть души, и се отправи да буди вѣствоя Василъ, който спѣше въ лакейската стая, като издаваше остри, свирящи звукове отъ носътъ си.

— Е, ей, хайде ставай простаку недни! И още се нарича вѣстовой! Негово сиятелство сега ще дойде да обѣдва, а той лѣгналъ човѣка да спи. Ставай, казватъ ти, припкай въ ресторана и имъ кажи, щото подиръ половинъ часъ да бѫде всичко готово.

— А? що? Кѫдѣ да идѫ, чичо Матей —? съ сънен гласъ питаше вѣстовоя като триеше очитѣ си и се обръщаше на другата си страна.

— Ставай, като ти се дума! Какъвъ съмъ чичо азъ тебе!

Матей дръпна вѣстовоя за кракътъ, но той отдѣли двата си крака единъ отъ другъ и продължаваше да си хърка.

— Почакай, почакай, — кога и да е, азъ ще те научѫ тебе, избъбра старецътъ, но въ това врѣме се чу едно силно издрънквание, което обаждаше за дохождането на графа.

Старецътъ припна да отваря.

— Какво, Матей? Готово ли е всичко у насъ? Не дохожда ли още никой? — Попита Татищевъ. — Какъвъ прахъ, неможъ да си помислишъ, — каза той като се тръшна на едно канапе.

— Вий като че не сте до толкова здравъ, ваше сиятелство; тъй ли, съ участие попита камердинерътъ. За васъ е подобрѣ да си полѣгнете и гости да не приемате, а за

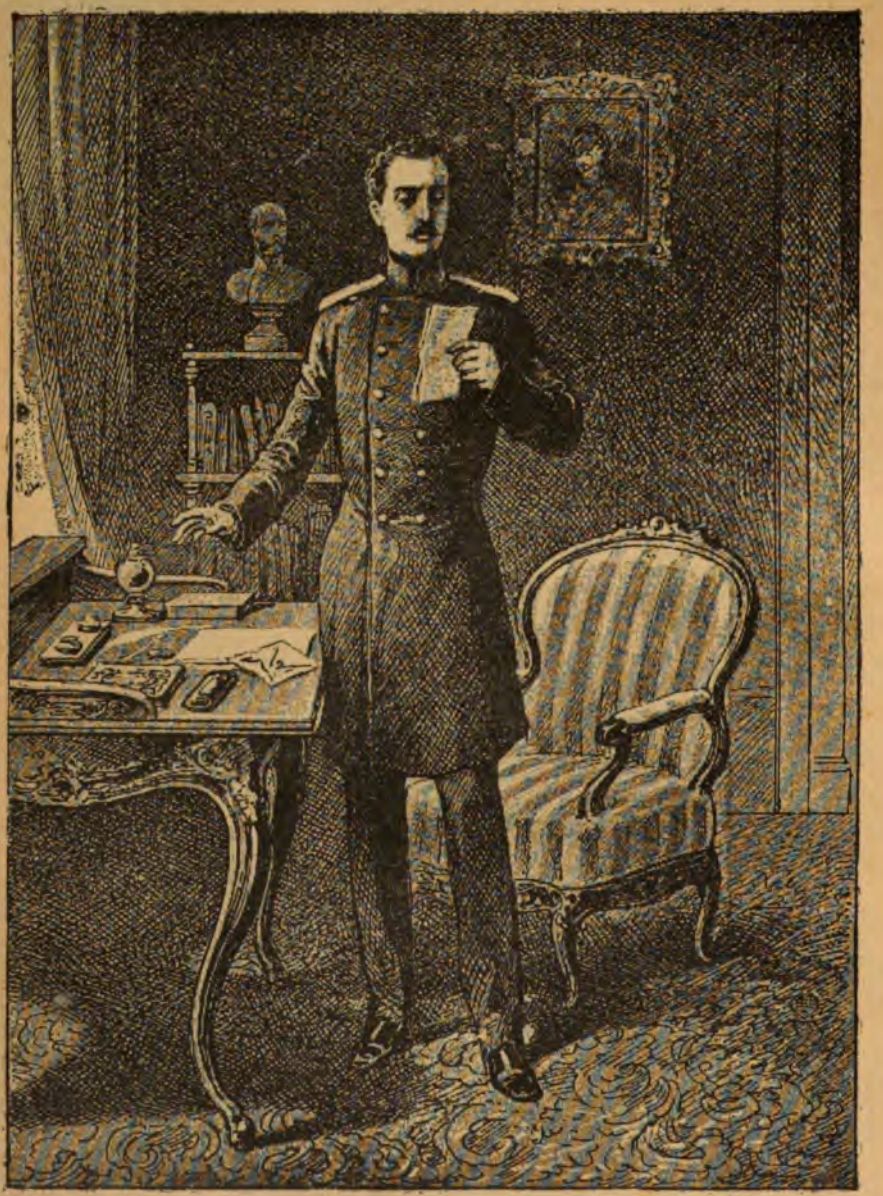

Графътъ веднага позна почерка . . . . (стр. 113).

храна, не е злѣ да си хапните нѣщо по лекичко. Право да ви кажѫ, одавна трѣбваше да се вземе готвачъ, поне отъ тукашнитѣ, ако не искате отъ вашитѣ домашни слуги. Защото съ тѣзи обѣди отъ гостилницата ще си развалите здравието съвсѣмъ.

— Не, азъ съмъ здравъ, ами съмъ уморенъ, — каза графътъ. Той бѣше съвършенно здравъ, но бѣше го нападнала нѣкаква си безпричинна тѫга и нетърпение. Баремъ по скоро да се явѣше неприятельтъ — поне ще има силни чувствувания — мислѣше си той и съжаляваше, че не е морякъ — колко да е, тамъ имъ е по весело: макъръ, че празни резултати се добихѫ, но сѐ тѣ имàхѫ една прѣстрѣлка. А сухопѫтната артилерия, която се намираше на пѣсъчното пристанище, за сега водеше единъ най-досадителенъ, най-прозаиченъ животъ, и Татищевъ можѣше още да се счита щастливъ, че имаше възможность всѣки день да ходи въ града та да си разнообразява малко впечатленията.

— Нѣма ли нѣкое писмо, Матей? — Попита Татищевъ камердинера си.

— Двѣ писма се получихѫ, ваше сиятелство, азъ ги оставихъ на писменната ви маса. Ще заповѣдате ли да донесѫ да се омиете и да се прѣоблечете?

— Не. Ти знаешъ, че азъ обичамъ да се миѭ основателно. . . . Дай ми тука писмата.

Матей донесе писмата, като ги положи, за по-голѣма важность на една хубава табличка.

Графътъ распечата едното писмо. То бѣше отъ старейшината и се касаеше за парични работи.

Като прочете адреса на втория пликъ, графътъ веднага позна почерка. Съ едно нервно движение той набърже скъса плика, та и писмото скъса отъ единия му край, писмо, което бѣше написано на дебела пощенска хартия, и отъ което, независимо, отъ продължителното стоение на писмото въ пощата, сé още се чувствуваше мирисъ отъ скѫпа миризлива вода. Писмото бѣше написано по французски, съ отбрани изражения и съ незначителни ортографически погрѣшки. Ний ще го изложимъ въ прѣводъ.

„Милий мой, нѣмамъ сила повече да търпѭ. Азъ не могѫ да прѣнасямъ нашата раздѣла. Мойтъ ключаръ отъ день на день става сé по-придирчивъ и ме ревнува къмъ

всички, но за тебе и на умъ му не дохожда. Азъ трѣбва да ти обадѫ всичко, безъ да скрия нѣщо. Азъ съмъ трудна, и считамъ за низость да го лѫжѫ и да нозовѫ твоя синъ (мене, незная защо, но сé ми се струва, че ще сдобия момченце) негово дѣте. Той е низъкъ, гнусенъ и жалъкъ, но на такъва измама, азъ не съмъ способна. Единственния исходъ отъ моето положение е да бѣгамъ, да бѣгамъ! до дѣто не е още късно. Сега азъ още ще могѫ да прѣнесѫ трудноститѣ на едно дълго пѫтуванье. Азъ идѫ при тебе, мили мой, не отклонявай ме отъ това намѣрение! Азъ вземамъ съ себе си само единъ куфаръ съ моитѣ нѣща: останалото, всичкитѣ ми подаръци отъ него, нека си останатъ нему. Азъ знаѭ, че ти ще бѫдешъ радъ на моето пристигание. Може би, ти ще кажешъ, че въ моитѣ години (сега съмъ вече двадесеть и петь годишна) е смѣшно да се отнася човѣкъ, като едно петнадесеть годишно момиче. Но разбери, че това е единственния исходъ. Ти, разбира се, на всички ще говоришъ, че азъ съмъ ти жена, а той нѣма да смѣе да ме прѣслѣдва. Мене ми казвахѫ, че има законъ, който позволява на мѫжа да си вземе жената чрѣзъ полицията. Нима има такъвъ ужасенъ законъ? Но азъ по-добрѣ да умрѫ, отъ колкото да се върнѫ при мѫжа си. При това той е страхливъ, а ти си такъвъ мѫжественъ. Съ тебе азъ се не страхувамъ отъ никого на свѣта. Твоя навѣки, Бетси".

Татищевъ нѣколко пѫти прочете това писмо, и като си стисна зъбитѣ, почна да бърше съ рѫка пламналото си чело.

— Това още нестигаше! — почти гласно проговори той и викна Матея.

— Никого да не пускашъ днесь, да кажешъ че съмъ болѣнъ.

— Одавна трѣбваше тъй, ваше сиятелство, — ласкаво каза старецътъ и като си излизаше, прошепна:

— Пръвъ пѫть послуша старъ човѣкъ! Такъво упорито момче! Одралъ е кожата на баща си.

— Това още нестигаше, пакъ повтори графътъ. Нему му стана душно, испи една чаша студена вода, и като се приближи до прозореца, отвори го съвсѣмъ. Но отъ улицата нахлу въздухъ като отъ разгорѣщена пещь; вмѣсто прохла-

денъ въздухъ, графътъ пое само прахъ. Той съ досада се отдалечи отъ прозореца и пакъ се истѣгна на канапето.

Прѣзъ врѣме на живѣнието си въ Петербургъ, графътъ двѣ години прѣди това, почна да обикаля около княгиня Бетси Бѣлска, една отъ най-блѣстящитѣ новопоявивши се звѣзди на петербургското висшо общество. Мжжътъ на княгиня Бетси занимаваше важенъ постъ въ едно отъ министерствата. Това бѣше единъ доста ученъ човѣкъ, който бѣ доста пжтувалъ, не само въ Европа, но и въ Америка и въ мала Азия, особенно по святитѣ мѣста. На една възрасть, когато други иматъ вече голѣми дѣца, той внезапно, неочаквано за всички, се ожени за едно момиче безъ зестра, отъ добра дворянска фамилия, което подиръ свършването на института бѣше гувернантка въ семейството на сестра му. Графъ Татищевъ се запозна съ княгиня Бѣлска на единъ придворенъ балъ, и почна да ходи при мжжа ѝ, подъ прѣдлогъ, че ужъ се интересува отъ едно съчинение по святитѣ мѣста, което князь Бѣлски отдавна вече готвѣше за печатъ, като четѣше откъслеци въ единъ избранъ кржгъ отъ свои приятели.

Интимнитѣ сношения между Татищевъ и княгиня Бѣлска скоро станахж извѣстни на всички, освѣнъ на мжжа ѝ, който бѣше прѣкалено увѣренъ въ своето прѣвъсходство надъ младата жена, за да я подозира въ друго нѣщо, освѣнъ въ леко кокетство, което той, като човѣкъ, макъръ и религиозенъ но свѣтски не считаше за нѣщо осждително. Едва въ послѣдне врѣме на прѣбиванието на Татищева въ Петербургъ, когато отношенията на графа къмъ жена му станахж притча во езицѣхъ, князьтъ почна смжтно да се подосѣща, но при все това бѣше до толкова заслѣпѣнъ, щото подозираше всички, освѣнъ сжщинския виновникъ. Самолюбието не позволяваше на князь Бѣлски да види единъ свой съперникъ въ лицето на единъ младъ гвардѣецъ, и неговитѣ подозрѣния се обръщахж противъ хора по-солидни и по години и по положение.

Татищевъ се отнасяше къмъ тази своя първа свѣтска связь доста леко. Разбира се, той чувствуваше, че съ княгиня Бетси не може да се постжпи, като съ нѣкоя „селенка“; но той нито за минута считаше своитѣ отношения къмъ нея за осждителни, а още по малко виждаше въ тѣхъ

възможность за нѣкакви си по-сериозни връски съ младата княгиня. Свѣтската срѣда, въ която той бѣ поставенъ, не само не осѫждаше, но одобряваше поведението на графа: мнозина му даже завиждахѫ. Полученото отъ него въспитание и въспоминанията за похожденията на баща му, не можехѫ да внушатъ на младия графъ мисъльта, че една свързка съ омѫжена жена е нѣщо прѣстѫпно. Обществото осѫждаше само хора, които сѫ неловки, хора които доста грубо водѫтъ интригата и още повече осѫждаше ахмацитѣ, които се отнасехѫ къмъ такъва любовъ много сериозно.

Сега, като получи това странно писмо отъ княгиня Бетси, Татищевъ пръвъ пѫть въ живота си видѣ, че една связь съ чужда жена води подирѣ си нѣкаква отговорность и може да му докара нѣкое тежко бреме.

— Какво ще правѭ съ неѭ? Кѫдѣ да я дѣнѭ? Кой ще ѝ прислужва? — мислѣше Татищевъ, който до сега никога си не бѣ задавалъ такива долни въпроси: — и главното, скандалътъ: кой ще повѣрва, че азъ съмъ жененъ, какъ ще се отнесѫтъ съ мене другаритѣ и началството? Дяволъ да я вземе, тая история! тя ще погуби цѣлата ми кариера!

Но изведнъжъ нему му стана срамно, тъй като той знаеше, че Бетси го обича тъй, кокто той, може би никога не може да залиби. Него го хвана срамъ даже за своитѣ незначителни севастополски побѣди, той си спомни и своето несполучливо обикалянье около простичката Леля . . Образътъ на княгиня Бетси, нейното блѣдно, обградено съ хубави черни коси кръгло лице, нейнитѣ меки и привѣтливи черни очи, малко поиспъкнала горня устна и познатата му усмивка, която той никога не забѣлѣзваше на лицето на княгинята въ друго общество — всичко застана прѣдъ очитѣ на графа, като живъ укоръ. — Нима ще трѣбва да се примири той съ тази мисълъ и да вземе Бетси тука? — мислѣше графътъ и си блъскаше главата върху този въпросъ: — какъ да се устрои тази работа? По какъвъ начинъ да се избѣгнѫтъ слуховетѣ, и клюкитѣ, ако мѫжътъ ѝ намисли да направи нѣкой скандалъ и да си поиска жената назадъ? Не, не може да бѫде, щото тя да се рѣши да дойде тука! Като е тъй по-добрѣ да иде въ единъ отъ моитѣ чифлици!

Но и тамъ кой ще я настани и кой ще я гледа! А най-лошо отъ всичко е това, че тя въ дѣйствителность е по енергична отъ колкото въ своитѣ писма!

Татищевъ отчаянно закрачи изъ стаята, като се мжчѣше да намисли нѣкой планъ, но нищо не излизаше отъ неговото мисленье. Яви се вѣстовой съ единъ пакетъ отъ баттарейния командиръ. Татищевъ трѣбваше непрѣменно да иде на пѣсъчното пристанище и това прѣдстояще отиванье отвлече неговитѣ мисли на друга страна.

II.

Оставниятъ капитанъ Спицинъ започна да мисли за ново стжпване на длъжность. Всѣки день той сѣдаше да пише прошение, което се почваше съ думитѣ: „Манифеста на Императора ни обявява на всички за разривътъ съ двѣ западни държави. Като желаж да принесж по силитѣ си и азъ полза на отечеството . . . “ Обикновенно на тази дума прошението се прѣкъсваше. Капитаньтъ не можѣше да се примири съ мисъльта, че може би, неговитѣ услуги ще бждатъ приети хладно, и че въ всѣки случай мжчно бѣше да се надѣва човѣкъ, че пакъ ще му възложжтъ да командува корабъ.

Капитанътъ сѣдѣше въ своята „каюта“, както той наричаше кабинета си, чиито прозорци гледахж къмъ заливътъ. Спицинъ до сега не можи да привикне на едно живѣние на сушата, и се мжчѣше да спази въ всичко морския редъ. Лѣтно врѣме даже той спѣше не на постеля, а въ една койка, турната въ градината, между дърветата; въ послѣдньо врѣме капитаньтъ се бѣ страстно прѣдалъ на градинарството и водѣше постоянна война съ крадливитѣ дѣца.

Въ една задушна вечерь, когато въ въздуха нѣмаше нито най-малъкъ вѣтрецъ, капитанътъ сѣдѣше на терассата и четѣше вѣстникъ като си посърбваше чай съ ромъ. Внезапно, въ това врѣме, той видѣ своята Леля, въ розово облѣкло, въ сламена шапка и въ желти ржкавици. Леля вървѣше като расмахваше закритата си умрелка и противъ обикновенновения си обичай, се не приближи при баща си, но право отмина въ своята стая.

— Баща си почна да забравя, — процѣди капитанътъ: — разбира се, азъ не могъ да замѣня майка ѝ. Ахъ, ако да бѣше жива покойната. Страхувамъ се, че момичето съвсѣмъ ще се насбърка. По цѣли дни се расхожда въ лодка съ офицеритѣ. Трѣбва вече да я приберж въ ржцѣтѣ си.

Капитаньтъ си бѣ давалъ много пжти дума да се отнася съ дъщеря си по-строго и да я приучи къмъ домакинство, но отъ това, кой знае какъ, нищо не излазяше.

Леля влѣзе въ своята стая, мъничка, но добрѣ наредена, съ бѣли тюлеви пердета, една етажерка съ книги въ красива подвързия и една масичка, прѣтрупана отъ разни дреболии. Въ жгъла стоѣше работната ѝ маса отъ червено дърво, но Леля почти никога се не докосваше до иглата и, въобще никакви ржкодѣлия не обичаше, като прѣдпочиташе четеньето. Гергефътъ, който съставляваше въ това врѣме една необходима вѣщь въ всѣка кжща, отсжствуваше въ нейната стая.

Безъ да се съблѣче, Леля дигна пердетата и се тръшна на лѣглото си; и като не обърна внимание на това, че ще смачка шапката си, тя си заврѣ главата между възглавницитѣ и почна да хълца:

– Какво право има той да ми говори такива дивотии! — каза си Леля: — нима азъ съмъ му дала какъвъ годѣ поводъ да се отнася съ мене тъй! Боже мой, Боже мой! Той мисли, че като е графъ, та се ползува съ правото да оскръблява другитѣ.

Тя дълго плака — и имаше защо. Графъ Татишевъ съ едно лекомислие, свойственно на хора отъ неговий кржгъ, бѣ привикналъ да гледа на средния классъ, като на особена порода хора, къмъ която може човѣкъ да си позволява всичко и да се отнася тъй, както не би можелъ въ единъ аристократически кржгъ. Разбира се, на една госпожица — отъ аристократическо семейство, той не би прѣдложилъ, подиръ едно такъво непродължително познанство, да се расхождатъ двама извънъ градътъ и да се возжтъ единъ срѣщу другъ въ лека лодка. Леля се отнасяше къмъ подобни расходки просто като една провинциалка, безъ да съглежда въ тѣхъ нѣщо осждително, — като дѣвойка, която бѣ привикнала да гледа само въ лицето на баща си мжжко общество и която отъ дами се стѣсняваше повече, отъ колкото отъ мжже. Но

при всичката си невъспитаность и незнаяние свѣтътъ, въ нея имаше една вродена срамежливость, която постепенно се уголемяваше съ нейното преобръщанье отъ малко момиченце на възрастна дѣвойка. Единъ инстиктивенъ страхъ я отблъскваше отъ всичко, което има и най-малъкъ характеръ на безсрамство, и даже и любовни романи Леля четѣше редко, като прѣдпочиташе прѣдъ тѣхъ описания на разни пжтешествия. Обикалянието на графа около нея ѝ бѣше отначало непонятно; но когато той въ врѣме на една вечерна расходка си позволи да ѝ каже нѣколко любезности, твърдѣ невинни но мнѣнието на графа, но любезности, които силно възмутихж Леля, тя твърдо рѣши, че тази расходка ще бжде послѣдня, и даже не позволи на Татищева да я испроводи по-далеко отъ вратичката на градината. А всичката работа се състоеше въ това, че графътъ безъ да подбира много много израженията си (тъй като не говорѣше съ една аристократна) се отзова съ похвали за хубостьта на нейното лице и станъ.

— Какъ си позволи той! — Мислѣше Леля, като се зачервяваше до коренитѣ на космитѣ си при едно въспоминание само за тѣзи комплименти: — Що се интересува той, какво лице имамъ и каква талия! Никога вече нѣма да се расхождамъ съ него. Бѣдниятъ Татко, азъ му се сърдѣхъ, а излѣзе, че той има право, като нарича графа единъ празноглавъ хлапакъ.

Леля си истри съ едно мокро платно лицето и очитѣ, за да скрие слѣдитѣ отъ сълзитѣ си и припна при капитана. Тя бѣше обзета отъ една внезапна, треперлива веселость, пригръщаше стареца, вземаше му отъ ржцѣтѣ вѣстника, принуди го да ходи съ нея подъ ржка, подскачаше и пѣеше весели пѣсни.

— Що се е случило съ нея? — Недоумѣваше капитанътъ: — ту не иска и да погледне у баща си, ту на шията ми се обѣсва. Цѣла на жена ми се е мѣтнала! Тя, случваше се, сега ме испъди и ми каже да ѝ се не мѣркамъ прѣдъ очитѣ, а мине ли се половинъ часъ, гледашъ пакъ почне да се гали около мене.

— Татко, нали е много добро момче, моятъ братовчедъ Лихачевъ? — попита внезапно Леля.

— Да, прѣвъсходенъ морякъ ще бѫде . . Едно само не могѫ да му простя, а то е, че те запознава съ всевъзможни празноглавци.

— Съ кого напримѣръ, Татко? Дипломатически попита Леля.

— Та ето съ този . . какъ го викахѫ . . графчето. Както ми се струва той . . той е нумислилъ да обикаля около тебе . . само ти му кажи отъ моя стана, че той по добрѣ ще стори да дигне котва, защото ако си само позволи . . . то азъ въпреки моитѣ години, тъй хубавичко ще го наложѫ, щото нѣма да може да се помръдне отъ мѣстото си.

Капитана грозно се закани съ юмрукъ.

— Отъ дѣ на кѫдѣ сте намислили това, Татко? Чини ми се да не съмъ такава, щото да позволя да се отнасятъ лошаво съ мене хората. За това вий да нѣмате грижа.

— Какъ, да нѣмамъ грижа ли? Та какъ ти се обърща езика да говоришъ така съ баща си!

— Азъ нищо лошо не ти казахъ, Татко. Казвамъ само, че азъ самичка ще съумѣѭ да запазя себе си.

— Сама ще съумѣешъ да се запишъ — повтори капитанътъ: — знаѭ, сега момитѣ ночнахѫ да се отнасятъ твърдѣ самостоятелно. . . . Но отъ това произлиза всичкото зло . . Гледай у мене Лелко! Ще те пратя пакъ при тетка ти, чувашъ ли?

— Е, татко, съ това е късно вече да ме плашишъ. Азъ се не страхувамъ отъ никакакви тетки на свѣта.

— Е, е, стига толкова. Повече приказки сѫ излишни, по-добрѣ върви да спишъ.

— Още е рано да се спи, а азъ не съмъ осемъ годишно момиче.

Като каза това Леля отидѣ въ бесѣдката. Капитанътъ само въздъхна.

Въ семейството на покойния генералъ Минденъ втечение на цѣла година се не случи нищо особено, ако се не счита радосното извѣстие отъ Петербургъ за опрѣдѣлянието, по височайша воля, на вдовицата Минденъ и дъщеритѣ ѝ една „негласна“ пенсия въ размѣръ на три хиляди рубли годишно. Отъ деньтъ на дохождението на това извѣстие, всички въ семейството се развѣселихѫ. Даже Саша, която

сѐ още ежедневно мѣняваше вѣнцитѣ на гробътъ на баща си, стана като че по весела и понѣкога свирѣше съ сестра си на пиано — въ четири ржцѣ.

Къмъ края на мѣсецъ Августъ въ Севастополъ почнахж да пристигатъ нови войски, събрахж се много офицери; пъкъ и флотскитѣ офицери, по случай бездѣйствието на нашата флота, все по често почнахж да се явяватъ въ обществото. Никой се не боеше отъ нападението на враговетѣ. Огъ къмъ морето Севастополъ се считаше не пристжпенъ. Въобще никакво тревоженье въ градътъ нѣмаше. Малцина напустнахж жилищата си, но имаше пъкъ и такива, които на ново се заселвахж.

Графъ Татищевъ говорѣше, а други повтаряхж, че военното положение се отрази само на гостилницитѣ, дѣто почти изчезнахж французкитѣ вина, които постепенно се замѣняваxж съ кримския киселашъ.

Освѣнъ това, въ обществото почнахж по-малко да говоржтъ на французки, и въобще на иностранни езици; даже Луиза Карловна говорѣше почти исключително русски, а по нѣмски се само молѣше и броеше паритѣ си.

Генералша Минденъ, макъръ че бѣше въ дълбокъ трауръ, въздишаше често и говорѣше: „моятъ покоенъ мжжъ, а понѣкога чувствително повтаряше: „нашиятъ покойникъ си мълчи, мълчи!!“ Но въ сжщность се чувствуваше много хубаво. Само отъ приличие тя отхвърляше желанието на своята гальовница Лиза и не подновяваше вечерритѣ събрания, но като считаше себе си и дъщеритѣ си за дълго врѣме осигурени, прѣстана да мисли да ги ожени за когото и да е, а мечтаеше вече за нѣкои по солидни зетьове.

Както и порано, тѣхъ ги посѣщаваше младежьта. Почнахж да идватъ и нови лица — адютантътъ на Нахимова Фелдъхаузенъ и други. Врѣмето прѣминувахж доста весело. Сестритѣ свирѣхж на пиано; моряци, армейци и доктори единъ прѣзъ другъ обикаляхж около тѣхъ. На Саша хвърли око даже младиятъ русокосъ докторъ Хенрихсонъ, който си имаше (разбира се не въ Севастополь) жена и дѣте. Впрочемъ неговитѣ любовни обноски бѣхж отъ най-невинно свойство и не възбуждахж ревность даже отъ страна на Лихачева, който пакъ почна да посѣщава Минденови, когато му само позволяваше службата, тъй като по-

стояннитѣ учения, примѣрното стрѣляние, — всичко това отнимаше на моряцитѣ много врѣме.

Въобще, работа имаше толкова много, щото Лихачевъ не успѣваше да се расправи съ своитѣ чувства къмъ Саша, макъръ че забѣлѣжи у нея промѣна, твърдѣ благоприятна за себе си. Саша прѣстана да тѫжи и даже донѣкѫдѣ напълня. При срѣщитѣ си съ Лихачева, тя му се усмихваше мило, и на младия мичманъ по нѣкога се струваше, че нейното рѫкуванье съ него биваше особено нѣжно.

Прѣди нѣколко мѣсеци единъ погледъ на Саша, можеше да го направи щастливъ; а сега въ нейно присѫтствие той испитваше едно чувство, несъмненно приятно, но поспокойно и съединено съ едно вътрешно самодоволство.

Чувствата на Лихачева къмъ Саша станахѫ по-спокойни и по самоувѣрени оттогава, отъ когато той почна повече да вѣрва въ сигурностьта на нейната привързаность къмъ него. Ако и по нѣкога Лихачевъ да ревнуваше Саша къмъ докторъ Балинский, къмъ младия адютантъ и къмъ други познати, но срамуваше се да се признае за това даже на себе си. Оттогава, отъ когато Лихачевъ почна сериозно да работи и видѣ, че него го одобравя такъвъ човѣкъ като Корниловъ, той порастна въ собственнитѣ си очи, и като си придаваше по-голѣма цѣна, бѣше увѣренъ, че и любимата дѣвойка ще го оцѣни.

Въ първата половина на мѣсецъ Августъ, Лихачеву биде възложено въ числото на другитѣ офицери да надзирава за доставката при морето на камъни и пѣсъкъ отъ Балбекъ, за възможно скорото съгражданье кулата, надъ тъй нареченната дванадесеть апостолска батарея, т. е. батарея, за която топоветѣ бѣхѫ взети отъ кораба „Дванадесеть Апостоли“. Като прѣкарваше по тази работа отъ ранна сугринь до обѣдъ, Лихачевъ чакаше до дѣто дойде другъ мичманъ да го смѣни, а сетнѣ отиваше на кораба „Три Святители“. Така и днесь. Излѣзе, че на кораба се намираше и Корниловъ, който постоянно слѣдѣше за рѣдътъ въ цѣлата флота. Корниловъ стоеше на кувертата на кораба „Три Святители“ заедно съ контръ-адмиралъ Новосилский, който повдигна на този корабъ своя флагъ, и съ командира на кораба, Кутровъ. Лихачеву се удаде да чуе една часть на разговора между началницитѣ.

— Е, какво ще кажете, Владимиръ Алексѣевичъ, за прочутото англійско крейсерство — говорѣше Новосилскій: — защо нашиятъ „Свѣтославъ“ прѣзъ Юний стоѣше на пѣсъка прѣдъ тѣхната ескадра, а тѣ нищо не забѣлѣжихж и ни дадохж възможность да го вдигнемъ отъ засѣданье по единъ съвсѣмъ удобенъ начинъ.

— Азъ ще повторя това, което всѣкога съмъ говорилъ за англичанетѣ, — каза Корниловъ. — Тѣ сж прѣкрасни моряци, но не на англійската, а на всѣка флота принадлѣжи палмата на първенството, ако само командиритѣ на корабитѣ искусно управляватъ повѣренитѣ имъ кораби, ако хората сж пъргави и бдителни, ако тѣхъ ги хубаво хранятъ и ако тѣ уважаватъ своитѣ началници. По численность, и особенно по количеството на параходитѣ си, неприятельтъ ни надминава. Но съ Божията помощь ний нѣма да имъ дадемъ въ ржцѣ родната си флота и родния ни градъ.

— Но азъ за това отговорихъ дума за тѣзи нѣща, Владимиръ Алексѣевичъ, — прѣкъсна Новосилскій: — че по моето мнѣние, въ послѣдньо врѣме ний твърдѣ много работимъ на сушата и зарадъ тѣзи работи забравяме нашитѣ кораби.

— Азъ пъкъ мислж, че много малко е направено на сушата, — възрази Корниловъ: — Азъ съзнавамъ това, но немогж да помогна на дѣлото. Правимъ по силитѣ си, ще се помжчимъ и повече нѣщо да направимъ. Ето, ний ще бждете недоволенъ отъ това: ний и въ душата си сте морякъ, и не искате да видите, че тукъ, въ Севастополъ, ний съ градътъ съставляваме едно цѣло. А азъ ще ви кажж една неприятна за васъ новина: крейсерството на нашитѣ кораби на врѣме ще трѣбва съвсѣмъ да се прѣкрати, а корабнитѣ команди трѣбва усилено да работятъ надъ съгражданьето баттареитѣ.

— Та за тѣзи работи, Владимиръ Алексѣевичъ, трѣбва нѣкакви сапьори, а не моряци. . . . — възрази командиръть на кораба.

— Ехъ, капитане! Какво ще му смѣтаме! Нима трѣбва да чакаме щото неприятельтъ да вземе Севастополъ и тогава да проводимъ за сапьори и за армия! Нека испълняваме нашия дългъ, та каквато и работа да ни се прѣдстави. На корабитѣ ще се намѣри работа, трѣбва само да я потърси човѣкъ. Помнете, че ний всѣка минута трѣбва да бждемъ

готови за бой съ неприятеля, и материялната частъ на нашата флота трѣбва постоянно да съотвѣтствува съ пламенното желание у всички ни да докажемъ, че се ползуваме съ една заслужена репутация.

Лихачевъ съ възхищение гледаше на адмирала, който каза послѣднитѣ си думи простично, безъ ни най-малко желание да се покаже, нѣщо което още повече усилваше впечатлението. — Чудна работа! — Помисли си Лихачевъ: — когато дълго врѣме не виждамъ Корнилова, почвамъ да вѣрвамъ на всичкитѣ клюки за неговото властолюбие, честолюбие и други подобни безмислици. Но трѣбва само да го срѣщнешъ и самъ ще се засрамишъ, че си повѣрвалъ. Удивителенъ човѣкъ! Въ неговитѣ очи свѣти нѣщо особенно.

Лихачеву и на умъ не дохаждаше, че Корниловъ като сѣдна въ лодката и излѣзе на пристанището, чувствуваше се отъ умора толкова злѣ, щото трѣбваше да вземе кола. Семейството на Корнилова, прѣди нѣколко дни, се прѣнесе по негово желание въ Николаевъ, и Владимиръ Алексѣевичъ се нареди бекерски. Вечерь у него дохаждахѫ Нахимовъ, Истоминъ и други моряци. Като пристигна у дома си, Корниловъ влѣзе въ спалнята си, несъблеченъ се тръшна на лѣглото си и заспа като убитъ. Но подиръ половинъ часъ той стана, и безъ да гледа на силното си главоболие, отиде да прѣгледа правящата се окончателно отбранителна казарма близо до петиятъ бѫдѫщъ бастионъ, а отъ тамъ тръгна на своя корабъ „Константинъ“.

Тука, чувствующъ се съвършенно убитъ, той не бѣше въ състояние да напише даже писмо на жена си, и посворо лѣгна да спи, за да стане на другата сутринь още на разсъмване.

III.

Князь Меншиковъ, както обикновенно, пиеше чай съ своитѣ адютанти — Панаевъ, Грейгъ и други. Когато се намираше на чайна маса, Князьтъ биваше веселъ, нѣшо, което удивляваше адютантитѣ, привикнали въ послѣднитѣ дни да гледатъ на него едно навъсено лице и

кисело расположение на духътъ. Прѣзъ цѣлото лѣто князьтъ току се оплакваше отъ петербурскитѣ чиновници и царедворци. Особенно той мъмрѣше главноуправляющия на пжтнитѣ съобщения, графъ Клейнмихелъ. Князьтъ, когато бѣше расположенъ, не пропускаше случая да се не подиграе съ този графъ. И този пжть той по поводъ на бавната доставка провизиитѣ и отсжтствие на работници не остави безъ да закачи своя неприятель (Врагове князьтъ си бѣ спечелилъ доста).

— Нѣма какво да се каже, исправно испълнява Клейнмихелъ моитѣ молби, — забѣлѣжи князьтъ: — Подиръ Великденъ азъ се обърнахъ къмъ него съ молба да ми даде една рота работници за поправянье на пжтищата, и има надѣжда, че къмъ нова година обѣщаната рота ще ми бжде дадана . . . Едва сполучихъ, и то по мимо Клейнмихеля, да ми испратжтъ единъ баталионъ саньори.

— Кажете, молж ви се, ваша свѣтлость, — попита Панаевъ, не отъ желание да угоди на княза, но отъ ненависть къмъ Клейнмихеля, — чувство, което питаеше къмъ графа по-голѣмата часть отъ военнитѣ: — истина ли е че, графътъ получилъ Георгиевски кръсть за Венгерската война, въ която той съвсѣмъ не е вземалъ участие?

— Не, — каза Меншиковъ и се засмѣ: — не е съвсѣмъ вѣренъ този слухъ! Той, приятелю, получи кръсть не за Венгерската война, а просто за войната; не можѣше него да го оставятъ на сухо, щомъ получихж отличия други.

Адютантитѣ пръхнахж да се смѣжтъ.

— Какво да се прави, продължи князьтъ: — щомъ трѣбва да се задоволяваме съ трохитѣ отъ подъ краката на Клейнмихеля и инжинерния департаментъ. Азъ рѣшително дохождамъ до убѣждение, че подиръ калугеритѣ, най-лошавата порода хора сж инжинеритѣ. . . . Тамънъ на дума дойде, ще ви кажж една новина: пристигна тука отъ южната армия саньорниятъ подполковникъ Тотлебенъ. Струва ми се, Герчаковъ е намислилъ да ни испрати още единъ новъ съвѣтникъ.

Князьтъ се изсмѣя съ своя неприятенъ, дрезгавъ гласъ. Въ това врѣме влѣзе камердинерътъ и доложи за дохождането на Тотлебена.

— Покани го въ кабинета — сърдито каза князьтъ. — Като си испи чая, Меншиковъ се прѣоблѣче, заповѣда да му донесѫтъ да се обръсне и едва подиръ това влѣзе при Тотлебена. Въ кабинета се расхождаше назадъ-напрѣдъ, съ видимо нетърпение очеквающъ княза, единъ младъ човѣкъ на тридесеть и петь години, съ донейдѣ войнишка но умна физиономия и съ сериозни добродушни очи. Той бѣше въ походенъ мундиръ, отъ когото не бѣ успѣлъ да иступа прахътъ.

Князь Меншиковъ надменно гледаше у Тотлебена, мѣрѣше го отъ глава до пети и, като се прокашля, попита го:

— Кой ви испрати при мене?

Тотлебенъ очудено погледна у княза.

— Ако се не лъжа, за мене е имало прѣписка между ваша свѣтлость и князь Горчаковъ.

— Азъ това и прѣдполагахъ! Изумителна разсѣяность на княза! Той всѣкога всичко обръща на долу съ главата... Азъ и не съмъ мислилъ да ви викамъ; той самъ ми писа по този поводъ, но отъ това още нищо не слѣдва.

Тотлебенъ, донѣкждѣ стреснатъ отъ този приемъ, подаде на Меншикова едно писмо отъ Горчакова. Като прочете писмото, Меншиковъ спрѣ погледъ у госта си и, като язвително се засмѣ, каза:

— Князь Горчаковъ, вѣроятно, въ разсѣянность е забравилъ, че азъ вече имамъ единъ сапьоренъ баталионъ. Отпочинете си, младий човѣче, и подиръ това върнете се назадъ въ армията. Тука нѣма що да работите.

Тотлебенъ пакъ очудено погледна у Меншикова съ своитѣ добродушни очи и откровенно каза:

— Ваша свѣтлость, азъ съмъ дошелъ тука не зарадъ нѣкаква си кариера, а единственно отъ научна любознателность. Азъ толкова много съмъ чувалъ за отличното състояние на приморскитѣ укрѣпления на Севастополъ, които, казватъ, станали неузнаваеми, главно благодарение распореждания та на ваша свѣтлость...

Меншиковъ поомекна малко.

— А, ето че тукашнитѣ флотски офицери си приписватъ всичко на себе — каза той, като промѣни тона... Кажете ми, младий човѣче, — попита князьтъ, като по-

мисли: — вий сте по фамилия Тотлебенъ, а азъ знаѭ, че въ Кавказъ е имало единъ генералъ Тотлебенъ — роднина ли ви е той?

— Да, той ми се пада прѣдядо — каза Тотлебенъ.

— Ето на, този генералъ Тотлебенъ е билъ твърдѣ способенъ човѣкъ. Вий, разбира се, знаете за неговитѣ заслуги на Кавказъ?

— За мой срамъ, ваша свѣтлость, трѣбва да се призная, че не знамъ.

— Срамота е за васъ да не знаете. Той тамъ е провелъ войскитѣ по такъвъ пѫть, когото и днесь не могѫтъ да намѣрѭтъ.

— Въ всѣки случай, мене ми е приятно да слушамъ за това, ваша свѣтлость.

— Та вие не знаехте ли до сега? Какъвъ сте вий потомъкъ — каза Меншиковъ, като се засмѣ този пѫть съ своя дрезгавъ, но добъръ смѣхъ: — Е добрѣ, щомъ сте толкова любознателенъ, тука ще се намѣри изобилна храна за вашия умъ. Вървете и прѣгледайте цѣлата наша отбранителна линия.

Меншиковъ си присвояваше въобще всичко хубаво, което се правѣше въ Севастополъ, но не можѣше да не съзнава, че само по работитѣ на сухопѫтната отбрана той можѣше да си припише извѣстна инициатива.

— Азъ додохъ при васъ да се учѫ, ваша свѣтлость, — каза Тотлебенъ, който въ начало на разговора не на шега се бѣ уплашилъ, да не би Меншиковъ да го испрати обратно при Горчакова.

Тѣзи думи окончателно расположихѫ Меншикова въ полза на новодошлия.

— Той е свѣсенъ офицеръ, не е отъ тѣзи Петербурски нехранимайковци, които дохождатъ тукъ за това само, щото да ме осѫждатъ, а сами нищо не вършѫтъ — помисли си Меншиковъ.

На вечерния чай Меншиковъ се обърна къмъ едного отъ своитѣ адютанти, Грейгъ, тъй като че за Тотлебена пръвъ пѫть става дума.

— Тука е пристигналъ испратенъ отъ Гарчакова — единъ сапьоренъ офицеръ Тотлебенъ — каза той — и ми се твърдѣ хареса този момъкъ. Ти отиди, приятелю при него:

той е нейдѣ по хотелитѣ. Запознайте се, той ще ти се хареса. Прѣдложи му моя конь и утрѣ тръгнете заедно. Покажи му всичко по редъ.

Рано на зараньта Тотлебенъ тръгна да прѣглежда отбранителната линия, като захвана отъ шестия бастионъ. Него го съпроваждахѫ двама адютанти на княза — Грейгъ и Панаевъ. Адютантитѣ прѣзъ всичкото врѣме хвалѣхѫ, като се стараехѫ да покажѫтъ, че и тѣ сѫщо могѫтъ да си припишѫтъ извѣстно участие по съгражданието на укрѣпленията.

— Та какво е това у васъ — всичко отъ камъкъ, а? — Каза Тотлебенъ.

— И още какъвъ камъкъ! Най-добрата граната ще отскочи отъ него. Твърдь е и добрѣ схванатъ — каза Панаевъ, който разбираше нѣщичко отъ конье, но отъ инжинерни работи съвсѣмъ нищо не проумѣваше.

— Трѣбвало би и малко земя, — каза като самъ на себе си Тотлебенъ и вътрѣшно се изсмѣя надъ адютанта.

— Не, тѣзи укрѣпления сѫ по-долу отъ всѣка критика — мислѣше той: — Тука трѣбва всичко да се прѣправи, както азъ знамъ. Пъкъ и топоветѣ, нѣма какво да се каже, — добри сѫ трифунтови топчета, тогава когато неприятельтъ по всѣка вѣроятность ще ни бомбадира съ обсадна артилерия. Тъзи топове тамънъ сѫ добри за защитата на Севастополъ въ такъвъ случай, ако противъ насъ се възбунтуватъ кримскитѣ татари.

Като си помисли това, Тотлебенъ прибави гласно:

— Да, за толкова кратко врѣме и при вашитѣ срѣдства, вий сте направили доста . . Разбира се, още много ни прѣдстои да правимъ и да прѣправяме . . .

Въ този день Тотлебенъ биде поканенъ на обѣдъ у Меншикова.

— Е, какво? Попита князьтъ съ тържественъ тонъ: — какъ ви се харесехѫ нашитѣ работи?

— Удивлявамъ се, ваша свѣтлость, какъ много е направено отъ ваша страна, при такива условия. . . . Разбира се, азъ ще се осмѣля отъ себе си да посочѫ на нѣкои недостатъци. . .

— Посечете ги, азъ желаѭ да знамъ вашето искренно мнѣние. Азъ всѣкога съмъ радъ за единъ уменъ и искренъ съвѣтъ.

Тотлебенъ на ново повтори скромно, че е дошелъ да се учи отъ княза, и твърдѣ хитро, като че питаше за негогитѣ указания и съвѣти, а въ сѫщность самъ му посочи на множество сторени грѣшки. Всичко това биде казано тъй дипломатично, щото князьтъ не на шега повѣрва, че ужъ самитѣ тѣзи мисли той е внушавалъ на Корнилова и че само упорството на послѣдния е побъркало за успѣхътъ на дѣлото.

Въ врѣме на обѣда всички бѣхѫ весели, и князьтъ, между друго се обърна къмъ Тотлебена съ думитѣ:

— Сега азъ самичъкъ ще Ви посъвѣтвамъ да останете при мене. Надѣвамъ се, че Горчаковъ нѣма да прѣпятствува за това.

Тотлебенъ поблагодари и шепна на ухо Панаеву:

— Знаете ли, князь Горчаковъ необичаше дипъ Шилдера, а за това и азъ прѣдпочетохъ да дойда тука.

— Князьтъ уснѣ вече да ви обикне, — прошепна Панаевъ, тъй щото Меншиковъ да може да го чуе.

Меншиковъ одобрително се засмѣ.

— Вий видохте ли новитѣ укрѣпления на Зелената гора? Попита Меншиковъ.

— Какъ не, ваша свѣтлость! Много хубаво мѣсто, само че трѣбва да се захване отъ това, щото да се обсипватъ съ земя каменитѣ окопи, както вий сами благоволихте да забѣлѣжите.

— Какъ, нима азъ ви съмъ говорилъ за това? Да, на Корнилова азъ стотина пѫти съмъ указвалъ; Но той сé стои на своето: камъкъ та камъкъ.

— Трѣбва всѣкждѣ да се употрѣбяватъ срѣдства, които ни сѫ подъ рѫка — въ това се състои цѣлата наша наука, — каза Тотлебенъ.

— Но ви, впрочемъ, запознайте се съ Корнилова, — каза князьтъ: — Той е упоритъ и своенравенъ, но е способенъ човѣкъ.

— Азъ вече имахъ честьта да се прѣдставя на Владимиръ Алексѣевича, — каза Тотлебенъ.

Той не прибави, че като ходи при Корнилова, осѫждà за всичко княза и исказваше този пѫть съвършенно искренно, едно съчувствие на енергичния морякъ, който трѣбваше да взима буквално всички мѣрки прѣди боя, тогава когато Меншиковъ, който считаше упорити своитѣ подчинени, самичъкъ бѣше упоритъ и капризенъ до най-голѣма степень. Корниловъ тъй остана доволенъ отъ Тотлебена, щото рѣши да го причисли къмъ своя щабъ.

IV.

На двадесеть и шести Августъ, годишнината на Бородинското сражение, Бородинския полкъ, който стоеше на лагеръ на северната страна, празнуваше своя годишенъ празникъ.

Офицеритѣ бѣхѫ вече събрани близо до палатката на полковия командиръ. Чекахѫ пристиганието на главнокомандующия и другитѣ началствующи лица. Най-послѣ дойде князьтъ съ своитѣ адютанти, присѫтствува на молебена, сухо поздрави полкътъ и самичъкъ си отидѣ въ Севастополъ, като остави адютантитѣ си да се гощаватъ съ другитѣ офицери. Прѣдсѣдатель на гощавката бѣше началникътъ на седемнайсетата дивизия, генералъ лейтенантъ Киряковъ, пъленъ мѫжъ съ прѣкарали години, но мислящъ се за твърдѣ красивъ, вслѣдствие на което обикаляше около всичкитѣ хубавички дами, говорѣше съ ясенъ, звученъ гласъ и имаше репутация на единъ прямодушенъ, истинно русски човѣкъ. До него сѣдеше единъ бѣлъ като овца старецъ, ветеранъ отъ дванадесетата година, участникъ въ бородинския бой, генералъ Бибиковъ, слѣпъ старецъ, който отдавна живѣеше къмъ Балбекъ въ своето малко чифличе. Въ своя старъ, отъ врѣмето на Александра мундиръ, той изглеждаше като нѣкаква си археологическа редкость, и блѣстящитѣ гвардейци отъ свитата на княза се подигравахѫ съ стареца.

— Графе, какъ ви се вижда генералъ Киряковъ? — попита адютантътъ Грейгъ, като се обръщаше къмъ седѣвшия до него Татищевъ, който бѣ въ числото на поканенитѣ.

Татищевъ не бѣше расположенъ. Болѣше го глава отъ безсъница и на това отгорѣ той бѣ получилъ второ писмо отъ княгиня Бетси, въ което тя съобщаваще, че мжжътъ ѝ е опасно боленъ, че го заплашва дамла и че, ако недай Боже се случи това, то тя никога нѣма да остави мжжа си.

Ний видѣхме, че Татищевъ никакъ съчувственно се не отнесе къмъ глупавия планъ на княгинята да остави мжжа си и да дойде въ Севастополъ. Но сега неговото самолюбие биде зачекнато и ревность почна да говори въ сърдцето му. Мисъльта, че тази прѣлѣстна млада жена ще остане на вѣки прикована къмъ постелята на този ударенъ отъ дамла ненавистенъ старецъ, и че тя върши това доброволно, въ сила на съзнаваньето на нѣкакъвъ свой дългъ, възмути графа до дълбочинитѣ на сърдцето му. Той ѝ написа въ отговоръ едно доста остро писмо, дѣто между друго пишѣше, че него го много удивлява обстоятелството, защо тя разиграва съ него тази комедия, когато той и не е мислилъ да я вика въ Севастополъ, че сега отъ минута на минута се чака захващанието на военнитѣ дѣйствия и присжтствието на жена би могло само да му свърже и краката и рж-цѣтѣ, че сега у него нѣма за нея и помѣщение, тъй като съ пристиганието на нови войски, офицеритѣ размѣстватъ по частнитѣ домове, и нему скоро ще му се случи да остави за себе си само една-двѣ стаички, най-послѣ, че той ѝ желае да испълня своя свѣщенъ дългъ на жена и горко се кае въ това, че е билъ причина за нейното отклонение отъ този дългъ. Разбира се, всичката вина на това безмисленно увлѣчение азъ вземамъ отгорѣ си! — великодушно прибави Татищевъ въ края на писмото си.

Графътъ бѣще тъй заетъ съ своитѣ мисли, щото Грейгъ трѣбваше да повтори въпроса си за Кирякова.

— Киряковъ ли? — попита сопнато графътъ: — та какво да ви кажж: лошо говори французски, необразованъ, ограниченъ, лакомъ като акула; други качества у него още не съмъ успѣлъ да забѣлѣжж.

— Ахъ, вий не можете да си прѣдставите, каза другиятъ адютантинъ, Веригинъ: — свѣтлейшия князь отъ пръвъ погледъ намрази този Кирякова и тѣ вече имахж помежду си малки стълкновения. Свѣтлейшиятъ князъ сега

вече не чете нито една бумага отъ Кирякова, тъй му ги и връща, безъ да ги прочете.

Донесохѫ шампанско. Провъзгласихѫ тостъ за Императора, съпроводенъ съ едно дружно ура! Подиръ това пихѫ здравица за наслѣдника, за високия шефъ на полка, сѣтнѣ пихѫ други наздравици, които се поредихѫ безъ край. На мнозина вече лицата сдобихѫ червена краска. Почти всичкитѣ тостове се провъзгласихѫ отъ Кирякова.

— Сега господа, — каза той, като пакъ стана отъ мѣстото си и посочи къмъ страната дѣто седѣше слѣпия генералъ Бибиковъ: — сега да пиемъ за здравьето на нашия почтенъ гостъ, сѫщинскиятъ бородинецъ и стариятъ вете—вете. . . . Езикътъ на Кирякова се заплете.

— Ветеранъ! — помогнахѫ му отъ много страни.

— Ветеранъ! — истърси Киряковъ.

Адютантитѣ запушихѫ устата си съ салфетки, като едва се сдържахѫ да се не искикотѭтъ. Бибиковъ подстана, но сконфузено пакъ сѣдна на мѣстото си, а Киряковъ безъ ни най-малко да се смущава осуши изведнъжъ своя бокалъ и сѣдна.

На разсъмванье, съ тежка глава, колкото отъ испитото вино толкова и отъ мислитѣ, които го мѫчѣхѫ, се връщаше Татищевъ въ своя лагеръ. Звѣздитѣ вече почнахѫ да гаснятъ отъ свѣтлината на зората и морето отъ черенъ, вземаше отначало порпуренъ, а сетнѣ лазуренъ оттѣнъкъ. Желтитѣ хълмове на Севастополъ почнахѫ ясно да се различаватъ надъ пристанището. На корабитѣ сновѣхѫ матроси, на брѣгътъ работѣхѫ войници и селени, всѣкѫдѣ се тътрѣхѫ кола съ пѣсъкъ и камъни. По нѣкѫдѣ се скитахѫ войници съ фуражки и чехли. Въ Севастополъ въобще се живѣеше много по-свободно отъ колкото въ други градове.

Подиръ нѣколко дни, Тотлебенъ, слѣдъ единъ продължителенъ разговоръ съ Корнилова за възможностьта на излизаньето на неприятеля, ходи у княза Меншикова, който го вика съ цѣль да прѣгледатъ заедно съ него хода на работитѣ, прѣдприети на Зелената гора.

Тотлебенъ знаеше упоритостьта и капризния правъ на Меншикова, та затова пустнѫ въ ходъ, както обикновенно, своитѣ дипломатически способности.

— Колко ми е извѣстно, ваша свѣтлость — каза той на княза: — вий още отначало исказвахте страхъ, че неприятельтъ ще атакува Севастополъ.

— Това азъ всѣкога съмъ утвърждавалъ и писалъ, но не ми вѣрвахѫ — каза Меншиковъ: — нѣкога ще ви покажѫ копието отъ моето всеподданейшо донесеине отъ 29 Юний, дѣто азъ безъ заобикалки пишѫ слѣдующето: „ний же жертвуваме живота си въ една отчаяна битка за защита на свята Руссия и нейното право дѣло; но тази битка ще бѫде на единъ противъ двама, нѣщо, което е желателно, разбира се да се избѣгне“.

— Впрочемъ господинъ полковникъ, — прибави Меншиковъ, като позамълча малко: — вий не мислете, че азъ ужъ съмъ утвърждавалъ, какво неприятеля ще ни налѣти тази година. Наопаки, азъ съмъ увѣренъ въ противното, та нашитѣ моряци какво искатъ тъй нека си казватъ. Азъ знаѭ тукашния климатъ. Неприятельтъ нѣма никога да се рѣши да се подхвърли на тукашнитѣ бури и ако ни нападне, то не прѣзъ есеньта, а напролѣтъ.

Такъво неочаквано обръщание на разговора крайно очуди Тотлебена.

— Нима вий, ваша свѣтлость, гледате на нѣщата съ надѣжда на такъвъ благоприятенъ исходъ? каза той: та до есень ний ще можемъ тъй да се приготвимъ, щото една коалиция на Европа едва ли ще вземе Севастополъ.

— Съюзницитѣ изгубихѫ доста врѣме, — каза Меншиковъ: — за нападание тази година е вече късно, а идущата година ще се сключи миръ.

— Вие ме съвсѣмъ успокоихте, ваша свѣтлость, — каза Тотлебенъ, безъ да знае да вѣрва ли на княза, — и тайно пожалѣ, че може би всичкитѣ трудове по укрѣплението на отбранителната линия ще отидѫтъ на вѣтъръ. Тотлебенъ бѣ навикналъ да се отнася къмъ всичко най-сериозно: той бѣше увѣренъ, че князьтъ си говори тъй, като се основава на нѣкакви си, само нему извѣсти данни. На Тотлебена и на умъ не можеше да дойде, че князьтъ говорѣше само по духътъ на противорѣчията и отъ желание да покаже, че той всѣкога знае повече отъ всички.

V.

Отъ северната страна на Севастополъ брѣга на Кримъ върви почти по права линия до самата Евпатория, едно малко татарско-караимско градче, дѣто имаше нѣкога крѣпость, разрушена отъ русскитѣ войски, при завладяванието на Кримъ; отъ тази крѣпость бѣхѫ уцѣлѣли само двѣ врати и часть отъ стенитѣ. Водата на пристанището е толкова плитка, щото голѣми кораби не могѫтъ да се приближѫтъ до брѣга и освѣнъ това пристанището е открито за вѣтроветѣ.

Въ врѣмето, което ний описваме, освѣнъ татари и караими, въ градътъ живѣехѫ нѣколко десетки русски чиновници съ семействата си, нѣколко стотинъ русски търговци, а освѣнъ това тамъ стоеше и „гарнизонъ", който се състоеще отъ една слаба команда на тарутинския полкъ, подъ началството на майоръ Бродский, който испълняваше длъжностьта на комендантъ на крѣпостьта, която отъ своя страна сама испълнявъше „своята длъжность". Майоръ Бродский бѣшъ честенъ човѣкъ, добъръ служащъ и въ свое врѣме исправенъ фронтовикъ, но звѣздитѣ на небото не можеше да досѣгне. Той бѣше въ приятелски отношения съ околнитѣ землевладѣлци, обичаше да поиграе префа, а понѣкога, кото си спомняше младостьта, залагаше по нѣщичко въ банкъ, разбира се, въ обществото на благородни хора.

Въпрѣки близостьта на Евпатория до полу-европейския градъ Севастополъ, тука бѣше една сѫщинска провинциална, та още и пустинна глухота. Найстина, Евпатория и съ своитѣ природни условия, съ своя низъкъ брѣгъ, съ своитѣ солни езера, които се намирахѫ близо до нея, повече напомнюва Перекопъ и Геническъ, съ една дума севернитѣ кримски пустини, нежели единъ южeнъ брѣгъ на Кримъ.

Въ послѣднитѣ числа на Августъ, майоръ Бродски имаше още доста смътно прѣдставление за това, що се вършеше въ Севастополъ. Той не получваше нито отъ князъ Меншикова, нито отъ кого и да било никакви свѣдения и инструкции, и знаеше само това, че Руссия е обявила война на три държави. Както множина отъ тогавашнитѣ русски хора, майорътъ бѣше напълно убѣденъ, че ние ще побѣдимъ и тритѣ държави изведнъжъ. Особенно порастна

въ обществото тази увѣреность отъ пролѣтьта, подиръ това, когато съюзницитѣ прѣдприехж срамното бомбардиранье на мирната Одесса.

Подвигътъ на Щеголева, който съ своята мъничка баттарея научи дърскитѣ неприятели, бѣше на всички въ устата.

Една августова вечерь майорьть, облѣченъ домашно т. е. въ шаячни панталони и безъ жилетка, седѣше на терассата т. е. на равния покривъ на своето жилище, което се намираше до тъй називаемата крѣпость и построенна по съвършенно татарски вкусъ. Отъ тази терасса, прѣзъ клонитѣ на бѣлитѣ акации, насадени близо до жжщата, можеше да се види голѣмия меденъ куполъ на една красива джамия — паметникъ на татарското владичесто, едно масивно здание съ тѣсни прозорци и съ двѣ минарета. Майорътъ, впрочемъ, малко се интересуваше отъ това зрѣлище: той водѣше единъ оживенъ разговоръ съ своя приятель, докторъ Едуардъ Ивановичъ, тлъстъ нѣмецъ съ златни очила и съ красиви, груби, месисти ржцѣ. Тѣ горѣщо спорѣхж. По случай внезапната болѣсть на началника на карантинния портъ, майорътъ испълняваше и неговата длъжность. Зарадъ това се и породи спорътъ съ доктора.

— Не, каквото искате, Едуардъ Ивановичъ, говорѣше майорътъ: — вий несправедливо сждите! Въ военно врѣме карантиннитѣ правила си оставатъ въ пълна сила и се примѣняватъ къмъ всички кораби, както свои, тъй и неприятелски, щомъ тѣ сж пристигнали на пристанището.

— Що приказвате такива нѣща, азъ нищо не разбирамъ, — буйно прѣкъсна нѣмецътъ: — какъ е възможно, каква карантина ви е намѣрила, ако почнатъ да ви бомбардиратъ. За никаква холера морбусъ се не чува, а вие говорите за карантина. Вий не сте лѣкарь и нищо не проумѣвате отъ тия работи. Ние сме дошли да назначаваме карантина, а не вий.

Лѣкарь ли съмъ азъ или не съмъ, то е друго нѣщо, но работата е тукъ, приятелю, не на шега. . . Та и защо се сърдите Едуардъ Ивановичъ! Какво имате вий съ това?

— Какъ, какво имамъ! по-скоро това ваша работа не е, а е моя.

— Та кой ще ви пита васъ. Ще заповѣдамъ и свършена работа.

— Ще видимъ дали можете да сторите това! Вчера единъ търговецъ искаше да ми устрои скандалъ, сé за тази работа.

— Е, доста сме спорили, Едуардъ Ивановичъ, не искате ли по-добрѣ да поиграемъ на карти? Жена си ще извикамъ, на ето и Вѣра Павловна е у насъ на гости — добра партия можемъ да съставиме.

— Това съ удоволствие, но при все това карантинни мѣрки не може! Вий не знаете закона. А докторътъ за всичко отговаря!

— Добрѣ, добрѣ, утрѣ ще поговоримъ за карантинитѣ, а днесь нека си поиграемъ карти.

Примирието, поне врѣменно, стана, и още се затвърди съ това, че ескулапътъ — страстенъ картоиграчъ — си отидѣ у дома съ двѣ и половина рубли печалба, толкова, колкото той никога не можѣше да вземе визита отъ нѣкой болѣнъ.

Вѣра Павловна Папалекси, която бѣше партнеръ на доктора въ тази игра, бѣше тлъста съ квадратно лице, мурга, съ черни коси и прошарена вече педесеть годишна дама въ зелена рокля и шапчица съ лилови ленти. Тя бѣше отъ бесарабско происхождение, имаше единъ малъкъ чифликъ близо до Контуганъ, почти на самия морски брѣгъ и единъ другъ чифликъ, по-голѣмъ, на рѣка Кача. Нейнъ съсѣдъ на първото ѝ имущество бѣше богаташътъ Бенардаки, който дохождаше въ Кримъ не по-рано отъ Октомври и който прѣдложи на вѣриний мжжъ да заеме длъжностьта управлающъ на неговитѣ имоти. Сега, по думитѣ на Вѣра Павловна, отъ много чифлици отивали въ вътрешнитѣ губернии, а само тя дошла въ имението на Бенардаки: тамъ било по спокойно.

— И моята Наталия толкова се страхува! Постоянно говори: ами що мамо, ако дойджтъ турцитѣ и ме вземжтъ въ плѣнъ?

— Та зели би я, ръзбойницитѣ недни — говорѣше майорътъ. Вашата Наталия е брюнетка, и тѣ навѣрно би я испратили подаръкъ на самия султанъ.

— Що думате! Като че ли и азъ почвамъ да се страхувамъ! Но кажете ми право, като прѣдъ Бога: нали тѣ не могжтъ да доджтъ чакъ при насъ?

— Ще дойдѫтъ, непрѣменно ще дойдѫтъ! — плашѣше майорътъ Вѣра Павловна, съ твърда увѣренность, че той се шегува.

— Слава Богу, че продадохъ на караимитѣ всичкото си жито още не оженато. . . . Самички пакъ ще успѣеме да заминемъ, а ако имахме съ насъ и жито, тогава щѣше да бѫде бела. . . .

— Е, нека дойдѫтъ! — Азъ съ своитѣ инвалиди ще имъ дамъ да разберѫтъ! — Хвалѣше се майорътъ.

Сѫщата вечерь Евпатория я посѣти едно началствующо лице, което увѣри жителитѣ, че всичко е вѣтъръ и никакъвъ непраятель нѣма да дойде. По случай дохождането на тази „особа“ устройхѫ илюминация съ фейерверки. Особата остана въ градътъ за нѣколко дни.

VI.

Настана първи Септемврий 1854 г.

Отъ площадката на библиотеката, както обикновенно, наблюдавахѫ въ телескопъ офицери прѣимущественно отъ адмиралтейския корабъ „Великий князь Константинъ“. Корниловъ, който отъ день на день очекваше неприятеля, заповѣда да подновѫтъ крейсерството, но съ това, че параходитѣ да правѫтъ рекогносцировка безъ да се отдалечаватъ на значително растояние. Въ армията едва ли не всѣки день биехѫ трѣвога. Князь Меншиковъ както понапрѣдъ упорно утвърждаваше, че е късно вече, та неприятельтъ нѣма да нападне.

Офицерътъ, който наблюдаваше въ телескопа и даваше сигнали бѣше този пѫть Евгений Лесли, единъ отъ най-добритѣ моряци на черноморската флота.

— Василиевъ —, внезапно каза той на матроса-сигналисть, — дай по-скоро сигналъ: неприятелска флота се показва прѣдъ Севастополъ.

Въ това врѣме князь Меншиковъ, който спѣше въ своята стая въ Екатерининския дворецъ, биде събуденъ отъ

камердинера си, който му доложи, че е дошелъ нѣкакъвъ си гръкъ, увѣряющъ, че има да съобщи на княза нѣщо извънредно важно.

Князьтъ заповѣда да поканѭтъ гърка, който излѣзе че е капитанинъ на единъ търговски корабъ. Капитанинътъ обясни на лошъ русски езикъ, че вчера покрай мисъ Тарханкута заминали повече отъ седемнадесеть неприятелски кораби, съ очевидно намѣрение да извадѭтъ войски нейдѣ близо до Евпатория.

Между това Корниловъ, като получи нѣколко сигнали отъ библиотеката, рѣши самичъкъ да отидѣ тамъ, но прѣди да тръгне, повика единъ отъ своитѣ офицери, лейтенантъ Стеценко.

Стеценко бѣше отъ числото на тѣзи лица, които не обичахѫ дипъ Корнилова, за неговата строгость и взискателность по службата. На Стеценка бѣше възложено да завѣжда юнкеритѣ отъ всичкитѣ караби на флотата — длъжность деликатна, тъй като мнозина отъ юнкеритѣ, особенно отъ числото на знатната младежъ графски и княжески синове, бѣхѫ момчета доста буйни, обичахѫ да си сръбватъ, безчинствувахѫ по ресторантитѣ или задъ театралната площадь, въ едно отъ увеселителнитѣ мѣста на Севастополъ. Освѣнъ това на Стеценка се искаше по-скоро да си състави кариера, а отъ Корниловъ това можеше да се сдобие само посрѣдствомъ едно усърдие, но не посрѣдствомъ съ върски, които бѣхѫ дали на лейтанта достѫпъ при князь Меншикова.

За това пакъ Меншиковъ протежираше лейтенанта.

Като повика Стеценка, Корниловъ му каза, че по желанито на княза причислява го къмъ своя щабъ, и прибави, че го счита опитенъ, по неговата прѣжня кавказка служба, и за напрѣдъ ще го употрѣбява за разни поржки.

— Но при все това, вий не оставяйте вашитѣ въспитанници, — прибави Корниловъ: — Молѭ ви занапрѣдъ да обѣдвате у дома и да се прѣнесете на моята квартира.

Между това Меншиковъ бързаше къмъ библиотеката, дѣто се и срѣщна съ Корнилова.

— Не говорихъ ли ви още зимъсъ, че неприятельтъ ще излѣзе въ Кримъ! — каза той, като видѣ вице-адмирала.

— Какъ, ваша свѣтлость? Кѫдѣ? Какъвъ неприятель?

— Азъ получихъ най-достовѣрни свѣдения, че неприятельтъ се готви за излизанье близо до Евпатория, — каза Меншиковъ, като мрачно гледаше у Корнилова.

Корниловъ биде поразенъ отъ това извѣстие. Появлението на неприятеля въ по-голѣмо число, отъ колкото обикновенно, го наведе на мисъль, че съюзницитѣ иматъ намѣрение да атакуватъ Севастополъ отъ къмъ мореро — и изведнъжъ му казватъ за излизанието на неприятеля близо при Евпатория!

Карниловъ поблѣднѣ и каза буйно.

— Ваша свѣтлость! Та тамо има шейсеть хиляди четвъртини пшеница!

— Азъ знаехъ тѣхната тайна цѣль, — извика Меншиковъ, който бѣ съвършенно забравилъ или нищо не знаеше за тази пшеница.

— Сега единственния начинъ да попречимъ на тѣхното излизанье е да ги нападнемъ, — каза Корниловъ.

— Ще помислѭ за това.

— Видете ли, ваша свѣтлость, какъвъ гъстъкъ димъ, — каза Корниловъ, като се взираше въ далечината: — жално, че той ще ни побърка да преброимъ числото на корабитѣ.

Всички, които бѣхѫ на площадката при библиотеката, мълчахѫ нѣколко врѣме, като се ограничавахѫ само съ съобщенията на наблюдавшия въ телескопа офицеръ. Скоро можеше да се види съ просто око, че къмъ Севастополъ се приближава като че ли единъ цѣль фабриченъ градъ, съ множество димни трѫби.

Корниловъ испрати едного отъ ординарцитѣ на княза, младия мичманъ Ухтомски, да повика Стеценка, когото князьтъ рѣши да испроводи на рекогносцировка отъ къмъ сушата.

При видътъ на неприятелската флота у княза прѣмина мисъль: какво ще бѫде, ако съюзницитѣ извадятъ войски и отрежѫтъ Севастополъ отъ съобщение съ вътрѣшна Руссия не само отъ къмъ морето, но и отъ къмъ сушата?

Като пристигна на площадката при библиотеката, Стеценко видѣ тука Карнилова, Меншикова, неговитѣ адютанти и ординарци и много други лица. Меншиковъ заповѣдва на Стеценка да вземе отъ Кронетала колкото му трѣбватъ ка-

заци и да припкатъ къмъ Евпатория, а за резултатитѣ отъ своята рекогносцировка да съобщава съ записки въ пликове съ надписъ: „по заповѣдьта на главнокомандующия“. Такива пликове се пускахѫ безъ задържвание, по летучата поща, учредена отъ казаци.

— Тамъ въ Евпатория, — прибави князьтъ: — кажете на войнския началникъ, щото слабата му команда да отстѫпва не къмъ Симферополъ, а къмъ Перекопъ.

Меншиковъ побърза да си отиде въ двореца и веднага заповѣда до напишѫтъ слѣдующето распореждание: да се съсрѣдоточатъ всичкитѣ войски на рѣка Алма, да се прави въ батареитѣ усилено учение, да не испращатъ на работа въ пристанището и да се приготовляватъ за военни дѣйствия.

Корниловъ и Нахимовъ отъ своя страна заповѣдахѫ на всичкитѣ кораби да се готвѭтъ за походъ, макъръ че единъ противенъ вѣтъръ имъ отнимаше всѣка надѣжда да излѣзатъ въ морето. Цѣлъ день телеграфитѣ отъ Лукулла и Евпатория извѣстявахѫ за постепенното увеличение числото на неприятелскитѣ кораби.

Около шесть часътъ вечерьта тѣхъ ги прѣброихѫ повече отъ сто. Вечерьта настѫпи една пълна морска тишина.

Още сутриньта рано на този день, „комендантътъ“ на Евпатория, майоръ Бродский, получи отъ нѣкои гръцки капитани на кораби уведомлѣние, че къмъ пристанището се приближава една грамадна неприятелска флота. „Особата“, която бѣше въ града, веднага бѣга съ жандара си, съпровождана съ плачътъ и риданието на жителитѣ. [1])

Майорътъ сѫщо се насбърка. Той веднага испроводи при Меншикова единъ куриеръ, и безъ да знае какво трѣбва да направи при подобни обстоятелства, повика на съвѣщание околийския началникъ, сѫдията, доктора, пощенския управитель, и други официални лица, които не можехѫ да испобѣгнатъ заедно съ „особата“. Всичкитѣ се расположихѫ натерасата; у сѫдията се намѣри даже една хубава далекогледна тржба, получена отъ него въ видъ на „благодарность“ отъ едного отъ мѣстнитѣ землевладѣлци.

---

1) Ако се не лъжемъ, тази „особа“ е била вице-губернаторътъ.

Майорътъ, който бѣше въ пълна форма, откри засѣданието и каза:

— Иванъ Ивановичъ, Иванъ Петровичъ и Петръ Алексѣевичъ, азъ ви повикахъ днесь по една много важна работа.

— Знаемъ, знаемъ, приятелю, по-добрѣ безъ прѣдисловия, прѣкъсна сѫдията.

— По дддобрѣ захващайте ррраббббота, — каза управительть на пощитѣ, който сило заекваше и произнасяше думитѣ съ такива гримасси, при видътъ на които, както казваше сѫдията, и едно новородено дѣте би се засмѣло.

— Та тъй, господа, на всички ви е извѣстно, че неприятельтъ се приближи съ една силна флота. Моята работа е чиста: азъ имамъ иструкции, че вслучай на нападение отъ страна на врагътъ, който прѣвъсходствува нашия гарнизонъ съ сила . . .

Околийския начлникъ се измѣщо го гласъ държи.

— Ай че ни развѣсели! Зевзекъ пиеденъ! Прѣвъсходствува ни по сила! Дали не мислите да дадете едно генерално сражение?

Но смѣхътъ на началника никой не поддържа. Сѫдията сериозно го погледна, а друго едно отъ официялнитѣ лица изръмжа:

— Тебе да ти е сé да се смѣешъ. . .

Началникътъ се сконфузи и отъ тази минута прѣзъ всичкото врѣме на засѣданието не обели зѫбъ да каже нѣщо.

— Та тъй, господа, азъ съ своята команда веднага ще се отдалечѫ къмъ Симферополъ. Вѣщитѣ ми вече свързватъ. Жена ми е готова.

— Ради Бога ввие баремъ и моитѣ сандъци съ ссссебббе вземете, — каза управительтъ на пощата. — ссссамо пиппиправввителсственнини пари дввваннадддесссеть, хилляддди ще се набббержтъ, па осссвенъ товва чассстни ссссуммми има.

— Вие, Петръ Алексѣевичъ, за частната кореспонденция се не грижете толкова... Да спазимъ правителственнитѣ нѣща — каза сѫдията: — охъ, Господи! — Отгдѣ това наказание!

Околийския началникъ, отъ оставнитѣ хусари, отъ когото се чувствуваше лека миризма отъ спиртъ, почна сега

да суче своитѣ мустаки и погледна къмъ кмета съ такъвъ видъ като че се готвѣше да го погълне. Кметътъ, единъ тлъстъ търговецъ въ сини дрѣхи, седѣше на края на масата и постоянно си триеше потното лице съ една червена кърпица.

— Е, какъ господа, за карантината? — попита майорътъ. — Този въпросъ го беспокоеше по-вече отъ всичко, тъй като не знаеше въ точность значението на испълнявата отъ него длъжность, та се страшно боеше отъ отговорность.

— Ето що . . Вий си отивате съ вашата слабосилна команда, а азъ, дяволъ да го вземе, оставамъ, — героически произнесе изчалникътъ, като удари съ юмрукъ на масата: — Да не бжда хусаръ за напрѣдъ, ако ми мрънне окото отъ французина! Малко ги блъскахме въ дванадесетата година.

— Ако е тъй, то и азъ ще остана, — рѣшително каза комендантътъ. — Жена ми съ дѣцата ще испратя съ пощенски кола, вие по добри конье ни дайте Петръ Алексѣевичъ, а пъкъ азъ ще ви дамъ хора, тѣ всичко ще ви приготвятъ, и конвой ще ви дамъ за правителственнитѣ сандъци.

— Готттовъ съмъ да ви уссслужа — каза управителътъ на пощата.

— Ами ние какво ще правимъ, братя мили, каза кметътъ, като стана и почна да се кланя и на двѣтѣ страни: — Защото, съ примѣръ да кажя, това е цѣло разорение..., Азъ имамъ толкова хиляди четвъртини пшеница, освѣнъ други работи...

— Ти да си пожъртвувалъ пшеницата на армията! Злорадно каза началникътъ: — Умѣете да се надувате съ богатство, сега исплащайте грѣховетѣ си. Не искà по износна цѣна да ми продадешъ овесъ, храни сега францускитѣ конье.

Сждията, който дълго врѣме наблюдаваше прѣзъ тржбата, извика внезапно.

— Е, господа, до дѣто ние тука сждимъ и прѣсждаме, тѣзи окаянни иджтъ насамъ съ всичка сила. Ето, вижте! — Той вржчи тржбата на коменданта. Дѣйствително, на хоризонта се показа вече парахода „Трибунъ“, а подиръ чет-

вътъ часъ можехѫ да се забѣлѣжѫтъ множество черни точки, които скоро се оказахѫ кѫлба димъ отъ неприятелскитѣ параходи.

Въ града, дѣто отъ сутриньта още чакахѫ неприятеля, се повдигна гюрултия, като въ врѣме на пожаръ, толкова повече, че жителитѣ мислѣхѫ, какво идѫтъ ужъ турци. Всички, както можѣхѫ си събирахѫ нѣщата, търгувахѫ и се карахѫ съ коларитѣ — татари, викахѫ, суетѣхѫ се и когато неприятелската флота се приближи къмъ пристанището, почти цѣлия чиновнишки свѣтъ на Евпатория вече окончателно събираше своитѣ домашни нѣща. Много жени горко плачѣхѫ, уплашени дѣца цвичѣхѫ, съ една дума бѣше сѫщинско стълпотворение.

Бѣше пладнѣ, когато винтовия фрегатъ „Трибунъ“ като се повърна къмъ града отъ къмъ ширината си и плашѣше жителитѣ съ своитѣ тридесеть и шесть топове, хвърли котва, безъ да има възможность да се приближи до брѣгътъ, по причина на плитката вода. Къмъ фрегатътъ отплува една русска зелена карантинна лодка и, като прѣгледа въ кораба, повърна се назадъ. Малко по далече се виждаше безбройно число мачти и параходни трѫби. Скоро при брѣгътъ спрѣ една неприятелска лодка съ парламентерски флагъ, въ която се намираше между други, французкия полковникъ Трошю и английския — Стиль. На брѣга ги срѣщнахѫ комендантътъ, началника, кмета и нѣколцина търговци — караими, татари и русси.

Полковникъ Трошю гордо се приближи къмъ коменданта и като приложи на мъгновение рѫката си къмъ козирока, помоли прѣводчика, който бѣше съ тѣхъ и който се обясняваше криво-лево по русски, да каже на „губернатора“ какъвто той помисли че е майорътъ, да му каже, че съюзницитѣ искатъ да имъ се прѣдаде града и ако тѣхното искание бѫде испълнено, тѣ прѣдставятъ на „гарнизона“ право безъ прѣпятствие да отстѫпи.

— Всичко това азъ разбирамъ, — каза майорътъ: — но перметте..., монсье.. дяволъ да го вземе азъ нѣкога умѣехъ парле франсе, но сѣга съвсѣмъ съмъ забравилъ.... Е, сѐ едно, но позволете ми да узнаѭ, съ кого имамъ честь да говорѭ?

Полковникъ Трошю си каза името и продума чрѣзъ прѣводчика, че е испратенъ отъ самия главнокомандующъ маршалъ Сентъ-Арно.

— Въ такъвъ случай, господине, позволете ми да видѫ полученото отъ вашето началство прѣдписание.

Трошю почна да дуби търпение и помоли майора чрѣзъ прѣводчика по-скоро да вземе бумагата, въ която стоехѫ условията за прѣдаваньето на града, но майорътъ я не взимаше въ рѫцѣ.

— Не, извинете... Перметте... У насъ сѫществуватъ карантинни правила. Понапрѣдъ трѣбва да напушите бумагата и тогава само ще я приема отъ васъ — знаѭ ли, може по вашинско да има чума.

Прѣводчикътъ прѣдаде тѣзи гуми на Трошю; послѣдниятъ се усмихна и заповѣда да кажатъ отъ негова страна, съ думи съдържанието на бумагата, която гласѣше, че съюзницитѣ иматъ намѣрение да излѣзътъ въ Евпатория не покъсно отъ единъ часъ и молѭтъ жителитѣ да се не беспокоятъ, тъй като честьта на Франция гарантира за неприкосновенностьта на имуществата на всичкитѣ мирни граждани.

— Да излѣзѫтъ, струва ми се, азъ не могѫ да имъ попречѫ — шепна майорътъ на ухо на началника. — Какво ще кажете вий, приятелю?

Началникътъ, който одеве се толкова храбрѣше, постресна се малко, но не отъ страхъ прѣдъ неприятеля, а отъ страхъ за нѣкаква отговорность прѣдъ началствотото, макъръ че нему не му бѣше подчиненъ града, а околията.

— Вий настоявайте, по причина на карантината, може би съ това поне ще спечелимъ врѣме.

Майорътъ бѣше единъ отъ тѣзи мирни военни хора, комуто прѣзъ цѣлъ животъ се не бѣ случило да се срѣщне съ неприятель, съ исключение на черкезитѣ — по-рано той бѣ служилъ въ Кавказъ. Но черкезитѣ сѫ разбойници, — мислѣше си той, а какъ да се отнесе съ тѣзи, толкова, повидимому любезни неприятели? Той положително не знаеше какъ да се държи въ този случай, и помнѣше само, че трѣбва да се съблюдаватъ карантиннитѣ правила.

— Да излѣзете тукъ, азъ разбира се, не могѫ да ви побъркамъ, каза майорътъ: — но всичкитѣ ваши войници,

офицери, даже и генералитѣ ви трѣбва да издържатъ ѐдна седмодневна карантина.

Като узна отъ прѣводчика съдържанието на тѣзи думи, Трошю се искикоти, нѣщо съ което доста наскърби майора.

— Та знаете ли вий, извика горделивия французинъ: — че подиръ седемь дни всичката наша седемдесеть хилядна армия ще бѫде въ вашия Севастополъ. Та що, господинъ губернаторе, ако не приемемъ вашитѣ условия?

— Тогава азъ нѣма да ви позволѭ да излѣзете тукъ, твърдо каза майорътъ, който нито за минута се не замислюваше върху въпроса, могѫтъ ли двѣстѣ войници отъ неговата нищожна команда да удържѫтъ срѣщу седемдесѣть хиляди армия.

— Ами ако ние при все това излѣземъ на брѣга?

— Тогава азъ ще се оплача.

— Кому? Ние дѣйствуваме възъ основание правилата на воюванѣето и нашия императоръ напълно ще удобри дѣйствията ни, — каза Трошю.

— Но молѭ ви се, господинъ полковникъ! — извика майорътъ, като промѣни упорития тонъ и почна да приказва умолително: — защо и какъ да ви отговарямъ — вие ме мамите! Нали имамъ и азъ жена и дѣца. Мене ще ме дадѫтъ въ сѫдъ. Ради Бога, подчинете се на нашитѣ правила. Да издържите карантина — бога ми ви казвамъ, това е съвсѣмъ дребна работа! Даже азъ ще се завземѫ прѣзъ всичкото това врѣме да доставямъ на вашитѣ войници печенъ хлѣбъ или брашно, както искате: у нашия градъ има много жито — у търговцитѣ ще се набере до шейсетъ хиляди четвъртини. И воденици има тука, до самия морски брѣгъ.

Английския полковникъ Стилъ, който прѣзъ всичкото врѣме си мълчѣше наостри уши и попита прѣводчика колко чували ще излѣзе. Като узна що е руска четвъртина, той въпрѣки всичкото си английско храднокръвие, едва не подскочи отъ радость и мисленно нарѣче майора глупецъ. Англичанинътъ веднага се обърна къмъ кмета и го попита чрѣзъ прѣводчика, може ли той да имъ доставя брашно и по каква цѣна?

— Може, ваше прѣвъсходителсто, — каза кметътъ: Само недѣйте зло да ни сторите. Колкото за цѣната, много лесно ще се спогодимъ. А ние, много драго ние да ви дадемъ

брашно. Жито имаме тука достатъчно та и воденици има, азъ мислѭ до четиресетъ се намиратъ! Само мои има четири: ефтино ще ви взема за мливо. Като говорѣше това, кметътъ си помисли:

— Вичкото си гнило жито ще продамъ на тѣзи душегубци. На свои хора не бихъ продалъ развалено брашно, а тѣзи безобразници защо да ги жалѭ? Не имъ падамъ доленъ!

— Подиръ единъ часъ ний ще излѣземъ на брѣга, — каза Трошю, като свърши спорътъ си съ майора: — А колкото за карантината, не страхувайте се! ний ще пишемъ на вашето правителство, че вий сте испълнили своята длъжность. Вий сте отличенъ войникъ, господинъ губернаторе. Вамъ и на вашия гарнизонъ ний, както казахъ, прѣдоставяме право на отстѫпление. Жителитѣ на града нека си останатъ при мирнитѣ занятия. Тѣхъ никой нѣма да ги закача, гарантирамъ ви за това съ честьта на Франция.

— Боже, боже! ще ме осѫдятъ строго! — мислѣше си майорътъ: — Тогава, ради бога, поне дайте това писменно и опушете бумагата, иначе пощата нѣма да я приеме, — каза майорътъ, събра своята шепа войници и тръгна съ тѣхъ къмъ Симферополь.

Градътъ биде скоро заетъ отъ единъ английски отрядъ. Като стѫпихѫ въ Евпатория, англичанитѣ веднага поискахѫ депутация отъ мѣстнитѣ татаре. Англичанитѣ бѣхѫ увѣрени, че едното тѣхно появление ще възмути противъ русското владичество всичкитѣ кримски татари. За по-голѣма важность тѣ извѣдохѫ и доведения съ тѣхъ турски молла, комуто порѫчахѫ да обясни на татаритѣ, че съюзницитѣ сѫ дошли тука да защитѭтъ главата на мусулманитѣ — великия Халифъ, т. е. султана, отъ несправедливото нападение на Руссия.

Старцитѣ татари въртѣхѫ съ глави. Най-послѣ единъ отъ тѣхъ излѣзе напрѣдъ и каза една дълга цвѣтиста рѣчь, въ която обясни, че татаритѣ привѣтствуватъ всѣки чужденецъ, който се явява при тѣхъ съ мирни намѣрения, но че тѣ и тѣхнитѣ бащи сѫ живѣли спокойно подъ властьта на русския царь; каква е властьта на господаритѣ французски и английски — това тѣ още не знаѭтъ, и за това нищо не могѫтъ да кажѫтъ.

Ангийскиятъ офицерь, който говорѣше съ депутацията, попита чрѣзъ драгоманина, могжтъ ли татаритѣ да доставятъ на съюзницитѣ храна? Хората отъ депутацията отговорихж, че продаватъ всѣкиму, който иска съ пари, но заедно съ това считатъ дългъ на гостоприемство да снабдѣжтъ гоститѣ на първъ случай съ всичко необходимо, безъ всѣкакво заплащанье.

Голѣма бѣше досадата на англичанитѣ, когато татаритѣ се не съгласихж да приемжтъ тѣхния гиней, и ако нѣкои прѣдвидливи англичане се не бѣхж снабдили съ русски полуимперияли, то въпрѣки обѣщаното татарско гостоприемство, оставениятъ тукъ гарнизонъ трѣбваше въ първитѣ дни на своето стоение въ Евпатория да се нуждае отъ най-необходимитѣ нѣща, или да се занимава съ кражба.

VII.

Цѣлата вечерь се събира и нарѣжда съюзната флота.

Още не бѣ изгаснала вечерницата, когато неприятельтъ се нарѣди напрѣдъ, паралелно съ брѣгътъ: английскитѣ кораби съставляваxж сѣверната, лѣва часть на флотата, а французскитѣ и турски кораби заехж южната, дѣсна страна.

Брѣгътъ, срѣщу който стоеше съюзната флота, прѣдставляваше значително удобство за слизанье, тъй като соленитѣ езера, които се намирахж при самия брѣгъ, служѣхж естествена прѣграда за русскитѣ войски, ако тѣ се явѣхж да побъркатъ на съюзницитѣ. Но при все това излизанието на брѣгътъ не би било лесна работа, ако не му благоприятствуваше пълното отсжтствие на русскитѣ войски и пълното спокойствие на морето, нощно врѣме; при все това едно странно приключение едва не развали цѣлия планъ на излизаньето на брѣга.

За да отстранятъ всѣка неразбория, съюзницитѣ се условихж да пустнжтъ въ водата единъ чамъ, който да служи граница между французи и англичане. Но нѣкои командири на французски кораби намѣрихж, че брѣговата брѣзда, назначена за излизанье тамъ е доста тѣсна и затова тайно отъ своитѣ съюзници поржчахж на офицеритѣ си да потръгнатъ чама малко по-налѣво,

тъй че англичанитѣ да се принудятъ да излѣзнѫтъ право въ блатото, което се намираше между двѣтѣ езера. Контръ-Адмиралъ Лайонсъ, който завѣждаше излизанието на англичанетѣ, като се събуди на разсъмвание, видя отъ кувертата на своя „Агамемнонъ", че чамътъ се не намира на мѣстото си и доде въ ужасъ. Като знаеше характера на английскитѣ войници и матроси, той веднага съобрази, че ако се почне излизанието по прѣжния планъ, то между англичанетѣ и тѣхнитѣ съюзници може да се породи сбиванье, което ще приведе къмъ най-печални слѣдствия. Трѣбваше да се обърне цѣлата английска флота още по налѣво и да се излиза срѣщу голѣмото езеро, като се прѣдостави на французитѣ и турцитѣ излизаньето да стане на прѣжното мѣсто.

Другата зарань на втори Септемврий врѣмето бѣше много хубаво, морето свѣтеше подъ лучитѣ на слънцето съ златни вълни и неговата повърхность, гладка като огледало, съперничеше съ повърхностьта на соленитѣ езера; прѣдъ очитѣ на съюзницитѣ се откриваше видътъ на доста „нискитѣ брѣгове, които отдѣляхѫ езерата отъ морето. Военнитѣ кораби се бѣхѫ спрѣли въ растояние на единъ и половина километръ отъ брѣгътъ. Голѣмитѣ параходи и транспортитѣ бѣхѫ покрити отъ хора, а войницитѣ почнахѫ да излизатъ съ ладии и мауни. Чу се единъ топовенъ изстрелъ отъ корабътъ „Ville de Paris" (градъ Парижъ) — сигналъ за начало на французското излизанье на брѣгътъ. Тѣхнитѣ ладии тръгнахѫ наредъ, съ знакове и съ музика на чело. Ефектътъ бѣше напълно театраленъ. Англичанитѣ, по причина на пакостьта, която имъ сторихѫ французитѣ миналата нощь (може би съ цѣль да ги прѣдварятъ и да излѣзѫтъ на брѣгътъ първи) почнахѫ да излизатъ малко по-късно.

Въ сѫщото това врѣме, когато английския генералъ квартирмейстеръ Ери, съпровожданъ отъ генералъ Браунъ слѣзохѫ на брѣгътъ и почнахѫ да разглеждатъ мѣстностьта, задъ голѣмото езеро на единъ тѣсенъ насипъ, се появихѫ четири всадника. Това бѣше лейтенантъ Стеценко, испратенъ отъ Меншикова въ Евпатория, до дѣто той не достигна, и съ него три казаци. Още отвечерь Стеценко, като се намираше на четири километра отъ Евпатория, видѣ неприятелската флота и почна да брои съ помощьта на казацитѣ корабитѣ на неприятеля, отъ които наброи повече отъ сто.

Той се не рѣши да отиде понататъкъ, намѣри на пжтя една колиба, и като се скри тамъ да нощува, испрати съ казацитѣ двѣ записки. Единъ отъ казацитѣ той испрати въ Евпатория.

Послѣдниятъ се върна съ извѣстие, че комендантътъ съ войницитѣ си е тръгналъ нататъкъ, а нѣмецътъ-докторъ и околийския началникъ паднжли въ плѣнъ. Дѣйствително, англичанитѣ турнахж и двамата тѣзи прѣдставители на мѣстната администрация подъ затворъ за съпротивление противъ распорежданията на англійскитѣ офицери.

Доктора англичанитѣ безъ церемония принудихж да лѣчи тѣхнитѣ войници. Околийския началникъ никакъ не познаваше англійското началство и буйствува до тогава, до дѣто го не обявихж формално воененъ плѣнникъ.

Третия казакъ Стеценко испрати при Меншикова и Корнилова съ писма, въ които съобщаваше, че близо до Евпатория съюзната флота стои въ тѣснота и безпорядъкъ и че могло би прѣзъ нощьта да се испрати тукъ единъ параходъ съ запалителни вещества, който да запали неприятелската флота. Казватъ, че Корниловъ искалъ да испрати единъ такъвъ параходъ, но князь Меншиковъ не позволилъ, като намиралъ тази мѣрка за несвоевръменна.

Сега Стеценко се намираше прѣдъ англійската флота ан съвършенно открита мѣстность, и съ любопитство, а и съ извѣстно неприятно чувство гледаше на цѣлата гора отъ мачти, гледаше и ярко-червенитѣ мундири на войницитѣ, които пъстрехж корабитѣ.

— Какъ мислишъ ти, Траилинъ, — попита Стеценко едного отъ квзацитѣ: — какво би станжло ако тѣ почнатъ да стрѣлятъ върху насъ?

— Нѣма да стрѣлятъ, ваше благородие! Струва ли си на трима хора да хвърлятъ съ топове. А съ пушки нѣма да ни достигнжтъ, освѣнъ ако почнатъ да стрѣлятъ съ Штуцеровитѣ пушки. А ето струва ми се, ваше благородие, двама отъ тѣхъ, като че сж офицери. Ще заповѣдате ли да ги подгонимъ?

— Ти полуделъ ли си, какво? Не виждашъ ли, че се отдѣлятъ отъ корабитѣ двѣ лодки?

— Нищо, ще успѣемъ да побѣгнемъ, ваше благородие! А ако не, може и да ги застрѣляме.

— Скоро, трѣбва да се махнемъ отъ тукъ, Маршъ слѣдъ мене.

Тѣ потеглихѫ къмъ една плоска възвишепость, която се намираше между езерата. Между това отъ къмъ югъ се показа единъ татарски керванъ съ дърва. Татаритѣ, съ овчи калпаци и дълги дрѣхи едва карахѫ своитѣ лениви волове.

Стеценко, който се мислѣше вънъ отъ всѣка опасность, заповѣда на казацитѣ да викатъ на татаритѣ, да отбиѭтъ отъ пѫтя, тъй като неприятельтъ може да имъ вземе дървата, — материялъ, който е много нуженъ и за русскитѣ войски.

Двамина отъ казацитѣ се устрѣмихѫ съ обикновенъ конски ходъ къмъ кервана, като викахѫ на татаритѣ, но тѣ като не разбирахѫ въ що се състои работата, равнодушно гледахѫ на съюзнатѣ флота и прѣспокойно си продължаваха пѫтя.

Единъ отъ казацитѣ бѣше вече на сто и петдесеть крачки отъ кервана и силно имъ викаше по татарски.

Татаритѣ, най послѣ разбрахѫ и отбихѫ отъ пѫтя; но въ това врѣме една рота англичани се вече въскачваше на възвишенностьта и даде единъ залпъ. Куршумитѣ прѣлѣтяхѫ и казакътъ, безъ да обръща внимание на червепитѣ мундири, продължаваше да вика. Англичанитѣ пустнахѫ още нѣколко куршуми въ казацитѣ, но татаритѣ тръгнахѫ по другъ пѫть. Въ това врѣме пристигнахѫ двамата казаци, испратени отъ Стеценка да наблюдаватъ що вършѫтъ французитѣ.

— Ваше благородие, французи вървѭтъ насрѣща ни и ще ни отсѣкѫтъ пѫтя.

— На кѫдѣ тръгнахѫ тѣ?

— Срува ми се, къмъ Контуганъ.

— Да вървимъ тогава задъ тѣхъ, а отъ тамъ къмъ Алма.

Князьтъ бѣ заповѣдалъ на Стеценка отъ рекогносцировката да бърза не въ Севастополъ, а къмъ рѣка Алма, дѣто той вече бѣ далъ приказъ да се събиратъ войскитѣ.

Между това излизанието на брѣга си вървѣше по своя редъ и, благодарение на тихото, спокойно врѣме, то происхождаше въ много добъръ редъ, особенно у англичанитѣ,

които скоро испреварихѫ французитѣ, макъръ че бѣхѫ захванали по-късно.

Редове на английски лодки, расположени една до друга на длъжъ повече отъ два километра, бърже потеглихѫ къмъ брѣгътъ. Можеше човѣкъ да си помисли, че присѫтствува на нѣкое напрѣдварванье на рѣка Темза. Равномѣрнитѣ удари на веслата избраздихѫ водата. Гледавшитѣ отъ кувертитѣ на корабитѣ викахѫ ура! на офицерьтъ, който пристигна пръвъ. Подиръ голѣмия татарски керванъ на брѣгътъ се появи още единъ, който не правеше опитъ да побѣгне и английскитѣ войници безцеремонно го завладѣхѫ; керванътъ бѣше пакъ съ дърва и само въ една кола имаше дребни круши. Войницитѣ лакомо почнахѫ да яджтъ отъ тѣзи плодове. Татаритѣ навъсено гледахѫ на распилението на своето имущество и бидохѫ крайно изумени, когато единъ английски офицеръ, чрѣзъ прѣводачътъ-турчинъ ги попита за цѣната, записа имената на притежателитѣ и обяви, че всичко което отъ частни лица вземѫтъ английскитѣ войници, ще бѫде заплатено. Подиръ малко, едно странно, печално зрѣлище се прѣдстави прѣдъ очитѣ на английскитѣ войници, които се скитахѫ по възвишенностьта, като блѣщѣхѫ на слънцето, съ своитѣ щикове. У мнозина отъ тѣхнитѣ другари, които на сутриньта бѣхѫ весели и бодри, къмъ пладне се показахѫ силни признаци на холера. Холерата се появи въ съюзната флота още въ врѣме на плуването. Подиръ пладнѣ отъ хълмътъ почнахѫ да спускатъ войници, които носѣхѫ на походни носилки бѣли тѣла. Това бѣхѫ болнитѣ и умрѣлитѣ, покрити съ бѣли платна. На болнитѣ лицата бѣхѫ открити, а мъртвитѣ бѣхѫ завиени. Болнитѣ отнесохѫ назадъ въ лодки и ги закарахѫ на корабитѣ; а за мъртвитѣ, тукъ при подножието на хълмътъ, почнахѫ да копаѭтъ гробове.

Излизанието на брѣгътъ се продължаваше и хората бѣхѫ, въобще казано, весели, особенно войницитѣ, които бѣ уморило продължителното морско пѫтуване. Смѣшно бѣше да се гледатъ грамаднитѣ шотландски гвардейци, горски жители, които не бѣхѫ привикнѫли на море и на които матроситѣ, като ги изваждахѫ отъ ладиитѣ, подавахѫ рѫцѣ като на госпожици.

Настана вечерь. Врѣмето се измѣни; духна вѣтъръ и докара облаци; на англичанитѣ, които бѣхѫ свалили цѣлата си пѣхота оставаше да свалятъ още кавалерията и часть отъ артилерията си. А Французитѣ, които нѣмахѫ кавалерия, не бѣше свалена още една часть отъ пѣхотата и почти цѣлата имъ артилерия.

Прѣзъ нощьта завали силенъ дъждъ. Излѣзлитѣ войници почнахѫ да се готвятъ за нощуванье, кой какъ умѣеше. Англичанитѣ нѣмахѫ походни палатки; тѣхъ не можихѫ да ги свалятъ отъ корабитѣ, по недостатъкъ на транспортни срѣдства. Злополучнитѣ войници лѣгахѫ право въ кальта, завиени въ одеялата си и пазейки не толкова себе си, колкото своитѣ хубави мундири; но одеялата се съвсѣмъ измокрихѫ. Французитѣ се настанихѫ малко по-добрѣ. Тѣ носехѫ съ себе си малки палатки, които остроумно бѣхѫ нарѣчени кучешки колиби, тъй като въ такъва палатка не можеше нито да се сѣдне, нито да се стои правъ, а само можеше да се лѣгне, свитъ на кълбо, като куче. Най-добрѣ отъ всички се настанихѫ турцитѣ, отъ които по двама войници носѣхѫ платна отъ палатки, а подпиралата носѣхѫ други войници. Отъ всичкитѣ съюзници,* турцитѣ, по-голѣмата часъ хора съ срѣденъ ръстъ, имахѫ най-добъръ войнственъ изгледъ. У французитѣ и англичанитѣ, едва ли не половинъ отъ армията имъ се състоеше отъ млади войници и новобранци. Турцитѣ, въпреки лошото врѣме, съ равнодушие на сѫщински азиатци си пиехѫ кафето и пушехѫ съ лули, като възбуждахѫ завистъ у треперящитѣ и измокрени до коститѣ си европейци.

VIII.

Тихо и мирно тѣчеше живота на обитателитѣ въ една раскошна дача, която се намираше близо до село Контуганъ и принадлежеше въ това врѣме на извѣстния прѣдприемачъ и милионеръ, гръкътъ Бенардаки. Притежательтъ на дачата живѣеше въ туй врѣме нѣкадѣ си въ Миланъ или въ Венеция; управляющиятъ, единъ порусенъ гръкъ Папа-

*) 5

лекси, който имаше и единъ свой малъкъ чифликъ въ Кримъ, бѣ отишелъ по работа въ Симферополъ, а въ чифлика бѣше останала жена му, половинъ рускиня и половинъ молдованка, Вѣра Павловна, една пълна и бѣла дама, отъ този типъ жена, които най-сполучливо могжтъ да се сравняватъ съ една мека баничка; впрочемъ доста испъкналитѣ ябълчици на лицето ѝ му прадаваха до нейдѣ четвъртитъ видъ.

При всичкото свое външно добродушие, Вѣра Павловна бѣше добра само къмъ дъщеря си, но доста сурова по отношение къмъ крѣпостнитѣ дѣвойки. Само крайната ѝ лѣнность не ѝ позволяваше да се расправя съ тѣхъ лично. А лѣнностьта на Вѣра Павловна бѣше чисто молдованска. Тя по цѣли часове сѣдѣше на едно ниско миндерче въ стаята си, съ полуотворени очи и задремала, а ако дойде на себе си и се свѣсти, то само тогава когато почнжтъ да ѝ досжждатъ мухитѣ. Тогава тя повика Машка или Дашка и каже:

— Машке, повикай ми Теодосия и ѝ кажи да ми пропъжда мухитѣ.

Случваше се и тъй, че стайната слугиня като влѣзе, въ бързина счупи нѣкоя чиния. Звукътъ на разбитиятъ ссждъ къса нервитѣ на Вѣра Павловна, но тя се не рѣшава да се развълнува и никога не става, но извика.

— Дашке, приближи се насамъ, безобразнице.

Дашка покорно се приближи и прѣдварително почне да хлипа, като знае, че ще има расправия.

Вѣра Павловна лѣниво изважда изъ коситѣ си една игла съ червена восъчна главичка (да прави такива игли, бѣше, както се види, единственната работа, на която тя бѣше способна) и я забоде до половина въ нѣкоя мека часть на тѣлото на виновната Дашка. Само въ случай на извънреденъ гнѣвъ, Вѣра Павловна скачаше отъ миндерчето и тогава слугинитѣ треперехжа, като знаехжа че ще ги испратжтъ въ обора, гдѣто съ тѣхъ ще се расправи файтонджията, подъ надзора на неумолимия градинарь нѣмецъ, който педантически ще брои ударитѣ.

Единственната дъщеря на Вѣра Павловна, Наташа, която скоро бѣ свършила института, се не отличаваше съ особенна чувствителность и впечатлителность, и домашната обстановка само на първо врѣме я порази. Малко по малко

Наташа почна да навиква на този животъ и даже въ минути на раздражение привикна да щипе прислужаващата ѝ дѣвойка. Впрочемъ тя не бѣше зла по природа. Темперамента на Наташа бѣше като бащиния ѝ, живъ, вспилчивъ и подвиженъ. Не напразно майка ѝ неможи да я научи да гледа на карти и да се търкаля на миндерчето.

Наташа бѣше въ одесския институтъ другарка на познатитѣ намъ дѣвойки Саша и Лиза Минденъ и както тѣхъ обичаше музиката, макъръ че дрънкаше само пиеситѣ на Котски и Калкбреннера. Тя бѣше доста буйна мома, която по редъ обожаваше всичкитѣ прѣподаватели въ института, безъ да исключава даже странния Картамишевъ. Впрочемъ, като прѣставаше да обожава нѣкого отъ учителитѣ, вѣтренната Наташа веднага захващаше да се подиграва съ него.

Една зарань Наташа расказваше разни анегдоти за своитѣ бивши кумири.

— Ахъ maman, какъвъ смѣшенъ бѣше въ института учительтъ Картамишевъ. Братовчедътъ ми Сержъ расказваше, че у тѣхъ въ Ришельовския Лицей за него единъ пѫтъ съставили ребусъ. Вземали въ врѣме на урокъ и заковали на стената една карта, връзъ нея една мрътва мишка (ихъ, каква мърсота! азъ за нищо не бихъ взела въ рѫцѣ такъво нѣщо) и буквата фертъ. Ето че излѣзло: Карта-миш-евъ. А нашата душичка, дългоносиятъ Минаковъ! Ахъ какъвъ смѣшенъ бѣше! Ний го бѣхме кръстили прѣдводитель на аргонавтитѣ.

— Защо? — попита майката, като се прозина и слѣдваше да хвърля на карти.

— Ето защо: единъ пѫть на испита въ нашия классъ дойде самия министеръ. Минаковъ страшно се уплаши, понеже историята у насъ никой не знаеше, освѣнъ историята на Франция, която ний знаехме отъ уроцитѣ на французката литература. Министрътъ пита едно момиче: кой е билъ прѣдводителятъ на аргонавтитѣ? Минаковъ вижда, че тя незнае и подсказва тихичко: Я...Я...Я... т. е. Язонъ. А момичето чува „Я“ и изведнъжъ, безъ да му мисли много, каже: Иванъ Ивановичъ Минаковъ! Даже министерътъ се засмѣ, а Минаковъ толкова се насбърка, знаешъ maman, той имаше привичка да се чеше по носътъ и внезапно

вмѣсто своя носъ, хвана носътъ на инспектора Брунъ. Ама че бѣше скандалъ!

— Глупости, — отговари майката, като сѐ продължава да се прозява: — но знаешъ ли Наташа: картитѣ ми показватъ пѫть, сетнѣ писмо... Пиковата дама се интересува отъ купа попъ и задъ тѣхъ излиза скарванье съ каро дама. Какъ мислишъ ти, що би значило това?

— Вѣроятно... да, впрочемъ не знаѭ maman, вашитѣ карти всѣкога лъжатъ.

— Ехъ и ти, лъжатъ... Ето че съвсѣмъ забравихъ! трѣбва да се отидѣ и да се види втасали ли сѫ крушитѣ въ голѣмото дърво. Искашъ ли да отидемъ?

— Да идемъ, мамо. Азъ ще помолѭ Карлъ Францовичъ да ми откъсне нѣколко съвсѣмъ узрѣли круши.

Карлъ францовичъ бѣше градинарь — нѣмецъ отъ колониститѣ, младъ мѫжъ на 35 години и доста сантименталенъ. Той знаеше Шиллера наизустъ, въздишаше по Наташа, която се смѣеше надъ него, задъ гърбътъ му го наричаше картофа, а прѣдъ очитѣ му кокетничеше до нейдѣ, както и съ всички колко годѣ прилични млади хора. Съ Вѣра Павловна нѣмецътъ-градинарь бѣше въ вѣчна вражда, тъй като жената на управляющия имаше претенция да го командува, а той считаше, че служи само на своя патронъ Бепардаки. Освѣнъ това Вѣра Павловна бѣше любителка на кокошки и патки, а тѣзи птици разваляхѫ градината. Често се случваше разядосания нѣмецъ да се затече при Вѣра Павловна като вика: „пакъ вашитѣ кокошки ми правятъ пакость“. И за да се избави отъ неканенитѣ си гости въ градината, нѣмецътъ си взе едно куче-понтеръ, което удушваше кокошкитѣ; оттука произлизахѫ нови расправии съ мадамъ Папалекси и ако не бѣ неговото обикалянье около Наташа, нѣмецътъ отдавна би оставилъ това, по неговитѣ думи, проклѣто мѣсто. Впрочемъ, както видяхме, нѣмецътъ съ готовность испълняваше заповѣдитѣ на Вѣра Паплoвна, по отношение на екзекуциитѣ.

Наташа и майка ѝ се приближавахѫ по главната алея на градината къмъ голѣмата круша, която раждаше много хубави плодове. Нѣмецътъ въ лѣтни дрѣхи и голѣма сламена шапка, стоеше близо до дървото и, като видя майката и дъщерята, поклони се и въздъхна.

— Карлъ Францовичъ, откъснете ми тази круша тамъ, — каза Наташа, като показа на една зачервила се голѣма круша, която скоро щѣше да падне отъ дървото. Нѣмецътъ си взе въ една ржка шапката, въ другата една дълга вървлина съ кука и майсторски откъсна крушата, която падна право въ шапката. Той подаде плодътъ на Наташа.

— Ами момитѣ прѣкопватъ ли зеленчука? — попита мадамъ Папалекси.

— Разбира се, — сухо отговори нѣмецътъ: — чувайте, госпожо, какъвъ хубавъ концертъ даватъ тѣ.

— Наистина чуваше се една пѣсень, която пѣехж селскитѣ момичета, като провличахж дрезгави, невъзможни сопранови ноти.

Внезапно пѣнието прѣстана, чу се говоръ и шумъ, и нѣколко момичета се затекохж къмъ старото крушево дърво.

— Що има? — попита мадамъ Папалекси: — Азъ ще ви кажж вамъ, мързелки недни! почакайте.

— Погледнете сама, госпожо. . . . . Турци идѫтъ и всички въ червени шалвари. Прѣзъ оградата се хубаво види.

Дѣйствително, като се застанеше при оградата, можеше да се види на малко растояние единъ полкъ французки зуави, който повидимому се приближаваше къмъ господарския чифликъ.

— Боже мой! Турци! — извика, като плѣсна съ ржцѣ мадамъ Папалекси, която сжщо взе зуавитѣ по облѣклото имъ, за турци. Всичката нейна флегматичность веднага исчезна. — Скоро! да се бѣга. . . Богъ знае какво нещастие. . . . Проклетиятъ пика тузъ! Азъ така и прѣдполагахъ, че ще се случи нѣкое нещастие. . . Моя Наташке. . . . По скоро, тебе ще те грабнатъ! Да бѣгаме.

Нѣмецътъ почна да се върти насамъ-нататъкъ, въ единъ мигъ се распореди да впрегнатъ файтона, помогна да свържатъ нѣкои вѣши и подиръ половинъ часъ, майката и дъщерята полѣтяхж съ четири добри конье въ файтона, къмъ Симферополъ. Нѣмецътъ сѣдѣше на прѣдната скамейка и тъй като файтона бѣше тѣсенъ, неговитѣ колена се допирахж до колената на Наташа. Той умилно гледаше въ очитѣ на не на шега уплашената дѣвойка и въ сърдцето си

блаженствуваше, като благословяше сждбата за това, че този случай му позволи да бжде до нейдѣ рицаръ и защитникъ на Наташа.

Между това зуавитѣ като скакалци нападнахж въ чифлика, взехж всичкия овесъ и сѣното и се пръснахж по градината, като почнахж да яджтъ плодове, грозде, сливи, круши — всичко каквото имъ паднеше подъ ржка. Тѣ може би щѣхж да сторжтъ и по-голѣми пакости, но подиръ тѣхъ пристигна тука съ своя щабъ самиятъ французски главнокомандующъ, маршалъ Сентъ-Арно.

Маршалъ Сентъ-Арно имаше въ това врѣме на около петдесеть години, но една тежка болѣсть, отъ която той се оправи едва прѣди единъ день до излизаньето на брѣга, бѣ го съсипала и той изглеждаше много по-старъ.

Сентъ-Арно бѣше единъ отъ главнитѣ участници въ прѣврата, който създаде империя на Наполеона III и биде ознаменованъ съ избиваньето на нѣколко хиляди мирни граждане по парижкитѣ булевари. За награда на този подвигъ, Сентъ Арно биде направенъ военен министеръ, а въ начало на кръмската война, него го назначихж главнокомандующъ. Миналото на този човѣкъ не бѣше чисто. Той се бѣ опятнилъ съ нечувани жестокости, извършени въ врѣме на алжирския походъ. Безъ да се говори за застрелванията и обезглавяванията, той е закопвалъ живи хора въ земята. Но сега маршалътъ водѣше война не въ Африка и освѣнъ това бѣше поставенъ подъ наглеждането отъ страна на английскитѣ генерали и кореспонденти. Честьта на Франция, слѣдователно бѣше поставена на карта. Маршалътъ бѣ станжлъ прѣдставитель на най-хуманнитѣ хора на свѣта. Два зуави, уловени въ унищожение на една неприятелска кокошка, — една отъ любимитѣ на Вѣра Павловна — бидохж веднага арестовани и прѣдадени на сждъ и само затова че тѣ бѣхж зуави, маршалътъ се ограничи сравнително съ не до тамъ строго наказание, каквото бѣше ареста. Но въобще, на войницитѣ биде обявено, че за кражба тѣ ще бжджтъ веднага застрѣлвани, безъ всѣкаква милость.

Като слѣзе отъ коня си, маршалътъ полюбопитствува да разгледа чифлика, който носѣше ясни слѣди отъ скорошното прѣбивание на своитѣ обитатели. Офицеритѣ, които съпровождахж Сентъ-Арно и си въображавахж, че Кримъ е

като Калмицката пустиня, бидохѫ крайно очудени отъ знаковетѣ на една безсъмненна цивилизация — вслѣдствие намиранието на двѣ записки, писани на доста добъръ френски езикъ и съ дребенъ женски почеркъ. Въ залата тѣ намѣрихѫ пияно и даже раскрити ноти стоехѫ на подставката; единъ отъ офицеритѣ, който знаеше да пѣе, не можи да се стърпи и, като сѣдна при пиянoто почна да тънаника една мелодия и да си акомпанира: тази пѣсень бѣше една отъ многочисленнитѣ тогавашни патриотически романси на темата: „царь, отечество и православие". Французина, който не разбираше словата и свирѣше мотива, си въобрази, че това е откъслекъ отъ нѣкоя духовна опера и затвори нотитѣ, тъй като бѣше много голѣмъ врагъ на „клерикализмътъ".

— Молѭ ви господа, — внушително каза Сентъ-Арно: всичко въ тази кѫща до свършванието на войната да си остане съвършеоно въ такъвъ видъ, въ какъвто ние я намѣрихме. Нито една вѣщь, въ случай на крайна необходимость, не трѣбва да бѫде прѣмѣстена отъ едно мѣсто на друго. Вий трѣбва да давате примѣръ на войницитѣ и да докажете, както на нашитѣ съюзници, тъй и на враговетѣ, че Франция се сражава съ армиитѣ, а не съ гражданитѣ.

Оттука французкия главнокомандующъ отидѣ и въ самия Конгуганъ. Останалиятъ тука управляющъ се оплака, че французкитѣ войници сѣкѫтъ дърветата. Тѣзи войници не бѣхѫ зуави и Сентъ-Арно заповѣда да се направи едно строго слѣдствие. Двама виновни бидохѫ арестувани и по заповѣдьта на маршала, тѣхъ жестоко ги бихѫ съ ортоми.

XI.

На трети Септемврий князьтъ излѣзе изъ Севастополъ, съпроваждан отъ свитата си и отидѣ на позицията при рѣка Алма. Сѫщински, пъленъ щабъ князьтъ нѣмаше. Въ строгата смисъль на думата и самиятъ князь нѣмаше още едно опрѣдѣленно назначение: войскитѣ му се подчинявахѫ като на старши по чинъ; свитата на княза се състоеше отъ хора, съвсѣмъ различни по звание и чинъ. Тукъ се числѣше щабъ офице-

рътъ Вуншъ, имаше единъ чиновникъ отъ инжинерния департаментъ, имаше и отбрани адютанти изъ числото на Петербургската младежъ: Панаевъ, Грейгъ, Веригинъ, Вилдебрандъ и Сколковъ. Отъ ординарцитѣ само единиятъ, извѣстенъ намъ Стеценко бѣше напълно солиденъ човѣкъ; другитѣ — князъ Ухтомский и Томиловичъ, приличахѫ на млади пажи, особенно Томиловичъ, който бѣше единъ пълничекъ червеничъкъ, съ не сформировано още козлинно гласе. Въ тази группа, такъвъ офицеръ, като кирасирскиятъ щабъ-ротмистръ Жалобовъ, току що свършилъ военната академия, —прѣдставлявашеотъ себе си единъ доста солиденъ човѣкъ.

Князь Меншиковъ, съ своя импровизиранъ щабъ вървѣше въ най-хубаво расположение на духа си безъ почивка до самата рѣка Кача. На дѣсния брѣгъ на тази рѣка се намираше една колиба на богатъ землевладѣлецъ; послѣдниятъ, като узна за нахлуванието на неприятелската армия, набърже прибра своитѣ сандъци и побѣдна къмъ Симферополъ. На колибата бѣ останалъ само единъ старецъ економъ, съ една готвачка, която готвѣше за нѣколко слуги. Първоначално слугитѣ мислѣхѫ, че идѫтъ турци и затова се крайно зарадвахѫ като видѣхѫ свои войници. Тази радость се намали до нейдѣ съ това обстоятелство, че казацитѣ, които съставляваха конвоя на княза, безцеремонно почнахѫ да влѣкѫтъ сѣно и овесъ за своитѣ и офицерски конье, а на протеститѣ отъ страна на економа, се обѣщахѫ да го поналожѫтъ съ тоеги.

Между това младитѣ хора отъ свитата на Меншикова почнахѫ да разглеждатъ всичкитѣ забѣлѣжителни мѣста около колибата. Самичъкъ князьтъ се расположи въ спалнята да си отпочине.

Адютантитѣ Веригинъ и Грейгъ, които особенно се отличавахѫ съ весель нравъ, се расхождахѫ изъ градината и се забавляваха съ това, че се катерѣхѫ по дърветата, късахѫ плодове, при което Веридинъ насмалко щѣше да си скъса мундиря. Панаевъ, като най-сериозенъ между другитѣ и понеже се стараеше да угажда въ всичко на княза, самъ си разрѣши позволение да испитва казацитѣ, които бивахѫ испращани при княза съ наблюдателенъ пость. Меншиковъ му бѣ заповѣдалъ да му докладва за такива куриери когато намѣри за нужно и по свое усмотрение.

Часътъ къмъ петь адютантитѣ огладнѣхѫ и, като се събрахѫ на балкончето, съ нетърпение очакваха обѣда, какъвто вече бѣше порѫчанъ на кухарката да сготви.

— Да видимъ какъ ще ни нагости тукашната Цирцея, — каза Веригинъ.

— Elle est laide comme les sept péchés capitaux (тя е саката като седемьтѣ смъртни грѣхове), — каза Грейгъ; между адютантитѣ прѣобладаваше французския езикъ, въпрѣки тѣхното патриотическо настроение.

— Господа, вижте, кого Богъ носи насамъ, — каза Веригинъ.

Дѣйствително, въ единъ файтонъ, който съставляваше нѣщо срѣдно между бричка и татарска кола, сѣдѣше единъ младъ човѣкъ, който бѣ облѣченъ въ формата на военень лѣкарь. Той слѣзе отъ бричката, и като заприказва съ единъ отъ казацитѣ на князовий конвой, стоящь при вратата на кѫщичката, новопристигналия веднага побърза на балкончето при адютантитѣ.

— Позволете ми да попитамъ, господа офицери, — проговори той — право ли ми каза казакътъ, че тукъ се е спрѣлъ самъ главнокомандующиятъ?

— Цѣла истина е това. А вие защо питате? — до нѣйдѣ високомѣрно каза Панаевъ.

— Та азъ. . . . азъ додохъ при моя роднина тукъ. . . притежательтъ на тази кѫщица. . . Излиза, че него го нѣма тукъ. . . азъ съмъ военень лѣкарь, бързамъ въ Севастополъ, и мислѣхъ да се спрѫ у братови си. Сега разбира се. . . .

— Вие, приятелю, се не стѣсняйте, покровителственно каза Веригинъ: — князьть никого нежелае да беспокои. Азъ ще намѣрѭ мѣсто и за васъ. Заповѣдайте.

— Благодарѭ ви. . . позволете ми да се прѣпорѫчамъ. Докторъ Алексѣевъ.

— Твърдѣ ми е приятно. Азъ ще доложѫ на княза, — каза Панаевъ: — той е заповѣдалъ, щото всички новопристигнали доктори да му се прѣдставляватъ лично.

— Молѭ ви се. . . азъ съмъ цѣль потѫналь въ прахъ.. Мене ми е съвѣстно. . .

— Нѣма нищо отъ това, — авторитетно каза Веригинъ, като подмигна на Грейга, тъй като доктора му се

показа единъ смѣшенъ оригиналъ, съ когото може да се пошегува човѣкъ. — Нека князьть се расправи съ него както си той знае, — шепна Веригинъ на ухо на Панаева.

Доложихѫ на княза и докторьтъ веднага биде повиканъ въ спалнята. Подиръ половинъ часъ той излѣзе отъ тамъ зачервенъ и испотенъ като слѣдъ баня.

— Е, какъ бѣше, какъ? — попитахѫ го отъ четири страни адютантитѣ.

— Удивлявамъ се! отдѣ на кѫдѣ свѣтлейшиятъ князъ знае тъй медицината! — говореше докторътъ, като си истриваше потното чело: — азъ на послѣдния си испитъ не съмъ подхвърлянъ на толкова строго испитванье, като сега... Та и защо ли вече ме не пита князътъ! . .

— Да, приятелю, ний никого не пускаме безъ да му окажемъ нужното внимание: въображавамъ си какъ ви е разглобилъ князътъ всичкитѣ кости!

— Както и да е, господа, но право да ви кажа, нищо ни не прѣчи да обѣдваме вече.... Цирцея, струва ми се почна да капризничи....; поне ти, Грейгъ, да щѣшъ да изиграешъ съ нея ролята на Одиссея, — каза Веригинъ.

— Прѣдоставямъ ти тебе тази честь!

— Нима ти, вземашъ отгорѣ си да испиташъ прѣвращението въ нѣкакво си не съвсѣмъ красиво животно?

— Ама ти го прѣкалявашъ! Само страхувамъ се, че тази острота не е оригинална, а е заимствувана отъ нейдѣ.

— И тъй да е, но въ всѣки случай, не е заемена отъ тебе.

— Господа, не прѣпирайте се, това убива апетита, — каза Панаевъ.

Най-послѣ отколѣ очаквания обѣдъ биде сложенъ. Дойде и князьтъ. Адютантитѣ се шегувахѫ съ искуството на сипаничавата Цирцея, но ядѣхѫ съ голѣмъ ищахъ и сръбвахѫ винце донесено отъ економа изъ господарския зимникъ. Виното бѣше обикновенно, просто винце.

Князьтъ по този случай прочете цѣла лекция за причинитѣ, които влияѭтъ на лошото качество на кримскитѣ вина, при което исказа най-разнообразни свѣдения по агрономията и ботаниката. Панаевъ удобрително викаше „да“ на княза, а Грейгъ и Веригинъ, които сѣдѣхѫ на другия край на масата спорехѫ и вдигахѫ гюрултия по между си.

Князьтъ стана отъ масата най-рано и излѣзе на балкона. Адютантитѣ слѣдъ него повдигнахѫ такава аларма и глъчъ, щото най-послѣ князьтъ влѣзе въ трапезарията, закани имъ се съ пръстъ и, безъ да проговори дума, отидѣ въ спалнята.

Между това сé почесто почнахѫ да пристигатъ казаци съ наблюдателенъ постъ и съ различни донесения. Отначало князьтъ се доверяваше на распитванията, които бѣ възложено на Панаева да прави, но скоро почна самъ да излиза на балкона и да прислушва.

Стъмваше се. Адютантитѣ на княза навлѣзохѫ въ една отъ по-голѣмитѣ стаи, дѣто съ помощьта на вѣстовоитѣ се съблѣкохѫ и лѣгнахѫ да спѫтъ. Но тѣмъ имъ се не спѣше. Тѣ продължавахѫ да гълчатъ и да се шегуватъ до късна нощь. Веригинъ хвърли върху сънния Грейга една възглавница, като извика: Грейгъ, ставай, бомба лѣти! Послѣдния въ сънъ тъй извика, щото князьтъ се уплаши и проводи да узнаѭтъ що се е случило; като узна настоящата причина за това извикванье, той не на шега се расърди; слѣдъ което адютантитѣ се смирихѫ и почнахѫ шепнишкомъ да си приказватъ, до дѣто най-послѣ имъ не надви сънътъ.

X.

Нашитѣ войски постепенно се събирахѫ при рѣка Алма. Още на първи Септемврий въ лагерътъ, на сѣверната страна почнахѫ да радѫтъ и да правѭтъ приготовления; прѣглѣждахѫ щиковетѣ, раздавахѫ патрони, сухари, пачаври и други потрѣбни на войницитѣ нѣща. Зараньта на второ число бѣше назначено да се излиза изъ палаткитѣ на тревога. Войницитѣ се расхождахѫ изъ лагера стегнати и ежеминутно готови да си вържѫтъ раницитѣ на гърба. Врѣмето бѣше доста хладно, а тука споредъ Кримъ, даже студено. Сълнцето ярко свѣтѣше. На хоризонта ясно се различаваше неприятелската флота, която се събираше при Евпатория. Параходитѣ, повечето не до тамъ голѣми и за това такива, които не давахѫ опрѣдѣленно прѣдставление за силата на неприятелската флота, плувахѫ по край брѣгътъ, като се ту приближавахѫ къмъ Севастополъ, ту се отдалечавахѫ. Веднъжъ само се

показа единъ гигантский английски параходъ, но както викахѫ войницитѣ, помириса — помириса, па си зави краятъ. Подиръ пладнѣ се раздаде команда да си връзватъ ранцитѣ, построихѫ се прѣдъ палаткитѣ на своитѣ роти, сетнѣ се формировахѫ въ баталиони. Сега едва барабанчицитѣ, като че огъ приличие, ударихѫ тревога.

Войницитѣ отъ тарутинския полкъ се особенно интересувахѫ съ това що се върши въ Евпатория, тъй като тѣхнитѣ другари бѣхѫ испратени тамъ на поправка, посредствомъ ползуванье съ цѣлебна каль, въ която се заравяхѫ и, тѣ именно съставляваха слабосилната команда — единственния гарнизонъ въ Евпатория. Тарутинцитѣ се построихѫ найнапрѣдъ. Дойде полковиятъ командиръ генералъ Волковъ и обяви на войницитѣ походъ.

Баталионнитѣ командири юнашки сѣдѣхѫ на своитѣ конье. Единъ отъ тѣхъ, дебелакъ и никога още не учавствувалъ въ походъ, се особено стараеше да ободри своя баталионъ, като съ това, по видимому, искаше да си вдъхне бодрость самъ на себе. Той пъшкаше и викаше съ своя звученъ, до нейдѣ дрезгавъ басъ: гледайте, момчета! на щикъ французина дълго врѣме не дръжте! Като боднешъ въ корема, дръпай веднага назадъ. Съ шапки ще ги затрупаме тѣзи скотове!

Тази фраза стана историческа.

— Помнете момчета, — говореше самъ полковиятъ командиръ, генералъ Волковъ, : — патронитѣ за бадева не харчете! коршумътъ излъгва, а щикътъ никога!

Единъ само подполковникъ Горевъ, командиръ на втория баталионъ, сѣдѣше умисленъ на своя конь и не отговаряше нищо на въпроситѣ отъ страна на другитѣ командири. Но когато тръгнахѫ на походъ, той сърдито процѣди: „не хвалете се когато отивате на война!“ . . .

Медленно крачехѫ войницитѣ отъ тарутинския полкъ къмъ рѣка Кача. Пѫтьтъ вървеше прѣзъ една гориста мѣстность, почти покрай зелени градини и лозя, насадени тамъ. Тукъ тамѣ се мѣркахѫ червени кѫщички, имотъ на околни землевладѣлци. Даже нашитѣ татарски колиби, които потѫвахѫ въ кичести дървета, изглеждахѫ хубави и привѣтливи. Като се приближаваше къмъ Кача, полкътъ излѣзе на една по-равна мѣстность. Баталионитѣ отъ дѣсна страна бидохѫ

подведени къмъ нѣкакъвъ си чифлишки домъ. Тѣмъ имъ искомандуваха да се спрѫтъ на почивка. При политѣ на единъ хълмъ тѫдѣва, войницитѣ се расположиха на групи.

Почнаха да приготовляватъ първата бивуачна вечеря.

Нѣколко офицери, въ това число и подполковникъ Горевъ се въскачиха на хълмътъ, за да разгледатъ околностьта. Бѣше още видѣло. Отъ горичката се виждаше морето и се забѣлѣжваше какъ постепенно пристигаха неприятелски кораби. Нѣкои офицери се разговаряха помежду си, а други гледаха и стоеха мълчешката.

— Чувай, Ивановъ, — говореше единъ младъ поручикъ на единъ още по-младъ пропорщикъ: — ти нали си поетъ; нима тебе те не вдъхновява това зрѣлище на неприятелската флота. Хайде, съчини по този случай нѣщо като твоя „гласътъ на руссина". Какъ бѣше това „отъ морето прѣзъ тъмна нощь?.. Забравилъ съмъ го, право да ти кажа! Кажи, гълъбче, кажи, съчини нѣщо.

Прапорщикъ Ивановъ 2-й, извѣстенъ поетъ, който помѣстваше своитѣ произведения даже въ „Сѣверната Пчела", застана до нейдѣ въ ефектна поза и почна да декламира на събравшата се около него группа отъ млади офицери:

„Отъ морето до понтийскитѣ брѣгове, прѣзъ тъмна нощь, стоятъ свѣтящи и съ грозенъ шумъ милионъ щикове. — На подвласни океани плуватъ множество кораби и изгрѣванието на златната зора никога не гасне въ нея".

— Въ коя? тукъ се споменува нея! — попита единъ младъ скептикъ между прапорщицитѣ.

— Та не разбирате ли? сърдито се обади поручикътъ, който бѣ почитателъ на талантливия Ивановъ 2-ри — само по себе, думата е за Руссия... Само бъркате на другитѣ да слушатъ.

Ивановъ продължи:

„Като е тъй да вървимъ: Провидението ще ни бѫде покровителъ и щитъ, — съ единъ таенъ страхъ и съ удивление, слѣдъ насъ полмира гледа".

Офицеритѣ съ чувство слушаха послѣднитѣ думи.

— Браво Ивановъ, — каза единъ отъ компанията: — кога да е той Лермонтова ще затъкне задъ пояса си.

— Е, е, та и Лермонтова, — процѣди скептически одевешниятъ прапорщикъ, който тайно завиждаше на Ивановъ 2-ий.

Войницитѣ свършихѫ вечерята.

Тукъ тамѣ се чувахѫ пѣсни, но не тѣзи весели пѣсни, които се пѣятъ, когато войницитѣ вървятъ съ унтеръ-офицеритѣ и ротния командиръ, а жални, селски пѣсни. Други войници, събрани на купчинки се тихо разговаряхѫ.

Единъ войникъ, който сѣдѣше около бивуачния огънъ, питаше другаря си:

— Е, какъ мислишъ, братко, ще се върнемъ ли въ Руссия?

— Ехъ, Господъ знае... Може да се върнемъ, а може и тукъ да останемъ...

— Дай една цигара. Много ми се пуши.

— На земи си. Ама гледай, утре да ми я върнешъ.

— Е, та нѣма да ти я дамъ ли! Ухъ черний дяволу! — прибави просителтъ, вмѣсто благодарность.

Войникътъ почна да кълца съ огнило, като си ловѣше огънъ за лулата.

— Твоето котленце е отвързано; върви та налей вода, — говореше единъ старъ войникъ, на другъ младъ: — Въ походъ, тъкмо се сѣтишъ за вода и си жеденъ, но нагазишъ ли въ нея, забравишъ...

— Ще отидѫ, чичо... Вий защо още стоите, та си не лѣгнете?

— Ами знаешъ ли защо? Тъй краката по не се уморяватъ, и сетнѣ по пѫтя нѣма да ми дотѣгватъ. — Азъ съмъ старъ човѣкъ, — моитѣ крака, колко сѫ извървели до сега...

— У Габадулича вода има. Ей, приятелю Габадуличъ, дай малко водица.

Габадулчикъ войницитѣ бѣхѫ кръстили единъ отъ своитѣ другари — татаринъ.

— Ами ти чичо Сидоричъ?

— Нека почакамъ два часа, тогава ще се напиѭ.

— Защо тъй...

— Защото е лошо сега... Една глътка ще пийнешъ и всичко ще назбъркашъ.

— Какъ всичко ще насбъркашъ... попитахѫ нѣколцина войници изведнъжъ.

— Е, тъй братя. Ето напримѣръ, напойте конь кога е уморенъ. Защо неговитѣ крака сѫ криви? Карай ти конь да се умори хубавѣ, па му дай да се напие вода: водата веднага ще му слѣзе въ нозѣтѣ, и разбира се, искривява ги. Тъй и войникътъ. Върви, върви, — умори се, топло му, ремъцитѣ го давятъ — а като се напие вода, той е пропадналъ човѣкъ вече; въ краката му болѣсть, на гърдитѣ му тежко. Тъй е братя.

— Ами въ врѣме на сражение, какъ е чичо, кода е жъденъ човѣкъ?

— Въ сражение, братя, за да ви не излъжѫ, азъ не съмъ вземалъ участие; ето шейсеть години карамъ, а се по пѫтищата и шосетата съмъ се скиталъ. Но макъръ че не съмъ учавствувалъ, азъ мислѭ, че тамъ нѣма да помислите за вода. Тамъ само клетвата се знае и нищо повече.

— Ами страшно ли е тамъ, чичо?

— Два пѫти нѣма да се мре, приятели, кога и да е, всички ще умремъ.

Пробихѫ заря. Стъмваше се. Накладохѫ огньове.

Нѣколко войници още дрънкахѫ съ котлетата си; нѣкои свирѣхѫ съ тамбури, а по-голѣмата часть отъ войницитѣ вече лѣжехѫ близо до пушкитѣ си, завити съ сивитѣ си шинели. Малко по-късно си лѣгнахѫ и офицеритѣ; всички безъ исключение пъкъ и всичкитѣ началници, бѣхѫ въ сиви войнишки шинели, които почти се равняваха съ цвѣтътъ на земята.

Настѫпи нощьта, — звѣздитѣ ярко блѣстѣхѫ на южното небе, и млѣчния пѫтъ ясно личѣше на небесния сводъ. Нощниятъ хладъ отъ минута на минута се чувствуваше по осезателно. Войницитѣ току се увивахѫ съ шинелитѣ си. Настѫпи тишина, която редко се нарушаваше отъ нечио искашлюванье, отъ пръханието на коньетѣ и далечното лаенье на кучета въ празнитѣ чифлишки кѫщици и татарски колиби.

Съмна се. Пробихѫ заря, и войницитѣ пъргаво настаяхѫ. При огньоветѣ поднесохѫ чашки и лъжици и въ ротнитѣ котли почнахѫ да варѭтъ ранниятъ бивуаченъ обѣдъ.

Къмъ осемь часътъ баталионитѣ отъ тарутинския полкъ тръгнахѫ къмъ колибата Бурлюкъ.

Внезапно отъ кѫдѣ Евпатория се чу ясно единъ друженъ залпъ. — Насъ ни водѭтъ право въ бой, каза съ половинъ гласъ прапорщикъ Ивановъ 2-й, като съ това изрази тайната мисъль, която почти у всички войници прѣмина. На мнозина сърдцата почнахѫ усиленно да биѭтъ.

Скоро, обаче, биде заповѣдано да се спрѫтъ на една висока мѣстность на растояние по-малко отъ два и половина километра отъ рѣка Алма. Оттука морето се виждаше като на длань. Близо до Евпатория се виждаше една гъста гора отъ мачти; това бѣше неприятелската флота. Прѣдъ себе си войницитѣ отъ тарутинския полкъ видяхѫ единъ морски фенеръ. Придвечеръ тѣхъ ги размѣстихѫ по краищата на мѣстностьта и ги повърнахѫ въ фронтъ къмъ колибата Бурлюкъ. Задъ колибата, отъ къмъ Евпатория се видѣше една открита мѣстность, по която тукъ тамѣ стърчехѫ купи съ сѣно и кръстци.

XI.

На лѣвия брѣгъ на рѣка Алма одавна вече стоехѫ войски. Тъй напримѣръ Владимирския полкъ, който пристигна къмъ половината на мѣсеца, заедно съ други, съ усиленъ маршъ отъ Молдавия, отъ туй врѣме стоеше на лагеръ близо до Алма. Въпреки на това, че войницитѣ току що се бѣхѫ върнали отъ походъ, по голѣмата часть на този полкъ се състоеше повечето отъ неопитни, неупражнени още войници.

Отъ четвърти до осми Септемврий постоянно пристигахѫ нови полкове.

Въ единъ отъ тѣзи дни, князь Меншиковъ, като бѣше въ особенно расположение на духа си, тръгна съ своя така називаемъ „щабъ“ да разгледа позицията. Отминахѫ на около четири километра, когато изведнъжъ се чухѫ гърмежи отъ пушки. Това неприятельтъ стрѣляше въ знакъ на благополучно свършванье излизанието му на брѣгътъ. Князьтъ вървѣше съ силенъ рисъ, но като чу гърмежитѣ, машинално

придаде на силното каранье. Деньтъ бѣше ясенъ, всички се чувствуваха весело. Младитѣ адютанти горѣха отъ нетърпение: тѣмъ имъ се струваше, че боятъ се е подкачилъ. Но на Алма бѣше още тихо. На възвишенностьта, която се намираше надъ рѣката, и долу при самата рѣка, войскитѣ заемаха позиции и правеха бивуаци.

Князьтъ обиколи позициитѣ, тукъ тамѣ прѣмѣсти нѣкои части и заповѣда да турятъ напрѣдъ двѣ слабички батареи за обстрелване брода и мостътъ прѣзъ рѣката. Подиръ това, като се въскачи на гората, избра мѣсто на възвишената площадка за своя наблюдателенъ пунктъ. Тука опнаха една малка сива палатка за князьть, а до нея една голѣма войнишка палатка за вестовои и третя за ефрейторски караулъ. Задъ палатката на княза опнаха и други нѣколко за неговитѣ адютанти и приближени. Палатката на княза бѣше поставена на такъва височина, щото се видеше на тридесеть километра наоколо. Единъ телескопъ съ огромна величина биде наведенъ къмъ неприятелската флота и на показавшиятъ се на далечно растояние неприятелски лагеръ.

Въ врѣме на отсжтствието князово отъ Севастополъ, Корниловъ, както всѣкога, не губѣше врѣме. Общото въодушевление, което бѣ обхванало севастополци, му повлия, разбира се, не въ смисъль на увеличение енергията му — въ това отношение той можеше съ всѣкиго да конкурира — но въ това отношение, че Корниловъ прѣстана даже когато е на саме да се прѣдава на печални мисли и съмнѣния, които понапрѣдъ доста начесто го обхващахж. Откогато замина жена му, Корниловъ, по морска привичка си водѣше дневни записки, въ видъ на писма, които два пжти въ недѣлята испращаше на жена си съ особенъ куриеръ въ Николаевъ. Той доста се беспокоеше за здравието на жена си, която прѣди заминуваньето си бѣше въ послѣднитѣ мѣсеци на своето деликатно положение. Корниловъ пишеше на жена си, за състоянието на Севастополъ, че „както се види, нѣма отъ що да се страхува човѣкъ.“

Вечерьта този день Корниловъ прѣмина, както всѣкога, у дома си въ обществото на Нахимова, Истомина и други моряци, и бѣше твърдѣ веселъ. На другиятъ день Корни-

ловъ писа на жена си: „позицията, избрана отъ княза е извънредно силна и за това ние сме съвършенно спокойни. Впрочемъ, всичко зависи отъ Бога. Севастополъ дѣятелно се готви за отбрана“.

Жителитѣ, както отначало, не бѣгахѫ скупомъ. Нѣкои заминуваха, но други пъкъ дохождахѫ наново. Корниловъ отъ зарань до вечерь, на конь, прѣглеждаше укрѣпленията, на които работѣхѫ не само войници и моряци, но и множина отъ околнитѣ селени.

Придвечерь опитвахѫ топоветѣ и ракетитѣ.

На петий Септемврий, като се събуди, Корниловъ почна да си спомнюва, че този день има за него нѣкакво си особено значение. Той си спомни, че неговата новородена дъщеря Лиза е именниница и нему му стана тежко при мисъльта, че този день той прѣкарва самичъкъ. Корниловъ заповѣда на вѣстовоя си да отнесе покани, да сготви поизобиленъ обѣдъ и да купи една бутилка шампанско. Вѣстовоятъ обиколи цѣлия градъ, но всички бѣхѫ прѣтрупани съ работа и за обѣдъ дойдохѫ само Истоминъ и Ергомишевъ. Корниловъ бѣше много радостенъ и на тѣзи двама гости и, тѣ тримата пихѫ за здравьето на жена му и новородената, а по този случай пихѫ и за скѫпия тѣмъ Севастополъ и черноморската флота.

Вечерьта у Корнилова се събрахѫ много гости и даже почнахѫ да играѭтъ — кой шахъ, кой на карти. Корниловъ не игра; той повече се разговаря съ Истомина и Тотлебена.

— Както ми се струва, нашата позиция е доста силна — каза Тотлебенъ: — Срахувамъ се само, че князьтъ по своята вѣчна антипатия къмъ Кирякова, ще почне да върши всичко наопаки, а пъкъ Киряковъ отъ своя страна е упоритъ човѣкъ; отъ тѣнитѣ кавги може да произлезе неразборня, вредна за общото дѣло.

— Трудно е да се каже, кой отъ тѣхъ е правъ и кой виновенъ, — забѣлѣжи Корниловъ: — азъ нѣмамъ особено мнѣние за Кирякова, но и князьтъ пъкъ, по нѣкога, е нетърпимъ... Но по-добрѣ да оставимъ този разговоръ. Всичкитѣ хора си иматъ своитѣ грѣхове. Знаете ли, днесь намѣрихъ въ атинския календаръ, доста любопитни прѣдсказания.

— Та, вѣрвате ли въ тѣхъ, Владимиръ Алексѣевичъ? попита Тотлебенъ.

— Какъ да ви кажѫ... Не че вѣрвамъ, но понѣкога ставатъ и любопитни съвпадения. . Игра на числата... е, както искате тъй го нарѣчете. Нима не е чудно, напримѣръ такъво съвпадение, че на втори Септемврий Наполеонъ първи е стѫпилъ въ Москва и пакъ на втори Септемврий англо-французитѣ излѣзохѫ на брѣгътъ, на наша земя...

— За тяхъ това прѣдзнаменование трѣбва да не е особено приятно! каза приближившиятъ се до Корнилова, Истоминъ. Да не би и тѣ да свършатъ като Наполеона... Ами що прочетохте въ атинския календаръ?

— Доста интересни работи. Тамъ е казано, че на осми Септемврий ще произлезе едно важно, но жално събитие. Казано е, впрочемъ, неопрѣдѣлено: не е извѣстно за кого то ще бѫде жално. Какъ мислите, господа що значи това; побѣда отъ наша страна или поражение?

Почнахѫ да спорѫтъ по този въпросъ. Разбира се, всички доказвахѫ, че едно поражение е невъзможно. Особено буйно говореше единъ армейски генералъ, който доказваше, че французитѣ още иди-доди, но англичанитѣ на суша за нищо ги не бива. Тѣ сѫ добри моряци, дума нѣма, но нима единъ матросъ може да устои на суша противъ войнишкия, а особенно русски щикъ?

Въ разговора се намѣси „Синопскиятъ герой", както всички сега наричахѫ Павелъ Степановичъ Нахимова.

— Азъ съмъ съ васъ напълно съгласенъ, — каза той; — морякътъ на сушата е сé едно като риба на пѣсъкъ. Имате право. Ако мене напримѣръ, ме назначатъ да командувамъ пѣхота, бива ли ме? защо струвамъ тогасъ? И за прапорщикъ не би ме бивало.

— Вий пъкъ прѣкалено сте скромни, Павелъ Степановичъ, — каза Корниловъ, — азъ мислѭ, че ние съ васъ и на суша да сме, пакъ не би се посрамили.

— Азъ не казвамъ за васъ, — вий сте другъ човѣкъ, — но за мене си казвамъ, че съмъ само морякъ и повече нищо.

Спорътъ се продължи, армейцитѣ почнахѫ да се конкурирать съ морскитѣ офицери, и подъ влиянието на испитото вино и шампанското, разговорътъ вземаше доста остьръ тонъ.

Корниловъ, въ ролята на домакинъ, както умѣеше помиряваме гоститѣ, а Нахимовъ добродушно се подсмиваше. Влѣзе вѣстовоятъ на Корнилова съ писма. Корниловъ узна почерка на жена си, съ силно нетърпение прочете първитѣ редове, писани съ доста твърдъ почеркъ и неможа да се стърпи, ами прѣдъ всички цѣлуна писмото и каза на гоститѣ си, че жена му и дѣтенцето ѫ здрави. Посипахѫ се благопожелания и поздравления. Вечеринката се свърши доста весело, тъй като наново почнахѫ да си пийнуватъ винце. Нахимовъ, който необичаше дипъ шампанското, пиеше чашка слѣдъ чашка отъ своята любима марсала и бѣше доста веселъ, шегуваще се, но най-послѣ задрема. Той се събуди едва около два часътъ нодиръ полунощь и побърза да си отиде на кораба. Хладниятъ въздухъ и въспоминанията за неприятеля виднага го истрезнихѫ и неговата висока до нейдѣ прѣгърбена фигура, съ фуражка почти на вратътъ му, се скоро носѣше по направление къмъ пристанището, дѣто Нахимова отдавна очекваше една ладийка.

Гребцитѣ матроси, като видяхѫ своя любимъ началникъ, весело снѣхѫ шапки, веднага ги турнахѫ на главитѣ си пакъ и, като се уловихѫ за веслата, бърже поведохѫ Нахимова на кораба „Дванадесетъ Апостоли“.

Още не достигналъ до кораба, наблизо отъ него, Павелъ Степановичъ ясно чу на кувертата една силна гълчава и по гласътъ позна, че се кара единъ отъ лейтанантитѣ, остзейский баронъ, който отъ скоро бѣ прѣведенъ отъ балтийската флота и който се отличаваше съ доста буенъ темпераментъ. Матроситѣ го не обичахѫ до толкова. Обаче лейтенантътъ бѣше способенъ човѣкъ и Нахимовъ го цѣнеше, макъръ, че не единъ пѫтъ му бѣ правилъ бѣлѣжки за неговитѣ обноски съ матроситѣ.

— Ето на, отъ мене вземете примѣръ — говореше Нахимовъ: нима азъ нѣкога съмъ наказвалъ матроситѣ за кой знае какви дреболии? Не, азъ само правя бѣлѣжки. Друга работа е кога се прѣстѫпи службата, особенно на морето... Тамъ съмъ строгъ вече.

— Каква душа имашъ ти? А и да имашъ такава, азъ бихъ я извадилъ! се чуваше гласътъ на разярения баронъ. — Внезапно този гласъ млъкна: вѣроятно грозниятъ

баронъ забѣлѣжи приближението на ладийката. Гребцитѣ се спогледахѫ и тѣхния погледъ като че говореше. „Е, е, приятелю, виждашъ, ли че си свивашъ опашката“.

Като се качи на корабътъ, Нахимовъ не продума и дума на Лейтенанта, а само значително го изгледа. Послѣдниятъ се поклони и се скри между другаритѣ си, които весело поздравляваха Павелъ Степановича. Нахимовъ почна да прѣглежда корабътъ и намѣри нередовность у едного отъ офицеритѣ си, който спускаше котлето у бъчвичкитѣ не до толкова пъргаво и при това не наблюдаваше лично за това, а бѣ оставилъ да нагледва единъ унтеръ офицеръ. При това лицето на унтеръ-офицера не бѣ омито, а Нахимовъ не можеше да търпи нечистоплътность. У неговата каюта всѣкога имаше образцова чистота.

— Това на нищо не прилича, — каза Нахимовъ, като се обърна къмъ засрамения офицеръ: — молѭ ви за напрѣдъ да обърнете всичкото си внимание за въдворение между долнитѣ чинове необходимата чистота, съ която трѣбва да се отличава единъ образованъ военъ човѣкъ.... А ти, приятелю, — се обърна той къмъ унтеръ офицера: — тебе какъ не те е срамъ... азъ съмъ ти казалъ, че ти отговаряшъ за всѣки матросъ, когото забѣлѣжѫ неомитъ и необръснатъ, а ти самичъкъ, нѣма какво да се каже, наредъ ти е работата! Хубавецъ си! Я се огледай въ огледалото! Засрами се! И още матросъ се казвашъ!

— Виновенъ съмъ, Павелъ Степановичъ, но не можихъ да успѣя.

— Не можилъ да успѣе! Та какво, кога си благоволилъ да станешъ отъ сънъ? Видишъ ли, азъ и на гости бѣхъ, и отъ три чдсътъ съмъ на крака. Да не ставатъ за напрѣдъ такива работи, инакъ ти си отговоренъ! Ще те пратя въ затвора и тамъ ще те пердашятъ! Двѣстѣ ще заповѣдамъ да ти ударятъ!

— Нѣма да се повтори, Павелъ Степановичъ, не дѣйте се беспокои...

— А съ васъ, младий момко, азъ искамъ още малко да поговоря, каза Нахимовъ, като викна на страна офицера: — Азъ ви обичамъ отъ сърдце и душа, но ако вий се отнасяте и за напрѣдъ тъй, то ний сериозно ще се скараме съ васъ. Пъкъ напомнете и на другаря си — Нахи-

мовъ назова остезейския баронъ: — че азъ лично чухъ какъ той говори съ матроситѣ и му кажете, занапрѣдъ да се не отнася тъй, защото нѣма да му излезе ефтина тази кавга. Азъ нищо не му казахъ, защото не искамъ да си помисли, че матроситѣ ми сѫ се оплаквали; но азъ съмъ много, много неговоленъ отъ него...

Както всѣкога, Нахимовъ повика на обѣдъ всичкитѣ офицери, а обѣдвахѫ тѣ въ неговата каюта, но барона исключи отъ числото на поканенитѣ. Всички обърнахѫ на това внимание, а баронътъ биде тъй засраменъ отъ туй прѣнебрежение, щото самъ дойде да се извини.

— Навѣрно вий сте нѣщо недоволни, — Павелъ Степановичъ? — Попита той, колкото да отвори дума върху прѣдмѣта, който го интересуваше.

— За васъ азъ не съмъ Павелъ Степановичъ, а съмъ вашъ началникъ, — сурово го прѣкъсна Нахимовъ: и ако вий самъ идете при мене, то ще ви кажѫ, че на моя корабъ азъ не могѫ да търпя господари! Тука хората не сѫ крѣпостни...

— Сега разбирамъ въ що се състои работата! съ прѣсторена наивность каза баронътъ: — Наистина, вий напразно се гнѣвите... Този матросъ е способенъ да расърди даже единъ ангелъ.... А пъкъ азъ не съмъ го ударилъ — колкото за да имъ се скара човѣкъ, това е полезно за тѣхъ... Инакъ тѣ нѣма нищо да разбержтъ... Защото тѣ сѫ си пакъ тѣзи селени...

— Азъ ви молѭ да млъкнете, — каза Нахимовъ: — не е работа да се кара човѣкъ... Нѣкой смъмрѣ, даже за коситѣ улови виновния, но тъй го прави, щото не е обидно... Да се хвалите, че не сте го докарали до бой, това е даже срамно... Споредъ васъ, матросътъ е селенинъ; а нима у селенина нѣма самолюбие? Вѣрвайте ми, не по малко отъ колкото у васъ, душата му е сѫщо такава като вашата, а може би и по добра! Дó дѣто вий се не поправите, азъ не съмъ за васъ Павелъ Степановичъ, а адмиралъ Нахимовъ. Вървете!

Засраменятъ офицеръ си отидѣ, съ отпусната глава.

— Чувате ли господа, — говореше единъ мичманъ на другаритѣ си: днесъ Павелъ Степановичъ нарѣче матроситѣ

„образовани военни хора“. Какъвъ либералъ, а! А пъкъ казватъ, че той е отживелъ вѣка си човѣкъ.

— Това говорѭтъ само глупцитѣ, — отвърна единъ отъ офицеритѣ: — много пѫти съмъ чувалъ, прибави той като помълча малко: — че ужъ Павелъ Степановичъ приписалъ веднъжъ побѣдата на Нелсона при Трафалгаръ на това обстоятелство, че брамселитѣ у него сѫ били въ голѣмъ редъ. Азъ ще ви кажѫ господа, че това е цѣла лъжа. Азъ самъ съмъ слушалъ отъ устата на Павелъ Степановича тѣзи думи, които той буквално казваше: увѣряватъ, че Нелсонъ е побѣдилъ, благодарение на хитрото маневрирание; това е чиста измислица! Побѣди той за това, защото брамселитѣ на кораба бѣхѫ въ голѣмъ редъ, а туй значи, че матроситѣ си разбиратъ работата и ако побѣждава нѣкой, матроситѣ побѣждаватъ, а не адмиралитѣ.

— Та това е сѐ сѫщо! — каза единъ отъ офицеритѣ: — не, Павелъ Степановичъ нѣма право! Той, ако искате и Синопъ не приписва на себе си, а на нѣкакъвъ пияница, Митрохъ или Тодоровъ.

При думата „Синопъ“ обикновенно всичкитѣ тѣзи, които укоряваха Нахимова млъкваха и разговара взимаме единъ най похваленъ обратъ за началника, когото обичахѫ всички, макъръ че мнозина го считахѫ за още по-придирчивъ, отъ колкото бѣше Корниловъ. Особенно солено излизаше на неговитѣ така наричани любимци, т. е. най-способнитѣ офицери. Къмъ тѣхъ Нахимовъ бѣше по службата строгъ и ги мъмрѣше и за най-малката невнимателность отъ тѣхна страна; но за това пъкъ, вънъ отъ службата се отнасяше къмъ тѣхъ като единъ рѣдъкъ баща къмъ своитѣ синове.

Подиръ вечеринката у Корнилова въ честь на неговата новородена дъщеря, Владимиръ Алексѣевичъ се чувствуваше уморенъ, но при все това на разсъмванье тръгна къмъ лагера на Меншикова, който лагеръ бѣ, както знаемъ, близо при рѣка Алма.

Войски сѐ приидвахѫ. Тукъ тамѣ припускахѫ казаци. Корниловъ прѣмина цѣль день на бивуака и доволенъ отъ всичко видено, се върна въ Севастополъ. Даже князь Меншиковъ му се видя сега по-симпатиченъ, отъ колкото другъ пѫтъ. Впрочемъ, не мина се безъ стълкновения. Князьтъ поиска отъ Корнилова да му командирова нѣколко морски

стрлѣци. Корниловь доказваше, че тѣзи стрѣлци сѫ му потрѣбни на морето, а на сушата сѫ безполезни. Князьтъ настояваше на своето, и това обстоятелство до нейдѣ развали расположението на духа у Корнилова. Но бодрия видъ на войницитѣ, самоувѣренностьта, която се четѣше на лицата на офицеритѣ и генералитѣ — всичко това му тъй повлия, щото и тази неприятность биде забравена. Освѣнъ това той имà случай да чуе много раскази и да прѣмине доста приятни часове въ разговоръ съ офицеритѣ.

У насъ имаше вече нѣкакъвъ воененъ трофей и расказа за него особенно развесели Корнилова. Казацитѣ бѣхѫ успѣли да уловятъ въ лозята единадесеть зуави, които се бѣхѫ дотътрали тукъ да се нагостятъ съ кримско грозде. Пленнитѣ довѣдохѫ при Меншикова, който ги испрати въ владимировския полкъ, за да ги нахранятъ тамъ. Войницитѣ отначало взехѫ зуавитѣ за турци и нѣкои, които бѣхѫ успѣли въ похода да се научѫтъ по нѣколко турски думи, за приказвахѫ съ тѣхъ на турски. Тѣ само въртѣхѫ съ глави.

На помощь на войницитѣ побърза единъ поручикъ, който знаеше френски, както се казва прѣзъ купъ за грошъ. Разговора въобще бѣше труденъ, но зуавитѣ проумѣхѫ, че имъ прѣдлагатъ да ядѫтъ и, разбира се, тѣ се не отказахѫ отъ това прѣдложение. Но голѣмо бѣше тѣхното разочарование когато имъ дадохѫ да си хапнѫтъ черни сухари,

— Qu' est que s' est que ca? (що е това?) питаше единъ зуавъ другаря си: - Est ce que ces diavles de russes cevorent de la terre cuite (нима тѣзи дяволи русси гълтатъ черна земя).

— Та ти що се съмнявашъ, приятелю, уговаряше единъ войникъ едного отъ плѣнницитѣ, комуто втикаше въ устата своятъ разкиснатъ въ щи сухаръ: Ето гледай, какъ ще ямъ азъ. Ти приятелю мусю, понапрѣдъ разкисни сухаря въ щи, а послѣ — яжъ. Ето тъй! юнашки.

Единъ отъ зуавитѣ, по храбъръ отъ другитѣ, дѣйствително послѣдва примѣра на войника и, като разкисна сухаря въ щи, почна да яде. Подиръ това той се смѣеше и дразнѣше другаритѣ си, като имъ казваше, че тѣ сѫ яли само една порция, а той — двѣ: sans сухари и avec сухари.

Корниловъ се много смѣ, като слушаше тѣзи анегдоти отъ лейтенанта Стеценко и, като се върна въ Свеастополъ, разказа ти на своитѣ приятели.

XII.

На седми Септемврий деньтъ бѣше ясенъ, даже горещъ.

Ако князь Меншиковъ, вмѣсто да губи врѣме и да прави за нищо непотрѣбни землени баттареи, дигнеше своята доста многочислена кавалерия, а подиръ нея и цѣлата си войска, по направление къмъ рѣка Булканакъ и понататъкъ, той можеше да удари въ флангъ неприятеля, който извършаваше въ това врѣме едно трудно прѣминуванье покрай морския брѣгъ.

Французитѣ, отъ самото начало на военнитѣ дѣйствия, всѣкога имахѫ претенции да вървятъ отъ дѣсна страна. Тѣхната армия вървѣше въ видъ на една грамадна ромбическа фигура, почти до самия морски брѣгъ. На чело вървѣше девизията на Канробера, къмъ края — Форе, а по странитѣ Боске и принцъ Наполеонъ, турцитѣ пъкъ вървѣхѫ задъ девизията на Боске. Отдѣсно французитѣ ги прикриваше съюзната флота, която медлено плуваше покрай брѣга. Отлѣво на една дълга колонна вървѣхѫ англичанитѣ; тѣхния лѣви флангъ и тилътъ имъ бѣхѫ съвсѣмъ открити. Отъ лѣво се простираше едно обширно пусто поле, което лѣко се вълнуваше отъ слабия морски вѣтъръ, който до нейдѣ намаляваше голѣмата горѣщина. Полето бѣше покрито съ гъста, но нисинка трѣва и, като че примамваше къмъ себе си кавалерията. Въ въздуха се чувствоваше горчивата миризма на пелинъ и други полски трѣви. Отначало вървѣхѫ съ музика, но скоро тржбитѣ и барабанитѣ прѣстанахѫ да тржбѭтъ и даже разговоритѣ се прѣкжснахѫ.

Настжпи едно тягостно мълчание. Видѣше се, че войницитѣ сѫ уморени отъ излизаньето си на сушата, отъ нощуваньето подъ открито небе, отъ нощната влага и отъ дневната горѣщина. Мнозина ги мжчеше силна жажда, а отъ друга страна пъкъ въ ушитѣ имъ се разнасяше плясъка на морскитѣ вълни, който имъ напнюваше за едно водно изобилие,

отъ което впрочемъ тѣ не могжтъ да се въсползуватъ. Трѣвата хрустѣше подъ краката на десетки хиляди войници и подъ колелетата на топовитѣ. Почти цѣлата армия се състоеше отъ пѣхота и артилерия: кавалерия имахж англичанитѣ, а тя бѣше доста мало-бройна. Войницитѣ, зарадъ полесно пжтуванье, вървѣхж безъ ранци съ малки бохчички на гърбъ; но при все това, когато горѣщината се усили, нѣколко войника паднахж отъ слабость. Почнахж сжщо да падатъ и внезапно уловени отъ холера. Около пладнѣ се провидѣ рѣкицата Булганакъ. Английскитѣ гвардейци развалихж редоветѣ и, безъ да слушатъ ничий заповѣди, полѣтѣхж да пиютъ отъ мжтната вода. Шотландцитѣ послѣдвахж тѣхния примѣръ, но привикналитѣ на дисциплина изведнъжъ се спрѣхж: гърмовития гласъ на тѣхния началникъ извика: стой! Подиръ това, по една нова команда, тѣ въ пъленъ порядъкъ се приближихж до единъ на половина прѣсъхналъ ручей и почнахж да гребжтъ вода.

По самия пощенски пжтъ отъ Евпатория въ Севастополъ, на това мѣсто, гдѣто този пжтъ се прѣсича отъ рѣчката Булганакъ, се показа една група всадници, въ числото на които имаше единъ старецъ въ цивилно облѣкло и съ единъ празенъ ржкавъ, който доказваше, че старецътъ си нѣма една ржка. Този едноржкъ старецъ съ кржгла шапка, която имаше видъ на шапка, каквато носютъ учителитѣ, бѣше английскиятъ главнокомандующъ лордъ Рагланъ.

Задъ рѣкицата Булганакъ почвата се внезапно възвишава и понататъкъ се пакъ понижава, като образува хълмове и долчинки. На върхътъ на единъ хълмъ лордъ Рагланъ забѣлѣжи нѣколко казаци и веднага испрати на рекогносцировка четири ескадрона кавалерия — хусари и леки драгуни. Англичанитѣ прѣминахж въ долчинкитѣ нѣколко стотинъ раскрача и скоро забѣлѣжихж на върха на хълмътъ единъ значителенъ русски кавалерийски отрядъ. Скоро отъ къмъ заднята страна на единъ другъ хълмъ нѣщо отдалече заблѣстя на слънцето. Това бѣхж щиковетѣ на русскитѣ войници. Още нѣколко минути, и лордъ Рагланъ, който вървѣше съ своя щабъ слѣдъ испратенитѣ напрѣдъ ескадрони, видѣ че на малобройния английски кавалерийски отрядъ грози доста значителния русский отрядъ, който се състоеше и отъ тритѣ родове оржжие. Русския отрядъ

не вървѣше, обаче, напрѣдъ и наблюдаваше само, какъ се построиватъ английскитѣ кавалерийци.

За да се разбере това — потрѣбно е да се знае що се вършеше въ русската армия.

Нашата прѣдня цѣпь образувахѫ хусари-лейхтемберци, къмъ които скоро бѣхѫ испратени и веймарцитѣ. Князъ Меншиковъ доста обичаше и двата тѣзи полка за тѣхния юнашки видъ. И едпитѣ и другитѣ бѣхѫ въ бѣли кители и възсѣдпали на добрѣ угоени конье, особенно красиви бѣхѫ веймарцитѣ на своитѣ пълни врани конье. Всадницитѣ бѣхѫ повечето червендалести момчета, въ числото на които се намирахѫ и мнозина дворяни.

Лейхтемберцитѣ първи излѣзохѫ на рекогносцировка.

Тѣхенъ командиръ бѣше генералъ-майоръ Халецкий, твърдѣ юначенъ генералъ, който произвеждаше на смотръ съ своятъ полкъ голѣмъ фуроръ и който се ползуваше съ добро име и въ Петербургъ и прѣдъ князь Меншикова.

Като испрати лейхтемберцитѣ, Меншикову омръзна да чака, затова испрати своя ординарецъ, лейтенантъ Стеценко да види що се върши на аванпоститѣ.

Стеценко тръгна по дървения мостъ, прѣпрѣченъ на рѣка Алма къмъ селото Бурлюкъ, дѣто той видѣ прѣди всичко два стрѣлкови морски баталиона и срѣщна командира на единия отъ тѣхъ, въоруженъ отъ пети до глава, подобно на рицаръ отъ срѣднитѣ вѣкове. Въ сѫщо такъвъ видъ се явихѫ и другитѣ морски офицери; освѣнъ тѣзи, които проумѣвахѫ тѣзи нѣща, като Стеценко, всички се смѣехѫ надъ тѣхъ, и когато тѣзи моряци се прѣдставихѫ на княза Меншикова, главнокомандующиятъ не можи да скрие своята усмивка, а армейскитѣ офицери почнахѫ да се подиграватъ съ своитѣ нови другари. Даже войницитѣ се подсмивахѫ на матроситѣ, като имъ говорѣхѫ: „ей, вие морски сухари, защо додохте при насъ?“ „Матроситѣ не оставахѫ длъжни, като наричахѫ войницитѣ „балгуръ“.

Като поизгледа моряцитѣ, които имахѫ доста неодяленъ видъ, въ сравнение съ великолѣпнитѣ армейски войници, Стеценко отиде при казашкия полковникъ Тацинъ, погледа заедно съ него въ далекогледната тръба и видѣ въ неприятелския лагеръ едно силно движение и намаление числото на палаткитѣ.

Като се задоволи отъ това зрѣлище, Стеценко припустна назадъ при княза, но изведнъжъ забѣлѣжи, че отъ една страна припуска да му прѣсѣче пжтя една тълпа всадници. Това именно бѣхж лейхтембергскитѣ хусари. Генералъ Халецкий се приближи до Стеценка съ въпроса: кждѣ отива?

— Неприятельтъ насгжпва, ваше прѣвъсходителство! — каза Стеценко, като поспрѣ ходътъ на коня си.

— Неможе да бжде! пий никого не можахме да видимъ. — Кой ви каза това?

— Увѣрявамъ ви, ваше прѣвъсходителство, азъ видяхъ съ собственнитѣ си очи.

— Казвамъ ви, лейтенанте, че това не може да бжде! Азъ съ моитѣ хусари заемамъ аванпоститѣ и могж да знамъ това по-добрѣ отъ васъ.

— Както обичате, ваше прѣвъсходителство, но азъ отивамъ при княза съ донесение за това, що съмъ видялъ.

— Та какъ смѣете, когато ви казвамъ, че не е тъй! благоволете да останете!

— Немогж да се бавж, ваше прѣвъсходителство, азъ отивамъ по личното распореждание на ногова свѣтлость.

— Какъ? вий още ми говорите дързости? Та вие моряцитѣ съвсѣмъ не разбирате правилата на дисциплината. Азъ ще се оплача отъ васъ, ще ви арестувамъ! Какъ ви е името?

Стеценко се наименува и припусна къмъ първата линия на нашитѣ войски, като викаше, че иде неприятельтъ. Цѣлата първа линия бърже стана на оржжие. Стеценко пристигна най-послѣ при шатъра на княза, който обѣдваше съ своитѣ адютанти.

— Продължавайте да обѣдвате, господа, — каза князътъ: — днесъ нищо сериозно нѣма да стане.

Стеценко му расказа за стълкновението си съ генерала. Князътъ го посъвѣтва да се извини и не даде значение на тази история.

Между това генералъ Халецки съ своитѣ хусари скоро видѣ молочисленнятъ кавалерийски отрядъ на англичанитѣ. Веднага той заповѣда на хусаритѣ да се събержтъ въ долчинката, що бѣше прѣдъ тѣхъ, отъ дѣто тѣ пустнахж

испрати къмъ англичанетѣ нѣколко безцелни изстрели и подиръ това почнахѫ да отстѫпватъ.

Отъ площадката на наблюдателния пунктъ на князь Меншикова, се видеше, че нашитѣ аванпости, неизвѣстно защо, отстѫпватъ. Князьтъ веднага проводи за генералъ Кирякова, който бѣше доста недоволенъ, че го неоставятъ да обѣдва спокойно.

— Азъ ви повикахъ, ваше прѣвъсходителство, — каза Меншиковъ, безъ да погледне у Кирякова: — за това, че искамъ да ви възложѫ една много важна поржка.

— Което могѫ, ще го испълня, — отговори Киряковъ: но ползувамъ се отъ случая да кажѫ на ваша свѣтлость, че направенитѣ отъ васъ измѣнения въ расположението на мене повѣренитѣ войски, едва ли сѫ сполучливи. Нашиятъ лѣви флангъ е доста слабъ.

— Що ми говорите за лѣвия флангъ! сърдито каза Меншиковъ, който неможеше да прѣнася даже присѫтствието на Кирякова: — вий стоите на една непристѫпна позиция и се считате въ опасность. Азъ ви повикахъ сега не да се обяснявамъ съ васъ. Молѭ ви веднага да съставите единъ отрядъ отъ една казашка батарея, отъ войницитѣ на тарутинския и бородински полкове и четвъртата лека батарея. Съ този отрядъ вий ще тръгните по стѫпкитѣ на веймарцитѣ, за да внушите на неприятеля, че ний не сме слаби. Вий виждате, че ви пращамъ съ нашитѣ отбрани сили. Надѣвамъ се, че ще испълните всичко съ голѣма точность. Вий трѣбва съ едно искустно маневриранье да покажете вашия отрядъ на неприятеля и да му посочите, че той се намира въ опасно положение.

— Право да си кажѫ, отъ думитѣ на ваша свѣтлость, азъ сé не могѫ да проумѣѭ цѣльта на това движение.....

— Какъ не проумѣвате... Вий не искате да ме разберете, ваше прѣвъсходителство! Нима трѣбва още да ви обяснявамъ, какво значение иматъ фалшивитѣ атаки и други движения, прѣдприемани съ цѣль да дадѫтъ на неприятеля едно прѣувеличено понятие за нашитѣ сили. Съ тази цѣль вий трѣбва прѣди всичко да разредите нашия отрядъ.

Киряковъ поповдигна раменѣ.

— Остава само да се испълни вашето желание,—пробъбра той, като се качи на коня си.

Малкиятъ отрядъ, повѣренъ на Кирякова, бѣше по външенъ видъ твърдѣ красивъ. Тарутинцитѣ и бородинцитѣ бѣхѫ добри за гвардията, казашката батарея бѣше лѣка и подвижна, а четвъртата лека батарея бѣше, както се нарича една „сѫщинска батарея".

Киряковъ прѣмина моста на първата вада и въпрѣки заповѣдьта на Меншикова не само не разреди отряда си, но го сгъсти и не само се показа на неприятеля въ опасно положение, но наопаки скри се въ една долчинка и испрати заповѣдь на веймарци да атакуватъ неприятелската кавалерия, а на казашката и на четвъртата лека батарея заповѣда да се оттеглятъ отъ първитѣ редове. Веймарскитѣ хусари припуснахѫ, спуснахѫ се въ една друга долчинка и тамъ засѣднахѫ. Казашката батарея избръмча подиръ тѣхъ и се спрѣ на спуска къмъ долчинката, като съзрѣ на срѣща си на възвишението неприятелската конница. Казацитѣ очакваха да видѭтъ какво ще правѭтъ хусаритѣ, послѣднитѣ, отъ своя страна, като не виждахѫ неприятеля, чекахѫ какво ще сторѭтъ казацитѣ и прѣспокойно си сѣдѣхѫ въ долчинката.

Като забѣлѣжихѫ на срѣщу си казашката батарея, англичанитѣ почнахѫ да отстѫпватъ; но на помощь на английската кавалерия пристигна вече артилерия съ деветъ-фунтови топове. Казацитѣ помислихѫ колко една минута и, като видѣхѫ отстѫпването на англичанитѣ, пустнахѫ подиръ тѣхъ нѣколко изстрели. Английскитѣ топове веднага отговорихѫ и двѣ гранати засвирихѫ по направление къмъ казашката батарея, прѣлѣтяхѫ надъ нея и паднахѫ посрѣдъ една казашка сотня, която съставляваше прикритието. Една отъ гранатитѣ смаза главитѣ на двама стари казаци. Младитѣ казаци, които стоехѫ до тѣхъ, почти момчета, що не бѣхѫ виждали никога такъво страшно зрѣлище, не можихѫ да удържѫтъ, ами почнахѫ да пищѭтъ, като малки дѣца. Прѣстрѣлката се не продължи и четвъртъ часъ, тъй като на казацитѣ биде заповѣдано да отстѫпятъ. Работата се състоеше въ това, че въ сѫщото врѣме стана една бъркотия, която окончателно развали цѣлата наша атака — станала не нашега вече фалшива.

Ето що произлѣзе.

Командирътъ на лейхтемберцитѣ, Халецкий, като сѣдѣше съ своитѣ хусари въ долчинката, поблизо до неприятеля, изведнъжъ видя, че веймарци му идѫтъ на помощь. Безъ да

му мисли много, той повърна зводъ подиръ зводъ на дѣсно и лейхтемберци припуснахѫ на срѣща на веймарци, на рисъ, като пазѣхѫ да сѫ редоветѣ прави.

Веймарци, като видяхѫ хусаритѣ на Халецкий въ бѣли кители, съ каквито, впрочемъ, и тѣ бѣхѫ облѣчени, въобразихѫ си, неизвѣстно защо, че идѫтъ французитѣ и нѣкой извика: неприятеля! и веймарци почнахѫ да отстѫпватъ.

Пѣшата батарея си остана, между това, сама на своята позиция. Като видя отстѫплението на веймарци, Киряковъ си въобрази, че тяхъ ги е распръснала неприятелската конница и заповѣда на батарейниятъ командиръ да стрѣля по дърскитѣ кавалеристи, които на рисъ се приближавахѫ къмъ веймарци. Батарейниятъ командиръ се усъмни отначало, но подиръ това и той повѣрва. Пѣшата артилерия се раздвижи. Запалихѫ се фетилитѣ, а конната групѝа въ бѣлитѣ кители се приближаваше сѐ по-близо. Но ето изъ топоветѣ свѣтна пламъкъ, загърмяхѫ и изстрелитѣ. Кога се разсѣя димътъ, мнимиятъ неприятель, който се състоеше отъ прѣдния ескадронъ на лейхтемберцитѣ впусна се по отдѣленъ маршъ на нашиятъ правъ флангъ. Най-напрѣдъ лѣтѣше ескадронниятъ командиръ съ издигната сабя. Той припускаше право къмъ фронта на артилерията, като страшно се караше.

Батарейниятъ командиръ, като видя грѣшката си, насмалко си не оскуба коситѣ. На артилериститѣ този случай произведе много тежко впечатление.

— За сефте, у свои стреляхме! — говорѣхѫ помежду си войницитѣ, като считахѫ това сѫбитие за твърдѣ лошаво прѣдзнаменование. За щастие убити имаше само нѣколко коня и ранени нѣколко хусари. Батарейниятъ командиръ повече отъ всички се грижи около болнитѣ. По неговитѣ сбърчкани, загорѣли и покрити съ сажди бузи се търкаляхѫ едри капки сълзи.

— Азъ ви казахъ, генерале, — съ укоръ каза той на Кирякова, съ отпустнати очи — него го бѣше срамъ да гледа въ лицето на другиго.

За това пъкъ генералъ Киряковъ се отнесе къмъ това сѫбитие доста хладнокръвно.

— Дяволътъ имъ каза на тѣзи нехранимайковци, да облѣчѫтъ кители! Заповѣдано бѣше на всички да облѣчѫтъ сиви шинели, а тѣ не, — да се фудулятъ имъ се ще. Го-

рѣщо е, казватъ, а мене нима не е горѣщо? Кажете ми, какво е тамъ у васъ, двама ли има убити? — Питаше Киряковъ приближившия се до него казашки офицеръ Поповъ.

— Да, главитѣ имъ съвсѣмъ сѫ разбити, — отговори казащкиятъ офицеръ: — И до сега още надъ убититѣ виѭтъ моитѣ дечурлига. Какво да имъ правишъ? Младъ народъ, глупавъ. Азъ ги и испердашихъ съ камшика, но нищо не помага. Ама нищо, тѣ ще се научатъ на куршумната музика, ще ги видите послѣ какви юнаци ще станѫтъ.

Киряковъ припусна при Меншикова съ донесения. Меншиковъ бѣ видѣлъ повечето отъ случившето се отъ своята палатка, и когато дойде Киряковъ, той само махна съ рѫка и обърна гърбътъ си.

VIII.

Генералъ Халецкий, който излѣзе най-послѣденъ изъ долчинката, дѣто той бѣ скрилъ своитѣ хусари, чуваше какъ нашата батарея стрѣля въ неговия пръвъ ескадронъ, но не бѣ видѣлъ тази сцена и не можеше да проумѣе какво значатъ тѣзи изстрели. Той заповѣда на хусаритѣ си да продължаватъ отстѫплението. Тъй извървѣхѫ тѣ около единъ километръ, когато изведнъжъ, за голѣмо очудвание на хусаритѣ, се показа единъ всадникъ, както се види французки полковникъ, но въ всѣки случай неприятелски офицеръ, който по единъ най-бесцеремоненъ начинъ гонѣше коня си право къмъ хусаритѣ.

Генералъ Халецкий имаше единъ пъргавъ унтеръ-офицеръ, Зарубинъ, който му служеше за ординарецъ.

— Ваше прѣвъсходителство, заповѣдайте ми да уловя французина, — каза той.

Французинътъ продължаваше да гони коня си и едва се не зарови въ нашитѣ редове; дори тука, както се види, разбра той своята погрѣшка и искаше да обърне назадъ, но бѣше вече късно. Зарубинъ му хвана коня за уздата, французина мигомъ обкрѫжихѫ и той даде сабята си.

Излѣзе, че той падна въ плѣнъ поради своето кѫсогледство. Това бѣше единъ французки полковникъ отъ генерал-

ния щабъ на име Лагонди и се намираше подъ распоражданията на Лордъ Раглана. Английскиятъ главнокомандующъ, като забѣлѣжи, че английската армия въ врѣме на прѣхода се отдалечи отъ французската на около три километра, страхуваше се отъ нападението на русскитѣ войски и испрати Лагонди при принцъ Наполеона да го моли за подкрепление. Лагонди испълни заповѣдьта, но на връщане взе русскитѣ хусари за французи.

Генералъ Халецкий бѣше въ въсторгъ. Да взематъ още въ първата рекогносцировка въ плѣнъ единъ офицеръ и още полковникъ отъ генералния щабъ — това струва нѣщо. Генералътъ побърза да отидѣ при княза Меншикова, като искаше по-скоро да се похвали съ своя трофей, но въ това врѣме внезапно при него долѣтя единъ офицеръ съ донесение за това, че нѣколко коня отъ неговия полкъ сѫ убити, а нѣколко хусари ранени отъ свои братия. Халдецкий се страшно разяри.

Той обвиняваше въ всичко не себе си, не батерейния командиръ и не Кирякова, а този непознатъ нему лейтенантъ, когото той срѣщна на пѫтя.

Халецкий се доста страхуваше отъ Меншикова, и затова, за да го умилостиви, испрати отначало при него Зарубина съ плѣнения Лагонди.

Въ нашитѣ войски всички съ любопитство гледахѫ на пленника, като на нѣкое чудо.

Лагонди вървѣше засраменъ, но се мѫчѣше да си придаде бодъръ и безгриженъ видъ. Като узна въ що се състои работата, князьтъ попита Лагонди, какъвъ е той? Лагонди скочи отъ коня си, вмѣсто отговоръ извади своята визитна картичка и съ вѣжливъ поклонъ я подаде на княза, като попита отъ своя страна, не съ русскиятъ ли главнокомандующъ има честь да говори.

Адютантитѣ на княза се споглеДахѫ, като повидимому одобряваха истънченитѣ свѣтски маниери на французина. Меншиковъ възложи на едного отъ своитѣ млади ординарци, князъ Ухтомский да вземе една тройка и единъ войникъ и да отведе плѣнния въ Севастополъ.

— А ти, приятелю, — каза князьтъ, като се обърна къмъ унтеръ-офицера, що доведе плѣнника: — за твоя юнашки подвигъ ти ще получишъ георгиевски кръстъ, а за

единъ призовъ конь ти назначавамъ сто и петдесеть рубли.

— Та защо ми сж, ваша свѣтлость! — Каза Зарубинъ, като махна съ ржка: като ме убижтъ и тѣ ще пропаднатъ!

Зарубинъ мислѣше, че ще му дажтъ единъ хубавъ конь, а отъ пари не бѣше благодаренъ.

Князь Ухтомский и всичкитѣ младежи, които окржжаваха Меншикова, се залъгахж съ плѣнния и почнахж да се упражняватъ въ французки езикъ, като се гордѣехж съ своето парижко произношение и знаяние труднитѣ обрати на французката рѣчь. Французина скоро се развесели, и подиръ половинъ часъ взе да се чувствува като у дома си, шегуваше се, дрънкаше, но твърдѣ тънко и майсторски отговаряше на всичкитѣ нескромни опитвания на младитѣ хора да го испитать за числото и расположението на неприятелскитѣ войски.

Ухтомский обясни на плѣнника, че собственно за него ще вземжтъ une troïka и че пжтуваньто съ русска тройка заключава въсебе си особенна прѣлесть, тъй като единъ отъ нашитѣ най-видни писатели е посвѣтилъ за едно описание на тройката нѣколко свои най-добри страници. Французина исказа своето непритворно удоволствие при мисъльта за едно пжтувание съ тройка и скоро испита всичката прѣлесть на това пжтешествие. Князь Ухтомский тъй бърже го караше къмъ Севастополъ, щото по пжтя бричката се прѣкатури отъ едно хлъмче и плѣнникътъ заедно съ княза и съ коларя се намѣрихж въ вадичката долу. Впрочемъ счупванье на коститѣ у никого се не случи и всичко прѣмина благополучно, но французина дълго врѣме подиръ това помни русското каране.

Генералъ Халецкий най-полѣ се рѣши да се яви на Меншикова.

— Ваша свѣтлость, извика той съ тонъ на единъ дълбоко оскърбенъ човѣкъ: — азъ знаж, че вие мене обвинявате въ това скръбно събитие съ моигѣ хусари, но бога ми ви казвамъ, азъ ни най-малко не съмъ виновенъ. Всичката бъркотия произлѣзе отъ това, че нѣкакъвъ си лейтенантъ, който увѣряваше, че е испратенъ отъ ваша свѣтлость, ме насбърка и ми попрѣчи да атакувамъ неприятеля...

— Азъ знамъ всичко и ви най-малко необвинявамъ васъ, — каза князьтъ: — Въ всичко е виновенъ, този.... Киряковъ. А лейтенантътъ — той е мой ординарецъ.

— Разбира се, разбира се, подхвана Халецкий, доста зарадванъ отъ такъво обръщание на работата: — та азъ се и не сърдя на младия човѣкъ. . . . но азъ бѣхъ расърденъ въ първата минута отъ неговиятъ дързъкъ тонъ . . .

— Азъ му вече казахъ да се извини прѣдъ ваше прѣвъсходителство.

Стеценко, дѣйствително, по заповѣдьта на князя, тръгна къмъ палатката на Халецкий. Генералътъ този пътъ го прие доста любезно. Стеценко послѣ се хвалеше прѣдъ другитѣ, че не иска да бѫде съ никого въ лоши отношения прѣди захващанието на боеветѣ, та и за това е ходилъ ужъ, само да са помири съ генерала. Въ сѫщность, той се извини, като казваше, че всичко изговорено отъ него е било необмисленно и въ сърдита минута.

— Е, щомъ е тъй младий момко, — каза Халецкий: — то азъ отъ все сърдце ви прощавамъ. Хайде сега въ знакъ на примирение да испиемъ една будилка шампанско. Стъмваше се. По всичката десетъ километрова дължина на нашата позиция, на лѣвия гористъ брѣгъ на Алма, засвѣтихѫ рѣдки слаби огньове, тъй като послучай приближението на неприятеля бѣше заповѣдано да накладѫтъ колкото се може по-малко огньове. На осемъ километра по сѫщата линия на рѣка Алма, се скоро показахѫ огньове и въ неприятелския лагеръ. На неприятелскитѣ кораби, които се бѣхѫ приближили къмъ устието на Алма, сѫщо заблѣстяхѫ фенери Близо до палатката на Меншикова музикантитѣ и пѣснопойцитѣ отъ тарутинския полкъ сé още не млъкваха. Слушаше се мотивътъ на пѣсеньта:

Вий французи, англичане,
и вий глупавъ турски строй!
Излизайте вий душмане!
Ний ви викаме на бой!
викаме ви ний на бой!

— Съ единъ страненъ дисонансъ звучеше тая юнашка пѣсень посрѣдъ хаоса отъ различни звукове. Въ пустата та-

тарска колиба задъ рѣката, виехѫ гладни кучета. Говоръ, туптенье конско, цвиленье — всичко се сливаше въ една обща гюрултия. Неприятелскитѣ огньове се видѣхѫ особенно голѣми и ярки, русскитѣ запалени дръвници изглеждахѫ по слабо свѣтящи, отъ колкото бѣхѫ въ дѣйствителность.

Близостьта на неприятеля внушаваше у всички едно неизвѣстно чувство, което е трудно да се опрѣдѣли съ едно каквото и да е название. Отъ нѣкаква веселость и самоувѣреность у всички не останахѫ нито най-малкитѣ слѣди.

Князъ Меншиковъ прѣмина нощьта безъ да склопи очи, а наблюдаваше съ зрителна тръба къмъ неприятелскитѣ огньове. Кога му се уморихѫ очитѣ той полѣгваше на лѣглото си, но не можеше да заспи и пакъ захващаше да гледа прѣзъ тръбата, сетнѣ разглеждаше при свѣтлината на двѣ свѣщи разни карти и планове и правѣше бѣлѣжки съ карандашъ.

Близо до становището на княза, се намираше една земленна батарея, съградена по насочването на главнокомандующия и единъ отъ главнитѣ началници, Петръ Димитриевъ Горчаковъ, братъ на този Горчаковъ, който командуваше дунавската армия. На тази батарея Меншиковъ възлагаше голѣми надѣжди. На дѣсно имаше още една такъва батарея. Топоветѣ гледахѫ съ своитѣ гърла къмъ страната, дѣто бѣше расположенъ неприятельтъ. Задъ топоветѣ се виждахѫ мѣстото дѣто артилериститѣ си вързвахѫ коньетѣ и войнишкитѣ имъ палатки.

До една отъ тѣзи палатки се намираше една группа артилерийски офицери, въ числото на които бѣше и графъ Татищевъ. Графътъ сѣдѣше на единъ камъкъ и мълчаливо гледаше прѣзъ една малка далекогледна тръба къмъ неприятелския лагеръ. Два млади офицера, Корчагинъ и Глѣбовъ бѣхѫ опънали походнитѣ си кревати и сѣднали на тѣхъ, пиехѫ чай съ прикуска, като държехѫ блюдата съ цѣлитѣ си шепи, по селашки.

Корчагинъ бѣше единъ широкоплещесъ и съ широки гърди офицеръ, който едва не отъ дойката си бѣ попадналъ въ корпуса, дѣто той пушката почти не испускаше отъ рѫцѣтѣ си, като правѣше всевъзможни приготовления за стрелянье, но при все това бѣше лошъ стрѣлецъ, тъй като до дѣ да го произведѫтъ офицеръ, нему нито единъ пѫтъ

е да се поиграе на карти, отъ колкото да се разсѫждава за животъ и смъртъ

— Та ще успѣемъ, ще пофилосовствуваме и умътъ ни ще се завърти, както е казалъ Грибоѣдовъ, — отговори Карчагинъ: — по колко хвана да стаьа хладно, господа, да ли да си накладеме огънь. Глѣбовъ, ти струва ми се ботаникъ си, какъ се казва ето тази суха трѣва, като голѣми полуклъба струва ми се много добрѣ ще гори, а?

— Нима не знаешъ? та тава е най-обикновенната трѣва, прѣскочи-поле.

— У насъ брате, въ корпуса, се учи и ботаника и зоология, но азъ не могѫ да различѫ кучето отъ вълка, каза Корчагинъ.

— Вѣрвамъ това, отговори Глѣбовъ: помнишъ ли когато единь пѫть тръгнахме съ тебе на ловъ и ти стрѣля на питомни патици вмѣсто на диви, та още се и радваше, че тѣ тъй блиско сѫ дошли до насъ?

Корчагинъ се подокачи малко при това напомнованье. Той самъ искаше да се подиграва съ себе си, но необичаше други да правятъ това. Самичъкъ, той даже се унижаваше прѣдъ такива хора като Глѣбова и Татищева, като говореше за себе си, че той е и глупавъ и необразованъ и недодѣланъ; но той би билъ дълбоко оскръбенъ, ако забѣлѣжи, че напримѣръ обожавания отъ него Глѣбовъ го намѣри неразвитъ и, особенно, глупавъ. Освѣнъ това Корчагинъ, въобще не обичаше да го уличѫтъ въ нѣкоя грѣшка или неловкость. Впрочемъ нему му лесно прѣминаваше, а този пѫть го мѫчехѫ толкова въпроси, щото той нѣмаше сила да ги неискаже поне на Глѣбова.

Но Глѣбовъ, често доста словоохтливъ и обикновенно готовъ да отговоря на наивнитѣ въпроси на другаря си, този пѫть упорно си прѣмълчаваше. Неговитѣ собственни мисли го занимавахѫ.

Пѣснопойцитѣ отъ тарутинския полкъ сé още съ дрезгавъ гласъ продължавахѫ:

Викаме ви ний на бой
На бой ви викаме ний....

Най послѣ князьтъ проводи да имъ кажжтъ, ча е врѣме вече да прѣстанатъ и да си лѣгнатъ да спжтъ. Една группа отъ най-младитѣ офицери отъ тарутинския полкъ се събрахж близо до палатката на полковия адютантъ.

— Дяволъ знае що за безобразие — говореше единъ олизанъ подпрапорщикъ: — неможъ извѣднъжъ да се покажешъ! Даже да се отличишъ не ти позволяватъ. На какво основание днесь взехж отъ насъ отъ всѣки взводъ за рекогносцировка само по единъ полузводъ и офицери по избора на началството... Мене напримѣръ ме прѣскочихж, а нѣкакъвъ си хаплю, като подпоручикъ Курнашева проводихж.... не, каквото искате кажете, ама нашето положение е много незавидно. Ние съ тебе нито сме офицери, нито войници. Поне войникътъ си е войникъ та си се знае, — а ние сме по долни и отъ юнкеритѣ, ни риба, ни месо.

— Е, да рѣчемъ, че подиръ първия бой насъ ще ни произведжтъ, отговори единъ другъ подпрапорщикъ.

— Ами отъ дѣ пакждѣ си намислилъ такъво нѣщо? и ти мислишъ, че като се ударимъ веднъжъ, то ще ти даджтъ възможность да се отличишъ? Като поставатъ нашиятъ полкъ нейде въ резерва и редъ за насъ нѣма да дойде даже тогава, когато и послѣдния французинъ ще си обърне петитѣ къмъ нашитѣ войски...

— Ами защо не поиска да идешъ съ другитѣ напрѣднитѣ аванпости?

— Въ цѣпьта ли? чудно е какъ интересно ми говоришъ... нима татарскитѣ кучета да пазимъ...

Въ друга една группа, която се състоеше отъ по солидни хора, се слушахж други разговори.

— А вие, капитане, гледайте да не забравите: защото сé останахте нѣщичко да ми дължите....

— Какъвъ дългъ, не помнж..

— Какъ, нима не помните? Десетина рубли, нѣщо... отъ послѣднята игра.

— Е, е, почакайте, насъ съ тебе, вѣроятно ще ни убиятъ утрѣ, тъй че ще си видимъ смѣтката... Ако остана живъ, — ще си платя...

— Да ни убиятъ ли? До тогава има врѣме, но да си плати човѣкъ дълговетѣ, смъртъта нѣма ни най-малко да му попрѣчи...

— Та махай се най-послѣ отъ главата ми! нима отказвамъ да си заплатя ... Стжпилъ ми на врата съ ножъ въ ржка!

Е, е, не сърди се! азъ ще почакамъ.... Не е хубаво да се сърди човѣкъ прѣдъ такъвъ день.... Ако говоримъ право, кой знае, наистина, какво ще стане съ насъ утрѣ...

— Дяволъ да го вземе, колко виятъ тия кучета въ колибата.... чувате ли? Много неприятно... Мене нѣколко пати ми се прѣстори, че чувамъ гласъ отъ кукумѣвка... а пъкъ този гласъ не могж да прѣнасямъ...

— Та и азъ не обичамъ този гласъ.... по-добрѣ да ми не бѣше напомнювалъ... Сега и мене ми се чува подобно нѣщо... наистина, кукумѣвка... Що за безобразие!

— Куче е бе! у насъ нѣма ли нѣщо да си посръбнемъ?

— Има тамъ такъво нѣщо.... Азъ ще кажж на вѣстовоя... Сé е по-хубаво да си сръбне човѣкъ. Нѣкаква си тжга ми гложде сърдцето... Когато бѣхъ юнкеръ, случваше се да гуляемъ по цѣла нощь, а утрото жажда те мжчи тежко ти е и се чувствовашъ злѣ... сега сжщото чувство испитвамъ... По нѣкога ти се чини, че на всичко си готовъ ржка да махнешъ, отъ мжка си готовъ и карти да поиграешъ, но сега прѣди боя, те хваща срамъ до нейдѣ...

— Да, не иде да се играе, — съгласи се другаря на говорящия, но да се сърбне може, понеже подиръ това може да си поспи човѣкъ... Та и утрѣ, кой знае, да ли ще има бой...

На разсъмванье на осмий Септемврий, въ морския баталионъ, расположенъ въ лозята отъ къмъ отсамния брѣгъ на рѣка Алма, внезапно се чу биеньто на тревога: остритѣ очи на моряцитѣ видѣхж, че въ лѣвия флангъ на неприятеля като че произлѣзе нѣкакво си движение отъ къмъ село Тарханларъ.

Скоро обаче излѣзе на яве, че това бѣхж баталионитѣ на московския полкъ, повиванъ отъ княза Меншикова отъ Керчъ. Този баталионъ е трѣбвало въ течението на триденонощия да измине около двѣста и педесетъ километра

пѫть. Наистина, часть отъ това пѫтуванье войницитѣ направихѫ съ грамадни скърцащи татарски кола, впрегнати съ биволи, камили и волове. Но и тѣзи кола се отличавахѫ съ това свойство, че имахѫ голѣмъ обѣмъ отгорѣ, отколкото въ ширината си и за това хората трѣбваше стоешката да се возѭть, толкова повече, че въ всѣка кола бѣхѫ наблъскали по дванадесетъ души съ патронни торби и пушки. Отъ такъво пѫтуванье краката и странитѣ на войницитѣ бѣхѫ страшно испребити.

Като се приближаваше къмъ мѣстото на военнитѣ дѣйствия, четвъртия баталионъ отъ московския полкъ, който вървѣше най-напрѣдъ, бѣ направилъ още на шести Септември послѣдньото си пѫтуванье. Нощьта бѣ тиха и мириз-лива. Нийдѣ звукъ, освѣнъ бръмчанието на бръмбаритѣ, а на далечъ се виждахѫ червени облаци отъ пожарь: това казацитѣ запалвахѫ снопи и сѣно, за да не падне въ рѫцѣтѣ на неприятеля, а понѣкѫдѣ запалвахѫ и испразненитѣ татарски колиби. Сутриньта на седми Септември войницитѣ отъ московския полкъ, още не дошли на себе си отъ пѫтуваньето съ татарскитѣ кола бидохѫ рано събудени отъ командата: „Ставайте! на орѫжие!“ Думата „Маршъ“ постави всички на крака, сега оставаше още малко пѫть и за това трѣбваше да тръгнѫтъ пеши, нѣщо което бѣше още по-лошо отъ возеньето на колата. Слънцето блѣщеше ярко и обѣщаваше да се не шегува съ непривикналитѣ на тукашния климатъ. И не тръгнали още, ето приближи се съ файтона си командирьтъ на полка Генераль-майорь Куртяновъ, човѣкъ извънредно тлъсть и по цвѣтътъ на лицето си приличаше на единъ сваренъ ракъ. Куртяновъ бѣше единъ отъ най-типичнитѣ полкови командири, създадени въ Руссия въ епохата на Аракчеева. По искуството да се кара и да вика съ гръмовитъ гласъ, малцина можехѫ да се сравнѭтъ съ него. На смотръ той се отличаваше съ юнашко командуванье и само извънредната тлъстина му прѣчеше да се държи гиздаво на коня си, който едва издържаше тяжестьта на всадника. Въобще, по възможность, Куртяновъ прѣдпочиташе да се вози въ файтонъ.

Като се приближи до гренадирската рота на щабсъ капитанъ Зоркина, Куртяновъ веднага забѣлѣжи едно нарушение на своята заповѣдь. Любитель на всички безцѣлни и

само затрудняющи войника нововъведения, Куртяновъ бѣ заповѣдалъ да турятъ патронитѣ въ кутии. Щабсъ капитанъ Зоркинъ, свѣсенъ човѣкъ и добъръ приятель на войницитѣ, тайно заповѣда на своитѣ гренадири да извадѫтъ патронитѣ, които имъ бѣхѫ въ торбитѣ та сетнѣ лѣсно да си служѫтъ съ тѣхъ, когато имъ дотрѣбатъ. Куртяновъ се разлюти и викаше:

— Азъ ще ви дамъ подъ сѫдъ! Азъ заповѣдахъ да се приберѫтъ патронитѣ, а вие ги расхвърляте! Да се турятъ пакъ въ кутитиѣ! Но трѣбваше да се бърза и Куртяновъ, като не знаеше дѣ се намира неприятеля, самичъкъ се страхуваше да му не прѣсечѫтъ пѫтя. За това, подиръ минутно размишление, той отмѣни новата си заповѣдь и каза да вървѫтъ тъй, като се закани на щабсъ капитана, че нѣма току тъй да му мине днешната постѫпка.

Близо на четири-петь километра до селцето Тарханларъ, се свършва алминската долина и се захваща една по-възвишена плоскость. Когато московскитѣ баталиони пристигнахѫ тука, тѣмъ отъ възвишеностьта имъ се прѣдстави картината на расположението на лѣвия неприятелевъ флангъ, когото съставляваха англичанетѣ. Не подалеко отъ два километра отъ пѫтя, по който трѣбваше да вървѫтъ войницитѣ отъ московския полкъ, припускахѫ английски конници. Всѣка минута бѣше скѫпа.

Генералъ Куртяновъ, който бѣ се още по-зачервилъ отъ лѫчитѣ на слънцето, заповѣда на една рота да образува цѣпь. Смутениятъ ротенъ командиръ като се приближи къмъ колата на генерала, обяви, че нѣма да успѣѫтъ.

— Какъ нѣма да успѣете... Защо?

— Ваше прѣвъсходителство, ний нѣмаме пълни пушки.

— Та напълнете ги; дяволъ да го вземе...

— Войницитѣ незнаѫтъ да ги пълнятъ ходешката, съ тѣзи кутии никой отъ насъ не се е още научилъ да се расправя....

Дори сега Куртяновъ, въпреки своето упорство, разбра, че напраздно вика на щабсъ капитанъ Зоркина. Трѣбваше непрѣменно да се испратятъ, за да образуватъ цѣпь гренадиритѣ, тъй като само тѣхнитѣ пушки бѣхѫ пълни.

И щомъ се образува цѣпьта, внезапно покрай нея пролѣтя нѣкакъвъ си конникъ татаринъ, по направление къмъ неприятеля.

— Отъ кждѣ най близо може да се отиде при княза Меншикова? — Извика Зоркинъ.

— Вървете подирѣ ми, — отговори татарина, като обърна коня си къмъ стоявшия по-далеко неприятелски коненъ взводъ.

Зоркинъ пламна и, като припусна подиръ татарина, залѣпи му нѣколко удари съ камшика си.

Между това генералъ-майоръ Куртяновъ, като видя близо неприятеля, заповѣда на своя коларъ да припуска къмъ Тарханларъ. Войницитѣ се стреснахж. Въпрѣки на това, че бѣхж страшно уморени, тѣ взѣхж на ржцѣ пушкитѣ си и, безъ да слушатъ командата, съ бързо краченье се спустнахж подиръ полковоя си командиръ. Ако бѣхж англичанетѣ по-рѣшителни, два-три ескадрона отъ тѣхната кавалерия можехж да унищожжтъ цѣлия московски полкъ. Войницитѣ прѣстанахж да тичатъ само тогава, когато адютанта отъ 3-тия баталионъ, който излѣзе понапрѣдъ отъ всички и узна отъ нашитѣ аванпости, дѣ е брода прѣзъ рѣката, каза на войницитѣ дѣ да вървятъ. Испотенитѣ и наплашени войници, се хвърлихж въ водата въ голѣма безредица, като се мжчѣхж ходейки да си нагребжтъ водица, поне съ шепи. Нѣкои се наведохж къмъ водата и тржгнахж напрѣдъ само като получихж отъ другаритѣ си едно почтенно число ританици. Настроението на духа се веднага измѣни. Московцитѣ видяхж свои братя. На дѣсно отъ тѣхъ се видѣше бюрлунския мость, а задъ него пушѣше синкавъ димъ. Въ дълбочината на една долина тукъ стоехж нашитѣ баталиони. Готвачитѣ приготовляваxж храна. Прѣдъ моста се видѣше на едно най-неудобно мѣсто единъ голѣмъ насипъ, който носеше грѫмкото название „Еполементъ“. Това именно бѣше батареята, въздигната по заповѣдьта на княза Меншикова и князъ Петръ Горчаковъ. Понататъкъ се виждахж пънове на току що отсѣчени дървета. Тѣ неможехж да скрижтъ нито едного отъ нашитѣ войници.

Къмъ деветь часътъ заранья въ неприятелскитѣ редове се забѣлѣжи едно явно движение: правия имъ флангъ, който се състоеше отъ французи, почна да се спуска отъ своята позиция. Французкитѣ колони вървѣхж по една вълниста

мѣстность, като ту се скриваха отъ очитѣ на нашитѣ, ту се показваха пакъ.

Наскоро тогава при князь Меншиковъ дойде единъ офицеръ отъ минския полкъ, испратенъ отъ подполковникъ Раковичъ, който заемаше нашата крайна лѣва позиция почти до самото море, съ извѣстие, че още отъ шесть часътъ заранья е забѣлѣжено движение въ французскитѣ войски, които, както се види, се канятъ да се въскачатъ на възвишеностьта, непристжпна както мислѣхж за нея. . Меншиковъ се страшно разсърди при това извѣстие.

— Кажете на подполковника, — каза той на дошлия офицеръ: — че е врѣме да различава една фалшива атака отъ сжщинска такава, нека се успокои: това е цѣла безсмислица.

При все това, веднага подиръ възвръщанието на офицера, Меншиковъ испрати своя ординарецъ Стеценко при генералъ Кирякова да го прѣдупрѣди — да бжде прѣдпазливъ.

XIV.

Още на седми Септември, когато се съвсѣмъ стъмни, французскиятъ главнокомандующъ Сентъ-Арно, като се чувствуваше напълно бодъръ и здравъ, пристигна, съпровожданъ отъ свитата си, до една малка кжщица, дѣто понапрѣдъ бѣше пощенска станция и дѣто сега лордъ Рагланъ бѣ устроилъ своята главна квартира. Сентъ-Арно дойде съ цѣль да се споразумѣе съ лордъ Раглана относително плана на бждащето сражение. Една рѣзка противоположность прѣдставляваха двамата главнокомандующи, които сѣдѣхж сега до една маса надъ голѣмата карта на Кримъ. Сентъ-Арно постоянно скокваше, правѣше разни жестове съ ржцѣ, говорѣше ту французски, ту английски и чертаеше на една бѣла книга расположението на войскитѣ, като съ увлѣчение доказваше, че съюзницитѣ сж длъжни, ползувайки се отъ своето очевидно численно прѣвъсходство да закрилятъ армията на Меншикова и отъ къмъ двата ѝ фланга. Когато това бжде свършено, говореше Сентъ-Арно, атаката на

центра ще бжде „рѣшителна, непрѣменна и безусловна“. Лордъ Рагланъ сѣдѣше прѣзъ всичкото врѣме спокойно, слушаше събрата си съ една добродушна усмивка, не прѣпираше се, но въ сжщото врѣме мисленно рѣши да дѣйствува по своя собственъ планъ.

— Вий знаете, Милорде, — говореше Сентъ-Арно; — нашата рекогносцировка ни убѣди, че западната чука близо до морския брѣгъ никакъ не е захваната отъ неприятелитѣ: Ето защо е такъвъ моятъ планъ. На, вижте: тази линия изображава Алма. Дивизията на Боске подъ прикритието на флотата, която ще плува покрай брѣга, ще тръгне право къмъ тази чука. Ето положението на русситѣ. Вий виждате, че тѣхния лѣвъ флангъ е далече двѣ мили отъ морето. Като е тъй ний ще ги спреваримъ. Вий, милорде, въ това врѣме ще заградите тѣхния дѣсенъ флангъ прѣзъ бродътъ на рѣка Алма — Вий знаете, че ето тукъ е брода. Тогава ще се захване движението на моята първа и третя дивизия, които ще смажатъ неприятелския центръ.

— Азъ ще си позволя да задамъ единъ въпросъ, каза присжтствующиятъ тука полковникъ Трошю, поставенъ отъ Наполеонъ III при Сентъ-Арно съ нарочната цѣль да намалява буйния темпераментъ на главнокомандующия. — Азъ бихъ искалъ да знаж вашето рѣшение, Маршале, по единъ чисто практически въпросъ: кога и гдѣ нашитѣ войници могжтъ да стоварятъ своятъ мъничъкъ багажъ.

— Такива въпроси ме очудватъ, господинъ полковникъ, гнѣвно извика маршалътъ: — въпроса за войнишкия багажъ е такава дреболия, щото да се говори върху него, кога се приказва за плана на сражението — това е просто смѣшно. Маршалътъ продължаваше да развива своятъ планъ, лордъ Рагланъ сé още съ приятна и ласкава усмивка го слушаше, но резултата на съвѣщанието бѣше само това, че Рагланъ не прѣчеше на маршала да дигне дивизията на Боске, когато му скимне.

На слѣдующата зарань, равно въ петь и половина часътъ, Генералъ Боске, наистина, тръгна покрай брѣга съ цѣлата втора французска дивизия, като имаше подирѣ си турскитѣ баталиони.

Между това английската войска и не мислѣше да тръгне. Лордъ Рагланъ се грижеше за своитѣ уморени вой-

ници и освѣнъ това се страхуваше да остави своя обозъ безъ прикритие. Французитѣ почнахѫ да губѭтъ търпение. Сентъ-Арно испрати при лордъ Раглана единъ адютантъ да го попита, какво значи това бавенье? Лордъ Рагланъ отговори, че часть отъ неговитѣ войски пристигна късно и трѣбва да си отпочине. Сентъ-Арно биде принуденъ да испрати на Боске една нова заповѣдь — да се спрѣ. Къмъ деветь часътъ французската армия се спрѣ. Войницитѣ се расположихѫ, като на бивуакъ и почнахѫ да си варѭтъ въ котленца кафе, като мъмрѣхѫ англичанитѣ за тѣхното бавенье.

Заранта бѣше тиха, ясна и отъ сега се виждаше, че деньтъ ще бѫде горѣщъ. Въ нашитѣ полкове служехѫ молебни. Наскоро хапнахѫ и почнахѫ да привеждатъ въ редъ оружията си и другитѣ войнишки принадлежности. Войницитѣ се прѣобличахѫ. Всичко това се вършѣше безъ шумъ, безъ обикновенната войнишка гълчава. Особенни военни приготовления у насъ нѣмаше. Изглеждаше, като че се готвятъ да срѣщнатъ нѣкой праздникъ, та аслѫ и днесь бѣше праздникъ. Войницитѣ се молѣхѫ; мнозина отъ офицеритѣ стоехѫ на колѣни.

Даже при становището на главнокомандующия, при което се събирахѫ блѣстящи петербурски млади не се чуваше ни смѣхъ, ни шеги. Всичкитѣ ги бѣ завладѣло едно такъво тържественно настроение, каквото завладѣва даже невѣрующия, когато той влиза въ черкова и види грамадната, коленопрѣклонна, моляща се тълпа.

Но когато дивизията на Боске внезапно се спрѣ и почна да сърба кафе, у насъ се появи недоумѣние, смѣсено и отъ досада и съ чувство на облекчение отъ нѣкаква си тяжесть. Мнозина, а въ това число и самъ главнокомандующиятъ почнахѫ да мислятъ, че и днесь нѣма нищо да стане.

Ординарецътъ Стеценко долѣтя назадъ отъ Кирякова и се спрѣ при главнокомандующия.

— Е, какво? Видѣ ли той французи тамъ? Ти каза ли че ний сме видѣли тѣхното движение? — попита Меншиковъ.

— Казахъ, ваша свѣтлость, но генералътъ ми възрази: виждамъ, но не се страхувамъ отъ тѣхъ.

— Що значи това? — попита Меншиковъ, като чу отъ дѣсно звуковетѣ отъ тъпани и пѣние. Излѣзе, че уморенитѣ войници отъ московския полкъ, като тържествуваха своето прѣминуванъе прѣзъ Алма прѣдъ очитѣ на неприятеля, вървѣха сега покрай другитѣ полкове съ тъпанчета, пѣсни и хороигреци, като огласяваха съ тѣзи звукове еполемента на князь Горчакова. Московдитѣ вървѣха къмъ морския фенеръ, къмъ лѣвия флангъ, тъй като принадлѣжеха въ състава на дивизията на генералъ Кирякова. Само по това князь Меншиковъ ненавиждаше този полкъ. Той заповѣда на пѣснопойцитѣ да млъкнатъ, а на полка да заеме своето мѣсто. Въ сѫщото врѣме князьтъ испрати своя адютантъ Панаевъ при Кирякова съ такъва заповѣдь: ако до настѫпванието на нощьта се не отвори бой, то на гората нощесъ да се запалятъ огньве и да ѝ се даде видъ на новъ бивуакъ, та да отклонятъ неприятеля отъ фланговото движение, което при нашата распръснатость едва ли можемъ да отблъснемъ".

Панаевъ завари Кирякова на сладка закуска.

Като чу новата заповѣдъ на княза, Киряковъ не на шега се расърди.

— Вий не сте първия пратеникъ отъ свѣтлейшия, — каза той, — и се за този лѣвъ флангъ! Що се толкова беспокои! Я слѣзни, по добрѣ, отъ коня си и си хапни, а сетнѣ ще нагостимъ и французитѣ: като кокошки ще ги избиемъ. Който си дири късметя, той ще си го намѣри. Пъкъ не тръгватъ дяволитѣ, а само отводъ правятъ. У мене тамъ стои Раковичъ, командира на 2-рия баталионъ отъ минския полкъ; той сé подкрепление моли: та какво подкрепление? Тамъ и за баталиона нѣма работа. Азъ ей сега испратихъ при свѣтлейшия да ми кажѫтъ що ми извѣстява Раковичъ. Неприятельтъ, видите ли, привлѣкълъ къмъ брѣгътъ на морето нѣкакъвъ си огроменъ ковчегъ при самата Алма, оставилъ го срѣщу вѫскачванието и си отминалъ. Азъ мислѭ, че въ сандъка има ударени отъ чума хора. Тѣ искатъ да ни примамятъ: мислѭтъ си, че ние веднага ще се затечемъ да видимъ що има въ ковчега. Ето земете далекогледа: този зат-

ворнически ковчегъ се види отъ тука... Що се бавите, не искате ли да си хапнете?

Панаевъ рѣшително се отказа и припусна назадъ къмъ княза.

Князь Меншиковъ толкова се бѣ убѣдилъ, че днесь нѣма да има бой, щото испрати да кажжтъ въ щабния обозъ, който се намираше на гората, два километра далече отъ неговото становище, да му опнжтъ тамъ една палатка и да му сготвятъ обѣдъ.

Но въ това врѣме пристигна Панаевъ съ извѣстие, че Раковичъ иска подкрепление, а Киряковъ му не дава; това бѣше достатъчно, за да се расърди Меншиковъ и той излѣ своя гнѣвъ, ако не връзъ Кирякова, то на войницитѣ отъ неговата девизия.

Тъкмо въ това врѣме минавахж покрай палатката на княза уморенитѣ баталиони отъ московския полкъ. Меншиковъ веднага заповѣда на два отъ тѣзи баталионни, тамънъ на най- уморенитѣ, — на първия и втория, заповѣда имъ да застанатъ на първата боева линия прѣдъ фронтътъ на тарутинския полкъ, който отъ нѣколко дни вече почиваше на позицията. Като застанахж на показаното имъ мѣсто, московцитѣ, по старъ обичай, като гледахж неприятеля прѣдъ себе си, почнахж да си обличатъ чисти дрѣхи. Меншиковъ се не ограничи съ това, че постави войницитѣ отъ московския полкъ на най-опасната позиция: той ги лиши отъ главната сила, която се падаше на двата баталиона и състоявша се отъ 48 въуружени съ далекострелни пушки щуцерни, които бидохж испратени, заедно съ третия баталионъ прѣзъ моста къмъ алматамакситѣ лозя, както се види на аванпость. Четвъртия баталионъ на московцитѣ застана отъ лѣво на бѣлия каменъ подставъ, т. е. единъ недоправенъ, отъ далече вижданъ морски знакъ. При командира на този баталионъ дойде старшиятъ адютантъ на Кирякова.

— Кждѣ е та се не види началникътъ на девизията? — попита баталиония командиръ.

— Той е тамъ, при морския бѣлегъ. Заповѣда да му отведжтъ коня; ще се удържи ли на сѣдлото, незнаж... При мене си направи такъвъ пуншъ, щото излѣзе цѣль ромъ. Такъвъ силенъ чай, отъ ядъ пиж, каза той.

— Като е тъй, мѣжду нашия Василий Яковлевичъ и свѣтлейшия пакъ е нѣщо станало?

— Разбира се! Свѣтлейшиятъ сé къмъ него се придира! а Василий Яковлевичъ, за инатъ, сé прѣговоря думитѣ на стария князь относително батарейката: и на самъ стреля и на тамъ стреля. А когато се тури въ дѣйствие, казва Киряковъ, ще излѣзе, че неприятельтъ отъ сѫщия този еполементъ ще ни обсипе съ гюлета. Азъ искахъ да отвлекѫ вниманието на Василия Яковлевича отъ този въпросъ, забихъ щпоритѣ въ корема на коня си и казвамъ на командира: неприятелскитѣ войски се пакъ движѫтъ и главнокомандующиятъ ви очаква на конь.

Дѣйствително, като си свърши закуската, Киряковъ тръгна между баталионитѣ и имъ заповѣда да викатъ ура! Въ това врѣме Меншиковъ наблюдаваше съ далекогледа не къмъ неприятеля, а къмъ нашия лѣвъ флангъ- Той се не чувствуваше добрѣ, подиръ безсънната нощь, която бѣ прѣминалъ и процеди:

— Не на врѣме ми е лошо!

Като погледа още малко, Меншиковъ се убѣди, че на лѣвия флангъ Киряковъ бѣ прѣмѣстилъ нѣкои части, въпрѣки неговата заповѣдъ. Князьтъ потърси своя кабардинецъ, сѣдна на коня си и припусна къмъ лѣвия флангъ, като проговори:

— Трѣбва да видѭ какво я върши тамъ Киряковъ. На пѫтя си княза избъбра привѣствие на войскитѣ и имъ каза: вие трѣбва да се покажете днесь истински русски юнаци. Войницитѣ не чухѫ и никакъвъ отговоръ не послѣдва.

Въ врѣме на въскачваньето князово съ свитата си по височинитѣ, дѣто бѣ расположенъ лѣвия флнгъ, биде забѣлѣжено едно общо движение въ неприятелскитѣ редове. Сега всички разбрахѫ, че боятъ ще стане, ей сега. Въ нашата прѣдна линия войницитѣ хванахѫ пушкитѣ си на рѫцѣ; московцитѣ, които даже не бѣхѫ успѣли да подхапнатъ, почнахѫ да изваждатъ кутийкитѣ и да изваждатъ отъ тамъ патрони.

Англофранцузитѣ се приближавахѫ къмъ нашитѣ аванпости; французитѣ бѣхѫ поиспрѣварили англичанитѣ, но и

послѣднитѣ се вече ясно виждахѫ съ просто око. Французитѣ вървѣхѫ на гъсти колонии; а англичанитѣ на единъ дълъгъ растегнатъ строй, като имахѫ прѣдъ себе си цѣпь по двѣтѣ страни на строя. Тѣхнитѣ червени мундири и оржжията имъ бѣхѫ ярко освѣтени отъ жешкитѣ лѫчи на слънцето.

Офицеритѣ, които окржжавахѫ княза, като видяхѫ движението на англичанитѣ губѣхѫ се въ догадки. Тѣ не можехѫ да разберѫтъ какъ може да се води войска на атака съ растегнатъ фронтъ. Въ всѣки тогавашенъ учебникъ се прѣдписваше да се дѣйствува съ гъсти масси, чрѣзъ общъ напоръ.

— Трѣбва да си мислѭтъ, че при сблъсканието тѣ ще обградятъ нашитѣ колони съ фланговетѣ, — каза самъ Меншиковъ, който раздѣляше общото недоумение, но се стараеше да го неисказва прѣдъ другитѣ. Да, прибави той, цѣльта ѝмъ е ясна. Доказателство е туй, че срѣдада на тѣхния баталионъ е два пѫти по наназатъ издадена, отъ колкото краищата.

Въ това врѣме при княза долѣтя, най-послѣ, Киряковъ, като се леко люлѣеше на своя хубавъ конь. Князьтъ се прѣстори, че не го вижда и се завърна на другата страна. Киряковъ сѫщо повърна коня си назадъ и търгна къмъ тарутинския полкъ, който бѣ засѣдналъ на четири масивни колони на лѣвата страна отъ морския знакъ.

Меншиковъ заповѣда на единъ казакъ да тръгне подирѣ му и лично поведе двѣ роти отъ московския полкъ.

— Ето въ това направление, — каза той като сочѣше на дѣсно отъ морския знакъ.

Киряковъ чу тази заповѣдъ и не можа да се стърпи. Той се приближи и каза:

— Подиръ единъ тридневенъ форсированъ маршъ тѣзи баталиони нито половинъ часъ немахѫ врѣме да си отпочинатъ. Нека си полежѫтъ; може да ги заменимъ съ други полкове.

— За тѣхъ това нищо не значи. Заповѣдайте да ги поставите на кракъ! — каза Меншиковъ.

— По заповѣдьта на главнокомандующия — на оржжие! искомандува Киряковъ.

Но Меншиковъ се не задоволи съ това, Той лично почна да размѣства баталионитѣ. На единъ отъ тѣхъ, подъ коман-

дата на Граля, заповѣда да се спусне къмъ една рѣчка, по долината и да се исправи на колонна, готова за атака до каменната стена, която ограждаше една овощна градина съ високи дървета.

Вий трѣбва да имате постоянно прѣдъ очи тази стена, — каза Менщиковъ на баталионния командиръ. Не давайте неприятеля да се скрие задъ нея, а въ случай на нужда испъдете го отъ тамъ съ щикове.

— Слушамъ, — отговори баталионния командиръ, човѣкъ на срѣдна възрасть, съ тънки аристократически черти на лицето. Това бѣше графъ фонъ Зео. Нѣкакъ си странно звучеше отъ неговитѣ уста войнишката дума „слушамъ" и като говорѣше той, струва ви се, че веднага ще заговори на единъ хубавъ и съвсѣмъ истънченъ французки езикъ.

Дивизията на Боске вървѣше, както отъ начало, найнапрѣдъ отъ всички. Англичанитѣ се вече изравнихѫ съ първата и третята девизии на французитѣ и се намирахѫ около три километра отъ рѣка Алма.

Тука почнахѫ да се спускатъ на долу къмъ рѣката. Съюзната армия за послѣденъ пѫтъ се спрѣ долу; задъ градинитѣ и лозята, блѣстѣхѫ струитѣ на Алма; отъ отсамната страна на рѣката, посрѣдъ покрити съ зелени хълмове се виждахѫ голѣми сиви квадрати и правоѫгълници: тѣзи сиви фигури се състоехѫ отъ хора, облѣчени въ шинели, въпрѣки горѣщитѣ лѫчи на слънцето.

На една минута въ съюзната армия настана дълбока тишина. Въ шейсетьхилядната войска всички изведнъжъ млъкнахѫ тъй, щото цвиленето на нѣкой въсправилъ се на заднитѣ си крака конь се чуваше на далечно растояние. Глъчката и говорътъ на тридесетъ хиляди русси се ясно донасяше до слухътъ на съюзницитѣ. Далече се чувахѫ думитѣ на шотландския генералъ Кембелъ, който като наруши мълчанието, каза:

— Струва ми се дошло е врѣме да освободимъ войницитѣ отъ половината имъ патрони.

Лордъ Рагланъ въ това врѣме идеше на срѣща на Маршалъ Сентъ Арно. И двамата главнокомандующи се въска-

чихж на една могилка и почнахж да наблюдаватъ съ далекогледи. Сентъ-Арно бѣше напълно увѣренъ, че лордъ Рагланъ ще удобри неговия планъ на сражението. Като скри далекогледа си въ кутията, той живо попита лорда: — вий както се види ще заградите неприятелската позиция? едва сега за пръвъ пжтъ лордъ Рагланъ обяви своята мисълъ. У неприятеля, каза той, стои на дѣсния флангъ толкова кавалерия, щото азъ се не рѣшавамъ да го заградя.

Маршалътъ не каза повече нито дума и, като прѣхапа езикъ, припустна по направление къмъ своя центръ. Девизията на Боске бѣ вече почнала да обгражда русския лѣвъ флангъ.

XV.

Боске бѣ прѣкаралъ десеть години въ Алжирия и бѣше единъ отъ най-способнитѣ генерали въ французката армия. Въ противоположность на князъ Меншикова, който като бѣ прѣминалъ всичко нѣколко денонощия на алминската позиция, остана при убѣждението, че западната скала близо до устието на Алма е непристжпна, Боске намѣри за необходимо лично да изслѣдва мѣстностьта.

Още на разсъмванье, Боске, заедно съ нѣколко още офицери тръгна по пжтя, що водѣше отъ село Алматамакъ и видѣ, че тука могжтъ да минатъ не само войници, но и артилерия. Когато французката армия трѣбваше да се спрѣ, по причина на бавното движение на англичанитѣ, Боске, за да не губи врѣме, продължи рекогносцировката, а цѣпьта отъ неговитѣ зуави се поспрѣ само колко на по широки редове да минжтъ и, сѣтне като се ту прѣдпазливо движехж напрѣдъ, ту пакъ се поспирахж, зуавитѣ полека лека се приближавахж къмъ рѣката безъ да видѣтъ нейдѣ русси.

Въ това врѣме, обаче, пристигнахж въ алма-тамакситѣ лозя щуцернитѣ — на московскиятъ полкъ съ поручикъУлташевъ, а задъ тѣхъ вървѣше цѣлия третъ баталионъ отъ московския полкъ, който се бѣ расположилъ на цѣпь, въ една часть отъ алматамакскитѣ огради.

Войницитѣ, които страдахж отъ жажда, често се пръскахж по лозята и, безъ да му мислѣтъ много за неприятеля, почвахж лакомо да яджтъ зрѣли ягоди, които намирахж тамъ.

Между това неприятелскитѣ колонни се спрѣхѫ. И намѣсто да впрегнатъ въ работа щуцернитѣ, биде подаденъ сигналъ да стрѣлятъ — на цѣпьта, въоружена съ гладкостволни пушки. Облитѣ коршуми, които излизахѫ изъ тѣзи пушки, не достигахѫ неприятелитѣ: затова биде поданъ вторъ сигналъ да прѣстанатъ да стрѣлятъ. Веднага подиръ това челата на французкитѣ колони се распѣрихѫ като вѣтрило и отъ своя страна открихѫ огънь.

Третия баталионъ се поразшава и скоро пакъ се скри въ градинитѣ.

Подиръ малко, Боске, като взе съ себе си бригадата на Омара, тръгна по алматамакския пѫть, а бригадата на Буа испрати, заедно съ турцитѣ, къмъ морския брѣгъ. Скоро зуавитѣ отъ бригадата на Буа се приближихѫ до рѣката и търсѣхѫ въ нея удобни бродове. Нито единъ русски войникъ нѣмаше отпрѣдѣ имъ. Прѣминуваньето се почна. Скоро французитѣ, а слѣдъ тѣхъ и турцитѣ бѣхѫ вече ни лѣвия брѣгъ на Алма.

Къмъ дванадесетъ и половина часътъ, само една малка группа отъ бригадата на Буа чекаше редътъ си да прѣмине прѣзъ пѣсъчнитѣ отъ рѣката прѣспи. Нѣкои лѣжахѫ на пѣсъка, а други, полусъблечени бродѣхѫ изъ рѣката. Като прѣмина прѣзъ рѣката, Буа видѣ отпрѣдѣ си една тѣсна пещера. Пѣхотата прѣминуваше лесно, но артилерията още не бѣхѫ прѣкарали. Въ сѫщото врѣме самъ Боске съ бригадата на Омара се приближаваше полека, като се постоянно спираше, къмъ рѣката прѣзъ село Алматамакъ и водѣше слѣдъ себе си артилерията. Нѣкои отъ зуавитѣ — нетърпеливи хора, — като прѣминахѫ Алма, въскачихѫ се на възвишенностьта по пѫтекигѣ и право по каменьетѣ. Най-послѣ цѣлия баталионъ на зуавитѣ се въскачи на „непристѫпната“ западна канара, но и отъ тука се не виждахѫ руски войски. Стоящиятъ наблизо баталионъ отъ минския полкъ се криеше още отъ очитѣ на французитѣ, а русската батарея, която сѫщо бѣ тукъ още мълчѣше.

Командирътъ на минския полкъ, обаче, одавна вече бѣ забѣлѣжилъ движението на французитѣ и поиска помощь която сé още не му давахѫ.

Князь Меншиковъ привършваше размѣстваньето на баталионитѣ отъ московския полкъ, когато изведнъжъ при него долѣтяхѫ отъ разни страни офицери и казаци съ извѣстия за прѣминуването прѣзъ Алма на една часть отъ неприятелската войска, която излѣзла до самия морски брѣгъ. Фалшивата атака излѣзе сѫщинска; не можеше повѣче да се има съмнение, и князьтъ, сконфузенъ и разяренъ отъ своята собственна недосѣтливость, изведнъжъ рѣши, че всичкото негово внимание трѣбва да бѫде обърнато на девизията на Боске и че не на празно той до сега се грижеше толкова за лѣвия флангъ. Князьтъ въ тази минута съвсѣмъ забрави, че до сега прѣдмѣта на неговитѣ грижи не бѣше Боске, а генералъ Киряковъ.

Съпровожданъ отъ адютантитѣ и свитата си, князьтъ припусна по направление къмъ долчинитѣ на стръмната скала, близо до морския брѣгъ.

Тъкмо въ това врѣме едно движение пакъ захвана по всичката неприятелска линия.

Грамадната червена лента отъ растегнатитѣ английски девизии вече се изравнуваше съ французскитѣ колонии, които я чакахѫ. Странното облѣкло на шотландцитѣ, бѣлитѣ пера на каскитѣ на всадницитѣ, що окрѫжавахѫ лорда Раглана — старецъ въ единъ съ дълги поли синъ сюртукъ — всичко това се вече видѣше съ просто око въ нашата първа линия. Нашитѣ аванпости почнахѫ да стрѣлятъ и полека отстѫпвахѫ задъ рѣката. Само щуцернитѣ попрѣжнему сѣдѣхѫ въ алматамакскитѣ лозя и почнахѫ отъ тука доста успѣшно да стрѣлятъ върху французитѣ.

Тъкмо срѣщу това мѣсто, дѣто лѣвия флангъ на французитѣ се съединяваше съ дѣсния флангъ на англичанитѣ, отъ къмъ отсамната страна на Алма, се намирише крайната дѣсна рота отъ третия баталионъ на московския полкъ. Командуваше тази рота поручикъ Оловъ.

Изведнъжъ една значителна масса войска съ червени мундири тичешката се хвърли върху него. Оловъ отдръпна своитѣ войници на лѣво и пустна къмъ англичанитѣ честъ огънъ; но въ това врѣме въ неговата рота почнахѫ да стрѣлятъ французитѣ.

— Хвърляйте се, юнаци, въ водата! — извика Оловъ, въ надѣжда да прѣмине на лѣвия брѣгъ на Алма, прѣди

Князь Меншиковъ най-послѣ пристигна на височината . . . (стр. 207).

враговетѣ да доближатъ до него. Но стръмнитѣ брѣгове му попрѣчихѫ, както нему, тъй и на цѣлия третъ баталионъ, който послѣдва неговия примѣръ. Стана една чудна сцена: французи, англичанє и русси, всичкитѣ се смѣсихѫ въ една обща масса, но враговетѣ се не закачахѫ единъ другъ и всички се пустнахѫ въ брода; на това мѣсто бѣше доста дълбоко и понѣкѫдѣ трѣбваше да се подскача, за да се не удави нѣкой. Най-послѣ, нашитѣ излѣзохѫ по-рано отъ неприятеля, излѣзѣхѫ отъ рѣката и като се истърсихѫ отъ воднитѣ струи по дрѣхитѣ си, тръгнахѫ задъ втория баталионъ, за да прѣгледатъ патронитѣ си. А французитѣ и англичанитѣ скоро обърнахѫ назадъ, — понеже захванахѫ да ги беспокоятъ нашитѣ щуцерни.

На лѣвия флангъ се чуваше вече една силна прѣстрѣлка. По-рано изгърмѣхѫ и нѣколко топа. Пищението на куршумитѣ постоянно се усилваше. Надъ Алма се виехѫ вече голѣми кълба отъ барутенъ димъ.

Князъ Меншиковъ, най-послѣ, пристигна на височината, отъ дѣто ясно се виждаше, какъ въ распрѫснати части прѣминувахѫ краищата на французската бригада, подъ командата на Буа. Отъ къмъ морето се чуваше какъ гърмѣхѫ желѣзата на нараходитѣ. До самия брѣгъ, почти пълзейки по песъчното дъно, неприятелскитѣ параходи се укреплявахѫ на котви, и се приготовляваха да стрѣлятъ изъ своитѣ огромни топове.

XVI.

Боятъ кипѣше вече по всичката линия. Движението на англичанитѣ биде до нейдѣ забавено съ тава, че саперитѣ истрихѫ съ пили моста на Алма, а казацитѣ като напускахѫ селцето Бурлюкъ, прѣдадохѫ го на огънъ. Голѣмата горѣщина и способа на постройкитѣ на татарскитѣ кѫщици, особенно високитѣ плѣтища, спомагахѫ за распространението на пламъка, и цѣлото село изведнѫжъ пламна, като че отъ нѣкакъвъ си пиротехнически фокусъ.

Гъстия димъ бъркаше на противницитѣ да се виждатъ единъ другъ.

На крайния лѣвъ флангъ подполковникъ Раковичъ се държа още нѣколко врѣме съ своитѣ минци, но като не

срѣщна отъ нийдѣ помощь, почна да отстжпва, за да се съедини съ останалата часть на сжщия полкъ, която се намираше едва на два километра далече.

Въ числото на полковетѣ, които се намирахж при морския знакъ, бѣше и тарутинския, който сé още бездѣйствуваше, по нѣманье каквито и да било заповѣди отъ главнокомандующия. Командира на този полкъ, Волковъ, още отъ зараньта усърдно слуша молебена, а прѣзъ всичкото врѣме на боя бѣше безъ конь, ходѣше назадъ-напрѣдъ, стѣгаше войницитѣ за бой, но отъ всичко това нищо не излизаше. Той даже се не сѣщаше да проводи своитѣ щуцерни на помощь на Култашева, който самъ задържаше движението на неприятелитѣ по алматамакския пжть.

Бѣше единъ часътъ подиръ пладнѣ. Къмъ тарутинцитѣ отъ кждѣ английската цѣпь почнахж да долитатъ куршуми. Войницитѣ, които никога не бѣхж влизали въ бой, истръпнахж, като чувахж страннитѣ звукове като брънчението на камъни, хвърляни отъ прашки. Острото виенье на куршумитѣ, които напомнювахж думата нъ...инъ сè ставаше почесто и най-послѣ отдѣлнитѣ звукове се слѣхж въ едно общо, непрѣкъснато пъ...ъоъ, съпровождано като отъ едно леко подухванье на вѣтъръ. Изведнъжъ единъ отъ проститѣ войници, Череповъ се прѣви и съ искривено лице падна. Лицата на войницитѣ се изопнахж: това бѣше първия раненъ въ тѣхния полкъ. — Черепова, Черепова ранихж — изведнжжъ заговорихж войницитѣ. Направихж носилки отъ пушки и го занесохж на прѣвързочния пунктъ.

Въ този мигъ нашата землена батарея откри огънъ съ гюлета къмъ англичанитѣ. Видѣше се, какъ англичанитѣ се снисихж на земята, съ исключение на нѣколко конника, вѣроятно офицери. Истрѣлитѣ на нашата батарея не бѣхж дотамъ сполучливи: гюлетата ту недостигахж, ту прѣлитахж тѣсната лента, образувана отъ английския строй.

Тъкмо въ туй врѣме покрай тарутинцитѣ прилѣтя на лѣвия флангъ Меншиковъ съ своята свита, а димътъ отъ горящия Бурлюкъ скри англичанитѣ, които се приближавахж къмъ моста.

Князь Меншиковъ съ адютанта си бѣше надъ пропастьта и безпомощно гледаше къмъ зуавитѣ, които прѣминувахж рѣката. Внезапно отъ къмъ морето изгърмя единъ топъ,

вторъ, третъ, и скоро цѣлъ облакъ отъ гюлета почнахѫ да прѣлитатъ надъ главата на главнокомандующия и неговата свита.

Меншиковъ лично не бѣше страхливъ, та и не пръвъ пѫтъ въ живота му се случваше да чува музиката на гюлетата: въ различни сражения той бѣ получилъ рани, които и сега го беспокоехѫ, кога сѣдне на сѣдло. Не страхъ, а едно насбъркване се исписваше на неговото лице. Адютантитѣ се храбрехѫ, макаръ че всички въ душата си чувствувахѫ стеснение и може на здраво да се каже, че се испоплашихѫ най-много тѣзи, които най-вече се мѫчѣхѫ да покажатъ, че сѫ храбри. Въ числото на тѣзи юнаци бѣше и Панаевъ, юноша, който до сега свято вѣрваше въ главнокомандующия, и мислеше, че той може да управлява една войска, като играчъ на шахъ своитѣ пешаци „Ако не бѣше този Киряковъ, — мислѣше си Панаевъ: — свѣтлейшия одавна би унищожилъ половината отъ неприятелската войска". Тѣзи мисли бидохѫ прѣкъснати отъ ревътъ на неприятелскитѣ морски топове, и всичкото внимание на Панаева се обърна на лѣтѣвшитѣ гюлета, които произвождахѫ въ въздуха шумъ, подобенъ на ураганъ.

— Нима и мене ще блъсне едно отъ тѣзи гърмящи гюлета? – Тази мисъль завладѣ цѣлото сѫщество на Панаева, и той забрави всичко друго.

Като се връщаше назадъ, князъ Меншиковъ, най-послѣ видѣ топоветѣ на прѣминалата вече бригада, която водѣше самъ Боске. Тѣзи топове, очевидно, имахѫ намѣрение да обстрелватъ наведената клисура, низъ която се спускаше князътъ съ свойта свита. Князъ Меншиковъ съобрази, че трѣбва да се употрѣби въ работа нашата кавалерия. Той повика единъ отъ окрѫжавшитѣ го отъ генералния щабъ офицери, Жалобовъ.

— Доведете два девизиона хусари, — каза князътъ: — исправете ги срѣщу дѣсния флангъ на французитѣ и отблъснете до гдѣ съмъ тукъ тѣхната батарея отъ позицията.

Не можи Жалобовъ да отмине нѣколко крачки, когато внезапно коньтъ му, пронизанъ отъ едно гюле отъ къмъ морето, грухна заедно съ всадника. Жалобовъ се намѣри на земята, сѣдналъ до падналия конь. Панаевъ, който вървѣше между казашкия уредникъ и единъ грукъ, припусна

къмъ Жалобова, като забрави за собственната си опасность.

— Що ви се случи? — попита Панаевъ: — струва ми се коньтъ ви е убитъ: земете коня на гърка.

Коньтъ бѣше дѣйствително убитъ на мѣсто — съ гюле.

— Чини ми се тука ме нѣщо закачи, — каза Жалобовъ, като показваше на кракътъ си. — Панаевъ и двама други адютанти скочихѫ отъ коньетѣ си и се приближихѫ до другаря си. На Жалобова бѣхѫ скъсани дрѣхитѣ, ризата, но повече нищо се не виждаше.

Близо отъ тамъ замина единъ казакъ. Повикахѫ го, той искаше да побѣгне, но като видѣ уредника, спрѣ се.

— Стой, ти такъвъ, онакъвъ! завика на казака Панаевъ, като посоли тѣзи думи съ отбрани юнкерски изражения.

— Не сърдете се, ваше благородие, забѣлѣжи уредникътъ — туко гледашъ ще ви убиѭтъ и вий ще умрѣте съ лошава дума на уста.

Панаевъ биде засраменъ и, като заповѣда на казака да подържи коньете, почна да помага на Жалобова. Съ помощьта на уредника и гърка, Панаевъ повлѣче Жалобова задъ една могила, дѣто нѣмаше толкова опастность отъ гюлета.

— Кажете на свѣтлѣйшия да се пази, — говореше Жалобовъ безъ да испустне ни едно испъшкване.

Когато го сложихѫ и се опитахѫ да го съблекѫтъ, то видяхѫ една голѣма, като отъ изгорено рана, а кръвъ нѣмаше. На Панаева тръпки полазихѫ по цѣлото тѣло. Ненадалечъ вървѣше нѣкаква кола. Панаевъ заповѣда на гърка да я спрѣ, но грька не разбра или се прѣстори, че не разбира та припустна къмъ обоза. Панаевъ се затече самичъкъ и докара колата, дѣто намѣстихѫ Жаловова. Жалобовъ уви краката си съ политѣ на шинелата си отъ войнишко сукно. Уредникътъ го покара въ друсливата кола къмъ прѣвързочния пунктъ. За хусаритѣ намѣсто Жалобова испратихѫ Грейга. Прилѣтя единъ хусарски офицеръ и отрапортува на Меншикова, че едва хусаритѣ се появили прѣдъ фланга на французитѣ, когато тѣхната батарея се махнала отъ прѣднитѣ рѣдове вслѣдствие на което хусаритѣ отстѫпили.

— Защо? — попита князътъ. — Повтаряйте атакитѣ, не давайте имъ рахатъ.

— Слушамъ, — офицерътъ припусна назадъ. Хусаритѣ, като се страхуваха отъ параходитѣ и не мислѣха да повтарятъ атаката. Тѣ стоеха задъ могилата, а французката батарея се бѣ вече установила и се раздаде първия ѝ гърмежъ. Въ това врѣме долетя и нашата батарея (номеръ четвърти отъ седемнайсетата бригада) подъ командата на Кондратьева. При третото топовно изгърмяване, Меншиковъ живо се обърна къмъ стоящия до него баталионъ отъ московския полкъ и искомандува:

— Втори полубаталионъ налѣво, а първи на дѣсно!— ходомъ маршъ!

По тази команда уморенитѣ войници отъ московския полкъ се хвърлиха къмъ батареята на Кондратьева и задъ гърба на стоящитѣ безъ работа тарутинци, сетне прѣминаха и двѣтѣ ниски поляни що имъ лѣжеха на пѫтъ, по нататъкъ тѣ се сблъскаха съ една рота отъ тѣхния полкъ, при която бѣже и командира на полка Куртяновъ, който още веднѫжъ искомандува на дѣсно: но необходимо е да се върнемъ малко назадъ и да прослѣдимъ движението на московския полкъ още прѣди да го поведе Меншиковъ.

Като вървѣха паралелно съ батареята на Кондратьева, московцитѣ се приближиха къмъ една рѫтлина, която се свършваше съ пропасть подъ рѣката. И тѣ почувствуваха вече праздно подъ краката си. Тука ротнитѣ командири обърнаха фронта къмъ морето. Надъ главитѣ имъ свирѣха куршуми и гюлета.

Ротния командиръ, щабсъ капитанъ Селиховъ вървѣше най-напрѣдъ. Изведнѫжъ той се спрѣ; спрѣха се и войницитѣ. Въ цѣлия баталионъ не се намѣри нито единъ, който да е участвувалъ въ нѣкои минали сражения; никой не знаеше на кѫдѣ да върви; напрѣдѣ си тѣ не виждаха нито единъ нашъ войникъ.

Младия офицеръ Бейтнеръ, който командуваше единъ отъ взводоветѣ, посочи на единъ нисичъкъ но рѫбесть хълмъ, близо до който стоеше батареята на Кондратьева, стояща безъ никакво прикритие.

— Струва ми се тукъ трѣбва да вървимъ, каза той на щабсъ капитана.

Въ това врѣме на всички се прѣстори, че отъ къмъ морето се усили вѣтъра: въ сѫщность зачестиха гърмежитѣ отъ непрятелскитѣ параходи.

— Напрѣдъ! Маршъ! — искомандува ротниятъ командиръ, като видя, че неговата рота може да се скрие задъ хълма отъ страна на параходитѣ.

Войницитѣ неволно наведохѫ глави, макъръ че това неможеше да ги спаси отъ куршумитѣ и гюлетата и почти тичешката припнахѫ къмъ хълмътъ. Подпоручикъ Перовъ, заедно съ Бейтнера се извредниха до върха на хълмътъ отъ гдѣто се виждаще устието на Алма и се чуваше, какъ гърмѣхѫ желѣзата на неприятелскитѣ параходи.

Прѣдъ фронта на московцитѣ и на лѣво се виждахѫ французи, които се тичешката построяваха и тътрѣхѫ топове. Единъ отъ тѣхъ се откачи и почна да се търкаля на долу. Спрѣхѫ се всички, коньетѣ се подплашихѫ, но скоро пакъ всичко се турна въ редъ и топътъ извлѣкохѫ войници. Шесть французки топа стоехѫ вече наредъ, а сѣтне се появихѫ още два.

— Гледай, Бейтнеръ, — каза Перовъ: — прѣдъ тѣхнитѣ редове припускатъ всадници, трѣбва да е началството имъ. Барановъ! извика той на еднодо отъ щуцернитѣ (при този баталионъ имаше такива) не можъ ли да свалишъ тогова, който е на бѣлия конь?

— Сега ще видѭ, ваше благородие, — каза стрѣлеца, като се въскачи на хълма тоже отъ любопитство.

Щуцернитѣ съставляваха едно привилигировано меншество; тѣ стрѣляхѫ съ пушки, които биехѫ на хиляда и петстотинъ крачки и си знаехѫ цѣната. Даже видътъ имъ бѣше по-юначенъ и независимъ, отъ колкото на другитѣ войници. Барановъ се считаше единъ отъ най-добритѣ стрѣлци въ цѣлия полкъ. Командирътъ на другата рота, която стоеше при подножието на хълма, като чу думитѣ не Перова извика на сѫщия стрѣлецъ.

— Молѭ ти се Барановъ, убий тогова, който е на бѣлия конь; вѣроятно тоя е нѣкой отъ голѣмитѣ имъ началници. — Барановъ се прицѣли, пушка, и бѣлия конь вече припускаше самъ, като влачеше на стрѣмената си всадника.

— Браво, Барановъ, благодарѭ! — извикахѫ офицеритѣ, а подиръ тѣхъ и войницитѣ.

— Чаша ракия отъ мене! — извика ротния командиръ.

— Колко крачки имаше до бѣлия конь? — попита Бейтнеръ.

— Равно хиляда и четиристотинъ крачки, отговори Барановъ, който ни най-малко се не съмняваше въ справедливостьта на тѣзи думи.

Цѣлия неприятелски фронтъ, комуто принадлѣжеше убития всадникъ се распръсна на купчинки, безъ да довърши построяването си. Неприятелскитѣ куршуми свирѣхѫ, но не закачахѫ още никого.

— Гледайте, господа, — каза щабсъ-капитанъ Селиховъ на стоящитѣ до него двама млади офицери; като че нѣщо падна до мене: струва ми се куршумъ е . . , Да, гледайте, каква чудна форма има. Ето го. Същински напръстникъ. Трѣбва да се попитатъ нашитѣ артилеристи, какво е това чудо? Нима съ тѣзи камъчема искатъ да стрѣлятъ въ насъ.

Единъ отъ офицеритѣ, като взе куршума, тъй наричанъ „Минье“ поиска да припне къмъ артилериститѣ на Кондратьева и да ги распита за него.

Артилерискитѣ офицери повъртѣхѫ куршума въ рѫцѣтѣ си и, най-послѣ намѣрихѫ, че това сѫ особенни малки гюлета, напълнени съ распуквателенъ съставъ и прѣдназначени да повдигатъ на въздухъ патронни сандъчета.

Двама отъ офицеритѣ почнахѫ даже да разсъждаватъ за траекторията, която описва подобни гюлета, и само единъ ударъ отъ неприятелско гюле, което събори единъ отъ нажитѣ конье, прѣкъсна тѣхния споръ.

Перовъ и Бейтнеръ сѐ още стоехѫ на хълма прѣдъ очитѣ на неприятеля.

— Гледай, Бейтнерь, — каза Перовъ: — пали туку прѣдъ насъ стоеше неприятелската батарея; до дѣто азъ се загледахъ у Баранова, тя изчезна на нѣкждѣ, какви сѫ тѣзи дяволи! Лъска само единъ топъ, а други като че не е имало.

—Това значи, че обръщатъ топоветѣ на насъ, — отговори Бейтнеръ: — съ устата си сѫ обърнати право къмъ насъ, та затова се не виждѫтъ. . . . ~~Чувай~~ Гледай се Перовъ, навеждай се!

Свѣтнахѫ огньове, повдигна се димъ и о подножието на хълма до тѣхъ плюснахѫ нѣколко гюлета!

— Мина на страна! — каза Перовъ съ веселъ гласъ.

— Да вървимъ долу, — извика Бейтнеръ: — не бързай, а по добрѣ навѣди се ниско къмъ земята.

— Нѣма нищо, бе!

Бейтнеръ почна да пълзи и пакъ извика „ама слизай де, защо стърчишъ още..“ Въ този мигъ се чу единъ тжпь звукъ, като че чувалъ падна на земята. Бейтнеръ се озърна: Перовъ лѣжеше, падналъ на очи; едната му ржка бѣ откжсната на страна. Бейтнеръ попълзя къмъ Перова, почна да го дрѫпа, повдигна му главата — тя клюмна. Перовъ бѣше мъртъвъ. Червенитѣ му бузи още пламтѣхж, а на устата му бѣ застинала една весела усмивка. Цѣлата му дѣсна страна бѣше облѣна съ кръвь.

Чувството на самосъхранение принуди Бейтнера поскоро да слѣзе долу.

— Момчета, Перовъ е убитъ, — каза той.

Цѣлата колонна, която лѣжеше на трѣвата въ шесть ширинги, застана на колѣни, като шепнехж войницитѣ молитви и се кръстѣхж.

По-сетнѣ Бейтнеръ увѣряваше, че Перовъ още отъ заранта ималь прѣдчувствие, че ще загине въ боя. На разсъмнуванье, слѣдъ като неприятелскитѣ тржби мелодично изсвирихж зарята, а нашитѣ имъ отговорихж съ барабаненъ „генералъ маршъ“, офицеритѣ отъ четвъртия баталионъ на московския полкъ се бѣхж събрали да си поприказватъ, защо не иджтъ другитѣ баталиони на московцитѣ. Перовъ прѣзъ всичкото врѣме си мълчѣше, но изведнъжъ каза.

— Ето защо си говорите, пъкъ азъ не искамъ и да знаж за това.

— Защо тъй? Страхувате ли се? — попита го единъ отъ другаритѣ.

— За такива нѣща се не говори, — отговори Перовъ: — и ако не бѣше такъвъ день, азъ знаехъ, какъ трѣбва да ви се отговори.

— Та азъ се само пошегувахъ, — оправдаваше се другарътъ.

— Та защо сте толкова киселъ? — попита единъ отъ другитѣ служащи.

— Лошавъ сънь сънувахъ.. Право да си кажж макаръ че не съмъ суеверенъ, ама този сънь ме растрой....

— Кажи съня си, кажи, — заговорихѫ изведнъжъ офицеритѣ.

— Сънувахъ покойната си майка. Дохожда тя, като че цѣла облѣчена въ бѣло, тъй хубава, млада, каквато азъ съмъ я виждалъ само на портретъ и сé ме вика и ме кани на нѣкѫдѣ. А пакъ мене ми бѣше тъй весело, и тъй ми се искаше да тръгна слѣдъ нея.

У мнозина отъ офицеритѣ, които до сега се скептически усмихвахѫ, лицата приехѫ едно печално и тържественно изражение. Въ това врѣме се приближи Бейтнеръ, приятель и връстникъ на Перова.

— Що се е случило съ васъ, господа, попита той, като видѣ мрачнитѣ лица на другаритѣ си.

— Ето този приятель... тѫга ни навѣя, — каза единъ офицеръ, като съ неудоволствие посочи у Перова: — и себе си и другитѣ разстройва.

Като узна въ що се състои работата, Бейтнеръ се помѫчи да ободри другаритѣ си.

— Не тѫжи, — каза той, като гледаше шеговито да говори, макъръ, че думитѣ му никакъ не приличахѫ на шега. Ако те убиѭтъ тебе, азъ ще остана живъ и ще съумѣѭ да се расплатѭ за тебе съ враговетѣ; а ако убиѭтъ мене, ти ще отмѫстишъ на убийцитѣ ми!

— Вѣрвамъ, каза Перовъ: — но право да си кажѫ, азъ още не заслужавамъ едно добро въспоминание: не ми се иска тъй рано да умрѫ!

— Дай да хвърлимъ жребие, — каза Бейтнеръ: — да видимъ, кой отъ двама ни ще умрѣ по-напрѣдъ.

— Ахъ, Бейтнеръ, що за глупости прѣдлагашъ! Съ това ти неможъ ме убѣди. Азъ съмъ увѣренъ, че редътъ е мой, азъ навѣрно знамъ, че мене ми се пада пръвъ да загинѫ!

— Тогива да испѣемъ нашата прѣдсмъртна пѣсень, — каза Бейтнеръ.

— Пѣлъ би брате, но не пѣе ми се!

— Е, ехъ.... какви бабини деветини! Да се не страхуваме, брате.

— Боже съхрани! Азъ се не страхувамъ. Ама сé не би ми се искало да умрѫ. Кажи, Бейтнеръ нали ми си приятель.

— Приятель, сега и всѣкога.

— Добрѣ, тогава ще ти кажж тайно: у дома съмъ оставилъ годеница.

— А... тъй ли е била работата! Его гдѣ се крие сжщинската причина на твойта тжга. Ако е тъй, утѣши се! Намъ съ тебе и слѣдъ петнадесетъ години може би нѣма да ни падне късметъ да се оженимъ. Сега ли е врѣме да се мисли за такива нѣща, когато трѣбва да му мислимъ само за съсипваньето на враговетѣ!

Но Перовъ се не утѣши и по-сетнѣ, както видяхме, той стана една отъ първитѣ жертви на Алминския бой.

Командирътъ на московския полкъ, извѣстния намъ червендалестъ и тлъстъ генералъ майоръ Куртяновъ, бѣше въ най-яростно расположение на духа си. Работата се състоеше въ това, че войницитѣ, при прѣминуванието имъ прѣзъ рѣка Алма, като тътрѣхж съ голѣмъ трудъ генералския файтонъ бѣхж счупили една ость и исцапали съ каль цѣлото сѣдало.

Куртяновъ никога не можеше да забрави това обстоятелство и даже и сега, подъ жестокия щуцернъ огънъ, сѐ си спомняше за това събитие и повтаряше: „Ахъ, дяволъ да ви вземе! азъ ще ви научж васъ, само нека се свърши боя, азъ ще ви додержі! отъ свѣтътъ ще ви прѣмахна!

Кога Меншиковъ лично размѣстваше баталионитѣ отъ московския полкъ, двѣ роти отъ този полкъ, заедно съ Куртянова, се намѣрихж до частитѣ на минския полкъ, отдавна вече повиканъ отъ Меншикова изъ резервата, и чекахж понататъшни заповѣди. Куртяновъ, вмѣсто да прѣдприеме други нѣкакви распорѣждания, почна пакъ да огласява въздуха съ своето нецензурно виканье, което звучѣше въ ушитѣ тъй силно, щото. се не заглушваше даже отъ стрѣлбата на неприятелскитѣ стрѣлци.

Въ това врѣме при Куртянова се приближи Меншиковъ, който ходѣше сега назадъ-напрѣдъ, и търсѣше началника на лѣвия флангъ, генералъ Киряковъ. Излѣзе, че и Куртяновъ нѣма хаберъ за това, дѣ се намира началникътъ на дивизията.

Меншиковъ кипѣше отъ ядъ.

— Генерале, — каза князьтъ: — азъ отивамъ къмъ дѣсния флангъ. Не виждамъ Кирякова, за да му оставя лѣвия флангъ. Земете вий началството, тукъ.

Куртяновъ въ отговоръ измука нѣкакъвъ си нечленно-раздѣленъ звукъ.

— Продължавайте настъплението, — каза князьтъ, макъръ, че до сега никакво настжлпение още отъ страна на Куртянова нѣмаше. — Изберете момента за едно дружно ударънье на щикъ. Работата тука тъй хубаво върви, щото този моментъ ще настжпи скоро.

— Слушамъ, — каза Куртяновъ, а князьтъ припустна къмъ дѣсния флангъ. Но пжтя му извѣстихж, че на испратениятъ отъ него съ нѣкакво поручение флигелъ адютантъ Сколковъ куршумъ раскъсалъ ржката, и князьтъ побърза на прѣвързочния пунктъ.

XVII.

Прѣвързочния пунктъ се намираше въ една ливада, която бѣ доста далечъ отъ Алма; но и тука долитахж понѣкога гюлета и щуцерни куршуми. Тука още отъ сутренъта рано се намираше считавшиятъ се въ свитата на Меншикова докторъ Таубе, съ полковитѣ лѣкари, нѣколко военни доктори и фелдшери, лица съ които се свършваше цѣлия военен лѣкарски персоналъ. По-късно, като чухж непрѣстанното гърменье, дойдохж и нѣкои севастополски доктори. Много по-рано отъ тѣхъ бѣхж пристигнали тука двѣ жени, твърдѣ различни по външность и по общественото си положение.

Една отъ тѣхъ се казваше Елисавета Михаиловна Хлапонина. Кога тя не бѣше още Хлапонина, а госпожица Борисова, нея я знаеше цѣлъ Севастополъ, като една отъ най-хубавичкитѣ дѣвойки, и на баловетѣ въ морския клубъ тя бѣше привлѣкла много поклонници. Вечерно врѣме, когато на Екатеринского пристанище свирѣше музика, тя често се расхождаше съ младия артилерийски офицеръ Хлапонинъ, който бърже успѣваше и се готвѣше вече за батареенъ командиръ. Въпрѣки това, че Борисова се вече считаше официално годеница на Хлапонина, около нея продължавахж

да обикалятъ мнозина, като никакъ не искахѫ да се примирѫтъ съ мисъльта, че тя дава прѣдпочтение на другиго.

Въ числото на тѣзи, които обикаляхѫ около нея имаше хора солидни, като напримѣръ генералъ Киряковъ, — голѣмъ поклонникъ на женската хубость, въобще. Даже тогава, когато за голѣмо съжаление на мнозина Борисова се венча съ Хлапонина, който току що бѣ получилъ да командува батарея, генералъ Киряковъ не прѣкъсна своето обикалянье и се кокорчеше прѣдъ младата госпожа съ своя генералски чинъ, съ своитѣ армейски любезности, съ репутацията си на герой и съ Георгиевския си кръстъ на шия. Още прѣди много врѣме до излизаньето неприятелево на русския брѣгъ, Киряковъ говорѣше на хубавичката патриотка, че ний цѣла Европа съ шапкитѣ си ще покриемъ и, вѣроятно за доказателство на това той носѣше шапка и въобще държеше се гордо, нѣщо което повече приличаше на единъ юнкеръ, отъ колкото на генералъ. Но какви чудеса не правѭтъ женскитѣ очи! Та нали увѣряватъ, че една друга севастополска госпожа по-нескромна и по-готова да заповѣдва, нежели Хлапонина, до толкова завладяла сардцата на нѣколко почтенни война, щото тѣ се впрагали въ една мъничка кола и возили хубавичката дама изъ градината като дѣте.

Хлапонина, наопаки, направи всичко възможно за да се избави отъ досъжданье: понѣкога скромностьта възбужда много по-вече, нежели най безцеремонното кокетство.

Както и да е, но Киряковъ бѣше силно влюбенъ и мнозина почнахѫ да забѣлѣжватъ това. А и князь Меншиковъ, който сѫщо се заинтересува да узнае каква е тази Хлапонина и той помоли да го запознаѭтъ съ нея. Единъ пѫть князьтъ съвсѣмъ случайно узна, че Хлапонина се расхожда съ мѫжа си на пристанището и той нарочно повърна на тамъ коня си. Меншиковъ и двама негови адютанти слѣзохѫ отъ коньетѣ си и се спуснахѫ по стълбитѣ на долу; на княза прѣдставихѫ Хлапонина и той ѝ каза нѣколко старомодни комплименти.

Другъ пѫть Хлапонина ѣздѣше като амазонка кѫдѣ северната часть на града и пакъ съ срѣщна съ княза и свитата му.

Всѣкога суровиятъ Менщиковъ, този пѫть прие любезенъ видъ и, като се поклони попита я кѫдѣ тъй бърза

самичка, когато до сега сѫ привикнали да я срѣщатъ винаги съ мѫжа си.

Хлапонина отговори, че мѫжътъ ѝ отишелъ при батареята си и че тя бърза да си отидѣ, понеже е вече късно и нея я е малко страхъ да замръкне по пѫть сама.

— Въ такъвъ случай ний ще ви пазимъ, до гдѣто се завърне той, — каза князьтъ и съ всичкия си величественъ видъ той съпровождаше Хлапонина изъ пѫтя.

Въ деньтъ на алминското сражение Хлапонина като не бѣ видѣла мѫжа си въ продължение на нѣколко дни, почна да се беспокои за него и рано на зараньта дойде на бивуака.

Въ това врѣме бѣхѫ вече свирили заря, понапрѣдъ французитѣ, сетнѣ англичанитѣ и най-послѣ нашитѣ.

— Митко, пиленце, — говореше Хлапонина, безъ да се стеснява отъ присѫтствието на офицери и войници и се галеше около мѫжа си.

— Върви си у дома, мила, — говореше Хлапонинъ — не беспокой се за мене... не убиватъ всички, не страхувай се. пъкъ и ако ме убиѭтъ, ти трѣбва твърдо да прѣнесешъ тази загуба. Обѣщай ми че...

И той шепна нѣщо на ухо на жена си.

— Азъ не могѫ да се помиря съ тази мисъль, — извика Хлапонина: — що ми е мене до тази глупава война. Азъ не искамъ да те откраднатъ отъ рѫцѣтѣ ми!

Тя почна да плаче. На мнозина офицери, които гледахѫ тази сцена очитѣ се испълнихѫ съ сълзи. Въ друго врѣме тѣ би нѣмали нищо противъ да обикалятъ около хубавичката жена на батарейния командиръ, но сега едва ли се намѣри поне единъ, комуто въ главата идехѫ такива мисли. Не бѣше врѣме сега за такива нѣща.

— Азъ ще останѫ тукъ, при тебе! — говореше Хлапонина плачешкомъ, — нека ме убиѭтъ и мене! Азъ ще ти помагамъ. Ти мислишъ, че като съмъ жена та нищо не разбирамъ? Всичкитѣ ви военни майсторий азъ знаѭ. Азъ ще прѣносямъ твоитѣ заповѣди.

Съ голѣма мѫка може Хлапонинъ да убѣди жена си, че нейното присѫтствие ще го лиши само отъ хладнокръвието му, необходимо за единъ началникъ въ врѣме на бой.

Прощаваньето растрои почти всички присжтствующи. Хлапонина благослови мжжа си, както майка своя синь.

Съпроваждана отъ единъ фейверкеръ и единъ казакъ, тя тръгна покрай полковетѣ; на всѣкждѣ въ това врѣме се служехж молебни и се чуваше пѣнието на църкови химни.

Въ ливадата, задъ резервитѣ, Хлапонина видѣ събрани полковитѣ доктори и, като испроводи назадъ фейрверкера и казака, приближи се до тѣхъ. У нея пробѣгна една мисъль, която веднага се оправда.

— Що е това у васъ? — попита тя единъ познатъ докторъ, побѣлѣлъ вече старецъ.

— Прѣвързоченъ пунктъ, хубавице моя, — отговори стариятъ докторъ, който я бѣ носилъ нѣкога на ржцѣ: — бързайте скоро въ града. Тука не е мѣсто за нѣжни създания съ слаби нерви.

— Ами отъ гдѣ знайте, че мойтѣ нерви сж слаби?

— Та вие току що сте плакали, нали се види, очитѣ ви сж червени като кръвь . . . не тжжете, Богъ е милостивъ, ще смажемъ тѣзи отчаяни туркомани.

— Ами какво ще рѣчете, докторе, ако остана азъ тука?

— Вие ли? Азъ ще ви кажж, госпожо моя, че това е женски капризъ, — какво ще правите тукъ? Ето, разбирамъ го, за тази матроска мома, която дойде при насъ; ето я тамъ, въ матроски дрѣхи и шалвари, — дърдори съ войницитѣ. Тя меже да ни бжде полезна, като работна сила. А вие, госпожо моя, съ вашитѣ нѣжни пръсчета. . . .

— Прѣстанете, докторе, баремъ вие, не дѣйте говори тъй! Азъ не искамъ да ме мислите за толкозъ нѣжна. По добрѣ, кажете ми, нали тукъ ще донасятъ ранени? Ами ако донесжтъ и мжжа ми?

Хлапонина сама се уплаши отъ думитѣ си, но тѣ станахж за нея една много важна причина да остане тукъ и тя безъ повече мисленье, остана.

Другата личность отъ женския поль, що бѣ дошла тукъ бѣше сжщата тази дѣвойка въ матроска дрѣшка и шалвари, на която сочѣше одѣве докторътъ. До послѣдньо врѣме тази дѣвойка живѣеше въ една отъ най-глухитѣ улици на Севастополъ и бѣше извѣстна на матроситѣ и войницитѣ подъ името Дашка. Нъ когато нашата армия тръгна къмъ

Алма, Дашка рѣши да послѣдва своитѣ „многочисленни“ познати. Тя продаде всичкитѣ си парцали на единъ евреинъ, като взе отъ него около петь рубли и, въ придавка една матроска дрѣха и едни шалвари. Като взе съ себе си малко храна, стомненце съ ракия, бутилка съ вода, нѣколко чекънчета съ чисти парцали, ножици и корпия, Дашка на разсъмванье се яви покрай резервитѣ и, безъ да се смущава отъ циническитѣ подхвърляния на войницитѣ, които мислѣхѫ, че тя се е появила въ качество на маркитанка, отидѣ при прѣвързочния пунктъ и като сѣдна до единъ върболякъ, почна да развързва своитѣ бохчици. Докторитѣ я забѣлѣжихѫ и като узнахѫ въ що се състои работата, похвалихѫ я, като прибавихѫ, обаче, че тя трѣбва въ всичко да ги слуша, както тѣхъ тъй и фелдшеритѣ.

Когато Меншиковъ, узна за нещастието, постигнало флигелъ адютанта Сколкова и долетѣ на прѣвързочния пунктъ, на ливадата имаше вече толкова ранени, щото наличния съставъ отъ докторитѣ, едва можеше да се расправи съ тѣхъ. Ежеминутно се явяваха войници, като тътрехѫ на носилки, повечето направени отъ пушки, свои другари, понѣкога обезобразени до непознаваемость.

Хлапонина като засука рѫкави и се опаса съ една прѣстилка, която цѣла вече бѣше зацапана съ кръвь, прѣдпазливо прѣвързваше раната на единъ младъ офицеръ: послѣдния стенеше и охкаше, макъръ че раната му не бѣ толкова опасна: но нему просто му бѣ приятно да вижда съчувствие отъ страна на една толкова хубавичка жена. На друго мѣсто Дашка, която бѣ вече станала Дария Семеновна, яростно се караше съ единъ полупиянъ фелдшеръ, и истръгваше изъ рѫцѣтѣ му бинтове и корпия. Тя се расправяше съ единъ умирающъ, комуто отъ единъ ударъ съ гюлле се бѣ истърсила вътрѣшностьта.

— Васъ трѣбва човѣкъ всички да ви избѣси, идоли мръсни, — говореше тя на фелдшера, — на човѣка цѣлата му вътрѣшность се истърсила, а ти го влѣчешъ по земята като лешъ, прости господи. Чекай, пияний дяволу, азъ на доктора ще кажѫ.

— Не викай толку де, нѣмашъ право. Азъ даже много ви увѫкавамъ, — говореше фелдшерътъ, съ заплетенъ езикъ.

— Е, та що отъ това, че съмъ пиянъ? Работата си при все това, азъ хубаво разбирамъ.

— Разбирашъ! Никаква жалость у васъ нѣма, у идолитѣ. Реже на човѣка кракътъ, сé едно като че кокошка заколва. Та и докторитѣ ви. Прѣдъ очитѣ ми докторътъ на единъ мой познатъ Вана Череповъ цѣлия му кракъ отрѣза: той вика сиромашкия, моли се, а доктора почна да го ругае... Ще те закола, казва, ако кръкнешъ само.

— Е, така трѣбва, Дария Семеновна, защото ако нѣкой вика, то отъ това става приливъ на кръвьта, — говореше фелдшерътъ, твърдѣ доволенъ отъ това, че има случай да искаже своята ученость.

— Княже, дѣ е мжжътъ ми, видѣхте ли го? — извика Хлапонина, щомъ като видя Меншикова.

— И вий ли сте тука, Елисавета Михаиловна? — попита князътъ вмѣсто отговоръ, но като видя нѣйния умоляющъ погледъ, прибави: — той е живъ, здравъ и ви праща много здравье . . . Дѣ е Сколковъ? — попита той като се обърна къмъ единъ приближившъ се до него полковий докторъ.

— Нему, ваша свѣтлость, току що почнахж да му правжтъ ампутация.

— Какъ? Нима не може да се избѣгне това — попита Меншиковъ и, като слѣзе отъ коня се, тръгна да види адютанта.

Сколковъ сѣдѣше, като се мжчеше да покаже едно пълно равнодушие, но понѣкога лицето му трѣпваше, и той сé погледваше на прѣчупената си ржка. Когато хирургътъ почна да точи своя ножъ, Сколковъ силно поблѣднѣ. Меншиковъ почна подробно да распитва за раната и се прѣпираше за нѣщо съ докторъ Таубе. Сколковъ внезапно помоли да испратятъ за Хлапотина, съ която той бѣше познатъ по отъ рано.

— Сега вий трѣбва, госпожо моя, да повикате на помощь всичкото си присжтствие духа, — шепна ѝ старецътъ докторъ, като ѝ прѣдаваше желанието на ранения. Хлапотина прѣсили неволния си страхъ, и като пооправи коситѣ си, които за по голѣмо удобство бѣхж прибрани съ кърпа, бърже тръгна тамъ гдѣто я викахж.

— Държте ме за здравата ржка и съ двѣтѣ си ржцѣ, тъй ще ми бжде по-леко, — каза ѝ Сколковъ.

Хлапонина испълни този капризъ на ранения и хвана тънката, но силна ржка на флигелъ-адютанта и съ двѣтѣ си ржцѣ.

— Сега рѣжете, — искомандува Сколковъ. Хирургътъ бърже прорѣза кожата и почна да рѣже мускулитѣ надъ лакътя. Меншиковъ, който се доближи до адютанта, намръщи се и се полуобърна на страна, но сетнѣ прѣсили отвращението си и почна да гледа. Когато ножътъ се заби въ мускулитѣ, Сколковъ трѣперливо стисна зжби, глухо почна да стане и, безъ самъ да забѣлѣжи, съ своята силна ржка стисна и двѣтѣ мекички ржчици на Хлапонина и толкова силно ги стисна, щото пръститѣ ѝ испочупи. Болѣжката, която почувствува Хлапонина я свѣсти; отначало, при видътъ на ампутацията, пей захвана да се мае главата, студентъ потъ се появи на челото ѝ и тя се страхуваше да не ѝ припадне. Двама фелшера, които държехж Сколкова, едва удържахж треперливитѣ движения на ранения, който рѣвѣше отъ болки, като звѣръ. Кръвъ течеше на чучуварки. Най-послѣ се показа костьта. Хирургътъ взе една пила и се раздаде едно отвратително скърцанье отъ прѣпливанието на костьта. Хлапонина почувствува, че послѣднитѣ ѝ сили ще ѝ изменятъ; раненията безмисленно и диво обрщание очи насамъ нататъкъ, макъръ че болката при прѣпилванието на костьта бѣше много по слаба, отъ колкото тази, която той испитваше, при рѣзанье мускулитѣ.

Най-послѣ всичко бѣ свършено, и ръката съ тънкитѣ и аристократически пръсти, на които имаше старателно изрѣзани и изравнени ноктье, падна и биде сложена на страна. Захвана се прѣвързванието на раната съ бинтъ. Подиръ половинъ часъ Сколковъ съ една вече ржка сѣдѣше въ файтонъ, съ който се готвѣше да отпжтува заедно съ единъ фелдшеръ и единъ казакъ.

— Благодарж, хиляди пжти благодарж, — каза той на Хлапонина при прощаваньето и съ тъжна усмивка добави:

— Сега вече никога не ще да могж да танцувамъ съ васъ валцъ, нито да играж à quatre mains: развѣ, ако позволитѣ à trois mains.

— Бѣдний, бѣдний! помисли си Хлапонина и пакъ една страшна мисълъ я стрѣсна: ами ако Митко ржката или кракътъ . . .

Но Хлапонина вече викахж при другъ раненъ.

XVIII.

Въ врѣме на Меншиковото стоение при прѣвързочния пунктъ, положението на работитѣ при рѣка Алма се значително промѣни.

Щомъ маршалъ Сентъ арно забѣлѣжи, че Боске прѣмина мнимо непроходимитѣ блата и се въскачи на мнимо недостижнитѣ висоти, той веднага рѣши да вдигне първата и третя девизия. Като се обърна къмъ Канробера и принцъ Наполеона, маршалътъ имъ каза съ обикновенната французка театралность: „хора като васъ нетрѣбва да имъ се даватъ заповѣди. Достатъчно е само да имъ се посочи неприятеля“.

Англичанитѣ въ това врѣме се спрѣхж по причина на пожара, който обхвана село Бурлюкъ и канонадата отъ страна на нашата артилерия и затова французитѣ бърже ги испрѣварихж.

Между французитѣ тогава се считаше за священно правило, че пѣхотата трѣбва да удря на атака не инакъ освѣнъ съ покрепление на артилерия: това бѣше завѣщание на „великия“ Наполеонъ, който бѣше по прѣимущество артилеристъ. Канроберъ и принцъ Наполеонъ побързахж да размѣстятъ топове покрай лозята и, като видяхж прѣдъ себе си на противоположнитѣ висоти нѣкакви си русски баталиони, открихж по тѣхъ силна куршумна стрѣлба и една още по силна канонада. Баталионитѣ, които тѣ видяхж, принадлѣжахж на Бретския резервенъ полкъ, въуруженъ съ стари кремикови пушки, които биехж не по-далече отъ 250 крачки.

Бретския полкъ, който се състоеше само отъ два малочисленни баталиона се помѣщаваше на едни ниски издадености на единъ конусообразенъ хълмъ, обърнати къмъ неприятеля. Този резервенъ, лошово упражненъ и лошаво въуруженъ полкъ бѣше поставенъ като нарочни мешенки срѣщу англичанитѣ, сжщо тъй на най-опастното мѣсто бѣже поставенъ единъ вторъ резервенъ полкъ — Бѣлостокския. Между двата резервни полкове, въ една долчина, стоехж два бата-

лиона отъ московския полкъ — на графъ фонъ Зео и Гралъ, баталиони, които едва се държехѫ на краката си. И тъй московския и бретския полкове — това бѣхѫ войскитѣ, на които прѣдстоеше да одържѫтъ двѣ французски девизии, а освѣнъ това московския полкъ бѣ изложенъ още на артилериския огънъ и каноническитѣ куршуми испращани отъ дивизията на Боске.

Нашитѣ малобройни стрѣлци, които бѣхѫ засѣднали въ алматамакскитѣ лозя и които дълго врѣме не давахѫ мира на французитѣ, бидохѫ принудени да отстѫпатъ; гѫстата цѣпь на французскитѣ стрѣлци се хвърли върху тѣхъ съ повдигнати приклади. Резервнитѣ бретски баталиони, които заминавахѫ крайщата на лѣвия брѣгъ, бивахѫ буквално изчиствани отъ неприятеля: тѣ се опитвахѫ да се защишаватъ, но куршумитѣ имъ не долитахѫ. Като незнаехѫ нищо за стоящитѣ надъ главитѣ имъ войници отъ московския полкъ, брестцитѣ почнахѫ да отстѫпватъ на югоистокъ.

Тарутинския полкъ сé още бездѣйствуваше. Бездѣйствието повлия на войницитѣ много по-злѣ отъ колкото найсилната прѣстрѣлка. Стрѣлецкия огънъ произведе на тѣхъ неприятно впечатление. Не влѣзлитѣ още въ огъня войници удивляваше това, че въ нашитѣ редове се оказвахѫ загуби даже и тогава, когато неприятелски стрѣлци нийдѣ се не виждахѫ.

Най-послѣ нѣкои отъ баталионнитѣ командири се досѣтихѫ да прѣмѣстватъ войницитѣ отъ едно мѣсто на друго. Съ това тѣ до нѣкждѣ залъгахѫ войницитѣ, но при все това мнозина отъ тѣхъ до толкова се подадохѫ па чувството на самосъхранение, щото се сбутвахѫ единъ до други като овце, като привикваха на помощь всичкитѣ святи угодници. Когато долѣтя батареята на Кондратьева, тарутинцитѣ ѝ отстѫпихѫ часть отъ своята позиция и се спустнахѫ малко по-надолу. Батареята откри огънъ надъ главитѣ на тарутитцитѣ и брестцитѣ. Командиръть Кондратьевъ, единъ набитъ побѣлелъ полковникъ, се распорѣждаше съ пълно хладнокръвие, макаръ че неприятелскитѣ стрѣлци го безпокоехѫ съ своитѣ куршуми.

— Гледайте момчета,—каза командиръть на единъ отъ тарутинскитѣ баталиони, Горевъ: — ето на, единъ заслу-

жившъ старецъ семѣенъ, а живота си не жали: ами ние що? какво има да изгубимъ ние?

— Ще гледаме да се отличимъ, — отговорихѫ нѣкои отъ войницитѣ.

— Който отъ васъ се уплаши, продължи Горевъ, да погледне у мене! Ако ме види да трепна поне съ окото си, можете вече да ме не слушате и да си отидете.

— Ще гледаме да се отличимъ, — извикахѫ войницитѣ съ още по голѣмо въодушевление, но не мина се и минута, свиреньето на стрѣлецкитѣ куршуми се усили и войницитѣ почнахѫ да си навеждатъ главитѣ.

— Момчета! извика Горевъ: — не бойте се отъ този куршумъ, който свири! този коршумъ е далеко! Тази, която ще те убие нѣма да я чуешь.

— Позволете ни да стрѣляме — се раздадохѫ гласоветѣ на много войници; но Горевъ се не рѣши да хаби патронитѣ безъ позволение на полковия командиръ, а послѣдния се бѣ съвсѣмъ насбъркалъ и отдаваше най-безмисленни заповѣди.

Между това отъ къмъ морето се повдигна цѣлъ ураганъ, гюлета и распуквателни гранати на снопове летѣхѫ надъ главитѣ на войницитѣ отъ московския и тарутински полкове, нъ повечето падахѫ въ земята, тъй като стръмния хълмъ ги закриваше и еднитѣ и другитѣ. При все това войницитѣ отъ части по заповѣдъ, отъ части инстиктивно, падахѫ на земята, за да се пазятъ по добрѣ отъ гюлетата.

Внезапно стрѣлбата съ куршуми започна да става все по редко и параходитѣ загърмяхѫ съ своитѣ синджири, съ които се спускахѫ и вдигахѫ на котва. Дивизията на Боске тъй се приближи до московския и мински полкове, щото като продължаваха стрѣляньето, неприятелскитѣ параходи рискуваха да удрятъ въ своитѣ сухопѫтни събратия. По надалече, колкото едно фърлянье съ гюле се показа цѣпьта на французкитѣ стрѣлци. Това бѣхѫ зуави въ червени шалвари. Тѣ се приближаваха съ бързи гимнастически крачки.

Командирътъ на московския полкъ, червендалестия генералъ Куртяновъ до сега постоянно се храбрѣше, като повтаряше съ своя дрезгавъ басъ:

— Нима нашитѣ неприятели сѫ забравили дванаесетата година? и си отговаряше самъ: „не, тѣ не сѫ забравили“.

Но като видя приближението на гжстата французка цѣпь, той съвсѣмъ изгуби ума и дума и даже прѣстана да оглашава въздуха съ своитѣ псувни. Като видя пълната безпомощность на полковия командиръ, поручикъ князь Трубецкий се приближи до генералъ Куртянова съ молба да му позволи да извика нашитѣ стрѣлци.

— Но какъ ще стрѣляте? попита Куртяновъ.

— Ний ще прѣминемъ, ваше прѣвъсходителство, пълзешката до такъва дистанция, отъ която ще може да се дѣйствува съ нашитѣ гладкостволни пушки.

— Богъ да ви е на помощь, като е тъй, каза Куртяновъ, вървѣте.

Стрѣлцитѣ почнахж да пълзжтъ по една мѣстность на която имаше малки могилки, но мѣстность съвършенно гола, безъ никакви хръсталаци. Като видяхж това, французитѣ стрѣлци се спрѣхж и почнахж да се подиграватъ съ тѣхнитѣ куршуми. Нашитѣ стрѣлци, най-послѣ, излѣзохж изъ търпение и на едно растояние отъ петстотинъ крачки открихж стрѣлба. Облитѣ куршуми на нашитѣ лошави пушки не достигахж неприятеля: тѣ скачахж по почвата, разгорѣщена отъ слънцето, повдигахж прахъ и късахж сухитѣ билки.

Тази гледка прѣдизвика между французитѣ стрѣлци силенъ смѣхъ, който разсърди нашитѣ артилеристи и тѣ пустнахж нѣколко гюлета въ веселитѣ французи, които се и спрѣхж на една прилична дистанция.

Подиръ това, дивизията на Боске се отдръпна малко на дѣсно, като отвори мѣсто на пристигналата тукъ дивизия на Канробера. Французитѣ стрѣлци открихж единъ силенъ огънъ, като буквално засипвахж съ курщуми батареята на Кондратьева. Половина отъ войницитѣ и коньетѣ бидохж истребени въ тази батарея. Полковникъ Кондратьевъ испращаше офицеръ слѣдъ офицеръ, като молѣше да му испратжтъ поне единъ взводъ войници; Куртяновъ рѣшително отказа, като отговари, че му сж потрѣбни хора. Като видѣ че не е възможно да се държи, батареята най-послѣ обърна назадъ и почна да отстжпва. Тогава и французитѣ прѣстанахж да стрѣлятъ и само свѣжитѣ сили, които се приближавахж отъ къмъ Алматамакъ продължавахж да обсипватъ нашитѣ хълмове съ канонически куршуми.

Почти всячкитѣ наши щуцерни — единственнитѣ стрѣлци, които достигахѫ неприятеля, — бѣхѫ ранени. Въ единъ полубаталионъ отъ дванадесеть щуцерни бѣхѫ останали само четири. Тѣ почнахѫ да стрѣлятъ изъ всички дванадесеть щуцери. Тогавашнитѣ стрѣлци пълнехѫ пушкитѣ си доста бавно и, за облѣкчение на уцѣлелитѣ стрѣлци, други войници имъ пълнехѫ пушкитѣ, а тѣ само стрѣляхѫ.

Сѫщо такъва борба водѣхѫ съ французитѣ войницитѣ отъ минския полкъ, които се бѣхѫ сгушили при морския знакъ. Ранени на купчинки вървѣхѫ и пълзѣхѫ къмъ прѣвързочния пунктъ, мнозина отъ тѣхъ бивахѫ дотрѣпвани отъ неприятелскитѣ гюлета и куршуми, хвърляни отъ артилерията на генералъ Боске.

Нашиятъ лѣвъ флангъ биде вече значително поколебанъ. Въ този критически моментъ, задъ войницитѣ отъ тарутинския полкъ, които ходѣхѫ назадъ напрѣдъ и не бѣхѫ си даже напълнили пушкитѣ, пролѣгя една казашка конна батарея, испратена тукѫ отъ генералъ Кирякова. Като се утвърди добрѣ, тази батарея откри единъ силенъ огънъ. Още при първитѣ изстрѣли на тази батарея, французкитѣ куршуми почнахѫ по-редко да долитатъ до насъ.

— Благодариме, братия! Ей че казаци! — говорѣхѫ тарутинцитѣ, които по-рано се подигравахѫ съ казашката батарея. Командирътъ на казашката батарея гърмогласно командуваше, съ викове и псувни.

XIX.

Като гледа ампутацията извършена надъ флигелъ адютанта Сколкова, Меншиковъ, напълно убѣденъ въ това, че на лѣвия флангъ всичко върви отлично, отъ минута на минута повтаряше:

— Тъй ще върви работата още единъ часъ или два, а сетнѣ ще го докараме до щикъ, пъкъ каквото Богъ даде.

Като говореше това, той тръгна къмъ резервитѣ и поздрави като никога волинския полкъ. Подиръ това Меншиковъ искаше да прѣгледа обоза, дѣто му готвѣхѫ обѣдъ и се надѣеше да испие поне една чаша вино за покрѣпление

на силитѣ си, тъй като още отъ сутринята нищо не бѣ хапналъ и пийналъ, а горѣщината бѣше нетърпима.

По пѫтя князьтъ срѣщна летѣвшата къмъ лѣвия флангъ казашка батарея.

— Кой ви праща тамъ? — извика Менщиковъ.

Отговорихѫ му, че Киряковъ.

— Кѫдѣ е, най-послѣ, Киряковъ? — попита князьтъ и сви вѣжди.

— Генеральтъ е тука; ето го, иде, — отговори единъ отъ офицеритѣ.

Киряковъ бѣ пѣши; до него вървеше единъ ординарецъ, и си водѣше коня за уздата. На сто крачки далече се търкаляше коньтъ на Кирякова, убитъ съ гюлле.

— Генерале, гдѣ ви виждамъ, — гнѣвно каза Менщиковъ: — вие сте тъй далечъ отъ мѣстото си! Азъ ви търсихъ за да ви прѣдамъ да свършите работата си въ лѣвия флангъ — васъ ви нѣмà и азъ оставихъ тамъ единъ генералъ, когото никакъ не познавамъ — той нѣкакъ си гузно гледа. Вървете та атакувайте, по-скоро тръгнете на щикъ, а азъ трѣбва да видѭ, какъ върви работата при князь Горчакова.

— Ахъ, ваша свѣтлость, — каза Киряковъ — азъ бѣхъ тукъ! Видите що се случи, убихѫ коня ми. Ето го.

— Но до васъ има и другъ конь! Качете се и поскоричко вървѣте на мѣстото си!

Киряковъ съ неудоволствие се покори.

Панаевъ, който вървеше до княза и прѣзъ всичкото врѣме гледаше въ очитѣ на своя патронъ, каза:

— Кабардинецътъ е уморенъ, качете се на другъ конь, ваша свѣтлость.

Князътъ се качи на другъ конь и припустна къмъ обоза, който бѣше вече пострадалъ отъ неприятелския огънъ. Менщиковъ испи чаша вино съ вода и заповѣда на обозътъ да се отстрани по далече. Долѣтя саперниятъ офицеръ Дяченко, съ донесение, че мостътъ прѣзъ Алма е прѣтритъ и рухналъ до половина, и че англичанитѣ газѭтъ, безъ да видѭтъ брода и напълнятъ водата съ трупове.

Князътъ се спустна отъ гората къмъ севастополския пѫть. Чуваше се ожесточена канонада и куршумна стрѣлба по цѣлата линия.

На лѣвия флангъ войницитѣ отъ московския полкъ на мѣста отстъпвахѫ вече въ безпорядъкъ, но разгорѣщени отъ боя, тѣ и не мислѣхѫ за умора. Меншиковъ никакъ не можеше да забрави за московския полкъ и пакъ испрати на Куртянова единъ адютантъ съ заповѣдь щото ведната да ударѭтъ на щикъ. Кирякова го още нѣмаше тамъ.

Куртяновъ испълни заповѣдьта, буквално. Припадналата къмъ земята гъста полубаталионна колона той вдигна на крака и поведе онази „масса" на щикъ противъ неприятеля, който стоеше по далечъ отъ едно хвърляне съ топъ.

Стрѣлцитѣ въ червени шалвари отговорихѫ на това съ градъ отъ куршуми и московцитѣ, които прѣтърпѣхѫ голѣми загуби, пакъ прилѣгнахѫ къмъ земята. Но въ това врѣме прилѣтя отъ страна на Меншикова новъ посланникъ, който повтори тази заповѣдь — да вървѭтъ на щикъ.

Минския полкъ, който лѣжеше редомъ съ двѣ роти, при които бѣше Куртяновъ, не получаваше отъ главнокомандующия никакви заповѣди. Куртяновъ отъ себе си повика командира на този полкъ полковникъ Приходкинъ, заедно да ударѭтъ на щикъ.

— Азъ не виждамъ прѣдъ себе си неприятелски колонни, буйно отговори Приходкинъ: и азъ немогѫ да идѫ на щикъ. Тази честь принадлѣжи само на московския полкъ.

Сега и Куртяновъ съобрази, че не всѣка заповѣдь на главнокомандующия трѣбва да бѫде испълнена и прѣдаде на посланника, че нѣма да тръгне на щикъ. Меншиковъ, като получи този отговоръ, излѣзе изъ кожата си.—Азъ ще го лишѫ отъ командуването на полка, — завика той, но работата бѣше много сериозна и той припустна къмъ центра, дѣто стрѣлбата постоянно се усилваше. Казашката батарея, която отначало наведе везнето въ наша полза, бѣше вече отбита отъ французитѣ и, тя скрита задъ могилата, привѣждаше въ рѣдъ конѣтѣ си и топовитѣ. Всичкитѣ баталиони на московския полкъ отстѫпяхѫ и единъ отъ тѣхъ, баталионътъ на графъ Зео биде обсипанъ съ гюлета, каквито бълвахѫ четири французки топове. Двѣ роти отъ московския полкъ смѣло се хвърлихѫ напрѣдъ и за врѣме овладѣхѫ два отъ топоветѣ, но трѣбваше да ги оставятъ, тъй като бидохѫ обсипани съ градъ отъ куршуми. Единъ баталионенъ командиръ носѣхѫ вече раненъ на пушки, него го смѣни отначало единъ щабсъ

капитанъ, който съвѣтваше всички по-скоро да бѣгатъ, а сетнѣ командата прие старшия по чинъ майоръ — и батальона почна да отстжпя право прѣдъ фланга на войницитѣ отъ минския полкъ. Произлѣзе бъркотия.

Майорътъ, като смушка коня си, припусна безъ да спира своитѣ войници и даже самъ имъ каза да си отварятъ пжть. Командирьтъ на Минския полкъ Приходкинъ, разсърденъ отъ това, извика на своитѣ войници: „прѣбийте тѣзи прѣдатели съ прикладитѣ на пушкитѣ си". Майорътъ, като чу такава заповѣдъ, припустна къмъ него за обяснение. Майорътъ вървеше прилѣгналъ на сѣдлото си, тъй като слухътъ му страшно бѣ поразенъ отъ свиреньето на куршумитѣ. Безъ да му мисли много, командирьтъ на минския полкъ хвана нервния майорь за еката и почна силно да го удря съ опакито на сабята си. Ординарецътъ на Приходкина, единъ младъ офицеръ, като видя тази сцена, дойде въ ужасъ, като мислеше, че началникътъ му има грѣшка, тъй като всички бѣхж облечени въ шинели отъ войнишко сукно и за това той извика:

— Господинъ полковникъ, та това е майора!

— А ще стане простъ войникъ! Върви! Стигни своитѣ безсрамници и ги приведи въ редъ, страхливецо!

Московцитѣ, като видяхж случая съ майора, поспрѣхж се и редътъ бѣше до нейдѣ възстановенъ.

XX.

Много врѣме прѣди напълно да се растрои нашия лѣвъ флангъ, се завърза единъ упоренъ бой въ центра на позицията, срѣщу селцето Бурлюкъ.

Казацитѣ запалихж това село, като се ржководѣхж не богъ знае отъ какви мждри стратегически съображения, а по старъ казашки обичай да горжтъ всичко, каквото може да падне въ ржцѣтѣ на неприятеля. Пожарътъ доста задържа настжплението на англичанитѣ. Между това пристиганието на нашата казашка батарея и батареята номеръ пети отначало твърдѣ злѣ повлия на французитѣ. Сентъ Арно не на врѣме се распореди да се вдигне девизията на Капробера и за това не намѣсто ѝ испрати на помощь още една

бригада отъ своитѣ резерви. Грамаднитѣ масси на французитѣ се стълпихѫ на едно, като образувахѫ, по неудобство на мѣстностьта единъ твърдѣ тѣсенъ и напластенъ далече изотзадъ фронтъ и тѣ трѣбваше постоянно да се спиратъ. Русската артилерия произвождаше едно съсипително дѣйствие въ тѣзи гъсти колонни. Французитѣ вече бѣхѫ почнали да роптаѭтъ, като говорѣхѫ: „насъ нарочно ни водѭтъ да ни истрѣпятъ „(on nous veut massacrer).

Въ тѣчение на нѣколко врѣме дивизията на Боске се намираше въ критическо положение. Бѣше моментъ, когато единъ французки адютантъ прилѣтя при лордъ Раглана и му обяви безъ забикалки, че ако англичанитѣ не помогнатъ, то бригадата на Отмара, ще се „скомпрометира". Лордъ Рагланъ, съ своята обикновенна привѣтлива усмивка изслуша това донесение. Той никакъ не обичаше всякакви околни изражения и, между друго, не можеше да прѣпася думата „скомпрометира".

— Неможе ли да се обясни по-точно, какъвъ ще бѫде сѫщинския резултатъ, ако вашата бригада, както се изразихте вие, бѫде скомпрометирана?

— Elle battra on retraire (тя ще удари отбой) — каза сопнато французина. Лордъ Рагланъ припустна къмъ генералъ-квартирмейстера Ери, който одавна вече изпизаше изъ кожата си, като негодуваше за бавното распорѣждание на главнокомандующия и му каза нѣколко думи. Лицето на генералъ-квартирмейстера тозъ-часъ просия. Всички, които окрѫжавахѫ лордъ Раглана, даже безъ да чуѭтъ неговитѣ думи, веднага разбрахѫ, че е настанала минутата за атакуваньето. На английската дивизия, командувана отъ Еванса биде дадена заповѣдъ да прѣмине Алма.

Пожарътъ въ Бурлюкъ се още продължаваше. За да заминатъ и отъ двѣтѣ страни на пламтящето селце, Евансъ испрати два полка направо къмъ брода, който отдѣляше французитѣ отъ англичанитѣ. Тукъ именно се случи описаната отъ насъ сцена, когато французи, англичани и русси всички заедно газѣхѫ прѣзъ Алма. Самъ Евансъ, който вървеше отъ лѣвата страна на запаленото селце, имаше насрѣща си прѣхвалення земленъ еполементъ, издигнатъ отъ Меншикова и Горчакова и нѣколко други батереи, които стоехѫ при севастополското шоссе. Лозята, оградитѣ и сте-

нитѣ на татарскитѣ кѫщици прѣдставляваха лошава защита отъ гюлетата, но англичанитѣ вървѣха напрѣдъ и постепенно прѣминуваха рѣката. Въ врѣме на това прѣминуванье една отъ бригадитѣ на Пеннефазера изгуби четвъртъ отъ своя съставъ.

Налѣво отъ Еванса вървеше „леката дивизия“ на Брауна подъ градъ отъ гюлета и гранати, пускани отъ земленната батарея и другата, по-малка, която стоеше отъ дѣсно на еполемента. Англичанитѣ ясно виждахѫ, че на русския дѣсенъ флангъ има многочисленна кавалерия, която стоеше въ пълно бездѣйствие, като прѣдставляваше твърдѣ хубава гледка, тъй като коньетѣ ѝ бѣхѫ кой отъ кой по-отбрани. Дивизията на Брауна трѣбваше да прѣминува прѣзъ единъ цѣлъ редъ градини, огради и лозя. Като прѣскачахѫ прѣзъ оградитѣ и се катерехѫ по каменнитѣ стѣни, войницитѣ на Брауна достигнахѫ Алма на такъво мѣсто, дѣто макъръ и че имаше бродъ, но той бѣше твърдѣ опасенъ. Генералъ Кодрингтонъ свободно прѣмина едно мѣсто, дѣто водата едва намокри корема на неговия арабски конь, а наредъ съ него единъ офицеръ, който ездѣше на единъ грамаденъ конь, трѣбваше да пустне коня си да плува. Отъ войницитѣ мнозина потѫвахѫ въ воднитѣ ями на нѣкои мѣста, блъскахѫ се единъ другъ, падахѫ и загинвахѫ тамъ. А мнозина прѣбихѫ нашитѣ стрѣлци.

Отъ само себе се разбира, че англичанигѣ прѣминахѫ рѣката въ пълно безредие. Сѫръ Браунъ самъ разбра, че войницитѣ не можехѫ да иматъ каквото и да е построение и каза на едного отъ офицеритѣ: „азъ сега довѣрявамъ единствено на личната храбрость на всѣки англичанинъ“... Проклѣти лозя! — прибави той, като смушка сивия си конь. Браунъ бѣше кѫсогледъ и се приближи толкова наблизо до русскитѣ стрѣлци, щото чудно е какъ го не убихѫ, толкова повече, че той много явно сгърчеше съ каската си, отрупана съ перя.

На дѣсно отъ Брауна командуваше своята бригада Кодрингтонъ, който до скоро бѣше единъ простъ пѫтешественникъ — полковникъ, безъ полкъ и, както често се случва между англичанитѣ, изведнъжъ се обърна на бригаденъ командиръ. Синъ на морякъ, той и самъ на своя малъкъ арабски конь не приличаше на генералъ, и на главата му

не бѣ наложена каска съ пера, а една проста пѫтнишка шапка. Стисналъ своитѣ тънки уста, Кондрингтонъ разглеждаше мѣстностьта съ любознителностьта на единъ туристъ. Прѣдъ него се чернѣехѫ опушенитѣ, на врѣме смлъкнали гърла на голѣмитѣ топове на русската батарея, на дѣсно отъ себе си той видя неподвижно стоящата русска пѣхота въ дълги „мрачни" шинели. Лѫчитѣ на слънцето ярко блѣстѣхѫ на щиковетѣ на русскитѣ войници. Крайния лѣвъ полкъ въ бригадата на Конгрингтона командуваше Леси Йо, единъ страстенъ ловецъ, който отъ малъкъ още бѣ привикналъ да надвива на прѣпятствията въ гористи мѣстности. За него лѣвия брѣгъ на Алма се видя една нищо и никаква височинка и той извика на войницитѣ си: „Нѣма защо да се построявате! Напрѣдъ! Вървете единъ прѣзъ другъ, както ви се случи!" — Неговитѣ стрѣлци бърже се покатерихѫ по нанагорнището и, като видохѫ прѣдъ себе си една доста равна мѣстность, почнахѫ силно да викатъ forward! forward! forward! (напрѣдъ, напрѣдъ, напрѣдъ).

Както страхливостьта, храбростьта е сѫщо заразителна: примѣра на стрѣлцитѣ, безъ всѣка заповѣдь отъ страна на началницитѣ, послѣдва цѣлата бригада, като увлѣче слѣдъ себѣ си и два съсѣдни полкове. Англичанитѣ тичахѫ напрѣдъ, при което, безъ да се говори за ротитѣ, частитѣ, или разни полкове се смѣсихѫ на едно. Но тука у войницитѣ се появи инстиктивната потрѣбность за къкъвъ годѣ редъ и тѣ сами се опитахѫ да образуватъ нѣщо като единъ растегнатъ фронтъ. Това не бѣше армия, а една тълпа отъ въоружени и храбри ловци, въ число на петь полкове. Срѣщу центъра на тази тълпа се намираше русската земленна батарея, и двѣтѣ крила на англичанитѣ бѣхѫ обърнати къмъ гъститѣ колонни на русската пѣхота, като затуляхѫ батареята и съ двата си флангове. Нестройната тълпа на англичанитѣ не приличаше, обаче, на една гъста масса: тя бѣше распръсната на два дълги реда, които образувахѫ цѣпь.

Като видяхѫ приближението на англичанитѣ, двѣ масивни сиви колонни, състоящи отъ войницитѣ на казанския полкъ, почнахѫ полека да се спускатъ отъ хълмътъ на срѣща на неприятеля.

Тѣхъ ги водеше на щикъ Петръ Димтриевичъ Горчаковъ.

Една отъ русскитѣ колонни вървеше отъ източната страна на еполемента. Мълчешката и тържественно се спускаше четиртъгълната сива масса, като съ отмѣрени стъпки се направляваше къмъ тѣсната цѣпь на облѣченитѣ въ ярко червени мундири англичане. Английскитѣ стрѣлци дадохъ единъ залпъ, сетнѣ вторь, треть... Колоната се подаде назадъ, и като се намѣри въ една пролука между два хълмове, почти се скри отъ очитѣ на неприятеля. Другата колона, излѣзла отъ западната или за русситѣ, отъ лѣва страна на еполемента, отговори на залповетѣ съ залпове; но отъ казацитѣ стрѣляхъ само стрѣлцитѣ, тъй като по причина на далечното растояние, гладкостволнитѣ пушки на останалитѣ войници бѣхъ безполезни.

XXI.

Безпорядъчната на видъ тълпа англичани се приближи на единъ фърлекъ съ гюле къмъ нашата главна батарея. Батареята сé още мълчеше. Нашитѣ артилеристи бѣхъ очудени отъ дързостьта на англичанитѣ и оставяхъ да се расправятъ съ тѣхъ само стрѣлцитѣ. Но когато червенитѣ мундири, като отговаряхъ на нашитѣ стрѣлци, се приближихъ на едно растояние отъ петстотинъ крачки, единъ отъ нашитѣ топове съ голѣмъ калибъръ изтрѣщя, като пустна въ англичанитѣ едно гюлле, което падна въ самата срѣдина на английската цѣпь, дѣто бѣхъ се най-гъсто стълпили неприятелскитѣ войници. Нѣколко войника бидохъ свалени на земята. Подиръ това единъ огненъ поясъ свѣтна прѣдъ батареята; гръмна втория топъ, третия и всичкото пространство прѣдъ батареята се покри съ бѣлъ димъ, който образува единъ такъвъ гъстъкъ облакъ, щото гърлата на топоветѣ се не видѣхъ вече отъ страна на англичанитѣ. Облаци отъ картечъ, градъ отъ куршуми и гранати засипахъ англичанитѣ.

Но английскитѣ стрѣлци, въпрѣки на това, че имахъ голѣми загуби, като че инстиктивно се стрѣмяхъ всички къмъ една и съща цѣль, „голѣмата крѣпость“ — както тѣ наричахъ нашата батарея, — това мѣсто отъ дѣто се посипахъ върху тѣхъ съсипителнитѣ гюлета, примамваше всички къмъ

себе си, както пламъкъть на свѣщьта примамва бубулечицитѣ. Четири полка тичахѫ безъ да се озъртатъ право къмъ устата на нашитѣ топове, като стрѣляхѫ изъ пѫтя. Нито единъ отъ висшитѣ английски офицери не даваше заповѣди: офицеритѣ тичахѫ напрѣдъ, увличани отъ сѫщия този инстиктъ, който водеше войницитѣ. Командирътъ на 95 полкъ биде опасно раненъ, капитанъ Единтона гюле смаза на мѣсто, а трети единъ офицеръ биде буквално раскъсанъ на парчета отъ граната. Младитѣ английски войници, въ числото на които имаше и никакъ не учавствували въ бой, чувахѫ около себе си такъвъ шумъ, свиренье и ревъ отъ куршуми и гранати, щото на кѫдѣто и да се обърнехѫ, на всѣкѫдѣ се натъкваха на гюле или на куршуми.

Кондрингтонъ отначало припускаше почти прѣдъ всички на своя арабски конь, но сетнѣ и него го испрѣварихѫ нѣколко пѣши войници, тъй като коньтъ му се исплаши.

Но ето че димътъ почна лека полека да се разсѣва. Десетки, сетнѣ стотини англичани се хвърлихѫ къмъ нашитѣ топове и видѣхѫ, че нашитѣ артилеристи се суетятъ около топоветѣ, но не ги пълнятъ, а бързатъ да обърнатъ коньтѣ. Едно дружно виканье се раздаде между англичанитѣ. — „Кълня се въ всичко, що е свято, че неприятельтъ обръща коньетѣ! той повдига топоветѣ си!“ — извика единъ отъ англичанитѣ.

— Обръща коньетѣ! обръща коньетѣ! — отговорихѫ стотини гласове.

Единъ младъ английски войникъ, почти момче, който носеше знамето на валлкйския полкъ, пръвъ се въскачи на възвишенностьта и заби на еполемета английското знаме. Куршумъ го уби на мѣсто, той падна и червеното атласно знаме го покри. Единъ отъ войницитѣ повдигна знамето и пакъ го исправи. Слѣдъ нѣколко минути то биде пробито на нѣколко мѣста отъ русскитѣ куршуми. Кодрингтонъ се искачи съ своя арабси конь, свали фуражката си и я помахѫ на въздуха. Нашитѣ артилеристи не можехѫ да отвезѫтъ само егинъ топъ. Английскитѣ войници веднага почнахѫ да правѭтъ по него бѣлѣзи, като гледахѫ да се надпрѣварятъ единъ другъ и да припишѫтъ частьта за взиманьето на този трофей на себе си и на своя полкъ.

Прѣдричаньето на Кирякова на половина се сбъдна. Много по-лесно бѣше да се поставятъ тука топове, отъ колкото да се дигнатъ настрана. Единъ топъ, когото возѣхѫ само три коня — останалитѣ бѣхѫ прѣбити — едва се тътреше на горѣ. Капитанъ Велль, като обърна дулото на револвера си къмъ войника що караше топа, заповѣда му да слѣзе отъ коня си. Войникътъ слѣзе и побѣгна, а английскиятъ капитанъ хвана за уздата единъ отъ коньетѣ. При него се приближи генералъ Браунъ и сърдито му каза: „Капитане, това не е ваша работа! Вървѣте въ ротата си!“

Но капитанътъ и не мислѣше да се покорява. Той обърна коньетѣ назадъ и тѣ сами отвезохѫ топътъ долу; англичанитѣ веднага го обиколихѫ и го завладѣхѫ. Едва слѣдъ този подвигъ капитанътъ испълни заповѣдьта на генерала; между това командира на полка бѣше убитъ, старшиятъ офицеръ сѫщо, и сърдития генералъ ще-неще прѣдаде на непослушника командуванието на полка.

Отъ всички страни пристигахѫ на помощь на англичанитѣ нови полкове. Срѣщу тѣхъ задъ еполемента и по двѣтѣ му страни се намираше една незначителна русска сила, която още не бѣ взела участие въ боя, съ исключение на казацитѣ, отъ които една частъ бѣше вече растроена, а другата се още бореше съ седмия стрѣлковъ английски полкъ. Тъкмо срѣщу еполемента, скритъ въ долината и за това още не забѣлѣзванъ отъ англичанитѣ, освѣнъ офицеритѣ, които ездѣхѫ, стоеше владимировския полкъ.

На нашия еполементъ се развеваше червеното английско знаме.

Единъ отъ русскитѣ полкове — за съжаление, не извѣстенъ кой, тъй като за това пишѫтъ само нѣкои английски писатели — като видѣ неприятеля на триста раскрача далечъ отъ себе си, безъ да получи заповѣдъ нито отъ полковия, нито отъ баталионнитѣ командири, самъ отъ себе си тръгна напрѣдъ, при което много войници съ остервение стрѣляхѫ на въздухъ. Но скоро началството ги спрѣ и ги оттъргна на страна. Казватъ, че това е било углицкия полкъ.

Генералъ Квицинский, началникъ на шеснайсетата дивизия, се приближи въ това врѣме до владимирцитѣ, и като видя, че неприятельтъ е близко, веднага поведе полка на щикъ.

Безъ да се гледа на положението му въ долината, владимирския полкъ не бѣше съвсѣмъ запазенъ отъ неприятелскитѣ куршуми и отвѣсно падавшитѣ куршуми на стрѣлцитѣ имъ, отдавна вече долитахѫ тука; и тука формата на тѣзи куршуми, прилични на напърстнеци, възбуждаше офицеритѣ да се чудѭтъ и тѣ съ любопитство ги въртѣхѫ въ рѫцѣтѣ си.

Като видяхѫ английското знаме, офицеритѣ отъ владимирския полкъ почнахѫ да губѭтъ търпение и да искатъ часъ по-скоро да се сблъскатъ съ неприятеля. Владимирския полкъ, по своето скрито положение, не можеше да види несполуката, която постигна една часть отъ казашкия полкъ, не бѣ успѣлъ още да испита сѫщинското дѣйствие на неприятелския огънъ, та за това бѣше бодъръ духомъ. Само по себе се разбира, какви чувства възбуди у него появлението на червеното вражеско знаме.

Войскитѣ отъ бившия шести корпусъ, бѣхѫ сѫщински „парадни войски“, отличавахѫ се съ исправность, съ юнашкия си видъ и съ тънкото знание на всичкитѣ тайни на тогавашното маршируванье. Но, разбира се, не бѣ това, което влияеше на героизма на този или онзи полкъ. Бѣхѫ минути, когато и владимирцитѣ се намирахѫ въ тягостното състояние на едно пълно бездѣйствие — състояние, което скоро убиваше духътъ на войницитѣ. Нѣкои части отъ английскитѣ войски, като вървѣхѫ напрѣдъ, забѣлѣжихѫ вече владимирцитѣ и почнахѫ да ги обсипватъ съ куршуми, като стрѣляхѫ прѣимущественно фланговетѣ на баталионитѣ и поражавахѫ вслѣдствие на това ротнитѣ командири и други офицери.

— Дяволъ да го вземе! Тѣзи нехранимайковци трѣбва да знаѭтъ какъвъ обичай имаме ний да водиме атака съ колонни! — говорехѫ нашитѣ офицери.

Пулсътъ на всички взе често да бие, диханието се спираше, като виждахѫ, че безъ да пустнемъ даже единъ изстрелъ, ние губимъ хора, които падахѫ изъ гъститѣ колони на цѣли редове. Най-послѣ отъ всѣкждѣ взѣхѫ да се показватъ червени мундири и тѣхния видъ праведе офицеритѣ и войницитѣ отъ полка въ състояние на едно пълно остервенение.

Твърдѣ е възможно, че ако се продължаваше това губенье хора и да се бездѣйствува още петь минути, владимирци би послѣдвали примѣра на този полкъ, който самъ се хвърли напрѣдъ. Нѣкои ротни командири и даже взводни началници, безъ да дочакатъ заповѣди, искомандуваха вече: палете! и тукъ-тамѣ се слушаше стрѣлба, безъ никакъвъ обаче резултатъ, тъй като неприятельтъ не бѣ дошелъ още на достатъчно блиско растояние. Както и въ другитѣ полкове, сполучливо дѣйствуваха само стрѣлцитѣ, които отдалече съсипваха англичанитѣ, които, лѣгнали на корема си и стоейки на колени, стрѣляха въ нашитѣ отъ къмъ тилъ на вземената отъ тѣхъ батарея.

Не извѣстно е какво можеше да излѣзе отъ всичко това, но въ туй врѣме при владимирския полкъ се приближи началника на 16 дивизия, Квицинский.

— Ваше прѣвъсходителство, моитѣ ротни командири почти всички сж ранени, — обърна се къмъ него командира на полка, полковникъ Ковалевъ. — Азъ не знаж що да правя! Не чуемъ отъ нийдѣ никакви заповѣди и азъ мислѣхъ вече да поведж моя полкъ на щикъ!

— Тогава защо се бавите, господинъ полковникъ? Сърдито каза Квицинский: — нима не виждате, че минутата за удравье на щикъ е най-благоприятна?

Той скочи отъ коня си и, като го даде въ ржцѣ на единъ унтеръ офицеръ, самъ искомандува: на ржка! и поведе войницитѣ. Полковникъ Ковалевъ вървеше съ конь.

Една гъста масса щикове, блѣстейки на слънцето, тръгна съ единъ не толкова бързъ, отмѣренъ вървежъ, като на парадъ, по направление къмъ батареята, дѣто пъстрѣхж червенитѣ мундири.

Стройната сгъстена масса тръгна напрѣдъ. Англичанитѣ забѣлѣжихж това движение, макаръ, че бѣхж видѣли вече атаката на русскитѣ колони, но при други обстоятелства. По рано тѣ имахж работа съ войницитѣ отъ казашкия полкъ, които отведнъжъ открихж прѣстрѣлка и скоро растроихж своитѣ редове. Владимирци вървѣхж безъ да изгърмятъ нито съ една пушка и това мълчаливо шествие, тази зелена масса шинели, яркия блѣсъкъ на шиковетѣ — всичко това произведе силно впечатление. Тѣ бърже скочихж на врака и мнозина отъ тѣхъ обърнахж назадъ, други безъ да

се цѣлятъ, стрѣляхѫ и сетнѣ бърже отстѫпихѫ къмъ рѣката. Нѣкои отъ англичанитѣ тъй се сбъркахѫ, щото викахѫ на другаритѣ си: не стрѣляйте за Бога, не стрѣляйте, това сѫ французи! и подиръ това обръщахѫ назадъ. На нѣкои, посуевѣрни се прѣстори, че изъ долината се показа една тълпа отъ чудовищни видѣния. Единъ отъ англійскитѣ офицери заповѣда на тръбача да даде сигналъ за отстъпление. Тогава нѣкои отъ владимирци не можахѫ да се стърпятъ и безъ всѣкаква команда се хвърлихѫ на еполемента, като стрѣляхѫ въ группата англичани, които бѣхѫ заобиколили червеното знаме. Знамето биде раскъсано отъ куршуми и почти всички що го окрѫжаваха — избити. Редовия отъ първата гренадерска рота Звѣрковский, единъ мѫжественъ войникъ, се хвърли съ нѣколко другари напрѣдъ, за да истръгне знамето и заби щика си въ гърдитѣ на единъ англичанинъ. Щикътъ се счупи, Звѣрковский хвърли пушката си и, като взе пушката изъ рѫцѣтѣ на единъ убитъ, почна да се брани съ прикладътъ, но и самиятъ той биде сваленъ на земята отъ единъ ударъ въ главата. Него, полумъртъвъ го взехѫ послѣ англичанитѣ въ плѣнъ. Знамето биде отнесено отъ англичанитѣ. Неприятелътъ биде изгоненъ изъ еполемента и владимирци се хвърлихѫ къмъ нашитѣ топове, като се мѫчехѫ да ги повърнатъ назадъ и да ги извлечѫтъ изъ нанагорнището. Испратихѫ да молѫтъ за пирони за да заковатъ топоветѣ — пирони имъ недадохѫ, тъй като не можихѫ да намѣрѫтъ на близо; молихѫ за конье — също имъ недадохѫ. Между това англичанитѣ, като побѣгнахѫ почти до самата Алма, построихѫ се въ разкриленъ фронтъ и внезапно обсипахѫ владимирци съ градъ отъ куршуми, и въ сѫщото врѣме откри огънъ прѣминалата прѣзъ рѣката англійска батарея. Владимирци на купчинки безъ команда, се хвърлихѫ изъ еполемента на щикъ, но гинехѫ цѣли масси, съвсѣмъ залудо.

Цѣлия полкъ се вече съсрѣдочи близо до еполемента. Полковия командиръ Ковалевъ биде забѣлѣженъ отъ далече, тъй като ездеше на конь. Внезапно една стрѣлкова пуля го прониза въ гърдитѣ, право прѣзъ Георгиевския му кръсть и той падна на земята. Адютанта, който ездѣше подирѣ му, тоже падна, тъй като коньтъ му биде раненъ. Като видя командира на земята, адютанта се притече къмъ него, затисна раната съ кърпа и като го изнесе на плѣщитѣ си, прѣда-

де го на нѣколцина войници, които понесохѫ Ковалева къмъ прѣвързочния пунктъ. Въ това врѣме владимирци сѐ още ги водѣше Квицинский; но отъ къмъ другия флангъ, внезапно се появи още единъ бѣловласъ генералъ, въ дълга отъ войнишно сукно шинела и ходеше пѣши. Шинелата му на много мѣста бѣше пробита отъ куршуми. Това бѣше князъ Петръ Димитриевичъ Горчановъ, този сѫщиятъ, който се въдушевляваше отъ еполемента, сега едва отнеменъ отъ Англичанитѣ. Князътъ по-рано още водѝ на щикъ казацитѣ, но несполучливо. Сега той почна да привожда владимирцитѣ въ редъ и, като опѫти тѣхнитѣ купчинки на една вървяща на срѣща тълпа отъ шотландски гвардейци, той довел[illegible]ботата до рѫчно схващанье. Шотландцитѣ се хвърлихѫ [illegible]нитѣ червени жалонерни знакове, като ги мислѣхѫ [illegible] знамена. Нашитѣ знамена бѣхѫ въ калѫфи, та се не хвърлихѫ толкова въ очи. Нашитѣ отъ своя страна се мѫчѣхѫ да взе[illegible]тъ неприятелското знаме. Въ рѫчния бой нашиятъ трирѫбъ щикъ се прослави. Особенно се отличаваше юначниятъ Бастрикинъ, родомъ отъ кѫдѣ Ярославската губерния, който обиколенъ отъ четири страни, дълго врѣме работи съ щика си, но, като го счупи, хвана пушката си за ствола и си отваряше пѫть посрѣдъ високитѣ шотландски гвардейци. При едно замахванье той попръска единъ стоящъ задъ него русски офицеръ — попръска го цѣлъ съ окървавени неприятелски мозъци.

Едно общо внимание обърна върху себе си и единъ младъ офецеръ, Даманский, подиръ когото вървеше на атака и неговото вѣрно ньюфаунландско куче съ име „Скатовъ“. Офицерьтъ биде сразенъ съ куршумъ, който го удари въ гърлото. Кучето жално виеше надъ негова трупъ и ръмжеше, когато се приближавахѫ англичанитѣ. Най-послѣ пристигна единъ офицеръ, приятелъ на Даманский: раненият го позна и съ единъ умолителенъ жестъ го молѣше да го добие. Приятелътъ се отвърна и отмина нататъкъ а сетнѣ, като се върна пакъ при това мѣсто, виде Даманский мъртъвъ вѣче. Той помами вѣрното куче, което съ жаленъ лай тръгна подирѣ му.

Шотландцитѣ бидохѫ отбити и тѣ бърже отстѫпяхѫ.

XXII.

Генералъ Киряковъ, най-послѣ, се яви въ лѣвия флангъ и прие командуваньето му, при което захвана съ това, че образува отъ минцитѣ и часть отъ московския полкъ, една гъста колонна. Видътъ на тази масса на първо врѣме произведе на французитѣ такъво впечатление, щото тѣ испратихѫ при лордъ Раглана единъ адютантъ да му каже, че на тѣхъ върви една „осемъ-баталионна" колонна, на което лордъ Раглапъ съ хладнокръвие на единъ истински англичанинъ, отговори: „добрѣ, азъ могѫ да ви дамъ единъ баталионъ"; на това французитѣ, не ще съмнение, не можехѫ да се съгласятъ.

Положението на французитѣ въ този моментъ бѣше не особенно завидно. Принцъ Наполенъ почти съ всичката си дивизия сé още оставаше отъ другата страна на Алма. Само втория зуавский полкъ, безъ да чака разрѣшение или заповѣдь, прѣмина Алма, като остави внукътъ на Наполеонъ I въ доста безпомощно положение и се присъедини къмъ първия зуавски полкъ отъ дивизията на Канробера. Маршалъ Сентъ-Арно, наистина, прѣмина прѣзъ рѣката но тамъ си и остана, близо до самия брѣгъ. Бригадата на д'Орелля образува колонна, дълга на цѣлъ километръ, но чийто фронтъ бѣше много широкъ и вървѣше по единъ лошавъ пѫть, тъй че удранье отъ къмъ фланга й можеше да я съсипе, но генералъ Киряковъ, който и не подозираше за тази бригада, водеше своята колонна срѣщу дивизията на Канробера, която трѣбваше да отстѫпи малко. Въ това врѣме, обаче, пристигна армията на Конробера, испратена по алматамакския пѫть и съединивша се съ батериитѣ на Боске. Киряковъ и това не забѣлѣжи, до тогава, до когато единъ жестокъ огънъ отъ четире батерии не обсипа съ гюлета неговата гъста колонна.

Стотини ранени пълзяхѫ, като се отдалечавахѫ отъ това мѣсто, дѣто бивахѫ поразявани съ гюлета и съ кѫсчета отъ гранати. Ударътъ бѣше толкова внезапенъ, щото генералъ Киряковъ остана при убѣждение, какво ужъ тази стрѣлба иде отъ параходитѣ. Злополучнитъ тарутински полкъ, за когото, кой знае защо, бѣхѫ забравили всичкитѣ главни началници, сѫшо биде засипанъ съ гюлета и почна да отстѫпя. Баталионнитѣ командири, безъ да получѫтъ отъ нейдѣ заповѣди, бѣхѫ въ отчаяние. Единъ отъ тѣхъ, подполковникъ Горевъ,

който заемаше позиция въ центъра на полка, съображаваше дѣйствията си просто съ движението на фланговитѣ батальони, които отстжпвахж стжпка за стжпка, като постоянно се спирахж.

— Не разбирамъ! — ядосано каза Горевъ: — Излиза, че нашата конна батарея има успѣхъ, а ние отстжпваме!

Не успѣ той да каже тия думи, когато едно гюле удари въ опашкáта на негова баталионъ и свали трима войници. Гюлетата хвърчехж. Неприятно бѣше на войницитѣ, които нито единъ пжть бѣхж грьмнали съ пушкитѣ си а стоехж безъ всѣкакъвъ смисъль подъ дъждътъ отъ гранати, прѣдставлявайки, въ най-истински смисъль на думата, само едно куршумно месо . . .

На лѣвия флангъ ний изгубихме сражението.

Въ най-голѣмия разгарь на боя, близо до вземения отъ насъ отъ англичанитѣ енолементъ, лордъ Рагланъ вървеше съ нѣколцина адюганти и малъкъ конвой, като се въскачваше възъ гората, на лѣво отъ севастополското шоссе. Негова храненъ конь вървеше съ силенъ рисъ, и всадникътъ, който живо помнеше биткитѣ на доброто старо врѣме, малко внимание обръщаше на пищението на куршумитѣ и гърмението на гюлетата. Той знаеше по старъ опитъ, че на едно добро мѣсто въ полето на битката, може човѣкъ да бжде убитъ или осакатенъ. Като видя близо отъ себе си русски войници, лордъ Рагланъ обърна малко по-надѣсно и се намѣри на единъ хълмъ, отъ когото видя на едно растояние по малко отъ километръ и половина „главнитѣ резерви“ на Меншикова, т. е, волинския полкъ, а налѣво отъ себе си, на твърдѣ малко растояние той видя расположенитѣ на шоссето русски батареи. Много понадалече виждаше се на оттатъшната страна на шоссето еполемента, близо до който кипѣше единъ жестокъ бой.

Лордъ Рагланъ, като човѣкъ, който бѣ изучилъ войната не по парадитѣ, както нѣкои наши генерали, и не въ борба съ полудиви народи и съ парижската улична тълпа, както Арно и Карнобера, веднага оцени важностьта на пункта, на когото се намираше и заповѣда тозъ часъ да докаратъ двѣ деветъ-фунтови топа. Топоветѣ бидохж доведени тъй бърже,

щото фейрверкеритѣ, които тичахѫ пѣши не успѣхѫ да ги настигнатъ на врѣме и първиятъ изстрѣлъ биде направенъ отъ единъ офицеръ. Този изстрѣлъ бѣше несполучливъ и единъ отъ пристигналитѣ войници извика: „почакайте, нека понапрѣдъ вѣтъра прѣстане“. Офицерътъ истрѣля втори пѫть право въ нашата батарея и тъй сполучливо, щото вдигна на въздухъ барутния ковчегъ и уби нѣколцина войника отъ артилерийската прислуга. Командирътъ на нашата батарея, като съобрази, вѣроятно, че многочисленъ неприятель се е вмъкналъ въ центра на нашата позиция, скомандува да обърнатъ назадъ и батареята бърже отстѫпи. Англичанитѣ обърнахѫ топоветѣ и пустнахѫ едно гюле въ стоящия на резерва волински полкъ. Гюлето профуча покрай полковникъ Хрущова и свали нѣколцина войници отъ знаменнитѣ редове. Войницитѣ инстиктивно се наведохѫ.

— Не навеждайте се и стойте мирно! — каза гръмогласно и съ спокоенъ гласъ Хрущовъ, но счете за необходимо да поотдалечи своитѣ войници на нѣколко крачки.

Като обърнахѫ пакъ своитѣ два топа, англичанитѣ пустнахѫ едно гюле по владимирския полкъ, който бѣ взелъ надмощие надъ шотландскитѣ стрѣлци въ рѫчния бой близо до еполемента. Тѣзи топовни гърмежи побъркахѫ на владимирци да прѣслѣдватъ шотландцитѣ.

Двата топа па лордъ Раглана свършихѫ своята работа. Но участьта на боятъ, рѣшихѫ, разбира се не тѣ.

XXIII.

Два баталиона отъ владимирци, при които остана Квицинский, стоехѫ при еполемента, но два други, заедно съ князь Горчакова, които испъдихѫ шотландцитѣ, потеглихѫ на прѣдъ. На помощь на смазанитѣ шотландцки стрѣлци се приближаваше вече единъ полкъ отъ гвардейски гренадира, които заслонихѫ съ себе си бѣжавшитѣ шотландци; на лѣво отъ него се приближаваше другъ английски гвардейски полкъ, а още по налѣво вървѣхѫ на три ешелона три полка отъ шотландската гвардия. Послѣднитѣ явно истъкваха съ своитѣ костюми отъ рѣшетъченъ платъ и съ чуднитѣ си шапки.

Гъститѣ редове на владимирци втори пѫть ходихѫ съ князь Горчакова на щикъ право на гвардейския гренадерски

Владимирци не отстжпихж и мълчаливо отиваахж на щикъ. (стр. 245).

полкъ, който стоеше на двѣ дълги ширинги, като имаше въ дъното на всѣки фронтъ, всичко по двама войника. Владимирци вървѣхѫ дружно като една русска работническа чета, англичанитѣ дѣйствувахѫ искустно, но всѣки самъ за себе. Подиръ първитѣ два баталиона на владимирци, тръгнахѫ и другитѣ два съ Квицинский. Часть отъ англійсиитѣ гренадери изведнъжъ направи единъ внезапенъ обратъ, като образува съ останалата линия единъ тѫпъ ѫгълъ. Единъ офицеръ, вѣроятно адютантъ, като се приближи до полковникъ Перси, извика: Retire! (отстѫпяйте).

— Отстѫпяйте! — повтори Перси. — Какъвъ дяволъ подразбиратъ тѣ подъ това? Навѣрно искатъ да кажатъ да се потеглимъ малко назадъ.

Англійскитѣ войници бърже се оттеглихѫ и се повърнахѫ съ фронта си къмъ нашата колонна.

Подиръ това и двата англійски гвардейски полкове, които бѣхѫ отдѣлени съ едно доста голѣмо растояние, безъ да приематъ сблъсквания съ щикове, дадохѫ единъ убийственъ залпъ по владимирци.

Владимирци не отстѫпихѫ и мълчаливо отивахѫ на щикъ. Нѣколко несполучливи атаки ги приведохѫ въ едно състояние на пълно изступление. Владимирци почнахѫ да стрѣлятъ, но тѣхнитѣ куршуми една частъ не достигахѫ, а часть не можехѫ да принесѫтъ вреда, защото тѣсния имъ фронтъ принуждаваше онези войници, които стоехѫ отдирѣ да стрѣлятъ въ въздуха на слука.

Англійскитѣ гренадери, като направихѫ единъ вторъ сполучливъ обратъ, озовахѫ се въ фланга на нашата колона и я обсипахѫ съ новъ, още по-убийственъ градъ отъ куршуми.

Князь Горчаковъ ездѣше сега на конь. Въ туй врѣме на могилката, дѣто още се намираше лордъ Рагланъ, окрѫженъ отъ своя щабъ, пристигна цѣлата батарея.

Една отъ първитѣ гранати, хвърлени отъ тази батарея падна подъ коня на Горчакова и коньтъ биде сваленъ на земята, като натисна отъ една страна ездеца. Единъ отъ офицеритѣ, съ помощьта на войницитѣ едва освободи князя, отъ тяжестьта на падналия конь. Горчаковъ се отѣрва съ едно слабо натъртвание и се отдалечи въ углицкия полкъ.

Шотландскитѣ гвардейци — високи юнаци и съ голи до коленитѣ крака и въ своитѣ фантастически костюми, сѫщо от-

крихѫ силенъ огънт. Нѣколко пѫти се втуряхѫ владимирци напрѣдъ, но да прѣминѫтъ растоянието, което ги отдѣляше отъ неприятеля не бѣше никакъ възможно: онѣзи, които тичахѫ отдирѣ, се натъкваха на гѫрдитѣ на убититѣ си и ранени другари.

Началникътъ на дивизията, Квицинский носѣхѫ вече, раненъ въ кълката на кракътъ. Като повика при себе си единъ отъ поручицитѣ — висши офицери нѣмаше на близу или тѣ бѣхѫ убити — Квицинский му прѣдаде командуването. Пристигна полковиятъ адютантъ — поручикъ Горбуновъ, който бѣше безъ каска: нея му я бѣхѫ свалили отъ главата съ единъ ударъ отъ прикладъ. Квицинский заповѣда да кажѫтъ, щото войницитѣ, които стоѭтъ на втората линия веднага да настѫпватъ и да подкрѣпѭтъ владимирцитѣ: не можи той да доискаже тѣзи думи, когато единъ новъ куршумъ го удари въ сѫщия му, раненъ кракъ. Полковния командиръ потътрахѫ къмъ прѣвързочния пунктъ.

Остаткитѣ отъ владимирския полкъ, не ранени, а съ испокъсани дрѣхи отъ куршумитѣ, отстѫпяхѫ вече въ голѣмо безредие. Едва тѣ се въскачихѫ на височината, като оставихѫ обсипанъ съ трупове еполемента, дѣто се втурнахѫ неприятелскитѣ гвардейци, и владимирци неволно трѣбваше да покажатъ на неприятеля тилътъ си, а веднага слѣдъ това тѣхъ ги обсипахѫ съ новъ дъждъ отъ куршуми. Като оставяхѫ на пѫтя раненитѣ, хвърляхѫ си ранцитѣ, що прѣзъ всичкого врѣме на безцѣлното имъ стоение ги душихѫ съ своята тяжесть, като хвърляхѫ амуницията и даже оружието си, останалитѣ живи владимирци бързахѫ, кой кадѣ видѣше: но това не бѣше бѣгство на полка, тъй като полкъ вече не сѫществуваше; петь шести отъ хората му бидохѫ убити на мѣсто или ранени тежко, а нѣколцина, въ това число и двама бригадни генерала, Щелкановъ и Логиновъ, които бѣхѫ съ полка, сѫщо ранени, паднахѫ въ плѣнъ.

Лордъ Рагланъ, като се спустна отъ могилката и прѣмина шосето, намѣри се въ позицията, що бѣхѫ вече прѣвзели английскитѣ войски.

XXIV.

Когато Меншиковъ, като остави прѣвързочния пунктъ се спусна отъ височината по севастополското шосе и повърна къмъ нашия дѣсенъ флангъ, първото, което му се фърли въ очи, бѣше излѣзлата изъ боя батарея, която нареждаше растроенитѣ си редове. Малко понататъкъ князьтъ видѣ морския баталионъ, който ако и да стоеше задъ могилката, но неможеше да се запази отъ отвѣсно лѣтѣвшитѣ куршуми на неприятелскитѣ стрѣлци. При политѣ на могилката се търкаляхѫ убити, пълзѣхѫ ранени. Виждаше се какъ егеритѣ отъ казанския полкъ, току що отблъснатъ отъ единъ силенъ огънъ, ретируваха по отдѣлно, макъръ че князь Горчаковъ насила ги гонеше втори пѫть на щикъ. На туй мѣсто, дѣто понапрѣдъ бѣше становището на княза, сега проникваха неприятелскитѣ коршуми. Князьтъ се приближи до четиритѣ леки батерии, които се готвехѫ да обръщатъ и попита: „Кой ви заповѣда?“ Офицерътъ измънка нѣщо въ отговоръ и искомндува: „обърщайте“ и веднага почна една силна стрѣлба.

На дѣсно се виждаше още една купчинка владимирци, която като стрѣляше, подаваше се напрѣдъ и сетнѣ отстѫпваше подъ градъ отъ куршуми. Вуншъ, който вървѣше съ княза и испълняваше дължностьта началникъ на щаба, биде контузенъ въ корема. Меншиковъ видѣ стрѣлцитѣ отъ бородинския полкъ, които, като се обърнахѫ съ лице къмъ дѣсния флангъ, водѣхѫ съ нѣкого една оживена прѣстелка.

Князътъ се обрна къмъ Панаева.

— Я иди, приятелю, при морския баталионъ и помоли тамъ, нѣматъ ли нѣкоя далекогледна тржба да ти даджтъ. Своята азъ оставихъ . . . Сгрува ми се бородинския полкъ стрѣля въ свои! Не могѫ да разберѫ, какъ сѫ могли да се приближѫтъ тука англичани или французи!

Панаевъ припусна къмъ моряцитѣ, скочи отъ коня си и намѣри далекогледъ.

Князьтъ погледна прѣзъ тржбата, но гъстия димъ му не позволи да види какъ стои работата. Въ това врѣме долѣтѣ отъ лѣвия флангъ единъ офицеръ съ извѣстие, че неприятелътъ ни отблъсква, а по-сетнѣ пристигна другъ, който съобщи, че напротивъ ние се държимъ добрѣ.

Меншиковъ испрати своя ординарецъ Стеценко при командира на бородинския полкъ, Шалють-Веревкинъ.

Стеценко се приближи до полка и, безъ да търси полковника, извика на войницитѣ: „Дали не стрѣляте въ свои, момчета?“

— Какъ въ свои, ваше благородие, гледайте къкъ сгърчатъ!

Стеценко почна да се взира и, въпрѣки на това че имаше гъстъ димъ, видѣ неприятеля, който обсипваше нашия полкъ съ градъ куршуми.

Меншиковъ се не задоволи отъ донесението на Стеценка и припусна къмъ полка самъ.

— Господинъ полковникъ, вашитѣ стрѣлци стрѣлятъ въ свои.

— Ваша свѣтлость, моитѣ стрѣлци стрѣлятъ въ неприятелската конница, която прѣмина прѣзъ Алма.

Конницата, за която говореше полковника, бѣше свитата на лордъ Раглана: но нашитѣ куршуми едва долитахѫ до нея.

— Нима нашиятъ лѣвъ флангъ отстѫпва? — попита князътъ. Никой, разбира се, не даде отговоръ на този въпросъ.

Като отмина малко по-надалечъ, Меншиковъ срѣщна Горчакова, който ходеше пѣши, съ раскъсанъ шинелъ.

— Какво е княже? — попита той.

Горчаковъ само махна съ рѫка.

— Азъ самъ ги видохъ на щикъ, шинелътъ ми е на шесть мѣста продупченъ, ето гледайте — конътъ ми е убитъ съ граната; какво да правѭ? не вървѫтъ хората на щикъ! казацитѣ опитвахъ да гонѭ съ заплашвания, но не вървѫтъ синковцитѣ — не помагатъ ни заплашвания, ни кѫмшикъ, ни нищо! камшика си скъсахъ, саблята си счупихъ, два коня изгубихъ, шинелътъ ми куршумитѣ направихѫ на рѣшето — всичко на вѣтъра! Казацитѣ се распръснахѫ и при отстѫпването, повече отъ двѣ трети сѫ ранени по задната частъ на тѣлото си.

Види се падането отъ коня бѣ взело на князь Горчакова умътъ. За владимирцитѣ той си не спомни даже и апатично сѣдна на подведения му отъ единъ войникъ, конь.

XXV

Скоро и за князь Меншикова стана ясно, че на лѣвия флангъ ние сме съвсѣмъ разбити; отъ тамо полѣтѣхж гранати, които падахж близо при бородинския полкъ.

Меншиковъ не знаеше кому да стовари вината за това поражение и съ ядъ на сардце крѣщеше на командира на бородинския полкъ, Шалють-Веревкина, който водеше своя полкъ на гъсти колонни къмъ височината.

— Защо водите войницитѣ си въ този сандъкъ? Така тѣ сж открити за неприятелския огънъ. — За захванете височинитѣ! — не можи той да доискаже това, и едно гюле се се залѣпи на опашката на колонната, като свали двама войника.

Меншиковъ се отдржпна на страна и като настигна Горчакова, каза:

— Трѣбва да изведемъ владимирци: другитѣ сами за себе си се погрижихж и уфейкватъ.

Полковникъ Шалютъ-Веревкикъ не можи да стигне княза и, като успѣ да се доближи до Панаева, който бѣше задъ княза, когато той направи упреки на полковника, попита:

— Що значи заповѣдьта да захванемъ височинитѣ?

Панаевъ и самъ не можеше да разбере тая заповѣдь на главнокомандующия, но неговото благоговенне прѣдъ Меншикова ни най-малко се не накърни, а напротивъ се увѣличи въ врѣме на боя.

— Какви сж диванета онѣзи армейски пуяци, помисли Панаевъ и каза съ самодоволството на единъ аристократъ, който се гордѣеше съ своето „развитие„.

— Въ дадения случай да се захванатъ височинитѣ значи да вървите по край на клисурата.

— Не разбирамъ какъ сега ще ги прѣреждамъ! въ отчаяние извика съвсѣмъ насбъркания полковникъ.

— И това е старо диване, помисли си Панаевъ и съ една снисходителна усмивка каза:

— Твърде просто: „четнитѣ баталиони на дѣсно, нечетнитѣ на лѣво“.

— Ахъ, дяволъ да го вземе! та ковчега найстина просто на просто се открива! — каза зарадвания полковникъ като се удари съ ржката по челото.

Меншиковъ за послѣденъ пѫть тръгна къмъ лѣвия флангъ. На срѣща му се показахѫ сѫщитѣ тѣзи злополучни московци, а именно четвъртия баталионъ отъ тѣхния полкъ, които бърже отстѫпвахѫ подъ силния огънъ на французкитѣ батареи и стрѣлци.

— Четвъртия баталионъ е страхливъ! — повтори нѣколко пѫти главнокомандующиятъ.

Като видѣ генраль Кирякова, Меншиковъ гнѣвно извика:

— Генералъ Киряковъ, 17-та дивизия бѣга отъ неприятеля, що значи това?

— Орѫжието ни е такъво, щото да уравновесятъ боя могѫтъ само стрѣлцитѣ, а тѣхъ именно ги нѣма у насъ, отговори Киряковъ.

Минахѫ се нѣколко минути. Другитѣ баталиони тоже отстѫпихѫ. Меншиковъ, като още повече възвиси гласътъ си, каза:

— Генералъ Киряковъ, повтарямъ ви, 17-та дивизия бѣга отъ неприятеля. — Киряковъ най-послѣ изгуби търпение.

— Ваша свѣтлость, не говорите истината! — каза той — 17-та дивизия отстѫпва, а не бѣга. — Киряковъ мушна коня си, приближи се къмъ втория баталионъ и искомандува:

— Второй баталионъ, стой! Войницитѣ испълнихѫ този фарсъ, безъ да се насбъркатъ, подъ градъ отъ куршумитѣ и гюлетата на французитѣ, които си въобразихѫ, че тѣ идѫтъ на атака, та усилихѫ стрѣлбата.

— Благодарѭ ви братия! — каза Киряковъ.

— Здравейте, Ваше прѣвъсходителство.

Двѣ гюлета пролѣтѣхѫ надъ главитѣ на войницитѣ.

— Слушайте, на караулъ!! . . искомандува Киряковъ.

Войницитѣ сторихѫ „на караулъ“ на настапающитѣ французи. Французитѣ извикахѫ браво! и твърдѣ доволни отъ дадената имъ честь, спрѣхѫ се, безъ да покажѫтъ даже намѣрение да прѣслѣдватъ московцитѣ.

— Вие разбрахте ли, съ каква радость генералътъ искомандува на караулъ? — попита поручикъ Бейтнеръ единъ другъ офицеръ. Послѣдния само повдигна рамене и избъбра: „нѣма що да се каже, голѣма честь за французитѣ . . . жално е, че не ни исправихѫ съ тояги срѣщу стрѣлцитѣ имъ . . . камъ да се опитахѫ да се уловѭтъ съ насъ на щикъ!

Меншиковъ, мраченъ като черъ облакъ, отдавна отмина нататъкъ.

Князьтъ и свитата му съвършенно се искачихѫ на могилката близо до шоссето, на площадката отъ дѣто се започваше въскачванието — близо до дѣсния флангъ тѣ видяхѫ една тълпа егери въ затруднително положение. Егеритѣ се мѣтахѫ отъ една страна на друга, като избѣгвахѫ гранатитѣ, които валѣхѫ тука като градъ. Това бѣше углицкия полкъ, този сѫщиятъ, който безъ команда, едва не нападна върху англичанитѣ. Сега, наопаки, нравственото състояние на войницитѣ отъ този полкъ, вслѣдствие нераспоредителностьта на висшето началство, почти не учавствующе въ боятъ, бѣше най-отпаднало.

Когато князьтъ се приближи, нѣколко гранади отъ къмъ височинитѣ на лѣвия флангъ, заети отъ французитѣ, падна-хѫ въ самата срѣдина на баталиона. По голѣмата часть отъ войницитѣ се сниси къмъ земята. Меншиковъ се намръщи и съ гнѣвенъ гласъ извика:

— Дѣ сѫ вашитѣ началници?

Никой се не обади. Нѣкой отъ офицеритѣ даже прилѣгнахѫ.

— На мѣстата си! извика Меншиковъ.

Никой се не помръдна.

— Постройте се!

Не разбиратъ.

Панаевъ, като пожела да се покаже усърденъ и отъ любовь къмъ князя и заедно съ своето благородно негодование взе неколко казаци и погна войницитѣ съ камшикъ къмъ знамената, а нѣколцина офицери блъсна безъ церемония.

Въ това врѣме князьтъ испрати по цѣлата линия на отстѫпающитѣ войници заповѣдь да вървѭтъ къмъ Севастополъ; но това приказание биде съобщено, въ сѫщность само на два три полка, останѫлитѣ сами инстиктивно се устремихѫ къмъ рѣка Кача, която тѣче между Алма и Севасастотополъ. Углицкия полкъ тръгна въ редъ, съ музика и съ отворени знамена. Тъй прѣминахѫ колко единъ километръ, когато изведнъжъ, далече, на мѣстото дѣто въ начало на боя стоехѫ нашитѣ, „главни резерви„ се провидѣ единъ распръснатъ фронтъ войски, очевидно неприятелски. Казакътъ Илия Сякинъ, отъ поповския полкъ, се обади да припустне и да види какъ стои работата. Подиръ нѣколко минути той се

върна назадъ пѣшкомъ, като държеше въ рѫцѣтѣ си сѣдлото на своя конь и едни червени гащи, които бѣ смъкналъ отъ единъ зуавъ. „Французитѣ ми убихѫ коня“ — проговори той запъхтяно.

По севастополския пѫть тръгна английската кавелерия, но се ограничи само съ едно наблюдение, а французитѣ пакъ почнахѫ да испроваждатъ нашитѣ войски съ гранати и гюлета.

XXVI.

Меншиковъ ездѣше редомъ съ Панаева. Той дълго врѣме мълча и най-послѣ мрачно проговори,

— Първо сражение имъ дадохъ и изгубихъ го. . . . скръбно!

Като се замълча за минута, князьтъ попита:

— Панаевъ, извѣстенъ ли ти е пѫтя къмъ Мекензиевата гора? каква е растителностьта тамъ?

Панаевъ знаеше местностьта не по добрѣ отъ Меншикова, но отговори, че знае пѫтя, а самъ рѣши да пита нѣкого за него.

Музиката на углицкия полкъ продължаваше да свири. Тъй прѣминахѫ още колко единъ километръ и достигнахѫ една долчинка, дѣто видѣхѫ една бригада наши Хусари. Командирътъ на леихтембергския полкъ генералъ Халецкий, който се ползуваше съ расположението на княза, въ врѣме на боя стоеше на своята позиция и понятие нѣмаше за това що се случи. Като видя княза, той извика: „сабли вънъ! Бригадата гръмна ура: Халецкий съ азартъ припусна къмъ Меншикова, отрапортова и го поздрави съ побѣда.

— Това прилича на подигравка! къза князьтъ.

Уплашениятъ Халебкий наведе глава, отскочи на страна и побърза да се скрие. Князьтъ извика бригадния командиръ генералъ майоръ Величко.

— Войницитѣ остѫпватъ въ безредие, — каза той: — Прикрийте отстѫплението. Вземете положение срѣщу неприятеля тъй, щото да ви види само. Цѣлия отрядъ азъ

ще заведж къмъ Кача, а вие останете. Вземете при себе си и казацитѣ, правете разъезди, и неиспускайте отъ прѣдъ очи неприятеля. Извѣстявайте ми какво ще прави той.

Нѣкои полкове отстжпихж въ безредица, но бѣгство нийдѣ нѣмаше. Барабанитѣ на неприятеля, които бихж отбой, бидохж вземени за сигналъ на прѣслѣдване и войницигѣ ускорвахж крачкитѣ си, но не бѣгахж. Прѣди сражението мнозина мислѣхж, че на гърбоветѣ си ще внесжтъ французитѣ въ Севастополъ, а сега и ранцитѣ си почти всички испохвърляхж. Като не знаехж мѣстностьта, войництиѣ дълго се скитахж по долини и пжтеки, като се провирахж по в[illegible]ѣ прѣзъ градини и лозя, за да се съединятъ съ другар[illegible] си.

Като [illegible]минахж още нѣколко километра, сега вече безъ музика, М[illegible]шиковъ видя два полкове пѣхота и при тѣхъ Кирякова. Киряковъ юнашки припустна къмъ княза.

— Ваша свѣтлость, тѣзи полкове останахж свѣжи и за това могжтъ да прикриватъ отстжплението.

— Щомъ е тъй, съединете се съ хусаритѣ, а вземете и казашкитѣ полкове. Азъ ще ви пратя още единъ баталионъ, ако трѣбва. Въ случай на движение отъ страна на неприятеля, държте се до крайность. Вамъ ви е извѣстно въ каква безредица сж останжлитѣ войски. Между Алма и Кача трѣбва да се устроимъ, за да имаме единъ надѣжденъ отрядъ.

Киряковъ, който явно бѣ че не остана доволенъ отъ тази заповѣдь не охотно се покори и тръгна къмъ страната на неприятеля.

Скоро подиръ това князь Меншиковъ, като остави поголѣмата часть отъ войската на грижитѣ на Кирякова, видѣ двама всадника, въ лицето на които узна Корнилова и Тотлебена.

Да имъ се обяснява, нѣмаше що. Трѣбваше да се погледне у княза, за да се види, че сражението е изгубено.

Корниловъ и Тотлебенъ излѣзохж изъ Севастополъ около два часътъ. Отъ сутриньта никой въ Севастополъ не подозираше, че именно въ този день ще стане бой; зараньта пристигна, наистина, съ свойта тройка князь Ухтомский съ пленения французски офицеринъ и, като силно прѣувеличи сѐ въ наша полза, расказа за вчерашната схватка съ англичанитѣ.

Но къмъ два часа при Корнилова дойдохѫ отъ къмъ северната страна да му кажѫтъ, че се чува стрѣлба, и той, като кусна нѣколко лъжици супа, припустна съ Тотлебена къмъ лагера. Около четири часътъ, като се приближавахѫ къмъ Алма, тѣ забѣлѣжихѫ, че стрѣлбата става сé по редка, а подиръ половинъ часъ видяхѫ отстѫплението на нашитѣ войски. На първо врѣме Корниловъ успѣ да узнае отъ окрѫжающитѣ на княза само повърхностни извѣстия, напримѣръ, че Сколковъ изгубилъ рѫката си, че „нѣколко“ офицери сѫ ранени и че ужъ командирътъ на московския полкъ Куртяновъ е убитъ, макъръ че въ сѫщность той бѣше само раненъ, та и то не опасно — въ лѣвата рѫка. Тѣзи сведения не давахѫ даже едно приблизително прѣдставление за това, че на полето на боя и въ полковитѣ фури ние имахме повече отъ 5600 убити и ранени, че французитѣ изгубихѫ отъ строя си повече отъ хиляда души, а англичанитѣ се намалихѫ съ двѣ хиляди войници — а всичко въ растояние на нѣкакви си три-четири часа бидохѫ убити, осакатени и ранени повече отъ деветь хиляди войника.

Смръкваше се. Въ тъмнината Меншиковъ съ своя щабъ достигна височинитѣ на дѣсния брѣгъ на рѣка Кача. Никакви наши войски се не виждахѫ тука. Тръгнахѫ къмъ нанадолнището, и отъ къмъ блиската долина чухѫ прѣстрѣлка. Растревоженият князъ Меншиковъ испрати Панаева съ двама казаци да узнае въ що се състои работата. Излѣзе, че въ долината се намиратъ войници отъ разни пѣхотни полкове и стрѣлятъ зайци, газѭтъ боси по рѣката и обиратъ колибитѣ, изоставени отъ своитѣ стопани. Панаевъ се възмути отъ тази гледка, макаръ, че нѣмаше защо да се възмущава човѣкъ, тъй като войницитѣ отъ сутриньта не бѣхѫ яли и бѣхѫ ради макаръ зайци да си хапнатъ или случайно оставенитѣ овци и кокошки, изъ колибитѣ.

Меншиковъ му не влизаше толко въ работа това, що му расправяше Панаевъ. Той равнодушно се отнесе къмъ неговото благородно негодование и вървѣше мълчаливо. По нататъкъ тѣ настигнахѫ една группа войници, въ числото на които имаше и леко ранени; тѣзи послѣднитѣ високо викахѫ и сами надъ себе си нареждахѫ, като викахѫ на помощь и майки, и бащи и всички святии. Корниловъ се приближи къмъ тази тълпа и засрами войницитѣ, като имъ посочи на единъ ма-

тросъ отъ морския стрѣлковъ баталионъ, който вървѣше мълчаливо, като равнодушно поглеждаше на своята ампутирана по нагорѣ отъ лакътя ржка.

Като се спустнахж къмъ Кача, Меншиковъ тръгна по дѣсния брѣгъ на горѣ, покрай рѣката.

Настана нощьта —тъмна, облачна. По нататъкъ тръгнахж по панагорнището, по голѣмото чумацко шоссе. На кръстопжтя между Кача и Балбекъ князътъ си взе сбогомъ съ Корнилова и Тотлебена, като дълго приказва, съ всѣкиго по отдѣлно. Корниловъ нѣщо буйно доказваше, князътъ се мръщеше и оспорваше, но Корниловъ, както се види, настояваше на своето. Като си взе сбогомъ съ княза, Корниловъ заповѣда на лейтенантъ Стеценко да намѣри морскитѣ баталиони за това, за да имъ каже веднага да вървжтъ къмъ пристанището на сѣверната страна и да се качжтъ на лодкитѣ отъ своитѣ кораби, които ще ги чакатъ:

— А сѣтне coûte que coûte (стане каквото стане), прибави Корниловъ.

Бѣше деветь часътъ вечерьта, когато Стеценко тръгна съ тази заповѣдь. Князь Меншиковъ въ врѣме на разговора между Корнилова и Стеценка повика едного отъ своитѣ адютанти — Грейга.

— Върви съ адмирала въ Севастополъ, — каза князьтъ, земи билетъ за променуванье копье по станциитѣ и лѣти къмъ Петербургъ.

— Какво ще заповѣдате да кажж на негово Величество? попита Грейгъ.

— Кажи всичко, каквото си видѣлъ и чулъ. . . . Да пишж, немогж че и удобства нѣма, и това би ми отнѣло доста врѣме.

Като испрати Грейга съ Корнилова, князьтъ възложи на Тотлебена подробно да изучи мѣстностьта, а самъ очеквайки обоза, слѣзе отъ коня си и сѣдна на земята, полулѣгналъ. Адютантитѣ заповѣдахж на казацитѣ да събержтъ отъ сухата трѣва „прѣскочи поле“ и да накладжтъ огънъ. Князьтъ, като държеше въ ржцѣ една главня, разглѣждаше картата, но главнята догорѣ, а отъ блѣсъка на огъня, го заболѣхж очитѣ. Испратихж единъ казакъ да търси обоза. Князьтъ отъ петъ часътъ заранья нищо не бѣ хапналъ и каза на околнитѣ си, че е гладенъ. Панаевъ сѣдѣше като на игли и гласно изражаваше очудванието си за ангелското търпение

на княза. Най-послѣ пристигнахѫ колата и файтона на главнокомандующия. Отъ файтона свалихѫ осемь ранени войника. Наскоро опнахѫ една палатка, намѣрихѫ свѣщи и князътъ почна пакъ да изучва картата. Камердинерътъ а заедно съ него и фелдшера на княза, Разуваевъ поставихѫ вода на спирть, за да направѭтъ чай.

— Добрѣ, че за всѣки случай, азъ взехъ една бутилка съ водица, ваша свѣтлость . . . ., защото всичко, каквото се намираше въ запаснитѣ бъчвици раздадохме на раненитѣ изъ пѫтя. Пъкъ и съ себе си още, осмина доведохме.

— Ами защо не кажешъ, бе брате. — Върви та изпрѣвърѫи ранитѣ имъ и ги испрати въ Севастополъ съ файтона.

— Та за тѣхъ и колата сѫ добри, ваша свѣтлость. . . Сега ще ги испратя; а колко за прѣвързване, тази работа съмъ свършилъ.

Останалата прислуга на княза бѣше мрътва пияна, неизвѣстно защо: очеквайки нашата побѣда или отъ скърбь за поражението ни. Князътъ остана въ палатката си самичъкъ.

Панаевъ испрати единъ казакъ за вода, каза му да заобиколи коѣтѣ, а самичъкъ посѣдна при палатката на княза за да е близо, ако го повика. Тъжно той гледаше на около, като се мѫчеше да види нѣщо въ мрачината, която покриваше полето.

— Ти ли си Аркадий Александровичъ? — попита князътъ, като погледна изъ палатката:

— Азъ съмъ ваша свѣтлость.

— Какъ мислишъ, добрѣ ли ще сторя, ако поставя войскитѣ на фронтъ къмъ морето, за да сме срѣщу фланга на неприятеля? Второ сражение не могѫ да дамъ. Войската е страшно испоплашена и се намира въ голѣмо безредие.

Князътъ каза това съ своето обикновенно равнодушие и полусаркастически тонъ, но Панаевъ, въпрѣки на това, че бѣ видѣлъ сцената съ зайцитѣ, която не казваше, че нашитѣ войски сѫ испоплашени, испита такъво чувство, като че изведнѫжъ се намѣри отъ топлия Кримъ въ една сурова севѣрна мѣстность.

— Войницитѣ сѫ смутени отъ неприятелскитѣ стрѣлци, каза той, като се мѫчеше да бѫде спокоенъ; — трѣбва да

се удари стрѣмително. . . Може би още не е кѫсно да се оправимъ. . . .

— Азъ мислѭ, каза князьтъ: — че неприятельтъ самъ не ще може утрѣ да се помръдне отъ мѣстото си.

Князьтъ си отиде въ палатката и пакъ почна съ свѣщь въ рѫка да разглежда картата. Сѣнката му рѣзко се очертаваше на платнѣнитѣ стѣни на палатката.

Адютантитѣ сѣдѣхѫ при огъня, като редко се обмѣняхѫ съ по нѣколко думи. . . .

При огъня постоянно се отбивахѫ ранени, които се скитахѫ дѣго имъ видѭтъ очитѣ и, за Бога, молѣхѫ за капка водица.

XXVII.

За да испълни заповѣдьта на Корнилова, Лейтенантъ Стеценко тръгна пѣши назадъ отъ Балбекъ къмъ Кача да търси морскитѣ баталиони. Работата не бѣше лесна! войскитѣ му заграждахѫ пѫтя. Да върви на срѣща на този живъ потокъ не бѣше лесно; пъкъ и хората се бѣхѫ тъй распръснали, щото разни полкове се бѣхѫ смѣсили. Като си пробиваше пѫть, а по нѣкѫдѣ се сближаваше съ войницитѣ, Стеценко слушаше наоколо си говоръ, викъ, охканията на раненитѣ, скърцание на кола, конско цвиленье, съ една дума хаосътъ бѣ неисказанъ, но нийдѣ се не забѣлѣзваше особенно отчаяние — или отпаданье на духътъ. Мнозина войници бързахѫ, съ единственна цѣль да не останѫтъ отъ другаритѣ си; едни отъ умора лѣжехѫ, други накладохѫ огньове и се грѣехѫ, и трети лазѣхѫ прѣзъ огради и каменни стѣни, да търсѭтъ плодове и грозде, за да утолятъ жаждата си, тъй като котлетата си бѣхѫ почти всички изпохвърляли въ начало на отстѫплението.

Бѣше се вече съвсѣмъ мръкнало, само тукъ-тамѣ се видѣхѫ звѣзди на облачното небе, и при свѣтлината на огньоветѣ тълпитѣ отъ войници изглеждахѫ още по-многочисленни и вървящи безъ никакъвъ редъ.

Отстѫплението прикривахѫ не толкова хусаритѣ и даже не полковетѣ, които поведе Киряковъ, колкото волинския полкъ, когото командуваше Хрущовъ, взелъ съ себе си освѣнъ това и двѣ батареи. Кога всички отстъпвающи части

се обърнахж по направление къмъ рѣка Кача, тогава и полковникъ Хрущовъ съ своя отрядъ почна полека да отстжпва, готовъ всѣка минута да срѣщне неприятеля, ако той намисли да прѣслѣдва нашитѣ войски.

Малката группа владимирци вървѣше сé напрѣдъ, безъ пжть, на слука, по слѣдитѣ на търкалящитѣ се по пжтя трупове, парчета отъ оржжия, хвърлени ранци и амуниция.

— Гледай, брате Егоровъ, — говорѣше единъ войникъ — струва ми се това е коньтъ на нашия Наумъ Лександровичъ, а?

— Какъвъ Наумъ Лександровичъ?

— Поручикъ Горбуновъ, адютанта, не знаешъ ли!

— А, да, като че е неговия конь.... Ей, стой! Соколе! Тпру! Казватъ ти! дръжъ го Сидоровъ.

Единъ сипаничавъ войникъ съ продупчена на много мѣста шинела, слабо контузенъ, прѣвързанъ съ нечиста кърпица прѣзъ глава и безъ каска, припна да улови коня, нѣщо, което най-послѣ сполучи да направи.

— Азъ ти казвахъ, че това е Сокольтъ на Наума Лександровича.

— Ами ти какъ мислишъ, Сидоровъ, да ли е убитъ Наумъ Лександровичъ — отъ французина?

— Обикновенно нѣщо, — флегматично отговори Сидоровъ. — Нищо не можемъ да сторимъ на тѣзи дяволи. Всичкитѣ ни офицери ранихж, е, какъ можехме да се държиме. Нима безъ офицери ще ударишъ на французина? Ами у тѣхъ... видѣхте ли... всѣки войникъ е стрѣлецъ, та иди ако ти държи, съ този дяволъ на щикъ... Тамънъ! Ще сполучишъ. . . .

— Да, да имъ е сé съ топове да гърмятъ! и като почнатъ тия топове да бълватъ, е дръжъ се ако можъ....

— Ами нали говорѣхж, че на турцитѣ ще идемъ на щикъ?

— На турцитѣ ли! каза единъ войникъ и прѣзрително плюна. Та що сж турцитѣ! Тѣ и въ боя ги не пустнахж. Турцитѣ у тяхъ сж за това брате мой, за да чешжтъ опашкитѣ на коньетѣ имъ. . . Ето защо сж турцитѣ!

— Ето на Христосъ, съ очитѣ си видѣлъ, че и французитѣ имали башибозуци.

— Е, е, не дрънкайте празни работи. Вѣрви по-скоро, ще останемъ!

— Ей, момчета, вие отъ кой сте полкъ? разнесе се единъ гласъ въ мрачината. По произношението лесно можеше да се познае, че това е нѣкой офицеръ.

— Отъ владимирския полкъ сме—четвърти баталионъ, — отговорихж войницитѣ: — та нима сте вий, ваше благородие? Слава тебе Господи! Ние вашия конь водимъ и мислехме, че вие и тамъ сте си пази Боже, останали.

— Не, слава Богу уцѣлехъ, — каза Горбуновъ, зарадванъ, че си намѣри коня: — даже раненъ не съмъ, прибави той.

— Благодарение на Бога, обади се единъ войникъ.

— Що носите, момчета?

— Знамето ваше благородие.

— Уцѣлѣ ли знамето?

— Какъ нѣма да уцѣлѣе, ваше благородие, съ гордость каза знаменосецътъ, единъ старъ кавказки войникъ. „Той“ веднъжъ се приближи до знамето, но не можа да сполучи, нашитѣ го взѣхж на щикъ, а „той“ си и засука краятъ къмъ тѣхнитѣ. Какъ е възможно да не уцѣлѣять знамената. Ето тука само дървото е разцѣпено отъ граната.

— Ами дѣ сж другитѣ знаменосци?

— Тамъ и останахж, ваше благородие, — каза старецътъ съ въздишка.

— Ей, момчета, вие не сте ли отъ моя баталионъ? Тъй зерь. Мнозина ли отъ васъ уцѣлѣхж? — Попита единъ дрезгавъ гласъ.

Това бѣше баталионния командиръ Мелентьевъ, който вървѣше подиръ Горбунова: — кой отъ васъ толкова вайка?

— Ивановъ, ваше високо-благородие, него ржката му коршуми направихж на рѣшето, цѣлата му ржка е черна.

— Ще я отрежжтъ, равнодушно каза Мелентьевъ — какво е това? Знамена ли? Какъ сж паднали тѣ въ ваши ржцѣ? Та нали азъ лично ги отбихъ отъ неприятеля и ги оставихъ да ги носжтъ фелдфебелъ Гавриловъ и унтерътъ Семеновъ.

— Не знаѭ, ваше високо-благородие, — каза знаменосеца — колкото за моето знаме, слава Богу, то не падà въ рѫцѣтѣ на французина.

— Та защо лъжешъ, когато азъ ти говорѭ, че то бѣше въ неприятелски рѫцѣ? Ей какъвъ дръвникъ. Не знае, че ние съ англичанитѣ се бихме, а не съ французитѣ. Казвамъ ти, че азъ съ собственнитѣ си рѫцѣ истръгнахъ нашето знаме отъ неприятеля.

— Не знамъ, ваше високоблагородие.... а азъ като че не испускахъ изъ рѫцѣтѣ си знамето....

— Какъ смѣешъ, ти говедо недно, да споришъ! Върви напрѣдъ! Едва се тътрешъ! Поручикъ Горбуновъ, водете ги, а азъ трѣбва да намѣря началника на дивизията.

Съ тѣзи думи баталионния командиръ си отидѣ. Той бѣше извѣстенъ самохвалко и войницитѣ го не обичахѫ за двуличието му и несправедливостьта му-

— Чувай, нима е истина, че баталионния е отбилъ знамената отъ англичанитѣ? — Попита Горбуновъ знаменосеца. — Кажи ми истината. Ти знаешъ, че мене нѣма защо да ме лъжешъ, азъ не съмъ ти началникъ.

— Бога ми ви кажемъ, ваше благородие, не е истина, защо ще ви лъжѫ? Двадесетъ години служѫ вече, ваше благородие, нѣма да се засрамѭ... Взимахѫ у насъ жалонернитѣ знакове, но знаме! Нито едно не е падало въ рѫцѣтѣ на французитѣ. Та нима азъ ще позволя? — съ гордость добави знаменосецътъ.

Приближи още една болнична кола съ ранени. Минувахѫ покрай огъня и пламъка освѣщаваше группи отъ човѣшки сѫщества съ раскъсани и откъснати членове, съ пробити глави и съ истекли очи. Горбуновъ не можеше да издържи тази гледка и се завърна.

— Охъ, дяволъ да го вземе, — бърборѣше знаменосецътъ, който никакъ не можеше да забрави измислицитѣ на баталионния команъиръ, който си приписваше честьта за спасението на знамената. Да дамъ азъ знамето на французина! Да има да зема.

— Не распръсквайте се, нехранимайковци! — Чуваше се на друго мѣсто буйния гласъ на майоръ Поналяковский, който по причина на нараняването на баталионния командиръ, командуваше единъ отъ баталионитѣ на москов-

ския полкъ. Въ врѣме на боя Попялковский доста се страхува, но сега когато московцитѣ бѣхѫ далечъ отъ неприятелскитѣ коршуми, негова гласъ пакъ взе своя обикновенъ тембръ и сила. — казвамъ ви не распрьсквайте се. Ходомъ, маршъ!

Но войницитѣ, които слѣдвахѫ примѣра на по младитѣ офицери, тихичко оставахѫ въ градината, заградена съ плѣтъ, задъ който се видѣхѫ лозя, отрупани съ тежки черни салкъми.

— Подиръ мене Барановъ, — говорѣше поручикъ Байтнеръ на едного отъ стрѣлцитѣ: — ти си майсторъ да стрѣляшъ, — ти съ Тодорова ще се скриешъ въ храстието и ако видишъ неприятеля, стрѣляй, а азъ ще наберѫ грозде за всички трима.

— Ваше благородие, и намъ поне по едно салкъмче, — молѣхѫ другитѣ войници, които бѣхѫ принудени да се покоряватъ на майора.

— Полудѣли ли сте господинъ поручикъ? — викаше при настигваньето майорътъ — Вий ми бунтувате хората! азъ ще ви арестувамъ васъ!

Но Бейтнеръ се прѣструваше, че не чува. Почернелитѣ отъ димъ стрѣлци сѫщо се промъкнахѫ въ градината и засѣднахѫ въ храсталака. Бейтнеръ набра толкова грозде, колкото можеше да достигне, него го тъй мѫчѣше жажда, щото той късаше не само съ рѫцѣ но и съ зѫби. Като се върна той нагости и сърдития майоръ и, послѣдниятъ омекна, позволи да взематъ още стрѣлци и да наберѫтъ повече грозде.

— Вардете се! артиллерия! — чу се гласъ, — Минахѫ съ силно тропанье топове.

— Пропаднахѫ брате мой — колата сѫ нашитѣ вѣщи,— говорѣше на Бейтнера единъ младъ поручикъ: всѣкждѣ търсихъ, два часа се скитахъ — вѣроятно сѫ паднали въ рѫцѣтѣ на неприятеля. Дяволъ да го вземе! половината отъ моитѣ нѣща ще пропаднѫтъ.

Като се освѣжихѫ съ грозде, купчината московци тръгнахѫ по нататъкъ. Най послѣ прѣминахѫ Кача, а по-сѣтне се спрѣхѫ, — най-напрѣдъ знаменосеца, на срѣдъ пѫтя понеже настигнахѫ тълпа войници, които имъ спирахѫ движението.

Тука се бѣ събрала една огромна тълпа войници; имаше и нѣкои отъ началницитѣ. Чувахѫ се виканията на батали-

оннитѣ и ротни командири и фелдфебелитѣ: „първия баталионъ ту у у ка! Що се влачишъ, тебе ли те викатъ, говедо! отъ кой си полкъ ти? Първия баталионъ ту у у ка! бѣсно викаше единъ фелдфебелъ, като провличаше първия слогъ що му гласъ държи. Войницитѣ се приближавахѫ, но често не отъ викания полкъ, и виковетѣ пакъ се подновявахѫ, още по бѣсни и провлачни.

Най-послѣ тѣзи викания почнахѫ сé по редко да се чуватъ, войницитѣ прѣстанахѫ да се тълпѭтъ и легнахѫ на трѣвата, като гледахѫ повечето да се затулятъ въ високитѣ храсталаци. Всичко млъкна посрѣдъ мрака, озаренъ тукъ-таме отъ горящитѣ огньове. За началствующитѣ лица на бърже обтегнахѫ палатки и мнозина отъ тѣхъ, които можахѫ слѣдъ пристиганието на колата да си хапнатъ, бѣхѫ си вече лѣгнали и сладко спѣхѫ.

Князь Меншиковъ сé още не спѣше въ своята палатка.

Той попрѣжнему се дълбокомисленно разглеждаше картата, а Панаевъ сѣдѣше прѣдъ палатката, увитъ въ шинелътъ си. Изведнъжъ се чу конски топотъ. Ездѣца скочи отъ коня и Панаевъ позна на часътъ Кирякова.

— Дѣ е свѣтлейшия? попита Киряковъ и, безъ да дочака отговора, просуна глава въ палатката.

— Ваша свѣтлость, — каза той самодоволно, — азъ благополучно доведохъ войската до Кача. Сега тамъ всички прѣминуватъ рѣката.

Молѭ ви се, ваше прѣвъсходителство, що правите! Вий само сте дошли до най сериозния моментъ на възложената ви работа и сте си въобразили, че всичко сте испълнили! Вий сте оставили отряда си въ една най неблагоприятна минута! побързайте да се върнете на мѣстото си и бѫдете внимателни! Вървете по-скоро!

— Добрѣ, ще отидѫ, — ядовито каза Киряковъ и, като се качи на коня, полѣтя право къмъ Севастополъ, като бързаше да пристигне тамъ по-напрѣдъ отъ другитѣ и да раскаже за боя въ такъвъ смисъль, щото да прѣдстави себе си за единъ сѫщински герой на деня.

Облацитѣ сé повече покриваха небето и мракътъ бѣше непроницаемъ.

Войницитѣ, които минуваха на бродъ прѣзъ рѣката, натъкваха се на нѣкакви подводни колове и бѣсно псуваха. Въ храсталацитѣ, гдѣто лѣжеха групи войници, се чуваше говоръ. Единъ отъ генералитѣ, току що сладко заспалъ, събуди се отъ гълчавата на войницитѣ, понеже, съ празенъ стомахъ никакъ му се не спѣше.

— Кой гълчи тамъ! Не може да се спи! вие на другитѣ не давате да спятъ!

— Никой не иска да спи, — чуха се десетина гласа.

— Нима не сте уморени? попита генералътъ.

— Съвсѣмъ не, ваше прѣвъсходителство. Ние още не сме обѣдвали, та и нѣма що да се хапне. По добрѣ до опрѣдѣленото мѣсто ще вървимъ.

Дѣ бѣше това „опрѣдѣлено“ мѣсто, което се прѣдставляваше на войницитѣ нѣщо като обѣтованна земя, това и тѣ сами незнаеха.

Впрочемъ не чакаха много. Меншиковъ расправи офицери и казаци съ заповѣдь да се не спиратъ, а да вървятъ къмъ Кача. Излѣзе бъркотия, тъй като мнозина вече бѣха прѣминали рѣката и си помислиха, че имъ заповѣдватъ да се върнятъ назадъ.

Тъзи заповѣдь много лошо подѣйствува на войницитѣ. Мнозина помислиха, че рѣката, която тѣ прѣминаха не е Кача, а нѣкоя друга. Други почнаха да говорятъ, че тѣхъ ги водятъ къмъ неприятеля. Впрочемъ възбуждането скоро прѣмина, когато слѣдъ едно продължително съпинанье отъ дървета и прѣскачанье прѣзъ хръсталаци, войницитѣ найпослѣ излѣзоха на пътъ и узнаха, че е сега е заповѣдано да вървятъ къмъ Белбекъ.

Близо до рѣката Белбекъ свѣтнаха огньове и при тѣхната свѣтлина можѣха да се видятъ много биволи, камили и волови, които возѣха два грамадни корабни топа и кола съ гранати. Тѣзи бомбически топове отначало бѣха оставени на произвола на сѫдбата, и лейтенанта едва можа да събере хора, които помогнаха да ги вдигнатъ отъ тамъ.

Обозитѣ бидоха спасени благодарение само на това, че Хрущовъ съ своя волински полкъ се държа на височинитѣ между Алма и Кача дори до настѫпванье на нощьта. Нѣкои

ота своитѣ войници той едва събра, тъй като мнозина отъ числото на другитѣ се бѣхѫ пръснали по колибитѣ и, дѣто намѣрихѫ вино, бѣхѫ се испонапили. Виковетѣ на коларитѣ бидохѫ зети отъ неприятеля за викове въ нашата армия: съюзницитѣ мислѣхѫ, че нашитѣ войски сѫ се расположили въ градинитѣ, нѣщо което бѣше справедливо само относително нашитѣ обирачи, а главната масса на армията бързаше часть на Инкерманскитѣ височини, часть въ Севастополъ, къмъ сѣверната страна.

Въ Севастополъ отдавна вече вървѣхѫ приготовления.

Около сѣверното пристанище се намирахѫ ладии, приготвени за прѣкарването на раненитѣ къмъ пристанището на южния край. Тамъ стоехѫ хора съ носилки. Пѫтьтъ отъ пристанището нагорѣ, къмъ болницата и казармитѣ, нарочно приготвенъ за раненитѣ, бѣше освѣтенъ.

Цѣла нощь по този пѫть се мѣркахѫ мрачни сѣнки. Войници и матроси носѣхѫ на носилки ранени, отъ които едни мълчѣхѫ, други глухо стенѣхѫ, а трети издавахѫ силни гласове отъ болки. Изглеждаше, че нѣма да има край на това печално шествие.

Извѣстието за нашето поражение бърже облѣтя цѣлия градъ.

XXVIII.

Въ сѫщия този день, когато при брѣговетѣ на Алма происхождаше великата драма и се рѣшаваше сѫдбата на десетки хиляди хора, въ отстранената кѫщичка на отставния капитанъ Спицинъ се разиграваше една мъничка отъ никого незабѣлѣзана драма, която происхождаше въ душата на Леля Спицина.

Отъ сѫщия този день когато нашитѣ войски се готвѣхѫ да тръгнѫтъ на Алминската позиция, Леля чувствуваше, че въ нея става единъ сериозенъ преломъ, но тя още не можеше да си даде смѣтка за своето душевно състояние. Тя смѫтно съзнаваше, че бѫдѫщитѣ грозни събития се близко докосватъ до най-скрития ѫгълъ на нейната душа, че нея я смущава не войната въобще, не отвлеченото прѣдставление за кръвь, рани, страдания, но мисъльта за единъ,

само за единъ човѣкъ, който заедно съ други отидѣ въ походъ срѣщу неприятеля, отдѣто нему може да му е писано никога да се не върне, или да се върне раненъ, страдающъ, осакатенъ, както този нещастенъ матросъ, когото Леля видѣ подиръ боя на парахода „Владимиръ“ съ турския параходъ. .

Отначало Леля се срамуваше сама отъ себе си. Тя всѣкога избѣгваше този „петербурски фатъ“ както го наричаше капитанътъ, този несполученъ типъ на Евгений Онѣгинъ, както тя сама бѣ кръстила графъ Татищева. Понѣкога ней ѝ бѣше положително противенъ неговий аристократизмъ. Тя го необичаше даже за това, че той е доста богатъ — Леля я оскърбляваха неговитѣ свѣтски комплименти, които ѝ се показваха доста нищожни и банални. Той никакъ не е хубавелекъ „макъръ че много мисли за лицето си“ си говорѣше Леля, като си спомнюваше неговото мурго лице, неговитѣ блѣстящи равни зъби, старателно изрезани ноктье и мънички аристократически ръцѣ. Впрочемъ и да си спомнюваше за това нѣмаше нужда, тъй като нѣколко пъти въ день гледаше единъ мъничекъ акварелен портретъ, който ѝ бѣ подарилъ графъ Татищевъ единъ день прѣди да тръгне на походъ. Графътъ дойдѣ да си вземе сбогомъ отъ нея и на прощаванье я моли да храни добра память за него, ако го убиятъ. Леля като слушаше тѣзи думи, се мъчѣше да си даде най-равнодушенъ видъ, но портретътъ почти дръпна отъ неговитѣ ръцѣ, а кога графътъ се скри задъ вратичката на градината, тя покри стъклото на портрета съ цѣлувки.

— Не, изъ го не обичамъ, азъ не могъ да обичамъ единъ петербургски аристократъ, милионеръ, графъ... Пъкъ и да го обичамъ, никога не бихъ се оженила за него!... Не искамъ да мислятъ, че съмъ се оженила за пари или за това, за да имамъ възможность да станъ графиня. И освѣнъ това, той нима е способенъ сериозно да залиби?

Тъй разсъждаваше Леля, като сѣдѣше въ своята любима бесѣдка и колкото за лице четѣше една книга: но мислитѣ ѝ бяхъ далече отъ всѣкакво четенье.

Единъ глухъ звукъ отъ топовенъ гърмежъ отначало не обърна на себе си вниманието на Леля: къмъ топовни гърмежи жителитѣ на Севастополъ одавна бѣхъ навикнали. Но

звукътъ се повтори, сетнѣ се чухѫ още нѣколко такива звукове — тѣ почнахѫ да ставатъ сé по чести и по ясни. Нѣмаше вече съмнѣние, че нѣкѫдѣ происхождаше силна и твърдѣ честа канонада. Леля трепна, като птичка когато я е уплашилъ гърмежъ отъ пушка. Тя искочи изъ бъсѣдката и припна къмъ баща си.

Капитанътъ сѣдѣше въ кабинета си въ доста распасанъ костюмъ, и при влизаньето на дъщеря си поприбра само политѣ на халата си. Той внимателно разглеждаше една голѣма карта на Севастополската околность.

— Чувашъ ли тате, струва ми се стрѣлятъ....

— Не стрѣлятъ, а гърмятъ съ топове, — поправи капитанътъ: — веднага се види, Лельо, че тебе лошо ти повлия дърдореньето съ разни армейски офицерчета. Само въ армията „стрѣлятъ" съ топове, а у насъ, въ флотата, слава Богу, такива глупости още не говорѭтъ. Ти, както се види ще забравишъ да говоришъ русски. Стрѣлятъ съ топове! ха, ха, ха! Това е сé едно, като да кажѫ камъне свалятъ отъ пещерата на Марса.

Леля не слушаше цѣлата тази тирада, — тя нервно дръпаше края на своята хубаво сплетена коса.

— Дѣ става тоя гърмежъ, ти какъ мислишъ тате?

— Нима не можъ да познаешъ... Разбира се, нейдѣ бливо до Лукулла или на Алма. Ако се сѫди по звука, това е струва ми се корабни топове.

— Значи бой съ неприятелската флота, тате?

— Това се знае, че не съ нашата, разбира се. Ама въпросъ а! Вѣроятно Англофранцузитѣ се радватъ на своя благополученъ десантъ. Е, ама нѣма много да се радватъ! Удивлявамъ се защо Корниловъ или нѣкой другъ не испрати кѫдѣ тѣхъ нощно врѣме нѣколко кораба съ запалителни вещества. Могло би добрѣ да се научѫтъ тѣзи безобразници и да имъ се отбие охотата да защищаватъ поклонницитѣ на Мохамеда.

Но Леля не досидя да чуе и тѣзи думи, а припна въ градината.

Мисълта ѝ за графа, която никакъ се не отдѣляше отъ нея стана сега още по-мѫчителна.

— Азъ ще отидѫ тамъ, — на Алма, прѣмина прѣзъ ума на Леля.

Леля живѣеше до сега тъй уединено, бѣше тъй непрактична, тъй малко познаваше живота и хората, щото една работа въ сѫщность за испълнение много лесна ѝ се струваше съвършенно невъзможна. Благодарение на осамотения животъ на капитана, Леля почти не знаеше околноститѣ на Севастополъ, и ако се е расхождала далеко, то по-морето, та едно пѫтуванье на тридесеть, тридесеть и петь километра, дори при Алма ѝ се струваше цѣль подвигъ. Какъ да търгне, какъ да намѣри графа? За всичко това тя нѣмаше нито най-малкото прѣдставление и освѣнъ това, макъръ че я бѣше срамъ да се признае въ това, тя се страхуваше и отъ баща си. Защото баща ѝ толкова не обича графа и какво ще каже той, ако чуе, че дъщеря му е побѣгнала да търси графа на бойното поле? И ще я пустнатъ ли при него? Та и той какво ще си помисли за нея? Леля се рѣши да остави тази мисъль, но мѫченията ѝ се удвоихѫ. Всѣки новъ топовенъ гърмежъ като че я пронизваше въ сърдцето.

За своя родственникъ Лихачевъ, тя даже нито веднъжъ си спомни, макъръ и да не знаеше отишълъ ли е той въ походъ и само бѣ чула, че нѣкакви си морски баталиони били повикани отъ Меншикова. Нейнитѣ мисли бѣхѫ тъй заети само съ единъ човѣкъ, щото за други, даже близки хора, нѣмаше мѣсто.

Гърмежитѣ се усилвахѫ, а сетнѣ почнахѫ да се чуватъ и залпове отъ пушки. Леля чувствуваще потрѣбность да излѣзе да върви нѣкѫдѣ. Ней ѝ се струваше, че всѣкѫдѣ тя ще бѫде но-близо при него, отъ колкото тукъ надъ проклѣтата тази киленова пролука. Тя бърже се облѣче, турна си шапката, намѣтна си перелината и като каза на баща си, че отива въ града да пазарува, заповѣда на Ивана да впрегне бричката и тръгна по новия саперенъ пѫть, покрай морската болница. Около болницата се суетѣхѫ матроси и разни служители, които приготовляваха носилки. На Леля се сви сордцето, когато видѣ тази гледка. Като каза на Ивана да се върне у дома и да дойде за нея въ четири часътъ, Леля сѣдна въ една малка ладийка и силния матросъ я прѣкара на другия брѣгъ на пристанището. На пристанището Леля не видя нищо особенно: навикналото ѝ, обаче, ако забѣлѣжи, че три парахода, които въ послѣдньо врѣме стоехѫ при Константиновката батарея, влѣзохѫ въ пристанището. — Защо ли? — помисли си тя.

Като пристигна въ града, Леля отначало мислѣше да се отбие у Минденови, но се размисли и побърза къмъ площадката прѣдъ библиотеката. Тука тя видѣ познатия ѝ флотски офицеръ — благодарение на Лихачева Леля се бѣ запознала съ мнозина —, който ѝ съобщи, че телеграфа отъ Лукулла дава сигналъ: „На Алма има сражение“.

Сърдцето на Леля силно затупа и ней ѝ се струваше че тя чува неговото биенье.

По навикъ, Леля гледаше надалеко изъ морето, което на това растояние изглеждаше съ тъмно-лазуренъ цвѣтъ. Но въ морето се нищо не виждаше, освѣнъ кораби. Далечния гърмежъ не смлъкваше, макъръ че понѣкога ставаше поглухъ и като че се прѣмѣсташе отъ едно мѣсто на друго, подобно гърмежитѣ отъ единъ далеченъ гърмъ.

XXIX.

Генералка Минденъ сé още носѣше дълбокъ трауръ и при всѣки сгоденъ случай споменуваше за „скжпия покойникъ“, но въ сжщность тя отдавна се бѣ утѣшила и мислѣше само за това, какъ по-добрѣ да настани своитѣ по-малки дъщери. Да се бърза до толкова не трѣбваше, тъй като „негласната“ а въ сжщность гласна пенсия, опрѣдѣлена на генералката, напълно гарантираше нея и дещеритѣ ѝ. Но при все това, не бъркаше да се помисли за тѣхното бждще.

Мнозина вече бѣхж напустнали Севастополъ, но генералката не бѣше отъ страхливитѣ кокошки и, надѣйки се, че по причина на военното врѣме въ Севастополъ ще се събержтъ много военни, въ това число и нѣкои блѣстящи петербурски гвардейци, — тя не бързаше съ напусканьето града. Само едно нея я беспокоеше — това бѣхж слуховетѣ, че скоро въ всичкитѣ частни квартири ще бждатъ размѣстени много военни. Хубаво, ако се случи нѣкои по-интересенъ офицеръ, ами ако се сгоди нѣкой дангалакъ, що неиспуска изъ устата си лулата съ смръдливъ тютюнъ, или пъкъ такъвъ, който пие вода съ шише, а не съ чаша. Луйза Карловна бѣше акуратна до страсть и се страхуваше, че въ кжщата ѝ ще обърнатъ всичко надолу съ глава, ще ѝ азвалятъ мобилитѣ, ще изгорѫтъ съ цигаритѣ си чергитѣ и,

Боже пази,може да направятъ нѣщо лошо на любимото ѝ кученце Бибишка.

Една отъ дъщеритѣ ѝ — Лиза, която бѣше доста страхлива убѣждаваше майка си по-скоро да оставятъ града. Саша, наонаки, искаше да останатъ и по цѣлъ день правѣше кортия за болнигѣ: тя вече бѣ напълнила два голѣми ковчега:

—Чудѫ се, душице, на твоето търпение,—ѝ говорѣше Лиза: — азъ не бихъ била въ състояние.....

— А можъ по цѣли часове да свиришъ гамми и да повтаришъ сé единъ и сѫщъ пасажъ? Ето, за това нѣщо, азъ не бихъ имала търпение.

— Защо тъй отдавна не е дохождалъ у насъ monsieur Лихачевъ? — попита Лиза: — нима не ги пускатъ вече да излизатъ на брѣга? je t'assure, Саша, че мене ми е вече мъчно за него. Ами ти? Ти, струва ми се, съвсѣмъ си забравила за него.

Саша се исчерви.

— Lize, азъ те молихъ, не злоупотрѣблявай съ моето довѣрие къмъ тебе. Азъ ти повѣрихъ тайната си не за това, за ми се смѣешъ.

— Саша, душице, не сърди се, нима се смѣѭ надъ тебе! Напротивъ, азъ ти дълбоко съчувствувамъ. Признай ми се, нали тѫжишъ по него?

— Не тѫжѫ, Lize, а тъй, по нѣкога ми се струва, че той е съвсѣмъ дѣте... Той е толкова младъ на сърдце, а пъкъ азъ толкова много прѣживѣхъ отъ какъ се е поминалъ баща ни.

— Мълчи, maman иде.

Влѣзе Луиза Карловна.

— Лиза, Саша, чува ли нѣкоя отъ васъ гърмежи? Дарья се кълне, че нѣкѫдѣ стрѣлятъ.

— Дарья всѣкога тъй плаши, — каза Лиза, която се постресна при това извѣстие: — Може би и да стрѣлятъ нейдѣ... Не, наистина, чувате ли maman, стрѣлятъ нѣкѫдѣ..! и колко често... Саша, да идемъ въ градината тамо се почува... Боже, какъ е страшно...

Herr Jesus, какъ не те е срамъ да бѫдешъ толкова страхлива, — каза храбрата генералка, кокто всѣкога говорѣше русски, но не можеше да си помине безъ нѣкои нѣмски изражени: та нали ти още отъ малка си навикнала да

слушашъ стрѣлба. Ама види се, че туку тъй ти се иска да се прѣструващъ...

— Нима вий се не страхувате, maman?

— Азъ отъ нищо на свѣта се не страхувамъ... Подобрѣ да поприказваме за работа. Азъ имамъ намѣрение днесь да поотидж кждѣ адмиралката. Ще идж у Станюковича, и у мадамъ Кумани, и у мадмазелъ Анжелика и други нѣкои дами отъ тукашния бо-мондъ. Трѣбва да се намисли и да се направи нѣщо въ полза на нещастнитѣ ранени.

— Какви ранени maman? — уплашено попита Лиза.

— Comme tu es bête (колко си глупава). Всички говорѭтъ, че тѣзи дни ще има бой; разбира се, че ще има и ранени. Кога отидохте вий съ Саша на пазаръ, тука бѣше Григоръ Бутаковъ и ми съобщи, че морскитѣ казарми сж прѣобърнати вече на сжщинска болница, дѣто очакватъ да пристигнатъ ранени.

— Боже, нима една болница нѣма да стигне! — попита Лиза: — какъвъ ужасъ! Саша, ето че и твоята корпия ще влѣзе въ работа! дай и азъ ще правя корпия. Може би ще принесж нѣкаква полза макъръ, че тази работа е страшно неприятна! Това да! но да прѣвързвамъ рани, — maman, туй азъ никога не би имала сила да вършж.... азъ не могж хладнокръвно да гледамъ на най-малкото изгаряние или единъ най-обикновенъ наривъ...

— Какви нѣжности, какъ сме въспитани! — каза Луиза Карловна: — срамвай се, Lise, — ето, азъ, вчера нарочно ходихъ въ болницата да гледамъ една операция.

— Ахъ, maman, не разказвайте. . . . Мене веднага почватъ да ме болѭтъ краката, като слушамъ за рани . . . . — каза Лиза.

— Азъ пъкъ въ тови случай приличамъ на maman,— каза Саша: отъ нищо се не страхувамъ.

Не говори, душице, не си видѣла. . . . ахъ, Боже, пакъ стрѣлятъ! Даже прозорцитѣ затреперихж! Maman, право да ти кажж, азъ се страхувамъ.

— Прѣстани да нервозничишъ! — извика майката: — азъ съмъ готова: най-напрѣдъ ще идж у мадамъ Кумани, а сетнѣ у мадмуазелъ Анжелина. . . .

— Ахъ тази омразна стара мома! . . . каза Лиза: — тя ми напомнюва нашитѣ институтки класни дами.

— Lise, ще прѣстанешъ ли да говоришъ глупости? — сърдито каза Луиза Карловна: —ти знаешъ, че и майка ти е била на служда въ института. Мене не сѫ ми приятни такива отзиви. По-добрѣ, погрижи се да сготвишъ обѣдъ — распорѣждай се самичка до гдѣто се завърна и азъ.

Луиза Карловна си тури шапката, взе си чадърчето и кошничката съ работа (безъ работа тя никѫдѣ не ходѣше) и излѣзе изъ кѫщи. Сестритѣ, вмѣсто да се споразумѣвамъ съ Дария за обѣда, тръгнахѫ, пригърнати, въ градината. Грозннтѣ звукове отъ далечнитѣ гърмежи се постоянно усилвахѫ.

Леля не стоя дълго врѣме на площадката прѣдъ библиотеката. Врѣмето ѝ се минуваше много мѫчно. Тя слѣзе въ градината, а отъ тамъ отидѣ у Минденови, дѣто завари само момитѣ. Лиза Минденъ сé още се страхуваше и вече нѣколко пѫти плака отъ страхъ, а Саша мислѣше колко нещастни семѣйства ще има подиръ боятъ, и какъ на врѣме ще се употрѣби нейната корпия.

На Леля се искаше да узнае, не сѫ ли чували нѣщо сестритѣ за графъ Татищева, но езикътъ ѝ се не движеше, Нея я бѣше срамъ даже да намекне за графа, когото тя тѣзи дни сама мъмра, като каза въ разговора си съ Минденови, че ненавижда графа и го счита единъ лекоумепъ франтъ. Лиза се не съгласяваше съ това, като утвърждаваше, наопаки, че графътъ е напълно свѣтски човѣкъ и е твърдѣ любезенъ човѣкъ.

Най-послѣ Леля не можи да се стърпи и каза: — какъ мислите вий, Саша, за кого е по-опасно въ боя: за артилериститѣ ли или за пѣхотинцитѣ? Баща ви бѣше генералъ, вий вѣроятно знаете.

— Право да си кажѫ, незнаѭ. . . Покойниятъ ми баща е много говорилъ за сражения, но азъ малко помнѭ.... Азъ бѣхъ толкова глупава, тъй малко цѣнехъ покойния си татко, а той говореше толкова интересни нѣща....

— Думитѣ „покойния ми татко“ Саша произнасяше съ особенно чувство.

— Азъ току тъй попитахъ, — каза Леля и прибави съ единъ небреженъ тонъ: — видите ли, cnère amie, мене ме интересува това за туй, защото графъ Татищевъ, вашиятъ добъръ познатъ, при мене се е всѣкога хвалилъ, че е доста хладнокръвенъ и че хладнокръвието е особенно необходимо за артилеристетѣ. Азъ му говорѣхъ, че и пѣхотинецътъ, и морякътъ, сѫщо трѣбва да бѫдѫтъ хладнокръвни.

— Е, не е тъй, — каза Лиза: — за артилериста е най-страшно... азъ за нищо на свѣта не би била артилеристь.... Не могѫ безъ ужасъ да си помисля, какъ би стояла до топътъ, когато той гърми!

— А пъкъ азъ, — каза Леля: — прѣставете си, когато бѣхъ още малка, не се страхувахъ... По нѣкога баща ми ме взимаше съ себе си на кораба и ме водѣше при познатитѣ ни капитани; азъ тогава съмъ слушала гърменьето отъ корабитѣ, съ голѣми топове: и нищо. Чувате ли какъ почнахѫ пакъ да гърмѭтъ?

— Не напомнювайте ми, каза Лиза: — друго приказвайте, азъ си вече и поплакахъ!

— Ето и братовчедъ ми Лихачевъ може да е тамъ, каза Леля като вторачи погледъ у Саша, но послѣднята и съ око не трѣпна, а като че се намръщи.

— Хубаво го обича тя! — помисли си Леля: — не, азъ не съмъ такава! Тази Саша е студена като риба. Ето азъ не съмъ и влюбена въ графа, а повече се беспокоя за него, отъ колкото Саша за своя годеникъ!

Леля дѣйствително чувствуваше, че и идятъ тръпки. Не! това е нетърпимо! Трѣбва да се отиде нейдѣ, да се научи човѣкъ отъ нѣкого! Леля на скоро си взе сбогомъ отъ Минденови и тръгна къмъ пристанището, а отъ тамъ къмъ сѣверната страна. Тукъ живѣеше единъ познатъ на баща и офицеръ, старъ вече човѣкъ, вдовецъ, по фамилия Пашутинъ. Пашутинъ имаше една осемъ годишна дъщеря, Маня, на която Леля зимно врѣме даваше уроци, т. е. учѣше я да чете. Пашутинъ бѣше въ страшно беспокойство и каза на Леля, че боя става, навѣрно близо до Алма, и че батареята, въ която служи Татищевъ се намира тамъ. На леля сълзи се показахѫ на очитѣ, изведнъжь тя стана възбудено весела, тичаше и се шегуваше съ мъничката Маня и неестественно се смѣеше. Пашутинъ едва я убѣди да си хапне малко от-

вара съ каймакъ, тъй като у дома си нѣма да стигне за обѣдъ. У дома си пристигна Леля когато се бѣше вече съвсѣмъ стъмнило. Гърмежитѣ бѣхъ отдавна прѣстанали.

XXX

Прѣзъ нощьта въ Севастополъ се научихъ за нашето поражение. Въ десетъ часътъ пристигнахъ, едни отъ първитѣ, Корниловъ съ Грейга. Корниловъ распрати да обадятъ по всичкитѣ крайща на града, и макаръ че се чувствуваше много уморенъ но сѣдна да пише, а Грейга приготви за пътъ въ Петербургъ. Корниловъ испрати извѣстия на всичкитѣ флагмани и капитани, като ги викаше сутриньта на воененъ съвѣтъ, като че той бѣше началникъ на всичкитѣ морски сили въ Севастополъ.

Особенно силно впечатление произведе записката на Корнилова въ морския офицерски клубъ, дѣто се бѣхъ събрали по случай праздника и при очаквания извѣстия отъ бойното поле, едно доста голѣмо общество, състояще се отъ служащи и отъ отставни моряци, армейци и нѣколко цивилни господа. Като получихъ това извѣстие, което порази всички като ударъ отъ гръмъ, моряцитѣ веднага се събрахъ на съвѣтъ. Мнозина заговорихъ едноврѣменно, повдигнахъ шумъ, почнахъ да спорятъ и да разсъждаватъ какво да прѣдприематъ. Внезапно по срѣдъ тази гълчава и шумъ се раздадохъ гласове: господа, генералъ Киряковъ! Всички полѣтяхъ къмъ влѣзлия вече Кирякова. Него го прѣтрупахъ съ въпроси, а той не успѣваше да отговаря.

— Молъ ви се господа, въ всичко е виновенъ свѣтлѣйшия — говорѣше той, като знаеше, че моряцитѣ и безъ това не обичахъ Меншикова: — азъ напримѣръ докладвахъ на свѣтлѣйшия прѣди боя, че Тарутинци не трѣбва да ги оставяме въ ямата: той отъ упорство заповѣда да направятъ както той иска. Почнахъ да лѣтятъ гюллета — моитѣ Тарутинци отначало отстъпихъ по-нагорѣ, нѣщо което произведе лошо впечатление на войницитѣ. А боя бѣше ужасенъ! Подъ мене убихъ три коня, азъ пристигнахъ на четвърти конь. Ако свѣтлейшия отведнъжъ ме бѣше послушалъ и укрѣ-

пеше нашия лѣвъ флангъ, азъ нѣмаше да дамъ на господинъ Боске да ни заобиколи. . .

Киряковъ се хвалѣше прѣкалено, но изведнъжъ се раздаде мегкия и добродушенъ гласъ на Павелъ Степановича Нахимова, който устрѣми на генерала своитѣ гължбови очи:

— Ами кажете ни, гдѣ оставихте вий нашата войска? Нима всичкитѣ полкове вече благополучно пристигнахж въ Севастополъ?

Киряковъ се смути.

— Мислж, че тѣ сж вече къмъ сѣверната страна, — каза той: — азъ испълнихъ моята длъжность, доведохъ ги до Кача, както ми бѣ казалъ свѣтлейшия, а отъ тамъ е вече извѣстенъ пжтя. . .

— Чудно, доста чудно . . . , каза Нахимовъ: — жално, че у насъ генералитѣ мислжтъ повече за себѣ си, отъ колкото за войницитѣ. За мнозина отъ тѣхъ войницитѣ не сж хора, а само орждие на личното имъ честолюбие. А азъ на ваше мѣсто, Василий Яковлевичъ, би оставилъ тѣзи раскази, а вмѣсто тѣхъ, бихъ отишълъ да видж, що правжтъ войницитѣ...? Това е малко по-важно отъ обстоятелството подъ кого колко конье сж убити. Вий, слава Богу, сте живъ и здравъ.

Киряковъ съвсѣмъ се смути и прѣхапа езикъ. Въобще, той забѣлѣжи, че неговото самохвалство не направи на моряцитѣ това впечатление, което очакваше той. Отъ ядъ той си поржча вечеря и испи двѣ бутилки кримски пелинъ, подъ название най-добрия лафитъ.

На другата зарань Севастополскитѣ дами, като по прѣдварително споразумѣние облѣкохж вмѣсто празничното си облѣкло траурно и тръгнахж да посрѣщнатъ нашата разбита армия: каляски, файтони и прости брички излизахж отъ всичкитѣ краища на града, къмъ главнитѣ улици — Екатеринската и Морската, дѣто се съсрѣдоточи цѣлото движение. Дами съ дъщеритѣ си и безъ дъщери, съ слуги, слугини и други безъ всѣка прислуга, посехж съ себе си кошници съ разни нѣща за еденье, съ плодове и вина. Букети и опрѣдѣлени отъ вчера за побѣдителитѣ лаврови венци нѣмаше. Луйза Карловна съ Саша, тъй като Лиза категорически се отказа да дойде съ тѣхъ, бѣхж едни отъ най-рано пристигналитѣ.

Въ числото на тѣзи, които най-рано пристигнахж, исаше и една, на видъ бѣдна жена съ атлетическо тѣлослужение,

която повече приличаше на избръснатъ матросъ, отколкото на дама. Тя имаше около четирдесеть години и говорѣше почти съ мѫжки гласъ. Нейното грозно, покрито съ бръдавици лице дишаше отъ едно безкрайно добродушие. Това бѣше извѣстната на цѣль Севастополъ акушерка Ирина Петровна Фохтъ, която, въпрѣки своята нѣмска фамилия, въ сѫщность бѣше коренна московка: нѣмци сѫ били, може би нейнитѣ прѣдѣди при Петръ Велики. — Ирина Петровна бѣ пристигнала отъ къмъ корабелната улица, дѣто живѣеше въ една малка кѫщица, принадлѣжаща на единъ матросъ въ оставка. Тя бѣ взела съ себе си не фрукти и вино, а пѣща за еденье, избрани само за проститѣ войници.

Къмъ нанагорнището, задъ сѣверната страна на Севастополь се виждаше войската, наредена вече въ добъръ редъ, по полкове, баталиони и роти. На възвишенностьта бѣхѫ между други и тарутинци, долу бѣше жалкия остатѫкъ на славния владимирски полкъ, а къмъ него бѣхѫ прибавили още нѣкои, неизвѣстно отгдѣ другари.

Дамитѣ почнахѫ да угощаватъ офицеритѣ... На всѣкѫдѣ тръгнахѫ весели разговори; мнозина имахѫ познати, но угощавахѫ, разбира се, и непознатитѣ си.

Ирина Петровна скоро се научи, че Владимирцитѣ сѫ пострадали повече отъ всички други и, като отдѣли нѣколко леко ранени, останали въ строя войници, почна да ги гости, съ позволението на началството, любезно ги гледаше и ги распитваше за всичко, като родна майка. Една отъ дошлитѣ дами, извѣстна по своето благочестие, сѫщо поиска да покаже, че се не гнуси отъ войницитѣ и распитваше единъ фелфебелъ.

— Какъ вие, приятелю, закопавахте другаритѣ си?

— Всѣка рота своитѣ си копаеше... А като нѣмахме потрѣбнитѣ инструменти, то ние, госпожо, съ тесацитѣ си копаехме земята. Просто испотрепахме се! Земята твърда като камъкъ! Убий се ако щѣшъ, не можъ да откъртишъ буца! Е, като е тъй, ние помислихме, помислихме, па нали ще ги закопаме всичкитѣ... стоварихме десеть мъртви и ги само посипахме отгорѣ съ пръсть! А въ други роти и това не направихѫ: краката имъ зариятъ, а главитѣ имъ тъй си и останатъ на открито.

Боже мой! Та това е ужасно! Това не е по християнски! Ахъ какви нещастни хора.

— Какво да се прави, ваше благородие . . работата е такъва.

— И ти сѫщо ли закопва тъй?

— Тъй ами.

— Та нали е грѣшно така, туй е ужасно, какъ сѫ ви позволили! почна да вика дамата.

Сестрата на единъ богатъ търговецъ, гъркиня съ доста прѣминала възрасть, на име Анжелика се зае исключително съ младичкитѣ подпрапорщици. Единъ отъ тяхъ, съ прѣвързана, леко одраскана буза, силно злоупотрѣбляваше съ нейната любезность и изеде такъво количество сладки и фрукти, щото може да се мисли, че той виждаше всичкитѣ тѣзи нѣща пръвъ и послѣденъ пѫть въ живота си.

Като нагостихѫ офицеритѣ, много дами имъ оставихѫ своитѣ адреси, даже и присугата си, на която биде заповѣдано да доведе героигѣ, желающи да обѣдватъ у дома на тази или онази отъ Севастополскитѣ патриотки. Само отъ себе се ризбира, че и героитѣ и проститѣ смъртни се зарадвахѫ на тази покана.

Извѣстниятъ армейски поетъ, подпрапорщикъ отъ тарутиския полкъ Ивановъ 2, красивъ и пълничъкъ юноша получи даже нѣколко покани, нѣщо за косто той самодоволно говорѣше на поручикъ Пискарева.

— Мене, брате сега на части ме късатъ тукашнитѣ хубавици.

— Е, е, хубвици! ти се падна контрабанда, замешанъ между офицеритѣ етъ Владимирския полкъ. Поканили го нѣкакви си дърти брантий,.. има съ какво да се похвалишъ!

— Не казвашъ право, не съ брантий... Тази какъ я викатъ, m Пе Анджелина е дѣйствително сгаричка, но за това пъкъ мадамъ Чижова — прѣлесть! Трѣбва да се пообиколи около нея.

Ивановъ 2 цѣлуна краищата на своитѣ пръсти.

— Желаѭ ти успѣхъ, каза поручикътъ, като въздъхна. — Ами незнаешъ ли, каква бѣше тази госпожица що бѣше дошла въ свѣтло облѣкло, самичка, безъ майка си, и на бричка отъ пияцѫта, па се повъртѣ тукъ, погледа и се върна назадъ въ града?

— Не познавамъ я, пръвъ пѫть я виждамъ. Много хубава госпожица. На вѣрно тръгнала е скришно отъ майка си, а послѣ е срѣщнала нѣкоя позната своя дама, уплашила се е и хайде, да бѣгаме у дома. А видѣше се, че нѣщо търсѣше госпожицата!

Дѣвойката въ свѣтлото облѣкло, която резко испъкваше между траурнитѣ накити на другитѣ дами и госпожици, бѣше Леля Спицина. Тя не спа цѣла нощь като се научи за исходътъ на сражението отъ слугата, когото капитанътъ нарочно испровождаше за новини. Рано на заранья тя тръгна къмъ града и се отправи право къмъ кѫщата, дѣто живѣеше графъ Татищевъ. Графътъ захващаше сега само двѣ мънички стаи, а останалитѣ бѣхѫ захванати отъ други офицери. Графа, разбира се, Леля не можи да намѣри въ кѫщи и се научи отъ комендинера Матей, че той още не се е върналъ отъ походъ. Старецътъ самичъкъ много бѣше уплашенъ за своя господарь и Леля изведнъжъ го обикна за това. На Матея Леля каза, че тя е далечна роднина на графа: за квартирата на Татищева тя отдавна бѣ питала своя братовчедъ Лихачевъ, като че съвсѣмъ случайно и не единъ пѫтъ вече тя бѣ ходила покрай тази кѫща, като трѣвожно поглѣждаше къмъ прозорцитѣ и балкона.

Като не можи да се научи нищо за сѫдбата на графа, Леля поне узна отъ Матея, че всичкитѣ севастополски дами отиватъ на сѣверното пристанище да посрѣщатъ нашитѣ войски. Тя веднага взе единъ коларъ — татаринъ, и тръгна, като постоянно говорѣше на колара да кара по-бърже. Сѫщата история се повтори и съ матроса, който я прѣведе на другия брѣгъ. Леля се не досѣти да вземе коларя за цѣлото растояние и да върви наоколо пристанището, прѣзъ мостътъ на черната рѣкица. На сѣверното пристанище не се намираше ни единъ коларъ и тя бѣше въ отчаяние, но за нейно щастие испадна ѝ една селска бричка и Леля убѣди селенина да я закара въ лагера. Като пристигна доста късно, когато почти всичкитѣ кола и файтони се бѣхѫ разотишли, Леля дълго врѣме търси съ очи графа, но освѣнъ казашката батарея, тя нийдѣ не виде нѣкаква артиллерия. Тя бѣше готова да заплаче, но се още колебаеше: да попита или да си мълчи? но тя изведнѫжъ се сепна като видя Луиза Карловна съ Саша.

— Какъ сте дошли тука, Леличке? попита генералка Минденъ.

Леля каза първото нѣщо, което ѝ дойде на умъ, ужъ че е дошла съ една позната дама, която сега не може никакъ да намѣри.

Луиза Карловна се очуди, какъ не я е срамъ тази дама да остави току тъй младата дѣвойка и прѣдложи на Леля да си отидѫтъ заедно.

На връщанье Леля прѣзъ всичкото врѣме тъй капризничи, щото даже ангелски търпеливата Луиза Карловна излѣзе изъ търпение и каза ach mein liber gott, и посмъмра Леля, като притури: че да сѫ такива нейнитѣ дъщери, то тя ще съумѣе да ги отучи отъ тѣхнитѣ капризи. Но показа се вече Киленъ-Балка, Леля едва не хрипна изъ файтона както вървѣше той по пѫтя и, безъ да поблагодари даже на генералката, припна къмъ дома си. Хълцания ѝ давѣхѫ гърлото. Тя бѣше почти увѣрена, че графътъ е убитъ или поне раненъ, макаръ, че нищо не говори за това, та и никого се не осмѣляваше да попита.

Въ това врѣме когато севастополскитѣ патриотки гостѣхѫ офицеритѣ, въ квартирата на Корнилова имаше воененъ съвѣтъ. Всичкитѣ флагмани и капитани бѣхѫ дошли на неговата покана, макаръ че нѣкои отъ тѣхъ бърборѣхѫ, че Корниловъ твърдѣ много мисли за себе си и забравя даже, че Нахимовъ е по старши отъ него. Нахимовъ се яви единъ отъ първитѣ. Всички бѣхѫ въ парадни мундири, съ шапки въ рѫцѣ. Общото настроение бѣше сериозно и тържественно. Самъ Корниловъ не бѣше въ бодро настроение на духа си.

Вчерашния кѫсъ разговоръ съ Меншикова, когато тѣ вървѣхѫ на единъ редъ, не излизаше отъ негова умъ. Корниловъ чувствуваше, че при всичката своя енергия, въ този въпросъ нему едва ли ще му се удаде да вземе върхъ надъ княза. Той знаеше, че и между сѫщинскитѣ моряци, не такива като адмиралъ Меншиковъ, ще се намѣрѭтъ мнозина страхливи и съмнѣвающи се, които ще отхвърлятъ негова собственъ планъ, може би много рѣшителенъ, но за това нъкъ достоенъ за ученика на покойния Лазаревъ.

— Господа,—каза Корниловъ, като откри засѣданието, съ развълнуванъ гласъ: азъ ви повикахъ съ цѣль да рѣшимъ съ общи сили какъ да спасимъ Севастополъ и нашата собственна честь. Нашата армия прѣтърпя значителни загуби и отстѫпва къмъ Севастополъ: да се даде ново сражение, не е възможно. Но главната опастность не е въ туй, а въ тава че пѫтя къмъ Севастополъ е откритъ сега за неприятеля. Вий, разбира се, сами знаете, че неприятелътъ лесно може да завземе южнитѣ Балбекски височини, да се распространи къмъ Инкерманъ и къмъ Холландия, гдѣто още не е свършена постройката на отбранителната кула и да дѣйствува отъ височинитѣ по корабитѣ отъ ескадрата на Певелъ Степановича.

Нахимовъ се прокашле при тѣзи думи, но не възрази.

— Мислѭ, продължи Корниловъ: — че тогава нашата флота ще неще ще бѫде принудена да остави своята сегашна позиция, а на неприятелската флота ще се улесни достъпа комъ пристанището. Ако въ сѫщото врѣме съюзната армия сполучи да завладѣе сѣвернитѣ укрѣпления, то никакво наше геройско съпротивление нѣма да спаси нашата черноморска флота отъ погибель и позоренъ плѣнь.

Корниловъ тежко пое духѫтъ си и наведнъжъ испи една чаша вода. Всички мълчехѫ съ наведени глави.

— Но ний имаме още едно срѣдство, — каза Корниловъ, като се исправи и лицето му прие изразъ на още по-голѣма сериозность, отъ колкото обикновенно: — азъ прѣдлагамъ, господа, да излѣземе въ морето и да атакуваме неприятелската флота, която се е събрала при Лукулла. При добро щастие ний можемъ да распръснемъ неприятелскитѣ редове и обозитѣ имъ и съ това да лишимъ съюзната армия отъ храна, като я оставиме въ жалко положение. При това ний ще избѣгнеме позорния плѣнь. Ако нападението не успѣе, ний ще издигнемъ схвапалитѣ се съ насъ неприятелски кораби на въздухъ. Като спасимъ честьта на русската флота ний съ гърдитѣ си ще защитимъ и своето родно пристанище. Даже да остане побѣдителка, съюзната флота ще се обессили съ загубата на много свои кораби и нѣма да се рѣши да атакува града, а безъ помощьта на флотата, съюзнята армия не ще може да се расправи съ града.

Всички още мълчѣхж. Корниловъ поведе погледъ по всички присжствующи.

— Вий съгласни ли сте съ моето мнѣние, Павелъ Степановичъ? — Попита Корниловъ съ отпадналъ гласъ.

Нахимовъ стана отъ мѣстото си.

— Въ пристанището, ний нѣма да ги пустнемъ, — каза той: — а ще дойдатъ ли тѣ къмъ насъ отъ сѣверната страна, ний това още не знаемъ. . . Дѣйствията на суша, азъ да си кажж, не разбирамъ и не могж нищо да ви говорж. Да излѣземъ въ морето съ платнени кораби срѣщу тѣзи проклѣти самовари, не е дипъ за похвала. . .

— Значи, вий не сте съгласенъ, — сопнато попита Корниловъ.

— Не азъ, Владимиръ Алексѣевичъ, а нашиятъ климатъ е не съгласенъ. . . Помислете самъ: ако нашата флота бжде заварена отъ морска тишина, часть въ морето, часть още въ пристанището, ний ще се намѣримъ въ едно найжалко положение. Ето какво имамъ да ви отговорж азъ.

Нахимовъ пакъ сѣдна на мѣстото си.

Стана капитанътъ отъ първиятъ чинъ, Зоринъ.

— Владимиръ Алексѣевичъ прѣдлага една мѣрка, която доста лъсти на нашето самолюбие, — каза той: — азъ ще прѣдложа една друга мѣрка, която мнозина отъ васъ ще вематъ за жестока и даже унизителна.

Като помълча колко една минута, той продължи:

— Очевидно е, че нашата флота не може да се бори съ неприятелската; нека да я оставимъ, като е тъй, да ни отслужи тя послѣдняга си служба. Въпроса е сега не за флотата, а за спасението наше и на Севастополъ. Вий трѣбва да направите влизанието на неприятелската флота въ пристанището невъзможно. За такова нѣщо единственното срѣдство е — да задръстимъ пристанището съ потопванието на нашитѣ кораби.

— Азъ знамъ, какво ще кажете, капитане, — буйно прѣкъсна Корниловъ: — сжщата тази мѣрка мене ми е вече заповѣдалъ да прѣдприема — князь Меншиковъ, вие отдавна го съвѣтвахте да постжпи тъй, но азъ нѣма да допустнж това!

— Чакайте, чакайте, Владимиръ Алексѣевичъ, оставете говорящия да свърши, — се раздадохж гласове.

— Незнаѭ, що е заповѣдалъ свѣтлейшия, — продължи Зоринъ: — и кълнѭ се въ честьта на единъ морякъ, че азъ никога не съмъ говорилъ съ него за това. Туй е мое лично мнѣние. Работата не е сега само за това, че ние сме длъжни да принесемъ на олтара на отечеството нашия животъ. Не, жертвата трѣбва да бѫде по-голѣма. Прѣдстои ни да се откажемъ отъ нашето самолюбие, да смачкаме всичко, къмъ което се стрѣмехѫ нашитѣ нравственни сили. . . Трѣбва господа, да пожертвуваме не себѣ си, а нашата славна флота. . .

Гласътъ на Зорина се прѣкъсна и той съ голѣма мѫка исказа:

— Трѣбва да потопимъ . . . не всичкитѣ, а нашитѣ най-старши по служба кораби. . . Да ги потопимъ при улея на пристанището. . . Моряцитѣ отъ тѣхъ и отъ други кораби ще обърнемъ на подкрѣпление на гарнизона. . . Съ нашитѣ гърди да защитимъ родния градъ! . .

Моряцитѣ още по-ниско отпуснахѫ глави. На мнозина очитѣ се напълнихѫ съ сълзи. Изведнъжъ единъ високъ говоръ смѣни мълчанието. . . .

„Невъзможно е“. . . „трѣбва да потопимъ корабитѣ“. . . „Вий се отричате отъ званието морякъ“. . . — Нѣколко минути не можеше нищо да се разбере въ хаоса на тѣзи смѣсени звукове. Най-послѣ Корниловъ напрѣгнѫ силитѣ си и гласътъ му се възвиси надъ всички. — Виждамъ че мнозинството е противъ мене! Но азъ нѣма да допустнѫ това! Гответе се всички за излизане въ морето! ще се даде сигналъ, кой що да върши!

Съ тѣзи думи той растури съвѣта.

XXXI.

Когато Корниловъ остана самъ въ своя кабинетъ, изражението на рѣшителность и енергия, които бѣхѫ исписани на лицето му веднага отстѫпихѫ мѣсто на една болѣзненна умора. Смазанъ и съсипанъ отъ вълнения той се хвърли на канапето и сложи главата си на една шита възглавничка, — подарена нѣкога отъ жена му. — Съ тази възглавничка той отпослѣ се не раздѣли и на кораба.

— Боже, Боже, колко съмъ радъ, че па врѣме испратихъ всичкитѣ мои мили въ Николаевъ! — помисли си Корниловъ, като погледна на стѣната и видѣ портретитѣ на жена си и на дѣцата си. Колко семейства сега не би желали да се намиратъ въ този каменъ ковчегъ! ще помогне Господь, ний ще защитимъ Севастополъ. Нашата войска много изгуби, но отчаяние се не забѣлѣзва нигдѣ. Ако можемъ да нанесемъ поражение на неприятелската флота, всичко още може да се поправи. . .

Но скоро тѣзи мисли отстѫпихѫ мѣсто на други, — по мрачни.

— Ужасно нѣщо е войната — помисли си той, като си спомни сценитѣ, които той видѣ близо до Алма: — но още по-лошо ще стане, ако Меншиковъ се заинати. . . Тогава азъ не могѫ да гарантирамъ за сѫдбата на Севастополъ. Наша работа е да гинемъ — за това ний сме и войници; но що сѫ виновни нещастнитѣ мирни жители, всичкитѣ тѣзи жени, дѣца! Не, нека всички да възстанатъ противъ мене, но азъ ще излѣзѫ — съ флотата срѣщу неприятеля; това е единственното срѣдство, съ което ще прѣдупрѣдимъ обсадата на града. . . Може би отъ стратегическа точка зрѣние тука може да има и грѣшка, но тъй е почестно.

Нему изново му се прѣдстави, какво би било, ако бѣше останало тукъ неговото собственно семейство, какъ би трепералъ той при мисъльта, че грозниятъ неприятель ще почне да хвърля гюлета въ това мирно жилище, дѣто би могла да бѫде люлчицата на неговата новородена дъщеря. „А колко семейства има тука, които иматъ такива малки дѣчица! Добрѣ, ако могѫтъ да излѣзѫтъ отъ тука на врѣме. Нима ние, моряцитѣ ще потопимъ нашитѣ кораби и ще се затвориме въ града, вмѣсто да излѣземъ на срѣща на неприятеля, макъръ и да сме напълно увѣрени, че ще загинемъ?

Очитѣ на Корнилова блѣснахѫ, той скочи отъ мѣстото си и повика вѣстовоя.

Веднага да испратишъ тѣзи писма, — каза той, като посочи на една купчина писма, що лѣжѣхѫ на масата: — Ето това писмо испрати отдѣлно, а това е за госпожата въ Николаевъ. Азъ ей сега тръгвамъ на кораба.

— У дома ли ще обѣдвате, Владимиръ Алексѣевичъ? Корниловъ не обичаше да го наричатъ ваше прѣвъсходителство.

— Не, на кораба ще обѣдвамъ. По-скоро дай ми да се облѣкѫ. Ти самъ, веднага ще отидешъ на Кулиново поле. Тамъ гладай да намѣришъ на бивуака офицеритѣ отъ владимирския полкъ. Между тѣхъ ще попиташъ за полковия адютантъ Горбуновъ, — нали нѣма да забравишъ името му?

— Нѣма да забрава; адютантъ Горбуновъ, отъ владимирския полк.

— Добрѣ, ето това писмо, нему ще го дадешъ.

Въ своето писмо Корниловъ официално канѣше всички уцѣлели офицери и долни чинове отъ владимирския полкъ на обѣдъ въ кораба „Великий князь Константинъ". Отъ повръхноснитѣ разпитвания и отъ расказитѣ на офицеритѣ, които сѫ вземали участие въ боя, като принадлѣжащи къмъ морскитѣ баталиони, Корниловъ бѣше вече успѣлъ да си състави едно понятие за дѣйствията на разни полкове, въпрѣки това, че въ Севастополъ се носѣхѫ слухове, кой отъ кой по противорѣчиви.

Подиръ два часа, двама офицера отъ владимирския полкъ адютантъ Горбуновъ и Розинъ, вървѣхѫ по направление къмъ Екатеринското пристанище. Горбуновъ бѣше съ непокрита глава, а Розинъ въ Каска.

— Ама право да ти кажѫ, приятелю Наумъ Александровичъ, така ще те удари сълнчовъ ударъ. Огбий се та си купи каска... Впрочемъ, да си кажѫ правото, и въ каска не е по-добрѣ. Колко е горѣщо! но при все това не ходи съ гола глава.

— Ще повѣрвашъ ли, въ цѣлъ Севастополъ нѣма каски. Не разбирамъ, защо и до сега не разрѣшаватъ на нашия полкъ фуражки. Дяволь да го вземе, какви сѫ тия распорѣдби!

— Тѣзи каски и въ боя ни непомогнахѫ богъ знае колко, куршумитѣ на стрѣлцитѣ ги много добрѣ пробиватъ, а между това съ такъва тяжесть на главата и да помислишъ за нѣщо не ти се иска...

— Е, та така ли ще си ходишъ, съ гола глава?

— Тъй ами. Що да се прави, à la querre comme à à la querre (на война — по войнишки). Загубилъ съмъ си

каската въ врѣме на боя — и свършено. Тая причина е една отъ най-законнитѣ.

Тѣ заминаваха по край една малка кѫщица. Една бабичка въ бѣла забрадка, на видъ еснафска жена или бѣдна чиновница, която стоеше на вратата, погледна къмъ офицеритѣ, заклати съ глава и се приближи къмъ тѣхъ.

— Ами вие, господинъ офицеръ, защо ходите безъ каска? Изгубихте ли си я? — попита тя.

— Видите ли, изгубихъ я, — отговори Горбуновъ. — Ами вие защо питате, стрино?

— Работата е тая, пиленце, — да ли не сте вия отъ владимирския полкъ? Казватъ на всѣкждѣ, че вие, ужъ сте показали гърба си на французитѣ. Засрами се, пиленце — да ходишъ безъ каска! Азъ вече седемдесетата си година прѣкарахъ, но такъвъ срамъ не съмъ видѣла! Не искашъ ли, пиленце да си забрадишъ моята забрадка?

— Махай се отъ тукъ, дърта вещице! — силно разядосанъ извика отгорѣ ѝ, Горбуновъ. — Отначало узнай каква е работата, па сетнѣ простирай езика си! Гърбоветѣ сме си показали! Кой ли безобразникъ распръска тѣзи слухове!

— Айде де! Трѣбва ти да обръщашъ внимание на една луда баба, остави я да си дърдори.... Да вървимъ, Горбуновъ, драгий мой, остави я... да вървимъ по пѫтя си, плюни на тази глупость... До нейдѣ, тази бабичка ми се даже харесва.

— Трѣбва да я научи човѣкъ... Разбира се, тукъ главната вина не е нейна, а на такива скотове, като нашиятъ Мелентьевъ... Казватъ земята съ слухове се пълни. Единъ безобразникъ каже, а сто ахмаци го повторятъ! Ако той наистина сполучи да стане полковой командиръ, кълня ти се, че ще прѣмина въ другъ полкъ!

Горбуновъ дълго врѣме още не можи да се успокои.

— А пъкъ мене, ето що ми е малко неприятно, каза Розинъ. — Въ числото на другитѣ и азъ днесъ получихъ покана, съ която ме вика на обѣдъ една доста пикантна дама, а сега, тъй се случи, та никакъ не може...—не ще да могѫ да се въсползувамъ. Неловко е, щомъ самъ Корниловъ ни кани.

— Разбира се, неловко е. У твоята дама ще остане обѣдъ за тебе и другъ пжть... Ще имашъ още врѣме да я пообиколишъ... Мене сжщо ме покани една много интересна особа, ама Ботъ съ нея сега, умътъ ми не е въ нейното хубаво лице. Вместо мене, азъ ѝ пратихъ познатия подпрапорщикъ отъ тарутинския полкъ Ивановъ 2-й, знаешъ ли го, — този що пише стихове. Мислѭ, че тя не е могла да запомни отведнъжъ моето лице и затова Ивановъ ще мине мѣсто мене! А ако излѣзе qui pro qui (Горбуновъ изговаряше тѣзи слова не на латински, а на французски манеръ — ки про ко) тогава, се едно ми е! Нека Ивановъ се оправя както може, ако иска и ода може да съчини за нейнитѣ прѣкрасни очици.

— А коя е тази хубавица?

— Една много интересна вдовица, мадамъ... мадамъ..., дяволъ да я вземе, забравихъ ѝ фамилията. Да! Жебровска. Ти да ми не завиждашъ? Ако искашъ можъ да отидешъ.

— Кждѣ ще идѫ! Врѣме нѣма! Пъкъ и не иде. Нали въ очи не съмъ я видѣлъ, какво ще идѫ!

— А очи брате, само да видишъ... черни, кадифени... Само тука на югъ има такива очи. Като те погледне, та главата ти се замае.

— Е, е, прѣстани да я описвашъ!

Като се разговаряхѫ тъй, тѣ слѣзохѫ на пристанището, дѣто вече се бѣше събрала една группа войници и офицери отъ тѣхния полкъ.

— Звѣровский, тебе отъ-гдѣ те донесе вѣтъра! — радостно каза Розинъ, като видя сжщия този войникъ отъ първата гренадерска рота, когото, прѣдъ неговитѣ очи, единъ англійски гвардѣецъ удари по главата съ приклада на пушката си. — Нима остана живъ?

— Слава Богу, ваше благородие, останахъ..., каза Звѣровский, като се засмѣ до уши.

— Та и въ плѣнъ ли не падна?

— Какъ, ваше благородие! мене ме французитѣ прибрахѫ и ме заведохѫ при себе си, значи въ лагера ме взехѫ, но азъ побѣгнахъ.

— Браво! Юначина! Е, ами какъ се умъдри да побѣгнешъ? — Расказвай.

Звѣровский расказа, че прѣзъ нощьта освѣженъ отъ хладината и отъ роснитѣ капки, той се свѣстилъ, гледа наоколо горѫтъ огньово. — Що за загадка, мислѭ си, нима нашитѣ неприятели сѫ още тука? Вървя, залитамъ се като пиянъ и внезапно чувамъ, говорѫтъ не по нашему, а нѣщо си „о! о! рушанъ, рушанъ“ и ме хващатъ подъ мишца. Нѣма що да се прави, вървѭ кѫде ме водѫтъ. Набутахѫ ни насъ всички въ една палатка и поставихѫ пазачи.

— Какъ, нима и други плѣнни имаше? — попита Горбуновъ.

— Имаше, ваше благородие, петь или шесть войника — ранени. Сѣдимъ ний, мѫчно ни стана и си мислимъ, нѣма вече да видимъ майка Руссия. Подиръ това внезапно влиза часовоятъ и ни втика въ рѫцѣтѣ една бутилка, а самъ нѣщо ни прави знакъ съ рѫцѣ и глава. Помирисахъ азъ — въ бутилката като че на ракия мирише. Разбирамъ! Даватъ ни значи ракия, та да имъ харесаме началството.. Чакайте гълѫбчета, мислѭ си. Взехъ бутилката, надигнахъ я, и дадохъ и на другаритѣ си. Сетнѣ повърнахъ бутилката на часовия. Тѣхната ракия е по-слаба отъ нашата. Почекахме ний да се напиятъ тѣ като свинье и тогава, казвамъ на другаритѣ, вървете сега слѣдъ мене! който може да се държи на крака, слѣдъ мене, — азъ знамъ пѫтя! Прѣминахме прѣзъ цепьта, тѣ всички тамъ бѣхѫ пияни, а понататъкъ ний вървѣхме, безъ да се обърнемъ назадъ! Тъй и додохме... Е, момчета сѣдайте, дойдохѫ за насъ.

Войницитѣ весело сѣднахѫ въ лодкитѣ, матроситѣ съ прикаски изъ пѫтя ги возехѫ къмъ кораба, който не бѣше далеко отъ брѣга.

Горбуновъ и Розинъ сѫщо вървѣхѫ въ една ладия заедно съ единъ младъ мичманъ, който съ любопитство ги распитваше за сражението.

Корниловъ бѣ порѫчалъ да го нечакатъ, тъй като му се бѣхѫ случили много неотложни работи. Ролята на домакинъ се падна на капитана на корабътъ и на флотскитѣ офицери, които угощавахѫ офицеритѣ отъ владимирския полкъ, а отъ друга страна матроситѣ угощавахѫ войницитѣ.

Офицеритѣ отъ владимирския полкъ — всички бѣхѫ повечето млади, защото старитѣ бѣхѫ или ранени или избити — въ врѣме на обѣдъ си повечето мълчѣхѫ, червехѫ

се и се свѣнуваха. Тѣ по слухъ знаеха, че черноморскитѣ офицери прѣвъсхождатъ армейцитѣ по образование и по развитие, и като се страхуваха прѣдъ тѣхъ да не би да се посрамятъ нѣщо, смущаваха се и се държеха скромно, като се ограничаваха съ еднословни отговори, когато ги попитатъ нѣщо. Исключение правѣше подполковникъ Мелентьевъ, който издигаше гласътъ си надъ всички други, махаше съ ржцѣ и расправяше за своитѣ невѣроятни подвизи.

— И какви са безобразници тѣзи англичане! — говорѣше Мелентьевъ, като до дно испиваше чашата си съ силенъ хересъ: скритъ отъ капитана на корабътъ да се намѣри за тържественни случаи. — Всички едри, здрави, хранени съ бифтекси и бокса владѣятъ до съвършенство. Прѣдставете си, такива четирима или петима юначини се хвърлятъ отпрѣде ми. Добрѣ, ама и азъ не съмъ отъ слабитѣ. Дадохъ на едного едно колѣно въ гърдитѣ, втория трѣснахъ по главата съ приклада на една пушка, а трѣтия го прѣби фелдфебелътъ Вахрамѣевъ, само него горкичкиятъ въ тази минута го повали една граната. Азъ кой знае какъ уцѣлехъ и гледамъ нашето знаме въ ржцѣтѣ на англичанитѣ. Хвърлямъ се напрѣдъ и викамъ: подиръ мене момчета! Да загинемъ, но да не дадемъ нашето знаме!

— Тогава, значи истина е, че нашитѣ знамена са били въ тѣхнитѣ ржцѣ? — попита капитанинътъ.

Младитѣ офицери отъ владимировския полкъ потъваха отъ срамъ, но отъ смущение и отъ почитъ къмъ по-горнитѣ, тѣ не възражаваха на подполковника, който подъ влиянието на испитото вино, сé по-вече и по-вече се разгорѣщаваше.

— Още и питате! — викаше той: — ако не бѣхъ азъ, тѣзи безобразници щѣха да ги вематъ. Но азъ полѣтяхъ на чело съ една рота и ударихъ на щикъ. Англичанитѣ се повалиха, като мухи и оставиха въ наши ржцѣ двѣ свои топчета. Послѣ като отсѣпихме, трѣбваше да ги оставимъ. А жално е! какви хубви топчета бѣха!

— Извинете, господинъ подполковникъ, — каза Горбуновъ, като се силно изчерви: — тамъ нѣмаше английски топове, това бѣха нашитѣ собствени топове.

— Азъ ви молѣ да ми не възражавате, — строго каза Мелентьевъ: — вий не можехте да знаете това, тъй като бѣхте отъ другата страна на еполемента, и като е тъй, нищо не видохме.

— Азъ бѣхъ до васъ, господинъ подполковникъ,—каза другъ единъ отъ офицеритѣ: — тъй щото никакви английски топове не можихъ да видѫ.

— Както се види вий не умѣете да отличавате английскитѣ топове отъ русскитѣ,— каза Мелентьевъ. Та и защо да споръ съ васъ! Вий сте дѣте, а азъ слава Богу, не служѫ първа година.

Капитаньтъ на кораба, като искаше да прѣкрати този споръ, прѣдложи тостъ въ честь на храбрия владимирски полкъ, тостъ, който биде съпроводенъ съ едно гърмогласно ура! Отъ своя страна единъ отъ владимирцитѣ офицери напи здравица за офицеритѣ отъ кораба „Константинъ“ и за цѣлата черноморска флота.

Въ сѫщото туй врѣме матроситѣ отъ кораба угощавахѫ войницитѣ.

— Ти приятелю, — кани се; що броишъ вранитѣ, — говорѣше единъ старъ матросъ на младъ войникъ, който се бѣ захласналъ въ непозната нему обстановка на кораба: — кашата, брате мой, е много вкусна, — по вкусна ще да е отъ вашата, армейска. У васъ, чини ми се отъ ичимичена каша друга не даватъ, а?

— И такава брате, не даватъ... Само едни сухари и повече нищо, — каза войникътъ. — Прѣди сраженисто азъ и ракия си не сърбнахъ. А московцитѣ, брате мой, тѣ пъкъ цѣль день не ядохѫ. Лошо!

— Е, ами англичанитѣ понамѣстихѫ ли ви малко ребрата?

— Какъ не! — каза войникътъ, като махна съ рѫка. — Англичанитѣ сѫ сѐ стрѣлци, дяволъ да ги вземе. Нѣмаше никаква възможность да ги доближимъ. Ти вървишъ на него, а англичанинътъ като ти хвърли бомба, и ти, какво да правишъ..., щѣшъ не щѣхъ тръгнешъ назадъ.

— Тъй си е то, брате! Англичанинътъ и на морето е матросъ — отъ първа сорта! Чини ми се, не падатъ отъ насъ по-долѣ, прибави съ самодовлсто матросътъ.

— Ами вие, чичо, ще отидете ли да понатупате англичанина? — попита войникътъ.

— Защо да не отидемъ. Щомъ заповѣдатъ, — ще тръгнемъ. Ще дадѫтъ сигналъ: корабитѣ да трьгнатъ срѣщу неприятеля! Ако кажѫтъ и въ Лондонъ ще отидемъ. Намъ, брате мой, сѫ извѣстни тѣзи работи.

— А той васъ, чичо, ще почне да ви гости съ бомби. У тѣхъ, и въ Лондонъ има войници.

— Е, е, дяволитѣ да ги взематъ. Нима нашитѣ матроси сѫ по-долни отъ тѣхнитѣ? Кажѫтъ ли ни да вървимъ, тръгваме. И ние сме, брате мой, клетва давали!

Войницитѣ съ явно уважение поглеждахѫ къмъ матроситѣ, като гледахѫ у тѣхъ една пълна рѣшителность да вървѭтъ срѣщу неприятеля.

— Матроса, брате мой, не можъ да уплашишъ съ топъ, рѣши единъ отъ войницитѣ: — тѣ сѫ навикнали на тѣзи работи, а и всѣки день правѭтъ учение съ топове. Тѣ ако питаташъ и спѫтъ на топоветѣ отгорѣ.

XXXII.

Князь Меншиковъ въ сѫщия този день разглеждаше мѣстностьта и кроеше планъ да остави Севастополъ, а да отстѫпи къмъ Бахчисарай.

Още прѣдъ зори Меншиковъ направи отмѣтки съ моливъ на картата, която той дълго врѣме и внимателно разглежда и повика дремливия до неговата палатка Панаевъ.

— Аркадий Александровичъ!

— Чувамъ, ваша свѣтлость!

— Знаешъ ли пѫтя, който води отъ Севастополь покрай Кадикьой на Макензиева колиба и въ Бахчисарай?

— Не, ваша свѣтлость, азъ знаѭ само една малка часть отъ него, но могѫ да ви намѣрѭ човѣкъ, който го знае добрѣ.

Панаевъ доведе отъ своята команда единъ унтерь-офицеръ отъ балаклавския грьцки баталионъ, Георги Панаги.

Панаги дълго обяснява на княза. Меншиковъ чертаеше съ моливъ и правѣте бѣлѣжки. Той рѣшаваше своето знаменито флангово движение. Панаевъ дрѣмеше върху единъ купъ чували, вземени отъ обоза.

Току що се съмна, князьтъ поржча да му доведѫтъ коня, заповѣда на Панаева да приведе въ редъ обоза, Стеценка испрати при Корнилова, а самъ тръгна къмъ Инкерманския мость, по пѫтя, задръстенъ отъ войски, които

се простираха отъ къмъ сѣверната страна на Севастополъ. Панаевъ като направи нуждитѣ распорѣждания, припустна подиръ княза и се срѣщна съ него на сѣверната улица, близо до кѫщицата, която се намираше при батареята на номеръ четвърти. Князьтъ слѣзе отъ коня си. Негова видъ бѣше уморенъ и измѫченъ, но спокоенъ и, обикновенната негова саркастическа усмивка не слизаше отъ лицето му.

— Нашитѣ екипажи сега ще пристигнатъ, — каза Панаевъ.

— Трѣбва да се поизгладимъ и да се прѣоблечемъ, каза князьтъ: — Ще поговорѭ и съ Тотлебена. Артилерията по-добрѣ да качѫтъ на параходитѣ. Трѣбва всичко да се прѣкара на другия брѣгъ. За мене — лодка.

— Обозътъ азъ испратихъ, ваша свѣтлость, наоколо прѣзъ Инкерманския мость, по саперния пѫть. Тотлебенъ е вече тукъ.

— Добрѣ. Слѣди самичъкъ приятелю, за поставянието артилерията на параходитѣ. Не знаѭ, испълнилъ ли е Корниловъ моитѣ заповѣди. Азъ испратихъ при него Стеценка съ заповѣдь да употрѣбятъ всичкитѣ срѣдства на флотата и пристанището за прѣкарването войницитѣ отъ сѣверната страна на южната; но Корниловъ е упоритъ. Той увѣрява, че неприятелътъ непрѣменно ще атакува сѣверната страна и тукъ слѣдователно, трѣбва да се съсрѣдоточѫтъ главнитѣ сили. Страхувамъ се, че той нарочно е избъркалъ всичкитѣ мои заповѣди.

Князьтъ тръгна къмъ една кѫща тукъ близо, дѣто одавна вече го чакаше Тотлебенъ.

Панаевъ тръгна да види какъ ще настанятъ топоветѣ. Въпрѣки своето желание въ всичко да се бърка и да говори съ началнически тонъ, сега той трѣбваше да се сдържа, тъй като артилериститѣ и моряцитѣ не обичахѫ да имъ се бъркатъ на работата. Като получи два три остра отговора, Панаевъ се задоволи съ скромната роля на зритель.

Като се приближи къмъ една группа артиллерийски офицери, въ която бѣше и графъ Татищевъ, Панаевъ чу единъ разговоръ, който го много заинтересува.

— Кажете, графе, нали това бѣше мадамъ Хлапонина? попита Татищева единъ отъ артиллерийскитѣ му другари.

— Ризбира се тя. Единственна отъ севастополскитѣ дами, която вмѣсто проливанье сълзи и угощаванье съ обѣди, дѣйствува на бойното поле, като истинска християнка.

— Да, Хлапонина е юначна жена, — каза единъ старъ артилеристъ. — Пъкъ и мѫжѫтъ ѝ е достоенъ за такъва жена. Азъ мислѭ, че знаете, господа, каква игра му устроихѫ хусаритѣ?

— Какво ли ще бѫде това? раскажете ни, капитане, ний нищо не сме чували.

— Нали петата лека батарея, която той командува остана подиръ отстѫплението на лѣвия флàнгъ безъ всѣко прикритие, но тѣ стрѣляхѫ до послѣдньото си гюле. Да обърнатъ назадъ бѣше трудно. Можете ли да си прѣдставите,— за седемъ топа, по два коня, за ковчезитѣ по единъ, а два топа съвсѣмъ безъ конье. Какво да се прави сега! Хлапонинъ испрати батареята, а самъ съ трима войника остана при два топа; опитвахѫ да ги повлекътъ, четворка на два коня, — невъзможно. Внезапно вижда Хлапонинъ, веймарскитѣ хусари. Той, разбира се моли за конье или за прикритие, не даватъ му, а хусарския офицеръ още и псува отгорѣ. Молѭ ви се, казва той, какво ще позволя ездитни конье да впрѣгате въ топоветѣ. Нѣма що да се прави. Хлапонинъ каза на канонира Егорова: „Да тътремъ, брате, нѣма що!“ А Егоровъ отъ своя страна говори на другитѣ: да умремъ братя, но топоветѣ да не оставяме. Влѣкѫтъ, но топоветѣ не мърдатъ отъ мѣстото си. За щастие пристигна единъ фелдфебелъ, отъ кой полкъ незнаѭ, съ три коня — спасихѫ топоветѣ. На Егорова ще дадѫтъ Георгиевски кръстъ.

— Гледайте, господа, какъвъ е този конь ще лѣти насамъ? попита единъ отъ офицеритѣ.

Дѣйствително всички обърнахѫ внимание на единъ артиллерийски конь съ откъсната челюсть. Коньтъ можи да дойде до брѣга на рѣката.

— Азъ познахъ този конь, намѣси се Панаевъ: — той е отъ батареята на Хлапонина. Азъ отдавна го забѣлѣжихъ. Той отъ самата Алма вървѣше издалеко подиръ насъ.

Панаевъ, като страстенъ любитель на конье, имаше за тѣхъ, кой чий е, една удивителна паметъ.

Коньтъ съ обезобразена и окървавена муцуна медленно вървѣше, като носѣше на себе си казионна хаша.

— Гледайте, братя, казахѫ видевшитѣ коня войници: самъ коня си иде и повръща назадъ казионнитѣ вѣщи. . .

— Ехъ, бѣдния, бѣдния конь — пожали ранения конь единъ другъ войникъ и го погали по шията.

Хашата свалихѫ, и коньтъ пооговорихѫ, погалихѫ го. Той се поотстрани, постоя малко, погледна на долу и внезапно се тръшна на земята и испусна духъ. Войницитѣ въздъхнахѫ, а на Панаева се даже напълнихѫ очитѣ.

XXXIII.

Князь Меншиковъ навъсено и мълчаливо изслуша доклада на Тотлебена и, безъ до му каже нито дума за своитѣ понататъшни намѣрения, заповѣда да му докаратъ лодка, прѣмина на южната страна и като прѣмина великолѣпната портичка на графското пристанище, тръгна по нататъкъ, на площада, покрай двореца. На площадътъ го чакаше единъ казакъ на конь, и държеше за уздитѣ още единъ конь и Меншиковъ, съпровожданъ отъ казака покара полека по Екатеринската улица. По пѫтя той срѣщна командира на парахода „Громоносецъ“, който, като си похапна въ една гостилница, бързаше на своя параходъ. Този капитанъ бѣше въ вице-мундиръ и съ шапка.

— Отъ кѫдѣ въ такъво облѣкло? — Попита Меншиковъ.

— Връщамъ се отъ воененъ съвѣтъ, ваша свѣтлость.

— Кой тука събира военни съвѣти, безъ да се потруди даже да ми се съобщи за това?

— Съвѣщанието бѣше у Владимиръ Алексѣевича, — уклончиво отговори капитанътъ: — Едни говорихѫ, че трѣбва да се излѣзе съ корабитѣ на срѣща на неприятеля, други въ това число и азъ, утвърждавахѫ, че трѣбва да се потопѭтъ повечето кораби.

— Послѣдньто е по-намѣсто, отривисто каза Меншиковъ: азъ вече говорихъ на Корнилова, че трѣбва да се постѫпи именно по такъвъ начинъ и се удивлявамъ, че той подиръ това, е намѣрилъ за по-добрѣ да свика воененъ съвѣтъ. Много съмъ доволенъ, че и между васъ, господа, сѫ се намѣрили хора, които считатъ моето распорѣждание справедливо. Знамъ, че вашитѣ моряци ме не обичатъ до-

толкова, но що да се прави! На сила неможе човѣкъ да омилѣе.

— Ахъ, молѫ ви се, ваша свѣтлосгь! — каза капитанътъ.

Меншиковъ тръгна по нататъкъ, а капитанътъ продължи пѫтя си.

Капитанътъ бѣше въ числото на недоволнитѣ отъ распорѣжданията на Корнилова. Като командуваше параходъ, той бѣ навикналъ да прѣдпочита парния корабъ, прѣдъ платнѣния и, макъръ че, като морякъ, той не можеше да не жали за нѣколко кораби, но при все това мислѣше, че да се потопѭтъ корабитѣ сé е по-добрѣ, отколкото да се встѫпи въ неравенъ бой съ неприятеля. Съ стиснато сърдце той вървѣше, обаче, да испълни заповѣдьта на Корнилова: защото той не можеше да остане назадъ отъ другаритѣ си, които готвехѫ корабитѣ си на походъ.

Меншиковъ тръгна къмъ театралната площадь, дѣто ставаше учение на единъ полкъ, сетнѣ повърна назадъ и съ слабъ рисъ се върна въ двореца. Като даде коня на съпровождавшиятъ го казакъ, князьтъ отидѣ да обѣдва и въ сѫщото врѣме заповѣда да проводѭтъ за Корнилова, когото и прие въ кабинета си.

— Вий, ваше прѣвъсходителство, сте струва ми се забравили моитѣ распорѣждания, — каза Меншиковъ: язъ ви молихъ по-скоро да се распоредите за потопванието на корабитѣ, за да се прѣмахне всѣкакъвъ достѫпъ на неприятелскитѣ кораби въ пристанището, а вие, вмѣсто това, събирате нѣкакви си военни съвѣти.

— Азъ испълнявамъ само своя дългъ като морякъ, — сухо отговори Корниловъ: — за жалость и въ нашата срѣда се намѣрихѫ хора, които прѣдпочитатъ една мѣрка, може би и полезна, но мѣрка, която ще има едно най-лошаво нравственно влияние. Ще излѣзе, че ние сме се уплашили отъ неприятеля. До тогава, до дѣто съмъ азъ тука, — нѣма да допустна такъва самоубийственна мѣрка.

— Азъ виждамъ, че съ васъ никаква слога е невъзможна, — казаМеншиковъ и позвони. Влѣзе единъ отъ ординарцитѣ.

— Ето това писмо, приятелю, кажи да го прѣдадѫтъ на вице-адмиралъ Станюковича, — каза Меншиковъ и, като се

обърна къмъ Корнилова, добави съ своята обикновенна саркастическа усмивка:

— За послѣденъ пѫть ви молѭ, ваше прѣвъсходителство: дайте заповѣдь да задърстятъ улея. Не искамъ скандалъ. Направете това зарадъ мене.

— Азъ не могѫ да сторя това, ваша свѣтлость, — твърдо отговори Корниловъ.

— Добрѣ, тогава тръгнете въ Николаевъ на мѣстото на своята служба, — каза князьтъ съ сѫщата насмѣшлива усмивка: — ний ще гледаме тука да си поминемъ и безъ вашитѣ услуги: повикай ми приятелю, веднага ми повикай тука вице-адмиралъ Станюковичъ! — каза князьтъ на ординареца: — азъ ще му дамъ заповѣди.

Корниловъ, който прѣзъ всичкото врѣме сѣдя, скочи отъ мѣстото си.

— Спрете се! извика той: — Това е самоубийство, това е подлость! Това, на що ме принуждавате — то е подло, но да оставя азъ Севастополъ окрѫженъ отъ неприятеля — това е невъзможно. Готовъ съмъ да ви се покорявамъ.

Меншиковъ биде оглушенъ отъ тѣзи думи и мълча нѣколко минути, но най послѣ продума:

— Успокойте се, Владимиръ Алексѣевичъ... Право да си кажѫ, азъ не искахъ да ви огорчѫ... Да поговоримъ заедно спокойничко, разсѫдително и полека. Съ сърдни нищо не може да се върши. И какво ще излѣзе.. вий отъ своя страна ще викате, отъ моя страна и азъ ще правѭ сѫщото и тогава каква работа ще вършимъ. Върви приятелю! каза Меншиковъ на ординареца, като направи единъ нетърпеливъ жестъ.

Ординарецътъ, единъ младъ гвардѣецъ, стоеше, чувствувайки се много неловко и си тръгна, най-послѣ, но се досѣти да попита за писмото.

— Не трѣбва, не трѣбва, — каза Меншиковъ, като махна съ рѫка.

Корниловъ испи една чаша вода и съ видътъ на човѣкъ, който се е покорилъ на необходимостьта, сѣдна при масата.

— Щомъ е тъй, каза той: — мислѭ, че вие поне ще ми повѣрите плана за отбраната на пристанището. За да

задръстимъ улея, трѣбва да обрѣчемъ на гибелъ седемь кораби или поне петь кораби и два фрегата; но при това, необходимо е да се измѣни съвършенно диспозицията на всичкитѣ останѫли кораби.

— Добрѣ, правете каквото искате, — каза Меншиковъ, доволенъ отъ това, че настоя на своето. Не искамъ да се бъркамъ въ подробноститѣ на тази работа и мислѭ, че вие съ Нихимова ще направите всичко каквото трѣбва. Азъ искахъ да ви дамъ на помощь и Станюковича, но той е старъ и нищо нѣма да разбере.

— Въ такъвъ случай азъ ще състава диспозицията и ще я испратя за утвърждение при ваша свѣтлость, — каза Корниловъ съ официаленъ тонъ и, като си взе сбогомъ отъ княза, побърза да си отиде на кораба. Тѫга обхващаше неговото сърдце, когато той, като се спусна по камената стълба на пристанището видѣ дългата грамала на кораба „Три святители", който бѣ единъ отъ тѣзи петь, които той мисленно бѣ вече обрекълъ на жертва. Нему се струваше, че той се готви да убие нѣщо живо и блиско на сърдцето си. Като се покачи по стълбата на кораба „Великий князь Константинъ", Корниловъ не каза никому отъ своитѣ подчинени за рѣшението си, но заповѣда да даджтъ сигналъ на корабитѣ и на фрегатитѣ да испратятъ по двѣ спасителни бъчви. До дѣто старшитѣ щурмани разрѣждахѫ по пристанището бъчвитѣ за указванье на корабитѣ тѣхнитѣ нови мѣста, Корниловъ пишеше съ своя крупенъ, крачестъ почеркъ черновка на единъ приказъ за потопваньето на корабитѣ; той нѣколко пѫти зачерква редоветѣ и най послѣ написа: старитѣ кораба: „Три святители", „Уриилъ", „Селафаилъ", „Варна" и „Силистрия"; „Флора" и „Сизополъ".

Офицеритѣ на корабитѣ, безъ да знаѭтъ нищо за новото рѣшение на Корнилова, се готвѣхѫ за бой съ грамадната неприятелска флота и пишехѫ писма на името на царя, като го молѣхѫ, въ случай на своето загинванье да испълни тѣхнитѣ послѣдни желания.

Пишехѫ сѫщо на роднинитѣ си и на блискитѣ си, като се прощавахѫ съ тѣхъ.

Въ четири часътъ пристанището прѣдставляваше една много оживена картина. Шесть голѣми парахода го браздѣхѫ, като прѣкарвахѫ вързани отдирѣ имъ кораби и фрегати,

които се спирахж на новитѣ си опрѣдѣлени мѣста; малкитѣ параходи и гребнитѣ корабчета, като се захване отъ катеритѣ та се свърши съ малкитѣ ладийки и тузи съ единъ и двама гребци сновехж назадъ-напрѣдъ. Цѣлъ день прѣвозвахж артилерията отъ севѣрната страна на южната; сандъцитѣ сжщо прѣвозвахж и други такива тѣжки нѣща. Придвечеръ всичкитѣ кораби и фрегати захванахж своитѣ нови мѣста. Едва тогава биде испратенъ по всичкитѣ кораби новия приказъ на Корнилова. Но самъ Корниловъ се още надѣваше, че тъй или инакъ нему ще му се удаде да спаси корабитѣ отъ потопване. На всѣки случай, той прѣдупрѣди командиритѣ на корабитѣ, че ако рѣшението да се потопятъ корабитѣ бжде прието безвъзвратно, то на библиотеката ще бжде поставенъ, намѣсто сигналъ, русския националенъ флагъ.

XXXIV.

Въ петъ часътъ зараньта Мичманъ Лихачевъ бѣше, както обикновенно въ каютата на компанията, т. е. голѣмата стая на кораба „Три святители", дѣто той бѣше дошелъ отъ своята офицерска каюта. Подиръ това той надникна и въ кухнята, като помоли да му донесжтъ врѣла вода за чай. Матроситѣ, които шътахж въ кухнята бѣхж сé навъсени, съ сърдити лица, а старият Прокофичъ гледаше даже като сжщински звѣръ. Корабътъ „Три Святители" бѣше единъ отъ обреченитѣ на погинване, и матроситѣ чувствувахж това, каквото чувствува човѣкъ, когото пждятъ изъ кжщи, съ цѣль да разорятъ до основитѣ неговото родно гнѣздо. Лихачеву се прѣдстори, че мотроситѣ гледатъ на него и на другитѣ офицери нѣкакъ си злобно и прѣзрително. Нему сжщо му бѣше много неприятно и той се чувствуваше въ най-лошаво расположение на духа. Всичкитѣ негови надѣжди за едно блѣстящо поприще на морската служба, изглеждаше че ще се распилѣятъ на прахъ. На брѣга, на сушата, той трѣбваше да се обърне на единъ простъ пѣхотинецъ, едва ли не единъ гарнизоненъ войникъ. И защо именно избрахж тѣхния корабъ? Нима не можеше да осждятъ на потопванье

нѣкой другъ? Досадно бѣше и оскърбително. Може би и другитѣ офицери сподѣляхѫ мислитѣ на Лихачева. Единъ отъ тяхъ, като се обърна къмъ группата отъ негови другари, каза: „Господа, азъ прѣдлагамъ да испроводиме депутация при Корнилова. Ние трѣбва да заявимъ, че всички молимъ да не привеждѫтъ въ испълнение тази мѣрка“.

Мнозина поддържахѫ това мнѣние и се обадихѫ да влѣзѫтъ въ състава на депутацията. Поискахѫ позволение отъ капитана и той имъ каза, че самичъкъ желае да бѫде на страна отъ тази работа и че той си омива рѫцѣтѣ. При все това той се не съгласи за испращанието депутацията.

— Нему му е добрѣ, него ще го назначатъ командиръ на другъ корабъ, ами ние кѫдѣ ще сме? — каза единъ отъ офицеритѣ.

— Никога нѣма да повѣрвамъ, че този приказъ Корниловъ го е написалъ по своя добра воля, каза другъ офицеръ.

Матроситѣ нищо не говорѣхѫ върху готовящето се събитие, тѣ само се псуваха по жестоко отъ колкото обикновенно. Други съвсѣмъ бѣхѫ обхванати отъ една мълчелива тѫга.

На батарейната куверта, около готварската печка или по морски камбузъ, сновехѫ матроси въ кѫси дрѣшки а нѣкои само по риза, като подавахѫ на офицеритѣ врѣла вода за чай. Двѣ котки, постоянни обитателници въ кухнята, които бѣхѫ научени отъ матроситѣ да ходѭтъ на заднитѣ си крака, умилно предѣхѫ, като очекваха и своя редъ да имъ дадѫтъ нѣщичко за подхапка, но този пѫтъ никой не обърна внимание на тѣхъ. Само Прокофичъ поглади една отъ тѣхъ и избъбра подъ носа си: „Не, братко Машка, насъ съ тебе ни гонятъ отъ тукъ!“

Като се повъртя наоколо и иръмжа, Прокофичъ отиде въ корабната черкова, т. е. въ мъничката каюта, гдѣто имаше иконастасъ. Той падна на колѣни и дълго врѣме се моли. По-настрана отъ иконастаса, въ ѫгъла, имаше една икона, която матроситѣ считахѫ чудотворна и се обръщахѫ къмъ нейната помощь въ случай на зѫбоболие, ревматизмъ или други нѣкои болѣсти и напасти. Прѣдъ тази икона правѣше поклони стариятъ матросъ, като се безискуственно молѣше за това, щото святителтъ да се застѫпи за родния корабъ. Въ

чудодѣйственната сила на тази икона вѣрвахѫ даже двамата бивши въ числото на матроситѣ, евреи. Трѣбва още да се каже, че екипажа на кораба се състоеше отъ най-разнообразни елементи: тукъ имаше и ерменци, и гърци, и евреи, и даже цигане, но всички тѣзи хора бѣхѫ проникнати отъ единъ духъ.

Слънцето се исправяше надъ хоризонта, духна вѣтъръ и на пристанището рѣвеше буря, -- корабитѣ почнахѫ да се клатѭтъ; отраженията на слънчевитѣ лѫчи блѣстяхѫ като златни пулчета. Лихачевъ излѣзе на горната куверта за да подиша чисть морски въздухъ.. Той се не молѣше като стария Прокофичъ, но и той чувствуваше нѣкакво си особенно, почти благоговейно настроение, като че прѣдъ очакваната смърть на единъ любимъ човѣкъ. Той вече се бѣ сродилъ и сживѣлъ съ кораба и съ неговитѣ обитатели. . . . съ болка на сърдце трѣбваше да се мисли, че родното гнѣздо ще разорътъ по единъ най-безжалостенъ начинъ. Но ето че се чу изсвирванье отъ страна на боцмана и матроситѣ се разшъталахѫ. Биде заповѣдано да спуснатъ брамъ-стенгитѣ и да отвързватъ платната. Лихачевъ побърза на опрѣдѣленото си мѣсто. Видѣше се, че и на другитѣ кораби закипѣ работа. Почнахѫ да спускатъ гребнитѣ корабчета, два парахода вече сновехѫ по пристанището, като возѣхѫ къмъ брѣга разни вѣщи снѣмени отъ приговоренитѣ на смъртъ кораби. Топоветѣ още не бѣше заповѣдано да свалятъ, че въ далечината се показвахѫ два неприятелски парахода и можеше да се очаква, че неприятельтъ ще се появи съ цѣлата си флота, още прѣди потопванието на корабитѣ.

Но неприятелскитѣ параходи си скоро отидохѫ и други са вече непоявихѫ. Извѣстието за взетото рѣшение да се потопѭтъ корабитѣ облѣтя въ Севастополь — и по двата брѣгове на пристанището, а на сѣверното и графско пристанище, се бѣхѫ вече събрали групи отъ любопитни, но като имъ омръзна да чакатъ, повечето отъ дошлитѣ се разотидохѫ.

Въ шесть часътъ вечерьта Корниловъ влѣзе на площадката прѣдъ библиотеката. Съ него бѣше единъ отъ неговитѣ флагъ-офицери, Жандръ и нѣколко матроси. Корниловъ още единъ пѫть ходи въ двореца да убѣждава княза поне да отложи потопванието на корабитѣ и да се рѣши на тази мѣрка само въ такъвъ случай, ако се окаже не-

съмнѣнно, че неприятельтъ има намѣрение да атакува едноврѣменно и сѣверната страна и пристанището. Меншиковъ сухо отговори: „Мене ми се потрѣбни вашитѣ матроси за защита на града, когото азъ съ своята армия заедно ще оставимъ, съ цѣль да направимъ извѣстното вамъ флангово движение. Повѣрявамъ ви защитата на сѣверната страна, а Нахимову ще прѣдамъ защитата на южната страна."

Тъженъ и замисленъ влѣзе Корниловъ на площадката, но като се събра съ силитѣ си, каза: „да се издигне флага"! Русскиятъ национаденъ флагъ се развѣваше надъ града. На пристанището веднага биде забѣлѣзанъ този сигналъ, който означаваше: „да се потопятъ корабитѣ".

Корниловъ постоя за една минута, слѣзе долу и тръгна на кораба „Ротиславъ", дѣто бѣше условено да се съберятъ командиритѣ на обрѣченитѣ на загиване кораби. Кога дойде Корниловъ, командиритѣ се бѣхя събрали всички.

— Откарайте на брѣга всичко, каквото може да се прѣнесе въ течение на тази нощь, — каза Корниловъ. — Утрѣ рано прѣтрийте мачтитѣ и потопете корабитѣ. . .

Той не можеше да продължава, заповѣда да му докаратъ ладийката и побърза у дома си. На квартирата у Корнилова се бѣхя събрали нѣколцина депутати отъ различни кораби, въ тѣхното число бѣше и Лихачевъ и други такива млади, но имаше и стари, заслужили моряци. Единъ отъ старитѣ излѣзе напрѣдъ и съ единъ гласъ, който се прѣсичаше отъ вълнение, каза:

— Владимиръ Алексѣевичъ, — ние сме дошли при васъ не като при началникъ, а просто като при единъ руссинъ, уважаемъ, и смѣя да кажа, обичанъ отъ насъ всички. Нима нѣма възможность да се прѣдоврати удара, който грози на нашето звание моряци! Защитете ни, спасете ни! какво ще рѣкатъ въ града! какво впечатление ще произведе на всички севастополци извѣстието за нашето самопотопване? Защитниче нашъ, спасете ни! Ний сме готови да загинемъ, но отъ ръцетѣ на неприятеля, а не отъ свои братя! Защото, това е едно самоубийство! Нали и васъ потопватъ заедно съ нашитѣ кораби!

— Трѣбва да се покоримъ на необходимостьта, — тъжно каза Корниловъ. — Азъ самичъкъ сподѣлямъ вашето мнѣние, капитане, но не съмъ азъ тукъ главния началникъ. Отъ своя

страна азъ нищо не могж да сторж. При това, азъ знаж, че и на сушата ний можемъ да бждемъ полезни, — по нашитѣ сили и способности. Да се не отчайваме. Работа всѣкждѣ още се намѣри за насъ. Градътъ гледа въ наше лице своитѣ главни защитници и ние сме длъжни да оправдаемъ общото довѣрие, макаръ, че намъ ще ни се. падне да дѣйствуваме съ неправични за насъ стихии. . . Отидете си, другари, на корабитѣ, отслужете имъ послѣднята за тѣхъ служба. . . Тамъ и за васъ още ще се намѣри работа. . .

Корниловъ чувствуваше, че говори противъ собственното си убѣждение, че утѣшава не само другитѣ, но и себѣ си, но той считаше за необходимо да говори тъй; по-добрѣ да измѣни на убѣждението си, отколкото да покаже, че е падналъ духомъ. Да се бори съ Меншикова, Корниловъ неможеше: ставаше му да бжде полезенъ въ прѣдѣлитѣ на възможното.

Съ наведени глави си отиде депутацията: съставляющитѣ я офицери разбрахж, че нѣма вече надѣжда.

— Другари ни нарѣче! съ гордость мислѣхж младитѣ офицери.

XXXV.

Отставниятъ капитанъ Спицинъ се научи отвечерь отъ единъ морякъ за прѣдполагаемото потопванье на корабитѣ — и се възмути. Той говорѣше, че да се распоредѣтъ за потопваньето на корабитѣ могжтъ само злодѣи и че ако е той на мѣстото на Корнилова, по-скоро би се прѣвелъ въ пѣхотата, отъ колкото да свърже името си съ такова позорно дѣло. Старецътъ всѣкога необичаше Корнилова, сега той го даже възненавидѣ и се поскара съ дъщеря си зарадъ това.

Леля защищаваше Корнилова, като говорѣше, че тя нѣма никога да повѣрва, че единъ такъвъ герой може да дѣйствува за свои користнилюбиви цѣли. Капитанътъ, напаки увѣряваше, че на Корнилова, мѣстото му като началникъ щаба е много по-скжпо отколкото цѣлата черноморска флота, че у Корнилова на пръвъ планъ стои честолюбието. А ето, Павелъ Степановичъ, поясни капитанинътъ, той е

съвсѣмъ другъ; у Нахимова, дѣйствително душата е открита за всѣкиго; Корниловъ само мисли какво е растоянието на звѣздитѣ, отъ които той е много далеко. Леля съвсѣмъ се расърди на баща си, и безъ да си вземе сбогомъ отъ него, отиде въ града да нощува у нѣкои познати. Впрочемъ, скарваньето ѝ съ баща си бѣше само една искустно намислена причина. Главната цѣль на отиваньето въ града бѣше — да има въ тѣзи познати едно свиждание съ графъ Татищева, който — Леля знаеше навѣрно — ще бѫде у тѣхъ на вечеринка.

На Леля още не бѣ се случило ни веднъжъ да се срѣщне съ графъ Татищева.

Наистина, тя навѣрно узна, че той е живъ и здравъ, не раненъ и се засѣлилъ пакъ на старото си мѣсто, дѣто щѣлъ да прѣнощува тази нощь.

Всичкитѣ тѣзи подробности съобщи на Леля камердинерътъ Матей, съ когото Леля води разговоръ и втори пѫть, като дойде та попита за графа. Но тѣзи свѣдения не удовлетворихѫ буйната дѣвойка, въ която пръвъ пѫть се бѣ появила потрѣбность да люби: невъзможностьта да се види съ графа само усилваше любовьта ѝ и я вълнуваше още повече. Като узна отъ Матея случайно, че графътъ ще бѫде у нейната позната Будищева, Леля веднага си помисли: „вѣроятно той обикаля около Катя Будищева, тя е тъй хубавичка“. И Леля рѣши непрѣменно да се убѣди въ справедливостьта на своето подозрѣние и си спомни, че у Будищеви празднуватъ днесь рождения день на една отъ дъщеритѣ и нея прѣди една недѣля я канихѫ този день на вечеринка, съ условие, че тя ще и да нощува у тѣхъ, тъй като да се връща една дѣвойка у дома си толкова късно, не може; да извлѣкѫтъ и баща ѝ нѣмаше никаква възможност, а да се върне у дома си съ малко познатъ кавалеръ, е неприлично. Леля имаше малко познати тъй като живѣеше на край града съ баща си, който не обичише никакво общество, освѣнъ стари нѣкои моряци, съ които можеше да се поиграе шахматъ и да се сърбне чай съ бутилка ромъ.

Леля бѣше доволна отъ това стечение на обстоятелствата и всичкия въпросъ сега бѣше да се расправи съ баща си, който понѣкога не обръщаше никакво внимание

на нея, по нѣкога ѝ запрѣщаваше, както се казва, за нищо по причина на най обикновенни нѣща. Скарването съ баща си зарадъ Корнилова бѣше тъкмо на врѣме, тъй като то се свърши съ патетическото въсклицание на капитана:

— Ти не уважавашъ баща си... Това е такъво нѣщо, което азъ не могж да разберж! Махай се отъ очитѣ ми и повече да те не видж днесь!

— Твърдѣ добрѣ, — каза Леля: — Азъ тамънъ се канехъ да отидж днесъ у Будищеви. Щомъ вий не искате да ме видите днесь, азъ могж да остана и да нощувамъ тамъ.

— Нощувай дѣто искашъ, макъръ на улицата! — каза капитанътъ, който въ минута на гнѣвъ не подбираше толкова думи съ рѣчьта си.

Леля каза на Ивана да впрѣгне бричката, тръгна къмъ пристанището и скоро се намѣри у Будищеви; тамъ вече се бѣхж събрали много гости, но графъ Татищевъ още нѣмаше. На Леля бѣше много съвѣстно да попита за графа, но най-послѣ тя се рѣши да стори това, но тъй че „никой да не забѣлѣжи“, а именно повика тайно на страна Катя, по-старата отъ госпожицитѣ Будищеви, и я попита на ухо т. е. тъй, че думитѣ ѝ чухж тѣзи отъ гоститѣ, които бѣхж по наблизо:

— Катинке, душице, нали у васъ дохожда гръфъ Татищевъ?

— Да, нима вий сте познати съ него? — се очуди Катя.

— Защо пъкъ вий мислите, че азъ не могж да бждж съ него позната? Нима да се запознае човѣкъ съ него е богъ знай що?

— Не, ни най-малко... но азъ просто не знаехъ, че той дохожда у васъ...

— А вамъ като че ви е неприятно това, нали? Кажете си откровенно, Катинке. Нали знаете, че азъ всѣкога приказвамъ съ васъ откровенно.

Катя направи една гримасса.

— У мене нѣма и поводъ за откровенность... Азъ ни най-малко се интересувамъ отъ графа... Ние съ него отскоро се запознахме, у Станюковичи той ходи и тамъ

струва ми се обикаля около една отъ госпожицитѣ! Но по моему той е просто единъ фатъ, и повече нищо.

Леля пламна и каза доста височко:

— Не е истина, не е истина! Той не е фатъ! Азъ самичка понапрѣдъ го мислѣхъ за нѣщо още по лошо, отколкото той е въ същность...

Но въ това врѣме свирящиять на рояла офицеръ за гърмѣ полка, Катя я покани единъ морякъ, а на Леля домакинката прѣдстави единъ младъ червендалесть лейхтембергски хусаръ, — който ѝ бѣше далеченъ роднина. Леля танцуваше леко и грациозно. Кавалерътъ ѝ расправяше за своитѣ въображаеми подвизи въ алминския бой, а тя вѣрваше на дума и тъй се заинтересува съ този расказъ, щото за врѣме даже забрави за графа.

Домакинята — доста весела госпожа, не танцова, но горѣщо расъждаваше съ нѣколцина моряци върху прѣдполагаемото потопване на корабитѣ. Мнѣнията между моряцитѣ се раздѣляхѫ.

Веселата домакиня бѣше рѣшително противъ потопяването и говорѣше най-остро отъ всички, като че и тя бѣ капитанъ на нѣкой отъ обреченитѣ въ жертва кораби. Въ най-горѣщия споръ влѣзе графъ Татищевъ. Като сѫщински свѣтски младъ човѣкъ, той цѣлува рѫка на домакинята и сѣдна на едно кресло, взе участие въ спора, взе нейната страна, макаръ че въ сѫщность той малко се интересуваше отъ този въпросъ, ще потопѭтъ ли или не корабитѣ. Той даже исказа мнѣние, че въпроса не е за корабитѣ, а главно е артилерията и водѣше спора не съ въудушевление, което често пѫти води подирѣ си смѣсваньето на остри слова, но съ непринуденостьта и искуството на човѣкъ, който умѣеше да оспорва чуждото мнѣние тъй, че противникътъ се чувствува напълно удовлетворенъ.

Voulez vous danser, — попита домакинята, която доста лошаво владѣеше французкия езикъ, но която считаше, кой знае защо, неудобно да приказва съ единъ бившъ гвардѣецъ и при това графъ, на русски: — Азъ ще ви прѣдставя нѣколко хубавички госпожици, прибави домакинята, съ една привѣтлива усмивка: — съ голѣмата ми дъщеря, вий сте вече познатъ; тя ей сега ще сѣдне; полката се свършва.

А ето и по малката ми дъщеря. Маня — ти не си ли се още запознала съ графъ Татищевъ?

Младата дѣвойка, — момиче още, която танцуваше съ единъ младъ юнкеръ и току що оставила своя кавалеръ по срѣдъ залата, припна къмъ майка си, цѣла възбудена, зачервена и рапъхтена отъ играта.

Звуковетѣ на рояла млъкнахѫ, домакинята заведе графа при по-голѣмата си дъщеря, и той, разбира се, я покани на валса. Но като се страхуваше да не би да се покаже на графа не дотолкова свѣтска жена, домакинята намисли подиръ валса да го прѣдстави и на другитѣ госпожици и прѣди всичко на Леля, безъ да знае, че графътъ е познатъ съ нея. Леля ѝ се не виждаше, че може да бѫде опасна съперница на дъщеря ѝ: „тя е почти селенка, дума не умѣе да проговори и графътъ, разбира се, никога нѣма да я прѣдпочете прѣдъ моя Катя“, си мислѣше Будищева.

Между това дъщеря ѝ се носѣше съ графа въ вихъра на валсътъ. Леля въ това врѣме танцуваше съ единъ цивиленъ господинъ, който постоянно погрѣшваше такта, нѣщо което доста сърдѣше Леля. Като направихѫ първия туръ, Леля изведнъжъ забѣлѣжи до себе си синкавата копринена рокля на Катя и подиръ една минута видѣ, че Катя танцува съ графъ Татищева.

Тази срѣща бѣше толкова неочаквана, щото и Леля даже и графътъ се сбъркахѫ; графътъ, който танцуваше много хубаво, направи единъ не съвсѣмъ майсторски обратъ и блъсна малко кавалера на Леля. Послѣдниятъ се подлъзна на паркета и внезапно падна на земята, като събори и Леля, която падна почти до краката на графа и доста силничко се удари.

Произлѣзе бъркавица. Отъ всички страни кавалеритѣ се стекохѫ къмъ мѣстото на произшествието. Цивилния господинъ — кавалеръ на Леля, се толкова засрами, щото, като се исправи на краката си, застана червенъ като ракъ и истриваше потното си чело, но сé още се несѣщаше да исправи и дамата си. Графъ Татищевъ, при все че бѣше смутенъ и го бѣ обвавало вълнение, което внезапно го налѣтя при видътъ на Леля, сега вече напълно се завладѣ, искуство се спрѣ на едно мѣсто, остави дамата си и прѣди да успѣе другъ да помогне на лежавшата на паркета дѣ-

войка, графътъ я пое на ржцѣ, и съ едно леко и грациозно движение, като деликатно подкрепяше Леля съ другата си ржка, постави я на крака. Цивилния господинъ бърборeше нѣкакви си извинения. Графътъ го прѣмери съ единъ остъръ погледъ отъ глава до пети и съ най-любезенъ тонъ каза:

— Азъ трѣбва да се извиня прѣдъ вашата дама, а не вий, почитаемий господине — pardon, немамъ честьта да ви знамъ името — въ всичко съмъ виновенъ азъ, тъй като азъ, струва ми се, направихъ единъ лошавъ обратъ и станахъ неволна причина за това скръбно произшествие... Надявамъ се, че вий ще ми простите тази грѣшка? — прибави той, като се обърна къмъ Леля.

Леля вече не чувствуваше болка отъ падането. Графътъ одавна и пустна ржката, но тя още чувствуваше прикосновението на неговата ржка. Нея не я бѣше нито срамъ, нито се смущаваше отъ падането си, макъръ че въобще, тя бѣше самолюбива и повече отъ всичко се страхуваше да се не покаже смѣшна. Тя бѣше щастлива, че вижда графа, и двойно щастлива за това, че негова доста ясенъ постжпъкъ слѣдъ сторената грѣшка, се показа на Леля необикновенно рицарски, великодушенъ и благороденъ. Нейниятъ цивиленъ кавалеръ се скри нейдѣ между гоститѣ, а домакинята съ участие се приближи до падналата, като я молѣше да поотиджтъ въ съсѣдната стая. Леля нищо не чу и не разбра отъ тѣзи думи, не чу тя и това, какъ домакинята ѝ прѣдстави графа и какъ стоящата близо Катя, като прѣстана да си хапе устата проговори: „Maman, та тѣ сж кой знае откога познати“. Леля си дойде малко на себе едва тогава, когато графътъ, който стоеше прѣдъ нея въ доста неловко положение, се досѣти да я покани на мазурката.

— Разбира се, непрѣменно ще танцувамъ мазурка — каза Леля, безъ сама да съзнава, що говори. Домакинята, като си мислѣше, че тя е замаяна още отъ падането си, почти на сила я заведе въ спалнята си и я молѣше да се разсъблече и да си растрие страната съ камфоровъ спиртъ, или съ арника. Леля каза, че никакъ не се е ударила. Именно въ това врѣме тя пакъ почувствува болка въ кракътъ си и въ страната, но рѣши да не обръща внима-

ние на това и влѣзе въ тоалетната стая. Като застана прѣдъ огледалото, тя си поправи смачкания до нейдѣ костюмъ и помѣстилата се на страна брошка и пакъ искочи въ танцовалната зала, безъ да вижда въ нея никого, освѣнъ стоящия въ тълпата на мжжетѣ, графъ.

Въ врѣме на мазурката и въ очакванье втора мазурка, на която графътъ я пакъ покани, Леля приказваше малко, но отъ тѣзи малко, и на видъ къмъ нищо не относящи се думи, графътъ доста ясно разбра, че тази дивичка дѣвойка, както я той наричаше, е станала много гъвкава спрѣмо него и се намира въ неговата власть.

— Вий бѣхте ли въ боя? — попита Леля. — Защо не можеше човѣкъ толкова врѣме да ви види?

Графътъ, разбира се, знаеше отъ Матея, че Леля е питала за него два пжти и веднага се досѣти, че това е било именно тя, макъръ че Леля не си бѣ казала името на камердинера и е уверявала Матея, че тя е нѣкаква си третя братовчедка на княза.

— Бѣхъ занятъ съ службата си... При това, подиръ боя се чувствува умора, каквато вий не испитвате даже подиръ балътъ, — каза графътъ.

— Упрекъ ли е това? — попита Леля. — Вий вѣроятно искате да кажете: срамота е да танцувате въ това врѣме, когато ние, може би, се готвимъ утрѣ да мреме... Но вие напраздно ме считате такава вѣтърничава дѣвойка. Азъ дойдохъ тука не съ цѣль да танцувамъ и да се веселя...

Послѣднитѣ си думи Леля произнесе съ чувство на едно особенно достоинство, макъръ че въ врѣме на свиреньто тя като имаше природенъ даръ къмъ танцовалното искуство, съ една забѣлѣжителна отчетливость слѣдѣше за движенията на своя кавалеръ, които той правѣше въ една доста забъркана фигура, измислена отъ дирижера на танца, хусарскиятъ корнетъ Загуляевъ.

— Ами що друго е могло да ви привлече на тази вечеринка? — въ врѣме на втората мазурка съ половинъ гласъ попита графътъ, като попаклони леко главата си, тъй че Леля чувствуваше на бузата си неговото прѣсекливо дишанье.

— Искахъ да видж васъ, — каза просто Леля.

Графътъ се стресна леко и това движение се прѣдаде на Леля като една електрическа искра.

Подиръ това тѣ почнахѫ да говорѭтъ за съвсѣмъ обикновенни нѣща и, като поставяше да сѣдне развълнуваната не толкова отъ мазурката, колкото отъ нѣкои негови отривисти думи, Леля, графътъ успѣ още да ѝ каже, ужъ съвсѣмъ случайно, че утрѣ той ще иде на графското пристанище да гледа, какъ ще потопватъ корабитѣ.

— Ако ви интересува това зрѣлище, да отидемъ заедно, — каза графътъ: – можете ли да ѣздите на конь?

— Иска ли питанье! — каза Леля: — когато бѣхъ малка, азъ ѣздехъ даже като момче.

Графътъ се усмихна. „Не трѣбва по момчешки да ѣздите, каза той: — азъ могѫ да намѣрѭ дамско сѣдло. Между моитѣ конѣ има единъ много миренъ, тъкмо за васъ. Но помнете, че ако искате да видите какъ ще потопватъ корабитѣ, трѣбва да станете още прѣдъ зори: а сега е единъ часътъ прѣзъ нощьта“.

— Е, мене ми е сé едно, азъ цѣла нощь нѣма да спѭ, — каза Леля: — Мене ме тъй мѫчи мисъльта за тѣзи злопулучни кораби, — поправи се тя, като че страхуваше, че графътъ че си помисли, че тя нѣма да спи отъ мисъль за него.

— Като е тъй, помнете: азъ ще дойдѫ за васъ на часътъ петь.

— По-добрѣ испратете слугата си, — каза Леля: — тукъ е провинция, и Богъ знай, какво ще си помислѭтъ за насъ, като ни видѭтъ двама. Азъ ще кажѫ, че отъ дома сѫ проводили за мене; ще ми хванатъ вѣра, тъй като знаѭтъ, че баща ми намислюва понѣкога много оригинални планове.

— Ами на пристанището, сама ли ще бѫдете? Не могѫ азъ да ви оставѭ тамъ съ моя човѣкъ, — каза графътъ:— и освѣнъ това моитѣ хора и моитѣ конѣ ги знае цѣлия градъ.

— Ахъ, да, азъ се и не сѣтихъ за това. Разбира се, ще тръгна съ васъ, като е тъй. Добрѣ, тогава елате вий! Азъ ще кажа на мадамъ Будищева, че отъ сто години вече съмъ позната съ васъ, ще прибавя даже, че ми си роднина и че баща ми ви е молилъ да ме заведете въ кѫщи.

Тѣхния разговоръ биде прѣкъснатъ отъ приближението на домакинята, която бързаше да отстрани Леля, като намираше, че графътъ доста дълго врѣме се занимава съ тази госпожица и доста малко внимание обръща къмъ нейната по-голѣма дъщеря.

Като си вземаше сбогомъ съ графа, Леля успѣ да му спусне въ ржцѣтѣ една записка, която крадешката бѣ написала въ тоалетната стая. Графътъ турна записката въ джоба си и, като вървѣше къмъ дома си, забрави за нея. Но като се събличаше и по привичка бъркна въ джеботѣ си, дѣто по нѣкога оставяше по-нѣколко жълтици, той намѣри записката и прочете:

„Да направимъ тъй: азъ ще излѣза въ четири и половина и ще отидж пѣши до библиотеката. Тамъ ме чакайте. а сетнѣ ще тръгнемъ заедно. Ще помислѭтъ, че сме се срѣщнали случайно.

Вашата Леля.

Татищевъ смачка записката и я хвърли на земята.

Тъкмо ме подсѣди, — помисли си той: — дѣ да намѣра сега дамско сѣдло? Отъ нѣкое казашко сѣдло, тя би могла да падне и да се удари много повече, отколкото снощи на бала. Една много глупава комедия изигра този ахмакъ, който танцува съ нея — вѣроятно той е нѣкакъвъ си семинаристъ. Но и азъ съмъ добъръ! Какъ така се умждрихъ та блъснахъ на земята тази мечка? жално, че не разби поне своята грозна физиономия — тоя любезенъ господинъ!

Графъ Татищевъ даже се изчерви при въспоминанието за снощната си несръчность.

XXXIV.

Още рано заранья този день у входа на красивиятъ малъкъ домъ, именуванъ Екатерински дворецъ, дѣто живѣеше князь Меншиковъ, почнахж да се явяватъ ту моряци, ту казаци, които пристигахж отъ аванпоститѣ. Заранья княза възложи на Панаева да отидѣ въ болницата и да пообиколи Жалобова и Сколкова, които пострадахж въ алминския бой.

Панаевъ не бѣше страхливъ, но като влѣзе въ стаята, дѣто лѣжеше Жалабовъ, прчувствува, че му се подкосватъ краката и студенъ потъ изби цѣтото му тѣло. Освѣнъ Жалобова тука имаше още нѣколцина ранени офицери. Жалобовъ лѣжеше подъ едно одѣяло, ампутирания му кракъ се не виждаше и въобще той изглеждаше твърдѣ добрѣ, само лицето му бѣше необикновенно блѣдно.

Той се засмѣ и слабо простръ ржка на Панаева.

— Е, какъ се чувствувате? — Попита Панаевъ отъ нѣманье що друго да каже.

— Нищо . . . Доста добрѣ съмъ. . . Глупава комедия, въ моитѣ години да остане човѣкъ безъ крака! Е, Господъ съ тѣхъ. . . . Ето що, драгий Панаевъ, намѣрете молѭ ви се между нѣщата картитѣ и книгитѣ на княза. Азъ съмъ всѣкога акуратенъ и не би ми се искало да се загуби нѣщо отъ книгитѣ на княза. Азъ имамъ тукъ двѣ три книги, но и да четѫ ми се не ще . . . Лошаво състояние на духа, а особенно ме раздражаватъ виковетѣ и охканията на другитѣ.... Струва ми се, че пакъ ще ми правятъ операция. . . . А раната ми като че заздравѣва . . . Ето на Сколкова ржката хвъркна.

— Чини ми се това е и отъ моята работа по-лоша, добави той, не помня, но струва ми се дѣсната му ржка отсѣкохѫ.

— Азъ сега ще отидѫ при него, — каза Панаевъ: — свѣтлейшия ми поржча да узнаѭ всичко подробно. Той искаше самъ да дойде, но много работа има, не даватъ му нито за минута спокойствие, а този Киряковъ, както винаги, сé прави неприятности на княза. . . Книгитѣ на негова свѣтлость ще намѣря и ще му ги прѣдамъ.

— Молѭ ви се, драгий мой, прѣдайте ги. Идете и при Сколкова, той тоже, мислѭ отколѣ чака да го посѣти нѣкой! . . . Пакъ захваща да ме върти. . . проклѣта рана... фелдшеръ! та кждѣ сѫ тѣ, дяволъ да ги вземе!

Панаевъ повика фелдшера, смъмра го за медленостьта му, взѣ си сбогомъ съ Жалабова и като намѣри единъ отъ докторитѣ, попита го, скоро ли се надяватъ да изцѣрятъ Жалабова?

— Появихѫ се признаци на гангрена: струва ми се ще умре, — каза докторътъ, като повдигна раменѣ.

Панаевъ отидѣ при Сколкова. Послѣдниятъ изглеждаше съвсѣмъ юначина и даже се шегуваше, като се наричаше русски лолрдъ Рагланъ, тъй като подобно нему и той бѣше съ една ржка.

Видътъ на ранитѣ, лошавата мирисъ на кръвъ и бълнуваньето на раненитѣ, всичко това произведе такъво впечатление на Панаева, щото като излѣзе изъ болницата на чисть въздухъ, той се почувствува като въ рай.

Като се върна въ двореца, Панаевъ срѣщна на вратата излизащия отъ тука Нахимовъ, който като му се насмя добродушно, пръвъ му се поклони. Нахимовъ току що бѣ при княза, който го бѣ повикалъ съ цѣль да му възложи отбраната на южната страна; на Корнилова князьтъ даде защитата на сѣверпага страна.

— Не могж, каза Нахимовъ, като изслуша княза: — както обичате, но не могж.... Въ пѣхота азъ никога не съмъ служилъ.

Князь Меншиковъ биде неприятно очуденъ отъ тѣзи думи. Той знаеше по слухъ, че Нахимовъ не е поддържалъ прѣдложението на Корнилова за едно излизанье въ морето срѣщу неприятеля, но си помисли, че вѣроятно Нахимовъ се е уплашилъ при мисъльта за потопванието на корабитѣ и за това е измѣнилъ своя възгледъ.

— Що значжтъ вашитѣ думи, Павель Степановичъ?— Нима вий сподѣляте мнението на Корнилова, който само отъ едно упорство се не съглашава съ мене никога? — Попита Меншиковъ.

— Не, немогж. Готовъ съмъ да служж на сушата наредъ макаръ съ проститѣ матроси, но да бждж генералъ на суша, не се завзимамъ! По пѣхотната часть, азъ право да си кажж, нищо неразбирамъ... Прость войникъ да съмъ, приемамъ.

— Павелъ Степановичъ, — тѣзи думи азъ неприемамъ като сериозенъ отказъ, — Каза Меншиковъ: — надѣвамъ се, че вие ще испълните възложената вамъ работа..-

— Както обичате.... повтори Нахимовъ, но Меншиковъ заяви рѣшително, че не иска да чува никави възражения.

По такъвъ начинъ Нахимовъ ще не ще биде принуденъ да вземе началството надъ гарнизона на южната страна.

Настана заранья — на 11 Септемврий.

Осѫденитѣ на смърть кораби и фрегатитѣ стоехѫ на своитѣ мѣста съ отвързани платна. Въпреки рапното врѣме и на двата брѣга на пристанището се бѣхѫ събрали много зрители. Още отвечерь, екипажитѣ на корабитѣ излѣзохх на брѣга. На севѣрното и на графскотото пристинище имаше много дами, търговски и матроски жени; послѣднитѣ плачехѫ и нарѣждахѫ като на погребение. На графското пристанище имаше и нѣколко госпожици и дами въ цвѣтни капели и дрѣшки. Леля, подъ рѫка съ графъ Татищева стоеше въ прѣднитѣ редове на тълпата. Въ друго врѣме, това зрѣлище би погълнало всичкото ѝ внимание, но сега тя бѣше обхваната, главно, отъ тази мисъль, че нейната днешна расходка съ графа се явява като едно прѣдизвиквание, хвърлено въ лицето на много севастополски госпожици и дами, които имахѫ видъ на младия, богатъ и красивъ графъ. — Нека ни гледатъ и да ни завиждатъ, — си мислѣше Леля, като тържествуваше тайно, безъ ни най-малко да мисли за това, до колко тази утренна расходка двама по главната улица на Севастополъ, ще поврѣди на нейната репутация.

Но ето че по кувартитѣ на корабитѣ се разшавахѫ матроси, ристичахѫ се корабнитѣ ковачи съ брадви и пили, почнахѫ да прѣтриватъ мачтитѣ, и да сѣкѫтъ отверстия въ подводнитѣ части на корабитѣ. Навъсено гледахѫ това зрѣлище стоящитѣ на брѣга и на другитѣ кораби, матроси.

И ето че се заклати единъ корабъ и доста скоро потѫна въ водата, като съ шумъ разпѣни вълнитѣ и остави на повърхностьта дънеритѣ отъ мачтитѣ. Подиръ това другъ корабъ, третъ . . .

Скоро четири кораби и единъ фрегатъ изчезнахѫ въ морската дълбочина. Къмъ осемь часътъ биде потопенъ още единъ фрегатъ: но корабътъ „Три святители“ се още държеше. Водата се лѣеше на потоци прѣдъ отверстията, а той сé стоеше на мѣстото си. Повече отъ три часа се расправяхѫ съ него, но всичко бѣше напразно.

Въ тълпата се чуваше единъ глухъ ропотъ.

— Макаръ единъ да оставятъ! Иска му се да живѣе, момчета!

— Забравили сѫ чудотворната икона! Като изнесътъ иконата, корабътъ веднага ще потъне, тълкувахѫ нѣкои матроси.

— Иска да умре въ бой! — говорѣхѫ офицеритѣ.

Единъ отъ матроситѣ се обади да изнесе чудотворната икона, за която, дѣйствително въ бързина бѣхѫ забравили. Каютата, дѣто бѣше черквицата, бѣше вече пълна съ вода, но матросътъ при все това изнесе иконата. Въ това врѣме корабътъ почна да потъва, но доста бавно, тъй че отъ брѣга едва можеше да се забѣлѣжи. Най-послѣ, биде заповѣдано да потопѭтъ кораба съ гюлета. На командира на „Громоносецъ“ се падна тази честь.

— Нещастния корабъ! — говорѣхѫ между публиката, като съчувствуваха на онази дълга грамада, като на едно живо сѫщество. Мнозина плачехѫ.

Отъ параходътъ се раздаде единъ гърмежъ, другъ, третъ. Гюлетата пустнати на едно растояние по-малко, отъ колкото едно картечно изстрѣлванье, произвеждахѫ на подводнитѣ части на кораба едно страшно упостошение. Най-послѣ, около единъ часътъ подиръ обѣдъ, корабътъ „Три святители“ се разклати, вълнитѣ отворихѫ пѫтъ, запѣнихѫ се и го покрихѫ. На водата плувахѫ само чернитѣ дънери на мачтитѣ.

Моряцитѣ — офицери и матроси — мълчешката гледахѫ на послѣднява агония на юначния корабъ.

Корниловъ, като събра на своя корабъ всичкитѣ флагмани и капитани, обърна се къмъ тѣхъ съ една рѣчь, въ която сравни гибельта на една часть въ флотата съ пожара на Москва. Мнозина бидохѫ трогнати и почувствуваха въ себе си приливъ на енергия. Корниловъ не бѣше богъ знай какъвъ ораторъ, но умѣеше да говори съ чувство и съ убѣждение даже тогава, когато самичъкъ биваше къмъ единъ пъленъ упадъкъ на духа. Като ободряваше другитѣ, той чувствуваше, че и самичъкъ става по-бодъръ.

Тълпата отъ любопитни почна по-легка легка да се разотива. Но до късно тази вечерь можеше човѣкъ да види на Графското пристанище стария матросъ Прокофичъ отъ кораба „Три Святители“. Старецътъ сѣдѣше неподвижно и сé гледаше на това мѣсто въ пристанището, дѣто, подъ вълнитѣ, се скри негова милъ корабъ. Сълза подиръ сълза се търкаляхѫ по неговото сбърчкано, загорѣло лице. Него го викахѫ другаритѣ, приближи се до него даже нѣкакъвъ си офицеръ и го викна по име, но старецътъ се не мърдаше отъ мѣстото си и сѣдѣше, съ отпустнѫта глава. Кога се

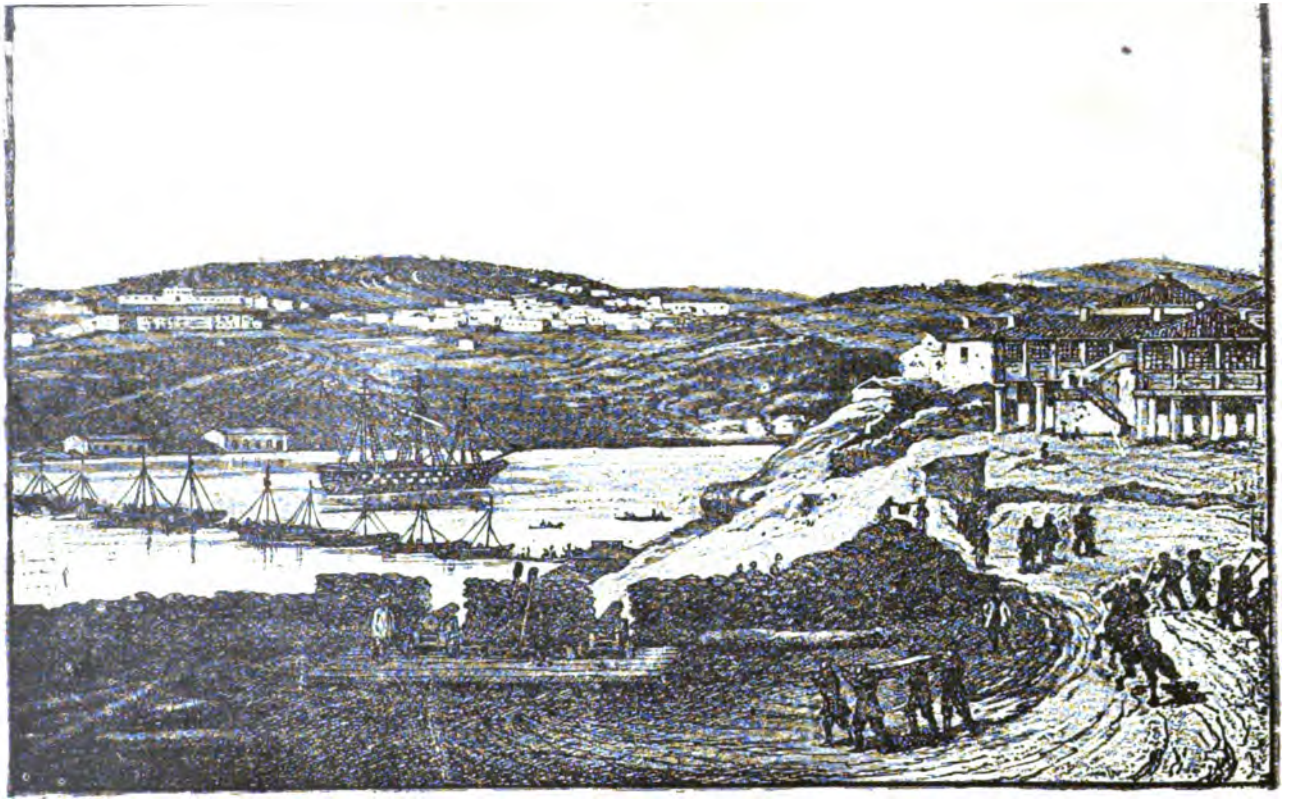

Севастополъ въ врѣме на обсадата. (стр. 313).

съвсѣмъ стъмни, минувачитѣ, които сновѣхж по пристанището, ясно чувахж нечий сдържани ридания. Старецътъ плачеше като дѣте.

ЧАСТЬ III.

I.

Сжщата вечерь Корниловъ бѣше при князь Меншикова но не въ двореца, а въ малката кжщица на княза, близо до батереята номеръ четвърти. Меншиковъ току що бѣ далъ заповѣди на генералъ Кирякова и неговия квартирмейстеръ Залѣски, та за това бѣше въ най-мрачно расположение на духа и сѐ повтаряше на адютантитѣ: „азъ съмъ увѣренъ, че Киряковъ пакъ всичко ще избърка, а между това отъ движението на неговата дивизия зависи и схода на дѣлото. Въобще, князьтъ никому не обясни, освѣнъ на своитѣ приближени, главната сжщность на своитѣ намѣрения. На Кирякова той просто даде заповѣдь да върви придвечерь къмъ Белбекъ съ 12 баталиона пѣхота, двѣ батарей, два полка хусари и казацитѣ. Киряковъ повдигна леко раменѣ и каза „какво ще заповѣдате да правж, ваша свѣтлость, ако моя отрядъ бжде нападнатъ“.

— Въ случай на натискъ, — каза Меншиковъ: — държте се до тогава, до дѣто азъ ви не извѣстя, че съмъ прѣминалъ вече Мекензиевата гора.

Киряковъ почна да доказва, че това е неудобно и че неприятельтъ лесно може да прѣмине Белбекъ и да се намѣри на сѣверното укрѣпление, прѣди Меншиковъ да успѣе да му застане въ флангъ или отъ къмъ тильтъ му.

Това противорѣчие расърди княза, който въ душата си и самъ не бѣше увѣренъ, ще успѣе ли той да испълни плана си, който се състоеше въ това щото или да прѣдвари настъпающия неприятель отъ къмъ фланга му, или въ случай на несполука да отстжпи къмъ Бахчисарай и да остави Севастополъ на произвола на съдбата.

Меншиковъ сѣдѣше надъ картата и, понеже злѣ знаеше мѣстностьта, построиваше чисто теоритически съображения. На тази работа именно го завари Корниловъ.

— Вий ми възложихте защитата на сѣверната страна, ваша свѣтлость, коза той на княза: — до колко това зависи отъ моитѣ сили, азъ ще се помжчж да испълня възложената ми работа...

— И това е хубаво, че вие се поне не отказвате, като Павелъ Степановича, — каза Меншиковъ: — азъ му възложихъ отбраната на южната страна, а той казва, че на суша нищо не разбира. Ето и азъ, сжщо нося морски мундиръ, но неразбирамъ какъ може да се отдѣля морското дѣло отъ военното въобще. Всѣки воененъ трѣбва да бжде до извѣстна степенъ енциклопедистъ.

Корниловъ не бѣше расположенъ сега да се занимава съ други разговори.

— Ваша свѣтлость, прѣкъсна той княза: — азъ бѣхъ противъ потопването на корабитѣ, но, като се покорихъ на необходимостьта, приведохъ тази мѣрка въ испълнение, съ тази обаче цѣль, щото да спасж нашето чудно пристанище и останалата флота. Страхувамъ се, че и тази цѣль нѣма да бжде постигната. Ако се вѣрва на слуховетѣ, вий сте дали заповѣдь на Кирякова да тръгне къмъ Белбекъ и, казватъ, цѣлата армия ще излѣзе отъ тука. Явява се въпроса: на кждѣ и защо?

— Струва ми се, че азъ ви казвахъ вече, — каза Меншиковъ: че имамъ прѣдъ видъ една важна диверсия, подробноститѣ на която, азъ, по извѣстни съображения, трѣбва да пазж въ тайна. Вамъ ви оставямъ моряцитѣ, саперитѣ и резервнитѣ баталиони на тринадесетата дивизия — нима това не е достатъчно?

— Не само че не е достатъчно ваша свѣтлость, но извинете ме, тази мѣрка ще бжде гибелна! Севастополъ не ще да може да устои, ако го оставятъ войскитѣ! Една шепа моряци не ще бждатъ въ състояние да спрятъ напорътъ на многочисленната съюзна армия на сѣвернитѣ укрѣпления, а вематъ ли тѣхъ — не можемъ да се удържимъ и въ самия градъ.

— Неприятельтъ не може да атакува сѣвернитѣ укрѣпления, отговори князьтъ: — Отъ къмъ фланга си и ти-

лътъ си, той ще има нашата армия. Заповѣдвамъ веднага да се сформироватъ отъ корабнитѣ команди баталиони за защита на града.

Князьтъ приказваше съ такава увѣренность, щото Корниловъ почна да му вѣрва. Съ обикновенната своя енергия той се улови съ тази работа, сформирова отъ командитѣ на потопенитѣ кораби и фрегати нѣколко баталиона, распрѣдѣли топоветѣ и заповѣда, въ случай на крайность, ако неприятельтъ се вмъкне въ сѣверното укрѣпление, да потопятъ барутя въ корабнитѣ крюитъ-камери ако не е възможно да се противостои повече.

Вечерьта въ града и на пристанището бѣше страшно напрѣдварянье съ работа. Параходи и гребни корабчета прѣвозваха войски и топове, а по главнитѣ улици на Севастополъ се движеха войски и кола.

Въ Севастополь се распръсна слухъ, че на слѣдующия день неприятеля ще атакува града. Мнозина увѣряваха, че на всичкитѣ жители ще се раздаде оружие. Нѣкои отъ гражданитѣ товареха на кола покъщнината си, безъ да знаютъ ще сполучатъ ли да я спасятъ, тъй като се носѣха слухове, че на Севастополъ е отрѣзано вече всѣко съобщение съ Симферополъ. Команди отъ моряци бърже прѣминуваха улицитѣ, като смѣняваха излизящата изъ укрѣпленията пѣхота.

Князъ Меншиковъ стоеше на графското пристанище и лично наблюдаваше за прѣвозването на морскитѣ баталиони.

На южната страна, на тъй наричаното Куликовско поле се намираше войската на Кирякова, която по заповѣдьта на Меншикова трѣбваше да образува авангарда.

Киряковь бѣ взелъ съ себе си само два полка пѣхота и толкова кавалерия и, безъ да бърза, прѣдпазливо вървеше къмъ Белбекъ.

Стъмняваше се. Бѣше дадена строга заповѣдъ да вървятъ безъ пѣсни и високо да не приказватъ. Войницитѣ навъсени, мълчеха, като редко си позволяваха съ половинъ гласъ да смъмруватъ, нѣкой другаръ що ги настъпваше по краката. Офицеритѣ си шепнеха. Никой незнаеше навѣрно гдѣ е неприятельтъ: не бѣше направено нищо, което да прилича на рекогносцировка.

Отрядътъ на Кирякова бѣ вече заелъ своето мѣсто и се готвѣше да се расположи на бивуакъ, когато внезапно, на доста близко растояние, се чухѫ мелодичнитѣ звукове на заря, които, безъ всѣко съмнѣние, се носѣхѫ изъ неприятелския лагеръ.

— Неприятельтъ! — заговорихѫ офицеритѣ.

— Стой! искомандува Киряковъ. — На лѣво, назадъ-Маршъ! — и, като се обърна къмъ своя началникъ щаба, Залѣски, прибави:

—Азъ нали казвахъ на свѣтлейшия, че тъй ще стане! Дяволъ да я вземе тази работа! Само ме посрамва съ своитѣ безмисленни распорѣждания! Ето на, неприятельтъ се намира до самия брѣгъ на Белбекъ. Не знаѭ защо се не видѭтъ огньове.

Отрядътъ на Кирякова обърна назадъ и побърза подиръ своя началникъ, който, като замина покрай редоветѣ на войницитѣ, пакъ се намѣри напрѣдъ. Полковникъ Залеский веднага испрати единъ казакъ при Меншикова съ донесение, че неприятельтъ е толкова близо, щото заповѣдьта на княза не е възможно да бѫде испълнена.

II.

На разсъмвание казакътъ долѣтя съ това донесение, което изложи прѣдъ князь Меншикова. Трудно е да си прѣдстави човѣкъ гнѣвътъ и смущението на княза. Всичкитѣ негови планове — излѣзе, че сѫ съграждани на пѣсъкъ.

— Скоро коня ми! — извика князьтъ и полѣтя къмъ Куликовското поле въ лагера. Панаевъ, който излѣзе съ княза на балкона, тъй си и остана тамъ, безъ да може да получи никакви заповѣди. Казакътъ едва догони княза. Като пристигна въ лагера, Меншиковъ узна, че отснощи е пристигналъ единъ новъ отрядъ подъ командата на генералъ Жабокритски, назначенъ за началникъ на шестнадесетата дивизия, вмѣсто ранения въ алминския бой Квицински.

— Дѣ е Жабокритски? — попила Меншиковъ едного отъ полковитѣ адютанти.

— На Мекензиевата гора, ваша свѣтлость.

— Кажете на генералъ Жабокритски, че Киряковъ не испълни възложената му работа, — каза князьтъ: — Затова, той нека расчита само на своята бдителность, като пази позицията до пристиганието при него на князь Петръ Димитриевичъ Горчакова, който ще му дойде на смѣна. За хатъра на този Киряковъ, ние изгубихме дванадесеть часа и сега, както се види, нѣма да можимъ да се появимъ срѣщу флангътъ и тила на неприятеля.

Като испрати адютанта, Меншиковъ се върна у дома си и завари на масата си едно писмо отъ ранения Жалобовъ. Жалобовъ молѣше княза да изслуша неговата прѣдсмъртна молба и испращаше на княза подаръкъ — своя прѣдсмъртенъ трудъ, единъ мъничъкъ джебенъ планъ на околноститѣ на Севастополъ, нарисуванъ отъ него още прѣди алминския бой.

Князьтъ се нажалиленъ и веднага отидѣ въ болницата. Жалобовъ попрѣжнему лѣжеше завитъ. Една смъртна блѣдность се разливаше по неговото лице. Като видя княза, старшиятъ лѣкарь, на всѣки случай, се яви въ стаята при болния. Князьтъ се приближи до Жалобова и го попита, за каква работа е искалъ да го моли. Жалбовъ се пóисправи малко, като се подпрѣ на лакътя си.

— Само за едно има да ви молѫ, ваша свѣтлость, нека ме изнесѫтъ отъ това задушно мѣсто на чисть въздухъ. Тъй по-спокойно ще умрѫ.... Молихъ вече доктора за това, но той не позволява... А пъкъ азъ знаѭ, че ме е избилъ вече прѣдсмъртния огънъ... Сѐ едно ще умрѫ...

— Защо не испълните тази молба на болния? строго попита князьтъ доктора.

— Та азъ, ваша свѣтлость... Има опасность отъ настинка.... въздухътъ заранъ е доста хладенъ... — бърборѣше докторътъ.

— Толкова по-добрѣ, — каза Меншиковъ, — това ще освѣжи болния.

И той почна да доказва нѣщо на доктора, като обилно смѣсваше въ рѣчьта си всевъзможни медицински термини. Докторътъ се помѫчи да испише на лицето си едно почтително очудванье. На фелдшеритѣ биде заповѣдано прѣдпазливо да изнесѫтъ болния въ градината.

Меншиковъ се приближи до отворения прозорецъ.

— Виждамъ, въ двора влиза нѣкакъвъ си флигелъ адютантъ,— каза Меншиковъ: — Кой ли е? не могж да търпж тѣзи петербургски посоли.... Ами, Сколковъ, ще оздравѣе ли, докторе?

— Поправя се, лека полека, ваша свѣтлость.

Дошлиятъ бѣше току що пристигналия отъ Петербургъ флигелъ адютантъ Албедински.

Албедински каза на княза, че е испратенъ отъ императора за извѣстия и се оплака отъ пжтя. „Всичкитѣ ми кокали се размѣстихж, догдодѣ пристигнахъ тукъ отъ Симферополъ, а пакъ страхувахъ се ще ли да могж да дойдж въ Севастополъ. Въ Симферополъ ме уплашихж като ми казвахж, че е отрѣзано вече всѣко съобщение съ Севастополъ".

— Чудж се какъ лѣко вѣрватъ на всѣка безмислица,— каза князьтъ: — Азъ съмъ увѣренъ, че за алминския бой ще наговорятъ прѣдъ императора нѣкои най-невѣроятни работи. Васъ ще ви молж за едно: сждете по вашитѣ лични впечатления и не слушайте двпъ хорскитѣ приказки. Искате ли да отидемъ да видите другитѣ ранени? — прибави Меншиковъ като излизаше съ Албедински изъ стаята, дѣто бѣше Жалобовъ.

Князьтъ съ Албедински обиколи раненитѣ. Въ една стая лѣжеше единъ ротенъ командиръ, които излѣзе отъ владимирския полкъ, а до него се намирахж наши войници отъ сжщия полкъ.

— Тѣзи юнаци мжжски се борихж съ щикове, — каза раненият офицеръ, като сочѣше на войницитѣ. Ако ги не бѣхж ударили въ краката, нѣмаше англичанина да вземе нашитѣ два топа.

Меншиковъ знаеше че императорьтъ е строго заповѣдалъ на всичкитѣ генерали да испълнявать правилото на Велингтона, — никога да не оставятъ на бойното поле нито единъ топъ въ ржцѣтѣ на неприятеля. За тоза той силно се намръщи отъ думитѣ на ротния командиръ, но като искаше да скрие отъ Албедински своето неудоволствие, притворно се зарадва и поздрави и двамата войника съ унтерьофицерски чинъ. Подиръ това той пакъ побърза у дома си обѣдва, и заедно съ цѣлата си свита отидѣ въ лагера.

Прѣди да тръгне князьтъ повика своя ординарецъ — лейтенантъ Стеценко и му каза да иде на сѣверната страна при Корнилова.

— Съобщете на адмирала, че азъ отивамъ въ латера, — каза князьтъ: — кога се стъмни, ний ще почнемъ извѣстното на Корнилова движение. Побързайте да се върнете назадъ. Вие ще останете при мене. Князь Ухтомский, и другитѣ, за които ви говорихъ по-рано сѫ причислени къмъ щаба на Корнилова. Тѣ сѫ доста млади, за да ги подхвърляме на опастноститѣ на нашия походъ.

— Въ надвечерието на този день, вечерьта Корниловъ бѣше въ най-лошаво расположение на духа си. Но той сѣдна да пише на жена си писмо каквото ѝ пишеше ежедневно въ видъ на дневникъ, макъръ по нѣколко думи само и испращаше такива записки отъ нѣколко дни, на веднъжъ, въ видъ на писмо. Този пѫтъ той пишеше писмото, безъ да знае даже, дали то ще пристигне въ Николаевъ, тъй като, по слуховетѣ, които се пускахѫ, съобщенията съ Симферополъ бѣхѫ съвсѣмъ отрѣзани. Куриерътъ тръгна въ Ялта.

Корниловъ още пишеше писмото, когато въ кабинета му влѣзе флагъ-офицерьтъ Жандръ. Като видя, че адмиралътъ е занятъ, Жандръ искаше да се повърне, но Корниловъ, безъ да отвлича погледъ отъ писмото, му направи знакъ да остане. Като свърши и запечата писмото, Владимиръ Алексѣевичъ попита Жандра, знае ли той, че Меншиковъ заедно съ армията оставятъ Севастополъ?

— Слухове се носѫтъ, Владимиръ Алексѣевичъ, но мѫчно може човѣкъ да повѣрва. . . .

— За съжаление това е цѣла истина, — каза Корниловъ: — Князьтъ е полудѣлъ да прави нѣкакви си диверсии и флангови движения. Надъ Алма сѫщо тъй прѣмѣствахѫ войскитѣ безъ всѣкакъвъ смисъль — отъ западъ на истокъ и обратно до тогава, додѣто неприятелътъ не прѣмина рѣката! Нѣма що да се прави. Ние, моряцитѣ, ще останемъ да пазимъ Севастополъ. Може би ще устоимъ противъ двадесеть езици . . . Азъ ви хубаво познавамъ и съмъ увѣренъ въ васъ и за това нѣма прѣдъ ваше лице да крия трудноститѣ на нашето положение. . . . Вий знаете че отъ къмъ сѣверната страна ретиради нѣма; всички, които се случѫтъ тукъ, ще паднатъ на вѣки!

Жандръ мълчеше. Корниловъ нѣщо се замълча за малко, сѣтне бърже закрачи изъ стаята, но подиръ малко пакъ сѣдна и каза като самъ на себе си:

— Смъртьта ме не плаши, азъ се страхувамъ само за едно: ако ме ранятъ . . . тогава не ще бѫдѫ въ състояние да се защищавамъ, и ще ме вземѫтъ въ плѣнъ!

Той пакъ закрачи изъ стаята.

— Владимиръ Алексѣевичъ, — каза Жандръ, подиръ едно кратко мълчение. . . Ще могѫ ли азъ да се обърна къмъ Васъ съ една голѣма молба. . . .

— Говорете, молѭ ви се.

— Позволете ни и намъ, тоесть на вашитѣ флагъ-офицери да се прѣместимъ отъ корабитѣ при васъ, на сѣверната страна.

— Мене ме радватъ вашитѣ думи, — каза Корниловъ: но азъ не бихъ искалъ, щото покрай мене и васъ да ви избиѭтъ всичкитѣ. По-добрѣ раздѣлете се тъй: единъ на телеграфа, единъ на кораба, единъ при прѣминваньето и четвъртия при мене. . . .

— Владимиръ Алексѣевичъ, това е невъзможно! Доброволно никой отъ флагъ-офицеритѣ нѣма да остане на южната страна, когато вий сте на сѣверната.

— Добрѣ, тогава азъ ще издамъ приказъ, кой дека ще бѫде, каза Кърниловъ.

На слѣдующия день Стеценко се яви при Корнилова отъ страна еа Меншикова, съ извѣстие, че князьтъ излиза съ армията. Стеценко завари Корнилова близо до батареята номеръ 4 въ кѫщицата на Меншикова, дѣто сега се посели Корниловъ.

Корниловъ необичаше Стеценка, както и всички тѣзи, които прѣкалено угаждахѫ на Меншикова, макаръ че и цѣнеше способноститѣ на лейтенанта. Той прие испратения досто сухо и го попита, ще върви ли и той съ армията?

— Разбира се, отговори Стеценко. Свѣтлейшия ми заповѣда да се намирамъ постоянно при него.

— Прѣдайте на княза, че цѣль Севастополъ съ нетърпение ще чака неговото възвръщание, каза Корниловъ. — Врѣмето е сега критическо, и безъ армия тука нищо не може да се направи. Да помогне Богъ на княза да понатупа или поне да сплаши Сентъ-Арно, но за Бога, нека княза

гледа часъ по скоро да се върне въ Севастополъ. Кажете всичко това на негова свѣтлость!

— Слушамъ, — по армейски отговори Стеценко и побърза да се върне при княза.

III.

Около четири часътъ подиръ пладне се вдигнахѫ нашитѣ войски отъ Куликовското поле, като почнахѫ знаменитото флангово движение, за което по-сетнѣ тъй много говорихѫ и у насъ и въ чужбина.

Войскитѣ наши не вървѣхѫ по пѫтя, а малко по налѣво отъ него по една камениста крива пѫтека. На всѣкждѣ се виждахѫ остри търне и травулякъ, а по-сетнѣ зе да се показва и шубракъ.

На войскитѣ биде заповѣдано да пазѭтъ тишина, и за това всичкитѣ разговори, даже между офицеритѣ ставахѫ съ половинъ гласъ.

Войницитѣ се ограничавахѫ повечето съ кѫси забѣлѣжки като напримѣръ: „топло много“ — „ехъ, дяволъ да го вземе, тука може човѣкъ сé да си испочупи краката“ — „Скоро ли ще намѣримъ вода, братя, колко съмъ жеденъ“ — „Та кой знае... нима знаеиъ, кждѣ ни водѭтъ“!..

— Дѣто заповѣдатъ, братя, тамъ ще вървимъ. — Е, исправяй си краката — смазахме ги съвсѣмъ.

— Мирно! кой разговаря тамъ? — се раздава сдържания гласъ на ротния командиръ и разговоритѣ съвсѣмъ се прѣкратяватъ.

Провидяхѫ се нѣкакви бѣли кѫщици и, най-послѣ всичкитѣ тръгнахѫ по пѫтя къмъ Бахчи-сарай. Князь Меншиковъ прати заповѣдь на Кирякова да слѣзе отъ Сапунената гора и да се съедини съ останалата армия. Самъ Меншиковъ съ свитата си устрои едно становище при колибата Бракеръ, оставена отъ притежателитѣ ѝ. Като се напи чай, князьтъ още малко повървѣ на конь, но като мина покрай сапунената гора, качи се на файтонъ и полека покара подиръ края на колонната. Адютантитѣ на княза, распратени на всѣкждѣ, пакъ потвърдихѫ строгата заповѣдь

войницитѣ сдобихж весело расположение на духа си и почнахж да се изуватъ и да сушжтъ партянкитѣ си, но изведнъжъ тѣ видѣхж че лѣти единъ адютантъ, който носеше заповѣдь отъ князь Меншикова да залѣжтъ огньоветѣ.

— Дяволъ да го вземе, незнае човѣкъ що мислжтъ тѣзи хора! И да ядешъ ти не даватъ! се сърдеше Киряковъ и небързаше да испълни тази заповѣдъ, до гдѣто при него не дойде самъ князъ Горчаковъ, който потвърди думитѣ на адютанта и същеврѣменно прѣдаде на Кирякова една нова заповѣдь отъ Меншикова — да върви веднага задъ Жабокритский и да се спрѣ на това мѣсто, дѣто ще го намѣри Жабокритский.

— Та що е това, най послѣ, свѣтлейшиятъ си въображава, че азъ могж да се скитамъ цѣла нощь, — каза Киряковъ, като окончателно изгуби търпѣние: — не даватъ ми да вечерамъ, колата ми катурнахж въ хендека! Не могж да вървя въ такъва нощь. Дяволъ да го вземе!

— Оставете вѣчерята, каза Горчаковъ: а ако вий не можете да вървите, старшия полковникъ подиръ васъ ще поведе отряда ви.

Киряковъ се смири и сърдито избъбра, че веднага самъ ще поведе войскитѣ, — и на инатъ на Меншикова той отмина Жабокритский и вървѣше по нататъкъ до тогава, до дѣто подиръ него не испратихж единъ адютантъ съ заповѣдъ да се спрѣ, иначе, той можеше да върви до самия Бахчисарай.

Като слѣзе отъ Сапуневата гора, Киряковъ остави единъ баталионъ отъ тарутинския полкъ при четиритѣ топа на инкерманското нападлнище. Въ врѣме на описваемата отъ насъ безредица, за този баталионъ забравихж, та и тъй го оставихж.

IV.

Въ гористата и камениска мѣстность, която се намираше между рѣкитѣ Балбекъ и Черна, произхождаше движение не само на русскитѣ войски. Утриньта на дванадесето число можеше да се види изъ Севастополъ, че неприятельтъ се

спустна къмъ Балбекската равнина, а на слѣдующата сутрина съюзната армия се вдигна къмъ мекензиевата гора. Неприятельтъ сѫщо правѣше едно флангово движение. Съ помощьта на компаса, съюзната армия съ голѣма мѫка се движеше напрѣдъ, беза да знае нито пѫтя, нито расположението на русскитѣ войски. Хръсталицитѣ бѣхѫ толкова гъсти, щото английскитѣ хусари, които съставляваха авангарда трѣбваше да вървѭтъ распръстнати. Вървящата подиръ хусаритѣ — командувана отъ лордъ Люканъ — английска пѣхота почна да изявява силно нетърпение, тъй като водата имъ се свърши. Когато вече доста се приближихѫ до висотитѣ на Мекензиевата колиба, въ редоветѣ на англичанетѣ внезапно се раздаде едно глухо роптание и ясно се чувахѫ думитѣ: water, water! (вода, вода!) Английскиятъ главнокомандующъ, лордъ Рагланъ не чуваше тѣзи викове, тъй като се бѣ поотдалечилъ съ своя щабъ малко по на страна и се намѣри на могилката почти до самото севастополско пристанище. Отъ висотата на хълма той ясно видѣ тъмносинитѣ води на голѣмото пристанище, видѣ една часть отъ флотата, великолѣпнитѣ докове и притаилитѣ се, като звѣръ въ дупка, брѣгови батареи. Малко по назадъ се виждаше сѣверната страна, съ нейната звѣздообразна крѣпость, а на югъ, задъ корабленната улица се виждаше и самъ Севастополъ, съ своитѣ улици, могилки, свѣтли здания и зелени куполи на църквитѣ. Нийдѣ не бѣше забѣлѣжено присѫтствие на русски войски. Лордъ Раглавъ окончателно рѣши да продължи своето флангово движение. Като испрѣвари своята пѣхота и артилерия и като остави по отстърна изгубилитѣ пѫтя английски хусари, Лордъ Рагланъ тръгна заедно съ свитата си по направление къмъ Мекензиевата горица по най-правия пѫть, като си въображаваше, че хусаритѣ сѫ го много напрѣдварили. По надалече се виждаше гора. Генералъ Ери помоли Раглана да му позволи да тръгне малко напрѣдъ и да види що става въ гората, тъй като отъ тамъ се носѣше шумъ отъ нѣкакви коля и викове. Подиръ нѣколко секунди, генералътъ спрѣ коня си и безъ да проговори нито дума, направи съ рѫка единъ многозначущъ жестъ. И имаше защо: като прѣмина една малка горица Ери изведнъжъ видѣ прѣдъ себе си единъ пощенски пѫтъ и на него, на едно растояние отъ ококо сто крачки, забѣлѣжи русски обозъ и при

него пѣхота въ странно облѣкло. Обоза бѣ спрѣлъ на едно мѣсто, а русскитѣ около него войници (това бѣше черноморския резервенъ баталионъ) се бѣхѫ расположили на зелената трѣва. Мнозина, както со види, сладко си спѣхѫ. Като се обърна назадъ, Ери видѣ, че подинъ неговитѣ стѫпки върви английската артилерия: шумътъ отъ колелетата ѝ трѣбваше скоро да събуди русскитѣ войници, които, ако почнехѫ да се залагатъ задъ храсталаци и дървета, леко можехѫ да избиѭтъ английскитѣ войници, що вървѣхѫ около топоветѣ.

Лордъ Рагланъ разбра мълчаливия жесть на генерала и съ половинъ гласъ заповѣда веднага да испратятъ за хусаритѣ, макъръ че, и незнаеше дѣ се намиратъ тѣ. Самичъкъ той и свитата му побързахѫ да слѣзѫтъ отъ коньетѣ си, тихичко ги отведохѫ малко по настрана и се спрѣхѫ, като се скрихѫ задъ дърветата. Русската пѣхота, както се види нищо не забѣлѣжи и продължаваше да си почива свободно.

Испратенитѣ отъ Лордъ Раглана офицери намѣрихѫ хусаритѣ, макаръ и не тѣзи, на които бѣше заповѣдано да вървѭтъ въ авангардъ. Най-послѣ и по една чиста случайность, пристигна и лордъ Люкянъ съ своитѣ хусари. Лордъ Рагланъ ядовито му каза: „вий закъснѣхте!“ Люкянъ не отговори нищо и припусна напрѣдъ.

Между това, ето що происхождаще въ тази часть отъ нашия обозъ, който биде по такъвъ начинъ настигнатъ отъ англичанитѣ.

Прѣди половинъ часъ отъ пристиганието на англичанитѣ, опашката на нашата колона се спрѣ на края на горицата, гдѣто устрои едно становище. Тукъ се намирахѫ парковитѣ кола, обозътъ на хусарския веймарски полкъ и колата на владимирцитѣ. Освѣнъ прислужницитѣ около колата, тукъ се намирахѫ още и черноморски пѣши казаци, инакъ наричани пластуни. Като се намирахѫ далеко отъ очитѣ на висшето началство, тъй като Меншиковъ съ своята свита се намираше въ това врѣме въ село Отаркьой, нашия ариергардъ слабо съблюдаваше прѣдписаната прѣдпазливость и я бѣ замѣнилъ съ чисто русското безгрижие. Като поставихѫ нѣколко пазачи, пластунитѣ прѣспокойно си лѣгнахѫ да спѧтъ, прислужницитѣ се распръснахѫ по хръсталака и

между колата и, даже бившиятъ тукъ артиллерийски капитанъ Кузовлевъ се бѣ расположилъ съ нѣколко младши офицери на трѣвата, гдѣто сѣднахѫ да си хапнатъ и пийнатъ. Като артиллеристъ, капитанъ Кузовлевъ малко приличаше на другаритѣ си, които изобщо се славѣхѫ въ цѣлата армия по своята порядъчность. Може би и капитанътъ имаше достойнства, но за съжаление тѣ се губѣхѫ прѣдъ неумѣреното поклонение на Бахуса, нѣщо за което ясно свидѣтелствуваше червения носъ на капитана и неговия дрезгавъ басъ, — нѣщо прилично на това, което нѣмцитѣ наричатъ „биренъ басъ", макаръ че Кузовлевъ не пиеше бира, а проста ракия.

И този пѫть Кузовлевъ не може да се стърпи и безъ да гледа на това, че външната температура напомнюваше повече месенъ юни, отколкото септемврий, той почна да хвърля чашка подиръ чашка подъ този прѣдлогъ, че е поистиналъ минѫлата нощь въ врѣме прѣминуваньето на рѣката. Единъ младичъкъ хусарски офицеръ, който прѣзъ всичкото врѣме се залисваше около обоза, се намѣри тоже въ числото на поканенитѣ на капитанската закуска, но се спрѣ на втората чаша.

— Ами вие, господинъ Корнетъ, защо тъй? продъдра Кузовлевъ: — посрамихте ме! И още сте хусаръ!

— Бога ми ви казвамъ, капитане, не могѫ, страшна горѣщина е.

— Е, е, сръбни третята, за компания! Господъ обича света троица!

— Ами знаете ли, господа, говорѣше единъ офицеръ. — казватъ тука се видѭтъ фарзани. Ако не бѣше това проклѣто тайно движение, много хубавъ ловъ можеше да удари човѣкъ! А сега, туку вижъ, ще долѣти нѣкакво си началство и ще почне да ни натяква, че сме се спрѣли тукъ да си похапнемъ.

— Та що, нима мислите, че миризътъ отъ нашитѣ ястия ще примами французитѣ? — каза другъ.

— Какъ, не, азъ мислѭ, че тѣ сѫ гладни като вълци. Нашитѣ казаци уловихѫ единъ татаринъ, който билъ по-рано побѣгналъ въ редоветѣ на съюзницитѣ. Говорѭтъ, че тѣ нѣматъ никакъвъ запасъ отъ храна.

— Ще краднѫтъ, безобразницитѣ!

— Ами чувахте ли, господа, каква история има нощесъ? каза единъ отъ офицеритѣ.

— Що е станало? въ единъ гласъ попитахѫ нѣколко гласове.

— Ето що: мене ми го распрява единъ полковий адютантъ, който не знаѭ защо дохожда при насъ, адютантъ, струва ми се отъ тарутинския полкъ. Слушайте, господа, това е много интересно!

Офицеритѣ се събрахѫ около расказвача.

— Видите ли, това е било миналата нощь. Единъ отъ баталионитѣ се расположилъ изъ хръсталацитѣ. Войницитѣ си спокойно спали. Наоколо пълна тишина, само се чувало блъсканието отъ страна на ковачитѣ. Внезапно отъ дѣсната страна на пѫтя, до рѣката се раздало едно жално пъшканье и плачь. Некои отъ войницитѣ се събудили и почнали да се ослушватъ. Подиръ това се събудили и офицеритѣ. Единъ войникъ тръгналъ задъ хръсталака — вижда единъ казакъ, който се промъква къмъ инкерманския мость. Казакътъ се очудилъ като видялъ свои и казва: „бѣгайте по-скоро, нашитѣ отсѫпихѫ, азъ търсихъ другаритѣ си и по пѫтя видяхъ французи. Като чулъ това, войникътъ тича право къмъ баталионния и казва: тъй и тъй ваше високо благородие....

— Почакайте, по какъвъ начинъ сѫ могли французитѣ да се намѣрѭтъ тамъ тъй скоро? — попита другъ офицеръ и, като посочи тихичко на капитанъ Кузовлева, прошепна: Я гледайте нашия капитанъ — хубавичко си е сръбналъ!

Но внезапно единъ отъ пластунитѣ извика, а подиръ това прислужницитѣ, които бѣхѫ около парковитѣ и офицерски коля се раздвижихѫ. Офицеритѣ тоже скокнахѫ и се уловихѫ за оръжията си. Нѣкой извика: „събудете заспалитѣ“ !!!“ „Взимайте пушкитѣ си, наредете се!“, викаше другъ. Капитанъ Кузовлевъ тоже стана и, като прошлеви нѣщо сѫщо се опита да ходи, но краката му почнахѫ да шарятъ нѣкакви си чудни фигури. Произлѣзе една обща безредица. Неочаквано изъ горицата излѣтяхѫ като привидения английскитѣ хусари и още нѣкакви си войници въ грамадни шапки отъ мечешка кожа.

— Неприятелътъ, неприятельтъ! викахѫ настигнатитѣ внезапно офицери и се затекохѫ къмъ колата си. Младото хусарче, което се бѣ забравило отъ страхъ, скочи на пър-

вата кола, кояго му се испрѣчи прѣдъ очитѣ и която бѣ впрегната съ три коня, като заповѣда на сѣдевшия въ нея войникъ да припуска колкото може по-силно.

Пристигналата английска артилерия пустна едно гюле което раздроби първата кола. Англичанитѣ, които се хвърлихѫ цѣла тълпа върху колата, сѣчехѫ безащитнитѣ прислужници и грабѣхѫ офицерскитѣ вѣщи. Пластунитѣ почнахѫ да стрѣлятъ, но като видяхѫ, че неприятельтъ е доста силенъ, распръснахѫ се по храсталацитѣ. Единъ само капитанъ Кузовлевъ, като видя, че краката го не слушатъ, покори се на участьта си и сѣдна на трѣвата, като чакаше англичанитѣ, които тържественно го хванахѫ подъ мишца и го поведохѫ кѫдѣ лордъ Раглана, който бѣше на сто крачки отъ това мѣсто. Лордъ Рагланъ, твърдѣ доволенъ отъ това, че войницитѣ му сѫ могли да взематъ въ плѣнъ единъ русски офицеръ, се обърна къмъ капитанина на французски езикъ: кой е той и съ коя часть отъ русската войска тѣ сѫ имали работа? Но щомъ като английскитѣ хусари що държѣхѫ капитана подъ рѫка го пустнахѫ, Кузовлевъ пакъ почувствува мѫка да спази равновѣсие, тръгна нѣколко крачки напрѣдъ, испопържа по русски и веднага подиръ това обясни по русски на Лордъ Раглана, че го обича отъ все сърдце и душа, като честенъ офицеръ.

Лордъ Рагланъ, който уважаваше въ лицето на всѣки офицеръ прѣди всичко единъ джентлименъ, не можи да прѣнесе това зрѣлище и като съ негодование се отвърна, тръгна понататъкъ.

Между това младичкото хусарче лѣтѣше като лудо съ своитѣ кола. Подиръ него гърмѣше колата на командира на веймарскитѣ хусари, а скоро ги настигна и една группа хусари, които тичахѫ съ отмѣрени крачки. Другитѣ кола, часть паднахѫ въ рѫцѣтѣ на неприятеля, часть бидохѫ испочупени отъ гюлета, а нѣкои полѣтяхѫ отъ височината въ долътъ, заедно съ коньетѣ. Хусарчето, слѣдъ което припускахѫ нѣколко войника бѣше най-напрѣдъ отъ всички, достигна до рѣката, и безъ да му мисли много, загази прѣзъ нея, дѣто за щастие водата едва бѣше до хълбоцитѣ на коньетѣ, сѣтнѣ излѣзе на брѣгътъ и като пролѣтя по такъвъ начинъ прѣзъ гори и прѣзъ долини, намѣри се тъкмо на могилката, дѣто бѣше поставена палатката на князь Меншикова. Безъ да за-

бѣлѣжи това, хусарчето припускаше понататъкъ и най-послѣ него на сила го спрѣхж. Той бѣше много уплашенъ и плахо се обърщаше и на лѣво и на дѣсно. Като се увѣри най-послѣ, че се намьра между свои, хусарчето извика:

— Е, слава Богу! Побѣгнахъ. Ама че бърза кола, генералскитѣ кола насмалко щѣхж да останатъ; но тия що останахж тамъ — пропаднахж: хората испосѣкохж, а колата испочупихж.

Князътъ на сила можа да разбере въ що се състои работата и заповѣда на Панаева да испита хусарчето подробно.

— Що се случи съ парковитѣ кола? попита Панаевъ, когато младия корнетъ си пододе на себе.

— Право да си кажж, не знамъ . . . Ние се спрѣхме да си отпочинемъ. Съ мене имаше дванадесеть души хусари. Внезапно върху насъ се хвърлятъ французи или англичани, незнаж, които бѣхж съ голѣми калпаци отъ мечешка кожа. Ний начаса търтихме да бѣгаме, натъкнахме се на парковитѣ кола; отъ тукъ, отъ тамъ, едвамъ можихме да излѣземъ на бѣлъ свѣтъ. Парковитѣ кола се натъркаляхж по пжтя; едва можихъ да спасыж двѣ офицерски коля.

— Чий?

— Една на полковия командиръ, другата моя; но и конетѣ добрѣ че излѣзохж силни.

— Ами хусаритѣ ви?

— Мнозина ли ви нападнахж? попита Меншиковъ, като навъси вѣжди.

— Право да си кажж, не знаж, ваша свѣтлость. Струва ми се не бѣхж много.

— Ами прикритието ви? Нали съ васъ имаше два топа?

— Та азъ се и не досѣтихъ ваша свѣтлость.

— Вървете си въ полка, каза князътъ.

Въ това врѣме прилѣтя и единъ великанъ коларъ отъ хусарския обозъ. Той бѣше единъ съ атлетическо тѣлосложение селянинъ. Като слезе отъ коня си, който едвамъ можеше да носи такъвъ ездачъ, колара започна да отговаря на зададенитѣ му отъ княза въпроси.

— Ехъ, добъръ бѣше коньтъ, каза той за начало.

— Слава богу побѣгнахъ. А ония що останахж тамъ господъ да имъ е на помощь.

— Мнозина ли убихж? попита князя.

— Какъ не! Като замахне и главата му се отърколи долу! пакъ замахне и ето ти Снефанъ пада на земята. За никого нѣма милость. Гледамъ тая работа не върви тъй: тогава скачамъ отъ колата долу, испрѣгамъ веднага коня, качвамъ му се и като го погнж — Англичанитѣ подирѣ ми бустъ, бустъ, бустъ! но види се куршумитѣ пролѣтяхж.

— Ами парковитѣ кола?

— Кой ги гледа тѣхъ. На никого пардонъ не казахж.

— Ами какъ можи да счупишъ окътъ, попита князьтъ. Както се вижда, ти си доста силенъ?

— Е, далъ ми Господъ тая дарба. Въ ядове го похванахъ и да разсъждамъ ли рѣкохъ, наблѣгнахъ на ока и той се счупи.

— Ами защо не зема ока та по главитѣ на французитѣ?

— Е, господине! страшно бѣше, много страшно, отговори юнака, трепна и завъртѣ глава.

— Е, ва̀ шапки, добави той, като пакъ посочи съ ржка.

— Та нима ти отъ шапкитѣ имъ се уплаши. Та ти, приятели, въ една ржка можешъ три такита шапки да хванешъ.

— Могж ами, какъ не! съгласи се и колара, като че пръвъ пжтъ разбра неоснователносьта на своя страхъ.

— Е, ами сетнѣ.

— Сетнѣ какво! каза юнака, този пжтъ посраменъ отъ собственния си страхъ и си отиде съ наведена глава.

Между това прилѣтя и командира на полка, полковникъ Хамратъ, кавалеръ на Георгиевский кръсть, когото насила разбудихж въ това врѣме, когато англичанитѣ почнахж да ограбватъ нашия обозъ.

— Що се е случило тамъ у васъ? попита го князь Меншиковъ, като помисли, че поне отъ него ще разбере сжщностьта на работата.

— Едвамъ можахъ да се отърва! съ отчаянъ гласъ отговори Хамратъ.

— Какъ? що?

— Ни конецъ не остана. Нѣма съ що да се прѣоблеча: само по една риза съмъ.

— Е, дяволъ да го земе, господинъ полковникъ, извика Панаевъ, който си много позволяваше въ присжствието на

благоволяющия къмъ него князь Меншиковъ. — Васъ ви питатъ за колата, а не за вѣщитѣ ви.

— Дванадесеть кола пропаднахѫ. Пъкъ и ние сами много испочупихме въ тази безредица. Казватъ много офицерски вѣщи ги нѣма никакви.

Дѣйствително излѣзе отъ послѣ, че цѣлия офицерски обозъ на Веймаркския полкъ е падналъ въ рѫцѣтѣ на Английскитѣ войници, които като дѣца се радвахѫ на плячката.

Меншиковъ испрати въ Севастополъ единъ отъ своитѣ щабни офицери — капитанъ Лебедевъ — да докара нови кола и да извѣсти за позицията на нашата армия.

V.

Отъ заранья въ Севастополъ на всѣкадѣ се забѣлѣзваше една трѣскава дѣятелность

Князъ Барятински, единъ отъ флагъ-офицеритѣ на Корнилова, се намираше на наблюдателния пунктъ отъ къмъ сѣверната страна на пристанището, заедно съ младия Мичманъ, князъ Ухтомски, който испълняваше при него ролята на сигналенъ офицеръ. Като поставихѫ флагъ-щоковетѣ, тѣ давахѫ сигнали за движенията на неприятеля. Жандаръ произеждаше сѫщо такива наблюдения и даваше сигнали отъ библиотеката.

Онези войници които работехѫ на южната отбранителна линия, пръвъ пѫть видѣхѫ единъ ездецъ въ сюртукъ и контръ-адмиралски еполети, въ панталони безъ ширити, който се бѣ нагърбилъ съ шита ека въ ризата си, излѣзла надъ шапката му; това бѣше назначения отъ Меншиковъ командиръ на цѣлата южна страна, а именно, вице адмиралъ Павелъ Степановичъ Нахимовъ. Той замисленно ездеше, съпровожданъ отъ единъ само адютантъ, Фелтхаузенъ. Тѣ разглеждахѫ укрѣпленията.

— Колко бихъ далъ да разбирамъ всичко, както Владимиръ Алексѣевичъ, — каза Нахимовъ: — гледамъ и, може би, не забѣлѣзвамъ най главното. Едно виждамъ, топове лежѫтъ на земята, както се вижда тука нови укрѣпления мислѭтъ да правѭтъ. Трѣбва да се попита Тотлебенъ:

неговата глава много сѣче. Е, прѣгледахме вече, стига толкова. Да вървимъ сега при генералъ Моллера.

Отидохѫ при Моллера, който официялно се считаше командиръ на войскитѣ въ Севастополъ подобно на Станюковича, който бѣше официялния командиръ на пристанището.

Старецътъ Моллеръ самъ бѣше уплашенъ. Той доста радосно прие Нахимова и искаше прѣди всичко да го нагости, но той рѣшително се отказа.

— По добрѣ кажете ми генерале, какъвъ планъ сте намислили за защита. Азъ нищо не знаѭ: негова свѣтлость съвсѣмъ не на мѣсто ме назначи. Да сѫ моряци, опрѣдѣлени да защищаватъ батерѣята, тогава съ удоволствие бихъ командувалъ. И запаса отъ барутъ и гюлета трѣбва да уголѣмимъ. А за прѣнасяние всичко това до батареята трѣбватъ кола, коне и волове. Молѭ ви распоредете се, щото жителитѣ на Севастополъ да ни доставятъ това въ единъ най кратъкъ срокъ.

— Но какъ да свършимъ всички тия работи ваше прѣвъсходителство, попита Моллеръ:—за такава реквизиция е необходимо пакъ да обявимъ града въ военно положение. Тъй е по закона. Ако искате могѫ да ви покажа статията на военнитѣ постановления.

— Кой ви гледа сега статии, съ нетърпение каза Нахимовъ. Работата не е сега въ това. Азъ знаѭ едно: намъ сѫ ни потрѣбни кола, та послѣ както искате,—военно положение или не.

— Би трѣбвало да се събере воененъ съвѣтъ, — каза Моллиръ. Ще повикамъ всички генерали, адмирали и началници на дистанциитѣ по отбранителната линия.

— Както обичате. На първо врѣме мене ми сѫ потрѣбни кола волове и коне — нѣщо, за което ви молѭ да обявите на всичкитѣ жители въ града.

— Но вий нѣма да откажете да дойдете на съвѣта, нали?

— Ще дода, ще дода, добродушно каза Нихимовъ. Но кола непременно да ми намѣрите.

Моллеръ обѣща и сѣдна да пише приказъ.

Военния съвѣтъ, на който присѫтствува и Нахимовъ, не трая дълго врѣме. Чекахѫ Корнилова, но той се не яви, тъй като бѣше много занятъ съ отбраната на повѣре-

ната му сѣверна страна. Безъ Корнилова въ съвѣта макаръ че имаше извѣстно въодушевление, но нѣмаше водитель. Всички говорихѫ, че трѣбва да се борѭтъ до послѣдня крайность, че сѫ необходими рѣшителни постъпки; но сериозни мѣрки никой не прѣдложи. Всички като че чакахѫ въ послѣднята минута да се яви единъ сѫщински распорѣдитель, който би размѣстилъ войскитѣ и би въодушевилъ гарнизона.

Между това на сѣверната страна кипеше работа. По распорѣждението на Корнилова прѣкарвахѫ отъ корабитѣ и фрегатитѣ бъчви за вода и провизии, а за прѣвръзването на раненитѣ докарвахѫ отъ всѣки корабъ по една бъчвица оцетъ, смѣсенъ съ вода: съ това първобитно срѣдство заменявахѫ съврѣменната намъ карболова кислота. На разни мѣста бѣхѫ устроени прѣвързочни пунктове. Параходитѣ бѣхѫ по такъвъ начинъ размѣстени, щото въ случай, ако неприятеля прѣвземеше сѣверното укрѣпление, тѣ можахѫ съ свойта стрѣлба да обѣзпечатъ отстѫплението на нашата армия. Като свърши тѣзи приготовления Корниловъ вече много по спокойно, отъ колкото напрѣдъ чакаше неприятеля.

— Сега, вече имамъ десетъ хиляди моряци, вземени отъ корабитѣ, говореше той на Тотлебена, като си хапна на бърже и отиде заедно съ него на наблюдателния пунктъ. — Укрѣпленията ни сѫ въ добро състояние не ли?

— О, разбира се — въ най-добро, говорѣше весело Тотлебенъ, като потриваше рѫцѣ. — Тотлебенъ всѣкога бѣше веселъ, макаръ, че по добрѣ отъ всички виждаше недостатъцитѣ на отбраната и тайно мислеше, че неприятеля безъ трудъ може да се вмъкне въ сѣверното укрѣпление и отъ тамъ да бомбардира цѣлия Севастополъ. Тази мисъль не прѣчеше на Тотлебена да подкарва работитѣ и съ своето весело добродушие отговаряше на въпроситѣ, предлагани отъ Корнилова.

— Ако армията испълни задачата си, надѣвамъ се да свършимъ работа: — жално е само, че неможемъ да разберемъ намѣренията на князь Меншикова. Отъ къмъ морето нис сме недосегаеми, особенно отъ тогава, отъ когато ний обърнахме прѣкрасното Севастополско пристанище на езеро. . .

Послѣднитѣ си думи Корниловъ произнесе съ леко трепереньe на гласа.

— Каква прѣстрѣлка имахте вчера? — попита Тотлебенъ.

— Азъ бѣхъ на южната страна и неможихъ да узная. — Волоховата кула води пристрѣлка съ десеть неприятелски параходи. Свърши се съ това, че нашитѣ гюлета летѣхѫ по далече отъ тѣхнитѣ и тѣ съ срамъ се оттеглихѫ.

Мичманъ князь Ухтомский, който даваше сигнали внезапно обяви, че изъ града даватъ сигналъ да се постави батареята за защита на Инкерманския мостъ, да се счупятъ другитѣ мостове и да се задръсти Черната рѣка, а сѫщо да се окрѣпи Малаховата могила и Киленбалката.

— Какво ли е това? — попита Корниловъ, като се спогледа съ Тотлебена. — Отъ кого ли е този сигналъ?

— Отъ вице адмиралъ Станюковича, по заповѣдьта на Негова Свѣтлость Князь Меншикова.

Тотлебенъ по молбата на Корнилова веднага отиде въ града да узнае подробно въ що се състои работата.

Като пристигна при библиотеката, дѣто бѣше негова флагъ офицеръ Жандъръ, други офицери и много други външни лица, Тотлебенъ видѣ една великолепна, но зловѣща гледка.

Пощенския пѫть, що се спускаше отъ Инкерманскитѣ висоти къмъ каменния кръчмарски мостъ на Черната рѣка бѣше почернелъ отъ неприятелски войски. Изъ Мекензиевата горица, като кървави пятна се виждахѫ червенитѣ английски мундири и хиляди щикове блестѣхѫ на слънцето; виждаше се, като че цѣлата гора се движи заедно съ неприятелскитѣ войски. Очевидно бѣше, че като е оставилъ мисъльта да атакува сѣверната страна, неприятеля е сторилъ намѣрение да тръгне по направление къмъ Балаклава и да се расположи на лагеръ на югъ отъ Севастополъ. Тотлебенъ много добрѣ знаеше състоянието на укрѣпленията на южната отбранителна линия. Той знаеше, че тѣзи укрѣпления сѫ до толкова напрѣднали, щото една силна армия скрита въ тѣхъ, би могла да даде отпоръ на неприятеля. Безъ армия, разбира се, тукъ нищо неможаше да се направи; но възможно бѣ да се убѣди Корниловъ, че трѣбва да примѣсти тукъ войскитѣ. Съобразителния умъ мъгновенно оцѣни грубата погрѣшка, която стори съюзната армия, като

се отказа да атакува Севастополъ отъ къмъ сѣверъ. Тотлебенъ прибърза при Корнилова за да сподѣли съ него впечатленията си.

Още прѣди Тотлебенъ да пристигне, Корниловъ испрати парахода „Владимиръ“ за да наблюдава неприятеля и да обстрѣлва моста прѣзъ Черната рѣка. Корниловъ се бѣ вече доста ободрилъ и развеселилъ. А подиръ разговора си съ Тотлебена почна да прави распореждания за прѣмѣстването на войскитѣ. Нахимовъ, обаче, като се научи за движението на неприятеля бѣше въ най мрачно расположение на духътъ си. Като видѣ, че опастностьта прѣмина отъ сѣверната страна на южната, Павелъ Степановичъ още повече почувствува тяжастьта на възложената му работа и вътрѣшно проклинаше князъ Меншикова.

Трѣбва да се забѣлѣжи, че единъ день прѣди това, когато всички мислѣхѫ, че неприятеля ще тръгне право отъ Балбекъ къмъ сѣверната страна и укрѣпление, Нахимовъ съ съгласието на Корнилова и другитѣ началници заповѣда да просѣчѫтъ по едно отверстие въ подводната часть на всички уцѣляли кораби и фрегати и да ги запушатъ съ голѣми тапи, тъй че въ случай на невъзможность да се държатъ, да потопѫтъ цѣлата флота въ половина часть отгорѣ. Сега подъ влиянието на завладѣлитѣ го мрачни мисли, Нахимовъ намисли още по-рѣшителни мѣрки. Той заповѣда да привържатъ къмъ корабитѣ голѣми сламени гушки и въ случай на крайность да ги запалѭтъ, само и само да ги не даджтъ въ ржцѣтѣ на неприятеля.

Късно вечерьта се върна Нахимовъ отъ отбранителната линия въ домътъ си, дѣто живѣеше като калугеръ съ единъ само вѣстовой. Тука Нахимовъ се бѣ отъ скоро прѣселилъ отъ своя корабъ.

Безъ да се съблече той полегна на канепето, но въ това врѣме внезапно видѣ прѣдъ прозорцитѣ хъвръчението на три ракети и подиръ тѣхъ чу три истрѣла отъ Николевската батарея — сигналъ за обща тревога.

Цѣлия гарнизонъ въ Севастополъ се стрѣстна отъ този сигналъ, подиръ който настана тишина. Всички се намирахѫ въ недоумѣние и се питахѫ единъ друдъ: дѣ е неприятеля? Дойде и Корниловъ отъ сѣверната страна, за да узнае въ що се състои работата. Скоро тя се разбра; излезе че ние сме

взели свои войници за неприятеля. Това бѣхѫ сѫщитѣ тѣзи войници отъ Тарутинския третъ баталионъ, който въ бързина бѣ оставенъ отъ Кирякова по срѣдъ пѫтя- Офицеритѣ отъ баталиона, като се събрахѫ въ морския клубъ, расказахѫ слѣдующето:

„Нашиятъ бталионъ се расположи вчера вечерь въ храсталака; войницитѣ спѣхѫ. Огньове не накладохме, понеже бѣше запретено. Всѣкой отъ насъ уморенъ полегна при съставенитѣ пушки. Еднитѣ само пазачи не спѣхѫ, които пазѣхѫ знамената, но и тѣ съ завистъ погледвахѫ къмъ другаритѣ си. Внезапно чуваме конски топотъ. Долята единъ казакъ и казва: бѣгайте, французи! Гледаме на далече нѣкакви си войници, които си пошѫтъ конетѣ. Скоро забѣлѣжихме че тѣ сѫ много повече отъ колкото нашитѣ, а гдѣ бѣхѫ другитѣ наши баталиони единъ само Аллахъ знаеше. Войницитѣ скочихѫ отъ съня си, сбъркахѫ се и почнахѫ бърже да се постройватъ. При излизанието на пѫтя, баталиона се накани да избѣгне, но нашия командиръ искочи напрѣдъ. Спрѣ съ сабята си прѣднитѣ редове; приведе въ редъ всичко и ни поведе напрѣдъ. Неприятельтъ мина покрай насъ безъ да ни забѣлѣжи. Нийде се не виждаше свѣтлина и ний почнахме полегка да настѫпваме. Съ насъ имаше четири топове и една часть отъ обоза. Когато се приближихме до града, ний запалихме факели, като мислѣхме, че ще ни познаѫтъ. Но тѣзи именно факели произведохѫ фалшивата тревога“.

Отъ отривиститѣ разговори съ офицеритѣ Нахимовъ окончателно се убѣди, че южната страна едва ли ще може да се защищава. Той се върна у дома си, но неможа да заспи. Рано на зараньта Павелъ Степановичъ отиде на своя корабъ „Дванадесеть Апостоли“.

— Да ми повикате писаритѣ отъ всичкитѣ кораби, каза Нахимовъ и макаръ че много не обичаше да пише, но съ собственната си рѫка написа слѣдния приказъ.

„Неприятеля настѫпва къмъ града, чийто гарнизонъ е много малъкъ; азъ се намирамъ въ необходимость да потопя корабитѣ отъ повѣренната ми ескадра, а командитѣ, които се числѫтъ къмъ тѣхъ, заедно съ абордажното орѫжие ще присъединѫ къмъ гарнизона. Азъ съмъ увѣренъ въ командиритѣ, въ офицеритѣ и въ командитѣ, че всѣкой отъ тѣхъ

ще се държи като герой. По тоя начинъ ще се съберемъ до три хиляди души, а сборния ни пунктъ нека бѫде прѣдъ театралната площадъ. Горното обявявамъ на ескадрата".

Като написа този приказъ Нахимовъ повика адютанта си Фелтхаузенъ и му каза ласкаво, почти на шега:

— Е, младий човѣче, намъ съ тебе сега ни остава единъ исходъ: да идемъ при батареитѣ и да откриемъ гърди. Ако ни убие гюле — хубаво; куршумъ ли ни прониже, и това не е лошо. Поне ще умрѣмъ като честни хора.

— Павелъ Степановичъ! съ васъ и да умрѣ човѣкъ не е страшно.

— Нà, четете що съмъ написалъ тукъ. Та и нѣма що много да се пише. Мислѭ, че съмъ исказалъ мислитѣ на всичкитѣ моряци.

— Павелъ Степановичъ! Корниловъ иде насамъ, каза единъ матросъ, като се приближи до него и сне шапката си.

— Да заповѣда. . . .

— А, ето и писаритѣ идатъ съ друга лодка. Корниловъ доде да обади на Нахимова, че е заповѣдалъ да прѣвозѭтъ на параходитѣ въ града отъ сѣверното пристанище единадесеть флотски баталиони. Нахимовъ покани Корнилова въ каютата си и, като останахѫ самички, каза:

— Владимиръ Алексѣевичъ, обичате ли мя?

— Та защо е тоя въпросъ, Павелъ Степановичъ. Насъ често сѫ се опитвали да ни скаратъ, но азъ всѣкога съмъ ви цѣнилъ и уважавалъ повече отъ всички.

— Кажете ми, като е тъй — нима като прѣкарвате единайсеть баталиона въ надѣжда, че като ги присъединимъ съ моитѣ моряци, ще запазимъ града?

— Да се гарантира неможе, отговори Корниловъ; но да се опитаме — длъжни сме. Ако бѣше князътъ на врѣме вдигналъ войскитѣ, то ний щѣхме да се удържимъ.

— Азъ не съмъ инжинеръ, и на суша нищо не разбирамъ, каза Нахимовъ; не единъ пѫть съмъ докладвалъ това на свѣтлейшия. Но колкото азъ разбирамъ, на една седемь километрова дистанция, която съставлява южната отбранителна линия, трѣбва да се мисли, че цѣлия мой гарнизонъ, заедно съ вашитѣ баталиони не ще могѫтъ да се удържѫтъ нито два часа противъ неприятеля. Това непрѣменно тъй ще излѣзе.

— Ако вие искате да узнаете моето откровенно мнѣние, каза Корниловъ, азъ сѫщото мислѭ. Нашата отбранителна линия е просѣчена съ дълбоки долове и има много подвали, гдѣто всичкото прѣпятствие се състои въ слабия артиллерийски огьнь и проститѣ землени насипи. У неприятеля, може да се мисли, че има поне до четиридесеть и петь хиляди души войска, а нашитѣ моряци, заедно съ резервитѣ сѫ едва петнадесеть хиляди. Въ случай на сериозно бомбардиране ний ще бѫдемъ смазани. Но Богъ е милостивъ и съюзницитѣ ще ги е страхъ да нападнатъ на южната страна, както се уплашихѫ да атакуватъ сѣверната. . . Тѣ ще по закѫснѣѭтъ, а ний до това врѣме ще се укрѣпимъ.

— Да се разчита на такова закѫсневане е лоша смѣтка, каза Нахимовъ. Единъ пѫть се излъгахме, втори пѫть да се не лъжемъ. Не! не съмъ съгласенъ съ васъ! Трѣбва да се биемъ, но съ пълна увѣренность, че всички ний ще загинемъ . . . . А сега прощавайте и ако съмъ ви нѣкога оскърбилъ, забравете.

Тѣ се пригърнахѫ и се цѣлунахѫ. Корниловъ си отидѣ. Павелъ Степановичъ заповѣда да повикатъ всичкитѣ мичмани отъ ескадрата си и съ тонъ, който не допуска възражение обяви, че е нарѣдилъ два условни знакове, единъ отъ които ще означава „да се потопѭтъ корабитѣ“ а другия „да се изгорѭтъ“.

Подиръ това той заповѣда веднага да съберѫтъ матроситѣ отъ неговата ескадра на площада прѣзъ вѣликолепното триетажно здание на морскитѣ казарми и да сформироватъ отъ командитѣ баталиони.

Като се раздѣли съ Нахимова, Корниловъ отидѣ у дома си и, като обсѫди положението на работитѣ, рѣши да свика воененъ съвѣтъ. Корниловъ распрати покани на Нахимова, Моллера и Тотлебена, когато внезапно при него се явихѫ съ донесение, че по заповѣдьта на Нахимова е потопенъ единъ транспортъ съ артилерийски принадлѣжности и два брандери.

— Що значи това? — попита Корниловъ: — съ каква цѣли? Защо?

— Та тѣ стоехѫ при Киленовата пролука, — каза испратениятъ офицеръ.

— Е, та що отъ това?

— Павелъ Степановичъ мисли, че като се намиратъ долу прѣдъ първия и втория бастионъ, тѣ вслучай на избухвание могжтъ да нанесжтъ врѣда на войницитѣ, що работятъ около топоветѣ.

— Дяволъ да го вземе това распорѣждание! Не може да бжде щото Павелъ Степановичъ да е заповѣдалъ това! Азъ знаж, че съ неговото име постоянно злоупотрѣбляватъ, а той, по своето добродушие си мълчи! като че не е могло да отсранятъ тѣзи кораби отъ пристанището! по тоя начинъ ние ще потопимъ всичкия си барутъ!

Корниловъ дълго врѣме не можи да се успокои и когато испратениятъ си отидѣ, той макъръ, че остана самъ въ стаята си, но пакъ продържи гласно:

— Жално, че тука нѣма единъ човѣкъ, който да се распорѣжда съ вичко! Много баби, килаво дѣте.

Скоро всичкитѣ поканени дойдохж. Освѣнъ висшитѣ началници, имаше и нѣколко флотски офицери, които додохж при Корнилова по друга работа. Корниловъ ги помоли да останатъ, като забѣлѣжи, че неправи своитѣ съвѣщания тайни, понеже въ всички има довѣрие.

— Азъ господа — каза старецътъ Моллеръ, като се обърна къмъ Корнилова, Нахимова и Тотлебена: — прѣди всичко съмъ длъженъ да заевж, че приехъ вашата покана не за да давамъ своитѣ съвѣти, макъръ че много желаж да бждж полезенъ. Азъ съмъ вече старъ и отпадналъ човѣкъ и ще си кажж по чиста съвѣсть, че съмъ дошелъ при васъ да се поучж.

Корниловъ почна съ въудушеление и убѣдително да развива своя планъ. Единъ Тотлебенъ сегизъ-тогизъ правѣше кратки, но свѣстни забѣлѣжки, но и той биде очуденъ, че Корниловъ, по професия моряк, но исказва такъво дълбоко познание на работата. Нахимовъ слуша, слуша, па най-послѣ каза, като че улучи тайната мисъль на Корнилова:

— А азъ ето какво ще прѣдложж: — при отсжтствие на едно главно началство, да си изберемъ самички начальникъ и мислж, не никому нѣма да бжде въ ущърбъ, ако азъ прѣдложж да се покоровяме въ всичко на Владимира Алексѣевича.

Корниловъ се смути.

— Но мене ми е неловко, — каза той — и вий, и генералъ Моллеръ сте по-старши отъ мене.

— Какво ти старшинство сега! Повече отъ насъ разбирате, ето ви избора. Не е сега за старшинство работата. Ако напримѣръ, генералъ Моллеръ се намѣреше въ моя корабъ, азъ щѣхъ да прѣдпочетѫ прѣдъ него, ето този мичманъ, — каза Нахимовъ, като посочи едного отъ моряцитѣ, който се зачерви като ракъ при този комплиментъ. Генералъ Моллеръ като чу името си, подстана, но когато Нахимовъ свърши думата си, той смутенъ отъ неговитѣ думи, пакъ сѣдна на мѣстото си.

На Корниловъ стана мѫчно за стареца, който до сега положително въ нищо не бѣ проявилъ своята дѣятелность, но който при все това биде докаченъ отъ думитѣ на Нахимова. Но не бѣше врѣме да се спира човѣкъ на чувството на жалость и Корниловъ каза:

— Всичко това е хубаво, Павелъ Степановичъ, и дѣйствително двѣ трети отъ гарнизона сѫ моряци, които сѫ привикнали къмъ мене повече, отъ колкото къмъ сухопѫтното началство. Но какъ ще бѫде съ останалитѣ? Сухопѫтнитѣ войски не сѫ длъжни да се покоряватъ на моето началствуванье.

— Това е право, — каза Моллеръ: — но въ закона има единъ параграфъ, който ни позволява да отстранимъ тази спънка. Азъ прѣдлагамъ да се издаде приказъ, щото вий, Владимиръ Алексѣевичъ, да поемете длъжностьта началникъ щаба на всичкитѣ войски, които стоѭтъ въ Севастополъ. Тогава всичката войска ще ви бѫде непосрѣдственно подчинена вамъ.

— Ето тъй е добрѣ, — каза Нахимовъ. Споредъ мене назначете Владимира Алексѣевича за какъвъ искате, макъръ архиерей го направете, но само него да го слушаме. Ние съ васъ, генерале, би трѣбвало да пасуваме, отъ насъ и добри редови войници ставатъ.

Моллеръ още тука написа единъ приказъ и го подписа — за новото назначение на Корнилова. Корниловъ почна да съставя диспозиция на войскитѣ и почна гласно да чете черновката, когато внезапно се яви контръ-адмиралъ Вукотичъ 1-ий.

— Азъ идж съ извѣстие при васъ Владимиръ Алексѣевичъ. Тъкмо тука е и Павелъ Степановичъ. Извѣстието е отъ скърбенъ характеръ, но е испълнена една заповѣдь и повече нищо.

— Що има? попита Корниловъ.

— Кораба „Ростиславъ" е потопенъ.. т. е. започнахж потопването, а сега вѣроятно сж свършили работа.

— Какъ! Кой ви заповѣда! — извика Корниловъ.

— Кой заповѣда ли? Заповѣда негово прѣвъсходителство Павелъ Степановичъ Нахимовъ. Намъ ни биде даденъ сигналъ отъ кораба „Дванадесетъ Апостоли".

— Това е недоразумение, азъ сега ще оправя тази работа — извика Нахимовъ, който наистина бѣ далъ заповѣдъ да захванатъ потопването. Той полѣтѣ къмъ вратата и прѣди да можи Корниловъ да го задържи, изчезна.

— Що за безобразие! — каза Корниловъ, безъ да се стеснява отъ присжтствието на другитѣ. — Лейтенантъ Жандръ, приближете се насамъ!

Флангъ-офицерътъ Жандръ се приближи.

— Вървете веднага при всичкитѣ командири на корабитѣ, — каза Корниловъ — и имъ кажете, че ако макъръ една подводна тапа бжде извадена безъ *моята* заповѣдь, то признавамъ такъвъ командиръ на корабъ за държавенъ прѣстжпникъ и въ железа ще го испратя на императора!

Това биде казано съ енергия и всички присжтствующи разбрахж, че Корниловъ не говорѣше празни фрази и че той ще умѣе да се въсползува отъ властьта, доброволно дадена нему отъ другитѣ началници.

Жандръ веднага трьгна къмъ „Ростиславъ", който вече бѣше почналъ да потжва въ водата и подиръ това той отидѣ и на другитѣ кораби. Само при Нахимова той се не рѣши да отидѣ.

Като остана съ Тотлебена, Корниловъ каза:

— Вий знаете състоянието на работитѣ на южната страна по-добрѣ отъ мене. Кажете ми, дѣ виждате, че е потрѣбна най-усилена работа? Трѣбва да удвоимъ енергията си — азъ ще извикамъ на работа не само моряцитѣ и войницитѣ, но и граждани, селени, даже и арестантитѣ.

— По мое мнѣние, — отговори Тотлебенъ, — най-добрѣ и най-пълно отъ всички други е въоруженъ шестия бастионъ. Валътъ на петия бастионъ е много низъкъ. Ровътъ на четвъртия бастионъ е току що захванатъ, барутнитѣ мазета не сѫ добрѣ направени, всичкитѣ батареи камъ истокъ отъ южното пристанище не сѫ свързани между себе си и самата мѣстность прѣдставлява нѣколко слабо защищавани подводи. Въуружението на Малаховата кула е сѫщо тъй неудовлетворително и тя не прѣдставлява едно достатъчно прѣпятствие за неприятеля, който можи да завладѣе тъй наричанитѣ непристѫпни алмински висоти.

— Даже свѣтлейшиятъ разбра това, — каза Корниловъ. — Алминския урокъ не замина за него напразно и както знаете, той на сутринята ни испроводи заповѣдъ да укрѣпляваме Малаховата могила. Интересно е да се знае дѣ се намира сега князътъ. За него се пускатъ най-противоположни слухове. Излизаше, че на Мекендзевата гора е ималъ бой са неприятеля, а сега увѣряватъ, че той окончателно ни оставя и се ретирува къмъ Бахчисарай.

— Най-скрьбното е, — забѣлѣжи Тотлебенъ: — че както се види пѫтя на княза отъ къмъ насъ е отрезанъ. Прѣди единъ часъ адмиралъ Станюковичъ испрати при княза единъ куриеръ, но послѣдниятъ не намѣрилъ главната квартира и се върна съ извѣстие, че неприятелтъ е взелъ една часть отъ обоза на нашата армия, чиито пѫтъ отрѣзалъ отъ къмъ града.

— Слушахъ за това, нетърпеливо каза Корниловъ: — Ако излѣзе истина това и ако княза не е ударилъ неприятеля въ тилъ, а сѣди подъ Бахчисарай, то ний не ще можемъ да се удържимъ. . . . Но ний сме длъжни да испълнимъ дълга си. . . . Ето и другаритѣ ви, сега ще обсѫдимъ всичко.

Влѣзохѫ двама инжинери, за които бѣ проводилъ Корниловъ.

— Съставете една ведомость, — каза Корниловъ като се обърна къмъ Тотлебена: — какви срѣдства сѫ ни потрѣбни за успѣха на работата—и срѣдствата ще се явѫтъ. Що нѣма въ пристанището, ще ни го даджтъ доковетѣ, а що не може да се свърши съ доковетѣ, ще ни го испълни инжинерната команда. Питайте, искайте ако ви сѫ потрѣбни

орждия, искайте орждия, съ една дума ни най-малко се не стеснявайте. Диспозицията на войскитѣ азъ вече намислихъ. Резервнитѣ войници ще поставимъ задъ отбранителната стѣна, а матроситѣ, като по-развити, ще ги употрѣбимъ за защита на клисуритѣ и пролукитѣ. Малоховата могила азъ възложихъ на Владимиръ Ивановича Истоминъ. Ще се държимъ, господа. Слава голѣма ще сдобиемъ, ако можемъ да устоимъ— а ако ли не . . . помните ли — учили сме нѣйде въ историята — че мрътвитѣ нѣматъ срамъ. . . Тази вечерь пакъ ви молѫ да заповѣдате у дома за окончателно распрѣдѣление на ролитѣ и позициитѣ.

Полека-лека разотидохѫ се всички, а Корниловъ заповѣда да му стъкмятъ коня и се накани да обиколи укрѣпленията, но въ това врѣме при него влѣзе единъ отъ корабнитѣ капитани.

— Азъ съмъ дошелъ да попитамъ за распореждението на ваше прѣвъсходителство, — каза той съ официаленъ тонъ: — Командирътъ на пристанището, съ съгласието на Павелъ Степановичъ ми дадохѫ заповѣдь да потопя въ пристанището барутя отъ главната мааза, която е въ Георгиевската клисура.

— Какъ, — извика Корниловъ: — та тѣ всички сѫ полудѣли! и вие потопихте ли го?!

— Не! По нѣманье срѣдства.

— Слава тебе, господи! За бога, нищо не си Позволявайте да потопвате, нито едно зрънце, безъ моя заповѣдъ! Да се потопи тридесетъ хиляди пуда барутъ, почти цѣлия ни запасъ! Да се очисти мааза та е необходимо, но молѫ и заповѣдвамъ да се не загуби нито единъ фунтъ и да се прѣкара всичкия този запасъ на нѣкой транспортъ.

Корниловъ отидѣ да прѣглежда укрѣпленията и се върна въ кѫщи късно вечерьта, съвършенно убитъ нравственно и физически. Той едвамъ има сила да напише нѣколко реда на жена си.

VI.

Даже хората, които отблизо познавахѫ Корнилова се удивлявахѫ на промѣната въ негова характеръ: а още по

силно бѣше впечатлението, което той произвеждаше на хората, привикнали да го гледатъ отъ далече и да сѫдѭтъ за него по слухове.

Като стана пъленъ распоредитель въ Севастополь, Корниловъ като че порастна на една педя още. Походката му стана още по-твърда, отколкото обикновенно, гѫрдитѣ си почна още по да исправя, а гласътъ му се обърна на още по повелителенъ. Всички чувствувахѫ, че намѣрихѫ най-послѣ, човѣка, когото търсѣхѫ и комуто трѣбва да се покоряватъ, като оставатъ на страна всѣкакви смѣтки и дребнави самолюбия. Прѣжнитѣ противници и завистници на Корнилова, часть се сложихѫ и млъкнахѫ, а другата часть сами бързахѫ при него за заповѣди що да вършѫтъ.

Историческитѣ ли условия, при които се е слагалъ характера на руссина, или критическото положение, въ което се намираше градътъ, а може би и двѣтѣ тѣзи причини подѣйствуахѫ същеврѣменно, тъй щото на севастополци бѣ потрѣбенъ човѣкъ, комуто тѣ би могли да се покланятъ, като на кумиръ. Корниловъ бѣше тъкмо за тази роля човѣкъ. Въ паметнитѣ за севастополци дни, когато Меншиковъ съ своята армия правѣше своитѣ стратегически движения, и бездѣйствуваше въ Бахчисарай, когато цѣлото началство изгуби глава и понѣкога даваше най-безмислени заповѣди, необходимъ бѣше единъ човѣкъ, който като раздѣляше въ глѫбинитѣ на душата си общия страхъ и опасения, можеше сѫщезрѣменно да покаже на другитѣ, че той е увѣренъ въ своитѣ сили. Такъвъ човѣкъ бѣше именно Корниловъ. Като прѣмина нощьта въ мѫчителни мисли за бѫдѫщето на Севастополъ и Руссия, той на заранья почна да обмислюва срѣдствата какъ да ободри защитницитѣ на градътъ. Като повика вѣстовоя си той му поиска своята блѣстяща генералска парадна форма и заповѣда да свикатъ цѣлата му многочисленна свита. По распорежданието на Корнилова биде устроенъ единъ кръстенъ ходъ по южната отбранителна линия. Войскитѣ бѣхя поставени на своитѣ боеви позиции: нѣкои баталиони бѣхѫ распръстнати въ цѣпь покрай степитѣ, други събрани въ ротни колонни и колонни за атака. Духовенството съ хоругви икони и кръстеве, извършваше кръсния ходъ, по дистанциитѣ бидохѫ извършени молебени и поръсихѫ войницитѣ съ свѣтена вода. Корниловъ правеше смотъръ на вой-

скитѣ и на всѣкждѣ произнасяше кратки рѣчи. Съ армейскитѣ части Корниловъ не бѣ привикналъ да говори и рѣчьта му тамъ не излѣзе толкова добра. На армейскитѣ баталиони той каза: „Вашето дѣло отначало ще избие оржжието изъ ржцѣтѣ на неприятеля, а ако той помисли да се хвърли върку батериитѣ, то приемайте го по русски. Тукъ е вече извѣстно какъ трѣбва да се работи — съ щикъ". Като минуваше покрай матроситѣ на 38 и 41 екипажъ, Корниловъ просто каза: „познавамъ ви като юнаци, а на юнаци не трѣбва много да се говори". Подиръ това, като се обърна къмъ всички въобще, той каза като напрѣгна всичкитѣ сили на дробоветѣ си: „Помнете, че не трѣбва да се отстжпва! Нека музикантитѣ забравятъ да свирѫтъ ретирада! — ако азъ самичъкъ заповѣдамъ да отстжпите, заколете ме!"

— Ето това е, братя, генералъ! — като ти каже дума, отъ единъ километъръ ще я чуешъ, — това е началникъ, а не като онзи дяволъ! — говорѣхж войницитѣ, като сравнявахж Корнилова и Меншикова, когото за неговата мрачность и неумѣние да говори, въ войската го бѣхж нарѣкли съ лошавото име дяволъ.

Меншиковъ често се оправдаваше за своитѣ обноски съ войницитѣ, като говорѣше, че не може да търпи никаква театралность. Корниловъ, съмнѣние нѣма, бѣше до нейде театраленъ, ако може съ тази дума да се нарѣче умѣнието да възбужда въ другитѣ въодушевление и мжжество, даже-тогава, когато самичъкъ съзнаваше, че работата е почти изгубена. Корниловъ хубаво знаеше, че безъ извѣстни външни приьоми, безъ извѣстно актьорство, което изискува особенно искуство и талантъ, не може да се влияе на маситѣ и да се покоряватъ сърдцата на хората. Дѣйствително въ тѣзи дни всички почнахж да гледатъ на Корнилова като на единъ вдъхновенъ човѣкъ, и ако той бѣше нейдѣ на истокъ, него бихж го провъзгласили за пророкъ. Даже англичанитѣ, които впослѣдствие гледахж въ далекогледнитѣ тръби къмъ нашитѣ укрѣпления, като виждахж постоянно единъ и сжщъ всадникъ, който ѣздеше съ откопчанъ шинелъ покрай отбранителната линия — сравнявахж Корнилова съ „единъ бедуинъ, който лети изъ пустинята", — сравнение, което едва ли е сполучливо, но което показва, че самия неприятель окржжаваше Корнилова съ единъ поетически ореолъ.

Като чуваше виковетѣ на войницитѣ: „ще се мжчимъ да оправдаемъ довѣрието ви, ваше прѣвъсходителство“ и „ще умрѣмъ за родното ни мѣсто, Владимиръ Алексѣевичъ“, Корниловъ прѣгледа боевитѣ позиции, направи малко измѣнения и се поразговори на Малоховата могила съ Истомина. Тука като и всѣкждѣ кипѣше работа: укрѣпленията растѣхж, като по силата на нѣкое вълшебство. Но ако нѣкой можеше да надникне тази вечерь въ дневника на Корнилова, то щѣше да се убѣди, че като въудушевляваше другитѣ, самъ Корниловъ далеко не хранеше розови надѣжди. Той знаеше, че неприятелски кавалерийски разѣзди още отъ зараньта се показахж на осемь километра отъ Симферополското шосе. Придвечерь, аванпоститѣ на съюзницитѣ се утвърдихж надъ колибата Сарандинаки. Неприятелскитѣ кораби лѣжехж въ Балаклава и въ Херсонескитѣ заливи, испращахж ладийки къмъ морския знакъ и запалихж прѣзъ нощьта морския фенеръ. „Що може да се очеква, освѣнъ позоръ, съ една шепа войници, пишеше Корниловъ въ своя дневникъ. — Ако знаехъ, че ще се случи това, то разбира се, никога не щѣхъ да се съглася да потопимъ корабитѣ, а щѣхъ да излѣза срѣщу двойния на брой неприятель... Прѣглеждахъ укрѣпленията... Отъ матроситѣ, четири баталиона сж упражнени добрѣ, а останалитѣ сж и лошаво въоружени и лошаво упражнени. Но стане, каквото стане — други нѣма. За да се усилимъ що годѣ, ще сформируваме още една команда отъ обознитѣ войници. Може би утрѣ историята да се захване. Ще се биемъ отколкото може повече, но едва ли и това ще помогне. Корабитѣ и всички гемии сж готови за потопване; нека поне имъ останатъ едни развалини!“

VII.

Работа на батериитѣ кипѣше деня и нощя. Отъ корабитѣ возѣхж тука топове и артилерийски принадлѣжности; отъ пристанището почнахж да спускатъ чували, желѣзни бъчви за вода, инструменти, даже гвоздеи; всичкитѣ срѣдства на градътъ бидохж употрѣбени за усилванье на отбра-

ната: частни кола возѣхѫ артилерийски принадлежности и материали, отъ жителитѣ на Севастополъ биде образувана милиция за разни караули, и мѫже и жени дохождахѫ доброволно да работѭтъ на батериитѣ. Даже арестантитѣ се помолихѫ да ги употребѭтъ въ работа. Като се научи за това, Корниловъ се лично яви прѣдъ тѣхъ и имъ каза, че тѣ могѫтъ да загладятъ вината си, заповѣда да освободятъ всички, безъ да исключи и окованитѣ въ вериги. Цѣлия градъ взе военевъ видъ, работата вървѣше весело, безъ ни най-малко принуждение. Кой имаше конь, самъ го даваше на бастионитѣ да вози всевъзможни материали и пръсть. Дѣца влачехѫ лопати, жени и момичета носѣхѫ вода и храна. Всѣкждѣ носѣхѫ и возехѫ дървета и дъски. Почти всички полкове бидохѫ въоружени съ лопати, кирничи и мотики. Работници влечехѫ пръсть съ кошове, въ чували и въ политѣ на шинелитѣ си. Нѣкои отъ жителитѣ събирахѫ покѫщнината си и се прѣнасяхѫ отъ южната страна на сѣвернатa, други съ тѫга на сърдце се тътрѣхѫ по улицитѣ, но повечето вървѣхѫ къмъ бастионитѣ, макаръ и отъ любопитство. Мнозина си бѣхѫ взели далекогледни тръби и беспокойно поглеждахѫ отъ библиотеката и отъ другитѣ високи мѣста въ града, къмъ неприятелскитѣ позиции.

Ако се върви по възвишенностьта отъ театралната площадь, дѣто върви балаклавския пѫть, налѣво ще остане могилката, дѣто се възвишаваше четвъртия бастионъ; на дѣсно, отъ къмъ гробищата, — бѣше отбранителната казарма на петия бастионъ. Тази казарма бѣше една отъ най-рано укрѣпинитѣ въ Севастополъ.

Въ врѣме на боя при рѣка Алма, това укрѣпление се не отличаваше до толкова съ грозенъ видъ. Казармата малко се различаваше отъ една обикновенна мирна казарма, само южния катъ на нейния полукрѫженъ изстѫкъ бѣше въоруженъ съ три топове, освѣнъ това и на върхътъ, задъ каменитѣ, неомазани стѣни се намирахѫ петь дълги чугуневи топа отъ дванадесеть фунтовъ калибръ, които дѣйствувахѫ прѣзъ амбразуритѣ по расходящитѣ се радиуси. Артилериститѣ сѫщо не бѣхѫ отъ най-добритѣ. Командата се състоеше, въ буквалната смисъль на думата, отъ сбирщина — повечето писари, музиканти, вахтери и кантонисти отъ морското вѣдомство. Батарейниятъ командиръ ежедневно ги

обучаваше на артилерийска стрѣлба. И войницитѣ излѣзохѫ толкова разбрани, щото самъ Нахимовъ, който не бѣ толкова щедъръ на похвали, погледа какъ стрѣлятъ и каза: — „нищо, хубаво е тъй!“

Живота на батарейтѣ отъ начало се разнообрази съ честитѣ отбивания въ градътъ, но подиръ алминското сражение и подиръ потопванието на корабитѣ, на отбранителната казарма закипѣ работа. Заповѣдано биде да правѭтъ дървени щитове за запазванье войницитѣ отъ стрѣлковитѣ куршуми: чакахѫ бомбардиранье. На 11 Септемврий на всички биде заповѣдано да нощуватъ на батериитѣ. Захвана се една сѫщинска батарейна служба.

Батарейниятъ командиръ получи заповѣдь да не пуща никого прѣзъ казармата. И той се распорѣди да затворятъ вратата, да поставятъ пазачъ и да не пущатъ никого.

Стъмни се. Батарейниятъ командиръ, уморенъ отъ дневнитѣ грижи, полегна да поспи, но внезапно на вратата му почнахѫ силно да чукатъ.

— Кой е тамъ? — сърдито попита той.

— Азъ съмъ, ваше благородие, — чу се гласа на вѣстовоя.

— Що искашъ?

— Пазачътъ не пуска единъ офицеръ, а той се кара.

— Върви, говедо! и питай пазача, кой чука...

Излѣзе, че е дошълъ единъ адютантъ, испроводенъ отъ началника на дистанцията. Батарейниятъ командиръ съ разшѭтан, като изпсува втори пѫть вѣстовоя, заповѣда да помолѭтъ адютанта да влѣзе. Адютанта влѣзе и каза сърдито:

— Какъвъ е този редъ у васъ! Мене ме испратихѫ съ една бърза заповѣдь, а вие ме не пускате...

— Извинете, бога ми не съмъ знаялъ, че сте вий.... Азъ испсувахъ тѣзи подлеци..., оправдаваше се батарейниятъ командиръ.

— Готова ли ви е батареята?

— Какъ може да бѫде готова? нали виждате всичкитѣ батареи сѫ натрупани съ щитове... не разбирамъ за кой дяволъ съ тѣзи щитове! отъ стрѣлковитѣ куршуми иди-доди, но първото гюлле ще ги направи на парчета...

— Това не е моя работа, — каза адютантътъ: — азъ съмъ испратенъ да ви кажѫ, че неприятелътъ иде!

ната: частни кола возѣхѫ артилерийски принадлежности и материали, отъ жителитѣ на Севастополъ биде образувана милиция за разни караули, и мѫже и жени дохождахѫ доброволно да работѭтъ на батериитѣ. Даже арестантитѣ се помолихѫ да ги употребятъ въ работа. Като се научи за това, Корниловъ се лично яви прѣдъ тѣхъ и имъ каза, че тѣ могѫтъ да загладятъ вината си, заповѣда да освободятъ всички, безъ да исключи и окованитѣ въ вериги. Цѣлия градъ взе военен видъ, работата вървѣше весело, безъ ни най-малко принуждение. Кой имаше конь, самъ го даваше на бастионитѣ да вози всевъзможни материали и пръсть. Дѣца влачехѫ лопати, жени и момичета носѣхѫ вода и храна. Всѣкждѣ носѣхѫ и возехѫ дървета и дъски. Почти всички полкове бидохѫ въоружени съ лопати, кирничи и мотики. Работници влечехѫ прьсть съ кошове, въ чували и въ политѣ на шинелитѣ си. Нѣкои отъ жителитѣ събирахѫ покѫщнината си и се прѣнасяхѫ отъ южната страна на сѣвернатa, други съ тѫга на сърдце се тътрѣхѫ по улицитѣ, но повечето вървѣхѫ къмъ бастионитѣ, макаръ и отъ любопитство. Мнозина си бѣхѫ взели далекогледни тржби и беспокойно поглеждахѫ отъ библиотеката и отъ другитѣ високи мѣста въ града, къмъ неприятелскитѣ позиции.

Ако се върви по възвишенностьта отъ театралната площадь, дѣто върви балаклавския пѫть, налѣво ще остане могилката, дѣто се възвишаваше четвъртия бастионъ; на дѣсно, отъ къмъ гробищата, — бѣше отбранителната казарма на петия бастионъ. Тази казарма бѣше една отъ най-рано укрѣпинитѣ въ Севастополъ.

Въ врѣме на боя при рѣка Алма, това укрѣпление се не отличаваше до толкова съ грозенъ видъ. Казармата малко се различаваше отъ една обикновенна мирна казарма, само южния катъ на нейния полукржженъ изстѫкъ бѣше въоруженъ съ три топове, освѣнъ това и на върхътъ, задъ каменитѣ, неомазани стѣни се намирахѫ петь дълги чугунени топа отъ дванадесеть фунтовъ калибръ, които дѣйствуваха прѣзъ амбразуритѣ по расходящитѣ се радиуси. Артилериститѣ сѫщо не бѣхѫ отъ най-добритѣ. Командата се [illegible] еше, въ буквалната смисъль на думата, отъ сби[illegible] повечето писари, музиканти, вахтери и кантонист[illegible] ското вѣдомство. Батарейнитъ командиръ е[illegible]

обучаваше на артилерийска стрѣлба. И войницитѣ излѣзохѫ толкова разбрани, щото самъ Нахимовъ, който не бѣ толкова щедъръ на похвали, погледа какъ стрѣлятъ и каза: — „нищо, хубаво е тъй!“

Живота на батарейтѣ отъ начало се разнообрази съ честитѣ отбивания въ градътъ, но подиръ алминското сражение и подиръ потопването на корабитѣ, на отбранителната казарма закипѣ работа. Заповѣдано биде да правѭтъ дървени щитове за запазванье войницитѣ отъ стрѣлковитѣ куршуми: чакахѫ бомбардиранье. На 11 Септемврий на всички биде заповѣдано да нощуватъ на батериитѣ. Захвана се една сѫщинска батарейна служба.

Батарейниятъ командиръ получи заповѣдь да не пуща никого прѣзъ казармата. И той се распорѣди да затворятъ вратата, да поставятъ пазачъ и да не пущатъ никого.

Стъмни се. Батарейниятъ командиръ, уморенъ отъ дневнитѣ грижи, полегна да поспи, но внезапно на вратата му почнахѫ силно да чукатъ.

— Кой е тамъ? — сърдито попита той.

— Азъ съмъ, ваше благородие, — чу се гласа на вѣстовоя.

— Що искашъ?

— Пазачътъ не пуска единъ офицеръ, а той се кара.

— Върви, говедо! и питай пазача, кой чука...

Излѣзе, че е дошълъ единъ адютантъ, испроводенъ отъ началника на дистанцията. Батарейниятъ командиръ съ разшѫтан, като изпсува втори пѫть вѣстовоя, заповѣда да помолѭтъ адютанта да влѣзе. Адютанта влѣзе и каза сърдито:

— Какъвъ е този редъ у васъ! Мене ме испратихѫ съ една бърза заповѣдь, а вие ме не пускате...

— Извинете, бога ми не съмъ знаялъ, че сте вий.... Азъ испсувахъ тѣзи подлеци..., оправдаваше се батарейниятъ командиръ.

— Готова ли ви е батареята?

— Какъ мо[illegible] да бѫде готова? нали виждате всичкитѣ батареи сѫ нат[illegible] зве... не разбирамъ [illegible] дяволъ е[illegible] рѣлковитѣ куршуми [illegible], но изпр[illegible] на парчета...

[illegible] каза адютантъ: —

[illegible] иде!

бота, понеже се научихж че тѣхнитѣ клѣтки, по всѣка вѣроятность, най-напрѣдъ щѣхж да бждатъ изложени на неприятелския огънъ. Тукъ се намирахж добрѣ познатитѣ на севастополскитѣ юнкери и млади офицери, разни Дунки и Танки, имаше и моми отъ най-ефтинъ сортъ, които се познавахж само съ войницитѣ и матроситѣ. Тѣзи обикновенни дѣвици работѣхж по живо и се подсмивахж на бѣлоржчнитѣ „дами“.

— Е, госпожице, — говорѣше исконтениятъ щабенъ писарь, на една отъ приличнитѣ дѣвици, която заминуваше покрай него — не искате ли да паднете въ ржцѣтѣ на французитѣ? Защото тѣ, казватъ, били много интересни кавалери. Дали ваша милостъ би позволили на французина да ви цѣлуне въ сладкитѣ устенца?

— Азъ бихъ му издраскала очитѣ, — отговори нощната фея, като продължаваше работата си.

Тя, видѣше се, че е уморена, понеже цѣла се заливаше въ потъ и тежко дишаше.

— Какъ така! Има много да чакатъ, проклѣтитѣ, до гдѣ се рѣшиме да ги цѣлуваме! — потвърди друга фея, на видъ по-проста и съ единъ дрезгавъ, пиянски гласъ: — вима сме вие еврейки или татарки? На нашитѣ шии кръсть виси! Да се цѣлуваме съ французи! Гледай, дявола ниеденъ, що е измислилъ.

Тя даже плюна и съ ожесточение тръшна лопатата на земята.

И тази батарея, работена отъ женски ржцѣ, биде нарѣчена: „Моминска батарея“. *)

VIII.

Укрѣпленията на Севастополъ постепенно вземахж сѐ по-грозенъ видъ. Всѣка минута чакахж бомбардиранье, и

*) Историята обича екцентричнитѣ нѣща. Тя е спазила за „Моминската батарея“ въспоминание за работата на десетина паднали жени: но нѣма название на нѣкоя батарея, което би служило за едно спомнюванье работата на стотини матроски жени и дъщери, които помагахж за много батареи — да се съграждатъ.

нашитѣ работи бѣхѫ приравнени не толкова къмъ една правилна обсада, отъ колкото къмъ отбиванье на бомбардирнитѣ колонни. Думитѣ „бомбардиранье“, „градъ отъ картечъ“ и „ударъ на щикъ“ не прѣставахѫ да се изговарятъ отъ распоредителитѣ по отбраната.

За армията нѣмаше никакви извѣстия и даже слухове. Князь Меншикова почнахѫ да обвиняватъ даже въ това, въ което той, разбира се, не бѣше виновенъ: него го наричахѫ „измѣнникъ“. Казвахѫ, че той позорно побѣгна съ армията, като остави Севастополъ на произвола на сѫдбата.

Между това главната квартира се расположи отначало въ село Отаркиой. На тринадесети Септемврий се забѣлѣжи движение отъ страна на неприятеля по Балаклавската долина и на слѣдующия день Меншиковъ испрати полковникъ Хрущова съ единъ малъ къ отрядъ — испрати го да обиколи нататъкъ. Хрущову*) биде дадено шесть баталиона, една дивизия артиллерия, една сотня Черноморски войници и половинъ сотня казаци, и му биде заповѣдано да сплаши неприятеля съ видътъ на тази армия и ако е възможно — да го атакува. Като даваше тази заповѣдь Меншиковъ прибави: „жално, че пий, руситѣ, бѣгаме отъ неприятеля“.

Хрущовъ — висичъкъ и облолицъ полковникъ, съ обѣлъ месистъ герданъ и гладко сресани, доста дългѫки но редки косми, съ червендалесто, като на юношта лице, вървеше на чело на своя отрядъ. Като прѣмина на тъй наричената Кралевска пролука, той води отряда си цѣла нощь и на утринята, въ сѫщото това врѣме когато въ Севастополъ по распорежданието на Корнилова се извършваше духовната процесия и водосвѣтитѣ, Хрущовъ расположи своя отрядъ на височинитѣ, отъ които се виждаше движението на неприятелската армия. Да се отиде попанатъкъ съ артиллерия, не бѣше възможно. Хрущовъ можé, обаче, да се убѣди че съюзницитѣ сѫ прѣминѫли отъ сѣверната страна на южната. Но прѣди той да може да донесе за това на главнокомандующия, Меншиковъ испрати подирѣ му да го гони своя ординарецъ Стеценко, комуто биде заповѣдано да каже Хрущову; „по възможности растегвайте отряда си, поста-

*) Гледай запискитѣ на Хрущова: „историята по отбраната на Севастополъ“ (стр. 24) — 4 баталиона войници, 2 баталиона отъ Углицкия полкъ и пр.

вяйте го на видъ срѣщу неприятеля, та да се парализира неговото рѣшение да нападне Севастополъ, ако такова рѣшение би влизано въ краятъ на неговитѣ планове".

Стеценко се върна съ донесение, че неприятельтъ прѣминува съ всичкитѣ си главни сили на Балаклавската долина. Князьтъ веднага се распорѣди да отстжпятъ войскитѣ още по близо къмъ Бахчисарай и прѣнесе тамъ главната си квартира. А Стеценка испрати въ Севастополъ да се научи що се върши тамъ.

— Внимавайте, — каза той: — коня си оставете на Мекензиевата гора. Бждете прѣдпазливи. При Жабокритский има за васъ единъ добъръ татаринъ, проводникъ. Вървете пѣши нощно врѣме, защото твърдѣ е възможно да се намира неприятельтъ до самитѣ стѣни на Севастополъ и вий може би ще се срѣщнете съ него. Не може да бжде щото всичкитѣ главни сили на неприятеля да сж прѣминали въ Балаклавската долина. . . Мислж, че неприятельтъ му се е поискало да ни измами съ едно фалшиво движение.

Като се расположи почти до самия Бахчисарай, князьтъ испрати тамъ Панаева да се научи, какво количество хлѣбове могжтъ да се испекжтъ въ мѣстнитѣ фурни.

Панаевъ бѣ много слушалъ за „измѣната" на татаритѣ, и за това, че тѣ въ Евпатория били ужъ стрѣляли въ русситѣ. За това обяснимо е неприятното чувство, което го обхвана при влизаньето му въ този чисто татарски градъ, съпроваждан само отъ единъ казакъ. Градътъ, обаче, имаше единъ инобикновенно миренъ и благодушенъ видъ, обстоятелство, което скоро възвърна на Панаева храбростьта. Мнозина познаватъ Бахчисарай само по описанието на фонтана му въ поемата на Пушкина. Въ сжщность Бахчисарай прѣдставлява една дълга, кална и смъдрлива улица. отъ която се отдѣлятъ нѣколко малки улици. Градътъ има напълно источенъ видъ. Като минуваше по тази главна и едва ли не единственна улица, по която не можехж да вървятъ редомъ двѣ голѣми кола, Панаевъ видѣ отъ двѣ страни на улицата на нѣкакви здания и магазини, а повечето голѣми дворове съ градини, обградени отъ вънъ се глухи стѣни, тъй че трудно бѣше да се съобрази отъ гдѣ може да се влѣзе въ нѣкое жилище. Впрочемъ у повечето отъ кжщитѣ имаше дървени пристройки съ дюкенчета и работилници, които

давахѫ на улицата видъ на источенъ търговски край. Въ дюкенчетата бѣхѫ натрупани всевъзможни стоки: овощия, месо, захаръ на редъ съ катранъ, чай наредъ съ нѣкакви ремъци, конфекти и смола, прежда и камшици. Въ други дюкенчета, на открытъ въздухъ, татари мѣсехѫ съ крака тѣсто, прѣдназначено за печенье франзели и хлѣбове. Сѫщо тъй на отворено разбивахѫ вълна, шиехѫ, ковѣхѫ и позлатвахѫ. На пирони всѣкѫдѣ висѣхѫ дрѣхи, конски халки, халати и шапки. Въ една гостилничка татаринъ кълцаше месо, другъ изрѣзваше отъ единъ голѣмъ кокалъ парчета месо и ги хвърляше на скара, която цвърчѣше на огъня. На всѣкѫдѣ изъ улицитѣ сновехѫ кални и дрипави дѣца, които просѣхѫ милостиня; казакътъ съ голѣма мѫка можи да ги пропѫди, а когато Панаевъ хвърли въ купчинката отъ дѣца нѣколко монети, между дрипавитѣ дѣца произлѣзе една страшна гюрултия.

Като отмина малко понататъкъ, Панаевъ биде принуденъ да се спрѣ, тъй като пѫтя бѣхѫ задръстили двѣ сблъсвали се кола; едната отъ тѣхъ бѣше впрегната съ двѣ камили, а другата съ четири чифта волови. Коларитѣ високо се карахѫ. Панаевъ съ казакътъ си трѣбваше да се проврътъ нѣкакъ си напрѣки, па и на смалко щѣхѫ да си разбиятъ главитѣ отъ нискитѣ стрѣхи на татарскитѣ дюкенчета. Минахѫ още покрай нѣколко дюкени, дѣто се продавахѫ кесийки, ябълки и чехли. Търговцитѣ татари, съ широки шалвари и въ овчи или отъ камилска кожа шапки, важно сѣдѣхѫ на пола до купчинкитѣ сстока, безъ да подканяватъ купувачи. Ето при единъ търговецъ свърна единъ гостъ въ жълти чехли, сѣдна, и като провисна отъ пейката краката си на улицата, почна да пуши, като се разговаряше съ домакина, който сѫщо пушѣше.

Като отмина понататъкъ Панаевъ видѣ, че прѣдъ очитѣ му се мѣрна нѣщо бѣло: това бѣше татарка завита съ яшмакъ; изъ отверстието на покривалото блѣснахѫ двѣ черни като въгленъ очи, които се загледахѫ може би въ русския офицеръ; но татарката побърза да се скрие, безъ да удовлетвори любопитството на Панаева; а ето най-послѣ и една русска фирма съ надписъ: „Чайна пивница“. Панаевъ се даже зарадва на тази фирма, като на нѣщо родно посрѣдъ тази чужда азиатщина. Най-послѣ се дотътрахѫ до

жилището на коменданта. Комендантътъ излѣзе единъ доста приказливъ старецъ, който прие Панаева като роденъ синъ, нагости го съ единъ изобиленъ обѣдъ, малко въ татарски вкусъ и му каза, че въ тѣхния градъ е всичко мирно, само нашитѣ войници, а особенно казацитѣ правятъ пакости и краджтъ по колибитѣ, та още казватъ, че нѣкакви си татари разбойници разорили кѫщичката на една богаташка.

— У насъ, господарю мой (комендантътъ всѣкого наричаше „господарю мой") полицимейстера е юначина човѣкъ. Прѣдставете си, нѣмаме нито единъ случай на непокорство! Минувахѫ насамъ изъ Симферополъ и се чудѣхѫ: казватъ, че тѣ всички ги е било страхъ, че татаритѣ ще заколятъ русситѣ, [illegible]. А пъкъ азъ ще ви кажѫ, господарю мой, че всичко това е лъжа. Татаритѣ сѫ единъ най-миренъ народъ, [illegible] трѣбва да знае човѣкъ, какъ да се отнася съ тѣхъ. Татаринътъ е търпеливъ, но пъкъ когато се озлоби, тогава е [illegible] отъ звѣръ. Казватъ, че подиръ прѣзиманието на Евпатория нейдѣ изъ околноститѣ татаритѣ напердашили единъ [illegible], а пъкъ азъ ще ви кажѫ, господарю мой, че тоя военачъ азъ самичъкъ бихъ заповѣдалъ да го напердашатъ за примѣръ на другитѣ: той бѣше всеизвѣстенъ комарджия и пияница. А отъ русситѣ землевладѣлци тѣ никого не закачили, напротивъ, помагали имъ да си прѣкарватъ житото. Помислете си какво е безобразие: казватъ — татаритѣ се бунтуватъ, татаритѣ сѫ изменници, а на казацитѣ позволяватъ да правятъ пакости. Тѣзи дни на една богаташка казацитѣ откраднахѫ двѣста овце. Е, на що прилича това!

— Ехъ, че обича татаритѣ! — помисли си за приказливия старецъ, Панаевъ.

Като поприказва съ коменданта, който му помогна да уреди въпроса съ печението хлеба, Панаевъ се накани да си отиде, то тъкмо когато си вземаше сбогомъ, дойде бахчисарийския кметъ, единъ почтенъ побѣлелъ търговецъ-татаринъ, който доста добрѣ приказваше русски.

Той помоли Панаева да прѣдстави на княза, че е необходимо да испрати отъ войницитѣ си караули въ воденицитѣ, за да се прѣкратятъ пакоститѣ отъ страна на немирнитѣ казаци. Панаевъ обѣща, но като излизаше изъ града, той срѣщна една команда лейхтемберски хусари, испратена

отъ княза да нагледва до дѣ се пече хлѣба, а още и за това, че князьтъ почна да се беспокои отъ дългото бавенье на Панаева.

— Свѣтлейшиятъ едва ли не плаче за васъ, — каза му хусарскиятъ офицеръ: — и заповѣда да ви закараме при него живъ или умрѣлъ.

Панаеву тръпки пойдохѫ отъ тази шега. Като повървя още колко километръ и половина, той срѣщна една бричка, която караше единъ татаринъ съ два добри коня. Татаринътъ неочаквано свали шапката си и като се озѫби, викна на Панаева:

— Господине, господине, не познавашъ ли ме?

— А... Тили си Темиръ-Хае! Огъ гдѣ те Богъ носи!

— По работата си.... въ Бахчисарай.

— Слушай, Темиръ-Хае, наистина ли е, че при Алма тебе ти е пропаднала една бричка?

— Наистина, господине! Пропадна ми тамъ една хубава бричка.

— Ами какъвъ е този медалъ на тебе?

Темирь-Хай пакъ се засмя и съ чувство на собственно достоинство каза:

— За храбрость ми дадохѫ този медалъ.. За бричката пари не взехъ, искахѫ де ми платятъ, но Темирь-Хай говори: не трѣбва, не искамъ пари!

— Нали е сѫщата тази бричка, съ която пѫтува бѣдниятъ писарь на негова свѣтлость, Яковлевъ?

— Сѫщиятъ той... Ами азъ колко страдамъ сега!

— Що е... нѣкой конь ли ти е умрѣлъ?

— Не, не, да ми умрѣ конь е по-голѣма бѣда, а мойта грижа е по-малка... Братъ ми побѣгна...

— Кѫдѣ побѣгна, какъвъ братъ?

— Моя братъ, калпавъ братъ...

— Неговиятъ братъ, ваше благородие, е извѣстенъ нехранимайко, продума казакътъ, който съпроваждаше Панаева: — азъ ги сичкитѣ познавамъ. Огъ него и роднинитѣ му се отказахѫ. Той казватъ, прѣвелъ англичанитѣ отъ Балаклавската долина, въ Бахчисарай, мои другари ми расправихѫ.

— Ахъ, какъвъ е безобразникъ, — извика Панаевъ: — какъ така Темиръ-Хае да имашъ такъвъ братъ. Ти си толкова добръ човѣкъ...

ната: частни кола возѣхѫ артилерийски принадлежности и материали, отъ жителитѣ на Севастополъ биде образувана милиция за разни караули, и мѫже и жени дохождахѫ доброволно да работѭтъ на батериитѣ. Даже арестантитѣ се помолихѫ да ги употребѭтъ въ работа. Като се научи за това, Корниловъ се лично яви прѣдъ тѣхъ и имъ каза, че тѣ могѫтъ да загладятъ вината си, заповѣда да освободятъ всички, безъ да исключи и окованитѣ въ вериги. Цѣлия градъ взе военен видъ, работата вървѣше весело, безъ ни най-малко принуждение. Кой имаше конь, самъ го даваше на бастионитѣ да вози всевъзможни материали и пръсть. Дѣца влачехѫ лопати, жени и момичета носѣхѫ вода и храна. Всѣкждѣ носѣхѫ и возехѫ дървета и дъски. Почти всички полкове бидохѫ въоружени съ лопати, кирничи и мотики. Работници влечехѫ пръсть съ кошове, въ чували и въ политѣ на шинелитѣ си. Нѣкои отъ жителитѣ събирахѫ покѫщнината си и се прѣнасяхѫ отъ южната страна на сѣверната, други съ тѫга на сърдце се тътрѣхѫ по улицитѣ, но повечето вървѣхѫ къмъ бастионитѣ, макаръ и отъ любопитство. Мнозина си бѣхѫ взели далекогледни трѫби и беспокойно поглеждахѫ отъ библиотеката и отъ другитѣ високи мѣста въ града, къмъ неприятелскитѣ позиции.

Ако се върви по възвишенностьта отъ театралната площадь, дѣто върви балаклавския пѫть, налѣво ще остане могилката, дѣто се възвишаваше четвъртия бастионъ; на дѣсно, отъ къмъ гробищата, — бѣше отбранителната казарма на петия бастионъ. Тази казарма бѣше една отъ най-рано укрѣпинитѣ въ Севастополъ.

Въ врѣме на боя при рѣка Алма, това укрѣпление се не отличаваше до толкова съ грозенъ видъ. Казармата малко се различаваше отъ една обикновенна мирна казарма, само южния катъ на нейния полукрѫженъ изстѫкъ бѣше въоруженъ съ три топове, освѣнъ това и на върхътъ, задъ каменитѣ, неомазани стѣни се намирахѫ петь дълги чугуневи топа отъ дванадесеть фунтовъ калибръ, които дѣйствувахѫ прѣзъ амбразуритѣ по расходящитѣ се радиуси. Артилериститѣ сѫщо не бѣхѫ отъ най-добритѣ. Командата се състоеше, въ буквалната смисъль на думата, отъ сбирщина — повечето писари, музиканти, вахтери и кантонисти отъ морското вѣдомство. Батарейниятъ командиръ ежедневно ги

обучаваше на артилерийска стрѣлба. И войницитѣ излѣзохѫ толкова разбрани, щото самъ Нахимовъ, който не бѣ толкова щедъръ на похвали, погледа какъ стрѣлятъ и каза: — „нищо, хубаво е тъй!“

Живота на батарейтѣ отъ начало се разнообрази съ честитѣ отбивания въ градътъ, но подиръ алминското сражение и подиръ потопванието на корабитѣ, на отбранителната казарма закипѣ работа. Заповѣдано биде да правѭтъ дървени щитове за запазванье войницитѣ отъ стрѣлковитѣ куршуми: чакахѫ бомбардиранье. На 11 Септемврий на всички биде заповѣдано да нощуватъ на батериитѣ. Захвана се една сѫщинска батарейна служба.

Батарейниятъ командиръ получи заповѣдь да не пуща никого прѣзъ казармата. И той се распорѣди да затворятъ вратата, да поставятъ пазачъ и да не пущатъ никого.

Стъмни се. Батарейниятъ командиръ, уморенъ отъ дневнитѣ грижи, полегна да поспи, но внезапно на вратата му почнахѫ силно да чукатъ.

— Кой е тамъ? — сърдито попита той.

— Азъ съмъ, ваше благородие, — чу се гласа на вѣстовоя.

— Що искашъ?

— Пазачътъ не пуска единъ офицеръ, а той се кара.

— Върви, говедо! и питай пазача, кой чука...

Излѣзе, че е дошълъ единъ адютантъ, испроводенъ отъ началника на дистанцията. Батарейниятъ командиръ съ разшѭтаи, като изпсува втори пѫть вѣстовоя, заповѣда да помолѭтъ адютанта да влѣзе. Адютанта влѣзе и каза сърдито:

— Какъвъ е този редъ у васъ! Мене ме испратихѫ съ една бърза заповѣдь, а вие ме не пускате...

— Извинете, бога ми не съмъ знаялъ, че сте вий.... Азъ испсувахъ тѣзи подлеци..., оправдаваше се батарейниятъ командиръ.

— Готова ли ви е батареята?

— Какъ може да бѫде готова? нали виждате всичкитѣ батареи сѫ натрупани съ щитове... не разбирамъ за кой дяволъ съ тѣзи щитове! отъ стрѣлковитѣ куршуми иди-доди, но първото гюлле ще ги направи на парчета...

— Това не е моя работа, — каза адютантътъ: — азъ съмъ испратенъ да ви кажѫ, че неприятелътъ иде!

— Какъвъ неприятель! отгдѣ се намѣри той? Хубава работа! у мене нищо не е готово!

— Неискамъ да знаѭ за това, — сърдито отговори адютантътъ: — вашата батарея е най-напредъ, а топоветѣ ви не сѫ готови! гледайте, че ще ви застрѣлятъ за това!

— Е, е, ще ме застрѣлятъ! и вие още атанде казвате.

— Азъ ви казвамъ, веднага пригответе батареята! генералътъ заповѣда да стрѣляте, щомъ на полето се провидятъ огньове!

— Ехъ, дяволъ да го вземе, знати вие се не шегувате. Дѣ сѫ огньоветѣ? Никакви огньове не виждамъ.

— Азъ и не мислѭ да се шегувамъ. Испълнете всичко безъ да расѫждавате много!

Като видя, че работата е лоша, батарейниятъ команниръ се приближи до барабанщика, който сладко спѣше и го ритна съ кракъ. Послѣдниятъ скочи, безъ да разбира съненъ, въ що се състои работата.

— Бий тревога! по цѣлата Ивановска, бърже!

Барабащикътъ скочи, безъ да може даже да си турне партянкитѣ и заби тревога.

Бърже скочи спавшата въ казармата батарейна прислуга. Прилѣтя фейерверкера.

— Що да правиме, ваше благородие?

— Раздавайте гюллета, поставяйте фитили, пълнете топоветѣ съ картечъ!

Подиръ петь минути всичко бѣше готово. Огньове, наистина, се показахѫ на далече.

— Дяволъ да ги вземе тѣзи французи, — каза бататейниятъ командиръ — споредъ мене, искате ли да вървите на бомбардиранье, то идете въ тъмно, а не съ запалени факели! Дано само се приближатъ на картечно хвърляне! Ще имъ дамъ азъ да разберѫтъ!

Внезапно прилѣтя единъ казакъ, който още отъ далече почна да вика, като махаше съ рѫка:

— Не стрѣляйте! Генералътъ заповѣда да не стрѣляте!

Излѣзе, че не неприятельтъ иде, а двѣ сотни наши хусари. Както и баталиона Тарутинци, тѣ бѣхѫ отрѣзани отъ неприятеля — отъ армията и по непознаване мѣстностьта тѣ тръгнали вмѣсто по болаклавски пѫтъ, по този отъ къмъ морския фенеръ.

— Слава Богу! каза батарейнятъ командиръ и даже се прѣкръсти отъ радость, че тъй щастливо се завърши тази история.

Слѣдующия день, на пладне, по балакливския пжтъ се показа цѣпьта на неприятелскитѣ стрѣлци. Отъ казармитѣ се виждаше какъ сновжтъ въ червени гащи и сини дрѣшки — това бѣхж зуави) като се криехж ту задъ една ту задъ друга могилка. Тѣ бѣхж, впрочемъ, по далечъ отъ едно топовно хвърлянье. Нашитѣ очекваxж бомбардиранье. На артиллериститѣ раздадохж ржчни гранати и затворки за топоветѣ. Нощьта прѣмина въ страхъ и очекванье, но утриньта, като не видяхж неприятеля, всички се весело заловихж за работа. Прѣдъ казармитѣ скоро израстра изъ земята новия бастионъ и укрѣпленията на Бѣлкина. Почнахж да прѣкарватъ страшнитѣ морски топове. Краиоветѣ на отверстията или амбразуритѣ бидохж задръстени съ желѣзни бжчви, напълневи съ глина, задъ казармитѣ поставихж на доста добрѣ избрано мѣсто четири късечки гърмила. Скоро се оказа, че отбранителната казарма", отъ прѣденъ и сравнително добрѣ обкржженъ пунктъ се прѣобърна въ една отъ най-слабитѣ въ петия бастионъ. Но при все това отбраната изискваше още много, защото отъ казармитѣ до укрѣплението на Шварца се простираше само една доста ниска каменна стѣна. Срѣщу петия бастионъ се издигаше, на височинитѣ задъ могилката, каменнатъ гробищна стѣна, задъ която лесно можеше да се крие неприятелътъ, освѣнъ това, виждахж се по околнитѣ височини доста колиби, обградени съ каменни стѣни и като че нарочно приготвени за неприятеля. Като мислѣхж, че неприятельтъ ще ни атакува непрѣменно отъ къмъ сѣверната страна, никой се не досѣти о врѣме да растури тѣзи стѣни.

Слѣдующитѣ дни работа кипѣше по цѣлата отбранителна линия. Задъ четвъртия бастионъ всички обръщахж внимание на една батарея, която съграждахж исключително жени: тѣ бѣхж просто облѣчени, но ржцѣтѣ имъ, малко привикнали на груба работа, лицата имъ съ своеобразно изражение на очитѣ, които като че се срамувахж отъ дневната свѣтлина — всичко това сочѣше на тѣхната професия. Това бѣхж проститутки, които живѣехж въ подземни кжщици на театралната площадь. Тѣ бѣхж доброволно дошли на ра-

бота, понеже се научихѫ че тѣхнитѣ клѣтки, по всѣка вѣроятность, най-напрѣдъ щѣхѫ да бѫдѫтъ изложени на неприятелския огънъ. Тукъ се намирахѫ добрѣ познатитѣ на севастополскитѣ юнкери и млади офицери, разни Дунки и Танки, имаше и моми отъ най-ефтинъ сортъ, които се познавахѫ само съ войницитѣ и матроситѣ. Тѣзи обикновенни дѣвици работѣхѫ по живо и се подсмивахѫ на бѣлорѫчнитѣ „дами“.

— Е, госпожице, — говорѣше исконтениятъ щабенъ писарь, на една отъ приличнитѣ дѣвици, която заминуваше покрай него — не искате ли да паднете въ рѫцѣтѣ на французитѣ? Защото тѣ, казватъ, били много интересни кавалери. Дали ваша милостъ би позволили на французина да ви цѣлуне въ сладкитѣ устенца?

— Азъ бихъ му издраскала очитѣ, — отговори нощната фея, като продължаваше работата си.

Тя, видѣше се, че е уморена, понеже цѣла се заливаше въ потъ и тежко дишаше.

— Какъ така! Има много да чакатъ, проклѣтитѣ, до гдѣ се рѣшиме да ги цѣлуваме! — потвърди друга фея, на видъ по-проста и съ единъ дрезгавъ, пияйски гласъ: — нима сме ние еврейки или татарки? На нашитѣ шии кръсть виси! Да се цѣлуваме съ французи! Гледай, дявола ниеденъ, що е измислилъ.

Тя даже плюна и съ ожесточение тръшна лопатата на земята.

И тази батарея, работена отъ женски рѫцѣ, биде нарѣчена: „Моминска батарея“. *)

VIII.

Укрѣпленията на Севастополъ постепенно вземахѫ сѐ по-грозенъ ьидъ. Всѣка минута чакахѫ бомбардиранье, и

*) Историята обича екцентричнитѣ нѣща. Тя е спазила за „Моминската батарея“ въспоминание за работата на десетина паднали жени: но пѣма название на нѣкоя батарея, което би служило за едно спомнюванье работата на стотини матроски жени и дъщери, които помагахѫ за много батареи — да се съграждатъ.

нашитѣ работи бѣхж приравнени не толкова къмъ една правилна обсада, отъ колкото къмъ отбиванье на бомбардирнитѣ колонни. Думитѣ „бомбардиранье“, „градъ отъ картечъ“ и „ударъ на щикъ“ не прѣставахж да се изговарятъ отъ распоредителитѣ по отбраната.

За армията нѣмаше никакви извѣстия и даже слухове. Князь Меншикова почнахж да обвиняватъ даже въ това, въ което той, разбира се, не бѣше виновенъ: него го наричахж „измѣнникъ“. Казвахж, че той позорно побѣгна съ армията, като остави Севастополъ на произвола на сждбата.

Между това главната квартира се расположи отначало въ село Отаркиой. На тринадесети Септемврий се забѣлѣжи движение отъ страна на неприятеля по Балаклавската долина и на слѣдующия день Меншиковъ испрати полковникъ Хрущова съ единъ малъкъ отрядъ — испрати го да обиколи нататъкъ. Хрущову*) биде дадено шесть баталиона, една дивизия артиллерия, една сотня Черноморски войници и половинъ сотня казаци, и му биде заповѣдано да сплаши неприятеля съ видътъ на тази армия и ако е възможно — да го атакува. Като даваше тази заповѣдь Меншиковъ прибави: „жално, че ний, русситѣ, бѣгаме отъ неприятеля“.

Хрущовъ — нисичъкъ и облолицъ полковникъ, съ обълъ месистъ герданъ и гладко сресани, доста дължки но редки косми, съ червендалесто, като на юноша лице, вървеше на чело на своя отрядъ. Като прѣмина на тъй наричаната Кралевска пролука, той води отряда си цѣла нощь и на утринята, въ сжщото това врѣме когато въ Севастополъ по распорежданието на Корнилова се извършваше духовната процесия и водосвѣтитѣ, Хрущовъ расположи своя отрядъ на височинитѣ, отъ които се виждаше движението на неприятелската армия. Да се отиде понанатъкъ съ артиллерия, не бѣше възможно. Хрущовъ можé, обаче, да се убѣди че съюзницитѣ сж прѣминжли отъ сѣверната страна на южната. Но прѣди той да може да донесе за това на главнокомандующия, Меншиковъ испрати подирѣ му да го гони своя ординарецъ Стеценко, комуто биде заповѣдано да каже Хрущову; „по възможности растегвайте отряда си, поста-

*) Гледай запискитѣ на Хрущова: „историята по отбраната на Севастополъ“ (стр. 24) — 4 баталиона войници, 2 баталиона отъ Углицкия полкъ и пр.

вяйте го на видъ срѣщу неприятеля, та да се парализира неговото рѣшение да нападне Севастополъ, ако такова рѣшение би влизано въ краятъ на неговитѣ планове".

Стеценко се върна съ донесение, че неприятельтъ прѣминува съ всичкитѣ си главни сили на Балаклавската долина. Князьтъ веднага се распорѣди да отстжпятъ войскитѣ още по близо къмъ Бахчисарай и прѣнесе тамъ главната си квартира. А Стеценка испрати въ Севастополъ да се научи що се върши тамъ.

— Внимавайте, — каза той: — коня си оставете на Мекензиевата гора. Бждете прѣдпазливи. При Жабокритский има за васъ единъ добъръ татаринъ, проводникъ. Вървете пѣши нощно врѣме, защото твърдѣ е възможно да се намира неприятельтъ до самитѣ стѣни на Севастополъ и вий може би ще се срѣщнете съ него. Не може да бжде щото всичкитѣ главни сили на неприятеля да сж прѣминали въ Балаклавската долина. . . Мислж, че неприятельтъ му се е поискало да ни измами съ едно фалшиво движение.

Като се расположи почти до самия Бахчисарай, князьтъ испрати тамъ Панаева да се научи, какво количество хлѣбове могжтъ да се испекжтъ въ мѣстнитѣ фурни.

Панаевъ бѣ много слушалъ за „измѣната" на татаритѣ, и за това, че тѣ въ Евпатория били ужъ стрѣляли въ русситѣ. За това обяснимо е неприятното чувство, което го обхвана при влизаньето му въ този чисто татарски градъ, съпроваждан само отъ единъ казакъ. Градътъ, обаче, имаше единъ инобикновенно миренъ и благодушенъ видъ, обстоятелство, което скоро възвърна на Панаева храбростьта. Мнозина познаватъ Бахчисарай само по описанието на фонтана му въ поемата на Пушкина. Въ сжщность Бахчисарай прѣдставлява една дълга, кална и смъдрлива улица, отъ която се отдѣлятъ нѣколко малки улици. Градътъ има напълно источенъ видъ. Като минуваше по тази главна и едва ли не единственна улица, по която не можехж да вървятъ редомъ двѣ голѣми кола, Панаевъ видѣ отъ двѣ страни на улицата на нѣкакви здания и магазини, а повечето голѣми дворове съ градини, обградени отъ вънъ се глухи стѣни, тъй че трудно бѣше да се съобрази отъ гдѣ може да се влѣзе въ нѣкое жилище. Впрочемъ у повечето отъ кжщитѣ имаше дървени пристройки съ дюкенчета и работилници, които

даваха на улицата видъ на источенъ търговски край. Въ дюкенчетата бѣха натрупани всевъзможни стоки: овощия, месо, захаръ на редъ съ катранъ, чай наредъ съ нѣкакви ремъци, конфекти и смола, прежда и камшици. Въ други дюкенчета, на откритъ въздухъ, татари мѣсеха съ крака тѣсто, прѣдназначено за печенье франзели и хлѣбове. Също тъй на отворено разбиваха вълна, шиеха, ковѣха и позлатваха. На пирони всѣкждѣ висѣха дрѣхи, конски халки, халати и шапки. Въ една гостилничка татаринъ кълцаше месо, другъ изрѣзваше отъ единъ голѣмъ кокалъ парчета месо и ги хвърляше на скара, която цвърчѣше на огъня. На всѣкждѣ изъ улицитѣ сновеха кални и дрипави дѣца, които просѣха милостиня; казакътъ съ голѣма мжка можи да ги пропжди, а когато Панаевъ хвърли въ купчинката отъ дѣца нѣколко монети, между дрипавитѣ дѣца произлѣзе една страшна гюрултия.

Като отмина малко понататъкъ, Панаевъ биде принуденъ да се спрѣ, тъй като пжтя бѣхж задръстили двѣ сблъсвали се кола; едната отъ тѣхъ бѣше впрегната съ двѣ камили, а другата съ четири чифта волови. Коларитѣ високо се карахж. Панаевъ съ казакътъ си трѣбваше да се провржтъ нѣкакъ си напрѣки, па и на смалко щѣхж да си разбиятъ главитѣ отъ нискитѣ стрѣхи на татарскитѣ дюкенчета. Минахж още покрай нѣколко дюкени, дѣто се продаваха кесийки, ябълки и чехли. Търговцитѣ татари, съ широки шалвари и въ овчи или отъ камилска кожа шапки, важно сѣдѣхж на пола до купчинкитѣ сстока, безъ да подканяватъ купувачи. Ето при единъ търговецъ свърна единъ гостъ въ жълти чехли, сѣдна, и като провисна отъ пейката краката си на улицата, почна да пуши, като се разговаряше съ домакина, който сжщо пушѣше.

Като отмина понататъкъ Панаевъ видѣ, че прѣдъ очитѣ му се мѣрна нѣщо бѣло: това бѣше татарка завита съ яшмакъ; изъ отверстието на покривалото блѣснахж двѣ черни като въгленъ очи, които се загледахж може би въ русския офицеръ; но татарката побърза да се скрие, безъ да удовлетвори любопитството на Панаева; а ето най-послѣ и една русска фирма съ надписъ: „Чайна пивница“. Панаевъ се даже зарадва на тази фирма, като на нѣщо родно посрѣдъ тази чужда азиатщина. Най-послѣ се дотътрахж до

жилището на коменданта. Комендантътъ излѣзе единъ доста приказливъ старецъ, който прие Панаева като роденъ синъ, нагости го съ единъ изобиленъ обѣдъ, малко въ татарски вкусъ и му каза, че въ тѣхния градъ е всичко мирно, само нашитѣ войници, а особенно казацитѣ правятъ пакости и краджтъ по колибитѣ, та още казватъ, че нѣкакви си татари разбойници разорили кжщичката на една богаташка.

— У насъ, господарю мой (комендантътъ всѣкого наричаше „господарю мой") полицимейстера е юначина човѣкъ. Прѣдставете си, нѣмаме нито единъ случай на непокорство! Минуваха насамъ изъ Симферополъ и се чудѣхж: казватъ, че тѣ всички ги е било страхъ, че татаритѣ ще заколятъ русситѣ, [illegible]. А пъкъ азъ ще ви кажж, господарю мой, че всичко това е лъжа. Татаритѣ сж единъ най-миренъ народъ, [illegible] да знае човѣкъ, какъ да се отнася съ тѣхъ. Татаринъ е търпеливъ, но пъкъ когато се озлоби, [illegible] е [illegible] отъ звѣръ. Казватъ, че подиръ прѣвзимането на Евпатория нейдѣ изъ околноститѣ татаритѣ напердашили единъ [illegible], а пъкъ азъ ще ви кажж, господарю мой, че [illegible] военечъ азъ самичъкъ бихъ заповѣдалъ да го напердашатъ за примѣръ на другитѣ: той бѣше всеизвѣстенъ комарджия и пияница. А отъ русситѣ землевладѣлци тѣ никого не закачили, напротивъ, помагали имъ да си прѣкарватъ житото. Помислете си какво е безобразие: казватъ — татаритѣ се бунтуватъ, татаритѣ сж изменници, а на казацитѣ позволяватъ да правятъ пакости. Тѣзи дни на една богаташка казацитѣ откраднахж двѣста овце. Е, на що прилича това!

— Ехъ, че обича татаритѣ! — помисли си за приказливия старецъ, Панаевъ.

Като поприказва съ коменданта, който му помогна да уреди въпроса съ печението хлеба, Панаевъ се накани да си отиде, то тъкмо когато си вземаше сбогомъ, дойде бахчисарийския кметъ, единъ почтенъ побѣлѣлъ търговецъ-татаринъ, който доста добрѣ приказваше русски.

Той помоли Панаева да прѣдстави на княза, че е необходимо да испрати отъ войницитѣ си караули въ воденицитѣ, за да се прѣкратятъ пакоститѣ отъ страна на немирнитѣ казаци. Панаевъ обѣща, но като излизаше изъ града, той срѣщна една команда лейхтемберски хусари, испратена

отъ княза да нагледва до дѣ се пече хлѣба, а още и за това, че князьтъ почна да се беспокои отъ дългото бавенье на Панаева.

— Свѣтлейшиятъ едва ли не плаче за васъ, — каза му хусарскиятъ офицеръ: — и заповѣда да ви закараме при него живъ или умрѣлъ.

Панаеву тръпки пойдохж отъ тази шега. Като повърви още колко километръ и половина, той срѣщна една бричка, която караше единъ татаринъ съ два добри коня. Татаринътъ неочаквано свали шапката си и като се озжби, викна на Панаева:

— Господине, господине, не познавашъ ли ме?

— А... Тили си Темиръ-Хае! Огъ гдѣ те Богъ носи!

— По работата си.... въ Бахчисарай.

— Слушай, Темиръ-Хае, наистина ли е, че при Алма тебе ти е пропаднала една бричка?

— Наистина, господине! Пропадна ми тамъ една хубава бричка.

— Ами какъвъ е този медалъ на тебе?

Темирь-Хай пакъ се засмя и съ чувство на собственно достоинство каза:

— За храбрость ми дадохж този медалъ.. За бричката пари не взехъ, искахж де ми платятъ, но Темирь-Хай говори: не трѣбва, не искамъ пари!

— Нали е сжщата тази бричка, съ която пжтува бѣдниятъ писарь на негова свѣтлость, Яковлевъ?

— Сжщиятъ той... Ами азъ колко страдамъ сега!

— Що е... нѣкой конь ли ти е умрѣлъ?

— Не, не, да ми умрѣ конь е по-голѣма бѣда, а мойта грижа е по-малка... Братъ ми побѣгна...

— Кждѣ побѣгна, какъвъ братъ?

— Моя братъ, калпавъ братъ...

— Неговиять братъ, ваше благородие, е извѣстенъ нехранимайко, продума казакътъ, който съпроваждаше Панаева: — азъ ги сичкитѣ познавамъ. Огъ него и роднинитѣ му се отказахж. Той казватъ, прѣвелъ англичанитѣ отъ Балаклавската долина, въ Бахчисарай, мои другари ми расправихж.

— Ахъ, какъвъ е безобразникъ, — извика Панаевъ: — какъ така Темиръ-Хае да имашъ такъвъ братъ. Ти си толкова добръ човѣкъ...

— Калпавъ е братъ ми, съгласи се татариньтъ и, като свали още веднъжъ шапка, продължи пѫтя си.

Панаевъ се върна при княза съ различни извѣстия, слушани въ Бахчисарай и съ донесение, че черенъ хлѣбъ въ цѣль Бахчисарай нѣма, и да го печѫтъ неумѣѭть, затова войницигѣ ще трѣбва да се задоволятъ съ татарскитѣ хлѣбчета. Освѣнъ това, той сѫобщи на княза едно важно извѣстие, слушано отъ Темиръ-Хая, че съюзницитѣ, както се види сѫ прѣвзели Балаклава.

— Видишъ ли, приятелю, и този пѫть излѣзе, че азъ съмъ ималъ право. Не може да бѫде да сѫ си помислили тѣ да атакуватъ южната страна. Тѣ искахѫ да ни измамятъ, но и ние не сме проста работа! Всичкото тѣхно движение е било фалшиво. Знаешъ ли, вчера, казватъ, тѣ сѫ били тревога: струва ми се, тѣ сѫ се испотрепали помежду си. Ние слушахме нѣкаква си прѣстрѣлка. Азъ съмъ много доволенъ, че тѣ сѫ се заврѣли въ Балаклава. Сега ние ще ги спрѣмъ и ще имъ отрежемъ всѣкакви съобщения, а пъкъ флотата си тѣ никога нѣма да прѣкаратъ въ балакливското пристанище, защото тамъ и ладия ще засѣдне въ пѣсъка.

— Ваша свѣтлость, азъ слушахъ отъ единъ грькъ, че балаклавското пристанище не е толкова плитко, както мислѭть и че прѣди петнадесеть години тамъ можли да влизатъ и голѣми кораби.

— Това е лѫжа, — каза Меншиковъ: — може ли да се вѣрва на всевъзможни бабини деветини. . . . Знаешъ ли приятелю, подиръ обѣдъ азъ ще тръгна съ тебе въ Бахчисарай. Одавна не съмъ ходилъ тамъ, а интересно е да се види пакъ и тебе ще имамъ случай да покажѫ забѣлѣжителноститѣ на ханския дворецъ. Ти, разбира се, помнишъ пушкинсгата Зарема. Сѫщинското ѝ име, казватъ, е било Феря — не до тамъ благозвучно име, нали?

— Нима, ваша стѣтлость, Пушкинъ не е съчинилъ всичко това отъ себе си?

— Не, той се е основавалъ на мѣстнитѣ прѣдания... Да отидемъ, азъ всичко ще ти посочѫ и ще ти расправя. Подиръ обѣдъ, князьтъ съ Панаева, съ други адютанти и съ единъ голѣмъ конвой тръгна въ Бахчисарай. Тъкмо въ туй врѣме, когато въ Севастополъ Корниловъ, като направи смотъръ на войскитѣ, окончателно распрѣдѣляше позициитѣ —

князь Меншиковъ правѣше посѣщения на полицимейстера и ходи въ ханския дворецъ, а на тръгванье се отби въ едно татарско кафене. Жителитѣ на града, съ своитѣ старейшини и съ моллитѣ си пълняхѫ по улицитѣ, като зяпахѫ въ князовата свита; князьтъ слѣзе отъ коня си и заедно съ Панаева влѣзе въ кафенето. То бѣше направено по татарски вкусъ, надъ единъ долъ: отъ къмъ улицата се влизаше въ него по единъ дълъгъ, тѣсенъ мость. При входа, на моста сѫщо стоеше една тълпа и чакаше княза.

— Сега ще се убѣдишъ, приятелю, че татаритѣ не позлѣ отъ турцитѣ умѣютъ да правютъ кафе, — каза князьтъ на Панаева. — Тълпата се растѫпи, князьтъ мина подъ стрѣхата и поржча кафе. Въ нѣколко минути кафенитѣ зрънца бидохѫ опържени, скълцани, сварени и кафето се поднесе по турски, съ каймакъ въ мънички чашки, поставени въ медни зарфове, вмѣсто чипийки. Напитъка излѣзе много хубавъ.

— Видишъ ли приятелю, колко сѫ бързопослушни татаритѣ, — каза князьтъ: — Ако питашъ по пъргави отъ нашия Кирякова. . . .

Като да си тръгне, князьтъ остави една златна монета и се върна въ главната квартира, въ доста вечело расположение на духа си.

IX.

Ординарецътъ на Меншикова, Стеценко, като се водѣше по съвѣтитѣ на княза, който незнаеше още, че неприятельтъ окончателно е прѣминалъ въ Балаклавската долина, отидѣ въ Севастополъ нощя и пѣши, съ проводникъ татаринъ, като пазѣше всевъзможни мерки на прѣдпазливость.

Стеценко мина по тази мѣстность, дѣто авангарда на лордъ Раглана нападна на пашия обозъ; тази мѣстность се познаваше по остатъцитѣ отъ счупенитѣ коля. Проводникътъ се боеше да върви по прѣкия пѫть и поведе Стеценка прѣзъ дълбоки горски долчинки. Приближихѫ до Черната долина.

— Тамъ е лагера на французитѣ, — каза татаринътъ, като сочеше съ ржка въ тъмнината, но Стеценко положително нищо не видѣ, колкото и да си напрѣгаше зрѣнието.

Приближихж до една рѣкица. Мостътъ бѣше растурен, затова трѣбваше да прѣминжтъ по камънитѣ.

Съмваше вече, когато Стеценко съ своя татаринъ се въскачи по саперния пжть. Отъ възвишеностьта се спускахж нѣколко всадника. Тѣ внезапно се спрѣхж. Стеценко спрѣ дишаньто си.

— Ахъ, дяволъ да го вземе! — помисли си той: — нима е неприятеля туй!

Сега дори той видя казашката пика на едного отъ всадницитѣ.

— Слава Богу, Севастополь още не е прѣвзетъ! — помисли Стеценко и удвои крачкитѣ си.

— Обязановъ, — ти ли си! извика той, като узна единъ свой приятель лейтенантъ, който съ казака си вървѣше насамъ за да прѣгледа има ли тждѣва неприятель.

Обязановъ заповѣда на казака да слѣзе отъ коня си и Стеценко трьгна заедно съ него къмъ Малаховата могила. Тукъ, подъ наблюдението на контръ-адмираль Истомина и инжинеръ Ползикова се правѣхж укрѣпления. Въ нѣколко дни Малаховата могила не можеше да я познае човѣкъ.

Като видя Стеценка Истоминъ даже плесна съ ржцѣ.

— Та кажете, най-послѣ, лейтенанте, кждѣ се дена главнокомандующия? — попита той — що върши той, гдѣ е? Що значи всичко това?

— Ваше прѣвъсходителство, негова свѣтлость е близо. Князътъ ми заповѣда да узнаж що се върши въ Севастополъ и да ви обърна вниманието за укрѣпванье на Доковия долъ.

— Вий виждате, че ние тукъ не стоимъ съ скръстени ржцѣ. Казвайте, дѣ е княза и кога ще се върне?

— Подиръ два дни армията ще излѣзе на лице, каза Стеценко, тъй като трѣбваше да каже нѣщо. Пъкъ при това, ваше прѣвосходителство, ако се сжди по това, което азъ виждамъ у васъ по бастионитѣ, Севастополъ нѣма отъ що да се страхува, макъръ и да нѣма армия.

Но Истоминъ не му се щѣше сега да слуша комплименти.

— Добрѣ е да се говори така, — каза той: — но вървете веднага при адмираль Корнилова и, молѭ ви, съобщете му подробно за армията. Ний тука не знаемъ и какво да мислимъ, а пъкъ вий....

Стеценко отидѣ при Корнилова, който, като го изслуша подробно и като узна, че къмъ армията на Меншикова се е присъединлъ Хомутовъ съ единъ 10,000 хиляденъ отрядъ, че тѣзи дни ще пристигне цѣлата 12 пѣхотна дивизия, и че тогава князьтъ има намѣрение да атакува неприятеля, — каза:

— Вий виждате, че ние тукъ се не отчайваме, укрѣпляваме се, както знаемъ и до колко срѣдствата позволяватъ. Чудѭ се защо князьтъ не е тръгналъ насамъ веднага подиръ пристиганието отряда на Генералъ Хомутовъ. Моля ви, тръгнете заедно съ мене на отбранителната линия: азъ трѣбва да ви прѣдставя на моя гарнизонъ, за потвърждение на това, че армията заедно съ княза не е побѣгнала. Подиръ това, заповѣдайте у дома на обѣдъ.

Като взе съ себе си Стеценка, Корниловъ тръгна по бастионитѣ и, прѣмина цѣлата линия, като съобщаваше на главнитѣ началници полученитѣ извѣстия за армията.

Подиръ това обикаляне Стеценко се почувствува съвсѣмъ убитъ отъ умора и намина въ квартирата на познатия си морякъ Викорсть, който живѣеше на сѣверната страна. Като не намѣри домакина, той каза на вѣстовоя да му изуе чизмитѣ и лѣгна прѣспокойно на неговата постеля. Подиръ малко той заспа съ сънътъ на единъ праведникъ. Като поспа нѣколко часа, Стеценко биде събуденъ отъ силното блъсканье на вратата.

— Кой чука? — попита той.

— Ставайте, ваше благородие, търсѭтъ ви.

Вѣстовоя бѣше отъ младитѣ и за това малко разбираше и бѣше доста неодяланъ. Той даже не знаеше името на Стеценка и се не досѣти да го попита за това.

Като ее облѣче на бърже, Стеценко отвори вратата. Влѣзе единъ господинъ, въ лицето на когото Стеценко веднага позна севастополския полицемейстерь. Послѣдниятъ, наопаки, не познаваше лично Стеценка.

— Честь имамъ да ви се прѣпоржчамъ: тукашниятъ полицимейсторъ, — съ официяленъ тонъ произнесе госта и сѣдна на столъ. Позволете ми да ви видѫ паспорта.

— Паспорта ли? — Та азъ съмъ ординарецъ на главнокомандующия, — отговори Стеценко, безъ да разбира нищо отъ тази история.

— Какъ, ординарецъ.... Та азъ дали съмъ ослепѣлъ или, кой знае какъ.... извика отъ своя страна полицимейстера: — Право ли говорите, уважаеми господине? Руссинъ ли сте ви или полякъ?

— Чудѫ се на вашитѣ въпроси. Ехъ, ето че иде и Викорскъ. Отърви ме отъ една неприятность, гълѫбче. Не зная за какъвъ ме взема господинъ полицимейсторъ.

— Що е то? въ що се състои работата? попита влѣзлия Викорстъ, като прегърна приятеля си и подаде рѫка на полицимейстера, когото познаваше лично. — Да ви запознаѫ: лейтенантъ Стеценко, ординарецъ на свѣтлейщия.

Полицимейстерътъ се съвсѣмъ насбърка.

— Извинете ме, молѫ ви се! Прѣдставете си, какво недоразумение! При мене дойде вашиятъ вѣстовой, който ми заяви, че нѣкакъвъ си нѣму непознатъ офицеръ дошелъ въ вашата квартира и се расположилъ като у дома си. Между това въ града ходи слухъ че тукъ се е вмъкналъ нѣкакъвъ си прѣоблѣченъ полякъ, наприятелски шпионинъ.... А пъкъ азъ, въобразете си! Ама нали по нѣкога се човѣкъ обърква, та не знае какво прави!

— Тъй а? взехте ме за французки шпионинъ! каза Стеценко, като се искикоти: —Благодарѫ ви! — не очаквахъ такъво нѣщо! Е, господинъ полицимейсторе, сега едно отъ двѣтѣ: или на ваша смѣтка ще бѫде черпеньто или ще ви извикамъ на дуелъ на оскърбление.

— Разбира се, азъ ше изберѫ първото, тъй като за дуелъ съмъ доста старъ, ако и на млади години да сме побивали и ний... Хе, хе, хе!

— Не, не, господа, казвайте си що искате, ама домакинъ тука съмъ азъ, пъкъ и всичката тази история произлѣзе отъ глупостьта на моя идиотъ, затова и черпеньото ще бѫде отъ мене...

— Ако искате да го раздѣлимъ този грѣхъ на половина, настояваше полицимейстера: — та щомъ като рѣшихме да си сръбнемъ, то да си поржчаме сжщински пуншъ, не както сега младитѣ пиютъ, а по старому..,

— Тъй, тъй. Ей ти балвану! — извика Викорстъ вѣстовоя си. — Тебе трѣбваше да те испердаши човѣкъ за излишното ти усърдие, ама нека ти мине сега. — Знаете ли, каза той, когато вѣстовоя отидѣ за напиткитѣ: — между гражданитѣ владѣе страшно безпокойство. Днесь на пазаря избихж единъ татаринъ, когото приехж за шпионинъ.

Недоразумѣнието биде загладено съ пунша, приготвенъ отъ самия полицимейстеръ по всичкитѣ правила на искуството.

Прѣзъ нощьта Стеценко тръгна назадъ, въ главната квартира, като си намѣри изъ града единъ новъ проводникъ.

X.

Въ селцето Дуванкиой, покрай Бахчисарай, стоеше тарутинския полкъ въ съставъ отъ три баталиона: ний вече знаемъ, че единъ баталионъ по погрѣшка биде оставенъ на пжтя и отдавна се бѣ върналъ въ Севастополъ.

Стъмваше се. Горѣхж огньове. Войницитѣ си отпочивахж, едни сѣдѣхж, други бѣхж полѣгнали съ простени крака, а трети се изувахж и си сушехж партянкитѣ или събличахж шинелитѣ си, като крадешката ловѣхж по тяхъ досъдителни насѣкоми.

— Нѣма защо да се срамувате отъ това, момчета, каза на войницитѣ си баталиониятъ командиръ Горевъ и за примѣръ съблѣче си всичкитѣ дрѣхи и заповѣда на вѣстовоя си да ги подържи надъ огъня. Войницитѣ се увлѣкохж отъ примѣра на началника си и скоро бивуака взе видъ на сборище отъ червенокожи диваци.

Не успѣхж войницитѣ да се облѣчжтъ и веднага имъ се прѣдстави случай да се поразвеселятъ. Доведохж първия французки дезертьоръ. Това бѣше единъ нѣмецъ, силомъ взетъ на служба въ Парижъ. Когато заприказвахж съ него

французки, той завърти съ глава и каза: Jch bin ja ein deutscher (азъ съмъ нѣмецъ). Повикахѫ поручикъ Гове, който много добрѣ знаеше нѣмски и повѣдохѫ дезерторя при командира на полка, генералъ Волковъ.

— Искате ли да си хапнете нѣщо? попита генералътъ, а Гове му прѣведе на нѣмски.

— О ja (да) отговори нѣмецътъ и обясни, че е гладенъ — цѣль день не билъ ялъ, па и за това, главно, побѣгналъ, понеже много лошаво ги хранели.

Нѣмецътъ доста добросъвѣстно отговори на въпроситѣ. Само умали числото на неприятелитѣ.

На другия день на Тарутинцитѣ ги поведохѫ още по близо до Бахчисарай и тука тѣ щѣхѫ и да си останатъ, ако не бѣхѫ двѣ обстоятелства: нѣманьето черенъ хлѣбъ и строгостьта на генералъ Кирякова, началникътъ на тѣхната дивизия.

Безъ да се гледа на това, че варѣхѫ много добри щи, печеше се овче месо, което за бадева можеше да се намѣри тукъ, а отъ врѣме на врѣме падахѫ тъдѣва и дини, но войнишкитѣ стомаси се свиваваxѫ за черенъ хлѣбецъ и се не благодарехѫ отъ татарскитѣ хлѣбчета. Колкото за фрукти, тукъ ги имаше много и тѣ съ удоволствие ги едѣхѫ.

Единъ пѫть, нощно врѣме, извѣстния намъ тарутински поетъ, бивший подпрапорщикъ Ивановъ 2-й, който бѣше вече „произведенъ“, се расхождаше съ единъ свой приятель поручикъ, въ околноститѣ на Бахчисарай. Той бѣше въ най-добро поетическо настроение, мислѣше върху темата на една своя бѫдѫща поема подъ название „Мария Потоцкая или Кримска Плѣнница“ и расказваше на поручика съдържанието на това проектирано съчинение.

— Разбира се, азъ не искамъ да съперничѫ съ Пушкина — скромно се съзна младия поетъ: — но у мене ще излѣзе по-близо до мѣстнитѣ прѣдания, отъ колкото у Пушкина. Ето, слушай....

Внезапно задъ стѣната, която обкрѫжаваше градината на една кѫщица, се чу единъ страненъ, подозрителенъ шумъ. Чуваше се нѣкакво тропанье, придружено съ дрънкание на орѫжие.

— Чувашъ ли, — каза Ивановъ, като хвана поручика за рѫка: — Що ли значи това? Да ли не се е довлѣкълъ пасамъ неприятеля?

— Да вървимъ по-скоро и да обадимъ на ротния, — каза поручикътъ, но отъ градината неочаквано се чухж разговори на русски, нѣщо което показваше, че наоколо се намиратъ свои хора.

— Е, е, та това сж нѣкои отъ нашитѣ юнаци, които се залъгватъ тждѣва—Ей, момчета, кой е тамъ? — извика поручикътъ.

— Свои, ваше благородие, тамъ отъ другата страна има вратица, влѣзте и вие, много хубави орѣхи се намиратъ тукъ.

Офицеритѣ приехж поканата. Въпреки нощната тъмнина, виждаше се, че подъ дърветата се намирахж цѣли купчинки отъ орѣхови чурупки. Войницитѣ съ щиковетѣ си отърсвахж орѣхи и миндали и се гостѣхж отъ тѣзи сладки плодове.

— Ахъ, безобразници ниедни, за начало изръмжа поручикътъ: — та нали тая стока е чужда, какъ смѣете да се ползувате съ нея?

— Не дѣйте се сърди, ваше благородие, обади се единъ отъ по смѣлитѣ войници: — всѣки татаринъ си бере орѣхи отъ тука, та войницитѣ ли да си не хапнатъ? Въ Москва, ако питашъ, само едитѣ дворяни и богати хора яджтъ такива орѣхи, а тука колкото искашъ. Заповѣдайте, ваше благородие, азъ ви строшихъ нѣколко орѣха.

— При все това не трѣбваше да берете, безъ да питате, — казваше поручикътъ, като лапаше миндали и съ двѣтѣ си ржцѣ. Поета послѣдва на негова примѣръ и даже забрави за Мария Потоцка.

— Гледайте, момчета, щото занапрѣдъ да се не случва подобно нѣщо! — каза поручикътъ и излѣзе изъ градината, като се плахо озърташе да не би да срѣщне нейдѣ началството си.

Но генералъ Киряковъ не бѣше тъй снисходителенъ къмъ кражбитѣ на войницитѣ. На другия день поставената отъ него цѣпь улови единъ войникъ, който бѣ открадналь едно ягне. На войника вързахж ржцѣтѣ отзадъ, исправихж го, искомандувахж: пли! и той падна, пронизанъ отъ куршуми. Това страшно наказание на мнозина отби желанието да крадатъ.

Когато Стеценко се върна отъ Севастополъ съ извѣстие, че пѫтя е съвсѣмъ очистенъ отъ неприятеля, Меншиковъ веднага заповѣда да потеглятъ назадъ къмъ Балбекъ и мина покрай войската.

Всѣкога навъсенъ, този пѫть князьтъ просия. Като испращаше въ Петербургъ флигелъ-адютанта Албединский, князьтъ дълго врѣме говори съ него върху своето флангово движение. Албединский бѣше сѫщо въ въсторгъ и се очудваше на стратегическитѣ способности на княза. Даже между офицеритѣ, които не обичахѫ Меншикова, почна да се говори, че подиръ фланговото движение, французитѣ сѣдѫтъ като въ клѣтка. Като обиколи войскитѣ, князьтъ се спрѣ при палатката си, за да подхапне прѣди тръгване и покани флигелъ адютанта на прощавание да закусятъ заедно.

— Само, че закуската ми е една отъ най-скромнитѣ, — каза князьтъ: — A la querre comme a la querre, не забѣлѣзвайте.

Албединский не знаеше подробноститѣ на походния животъ на княза, и за това той биде много очуденъ, когато Менщиковъ заповѣда да му донесѫтъ разгорѣна жаръ и торбичка съ картофи, слѣдъ което той извади изъ джеба си едни малки щипци и почна собственноръчно да пече картофи, които изваждаше съ тѣзи щипци.

— Simplicite digne b'oen Cincinnatus (скромность, достойна за единъ Цинцинатъ,) — каза Албединский.

— Една отъ най-практичнитѣ закуски, — продума князьтъ: — и главно, никакъвъ трудъ до гдѣ се приготви.

Като си хапнахѫ, князьтъ си турна пакъ щипцитѣ въ джоба. Тука тамъпъ е мѣстото да се опишѫтъ джобоветѣ на княза; тѣ бѣхѫ въ своя редъ толкова енциклопедични, както и негова мозъкъ, т. е напълнени съ всевъзможни разнообразни нѣща. Въ тѣхъ се намирахѫ разни записки, документи, планове, лупи, бинокъ, хирургически инструменти, патрони, единъ малъкъ револверъ, единъ два ръжени сухари, шишенце съ конякъ — и всичко това наредено въ единъ систематически редъ.

Като си взе сбогомъ съ Албединский, Меншиковъ се разговори съ Жабокритский, комуто прѣдстоеше да върви съ авангарда.

— Вие виждате, че сполуката на фланговото движение е пълна, — каза князьтъ. Надявамъ се, че сега ще можимъ да затворимъ неприятеля на едно мѣсто. Но намъ ни прѣдстоятъ още нѣколко важни диверсии. Ние сме още доста слаби, за да атакуваме съюзницитѣ. Трѣбва да се почака!

Най-послѣ войскитѣ тръгнахж. Сега мѣстностьта имъ бѣше по-вече или по-малко извѣстна. Минувахж даже прѣзъ доста познати мѣстности. Ето долината, дѣто устройвахж почивка и дѣто по сетне се спирахж французитѣ. Тука се търкаляхж огоряли остатъци отъ русски оржжия, взети отъ неприятеля при Алма. Съ тѣзи остатъци французитѣ си разбъркваха огъня, на който варѣхж кафето си. На сжщото мѣсто се валяхж скъсани французки вѣстници и всевъзможни други нѣща — и нѣколко скъсани русски раници, вѣроятно и вѣ вземени при Алма, но такива, щото трѣбва да не сж се харесали на французитѣ. Въ нѣкои раници бѣхж оставени нѣкои дреболии, вмѣсто които французитѣ бѣхж оставили своитѣ дървени обуща. Както се види русскитѣ чизми имъ се бѣхж доста харесали.

Нашия авангардъ наскочи на пжтя на нѣкои убити и ранени. На мнозина бѣше останало въ умътъ видътъ на два трупа: единъ казашки и единъ татарски, които лѣжехж единъ до другъ. Трупътъ на казака се бѣше цѣлия разложилъ: отъ обезобразенитѣ му ржцѣ се виждахж жилитѣ.

— Г-да, чи и сж тѣзи работи? французки или татарски? попита единъ офицеръ.

— Разбира се, татарски: нима не виждате, до трупа на казака, татаринъ лѣжи, — каза сопнато ротниятъ командиръ. — Нима французитѣ сж способни на такъво варварство?

— Е, може пъкъ турцитѣ да сж виновни. . . .

— Колко за турцитѣ, тѣхъ ги държатъ на страна. Нали подъ Алма ги не видѣхме никакви.

Малко по-нататъкъ наскочихж на една татарска кола, конвоирана отъ казаци. Въ колата сѣдѣше единъ казакъ, който караше воловитѣ, а до него лѣжеше нѣкакво си човѣшко сжщество.

Приближившитѣ се владимирци веднага познахѫ едного отъ своитѣ, като казахѫ: та това е, братя, нашиятъ унтеръ-офицеръ отъ шестата рота, Алексѣевъ.

Нещастниятъ приличаше повече на единъ одранъ скелетъ, отъ колкото на човѣкъ. Той бѣше полуоблѣченъ, и то въ скъсана риза, та му се виждахѫ ранитѣ, които бѣхѫ вълни съ червеи. При все това той бѣше въ пълния си умъ. Него го заобиколихѫ и съ участие почнахѫ да го распитватъ.

— Какво правишъ, Алексѣевъ? отъ дѣ те взѣхѫ, питаше го единъ офицеръ.

— Отъ Алма, ваше благородие: — Алексѣевъ се мѫчѣше да постане.

—Кои безобразници сѫ го тъй одрали?—питаше единъ офицеръ казака си.

— Татари, та кои, ваше благородие. А татаринъ, а куче — сѐ едно.

— Орли щѣхѫ да ме изеждтъ, съ е[illegible] продума Алексѣевъ: — на татаритѣ отгорѣ, всичкитѣ ми дрѣхи взехѫ. . . Петь дена само съ една роса съмъ се хранилъ... Ако не бѣхѫ добри хора, тамъ и щѣхъ да се здърва като куче.

—Господа, трѣбва да му се даде да похапне нѣщо, говорѣхѫ офицеритѣ.

— Благодарѭ ви, ваше благородие, сега не съмъ гладенъ. Цѣлата ми вътрѣшность гори. Много съмъ жеденъ: Да е водица пиналъ би.

— Не искашъ ли грозде? — попита единъ отъ дружината, като му даваше единъ гроздъ зрѣло грозде. На гроздето Алексѣевъ се зарадва и почна лакомо да лапа, като дѣте.

Дълго врѣме още говорихѫ офицеритѣ за този случай и се радвахѫ, че сѫ спасили единъ човѣкъ отъ такъва ужасна смърть — да бѫде живъ раскъсанъ отъ орлитѣ.

Най-послѣ, на 18-й Септемврий нашиятъ авангардъ се приближи до сѣверното укрѣпление. Неочакваното появление на армията произведе неисказана радость въ града. Войскитѣ се спрѣхѫ на височинитѣ, срѣщу тъй наричаната Холандия.

Меншиковъ пристигна въ два часътъ подиръ пладнѣ въ своята малка кѫщица на сѣверната страна. Тамънъ той сѣдна да обѣдва, и ето ти Корниловъ.

Владимиръ Алексѣевичъ бѣ толкова радостенъ за пристиганието на Меншикова, щото забрави всичката си прѣдишна сърдня и весело привѣтствува княза.

— Сега войска имаме доста, — каза той: — и вѣрвамъ, че ваша свѣтлость ще заповѣдате на по-голѣмата часть отъ войската да прѣмине на южната страна. Нашитѣ работи сѫ нарѣдъ: укрѣпленията се умножаватъ, ний всички внимателно се озъртаме и приготовляваме въ случай на атака единъ чисто русски отпоръ. Тази зарань имахме една прѣстрѣлка съ неприятелскитѣ параходи, но доста незначителна. Неприятелскитѣ кораби хвърлѭтъ котва гдѣто искатъ: всичкитѣ заливи сѫ завладѣли. А пъкъ у насъ, ваша свѣтлость, може всичко да се направи, само армия да има.

— Това е лошото, ваше прѣвъсходителство, че армия нѣмамъ, — каза Меншиковъ: — [illegible] е армия? дали сѫ ми нѣкаква си сбирщина и [illegible] съмъ загубилъ Алминския бой. Пъкъ надъ всичко отгорѣ и такива полководци като Кирякова съ своя полковникъ Залѣский! този смахнатъ Киряковъ е цѣлъ Дибичъ! Неприятелтъ е доста силенъ. Трѣбва да се чака пристиганието на нови войски. Азъ мислѭ да направѭ още едно движение съ цѣль да се съединѭ съ дванадесетата дивизия.

— Като е тъй, вий пакъ ще оставите Севастополъ самъ да се брани, — каза Корниловъ, като чувствуваше че едва се сдържа.

— Както искате тъй си говорете, ваше прѣвъсходителство! У васъ има доста войска за да се държите, а пакъ у мене е много малко, за да се рѣшѭ да атакувамъ неприятеля на открито поле.

— Ако е тъй, ваша свѣтлость, — то прощавай Севастополъ! Щомъ съюзницитѣ се рѣшѫтъ да ни нападнѫтъ смѣло, нашата работа е спукана! най-послѣ, азъ ще ви помолѭ за малко нѣщо: дайте ми поне три полка по вашъ изборъ, и азъ ще се мѫчѭ да защитѭ Севастополъ. Па ако искате, свикайте военен съвѣтъ! азъ съмъ увѣренъ, че болшинството ще бѫде съ моето мнѣние.

— Добрѣ, може и да свикамъ военен съвѣтъ, — каза Меншиковъ: — но прѣдупрѣждавамъ ви, ваше прѣвъсходителство, че рѣшенията на съвѣта не сѫ задължителни за мене.

— Но мене ми се струва, че много важния въпросъ относително непусканието на непреятеля въ Севастополъ не подлѣжи даже на никакъвъ споръ, — буйно каза Корниловъ: — макаръ сетнѣ да истрѣбимъ цѣлата неприятелска армия на развалинитѣ на Севастополъ, пакъ нѣма да възнагради императора за погинванието на това важно пристанище и на цѣлата черноморска флота — не само съ корабитѣ, но и съ офицеритѣ и матроситѣ.

— Вий, навѣрно си мислите, ваше прѣвъсходителство, че азъ безъ васъ не знаехъ тѣзи истини, — високомѣрно каза Меншиковъ: вий сѫщо си мислите, че не знаѭ за слуховетѣ, които се пръскатъ за мене въ града. Но това за мене е безразлично. Вий можехте да се убѣдите, че моето флангово движение е прѣнесло своитѣ плодове. Сега азъ съмъ рѣшилъ да направѭ още едно движение, съ цѣль да отвлѣчѭ вниманието на съюзницитѣ отъ града.

— Но, ваша свѣтлость, това движение може да излѣзе и несполучливо, а по-малочисленностьта на войскитѣ, за която вий самъ заявявате, то не може да бѫде грозно и страшно движение. Неприятеля като има съгледвачи, скоро ще се увѣри въ слабостьта на гарнизона и подъ носа на нашата армия ще дигне на въздухъ и града и флотата! Азъ считамъ единственното срѣдство — да осигоримъ съ значителна часть войска отбраната на Севастополъ, а освѣнъ това единъ малъкъ отрѣдъ трѣбва, който да наблюдава отъ сѣверната страна, дѣто могѫтъ да бѫдѫтъ отправени идящитѣ отъ Русия подкрѣпления.

— Азъ нѣмамъ намѣрение да споръ повече, — каза князьтъ: — ако искате съставете една писменна жалба и я подайте на съвѣта. Но повтарямъ, ако обстоятелствата се не измѣнятъ, никой нѣма да ме отклони отъ веднъжъ взетото ми рѣшение.

Корниловъ извлѣзе изъ стаята на княза въ едно състояние на духа, което бѣше близо къмъ едно пълно отчаяние. Като прѣгледваше получената въ врѣме на отсѫтствието му кореспонденция, Меншиковъ между друго прочете нѣколко писма, въ които го молѣхѫ да не оставя Севастополъ. Двѣ-три писма бѣхѫ съ доста неприятно съдържание. Князьтъ се намръщи и повика Панаева.

— Знаешъ ли новината, приятелю? — каза князьтъ.

— Какви новини, ваша свѣтлость?

— Ето както: — азъ искамъ да прѣдамъ Севстополъ на англичанитѣ, но малко ми даватъ) Ето, прочети това писмо.

Панаевъ прочете песмото и съ негодование го захвърли на масата.

— Ваша свѣтлость, само единъ голѣмъ безобразникъ може да пуска за васъ такива гнуснави клевети.

— Повикай ми Вунша, — трѣбва да се распоредя.

Князьтъ не свика обѣщания воененъ съвѣтъ, но рѣши да даде на Корнилова три полка отъ Кирякова отрядъ, — московския, тарутинския и бородинския, а тъй сѫщо и една часть отъ резервитѣ и двѣ лѣки батареи.

Корниловъ тържествуваше. Той веднага заповѣда всичкитѣ параходи да пустнѫтъ пара. Два полка бидохѫ поставени на театралната площадъ, отъ дѣто ги размѣстихѫ по баталионитѣ, а бородинския полкъ поставихѫ на Ушаковата могила.

„Сега имаме много войска, — ще се държимъ и ще удържимъ“, написа Корниловъ въ дневника си.

XI.

Отставниятъ капитанъ Спицинъ въ послѣдне врѣме често се поскарваше на дъшеря си, но само отъ това врѣме, когато графъ Татищевъ се върна въ Севастополъ, той разбра думитѣ на Фамусова: „та що за комиссия е, господи, да бѫде човѣкъ баща на възрастна дъщеря“. Даже постояннитѣ му мисли за черноморската флота не можехѫ да отвлѣкѫтъ неговото внимание отъ странното поведение на дъщеря му. Въ деньтъ на потопванието корабитѣ, Спицинъ бѣше тъй растроенъ, щото не можеше да мисли за нищо друго, но на другия день той прочете лѣжавшата на массата му записка, донесена отъ единъ човѣкъ отъ страна на мадамъ Будищева: въ тази записка се говореше: „Мене ми е много неприятно, че азъ противъ волята си, станахъ съучастница въ една странна постѫпка на дъщеря ви.

„Колкото и това да е печално, азъ съмъ длъжна да ви съобщѫ, като на баща, че дъщеря ви не се отнася тъй както прилича на една благовъспитана дѣвойка. Вчера вечерь тя бѣше у дома и азъ, като не искахъ да я пустнѫ толкова късно, даже съ свой човѣкъ, оставихъ я да вощува. Прѣдставете си моето очудване, когато утриньта моята слугиня Палашка като влѣзла въ стаята, гдѣто азъ бихъ оставила дъщеря ви, не я намѣрила тамъ! азъ веднага почнахъ да испитвамъ всичкитѣ кѫщни и най-послѣ научихъ, че дъщеря ви на съмнувание отишла пѣши нейдѣ по Екатеринската улица, като съ тази си постѫпка ме постави въ едно крайно неловко положение“.

Като прочете това послание капитанътъ сериозно се расърди и веднага отиде въ стаята на дъщеря си.

Посѣщенията на баща ѝ бѣхѫ толкова редки, щото Леля не бѣ взела никакви прѣдпазителни мѣрки. Тя сѣдеше до своята работна маса и внимателно разглеждаше единъ портретъ.

Капитанътъ, който съ годинитѣ що лѣжехѫ на плѣщитѣ му не бѣ още изгубилъ силата на зрѣнието си, като отвори вратата, въ единъ мигъ забѣлѣжи кой бѣ снеменъ на портрета. Той съ шумъ блъсна вратата и се приближи къмъ дъщеря си. Леля, като виновна ученица, покри портрета съ лѣжавшата на массата книга.

— Дай да видя този портретъ, — каза капитанътъ. — Въ гласътъ му се чувствуваше една особенна твърдость.

— Нѝма азъ съмъ малко момиче, та съмъ длъжна да ви показвамъ всичкитѣ портрети, които ми подаряватъ моитѣ познати?

— Молѭ, безъ глупости. Дай тука този портретъ.

Леля пламна.

— Защо ви е, татко?

Капитанътъ удари съ кракъ.

— Ще ми дадешъ ли този портретъ безсрамнице недна! Ти мислишъ, че незнаѭ кой е изобразенъ тамъ? Петербургскитѣ графчета ти подаряватъ своитѣ портрети? Добрѣ! Що би казала твоята покойна майка, ако бѣ жива? Дай тука портрета, казвамъ ти!

— Вземете го, щомъ толкова настоявате, каза Леля, като подаде портрета и искаше да напустне стаята, но капитанътъ я грубо хвана за рѫка.

— Почакай, нѣма да ми побѣгнешъ! казвай веднага: какъ посмѣ ти да побѣгнешъ нощно врѣме отъ Будищева? Каква е тази фантазия? Да ли свиждание не си била назначила на своя графъ?

Той стикаше силно ржката на дъщеря си.

— Да, азъ се расхождахъ съ графа на пристанището и не виждамъ въ това нищо лошо, — каза Леля, като се мжчеше да се сдържа, — да не заплаче.

Капитанътъ отблъсна дъщеря си отъ себѣ.

— А, ето какъ било то! на пристанището! въ присжтствието на всички! какъ те незабѣлѣжихъ азъ! нали бѣхъ тамъ!

Всички ще помислжтъ, че тази ваша расходка е била безъ моето знание! Ето каква дъщеря съмъ ималъ азъ! Почакай, азъ ще те научж тебе!

Той хвърли портрета на земята и, прѣди Леля да може да го вземе, почна да го тъпче съ краката си. Стъклото се пръсна на мънички парчета.

Леля се тръшна на кревата си и като си завря главата между възглавницитѣ, истерически се расплака. Капитанътъ ритна съ кракъ счупения портретъ и бърже излѣзе като съ всичка сила тръшна подирѣ си вратата.

Леля не плака много. Гордостьта ѝ взе връхъ. Тя скочи, и като събра остаткитѣ на портрета, прѣдпазливо ги скри въ чекмеджето на масичката си, намѣри перо, взе единъ листъ пощенска хартия, на горния край на която бѣ изобразенъ Севастополъ и почна да пише. Като написа писмото тя запечата плика и излѣзе въ градината. И намѣри синътъ на дворника и му поржча по-скоро да отиде съ писмото въ града по указания адресъ. На плика стоеше написано: Екатеринска улица, домъ Понандополу, Графу Татищеву отъ Е. С. Долу бѣше приписано: „Твърдѣ бързо“. На момченцето тя каза да чака отговоръ.

Момчето не завари графа и се върна съ извѣстие, че графътъ пакъ тръгналъ на походъ. Дѣйствително графътъ учавствуваше въ фланговото движение. Камердинерътъ Матей даде на момчето една записка, въ която стоеше написано: „Елена Викторовна, внезапно получихме приказъ да тръгнемъ пакъ на походъ. Неизвѣстно е кога ще се върнемъ. Желаж ви всичко хубаво, Вашъ Т.“

— И повече отъ това нищо, — помисли си Леля. Записката ѝ се показа мрътва студена и ней ѝ бѣше неприятно сега, че тя писа на графа. И тя бѣ рада, че той нѣма да получи писмото ѝ и рѣши да отиде утрѣ въ града и да си вземе писмото обратно. Но като прочете писмото на графа още веднъжъ, тя обърна особенно внимание на думитѣ „Вашъ Т.“ и мнѣнието ѝ веднага се измѣни.

— Той е билъ толкова занятъ, щото не е ималъ врѣме да помисли за нѣкакви любезности, — мина прѣзъ ума на Леля.

Цѣла недѣля тя прѣмина въ мжчително очакване. Въ тѣзи дни живота за нея бѣше сжщинска тъмница. Ней постоянно ѝ се испрѣчваше прѣдъ очи суровия видъ на баща ѝ; въ градътъ тя не можеше да отиде подъ никакъвъ прѣдлогъ и само единъ пжть можи да се открадне и ходи у Будищева, която прие Леля доста хладно, като каза, че ней ѝ е неприятно да срѣща у дома си мома, която тъй малко се гражи за своята репутация. Леля съвсѣмъ сърдито исказа нѣколко безмисленни думи, а именно, че Будищева се напразно надява, че графъ Татищевъ ще прѣдложи ржката си на дъщеря ѝ.

Будищева съ чувство на оскърбено достойнство каза, че подиръ тази нейна постжпка, тя ѝ запрѣщава да прѣстжпва прагътъ на кжщата ѝ. Леля и самичка съзна, че направи една непростима глупость и че се издаде, но работата не можеше вече да се поправи и ней ѝ оставаше само да си турне шапката и мантеля и да си отиде. Тя побърза на квартирата на графа, но Матей неможи нищо да ѝ съобщи.

Подиръ врьщанието на нашата армия, Леля сполучи минутка и пакъ се затече въ града и този пжть узна отъ Матея, че графътъ скоро ще постжпи на бастионитѣ и че днесь и утрѣ вечерь той ще нощува у дома.

— За Бога, мили мой, незабравете да му дадете моето писмо.

— Нѣма да забрава, господжице... но кажете ми, молѭ ви се, каква роднина се вий падате на негово сиятелство? Азъ чини ми се на пръсти знамъ всичкитѣ му роднини. . . — Матей отдавна бѣ почналъ да се отнася подозрително къмъ посѣщенията на Леля.

— Графътъ знае, знае... — нетърпеливо каза Леля: — за Бога прѣдайте му писмото ми, защото то е много важно — по негова работа: той самъ ще ви поблагодари.

— Ще му го дамъ, госпожице, защо да му го недамъ, — каза Матей, а на умътъ си рѣче: — трѣбва графътъ да си взелъ нѣкоя циганка. По напрѣдъ той неправѣше такива работи.... Като баща си ще стане.... Стариятъ графъ много обичаше женитѣ.

Леля си отидѣ, а подиръ два часа графътъ се върна на квартирата си. Матей му даде писмото, графътъ доста равнодушно прочете адреса, хвърли плика на масата и заповѣда да му донесжтъ да обѣдва. Подиръ еденье той си запали цигара 'и, като распечати плика почна да чете.

— Интересно — проговори той високо, но колкото повече четѣше, толкова лицето му ставеше по-сериозно.

Графътъ бѣ прѣкалено обземъ отъ своето фатовство. Искреннитѣ грѣшки и наивни признания на дѣвойката го разчувствувахж. Това не бѣше любовь, даже страсть не бѣше, — такъва, каквато той испитваше спрѣмо великосвѣтската хубавица Бетси, — това бѣше едно жешко, почти братско чувство, което удивляваше самия графъ, защото той се не мислѣше за способенъ на такъво чувство. Нему му стана съвѣстно за своето лекомислено отношение къмъ Леля, той биде поразенъ, биде сразенъ отъ глжбината на нейното чувство и не знаеше сега какъ да се отнесе къмъ него. Графътъ чувствуваше, че още минутка и той сълзи ще порони като нѣкоя сантиментална институтка. Той побърза да дочете писмото, слѣдъ това го турна на масата си и почна да обмислюва какъ да му отговори, но никакъвъ отговоръ му не идѣше на ума. Що да ѝ пишж? — мислѣше си той: — да напишж че тя е доста млада, — нѣма смъсъль, тъй като и по-млади отъ нея встжпватъ въ бракъ. Да ѝ загатна за неравеството на нашитѣ обществени положения за това, че нашата женидба ще бжде приета въ висшето общество за mesalliance — това ще я оскърби пъкъ и самъ азъ съмъ чуждъ на тѣзи глупави свѣтски прѣдрасждъци. Да ѝ кажж просто, че я не обичамъ или че друга любж — нѣма да повѣрва или ще ме нарѣче най-лошавия човѣкъ, който е поискалъ да се въсползува отъ нейната неопитность...

Най-послѣ графътъ взе единъ листъ хартия, на който бѣше изобразенъ негова гербъ съ корона и написа:

„Ако ви е възможно, елате утрѣ въ десеть часътъ заранья при памятника на Козарски. Утрѣ вечерь или другидень азъ ще трѣбва да постжпа на бастионитѣ и това ще ни застави много врѣме да не можемъ да се видимъ. Вашъ Т.“

Леля се яви въ деветь часътъ на опрѣдѣленото мѣсто. Единъ часъ чаканье ѝ се стори цѣла вѣчность. Тя се приближи до библиотеката, видѣ че отъ къмъ терассата сж свалени статуитѣ, що я украсяваxж (това биде направено за въ случай на бомбардирание, по заповѣдьта на Корнилова) приближи се до чугунената рѣшетка на градината и влѣзе прѣзъ вратицата. На една скамейка, подъ тжста акация на сѣнка сѣдѣше графа и прѣлистваше една книга.

— Тукъ ли сте? — каза Леля като сѣдна до него и му взе книгата.

Графътъ трепна, отъ внезапното дохаждание на Леля.

— Уплашихъ ли ви? — попита тя: — защо не додохте при паметника?

— Чекахъ урѣченото врѣме, — каза графътъ, като се озърна на около си. — Въ градината нѣмаше никой, освѣнъ нѣколко матроса, които чистѣхж пжтечкитѣ.

— Получихте ли писмото ми? Попита Леля.

— Та вий можехте да разберете това по моя отговоръ, Елена Викторовна. Азъ ви писахъ да се срѣщнемъ, та да ви разясня моето мнѣние за нашитѣ отношения. . .

— Азъ мислж, че тукъ нѣма що да се разяснява, каза Леля: — азъ всичко подробно ви написахъ и сега почнахъ да се раскайвамъ за това. . . Баща ми има право! азъ никакъ се не скжпж за своята репутация. . . но ако азъ знаехъ, че вие тъй ще се отнесете къмъ мене, то щѣхъ да се пазя. . .

— Каква сте чудна, Елена Викторовна! азъ още нищо не съмъ ви казалъ, а вие вече тълкувате моитѣ чувства, като че ги знаете.

— Нима азъ не виждамъ? — Каза Леля съ треперливъ гласъ: — вий като че не сте ради за моето дохождание, озъртате се на четире страни, като че не за мене се страхувате, а за своята репутация. . . .

— Чини ми се вий сте рѣкли да се скарате днесь съ мене, Елена Викторовна, каза графътъ: — но азъ не бихъ

желалъ такова нѣщо. Азъ ви считамъ за много добра, но доста упорита и капризна дѣвойка. Вий ми сте писали такива нѣща, които не е прието да се пишатъ на единъ добъръ познатъ, който съ нищо не е заслужилъ вашето особно внимание. . .

Графътъ испитваше вътрѣшна радость, като изговаряше послѣднитѣ си думи: моето благоразумие ще истуди пламенната буйность на тази горѣща главица — мислѣше си той — и ще принуди Елена Викторовна да бѫде прѣдпазлива въ своитѣ постѫпки.

— Защо ми говорите всичко това? Попита Леля. — Ако съмъ за васъ само една добра позната, значи азъ съмъ се излъгала у васъ. Върнете ми писмото: вѣроятно то е въ джоба ви.

— Не, азъ го оставихъ за спомень, — каза графътъ.

Леля стана отъ скамейката.

— Въ такъвъ случай, унищожете го, когато си отидете у дома, — каза тя: — а сега, прощавайте, графе. Съзнавамъ, че постѫпихъ твърдѣ глупаво и съмъ била много лекомислена.

Графътъ тихо я взе за рѫка и пакъ я постави да сѣдне.

— Елена Викторовна! нека говоримъ хладнокръвно. Защото вий малко ме познавате. Вий вѣроятно сте си създали идеала по романитѣ, а пъкъ азъ навѣрно съмъ много далекъ отъ въображаемия вашъ идеалъ. Вий сте още толкова млада, тъй малко познавате живота, а пъкъ азъ съмъ го всестранно изучилъ.

Рѫката на Леля бѣше въ неговата рѫка.

— Азъ самъ, — каза графътъ подиръ минутно мълчание — азъ самъ бихъ билъ щастливъ, ако да можехъ да обичѫ тъй искренно, тъй чисто, тъй непосрѣдственно, както сте вие способни да обичнете. . . Вий ми не казвате въ писмото направо, че ме обичате, и може би, азъ нѣмамъ право да ви говорѫ по такъвъ начинъ, но азъ съ сърдцето си улучвамъ, че вий сте глѫбока натура, способна за дълбоко чувствуванье. . . А азъ — азъ съмъ свѣтски човѣкъ и повече нищо. . Може би, ако вий ме бѣхте сериозно залибили, то азъ бихъ се нравственно прѣродилъ, но вий не сте ми казали, че ме обичате. . .

Графътъ съ ужасъ забѣлѣжи, че не казва това, що бѣ сторилъ намѣрение да говори.

— Нима вий не разбрахте отъ моето писмо? каза Леля, като се задушваше отъ вълнение. — Нима искате непрѣменно да изговоря тази дума, като че и безъ нея не разбирате. . . Е, добрѣ, азъ ще ви кажѫ — обичамъ ви! чувате ли извика по високо тя — обичамъ ви! сега разбрахте ли?

Ней се зави свѣтъ. Тя не чувствуваше що става наоколо ѝ.

Графътъ помогнѫ на дѣвойката да стане и, като я хвана подъ рѫка поведе я по пѫтеката, покрай гѫсти алеи.

— Но това е подло отъ моя страна! помисли си графътъ.—Той пакъ си спомни за своята великосвѣтска свързка.

А леля си нищо не спомнюваше, но се бѣ цѣла отдала на настоящето и току се усмихваше, като гледаше ту на цвѣтята, ту въ лицето на графа. Графътъ избѣгваше нейния погледъ.

— Вий навѣрно не сте подхапвали тая зарань, — каза внезапно графътъ.— Да отидемъ у дома, азъ ще ви нагостѭ съ що Богъ далъ. Ще се намѣри у дома закуска и фрукти:

Леля и не мислѣше за подхапванье, но при все това каза:

— Ахъ колко е весело това! Да отидемъ у васъ. Но приказвай ми вече на „ти". Азъ съмъ ти вече годеница, нали тъй?

— Да! съ задавенъ гласъ каза ~~князьтъ~~ графътъ. — Какъвъ съмъ подлецъ! — пакъ си помисли той, но продължаваше да води Леля и най послѣ прѣстѫпи заедно съ нея прагътъ на своето жилище.

Графътъ, както казахме по-горѣ, заемаше сега отъ своето прѣжньо помѣщение само двѣ стаи: останалитѣ бѣхѫ заети отъ други офицери. Но никой нѣмаше у дома, нѣщо, което графътъ узна отъ камердинера си, който, като видя господаря си съ дѣвойката, намръщи се и процѣди нѣщо прѣзъ зѫби.

— Върви, та ни купи фрукти и нѣщо за закуска. . . . Земи отъ Томаса котлетки. . . . — каза графътъ на комердинера си.

Матей отидѣ. Графътъ нервно си фапѣше устнитѣ.

Той чувствуваше, че го обхваща една неудържима страсть и се страхуваше за себе си.

Леля, безъ да подозира нѣщо се усмихваше и бърборѣше неврѣли-некипѣли, разглѣждаше портретитѣ по стаята, които

висѣхж надъ писалището на графа, сѣдаше до Татищева на канапето и го гледаше въ очи — любуваше му се.

Графътъ отговаряше съ еднословнитѣ „да“ и „не“.

— Ами този портретъ чий е? — Каква е хубавица! — каза Леля, като видя портрета на една млада жена. Въ нея се появи чувство на ревность.

— Това е една моя петербурска позната, — уклончиво отговори графътъ.

— Много ли познати имашъ? Ти си богаташъ, аристократъ. . . . Азъ не искамъ да помислятъ, че се женя за тебе, по причина че си богатъ и знатенъ. . . . Мисъльта, че нѣкой ще си рѣче тъй ще ме мжчи много.

— Никой нѣма да си помисли, — каза графътъ. Той стана и се приближи до прозореца. Наля си и испи бърже една чаша студена вода, която бѣ насипалъ въ единъ голѣмъ глинянъ графинъ.

— Ти обичашъ ли ме, — попита внезапно Леля: — ти още ни веднъжъ не си ми казалъ това, а отъ мене тъй найстойчиво иска да чуешъ тая дума!

— Обичамъ те, тихо продума графътъ, като привлѣче къмъ себе си дѣвойката. — Тя искаше да се отегли, но не можи и цѣлувката на графа изгори устата ѝ.

— Остави, остави, — говорѣше Леля, като се слабо защищаваше. — Графътъ я исправи на ржцѣ, като дѣте, положи я на канапето и пустнж зеленитѣ завѣси на прозорцитѣ. Въ стаята настжпи единъ зеленикавъ полумракъ.

Въ съсѣдната стая се чу старческото кашленье на Матея. Графътъ бърже влѣтя при него, каза му нѣколко думи и като го испрати нейдѣ съ нова поржка, върна се при Леля. Тя полулѣжеше на канапето, безъ да разбира що става съ нея и гдѣ се намира тя . . . А графътъ се наклони надъ нея и обсипа съ цѣлувки бузитѣ ѝ и голата ѝ гуша.

VII.

Късно вечерьта, когато се бѣше вече съвсѣмъ стъмнило, Леля се върна у дома си, влѣзе въ своята стая и се хвърли на моминската си постеля. Като полѣжа нѣколко минути,

исправи се на лѣглото си и дължко врѣме сѣдя, като си бѣ отпуснала главата на гжрдитѣ и си бѣ покрила лицето и съ двѣтѣ си ржцѣ. Бузитѣ ѝ пламтехж. Съзнанието на единъ голѣмъ срамъ сé повече и повече ѝ навеждаше гордата глава. Смътенъ рой отъ мисли и съвършенно нови чувства и физически усѣщания, които вчера тя не би могла да разбере, угнетятахж цѣлото ѝ сжщество, парализирахж духа ѝ. Всичкитѣ нейни наивни мечти и прѣдставления за любовьта бѣхж стжпкани, посрамени, разбити. Едва отзарна невинно дѣте, сега тя познаваше любовьта въ нейната безмилостна, реална груба форма, която нѣмаше нищо общо съ тѣзи възвишени, сантиментални и поетически образи, които Леля познаваше отъ четенье любовни романи и чувствителни поеми. Това, което тя не можеше да разбере, стана за нея ясно като день, — тя се очудваше на своята прѣжня наивность и се проклинаше за глупостьта си и за прѣкалената си довѣрчивость. Въспоминанието за грубитѣ ласки на графа ѝ бѣше противно, защото тя разбра, че въ отношенията на графа къмъ нея не е имало нищо друго, освѣнъ страсть, нѣмаше това възвишено начало, което облагородява самата страсть. И по напрѣдъ Леля смжтно, но инстинктивно се подосѣщаше, че въ любовьта има една чисто животна страна, но младата дѣвойка всѣкога бѣше увѣрена, че главното съдържание на любовьта се състои въ нравственото, духовно сливанье, което прѣдъ нейното въображение се рисуваше ту въ видъ на единъ тържественъ черковенъ обрядъ, който освѣщава любовьта, ту въ видъ на единъ щастливъ животъ съ нежно любимъ мжжъ. Сега прѣдъ нея имаше само една страсть, отдѣлна отъ всѣка нравствена стойность, страсть — за нея поне — по скоро мжчителна, отъ колкото приятна, по-скоро унизителна, отъ колкото възвишающа душата — страсть противна въ своята груба, физическа голота.

Леля не плачѣше, и само една горка сълза — сълза на срамъ и раскаяние тихо се плъзна по пламтящата ѝ буза, та и тази единственна сълза тя бърже обърса, запали свѣщьта и се приближи до огледалото. И Леля трепна. Тя не можи да се познае.

Въ нѣколко часа само тя бѣше остарѣла на нѣколко години. Това не бѣше вече прѣжнята дѣвойка Леля. „Елена

Викторовна Татищева“, мина ѝ призъ ума и това съпоставление на звуковетѣ ѝ се показа една злобна ирония.

Леля набързѐ угаси свѣщьта, безъ да се съблича сетръшна на постелята си, зави се прѣзъ глава и се помжчи да заспи. Но мисли, една отъ друга по-мжчителни се борѣхж въ главата ѝ и ѝ раскжсвахж мозъка.

По рано отъ обикновенно тя стана, но дълго врѣме не излѣзе отъ стаята си. Най послѣ капитанътъ испроводи Мавра да узнае, защо госпожицата не дойде да налива чай. Леля се изми надвѣ-натри и, като се поглѣдна на огледалото, уплаши се. Подъ очитѣ ѝ имаше сини кржгове, лицето ѝ бѣ се спаружило и пожълтѣло.

— Да не си болнава, Леличке, съ участие попита капитанът.

Пръв[illegible] отъ врѣме на тѣхното скарване, баща ѝ заприказва[illegible] ей ласкаво и тази ласка бодна Леля като съ ножъ.

— Да, азъ не съмъ цѣла нощь спала, отговори Леля.

— Вѣроятно тахтаби сж те хапали, — каза капитанътъ: — Трѣбва на тази халосаница Мавра да се каже, щото постоянно да чисти леглата и завивкитѣ. И мене прѣди малко цѣла нощь ми не дадохж да склопж очи... Азъ мислж пакъ да спж въ градината, на койка.

— Не дѣйте, татко, ще се простудите и ревматизма пакъ ще захване да ви мжчи.

— Азъ ли ще настинж? Азъ, старъ морякъ? Ха, ха, ха! Какви работи измислювашъ! но що се мръщишъ Лелке! Стига сме се толкова каряли! Да обърнемъ колата по другъ пжть! Сега не трѣбва да се занимаваме съ такива дреболии.. Трѣбва да се мисли за общото нещастие, за нещастието на цѣлия роденъ градъ и флота, а не за нашитѣ нищо и никакви огорчения.

И тѣзи думи болѣзненно се отзовахж въ сърцето на Леля. Отъ вчерашния день интереситѣ на Севастополъ и флотата бѣхж за нея единъ пустъ звукъ, въ сравение съ нейната лична тжга.

— Стига си скърбила, Леличке! — не на шега и не сериозно каза капитанътъ,като допиваше третята чаша чай до половина съ ромъ. — Е, оскърбихъ те азъ, порасърдихъ се малко, извинявай. Както и да е, но ти плюни на своето

графче, пъкъ като отбранимъ Севастополъ отъ неприятеля, азъ ще те оженя за нѣкой напетъ лейтенантъ, за нѣкой герой, който се е сражавалъ на бастионитѣ... А твоето графче, азъ мислѭ, че подиръ първото серюзно сражение, ще отидѣ нейдѣ кадѣ Симферополь да се лѣкува...

Чашата се прѣпълни. Леля скочи и тъй непредпазливо сложи чашата, щото я разби на парчета.

— Какъ се не срамувате, Татко! какъ можете тъй да се произнасяте за единъ човѣкъ, който се е сражавалъ при Алма на най-опасното мѣсто и самъ отадѣ на четвъртия бастионъ, дѣто, казватъ, ще бѫде много страшно, най послѣ, какъ смѣете да се произнасяте тъй за човѣкъ, когото азъ обичамъ, който ми е годеникъ, ако искате да знаете всичко!

Леля знаеше, че не бѣ всичко казала, но главното нѣмаше смѣлость да съобщи на баща си.

— Та прѣдложение ли ти направи той? — попита капитанътъ: — дѣ и кога, позволи ми да те попитамъ? писменно ли или устно? И защо този господинъ не попита мене, желаѭ ли азъ да му дамъ дъщеря си? Ако ти искашъ да си поминешъ безъ моето съгласие, тогава — друга работа... Но тогава азъ не ме съмъ ти баща.....

— Той вчера ми каза устно, че ще ме вземе, веднага като се свърши войната, — каза Леля: — Разбира се, ако го не убиѭтъ, прибави тя и самичка се уплаши отъ думитѣ си.

— Добрѣ, — каза капитанътъ. Имаме връме още да поговоримъ за това. Чудѭ се какъ тъй скоро сте се споразумѣли. И гдѣ вчера можи ти да го видишъ? Азъ бѣхъ строго заповѣдалъ на Ивана да те не кара въ града, безъ моето позволение. Надявамъ се, че ти ще се опомнишъ и ще разберешъ, че не си прилика за графа... Може той и да е много добъръ човѣкъ и добри качества да има, но баща ти не е богатъ и не отъ знатенъ родъ, и като се оженишъ за графа, ти ще бѫдешъ както се казва ни паунъ ,ни врана,.. Внимавай,... ти счупи тази чашка, която ти бѣ останала отъ покойната майка... Такива нѣща би трѣбвало по-добрѣ да се пазѭтъ.

Леля сама току що бѣ забѣлѣжила коя чаша счупи — и въ това събитие, тя видѣ лошаво за себе си прѣдсказание.

VIII.

— Слѣдъ като си отидѣ Леля, капитанътъ дълго врѣме сѣдя, като си посърбваше чай и си пушеше чибучката. Той видѣ, че безъ нѣкой съвѣтъ на друго лице, той по никой начинъ не ще може да се споразумѣе съ дъщеря си. И много врѣме мисли той къмъ кого да се оберне за съвѣтъ. Найпослѣ негова изборъ се спрѣ на Елена Ивановна Меринска, стара позната на капитана, която гостуваше въ своя чичо полковникъ Хрущовъ, този сѫщия, който съ своитѣ войници прикриваше отстѫплението на нашитѣ войски подиръ алминския бой.

— Елена Ивановна е умна и образована жена, — помисли капитанътъ: — Тя ще ме посъвѣтва какъ да постѫпя въ дадения случай. Азъ виждамъ, че Леля се разболѣ и че чезне по графа; но какво да стане, какъ да постѫпя, незнамъ. Защото, сѣщамъ се азъ, че всичкитѣ тѣзи разговори, че ужъ той е направилъ прѣдложение, сѫ чиста измислица... Трѣбва да се посъвѣтвамъ съ Елена Ивановна.

Елена Ивановна скоро бѣ дошла отъ дачата на Хрущова при Камишевото пристанище, и се бѣ прѣселила въ кѫщицата, гдѣто е надъ Киленовата клисура. Да се сѣди на дачата бѣше опасно, подиръ прѣминуваньето на неприятеля на южната страна и, наистина, скоро подиръ изсѣлването на Меринска, неприятельтъ завладѣ пристанището.

Елена Ивановна, по втория си бракъ Меринска, а по първия Соколникова, по родъ Хрущова, бѣше богаташка въ Тулската губерния. Тя бѣше пълна, съ срѣденъ ръстъ дама, доста стройна, нѣщо на което ѝ не прѣчеше тлъстината, и съ тъмни и умни очи. Втория ѝ мѫжъ бѣше другарь на поета Лермонтовъ. Втория бракъ на Елена Ивановна се не хареса на нѣкои отъ роднинитѣ: Мерински бѣ съ нея въ близки сношения прѣди да се вземѫтъ, а тогавашнитѣ понятия осѫдихѫ този бракъ.

Като се скара съ роднинитѣ си, Елена Ивановна, обаче, запази близкитѣ си отношения съ Хрущова и нейната главна цѣль за дохождането ѝ въ Кримъ бѣше да се помири, чрѣзъ посрѣдничеството на Александръ Петровича, съ своитѣ роднини.

Полковникътъ — старъ ергенъ, както и всичкитѣ му братия освѣнъ бащата на Елена Ивановна — който живѣеше до нейното дохождание въ обществото само на офицеритѣ, отъ врѣме дохождението на племенницата му, почна да живѣе единъ по-добръ, семѣенъ животъ.

Той доста обикна мъничкия Гавриилъ, мургого момченце на Елена Ивановна. Не може да се каже, че Гавриилъ принадлѣжеше въ числото на мирнитѣ и послушни дѣца. Наопаки, неминуваше день да не стори той нѣкоя пакость, нѣщо което особенно го насърдчаваха офицери като тѣхния познатъ, Михаиловъ. Освѣнъ майка си, Гавриилъ не признаваше надъ себѣ си ничий авторитетъ. Чичо си полковникъ той обичаше, но ни най-малко се не страхуваше отъ него. Сега, като се наслуша отъ чича си разкази за алминския бой, Гавриилъ въобрази и за себѣ си, че е герой и, като живѣеше надъ киленовата клисура, не далеко отъ корабелната улица, той имаше пълна възможность да проявява своитѣ войнственни наклонности. Наистина, овощната градина, която се простираше задъ кѫщата често се подхвърляше на разбойническитѣ нападения отъ страна на матроскитѣ дѣца, които се прѣдставляваха на Гаврика нѣщо като сѫюзна армия, що атакува алминската позиция. Като поведе съ себе си двѣ познати дѣца и въоружи своята мъничка, нъ храбра армия съ тояги, Гаврикъ дочека неприятеля при оградата и му даде едно генерално сражение, което се свърши по-сполучливо отъ алминското. Матроскитѣ дѣца бидохѫ разбити съвършенно и позорно побѣгнахѫ, като хвърлихѫ нѣколко пѫти по противницитѣ си кирпичи и камъни. Единъ отъ камънитѣ силно контузи кракътъ на Гаврика, но героятъ не остави бойното поле и се върна у дома си макъръ куцъ, но съ трофей — една торбичка сливи и праскови, хвърлени отъ неприятеля.

— Гавре, що ти е на кракътъ? попита Елена Ивановна младиятъ герой.

— Нищо не ми е, убихъ се.

— Днесъ има сюрпризъ за тебе: отъ чичо ти Степанъ Петровича се получихѫ двѣ писма, едното отъ които е за тебе.

— Дай скоро да ги прочетѫ мамко, дай, — ахъ колко ми е приятно... бърбореше Гаврикъ, като подскачаше съ

здравата си нога, нѣщо което той правеше и отъ радость, още и за това, че като стжпваше на убития си кракъ, чувствуваше голѣма болка.

— Само че... прощавай: азъ распечатахъ твоето писмо.

— Защо? попита Гаврикъ съ намръщено лице: — нима е хубаво да се четжтъ чужди писма? Азъ и самъ можехъ да распечатамъ писмото...

— Мислж, че не криешъ отъ мене нищо, та за това — каза насмѣяно майката. — Впрочемъ азъ не съмъ чела писмото и ако има нѣкакви тайни, ти можъ и да ми ги необаждашъ.

Гаврикъ съ видъ на солиденъ човѣкъ сѣдна да чете писмото, но не може да се утърпи и скоро почна гласно да исказва своитѣ впечатления.

— Мамко, кждѣ тѣхъ имало страшни мразове, а пъкъ у насъ колко е топло! Мамко, чичо убилъ прѣди малко една мечка... това е твърдѣ интересно, нали? (Гаврикъ прочете описанието на лова) Мамко, чичо ми подарява двѣ жълтици, дѣ сж тѣ?

— У мене сж; ще ти ги дамъ. Ами какъ, чичо ти не нарича ли те сега безграмотното Гавриче..?

— Не, съ досада отговори момченцето. — Майка му се докосна до едно неприятно за него въспоминание.

Прѣди една година нѣщо, Гаврикъ бѣ написалъ на чича си писмо, въ което имаше доста много ортографически грѣшки, тъй като на диктовка той се бѣ упражнявалъ подъ ржководството на единъ подпрапорщикъ, който самъ не бѣше толкова твърдъ относително буквата „ѣ". Чичо му, въ едно писмо адресирано до Елена Ивановна, като броеше разнитѣ съ тая поща испратени тѣмъ подаръци, бѣ направилъ една приписка: „а на неграмотния Гаврикъ отъ мене двѣ жълтици". Момченцето дълго врѣме не можи да проумѣе, какъ така го наричатъ неграмотенъ, когато, въ сжщность той знае да пише? Когато най-послѣ му обяснихж смисъла на тази фраза, самолюбието на Гаврика биде зачекнато и той почна да моли майка си да му поправи диктовката.

Гаврикова майка бѣше образована жена, даже пишеше повѣсти, които печаташе въ „Сѣвернитѣ цвѣтове". Отъ нея Гаврикъ бѣ наслѣдилъ страстьта за съчиняванье и още на деветь годишната си възрасть той съчини мънички раскази

въ които описваше невѣроятни боеве съ черкези и турци и подвизитѣ на героитѣ, които като двѣ капки вода напомнюваха самия Гаврикъ.

Гаврикъ най-послѣ не можи да се стърпи и прочете цѣлото писмо на майка си. Елена Ивановна внимателно слушаше, но внезапно влѣзе слугинката и каза, че е дошалъ капитанъ Спицинъ.

— Защо тъй редко изливате на свѣтъ Божий? попита Елена Ивановна, като покани госта да сѣдне, а Гаврика испрати да си играе.

Капитаньтъ, макъръ и че не бѣше свѣтски човѣкъ, но съ дамитѣ бѣ доста любезенъ. Като цѣлуна на домакинята ржка, той сѣдна и каза на Елена Ивановна, че е дошелъ да и поисприкаже тжгата си.

Елена Ивановна сама пушѣше и покани капитана да си запали една цигарка.

— Моя Леля я нѣщо не бива..., каза капитанътъ: — не могж да разберж, що става съ нея...

И той накратко расправи що знаеше за познанството на Леля съ графа. Разбира се, той твърдѣ малко знаеше за тѣхнитѣ сношения. Елена Ивановна имаше за графа доста смжтни понятия, макъръ и да бѣ се срѣщнала съ него въ обществото. Но тя знаеше, че капитанътъ е честенъ и искренен човѣкъ, — който съ тъкото си наблюдаванье можеше да распознае лошавитѣ хора отъ добритѣ. Тя знаеше сжщо, че той хичъ го не бива да е въспитатель, на дъщеря си и посъвѣтва капитана да я испрати при роднинитѣ си въ Николаевъ.

— Това е толкова по-необходимо, — каза Елена Ивановна, че и вий всички скоро ще трѣбва да излизаме отъ тукъ, по случай на военното врѣме. Тѣзи дни, азъ се каня да заминж за своя тулски чифликъ. Казватъ че сега съобщенията съ Симферополъ сж свободни. Жално, че Александръ Петровичъ не е у дома. Вий щѣхте да си поговорите съ него, — той толкова обича да приказва съ васъ по военнитѣ работи... Азъ, като жена, малко разбирамъ отъ тѣзи нѣща. Той би ви всичко расправилъ.

Капитанътъ съображаваше.

— Да, имате право, Елена Ивановна... страхувамъ се, че тя ще захване да капризничи, но макъръ на сила, но

азъ трѣбва да я отстраня въ Николаевъ... Както се види, това е единственното срѣдство. А пъкъ азъ, разбира се, ще остана.

— Пакъ ли мислите да постжпите въ флотата?

— Не, каза капитанътъ, като махна съ ржка: — сѐ се каня, но струва ми се, нищо нѣма да излѣзе. Корабитѣ потопватъ сега, значи и ние, моряцитѣ, не сме потрѣбни.

Като поприказвахж още за разни прѣдмѣти, и като се научи, че Александръ Петровичъ Хрущовъ е поставенъ съ своитѣ войници на четвъртия бастионъ, дѣто въ продължение на три седмици ще се намира постоянно, капитанътъ пожела на домакинята всичко хубаво и си тръгна у дома. Когато той влѣзе „въ своята каюта", яви се Иванъ съ извѣстие, че отъ къмъ отсамната страна на киленовата клисура се показали неприятелскитѣ стрѣлци.

— Дѣ е госпожицата? — попита капитанътъ.

— Расхожда се по клисурата..

— Ахъ ти дръвнику! Защо я не повикашъ по-скоро!

Капитанътъ припна да търси дъщеря си. Нему му мина прѣзъ умътъ неприятната мисъль, че Леля може да вземжтъ въ плѣнъ. Разбира се, нищо не можеше да стане и Леля се върна цѣла и невредима, и послѣ заедно съ баща си гледà на меркающитѣ се въ далечината неприятелеви фигури, но минута подиръ това, се чухж нѣколко топовни гърмежи и неприятелитѣ се разбѣгахж.

— Чини ми се „Владимиръ" *) ги нагости съ гюлета, каза капитанътъ, а подиръ това обади на Леля за своето твърдо намѣрение да я испрати на слѣдующия день въ Николаевъ. За голѣмо очудване на капитана, Леля не исказа нищо противъ и се не рѣши да спори. Ней и самичка ѝ се искаше да бѣга на нѣкждѣ, като че отъ промѣната на мѣстожителството зависѣше скриваньето на мжчившия я срамъ. Подиръ „този" нещастенъ въ живота ѝ день, тя още не бѣ виждала графа и както ѝ се струваше, нѣмаше никакво желание и да го види. Тя се страхуваше да го срѣщне и си мислѣше, че ако го види, то още повече ще затвърди своя позоръ. Леля почна да си приготовлява нѣщата за пжть, но тя не можеше да замине, безъ да извѣсти за това

*) Този параходъ стоеше при киленовото пристанище.

на графа. У нея горѣше една слаба надѣжда, че рѣшението ѝ да замине, ще бѫде единъ пробенъ камъкъ за чувствата му къмъ нея. Ако въ него има поне една капка човѣшко чувство, той нѣма да я пустне, безъ да се венчѣе съ нея веднага, или безъ да ѝ даде едно тържественно обѣщание, че ще стори това въ едно най-блиско бѫдѫще.

Въ нещастния за нея день, като си излизаше отъ квартирата му, тя не можи нищо да чуе отъ неговитѣ уста, а получи само нѣколко цѣлувки и нѣколко любовни думи, думи безмисленни, които най-послѣ я оскърбихѫ до дълбочината на душата ѝ.

Като обмисляваше сега всичко това, което ѝ говори графътъ, Леля го оправдаваше. Може ли човѣкъ подъ влиянието на страстьта си да говори нѣщо разумно? Тя искаше отъ него обѣщание, че ще я вземе, моли го, щото поне да се рѣши да си промѣнятъ пръстенитѣ, а графътъ отговори на това: „какви чудни очи имашъ! Цѣлуни ме още веднъжъ, ето тъй, силно“. И като че избѣгваше да отговори на нейнитѣ въпроси, отъ които зависѣше цѣлия ѝ животъ, всичкото нейно бѫдѫще. Но сега той трѣбваше да ѝ даде единъ рѣшителенъ отговоръ.

Мислитѣ на Леля бидохѫ прѣкъснати съ появлението на Мавра, която и подаде едно писмо, написано съ доста добрѣ извѣстенъ ней почеркъ. Съ треперяща рѫка тя скѫса плика и прочете слѣдующето:

„Елена Викторовна (Леля трепна, като прочете това официално обращение). Азъ съмъ много виновенъ прѣдъ васъ. Готовъ съмъ даже да се нарѣкѫ подлецъ.

Да, азъ постѫпихъ съ васъ ниско, безобразно. Безъ да ви обичамъ, понеже друга любя (за васъ е сé едно коя е тя, ще ви кажѫ само, че тя живѣе въ Петербургъ и вий видохте у дома портрета ѝ) азъ се отнесохъ толкова ниско, щото си позволихъ да се увлѣкѫ отъ своята минутна страсть и ви погубихъ на вѣки... Позволявамъ ви да ме ненавиждате. Азъ съмъ низъкъ човѣкъ... Но сега нѣма какво да се прави. Трѣбва да се помѫчимъ поне отъ части да поправимъ работата. Вий не сте дѣте, сега сте вече жена и би било смѣшно да скривамъ отъ васъ нашето лекомислие... Ако вий не вземете потрѣбнитѣ мѣрки, то ще произведете на свѣтъ едно ново сѫщество, което ще бѫде

нещастно, тъй като азъ не могж да се оженж за васъ. Обаче има срѣдство да се избѣгне това нѣщо. Обърнете се къмъ доктора, чиито адресъ ви прилагамъ при настоящето. Вий сте свободна да ме ненавиждате, но отъ моето писмо ще се увѣрите, че азъ съ всичкитѣ си сили се мжчж да загладя вината си и да исправя лекомисленната си постжпка".

Леля четѣше като на сънъ. Главата ѝ се виеше.

— Човѣкътъ чака за отговоръ — каза Мавра, като влѣзе въ стаята.

— Сега, — каза Леля. Очитѣ ѝ блѣснахж. Тя сѣдна при масата и бърже написа:

„Такива хора като васъ, не могжтъ да се ненавиждатъ. Тѣхъ може човѣкъ само да ги съжалява и да ги прѣзира." Леля внимателно запечата писмото, даде го на Мавра, още единъ пжть прочете писмото на графа, сѣтнѣ намѣри остатъцитѣ отъ стжпкания отъ баща ѝ портретъ и всичкитѣ писма на графа, и като свърза всичко това въ единъ пакетъ, хвърли го въ огъня.

На другия день Леля получи отъ графа една записка съ такъво съдържание:

„Забравете вчерашното ми писмо. Огнесете се къмъ него като къмъ нѣщо, което е написалъ човѣкъ въ припадъкъ на лудость. Азъ съмъ назначенъ не въ четвъртия бастионъ, както си мислѣхъ, а на дистанцията на контръ адмиралъ Истомина. Нашата батарея утрѣ ще поставятъ прѣдъ доковетѣ, задъ тюрмата. Вий виждате, това мѣсто е много близо до васъ. Елате днесь около единъ часъ слѣдъ обѣдъ на моята казарма, отъ дѣто ще тръгнемъ къмъ града, въ моето жилище, за да си хапнемъ заедно. Самичъкъ ми е много мжчно. Цѣлъ день ще бждж у дома, но отъ утрѣ се захваща една по-сериозна служба!

Леля не можи дълго врѣме да се бори съ искушението. Тя моли баща си да отложи заминаваньнто за още два три дена и... тръгна на свижданье съ графа, при когото остана до слѣдующата зарань.

Капитанътъ, безъ да знае дѣ се дена дъщеря му, скубѣше си отъ страхъ косминѣ, като си въображаваше всевъзможни ужаси.

На зараньта Леля се върна у дома си и увѣряваше капитана, че е ходила да си вземе сбогомъ отъ севастополскитѣ си приятелки, па като закъснѣла, и прѣнощува ужъ у мадамъ Будищева. Подиръ това, тя внезапно обяви на баща си, че се е размислила и нѣма да тръгне. Капитанътъ се развика, Леля се расплака и побѣгна въ стаята си. Отъ този день всичкитѣ нейни помисли се обърнахѫ въ измислюванье срѣдства какъ да се вижда съ графа.

Прѣжнята искренна, честна Леля, която ненавиждаше въ другитѣ и най-малката лѫжа и притворство, почна да съчинява на баща си всевъзможни истории. Една лѫжа води подирѣ си друга, а Леля тъй се вплѣте въ лъжитѣ, щото не можеше да излѣзе изъ създадения отъ самата нея омагьосанъ кръгъ. Капитанътъ сѐ още ѝ вѣрваше и въ повечето случаи тя сполучваше въ своитѣ хитрости. Ако свиждания на Леля съ графа ставахѫ сѐ по-редки и по-непродължителни, то това происхождаше отъ причини, които не зависѣхѫ отъ нейната воля. Службата ставаше отъ день на день по-трудна и отнимаше на графа много врѣме. При все това почти всичкитѣ другари на Татищева знаехѫ Леля и се подосѣщахѫ за нейнитѣ отношения съ графа. Това не бѣше мѫчно, тъй като Леля се отнасяше много непрѣдпазливо и нѣколко пѫти се испустна та каза на графа прѣдъ чужди хора „ти“. Изглеждаше, че тя съвсѣмъ бѣ прѣстанѫла да пази своята репутация и ако баща и не живѣеше такъвъ затворнически животъ, той отколѣ щѣше да узнае това, за което говорѣше вече цѣлъ Севастополъ.

XIV.

Генералша Минденъ имаше ужасни главоболия. Тя се мѣстеше отъ квартирата си, гдѣто, както ѝ се ней струваше въ скоро врѣме ще бѫде опасно да се живѣе.

Да се намѣри помѣщение въ Севастополъ, почти не бѣше възможно: всичкитѣ частни жилища бѣхѫ захванѫти. Като се ползуваше отъ любезноститѣ на доктора, който управляваше врѣменната болница, устроена въ морскитѣ казарми, генералшата мислѣше врѣменно да се прѣмѣсти тамъ,

а при първа възможность да намѣри кола и да отпѫтува за Симферополъ.

Практичната Луйза Карловна умѣеше да се ползува отъ всичкитѣ си познанства. Нѣколко познати офицери ѝ испратихѫ вѣстовоитѣ си, които и помагахѫ да събира нѣщата и да свързва ковчезитѣ.

Прѣвозването на вѣщитѣ изъ прѣжнята квартира въ стаитѣ що ѝ бѣхѫ опрѣдѣлени въ морскитѣ казарми, тъй сѫщо и не струваше нищо, тъй като покѫщнината ѝ прѣкарахѫ на казионни кола. Въ това врѣме, когато даже много официални лица съ голѣма мѫка си намирахѫ помѣщение, Луйза Карловна много добрѣ се настани въ двѣ стаи: едната направи спална, другата гостна, дѣто постави фортепияното и, глухото здание на казармитѣ се огласи тази вечерь отъ звуковетѣ на чудната Бетховенова увертюра на „Егмонта“: Таза увертюра изсвирихѫ на четири рѫцѣ сестритѣ близнета, които бѣхѫ много доволни отъ дохождането си на новата квартира. Прозорцитѣ бѣхѫ отворени, нощьта на вънъ бѣ чудна и на площадьта прѣдъ прозорцитѣ на казармата се бѣше събрала многочисленна публика отъ морски офицери, които се бѣхѫ събрали да слушѫтъ тази импровизирана музика. Числото на слушателитѣ се още повече увеличи, когато Лиза почна да пѣе популярната въ това врѣме пѣсень, която се захващаше съ думитѣ:

Става отъ мало до голѣмо,
Става съ кръста христовия народъ.

Мекитѣ звукове на хубавия, макъръ още несформированъ контъралтъ проникваха въ душата и, внезапно долу на площадката, като че по условенъ знакъ, тълпата офицери гърмна въ хоръ заедно съ Лиза, припѣвътъ на пѣсеньта.

Полковетѣ викатъ: ура! ура!
Трѫбата гърми: напрѣдъ!

Лиза пѣеше:

Христосъ архистратигъ нашъ вѣчний
Той е тукъ! Слѣдъ нѣго, святата война!
И свѣтлия кръстъ осмовръхненъ
Да забиемъ надъ блѣдната луна!

И пакъ гръмна хорътъ на мжжкитѣ гласове

Полковете викатъ: ура! ура!
Тржбата гърмь: напрѣдъ!

Ефекта бѣше необикновененъ.

Даже Саша, която отначало се не рѣшаваше да пѣе, а само акомпанираше на фортепияното присъедини се къмъ сестра си и нейното високо, чисто сопрано, коего отначало треперяше отъ вълнение, укрѣпна по-сетнѣ и прѣдизвика удивление у слушателитѣ.

Въ числото на тѣзи слушатели имаше единъ, комуто гласътъ на Саша произведе особенно впечатление. Мичманъ Лихачевъ се намираше въ това врѣме, по служба, близо до морскитѣ казарми. Безъ да гледа, че се бѣше стъмнило, той като узна Саша по гласътъ и веднага отиде при доктора да попита, отъ гдѣ на кждѣ семейството Минденъ се намира тука? Като се научи въ що се състои работата, той не взе въ внимание че сега, споредъ понятията на провинциялнитѣ жители бѣше доста късно, ами отиде при Луиза Карловна, подъ прѣдлогъ да се научи, нѣма ли да ѝ потрѣбватъ за нѣщо неговитѣ услуги. Генералшата не закъснѣ да го натовари съ нѣколко поржки, но съ Саша — Лихачеву едва се удаде да размѣни нѣколко думи, тъй като трѣбваше да бърза на бастиона, гдѣто бѣше назначенъ. На прощаванье мичманътъ силно стисна ржката па Саша.

— Прощавайте, — каза той до нейдѣ съ театраленъ гласъ: — Мислж, че азъ не по-лошаво отъ другитѣ ще се бижь за защита на родния градъ. Подъ защитата на нашитѣ топове, вий можете да спите спокойно.

— Ахъ, вие ми разваляте расположението на духа, — капризно продума Лиза: азъ не могж хладнокръвно да слушамъ за топове и за други подобни ужаси.

— А пъкъ азъ никакъ не мислж за това — каза Саша: — Мене изъ ума ми не излизатъ бѣднитѣ матроси и войници, които лежжтъ въ болницата, редомъ съ насъ.

— Ахъ, не приказвай, Сащице! — прѣкъсна Лиза: — азъ ще си запушж ушитѣ! Молж ти се, душишке, не приказвай такива нѣща.

— Е, още единъ пжтъ прощавайте — каза Лихалевъ: — ако се случи съ мене нѣщо, проронете поне една сълзица. . . . .

Той на бърже си взе сбогомъ и излѣзе. Сѫщата тази вечеръ му се случи да отиде у Нахимова.

Павелъ Степановичъ, като поговори съ него за работа, попита го:

— А сега, младий момко, кажете ми какви сѫ тѣзи слухове що се пръскатъ за васъ? Вий, казватъ, лошо се отнасяте. . . .

— Какъ? въ що се състои моята вина, Павелъ Степановичъ?

— Слухове се носятъ, че вие сте се залѣпили за една госпожица, каза Нахимовъ: — Това не е хубаво. На такъвъ юначенъ мичманъ какъвто сте вий, неприлича даже . . .

Лихачевъ се изчерви като ракъ.

— Та що има лошаво въ това, Павелъ Степановичъ?

— Това е лошото, че щомъ веднъжъ единъ младъ момъкъ е влюбенъ, той не мисли вече въ службата! Особенно сега. Та и полза малко има. Азъ васъ, като баща ви съвѣтвамъ, захвърлете тѣзи глупости на страна!

— Павелъ Степановичъ, нали нѣма да се расърдите, ако азъ се осмѣлѭ да ви задамъ единъ въпросъ?

— Знамъ, знамъ! Хитъръ си ти! вий искате да кажете: ами какъ любезний Павелъ Степановичъ, нима вий, когато сте били мичманъ не сте обикаляли около дѣвойкитѣ и не сте били влюбени? — Това ли искахте да попитате?

— Да, но нѣма да ми се сърдите, нали Павелъ Степановичъ?

— Защо да се сърдя. . . . Признавамъ се, нѣкога и азъ не бѣхъ съвсѣмъ безгрѣшенъ въ това отношение. . . . (Нахимовъ въздъхна) но виждате, азъ съмъ доста старъ, а до сега нито съ една жена се свързахъ. . . . Та и васъ съвѣтвамъ да сторите сѫщото. Какъвъ морякъ е женения! Не като Владимиръ Алексѣевича — като го погледнешъ понѣкога, та сърдцето ти плаче! Сѣти се за жена и дѣца, па цѣлъ данъ ходи като лудъ! По добрѣ оставете тѣзи нѣща! Всичката тази любовь, да ви кажѫ ли, чиста глупость е! Какво ще спечелите, че ще ви цѣлунатъ веднъжъ повече? Огъ това нѣма да станете по-уменъ. А сега бързайте на вашия бастионъ; утрѣ ще ви бѫдѫ гость, до виждане!

— Страненъ човѣкъ! — помисли си Лихачевъ, като излизаше отъ Нахимови.

XV.

Неприятельтъ отдавна бѣ почналъ вече своитѣ обсадни работи. Денемъ и нощемъ работехѫ стотини жора като правѣхѫ окопи и въздигахѫ батареи. Отъ корабитѣ и параходитѣ постоянно изнасяхѫ обсадни топове. Рѣчната вода що идѣше въ Севастополъ я отбихѫ отгорѣ, та нашитѣ трѣбваше да се задоволяватъ съ кладенцитѣ и щернитѣ.

Почна се тъй наричаната правилна обсада, която прѣдставляваше тази особенность, че обсаденитѣ не бѣхѫ обкржжени отъ всички страни, но имахѫ свободно съобщение съ останала Руссия. Меншиковъ приписваше това обстоятелство на своето флангово движение, но имаше гласове, които се обаждахѫ слѣдъ гласътъ на Тотлебена, че сполуката на Меншикова е произлѣзла единственно по причина на необяснимата грѣшка на неприятеля, който се не досѣти да постави единъ отрядъ на пѫтя отъ Севастополъ въ Бахчисарай.

Въ послѣднитѣ числа на септемврий, всѣки човѣкъ, който що годѣ разбираше отъ военнитѣ работи, можеше да се убѣди, че съюзницитѣ сѫ сторили намѣрение да бомбардиратъ града. Всичкитѣ усилия на обсаденитѣ бѣхѫ насочени къмъ унищожение на работитѣ, захванати отъ неприятеля.

Прѣди да тръгне при войската, князь Меншиковъ обикаляше заедно съ Корнилова приморскитѣ батареи и отбранителната линия.

Пристигнахѫ на батареята номеръ десетий, при самиятъ входъ на севастополското пристанище и изведнѫжъ на далече се показахѫ неприятелски параходи. Съ нетърпѣние чакахѫ артиллеристи и когато параходитѣ се приближихѫ на растояние колкото да се хвърли съ пушка, пустнахѫ по тѣхъ нѣколко гюлета. Параходитѣ продължаваха да плуватъ.

Меншиковъ спокойно гледаше на несполучливата стрѣлба на нашата батарея и само отъ врѣме на врѣме хвърляше иронически погледи къмъ батарейния командиръ, който постоянно се сърдѣше, като отдаваше едно слѣдъ друго заповѣди да промѣняватъ жгъла на възвишението. Още повече се ядосваше Корниловъ, който постоянно викаше: „по-горѣ, по-горѣ!“

— По-високо е невъзможно, ваше прѣвъсходителство, — каза батарейниятъ командиръ: — слагалото нѣма да удържи.

— Стрѣляйте! искомандува Корниловъ.

— Ваше прѣвъсходителство, нѣма да достигне, пъкъ и слагалото навѣрно нѣма да удържи.

— Стрѣляйте!

— Тринадесетата батарея, пли! — искомандува батарейниятъ командиръ; гръмна топа и слагалото му се счупи.

— Дяволъ да ги вземе тѣзи слагала, — извика Корниловъ: — съ такъво устройство ще трѣбва да се стрѣля безъ да мѣри човѣкъ, а да хвърля току тъй — на слука.

Слагалата въ това врѣме, наистина, за нищо не струваха и не ги биваше за стрѣляние по подвижни прѣдмети.

Като разглеждаше отбранителната линия, Меншиковъ пристигна на шестия бастионъ, и внезапно тамъ му донесоха новината, че неприятельтъ настжпва къмъ малаховата могила и заелъ съ особенъ отрядъ върхътъ на възвишенностьта между киленовата пролука и върховетѣ на голѣмия заливъ. Меншиковъ отидѣ на могилата и видѣ това, което впрочемъ му бѣ много пжти повтаряно отъ Тоглебена, а именно, че пространството между малаховата моигла и първия бастионъ бѣше доста слабо защитено. Той заповѣда да ускоржтъ тукъ работитѣ, а самичъкъ отидѣ въ лагера.

Когато той пристигна въ своята палатка, него го срѣщна Панаевъ, който бѣ пристигналъ въ лагера по рано отъ своя патронъ. Панаевъ съобщи на княза приятната новостъ за пристиганието при р. Кача на кавалерийската бригада подъ командата на Генералъ Рижова.

— Сега, ваша свѣтлость, ний сме тъй силни, щото навѣрно ще отплатимъ на неприятеля за алпинския бой и ще го атакуваме ний първи — прѣди той да захване бомбардираньето на Севастополъ.

Панаевъ, като истински кавалеристъ считаше кавалерията за най-добра часть отъ войската. Нему му бѣше и обидно и досадно, че въ алминския бой на нашата кавалерия се падна една твърдѣ незавидна роль.

— Не бързай толкова, приятелю, — каза Меншиковъ, — бързата работа всѣкога развали работитѣ.

— Ваша свѣтлость, у насъ има още една новина отъ съвсѣмъ другъ родъ.

— Каква е тя?

— Нашитѣ казаци хванали на аванпоститѣ нѣкакво си момиче, гръкинче, на десеть години и сега сѫ го заобиколили да го гледатъ. Дѣвойчето било изнурено и измѫчено, тѣ го нахранихѫ, напоихѫ и сега се залъгватъ съ него. Казватъ, то било отъ Балаклава.

— Интересно е — каза князътъ: — да ли тя нѣма да ни съобщи нѣкои подробности за завзиманието Балаклава отъ страна на англичанитѣ. Азъ, право да си кажѫ, и до сѣга не могѫ да повѣрвамъ, че голѣми кораби ще се приближѫтъ до пристанището, дѣто, както казватъ и една лодка може да засѣдне въ пѣсъка. Кажи да доведѫтъ момичето.

Гръкинчето довѣдохѫ. То бѣше черноoко и съ къдрава коса дѣвойче, което още си не бѣ дошло на себе отъ страхъ.

— Приближи се тукъ, мило дѣвойче, — каза Меншиковъ и въ тона на негова гласъ прозвучахѫ съвършенно необикновенни за него меки и нѣжни ноти: — Е, не страхувайсе, де, ела на самъ, азъ ще ти дамъ нѣщо сладичко. — Потърси тамъ нѣщо за това дѣте, поржча той на стареца камердинеръ, който сѫщо милно гледаше въ момичето. Гръкинчето се поободри и лека-полека се расприказва, но русски то говорѣше доста лошаво и затова неможахѫ да научѫтъ отъ него много нѣщо.

— Давамъ я на твоитѣ рѫцѣ, — каза князътъ на Панаева и, като още веднѫжъ погладн момичето по главата, прибави: — бѣднитѣ дѣца, що сѫ виновни тѣ!

Князътъ си спомни, може би, за своитѣ внучета, които се намирахѫ далеко, въ Москва.

Панаевъ напои дѣвойчето съ чай, уви го добрѣ въ едно одѣяло и го турна да си легне въ своята палатка. Дѣвойчето заспа, като убито. Късно прѣзъ нощьта, вѣстоволтъ извика Панаева.

— Ваше благоводие! Дойде единъ офицеръ и търси нѣкакво момиче, да ли не е нашето?

— За Бога, пустнете ме, тукъ, казватъ има едно момиче, — чуваше се нечий умоляющъ гласъ.

Това бѣше единъ старъ гъркъ, оставенъ офицеръ. Той бѣше безъ шапка, разрошавенъ и измѫченъ отъ търсенье.

— За Бога, господинъ офицеръ, — обърна се той къмъ Панаева: — Посочете ми да видѭ, какво мимиче се намира при васъ.

Панаевъ тихичко откри главата на дѣтето. Като позна дъщеря си, старецътъ искаше да извика, но можа да си сдържи гласътъ и само зарови главата си при крачката на дѣтето и почна да ги цѣлува, тѣхъ и рѫцѣтѣ му. Дѣтето се не събуди. Панаевъ почувствува, че още една минута и той ще послѣдва примѣра на стареца, т. е. ще се разчувствува повече отъ колкото прилича на единъ гвардейски офицеръ. Той остави бащата и дъщеря му, а самичъкъ отидѣ у единъ приятель. Старецътъ лѣгна да спи при краката на дѣтето си.

На другата заранъ отъ расказитѣ на стареца узнахѫ нѣкои подробности за прѣвземанието на Балаклава, макъръ че още не вѣрвахѫ, какво балаклавското пристанище, което по тогавашнитѣ учебници по география се мислѣше едва ли не за едно плитко езеро — ще се обърне веднада на пристанище, въ което могѫтъ да се приближаватъ голѣми кораби. Единъ отъ адютантитѣ на Меншикова, Виллебрандъ като слушаше расказитѣ на гърка, повдигна раменѣ и каза на ухо на Панаева: „Старецътъ отъ радость е полудялъ“.

И наистина прѣвзиманието на Балаклава бѣше единъ отъ най-куриознитѣ епизоди на кръмската война.

Като прѣминувахѫ отъ сѣверната страна на Севастополъ на южната, съюзницитѣ видяхѫ една живописна мѣстность, която потѫваше въ лозя. Това бѣше Кадикой.

Отъ мѣстнитѣ татари узнахѫ, че близо се намира приморския градъ Балаклава, който съвсѣмъ не е защитенъ нито отъ къмъ сушата, нито отъ къмъ морето. Лордъ Рагланъ съ своя авангардъ тръгна напрѣдъ къмъ едно здание, което имаше видъ на развалини отъ старъ замъкъ. Внезапно изъ това здание излѣтя единъ изстрѣлъ, излѣтя бомба и падна блозо до лордъ Раглана. Чухѫ се още нѣколко изстрѣли. Бомби падахѫ, но тѣ бѣхѫ съ лошаво устройство и се не пукахѫ. Лордъ Рагланъ си помисли, че татаритѣ

сѫ го излъгали и повдигна единъ значителенъ отрядъ, който не срѣщна никаква армия. На срѣща на англичанитѣ се мѣрнахѫ само нѣколко жени и дѣца, които бѣгахѫ полумрътви отъ страхъ.

Внезапно, неизвѣстно отгдѣ, както се види откъмъ морето, макъръ, че то още се не виждаше, се чу ревътъ на топове отъ огроменъ калибръ, и подиръ това на развалинитѣ на укрѣплението се провида бѣло знаме. Скоро се обясни работата. Излѣзе, че коменданта на балаклавския гръцки баталионъ, полковникъ Манто, като видѣлъ приближаването на една цѣла армия, помислилъ да се брани, т. е. да стрѣля изъ мортиркитѣ, които бѣхѫ на негово расположение. Но въ това врѣме загърмяхѫ отъ къмъ морето топоветѣ на пристигналата английска флота.

Лордъ Рагланъ, който не обичаше безумната храбрость бѣше крайно расърденъ на съпротивлението отъ страна на полковника, и когато Манто доведохѫ при английския главнокомандующь, лордъ Рагланъ забрави даже своята обикновенна сдържаность и вежливость и извика: „вий сте полудѣли! Нима мислите, че съ една шепа хора ще спрѣте цѣла армия!“

— Молѭ ви се, какво трѣбваше да сторѭ, когато отъ мене никой не поиска да се прѣдамъ! — наивно отговори полковника: — Азъ испълнихъ само своя дългъ по службата си и повече нищо!

Този простъ аргументъ срази лордъ Раглана и като изведнъжъ премѣни тона си, той каза:

— Имате право; но за свое оправдание азъ съмъ длъженъ да ви кажѫ, че прѣдложението условия за прѣдаванье бива понѣкога свързано съ нѣкои практически трудности. Кажете ми, молѭ ви се, колко е дълбоко тукашното пристанище?

— Него го считатъ плитко, — каза полковникътъ: — но дъното му може би да е насипано: Старитѣ хора увѣряватъ, че това пристанище е било нѣкога доста дълбоко.

Лордъ Рагланъ искаше да продължи въпроситѣ, но подиръ малко му обадихѫ, че английскитѣ линейни кораби свободно влизатъ въ пристанището и нийдѣ не засѣдатъ въ пѣсъка: на нѣкои мѣста само е трѣбвало да попрочистытъ дъното, нѣщо което безъ особенъ трудъ направили.

Подиръ единъ день и Балаклава имаше видъ на едно английско военно пристанище.

XVI.

Настанахѫ първитѣ числа на Октомврий.

Понеже чакахѫ една най-скора бомбардировка, то стотини семейства ежедневно напущахѫ Севастополъ. Търговцитѣ си затваряхѫ дюкенитѣ, като жертвувахѫ значителна частъ отъ стокитѣ си въ полза на армията, а много оставихѫ и на съхранение. Жителитѣ оставяхѫ на офицеритѣ и войницитѣ покѫщнинитѣ си и разни други нѣща. Въ двора на морскитѣ казарми и въ други дворове бѣхѫ устроени цѣли складове отъ всѣкакви покѫщнини. На комисаритѣ биде заповѣдано да взематъ подъ расписка всичко каквото жителитѣ жертвуватъ, но по-сѣтнѣ това се оказа непрактично толкова. Мнозина отъ комисаритѣ, писаритѣ и даже прости войници, доста се пообогатихѫ при този случай. Офицерскитѣ вѣстовои свободно си хапвахѫ конфекти и гощавахѫ съ тѣхъ строителкитѣ на знаменитата „моминска батарея“, а понѣкога носѣхѫ и на господаритѣ си, като говорѣхѫ: „хапнете си, ваше благородие, тука толкова нѣща за еденье се търкалятъ сега, щото нѣма и кѫдѣ да ги дѣва човѣкъ.“

Семейството Минденъ сѐ още се намираше въ Севастополъ. Въ втората половина на Септемврий, прѣстрѣлката на нашитѣ батареи съ неприятелскитѣ параходи до толкова бѣ приучила слухътъ на севастополскитѣ жители къмъ звуковетѣ отъ честитѣ топовни гърмежи, щото даже нервозната Лиза Минденъ прѣстана да се страхува и се отнасяше доста равнодушно къмъ стрѣлбата, понѣкога и безъ да прѣкъсва свиреньто си или пѣнието, до дѣто тя по своитѣ прѣкалено чести изстрѣли, не станѣше много досъдителна. За Саша нѣма и що да се говори. Тя се бѣ прѣдала на своето любимо занятие — правенье корпия, въ врѣме на което се замислюваше ту за гроба на баща си, дѣто сега не можеше да се отидѣ, ту за Лихачева, когото мисленно сравняваше съ докторъ Балинский, като отдаваше прѣдпочтение, ту на първия, ту на втория. — Лихачевъ е мило

момче, но е малко лекомисленно, и отсжтствува у него извѣстна глъбина — мислѣше Саша за младия мичманъ: — Той е по натура егоистъ: той би искалъ, щото като го залюбя него, да се откажа отъ всѣкакви други привязанности. Той никакъ не жалеше горкия ми татко и даже му бѣше тежко отъ неговото присжтствие на нашитѣ свиждания. Азъ чувствувамъ даже, че той ме обича само тогава, когато азъ съмъ здрава, весела, щастлива и когато нему му се прѣстори, че азъ само съ него се интересувамъ. Каква е тази любовь? Който ме обича истински — той трѣбва да ме обича още пвече, когато съмъ болна или скръбна. Азъ съмъ увѣрена мислѣше Саша, че ако мене ме, улови охтика, Лихачевъ, като узнае за това, би ме разлюбилъ още на другия день.“

Докторъ Балинский съставляваше за Саша една загатка. Неговата личность много по мжчно можеше да се анализира и Саша не бѣ въ състояние да опрѣдѣли: добръ ли е човѣкъ той или не е, зълъ ли е, егоистъ ли или способенъ на саможертвование. Тя положително знаеше само едно, че Балинский е уменъ човѣкъ и много по-сериозно се отнася къмъ живота, нежели младиятъ мичманъ. Докторътъ се относяше къмъ баща ѝ не само като лѣкарь: той постоянно ободряваше стареца, увѣряваше го, че обстоятелствата ще се промѣнятъ, че и неговия петелъ ще пропѣе — съ една дума, той бѣше нравствена поддържка за стареца. Да ли той искренно дѣйствуваше или отъ желание да угоди на Саша — тя не знаеше, макаръ че този въпросъ я често интересуваше. По нѣкога и се струваше, че тя забѣлѣзва въ доктора нѣкаква фалшивость; но такива подозрѣния повечето се свършвахж съ това, че Саша се обвиняваше за своята излишна недовѣрчивость и подозрителность.

Старата Минденъ нито за минута би се замислила за изборъ между докторъ Балинский и мичмана. Докторътъ бѣше, по нейното мнѣние, единъ доста обѣщающъ човѣкъ. Въпрѣки своята младость, той имаше вече доста обширна практика, и ако не бѣ военното врѣме, което го принуди да остане тука, той отдавна щѣше да отиде въ Петербургъ, гдѣто би спечелилъ и пари и извѣстность.

Като специалистъ по акушерството и женскитѣ болѣсти, тукъ той противъ волята си трѣбваше да лѣкува войницитѣ

и матроситѣ. Впрочемъ Балинский дѣйствуваше за прѣмѣстванието си въ Симферополъ, нѣщо което прѣдставляваше за него двойно удобство. Първо, като практиченъ човѣкъ, той скоро разбра, че обсадения Севастополъ по отношение на Симферополъ ще бѫде това, което е пакъла спрѣмо рая. Тука — опасности, безпокойство, тревога и за всичко това никаква особенна печалба, освѣнъ може би двойна заплата. Тамъ — широко поприще за дѣятелность, възможность да се управлява нѣкое доходно учрѣждение и переспектива да си спечели човѣкъ въ врѣме на войната единъ такъвъ капиталъ, какъвто въ мирно врѣме не може да се спечели и за десеть години. Неще и дума и тамъ може да се умрѣ отъ тифусъ, но Балинский не бѣше страхливъ и като практиченъ човѣкъ, той не забравяше и идеалната страна на своя проектъ. Той съ всичка сила поддържаше плана на старата Минденъ да вървятъ не въ Николаевъ, а въ Симферополъ. Балинский обичаше Саша, съ любовьта на единъ закоравелъ и хладенъ човѣкъ, който живѣе не толкова съ сърдцето си, колкото съ хладния разсѫдъкъ. Да прѣслѣдва своитѣ практически планове и въ сѫщото врѣме въ свободни минути да слуша какъ Саша пѣе серенадата на Шуберта или свири полонезитѣ на Огински, да сѣди до фортепияното и да прѣлиства нотитѣ и при това едва да се допира съ пръститѣ си до нейнитѣ нѣжни пръсчета, които по нѣкога прѣдупрѣждаваха неговото намѣрение, да се любува на нейнитѣ раскошни злато-руси коси, ту вързани съ лента или простичко отпустнѫти надолу — всичко това бѣше за него много приятно и прѣдсказваше испълнение на неговитѣ завѣтни желания. Въ най-закоравѣлата душа по нѣкога има искра отъ поезия.

Саша малко разбираше Балинский, та и въобще тя знаеше живота малко повече отъ другитѣ институтки. Прямодушието и искренностьта на Лихачева ѝ се харесваха, но къмъ мичмана тя питаеше чувството на една по стара сестра, макаръ и че бѣше по-млада отъ него. Тя самичка бѣше наивна и затова наивностьта не прѣдставляваше за нея нищо привлекателно. Замисления, сериозенъ Балинский, съ своето строго, загадъчно и по нѣкога извително изражение на лицето си, остроуменъ, даже зълъ, но не дребнавъ — много повече приличаше за герой на нейния романъ, нежели правдивиятъ

простодушниятъ, но доста наивенъ юноша. Къмъ Лихачева тя бѣше привързана, но по нѣкога той ѝ омръзваше съ своята излишна откровенность.

Луиза Карловна и по други причини не бързаше съ своето заминванье отъ Севастополъ: тя чакаше окончателни резултати на постѫпкитѣ отъ страна на докторъ Балинский относително прѣмѣстванието му въ Симферополъ и, освѣнъ това, нейната позната землевладѣлка Папалекси, която бѣ дошла въ Севастополъ отъ своето имѣние при рѣка Кача, бѣ обѣщала да ѝ испрати по-ефтини кола за прѣкарването ѝ въ Симферополъ, та тя сега чакаше тѣзи кола.

Най-послѣ генералша Минденъ се приготви за пѫть. Трудоветѣ на Балинский се увѣнчахѫ съ успѣхъ: той биде назначенъ въ Симферополъ ординаторъ въ болницата при главния докторъ Протопоповъ.

XVII.

Бѣше ранна зарань на петий Октомврий 1854 година. Прѣди изгрѣванието на слънцето, когато въ зданието на морскитѣ казарми още царуваше една синкава полумрачина, а въ палаткитѣ на врѣменно устроената тукъ болница горѣхѫ още свѣщитѣ, управляющия болницата — младъ човѣкъ отъ нѣмско-финско происхождание, но на пълно порусенъ, излѣче изъ стаята си въ коридора и повика вѣстовоя.

— Иване, чай! Поскоро постави самоваря.

— Распореди се и за болнитѣ, по-скоро и за тѣхъ самоваритѣ да се поставятъ.

— Тѣ сѫ поставени, ваше благородие, всичкитѣ сѫ въ двора, спорѣдъ заповѣдьта ви.

— Добрѣ. Тъй те искамъ.

Докторътъ почна да се облича, но слухътъ му внезапно биде поразенъ отъ топовни гърмежи, които въ нѣкакви си петь-шесть минути до толкова се усилихѫ, щото нѣколко стѫкла на прозорцитѣ пръснахѫ отъ сътрясението на въздуха. Още петь минути и гърмежа отъ топовитѣ стана ужасенъ — нѣмаше вѣче съмнѣние, че неприятельтъ е почналъ бомбардировката.

Като намѣтна на бърже муселинъ-лѣнената си шинела, каквито въ това врѣме носѣхѫ военнитѣ доктори, лѣкарьтъ излѣзе на двора, като се покоряваше на инстиктивното си влѣчение да види, ото гдѣ се появява опастностьта, макъръ и да съзнаваше, че нищо опрѣдѣлено не може да види. Като минуваше покрай складоветѣ съ разни за еденье нѣща и покрай нѣколко кола и файтони, оставени въ полза на болницата отъ днешнитѣ колари, понататъкъ на едно по-открито мѣсто въ двора, докторътъ видѣ дваесетина грамадни лошаво исчистени самовари съ сѫщо такива отъ солидни размѣри чайници. Пара на кълба се виѣеше надъ самоваритѣ и се разнасяше надалечъ на чистъ въздухъ. Докторътъ не можи да си даде смѣтка, защо именно той отидѣ да гледа самоваритѣ. Гърменето отъ топоветѣ се прѣобърна на единъ шумъ подобенъ на шумътъ отъ гърмотевица. Внезапно, на доста блиско растояние отъ доктора, пролѣтѣ нѣщо съ ревъ и свиренье, послѣ се разнесе едно звънтенье като отъ счупени сѫдове и се появихѫ клѫба димъ и пара. Подиръ минута докторътъ видя на мѣстото, дѣто стоехѫ самоваритѣ, само едно гьолче вода, парчета отъ сѫдове и кѫсове медъ. Една грамадна бомба, която се пукна надъ самоваритѣ ги направи на парчета,

— Ахъ, Боже мой! сега моитѣ болни ще останатъ безъ чай! — мина прѣзъ ума на доктора.

Той припна обратно въ казармата и по пѫтя си спомни, че въ долния катъ на казармитѣ, се намира и, вѣроятно сега пие чай негова добъръ приятель, батарейниятъ командиръ Хлапонинъ, който отскоро се бѣ засѣлилъ тукъ. Съпругата на Хлапонина сѫщо живѣеше съ мѫжа си въ казармитѣ и спѣше въ съсѣдната стая. Заедно съ генералша Минденъ, тя често помагаше на доктора да прѣвърза раненитѣ и доброволно взимаше отгорѣ си обязоностьта да нагледва болнитѣ и нощно врѣме.

Когато доктора потропа на вратата на стаята, Хлапонинъ се бѣ събудилъ отъ топовнитѣ гърмежи, на бърже се обличаше и излѣзе изъ кабинета.

— Какво е докторе, бомбардировка, а? — каза Хлапонинъ, като угрижено погледваше къмъ вратата, която водѣше въ стаята на жена му. Оттамъ скоро се чу плисканье на вода: Хлапонина бѣ почнала да се мие, но подиръ двѣ

минути шумътъ отъ водата биде съвършенно заглушенъ отъ страшния гърмежъ, отъ който звънтѣше въ ушитѣ на тѣзи що го слушахѫ.

— Лиза, облѣче ли се вече? — извика Хлапонинъ. бързай, мила, че азъ трѣбва веднага да идѫ на батареята. Искамъ да ми пожелаешъ добро и да ме благословишъ.

— Готова съмъ вече, отговори Хлапонина, като излизаше изъ стаята си. Като всѣкога, тя бѣше прѣкрасна и даже се бѣ засмѣла, но единъ тънъкъ наблюдатель би забѣлѣжилъ у нея и вълнение, каквото Хлапонина испитваше въ началото на алминския бой, когато се намираше на прѣвързочния пунктъ. — Азъ съмъ на ваше расположение, докторе прибави тя — както се види, днесь вие ще ми дадете повечко работа.

— Ами знаете ли какво нещастие се случи съ мене, — каза докторътъ — една проклѣта бомба испочупи всичкитѣ болнични самовари.

— Лиза, прощавай, — каза Хлипонинъ, като цѣлуна жена си.

— Защо пъкъ тази дума, Митю, азъ я не обичамъ: не прощавай, а до вижданье. Нека Богъ да те пази!

Тя прѣкърсти мѫжа си и го цалуна по челото.

— И тебе да пази, мила. Не страхувай се, бомбардировката не е толкова страшно нѣщо, както си го прѣдставляватъ хората. Азъ видѣхъ, че тѣ вчера цѣлъ денъ пробивахѫ бойници: трѣбваше да се чака, че днесь ще има бой. Е, ние ще гледаме да се не посрамиме. До вижданье, — при първа възможность, азъ ще дойдѫ да те повидѫ.

Докторътъ се отдалечи на страна, за да не бърка на съпрузитѣ да си поговорятъ на самѣ.

Когато Хлапонинъ тръгна, жена му го проводи съ очи и побърза подиръ доктора.

Бомбардировката се продължаваше. По цѣлата отбранитилна линия гръмнахѫ нашитѣ топове — въ отговоръ на неприятеля, но да се отличатъ по звуковетѣ нашитѣ гърмежи отъ неприятелскитѣ, не бѣше възможно. Цѣлъ Севастополъ, макаръ и опустялъ въ послѣднитѣ дни, но сé още пъленъ, покрай войници и матроси, съ множество жители, бѣше се отдавна събудилъ. Привикналитѣ къмъ малки прѣстрѣлки севастополски жители скоро разбрахѫ, че происхожда нѣщо не

ставало до сега. Въ половинъ часъ града биде обхванатъ отъ гъстъ димъ, който затули слънцето.

Нашитѣ бастиони бѣхѫ пълни прѣимущественно съ моряци и по много напомнювахѫ отъ себе си кораби. Офицеритѣ и матроситѣ и на сушата не искахѫ да отвикнѫтъ отъ своитѣ флотски обичаи. На бастионитѣ напримѣръ нѣмаше „дежурни по батарея", а „вахтенни".

На съмнуванье, единъ отъ тѣзи „вахтенни" офицери като стоеше на стража въ отбранителната казарма на петия бастионъ и гледаше съ зрителната тржба на неприятелскитѣ окопи, видѣ, че при тѣхъ стоятъ работници, които исхвърляхѫ чували изъ бойницитѣ, отъ гдѣто се провидяхѫ устата на топовитѣ. Офицерътъ искаше да припне при началството, когато изведнъжъ изъ неприятелскитѣ окопи се показа единъ синкавъ димъ и свирна гюле, а подиръ това се чу залпъ и гранати почнахѫ да валятъ като градъ. — при топоветѣ — искомандува офицерътъ, 11 и 12 да гърмѧтъ, а останалитѣ всички долу!

— Да биемъ ли тревога? — попита прилѣтевшия насамъ барабанщикъ.

— Може и да биешъ!

Барабанътъ почна да бие тревога, но внезапно една граната удари на върхътъ на заслона и събори единъ голѣмъ камъкъ който смаза на барабанщика кракътъ.

— Носилки! — извика офицерътъ и самъ припна долу при началника на батареята. Той се сблъска съ едно отъ морскигѣ ученици — момчета, което отъ страхъ дори кълцаше съ зъбитѣ си.

— Трѣскавъ ли си ти, бе? — попита офицерътъ, като и самичъкъ се чувствуваше не толкова добрѣ: — дяволъ да го вземе, защо ли го питамъ за това? — мина прѣзъ ума му, но като получи отговоръ „трѣскавъ съмъ" прѣсериозно каза:

— Ти, приятелю мой, гълтай зарань по седемь зрънца чернъ пиперъ. Това е нашето морско срѣдство и то е подобро отъ всѣкакъвъ хининъ.

Като слѣтя долу, офицерътъ попита: „гдѣ е батарейния?", но отговорихѫ му, че командирътъ е силно контузенъ и е испратенъ на прѣвръзка. Той се канѣше да си отидѣ

пакъ горѣ, но неочаквано прѣдъ очитѣ му биде раненъ и другиятъ барабанщикъ и то доста тежко раненъ.

— Върви да те прѣвържатъ!

— Позволете ми да остана! — отговори раненият:— Азъ ще полегнѫ тукъ и ще ми прѣмине.

Барабанщикътъ полѣгна задъ високия зидъ, но внезапно се раздаде единъ силенъ трѣсъкъ: вътрѣ въ батареята падна едно гюле и откъсна на барабанщика и двата крака, а съ единъ късъ хвана и офицера за страната, но той бѣше само контузенъ и рѣче да си остане на мѣстото.

Като се качи горѣ, офицерътъ видѣ, че въ окопътъ сѣдѫтъ непрятелски стрѣлци, които стрѣляхѫ по артилериститѣ въ съсѣдния четвъртъ бастионъ.

— Девета и десета — стрѣлба съ топове! искомандува офицерътъ и пропѫди неприятелскитѣ стрѣлци.

Но въ това врѣме гърмението на неприятелскитѣ топове стана нетърпимо. Офицерътъ пакъ припна долу, за да се распореди да му отпустнѫтъ гранати, но изведнажъ той се сблъска съ единъ своя съслуживецъ, който тичаше, обзетъ съ панически страхъ: „барутя гори!“ безъ да му мисли много, контузениятъ офицеръ хвана другаря си за полата и му каза: „още една дума и азъ ще ви убиѭ!“ при това той толкова силно го дръпна, щото полата на другаря му се скъса. Като слѣтя долу въ мазата храбриятъ офицеръ видѣ, че отъ падналата тука граната гори брезента, на който бѣ насипанъ барутъ въ торби; до тѣхъ се намираше единъ складъ, гдѣто имаше около 65,000 килограмма барутъ. Минутата бѣше критическа.

— Ведра, ссѫдове! — викаше офицерътъ.

Матроситѣ се разшътахѫ, но всичкитѣ ссѫдове бѣхѫ изпочупени, а пъкъ въ това врѣме вѫтрѣ долѣтя още една граната и падна на срѣдада, безъ да се пръсне. Единъ отъ матроситѣ я хвана и я изгаси съ рѫцѣ. Подиръ това офицерътъ, безъ да му мисли много, почна да гребе вода изъ щерната съ шапката си, матроситѣ послѣдвахѫ негова примѣръ и горѣвшия брезентъ биде изгасенъ.

— Да се прѣнесе всичкия барутъ въ мазата! извика офицерътъ и матроситѣ почнахѫ да търкалятъ бурилчетата съ барутъ подъ изстрѣлитѣ на неприятеля. Въ това врѣме на петия бастионъ долѣтя Нахимовъ: той посѣти и казар-

мата и почна да се распорѣжда на бастиона, като на кораба си — порано и, захвана да се шегува съ матроситѣ, но сѫщеврѣменно хладнокръвно даваше заповѣди. Като всѣкога, той бѣше безъ шинелъ, въ сюртукъ и еполети.

Скоро дойде на петия бастионъ и Корниловъ, който идѣше отъ къмъ четвъртия бастионъ.

Току що се чу канонадата, Корниловъ поиска да му доведѫтъ коня и съ адютантитѣ си Жандръ, Шестаковъ и други, той полѣтя на четвъртия бастионъ. Адютантитѣ едва можехѫ да го настигватъ.

— Корниловъ, който най-напрѣдъ прѣдвидя близостьта на бомбардивовката и който отдавна се готвѣше за това събитие, бѣше сега още по сериозенъ, още по съсрѣдоточенъ отъ колкото обикновенно. Неговитѣ умни, проницателни очи, гледахѫ тѫжно, но спокойно, явно бѣ, че той бѣ въудушевенъ. Бузитѣ му горѣхѫ, а на устнитѣ му отъ врѣме на врѣме се появяваше една лека усмивка.

Като слѣзе отъ коня си, Корниловъ се въскачи на лѣвата страна на бастиона. Канонадата бѣше вече въ пълния си разгаръ. Прѣзъ гъститѣ клѫба димъ, слънцето се виждаше като едно мъничко червеникаво блюдо; Севастополъ бѣ опасанъ отъ двѣ огненни линии: нашата и неприятелската.

На четвъртия бастионъ работата бѣше най-сериозна. Прѣдъ него се кръстосвахѫ гранати и бомби на три нации: русси, французи и англичане. Това бѣше центъра на позицията: на лѣво гърмѣхѫ по далеко английскитѣ батареи, отъ дѣсно бѣхѫ французитѣ, а прѣзъ главитѣ на защитницитѣ на бастиона летѣхѫ русскитѣ бомби отъ двѣ батареи, които защищавахѫ тилътъ на Севастополъ.

Корниловъ обикаляше отъ топъ на топъ. Негова тънкъ, до нейдѣ прѣгърбенъ станъ сега бѣ исправенъ, той високо бѣ вирналъ глава и като че бѣ порастнѫлъ по високт.

Моряцитѣ работехѫ на четвъртия бастионъ тъй внимателно и усърдно, както и по другитѣ мѣста на линията. Може даже да се каже, че тѣ работѣхѫ повече отъ колкото бѣхѫ въ сила, безъ да правятъ разлика между едно морско сраженне и защита на крѣпостьта. Обърнатия къмъ неприятеля фасадъ на бастиона бѣше, отъ тѣхна точка, стѣна на

корабъ, и по морска привичка тѣ считахѫ за необходимо да дѣйствуватъ задружно съ всичкитѣ топове на стѣната и правѣхѫ залпове единъ слѣдъ другъ, съ всевъзможна бързина.

На четвъртия бастионъ очекваха, че бомбардировката се явява само едно прѣдисловие на щурмъ. Щомъ като загърмѣхѫ неприятелскитѣ топове, началницитѣ на батареитѣ открихѫ огънъ отъ всичкитѣ топове.

Моментално всичко биде обхванато отъ димъ. Прѣзъ гъститѣ кѫлба отъ този димъ по нѣкога ви се струва, че се движѫтъ масси отъ неприятелската пѣхота, и тогава почвахѫ да стрѣлятъ съ картечъ; стрѣляхѫ на слука, но щурмъ нѣмаше и бомбардировката ставаше отъ минута на минута по-ужасна. Виковетѣ на началницитѣ се слѣхѫ съ виканьето и охканието на рененитѣ.

— Капитане, вий хвърлихте изъ всѣки топъ по двадесетъ и петь гюлета — говорѣше единъ флотски офицеръ на началника на една отъ батареитѣ: — какво ще правимъ по-сетнѣ? Запасътъ ни отъ гранати е твърдѣ малъкъ.

— Да се испратятъ арестантитѣ за гранати.

На бастиона сновехѫ пустнати на свобода затворници, които тътрѣхѫ носилки съ ранени и носѣхѫ гранати и вода. На единъ отъ тѣхъ едно гюле бѣ вече откъснало главата. —

Когато дойде Корниловъ всички се ободрихѫ и още повече зачестихѫ изстрѣлитѣ. Единъ священникъ съ кръстъ, като благославяше всички обикаляше бастиона. Корниловъ сѫщо се приближи да приеме благословение и, като се доближаваше до топоветѣ почна да се разговаря съ командиритѣ, като имъ сочеше гдѣ да стрѣлятъ и ги съвѣтваше да не бързатъ толкова. Като прѣмина на дѣсния флангъ на бастиона, Корниловъ се приближи до главния командиръ на бастиона вице адмиралъ Новосилский, поприказва съ него и, като възсѣдна коня си, спустна се въ долчината между четвъртия и петия бастиони. Адютантитѣ му припустнахѫ слѣдъ него. Пѫтя имъ вървѣше по единъ стръменъ хълмъ, срѣщу когото ежеминутно бѣстяхѫ, като молнии, изстрѣлитѣ на французкитѣ батареи. Коньетѣ почнахѫ да пръхатъ съ носоветѣ си и да се исправятъ на кракъ, като се плашехѫ отъ огньоветѣ и гюллетата. Корниловъ принуди коня си да

се покорява и, като се усмихна, каза на адютантитѣ: „не обичамъ, когато ме не слушатъ“.

Въ долината се намираше единъ баталионъ отъ тарутинския полкъ. Макаръ, че той бѣ вече обстрѣлянъ при рѣка Алма, но на войницитѣ лошаво дѣйствуваше неправилниятъ ревъ на морскитѣ топове отъ грамаденъ калибръ, които гърмѣхѫ както отъ наша страна, тъй и отъ страна на неприятелитѣ. Когато Корниловъ прѣминаваше тамъ съ кротъкъ рисъ, чуваше се ободрителния викъ на войницитѣ: тъй ви искаме, братя, тъй юнаци! Корниловъ обърна къмъ петия бастионъ, гдѣто бѣ и Нахимовъ.

Нахимовъ както всѣкога се распорѣждаше съ едно удивително хладнокръвие и съ едно още по удивително добродушие, което никога го неоставяше, когато той се намираше въ срѣдата на своитѣ подчинени.

Въ самото начало на канонадата единъ отъ офицеритѣ изведнажъ забѣлѣжи, че на Нахимова челото и едното ухо сѫ облѣни въ кръвь.

— Павелъ Степановичъ, вий сте раненъ! — извика офицерътъ.

— Не е истина! — съ досада отговори Нахимовъ и съ половинъ гласъ прибави: какъ не ви е срамъ, младий момко! моитѣ матроси Богъ знае какво ще си помислятъ! — като се барна съ рѫка по челото, той прибави: — това е малка работа за да мисли човѣкъ въ нея, малка. . .

Него го бѣ сериозно одраскала вѣроятно нѣкоя шеговита стрѣлкова пуля или нѣкое парче отъ граната.

Корниловъ, като се въскачи на бастиона, сърдечно стисна рѫката на Нахимова, но раната му не забѣлѣжи, понеже Павелъ Степановичъ, противъ обичая си бѣ нахлупилъ фуражката си не назадъ, а надъ челото си.

И двамата адмирала стоехѫ на отворено мѣсто, подъ градъ отъ гранати и наблюдавахѫ дѣйствието на неприятелския огънъ. Гюлетата свирѣхѫ, като посипвахѫ и двамата ту съ земя, ту съ кръвьта на убититѣ.

Много кървави сцени се разигравахѫ на бастионитѣ, а и много сцени имаше, които прѣдставлявахѫ смѣсъ отъ усърдие, по нѣкога доста необмислено, геройство съ отпечатъкъ на наивность и трогателна простота. Въ това врѣме, когато Корниловъ говореше съ Нахимова, на единъ боцманъ,

който стоеше комендоръ при единъ бомбически топъ, изведнъжъ откъсна гюле кракътъ му. Разнесе се обикновенното виканье: носилки! и затворници понесохж ранения.

По пжтя му се мерна единъ приятель — матросъ.

— Стойте, извика боцманьтъ на затворницитѣ, що го носехж, — Ей, Семеновъ, ела насамъ.

Матроса се приближи.

— Тебе ли ще поставятъ на моето мѣсто?

— Мене.

— Слушай! азъ подбихъ единъ топъ. Ако ти до довечера не подбиешъ още единъ, азъ ще дойда и ще ти обесж на шията такъвъ камъкъ, щото.... Е, сега, вървете, носете ме да ме прѣвържатъ.

Като поговори съ Нахимова, Корниловъ почна да показва на комендоритѣ какъ да навеждатъ топоветѣ. На капитанъ лейтенанта Илински, който наблюдаваше това, се показа намѣсваньето на Корнилова до нѣйдѣ оскърбително.

— Владимиръ Алексѣевичъ, — каза той: — вашето присжтствие тукъ показва недовѣрие къмъ подчиненитѣ.

— Защо? остро попита Корниловъ.

— Вий рискувате съ живота си, драгоцѣненъ за цѣла Руссия, — каза Илинский — и заедно съ това, като че ни давате да разберемъ, че ний сами не можемъ да испълнимъ дълга си.

— Ами мене защо ми бъркашъ да не испълня дълга си? — каза Корниловъ: — моя дългъ е да видж всички що работятъ.

Като каза това, той се въскачи на площадката надъ отбранителната казарма. Съ неговото пристиганье огънътъ тука почна да отива толкова честъ, щото топоветѣ се нагорѣщихж.

Офицеръ, който надзираваше стрѣляньето, заповѣда да покриватъ топоветѣ съ мокри брезенти.

Врѣмето бѣше много тихо, никакъвъ вѣтъръ нѣмаше и димътъ бѣше толкова гъстъ, щото трѣбваше за малко да прѣкъсватъ стрѣляньето, за да видятъ за меренье неприятелската батарея. Войницитѣ около топоветѣ се свивахж отъ жажда. Корниловъ заповѣда на Жандра да се погрижи, за да доставятъ на всѣки бастионъ по нѣколко бъчвици съ вода, единъ другъ флагъ офицеръ, баронъ Крюднеръ испрати да

съобщи на началницитѣ, щото да бѫдѫтъ въ всѣко врѣме готови да отблъснатъ щурма, а самичъкъ тръгна къмъ шестия бастионъ, отъ дѣто отидѣ въ градския телеграфъ, срѣщу когото се намираше неговото жилище. Прѣдъ вратата стоеше негова осѣдланъ конь, а той сѣдна да пие чай и като испи двѣ чаши, побърза да допише послѣднитѣ редове на писмото до жена си. Капитанъ-лейтенантъ Христофоровъ, опрѣдѣления куриеръ за въ Николаевъ, чакаше писмото. Като го свърши Корниловъ връчи на куриера писмото и златния часовникъ що бѣ останалъ отъ баща му.

— Дайте това, молѭ ви се, на жена ми, — каза той: — часовника трѣбва да принадлѣжи на по голѣмия ми синъ: страхувамъ се да го не счупя тука.

Всѣка минута се явяваха при Корнилова съ разни доносения. Единъ офицеръ съобщи, че на южното пристанище падатъ много английски бомби и че е необходимо да се прѣнесѫтъ отъ тамъ транспортитѣ.

— Колко е хубаво, че ми напомнихте за това! — извика Корниловъ: — веднага се распоредате, както намѣритѣ за по-добрѣ.

Баронъ Крюднеръ пристигна отъ малаховата могила.

— Адмиралъ Истоминъ ви моли да не дохождате на могилата, — каза баронътъ:—Той се надява да се расправи съ англичанитѣ.

— Напротивъ, азъ ей сега отивамъ на лѣвия флангъ, — каза Корниловъ: — Трѣбва всичко самичъкъ да видѭ съ очитѣ си.

— Може да се види и отъ терасата на тази кѫща, каза присѫствувашия тукъ капитанъ лейтенантъ Поповъ.

— Имате право. Да вървимъ — но сé едно, моето лично присѫтствие ще бѫде и тамъ необходимо.

Качихѫ се на терассата, надъ покрива на кѫщата. Отъ тука се видѣше едно своеобразно, величественно зрѣлище. Изглеждаше, че се намирашъ нейдѣ на връхътъ на нѣкоя гора, пря политѣ на която се е разиграла страшна буря: гърмежътъ на топоветѣ, молниитѣ що се явяваха отъ тѣхъ, гѫститѣ кѫлба димъ, всичко това допълняше илюзията. Огънътъ на французкитѣ батареи къмъ нашия лѣвъ флангъ ставаше сé по неравенъ: бѣше ясно. че ние тука сме над-

минали неприятеля. Но на лѣво, англійскитѣ батарей безпощадно блъскахѫ Малаховата могила. Корниловъ заповѣда на Попова да побърза да се распореди да снабдѭтъ батарейте съ гранати и каза: страхувамъ се, че никакви срѣдства нѣма да стигнатъ за една такъва канонада".

XVII

Князь Меншиковъ, който се намираше на лагеръ при Балбекскитѣ висоти, се събуди отъ първитѣ неприятелски изстрѣли и като съобрази веднага, че бомбардировката се е захванѫла, полѣтя къмъ сѣверната страна, а отъ тамъ се качи въ лодка на корабелната улица и заедно съ Панаева и други приближени се въскачи по нанагорнището, гдѣто вече се търкаляхѫ обезобразени трупове. Князьтъ тръгна съ свитата си прѣзъ ушановата могила и мина покрай кѫщицата на оставния капитанъ Спицинъ. Едно гюлле удари въ стѣната, съ която бѣ заградена градинката на капитана, като направи въ нея една голѣма дупка. Князьтъ тръгна на втория бастионъ, а отъ тамъ на Малаховата могила. На едно мѣсто трѣбваше да се ходи по рѫбътъ на могилата, отъ която се търкаляхѫ бомби, които се слагахѫ на купчинки, като чакълъ при нѣкоя морска кула.

Отъ Малаховата могила князьтъ мина покрай затвора и тръгна къмъ главната морска болница. До болничната стѣна се бѣ сложилъ бутирския полкъ, който се пазеше отъ хвърчащитѣ гюллета. Князьтъ завъртя съ глава на бутирци и бърже ги отмина, като изговори: „тѣзи юнаци, както изглежда страхуватъ се".

Меншиковъ бѣше необикновенно мраченъ. Той не умѣеше да се распореди, не знаеше отгдѣ да захване, а това, което той видя при Малаховата могила — градъ отъ неприятелски гранати — му се показа доста неутѣшително. Меншиковъ постоянно се спираше на мисъльта да остави Севастополъ на произвола на сѫдбата, като пожертвува този градъ, зарадъ армията.

Сега тази мисъль особенно настойчиво го прѣслѣдваше. Меншикокъ знаеше, че въ града фактически се распорежда

и началствува Корниловъ и при всичката своя досада къмъ адмирала, не можеше да не подѣли съ него впечатленията си. Той прѣмина южното пристанище, съ цѣль да се види въ града съ Корнилова.

Князьтъ се приближи къмъ кѫщицата, гдѣто бѣ квартирата на Владимира Алексѣевича. Прѣдъ кѫщата на Корнилова бѣ вързанъ осѣдланъ конь.

— Съобщете на адмирала, че питамъ за него, — каза Меншиковъ на единъ флагъ офицеръ, когото срѣщна на пѫтя.

Корниловъ излѣзе.

— Струва ми се, ваше прѣвъсходителство, ний не ще можемъ дълго врѣме да издържимъ такава канонада, — каза Меншиковъ. — Защищавайте се до послѣдня крайность, а азъ ще отидѫ при войската, понеже моето присѫтствие тамъ сега е необходимо. Въ случай на щурмъ, не се надявийте на стрѣлбата, а заповѣдайте да вървѭтъ на щикъ.

— Нашитѣ батареи за сега не само отговарятъ както трѣбва на неприятелскитѣ, но сѫ ги и надминали, поне на дѣсния флангъ, — каза Корниловъ: — ето съ англичанитѣ работата стои злѣ: за Малаховата могила, право да си кажѫ страхувамъ се. Сега ще отидѫ тамъ. Надявамъ се, обаче, че въ случай на щурмъ ние тъй ще ги нагостимъ съ картечъ, щото щурма едва ли ще бѫде дѣйствителенъ.

— Нима тъй? — попита Меншиковъ. — Той замълча за малко и като се вслуша въ гърмежа на топоветѣ, прибви:

— Струва ми се, че найстина огънътъ отъ французка страна като че става сé по-неравенъ. Е, сбогомъ, азъ отивамъ.....

— Азъ ще ви испратѭ до пристанището, — каза Корниловъ, — тъкмо е врѣме да се види що се върши тамъ.

Корниловъ тръгна съ княза по Екатеринската улица до пристанището. Гюлета свирѣхѫ надъ главитѣ имъ, като падахѫ сегизъ-тогизъ въ околнитѣ здания. Почти нито въ една кѫща нѣмаше здрави прозорця. Князьтъ сѣдна въ лодка и тръгна съ адютантитѣ си на сѣверната страна, а Корниловъ тръгна къмъ театъра; по пѫтя той испрати съ заповѣди двама сигнални офицери и адютанта Шестаковъ, а самитѣ, заедно съ Жандра пакъ тръгна на четвъртия бастионъ.

На срѣща той виждаше носилки съ тѣлата на убититѣ и раненитѣ. Въ началото на боя тѣхъ не успѣваха да ги прибиратъ и тѣ навсѣкждѣ се търкаляха по земята; но сега се бѣ установилъ единъ строгъ редъ и бастиона биде очистенъ отъ тѣла.

Като пристигна на възвишеностьта на гората, при политѣ на която понапрѣдъ се намираше единъ булевардъ, а сега се намираха двѣ бомбически батерии, Корниловъ чу една радостна новина, донесена отъ петия бастионъ.

Ето що се случи. Подиръ излизанието на Корнилова отъ петия бастионъ, огънътъ отъ негова страна се продължаваше съ прѣжнята живость. Топоветѣ се бѣхж до толкова сгорещили, щото не можеше човѣкъ да се допрѣ съ ржка до тѣхъ. Нашитѣ батареи вече бѣхж доста пострадали: кулитѣ бѣхж сринати съ земята, дървенитѣ щитове се обърнахж на трески, които удряхж войницитѣ около топоветѣ. Дървени кжсове, парчета отъ бомби и прѣбити пушки прѣдставляваха цѣли грамади; даже въ долнята батарея съ парчета отъ гранати бѣше засипанъ цѣлия полъ. Впрочемъ, нито единъ топъ не бѣше повреденъ.

Командирътъ на единъ отъ бомбическитѣ топове много бѣ усърденъ и пускаше бомба слѣдъ бомба, но най-послѣ той се умори и спрѣ.

— Хвърли още една бомба! — искомандува командирътъ на батареята. Комендорътъ наведе топа на слука: невъзможно му бѣше да мѣри, по причина на гъстия димъ. Гюлето исхвъркна и скоро отъ неприятелската страна блѣсна единъ стълбъ отъ червеникавъ пламъкъ, подиръ това се раздаде единъ своеобразенъ звукъ, който не приличаше на топовенъ гърмежъ, понеже бѣ по-глухъ, но при все това звукъ, който врѣменно заглуши звуковетѣ на адската канонада.

Димътъ отъ нашия залпъ въ това врѣме се поразсѣя и надъ неприятелскитѣ окопи можеше да се види единъ огроменъ стълбъ отъ гъстъкъ черенъ димъ. Нашитѣ артилеристи и моряци инстиктивно се сѣтихж въ що се състои работата и дружно извикахж: Ура!

Въ лагера на французитѣ се запали и полетя на въздухъ барутния имъ складъ.

Отъ четвъртия бастионъ Корниловъ тръгна на лѣвия флангъ, къмъ третия бастионъ.

— Владимиръ Алексѣевичъ, — каза Корнилова адютантъ Жандръ, който вървѣше до него: — чини ми се врѣме е да се върнемъ у дома. Нали видѣхте отъ терасата всичко що става на лѣвия флангъ.

— Ами какъ мислите, какво ще рекжтъ войницитѣ, ако азъ въ такъвъ день се затворя у дома? — каза Корниловъ.

Жандръ не смѣж по-вече да спори.

— Може би вий да имате право, — каза той: азъ самъ бѣхъ свидѣтель, какъ вашето появление насърдчи тарутинцитѣ.

Корниловъ се прибижи до театъра, който бѣ вече доста пострадалъ отъ изстрелитѣ.

Близо до театъра имаше една кжщица, дѣто живѣеше една стара бабичка, чиновница — съ двѣтѣ си дъщери. Тѣ не бѣхж успѣли до сега да напустнжть града. За голѣмо очудвание на Жандра, и двѣтѣ момичета стоехж на вратата и съ любопитство, но безъ особенъ страхъ гледахж на свирящитѣ гюлета, които ровѣхж земята. Корниловъ мълчешката посочи на Жандра дѣвойкитѣ и слѣзе отъ възвишеностьта на кръстопжтя къмъ южното пристанище.

Тамъ Корниловъ се срѣщна съ Тотлебена, който като прѣгледа цѣлата отбранителна линия, връщаше се отъ къмъ третия бастионъ. Тотлебенъ ездѣше на своя вранъ конь. Неговото кржгло загорѣло лице бѣше покрито съ потъ и сажди, той бѣше замисленъ и сериозенъ.

Въ послѣдно врѣме Тотлебенъ се бѣ подружилъ съ Корнилова, който постоянно се обръщаше къмъ неговото съдѣйствие, макъръ че Тотлебенъ както отначало, остана, тъй да се каже доброволецъ, безъ да занимава никаква особна длъжность: той бѣше причисленъ къмъ щаба на Корнилова — тъзи му бѣше длъжностьта, а между това той се распореждаше съ всичкитѣ инжинерни работи.

Тотлебенъ сé още бѣше недоволенъ отъ постигнатитѣ резулати. Той знаеше, че много нѣщо е направено на барже и особено се страхуваше за лѣвия флангъ. При все това и той посъвѣтва Корнилова да не отива тамъ.

— Азъ вече се распоредихъ за всичко, — каза Тотлебенъ: въ случай на щурмъ, надявамъ се, ще ги отблъснемъ съ картечъ. Картечъ и картечъ — ето гдѣ е всичката наша надѣжда. Повредитѣ сж голѣми, но азъ имъ указахъ какъ да ги поправятъ.

— При все това азъ ще отидж, — каза Корниловъ: — не отъ не довѣрие къмъ васъ, господинъ полковникъ: азъ зная че вие разбирате по-добрѣ отъ мене инжинернитѣ работи, но моето присжтствие ще въздушеви моряцитѣ.

— За Бога, Владимиръ Алексѣевичъ, заповѣдайте на вашитѣ моряци да стрѣлятъ колкото се може по-редко! — извика Тотлебенъ: — тѣ за лудо хабжтъ барутя и гранатитѣ. Такава безмислена стрѣлба унищожава всичкитѣ мои съображения. При съгражданието укрѣпленията, азъ много мислихъ за удобството да се мѣри добрѣ, но, моля ви се какво мерене може да става, когато тѣ всѣки петь минути изсипватъ такива салюти, отъ които бѣлия свѣтъ се не види.

— Право да си кажж, и мене ми се струва че моитѣ юнаци прѣкалено усърдие покизватъ.

— Какъ не! тѣ мислжтъ, че е непрѣменно нужно да стрѣлятъ скупомъ, а отъ такъво нѣщо нищо не излиза, освѣнъ безмислица. Азъ имъ гвворихъ за това, но тѣ не искатъ и да знажтъ.

— Добрѣ, азъ ще се распорѣдя, за да стрѣлятъ поредко. Ами вие на кждѣ, господинъ полковникъ?

— Отивамъ па четвъртия бастионъ. Искамъ да видж що се върши тамъ. Скоро видѣхъ лейтенанта Стеценко: той ради за това, щото вий да отмѣните позволението си, дадено на юнкеритѣ да останатъ на бастионитѣ: азъ, казва, ще отговарямъ за тѣхъ прдъ родителитѣ имъ.

— Който иска нека се остави, — каза Корниловъ:— а да запрѣтя нѣкому да остане тамъ, азъ немогж. По моитѣ бастиони има дванадесеть годишни морячета — ученици и тѣ работжтъ всичко що имъ иде отржки.

— Да, но моля ви се — още двѣ думи: — Стеценко ми расправя, че като търсилъ васъ, видѣлъ чудни работи въ четвъртия бастионъ. Стоящитѣ до бастиона войници, щомъ като неприятельтъ откри своя огънъ, се поддали назадъ и оставили позициитѣ си въ пъленъ безпорядъкъ. Сжщитѣ тѣзи

войници, по думитѣ на Стеценка, стоѭтъ на театралната площадь съ видъ на юнаци, като на нѣкой парадъ; привикнали сѫ, както се види къмъ звуковетѣ на канонадата. Чудни хора! Хайде сега, сбогомъ!

— Владимиръ Алексѣевичъ, — каза Попандополу, който бѣ командиръ на третия бастионъ: — що ви се е толкова дощяло да се излагате на такъва напрасна опастность? ние стоиме тукъ по дългъ на службата . . .

Корниловъ бѣ навикналъ на тази стереотитна фраза и за това не отговори нищо.

Пѫтя къмъ петия бастионъ минава по една тѣсна пѫтека, пробита въ скалата на стѫпала. Корниловъ не веднъжъ бѣ ходилъ по тази пѫтека, като не искаше да се бави въ по дългъ пѫть.

Третия бастионъ се още държеше. Високия брустверъ защищаваше артилериститѣ отъ неприятелскитѣ изстрѣли; но лекитѣ казарми и бараки се бѣхѫ прѣобърнали вече на купъ развалини и цѣлата площадка задъ бастиона бѣше изорана отъ англійскитѣ гюлета. Подиръ Корнилова вървѣхѫ освѣнъ Жандръ и единъ казакъ—още и капитанитѣ Ергомишевъ и Попандополу и графъ Рагинский.

Графъ Рагинский прѣдложи на Корнилова да вървѭтъ прѣзъ болничката площадка.

— Азъ току що ездихъ покрай окопитѣ на лѣвия флангъ отъ нашага дистанция. Могѫ да ви увѣрѫ, че е невъзможно да се мине тамъ.

— Но при все това вий сте минали, значи и вършили сте невъзможното, — каза насмѣяно Корниловъ, — прѣстанете да ме убѣждавате, господа. Отъ гюле не можъ да се скриешъ.

Тримата, съ Жандра и Казака, Корниловъ се пустна възъ гората покрай окопитѣ.

— Гледайте, каза Корниловъ на Жандра — каква е станала градината на полковникъ Прокофьевъ.

Той посочи на прѣбититѣ дървета, които обкръжаваха кѫщата, що имъ се испрѣчи на пѫтя.

— Обаче, тѣ дѣйствуватъ не само съ топове но си служѫтъ и съ стрѣлци, — забѣлѣжи Корниловъ, като слушаше свиреньето на куршумитѣ: — Тотлебенъ има право, добави той: — трѣбваше и на лѣвия флангъ да се устроимъ

тъй както и въ центъра и на дѣсния флангъ. Като расположехме нашитѣ топове дъгообразно, ний щѣхме да съсрѣдоточимъ нафранцузкитѣ батареи единъ прѣкрасенъ огънъ и французитѣ, като иматъ фронта си далеко отъ нашия, трѣбваше да изгубятъ.

Едно гюле ископа земята подъ коня на Корнилова и коньтъ уплашенъ скочи напрѣдъ.

— Той вѣроятно има щастлива звѣзда, както и всичкитѣ забѣлѣжителни полководци! — мислѣше си Жандръ.

Приближихѫ се и до морската болница. До нея стоехѫ баталиони отъ московския полкъ: нѣколко войници бѣхѫ убити вече съ гюлета.

— Защо сѫ тѣ тукъ? — попита Корниловъ и заповѣда да прѣмѣстятъ войницитѣ задъ флигела на казармитѣ, за да не могатъ да ги поражаватъ неприятелскитѣ гранати. Отъ тука Корниловъ намина и въ тюрмата, дѣто се намирахѫ още много останали арестанти. Той си помисли, че може да се въсползува отъ тѣхъ за гасенье пожаритѣ на бастионитѣ.

Корниловъ срѣщна караулния офицеръ.

— Всички, които не сѫ оковани въ синджири, да ги испратите на Малаховата могила, каза Корниловъ: — Азъ отивамъ тамъ и ще ги распоредя на работа.

— Ваше прѣвъсходителство, каза офицерътъ: — окованитѣ въ желѣза сѫщо молятъ да ги пустнете на свобода.

— Доветете ги тука.

Влѣзе тълпа затворници, нѣкои безъ желѣза, но множина дрънкахѫ съ тѣжкитѣ си вериги.

— Свалете имъ веригитѣ! — каза Корниловъ и при съдѣйствието на другаритѣ желѣзата бидохѫ свалени.

— Момчета, — каза Корниловъ: азъ отивамъ на Малаховата могила. Хайде слѣдъ мене. Съ усърдие и храбрость вие ще заслужите милостьта на господаря.

— Ура! извика тълпата и почти тичешката полѣтя подиръ коня на Корнилова.

Корниловъ почна да се въскачва по западната възвишеность на Малаховата могила. Насрѣща му се показахѫ матроси, които весело извикахѫ: Ура!

— Нека викаме ура, когато отбиемъ англійскитѣ батареи, — каза Корниловъ: — а за сега само тѣзи млъкнахѫ,

— и той посочи на дѣсно къмъ францускитѣ батареи, които наистина, бѣхѫ съвсѣмъ млъкнали, слѣдъ като се издигна на въздухъ още единъ тѣхенъ барутенъ складъ.

Корниловъ се въскачи на Малаховата могила и слѣзе отъ коня си. Тамъ още бѣше работата сериозна: Три английски батареи дѣйствувахѫ къмъ могилата; на една отъ тѣхъ се развяваше английското знаме и въ нея до прѣди захващанието на бомбардировката се виждахѫ двадесеть и четири бойници, втората бѣше до шосето, а третята, знаменита петоока, то естъ съ петь бойници, стоеше при спуска на хълмътъ на горния край на Киленовата клисура. На горнята площадка на кулата бѣше такъвъ адъ, щото артилериститѣ оставихѫ топоветѣ. Само долу Истоминъ съ успѣхъ се бранѣше съ земленитѣ батареи. Корниловъ се спустна въ долния етажъ.

— Владимиръ Ивановичъ, — каза той на Истомина: — Защо не заповѣдате тукъ да прѣвързватъ раненитѣ? Чини ми се, удобно би било това.

— Въ тази бъркотия азъ се и не сѣтихъ, — каза Истоминъ.

— Та и доктори нѣмате тукъ. Азъ ей сега ще испратя нѣкого на прѣвързочния пунктъ за докторъ.

— Като даде заповѣди и поглѣда на дѣйствието на нашитѣ топове, Корниловъ каза:

— Жално е, че не може човѣкъ да ги нагости отгорѣ. Нима нѣма никаква възможность? Азъ самичъкъ ще отида на горнята площадка и ще видя що може да се направи.

— Както обичате, Владимиръ Алексѣевичъ — буйно каза Истоминъ: — но азъ нѣма да ви пустнѫ да отидете тамъ! Та и никого нѣма да видите горѣ. Нима не вѣрвате думитѣ ми, че ний зарязахме горнята площадка по невъзможность да се пазимъ тамъ отъ гранатитѣ?.

— Споредъ мене, — каза Корниловъ: — би трѣбвало, въ такъвъ случай, съвсѣмъ да се прѣкрати огъня отъ кулата. Нашитѣ топове сѫ малокалибрени, а тѣхнитѣ сѫ съ чудовищенъ калибръ. Ние само губимъ хора, безъ да се ползуваме особенно.

— Ако заповѣдате, азъ ще прѣкратѭ огъня.

Кулата млъкна, а огъня продължаваха само земленитѣ батареи.

— Сега ний всичко видѣхме и за това врѣме е да се върнемъ у дома, каза Жандръ и като погледна на часовника си, добави: скоро е дванадесеть и половина, врѣме е да пообѣдва човѣкъ.

— Почакайте, ний ще отидемъ още и при Ушаковата пролука и сетнѣ ще се върнемъ у дома.

И той се побарна за джеба си, гдѣто му стоеше часовника, но му дойде на умъ, че го испрати на жена си въ Николаевъ.

— Е, да вървимъ, каза той и тръгна къмъ бруствера, задъ когото стоеха оставени конье.

Жандръ побърза подиръ адмирала. Корниловъ се приближаваше вече до бруствера, Жандръ бѣше двѣ крачки далече отъ Корнилова, когато изведнажъ той чу единъ глухъ звукъ като отъ паданье пъленъ чувалъ на земята и на гърдитѣ на Жандра се показа кръвь. Корниловъ залитна и щѣше цѣлъ да се прострѣ на земята, ако Жандръ го не бѣ подкрѣпилъ. Други офицери наоколо долѣтяха на помощь, издигнаха адмирала на ржцѣ и го сложиха задъ бруствера, между топоветѣ. Едно гюлле бѣ раскъсало лѣвия кракъ на Корнилова, до самия му коремъ.

— Бранете Севастополъ. . . — каза Корниловъ и, безъ да испустне ни едно испъшкване, падна въ несвѣсь.

Офицери и матроси радѣха около Корнилова, дойдоха двама доктори, за които испрати Жандръ при корабелната площадка и, като разгледаха ранения кракъ на Корнилова, завзеха се съ прѣвръската му, като клатеха съ глава.

— Господа, — каза Жандръ: — азъ отивамъ да съобщя за нашата страшна загуба на генералъ Моллера и на Нахимова. . . Въ случай на щурмъ всички ще чакатъ распорѣжданията на Владимира Алексѣевича. . . трѣбва да ги прѣдупрѣдимъ. . . По пжтя ще намина въ болницата. . .

Жандръ бързаше както може, но не свари още да слѣзе отъ могилата, той почувствува въ ржката си като ударъ отъ камъкъ и страшна болка. Като се увѣри, че това не е рана, а контузенье, той продължи пжтя си, намина въ болницата, испрати на могилата най-добрия операторъ и едни носилки, а самичъкъ отидѣ да търси Моллера и Нахимова.

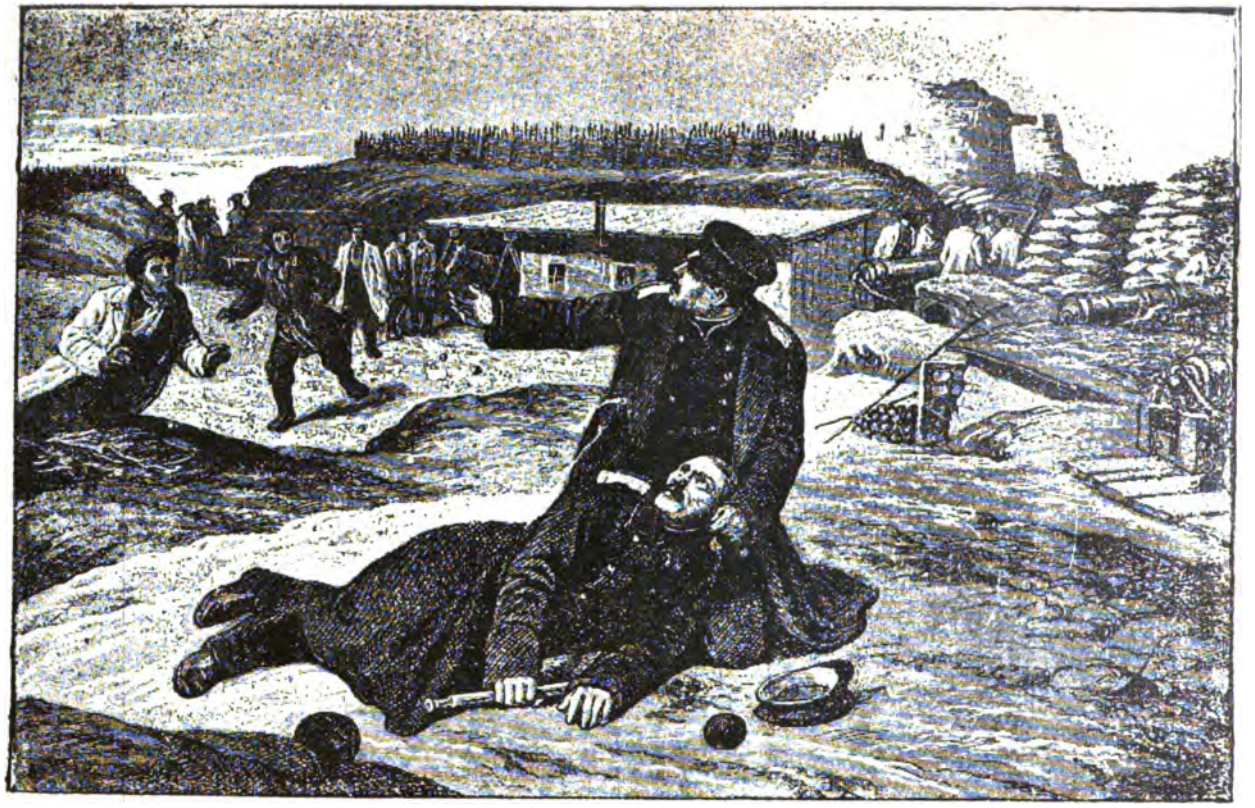

Смъртьта на Корнилова. (стр. 420).

Моллера той намѣри на шестия бастионъ, а на петия му казахѫ, че Нахимовъ е отишълъ у дома си да обѣдва. Жандръ побърза тамъ и завари Нахимова на масата. Нахимовъ обѣдваше набърже и самъ, слагаше му вѣстовоятъ, който обърна внимание на кръвьта, що бѣ засъхнала на челото на Нахимова, нѣщо за което адмиралътъ му каза: „та ти, братко, си съвсѣмъ обезумѣлъ“ и си продължаваше да обѣдва. На масата стоеше, както всѣкога, бутилка съ марсала, испита до половина. Когато влѣзе Жандръ, Нахимовъ като видя неговото навъсено, скръбно лице, попита, въ прѣдчувствие на нѣщо лошаво.

„Гдѣ е Владимиръ Алексѣевичъ?“

— Той е раненъ, опасно раненъ съ граната и едва ли ще остане живъ, — каза Жандръ.

Нахимовъ скочи.

— Гдѣ е той? Казвайте! такъвъ човѣкъ, като Корнилова и опасно раненъ! другъ такъвъ войникъ нѣма и неможе да се роди вече! ето ти едно истинско нещастие! по добрѣ мене да ме бѣ повалила граната или нѣкого другиго, но не него! разберете, младий момко, вий вѣроятно сте го обикнали за кратко врѣме, а пъкъ да го знаете тъй както го азъ знаѭ! азъ съмъ старъ морякъ и вѣрвайте ме, азъ се не срамувамъ отъ васъ: вий виждате, че азъ плачѫ, да, плачѫ. . .

Сълзи, дѣйствително, на струи течехѫ по бузитѣ на Нахимова. Жандръ чувствуваше че и него го нѣщо дави въ гърлото и побърза да си излѣзе. Само слѣдъ като излѣзе отъ Нахимови той почувствува, че болката отъ контузеньето взе да става нетърпима и за това той тръгна въ болницата да се погрижи и за себѣ си.

По пѫтя той забѣлѣжи, че отъ къмъ пристанището се чува една необикновенна канонада. Привикналия слухъ на моряка веднага узна ревътъ на корабни топове.

— Неприятелската флота ни бомбардира и отъ къмъ морето, — мина прѣзъ ума на Жандра. Той се не излъга.

XIX.

При входа на Севастополското пристанище, на сѣверния брѣгъ, се намираше страшната на видъ Константиновска ба-

тарея — едно масивно, гранитно подковообразно здание съ стѣни почти два метра дебели. Надъ втория етажъ на горнята стѣна на батареята, се видеше красивия редъ на огромни топове, поставени на крѣпостни стойки. При окопитѣ стоехѫ стражи и наблюдаваха неприятелскитѣ кораби. Въ двора на батареята имаше едно шумно движение. Войници сновѣхѫ назадъ—напрѣдъ. Командирътъ постоянно обикаляше и прѣглеждаше стѣнитѣ, говорѣше съ офицеритѣ, а сетнѣ се спускаше въ каземата, който му служеше за кабинетъ. Въ този оригиналенъ кабинетъ половината отъ пространството бѣше захваната отъ единъ огроменъ крѣпостенъ топъ, който гледаше къмъ морето. На лафета му и колелетата понапрѣдъ висѣхѫ панталони и други принадлѣжности на тоалета, но сега всичко това бѣше махнато отъ тамъ. При другия прозорецъ, който гледаше къмъ двора се намираше едно фортепияно: командирътъ на батареята обичаше музиката и свирѣше на нѣколко инструмента. На стѣната висѣше цигулка, на масата лежеше кутия съ флейта, а фортепиянoто бѣше отрупано съ ноти. Командирътъ се приближи къмъ клавишитѣ, истри съ кърпичката си прахътъ, посвири малко и подиръ това внимателно затвори инструмента съ ключъ. — Ако и тука се отвори бой, — мислеше си той — то пиянoто ще отиде на дяволитѣ. . . Но кой знае пъкъ, може и нищо да не стане. . .

Той машинално взе да прѣмѣства тетрадътъ съ нотитѣ, остави я пакъ на мѣстото ѝ и отидѣ при топоветѣ при окопитѣ.

Внезапно се чухѫ изстрѣли отъ находящата се на насрѣщния брѣгъ при карантинното пристанище батарея номеръ десети. На мъничката платаформа при вратата, барабанчикътъ заби тревода и командирътъ искомандува: при топоветѣ, на окопитѣ! Артилериститѣ побързахѫ да захванатъ мѣстата си. Отъ окопитѣ се виждаше, че къмъ батарея номеръ десети се приближава французката ескадра. Расположенитѣ на редъ кораби се буксирвахѫ отъ параходитѣ прикрепени отстърна, съ цѣль да се запазятъ отъ нашитѣ изстрѣли. Батареята номеръ десети откри огънь. Въ това врѣме бидохѫ забѣлѣжени англійскитѣ кораби, които се приближаваха къмъ Константиновската батарея отъ къмъ сѣверъ, т. е. отъ къмъ тилътъ ни.

Командирътъ на батéреята знаеше, че отъ къмъ фронта той нѣма защо да се страхува; но тилътъ бѣше слабо мѣсто на Константиновия форъ. Кулата на Волохова и батареята на Карташевски можехѫ само отчасти да възнаградятъ загубата на петпудовитѣ мортири, които бидохѫ хвърлени въ бързина въ морето подиръ Алминския бой, въ тѣзи забѣлѣжителни дни, когато биде рѣшено да се потопятъ корабитѣ.

Въ растояние на четвъртъ часъ французкитѣ кораби не отговорихѫ на нашата стрѣлба.

Най-послѣ тѣ хвърлихѫ котва на доста почтително растояние отъ нашитѣ крайни фортове. Французкия адмиралъ Хамеленъ каза на своитѣ подчинени: Le France vous regarde (Франция се надява на васъ).

Изведнажъ повече отъ петстотинъ французки корабни топове дадохѫ единъ залпъ, като насочвахѫ огъня си право къмъ батареята номеръ десети и на Александровската батерея, която се намираше тъкмо срѣщу Константиновската.

Слѣдъ това и англійскитѣ кораби почнахѫ бой съ сѣвернитѣ батареи.

Батареята номеръ десети можеше да отговаря на французитѣ само съ тридесеть и три топа, Александровската, — съ седемнадесеть. Командирътъ на Константиновската батарея, безъ да гледа на огромното растояние, насочи къмъ французката флота двадесеть и три топа. Всичко седемдесеть и три топа, срѣщу французки шестотинъ. Но насъ ни спасяваха три обстоятелства: далечното растояние, рѣшеството на французкия адмиралъ да се не мърдатъ отъ завзетото мѣсто и мощностьта на гранитнитѣ стѣни на нашитѣ каземати.

Подиръ малко врѣме, всичкитѣ англійски кораби, които участвуваха въ боя, открихѫ огънь, и Севастополското пристанище се огласи съ прѣминаващи всѣко описание звукове отъ хиляда сто и деветнадесеть корабни топове, съ които располагаше сѫюзната ескадра. Тѣзи залпове могѫтъ да се сравнятъ съ тресацитѣ само на най-силни гърмове, чувани отъ близко растояние. Единъ гѫстъкъ облакъ отъ димъ лѣгна надъ пристанището, а отъ врѣме на врѣме блѣсвахѫ огньове изъ устата на топоветѣ, подобни на гърмотевични молнии. Въ историята на морскитѣ сражения не е имало до сега такъва канонада.

Обширното поле вънъ отъ отбранителната линия, между

батареята номеръ десети и шестия бастионъ, бѣше буквално покрито съ французки гюлета и распуквателни гранати.

Прѣзъ гѫстия димъ можеше, обаче, да се види че слѣдъ минута откато изгърмя първия гръмовенъ залпъ, огньтъ отъ нашитѣ батареи искара вече отъ линията навънъ единъ голѣмъ корабъ.

Малко прѣди това князь Меншиковъ бѣше близо до Константиновската батарея; още прѣди първия залпъ той съ адютантитѣ си тръгна покрай брѣга къмъ своята кѫщичка при батареята номеръ четвърти. Бомбардировката го завари на пѫтя. Въпрѣки грамадното растояние, нѣкои английски бомби лѣтѣхѫ понадалече отъ Николаевската батарея и даже падахѫ на южното пристанище, заедно съ бомбитѣ, които лѣтѣхѫ отъ къмъ сушата, пускани отъ английскитѣ батареи, що още продължавахѫ да трещѫтъ. На мѣста въ пристанището водата се вълнуваше и се пѣнеше отъ гранатитѣ що падахѫ въ нея. Панаевъ, който вървѣше слѣдъ Меншикова, безъ да достигне до кѫщичката на княза, видѣ отъ брѣгътъ една лодка, въ която сѣдѣше единъ старецъ, както се види, отставенъ морякъ, заедно съ още двѣ дѣвойки. Това бѣше Капитанъ Спицинъ съ Леля и още една непозната тѣмъ дѣвойка, която случайно се качи въ тѣхната лодка. Капитанътъ управляваше рулото, а двѣтѣ момиче грѣбехѫ и то не по лошо отъ матроси. Опасностьта, въ която се намирахѫ имъ придаваше рѣшителность и сила. Тѣ бързахѫ отъ сѣверната страна и обърнахѫ къмъ Киленъ балъчното пристанище.

Нѣколко гранати плѣснахѫ близо до ладията като повдигнахѫ цѣли стълбове вода. — Бързайте, дѣца! — викаше капитанатъ , като че и двѣтѣ момичета му бѣхѫ дъщери: близо сме вече!

Но колкото се повече приближавахѫ къмъ пристанището, толкова по-безопасно ставаше, тукъ падахѫ гранати само отъ къмъ сушата.

— По-скоро, по-скоро! викаше капитанътъ, като продължаваше искустно да лавира съ лодката: — снисеге се! — и още не дошли до пристанището, лодката се залѣпи за брѣга. И пѫтницитѣ се уловихѫ за канджитѣ.

— Всички вънъ! — командуваше отставниятъ капитанъ, като че се намираше на кораба си, нѣкога: — попататъкъ! и не сварихѫ да излѣзѫтъ на брѣга, когато из-

веднъжъ въ току що оставената лодка падна едно гюле и я разби на парчета.

— Виктория закъсня! — извика капитанътъ, като заплашваше се юмрукъ къмъ тази страна, дѣто по неговото прѣдположение се намираше английската батарея, що пустна гюлето. И двѣтѣ момичета вече бързахѫ прѣзъ градината, която бѣ прилѣпена до първия бастионъ, — бързахѫ къмъ кѫщицата на капитана, която се намираше надъ Киленовата клисура.

XX.

Освѣнъ Панаевъ и други като него външни лица, които слѣдѣхѫ за движението на лодката, въ която се намирахѫ капитанъ Спицинъ и двѣтѣ дѣвойки — наблюдаваше още единъ човѣкъ, у когото това зрѣлище прѣдизвикваше не едно просто съчувствие, а много други усѣщания — твърдѣ сложни и доста мъчителни. Този човѣкъ бѣше графъ Татищевъ.

Батареята, въ която служеше графътъ, бѣше поставена нѣколко дни прѣди бомбардировката до артилерийското пристанище отъ къмъ тилътъ на зданието на Николаевския фортъ. Въ надвечерието на бомбардировката, Леля като прѣнебрегна всѣкакви приличия и съ рискъ окончателно да скомпрометира и себе си и графа, отидѣ въ казармата, дѣто се намираше графътъ. Слухове за скора бомбардировка отдавна се носѣхѫ въ града, и Леля искаше да знае, дѣ е поставенъ Татищевъ. Графътъ се срѣщна съ нея доста сухо: той бѣше много недоволенъ за това, че Леля тъй явно прѣнебрегва общественното мнѣние. Той наговори на Леля много неприятни, даже жестоки думи, каза ѝ, че тя му само бърка да испълнява длъжностьта си и че въ такива сериозни минути е смѣшно и глупаво да се мисли за такъво нищожно чувство, каквото е любовьта между мѫжъ и жена. Леля мълчеливо изслуша тѣзи укори и, когато графътъ свърши думата си, тя каза:

— Ти не искашъ да се намирамъ азъ при тебе въ минути на опастность, но азъ искамъ това. Ти си длъженъ да ми обадишъ, гдѣ ще бѫдешъ утрѣ: и азъ ще отидх тамъ.

Нали матроскитѣ жени ходѣтъ отъ Корабелната улица на бастионитѣ при своитѣ мѫже...

— Comparaison n'est pas raison, — ядовито каза графътъ. — Твоитѣ сравнения просто порязаватъ човѣка съ своята диващина. Азъ, струва ми се не съмъ матросъ и ти не си моя жена . . . Пове за сега.

— Сé едно, каза Леля и отпустна очи.

— Утрѣ ще ни прѣмѣстѣтъ, по всѣка вѣроятность, на сѣверната страна, каза графътъ. Мислѭ, че ще ни поставятъ на Константиновската батарея.

— Той излъга, за да се отърве по-скоро отъ Леля.

— Азъ ще додѫ да узнаѭ,—каза Леля съ тонъ, който не допускаше възражения. Утрѣ ще бѫдѫ на сѣверната страна.

Леля устоя на думата си. Щомъ като на разсъмвание се чу канонадата, Леля влѣтя въ кабинета на баща си и искустно изигра прѣдъ него ролята си, като каза, че се много страхува да сѣди у дома, тъй като по всѣка вѣроятность, насамъ ще почнатъ да долитатъ гранати.

Капитанътъ събра нѣкои вѣщи, даде на Ивана заповѣди и, като взе една лодка, отведе Леля на сѣверната страна, а самичъкъ бърже се върна у дома.

Леля, колко за лице, намина заедно съ баща си въ кѫщата на вдовеца Пашутинъ. Леля много обичаше мъничката дъщеря на Пашутина, Маничка, но този пѫть тя даже си не стори трудъ да помири момиченцето, което, уплашено отъ бомбардировката, истерически плачеше и никакъ не можеше да навикне на силнитѣ гърмежи. Уплашениятъ баща както можеше успокойваше малката си дъщеря и се много зарадва на дохождането Лелино, понеже къмъ момичето се прилѣпи къмъ гостенката като къмъ по-голѣма сестра. Но като прѣмина тукъ не повече отъ половинъ часъ, Леля, наскоро подиръ като си отидѣ баща ѝ, подъ единъ благовиденъ прѣдлогъ, излѣзе изъ домътъ на Пашутина и тръгна къмъ Константиновската батарея.

Тука ѝ казахѫ, че никакъвъ Татищевъ нѣма и не е имало, и, най- послѣ отъ самия батареенъ командиръ Леля се научи, че Татищевъ, отъ самото начало се намира до Николаевската батарея, отъ другата страна на главното пристанище. Леля веднага искаше да отиде тамъ, но това не бѣше възможно, тъй като всичкитѣ лодки бѣхѫ захванати.

Тя се върна въ домътъ на Пашутина и го помоли него да ѝ помогне да си намѣри лодка, тъй като тя се тревожи за баща си и ще тръгне назадъ къмъ Киленовата клисура. Додѣто се продължаваха всички тѣзи търсения и прѣговори, отъ къмъ морето почнаха да гърмятъ необикновенно силни залпове и цѣлата сѣверна страна биде потърсена отъ тѣзи грозни звукове. Забравилъ се отъ страхъ, Пашутинъ хвана за ръка момиченцето си, и като остави Леля на страна, затече се къмъ пристанището. Леля сѫщо припна къмъ пристанището и тука срѣщна баща си, който бѣ дошелъ за нея. Тѣ вѣче сѣдахѫ въ една лодка, когато изведнъжъ едно съвсѣмъ непознато момиче, се качи при тѣхъ, като ги молеше да я вематъ съ себе си. Неще и дума, капитанътъ се съгласи, Пашутинъ съ своята малка дъщеря по-рано въ друга лодка прѣмина на графската страна, и съвсѣмъ обезумѣлъ отъ страхъ, тичаше назадъ-напрѣдъ по пристанището, като влѣчеше подирѣ си малкото момичеце, което отъ врѣме на врѣме ту извикваше, ту заплакваше.

Въ начало на морската канонада, графъ Татищевъ се намираше на Николаевската батарея, а сетнѣ биде испратенъ отъ батарейния командиръ въ двореца — съ една поржка. Оттука той отъ любопитство тръгна къмъ пристанището, видѣ единъ непознатъ офицеръ отъ лестовия екипажъ, че бѣгаше съ мъничката си дъщеря, сетнѣ видѣ лодката съ нашитѣ пѫтници и, понеже имаше остро зрѣние, веднага позна капитана и Леля. Първото негово движение бѣ маханье съ кърпата си, къмъ Леля. Въ лодката гребеше тя и сѣдѣше тъй, че можеше да види Татищева, но отпустна очитѣ си, като наблюдаваше, както се види, за маханието на веслата и за това тя не съгледа графа. Когато падна първата граната, която плѣсна на петь-шесть крачки отъ лодката, Татищевъ неволно затвори очитѣ си: като ги отвори, той видя, че лодката обърна къмъ Киленовото пристанище, и както се види, не бѣ потърпѣла повреждание. Сега Леля се обърна къмъ страната на Графа гъй, че неможеше никакъ да го съгледа; графътъ съ прѣмряло сърдце слѣдѣше за движението на лодката, която искусно се направляваше отъ опитната ржка на капитана. Ето още нѣколко махания съ веслата и тѣ ще достигнѫтъ брѣга. . . Най-послѣ излѣзохѫ на сухо!

Тогава само у графа мина себелюбивата мисъль: ами ако загинеше Леля, то нали щѣше да пропадне въ вѣчностьта една отъ най-лошавитѣ подлости, които той е сторилъ . . . или по-право глупости, тъй като всѣка подлость води началото си отъ нѣкоя глупость . . .

Тази мисъль бѣше мимолетна по двѣ причини: първо на самия графъ тя се стори прѣкалено чудовищна, второ неговото внимание наново бѣше привлѣчено отъ офицера, който изглеждаше като лудъ, и тичаше по пристанището и по площада, съ своето дѣте.

— Да ли да му прѣдложѫ услугитѣ си да му помогнѫ,— помисли си Татищевъ, но си спомни, че е вече врѣме да се върне на Николаевската батарея и за това той бърже тръгна нататъкъ.

По пѫтя той срѣщна единъ офицеръ — свой другаръ, който му съобщи, че въ батареята викатъ желающи, — да отидѫтъ и узнаѭтъ що е станало съ батареята номеръ десети, която буквално бѣ записана съ градъ отъ неприятелски гранати, а пъкъ да се отидѣ тамъ нѣма никаква възможность, ако само нѣма човѣкъ желание да иде на явна смърть.

— Та голѣма работа ли е това, — небрежно каза графътъ, — жално, че мене не ме е имало тамъ. Азъ пръвъ щѣхъ да се обадѭ да идѫ.

— Като е тъй, врѣме има още, — вървете, съ досада отговори другарьтъ. — Но споредъ мене това нѣма да бѫде храбрость, а безумие.

— Като се гледа по това, кое наричатъ храбрость, — отговори графътъ съ своя равенъ, спокоенъ гласъ: — У насъ има офицери, които сѣдѭтъ въ задната часть на двороветѣ и въ избитѣ, пъкъ се наричатъ храбри. . .

Татишевъ побърза да се яви прѣдъ батарейния командиръ и заяви за своето желание да отиде и изучи въпроса що е станало съ батареята номеръ десети. Батарейниятъ командиръ завъртя съ глава и недовѣрчиво каза: — опитайте се, господинъ поручикъ . . страхувамъ се само, че и вие ще се върнете въ това положение, както и тѣзи двама, които пращахъ прѣди васъ. . . . Единъ се върна безъ една рѫка — прѣбита, макъръ че е цѣлъ, но е ни живъ, ни мъртъвъ . . и двамата се върнахѫ отъ срѣдъ пѫтя.

— Може би моята звѣзда да е по-щаслива — каза графътъ: — азъ съмъ малко фаталистъ и сега, незнаѭ защо, но твърдо съмъ увѣренъ, че ще излѣзѭ здравъ и невредимъ... Сега току що видяхъ една лодка, която плуваше подъ градъ отъ гюлета: въ нея се возѣхѭ двѣ жени и уцѣлехѭ. Защо и азъ да не уцѣлеѭ?

— Както желаете, господинъ поручикъ.... Не могѭ да ви спирамъ, но и да ви испратя немогѭ въ такъва каша.... Опитайте сѫ щастието... Па, Богъ ще помогне, ще се върнете здравъ и живъ...

Татищевъ тръгна.

Въ начало на пѫтуваньето чувството на самосъхранение силно заговори у него и той малко остана да се върне. Но самолюбието взе върхъ и той продължаваше да върви и малко по малко тъй си упражни очигѣ да гледа и да се прислушва къмъ честото хвърчение на всевъзможнитѣ гюлета, щото почна да си мисли: „та това не е било толкова страшно, както изглежда отъ начало“! Понататъкъ той вървѣше вече машинално и при това сега за него бѣше сѐ едно кѫдѣ отива: и задъ него, и прѣдъ него, и отъ дѣсно и отъ лѣво — отъ всѣкѫдѣ хвърчехѭ, шумѣхѭ и съ трѣсъкъ се распуквахѭ въ въздуха гранати и бомби. Отначало графътъ вървеше повечето изъ окопни мѣста, но като се бѣ убѣдилъ по опитъ, че окопитѣ сѫ твърдѣ плитки и че въ тѣхъ падатъ гюлета въ по-голѣмо изобилие, излѣзе и тръгна право по пѫтя.

Десетата батарея стоеше отъ една страна къмъ морето, отъ друга страна къмъ Карантинното пристанище, а задъ нея се простираше поле, отъ къмъ шестия бастионъ.

Татищевъ вървѣше прѣзъ полето. По всичкото ширине се не видеше жива душа, но за това пъкъ на всѣкѫдѣ се тѫркаляхѭ, като камъни, парчета отъ гранати. Татищевъ видѣ вече пристанището и задъ него една възвишенность, — сѫщото това мѣсто, дѣто е билъ знаметия въ дреннята русска история, Херсонесъ. Чуднитѣ редове отъ хълмове, на които не веднъжъ се е любувалъ Татищевъ, сега никакъ не му обърнахѭ вниманието. Графътъ си спомни само, че скоро, на сѫщото това пристанище, офицеритѣ отъ тѣхната батарея, въ това число и той, стрѣляхѭ диви патици. Сега повърх-

ностьта на пристанището току издигаше водата на фонтани отъ гранатитѣ, които падахѫ тамъ.

Батареята номеръ десети бѣше вече близо, но като се приближаваше къмъ нея, инстикта на самосъхранението пакъ заговори у графа. Той почна да си навежда главата и ускори крачкитѣ си.

— И ето че нѣкоя шегобита бомба ще се пукне тъкмо надъ главата ми,—мислеше си графътъ, като чуваше между ревътъ на канонадата единъ остъръ звукъ, що означаваше распръскванье на бомби. . . . Ако загина, смъртьта ми ще бѫде една отъ най-глупавитѣ: даже незнае се, кога и дѣ ще ме погребѫтъ и ще могѫтъ ли да намѣрѫтъ частитѣ на моя трупъ: защото кой знае . . . може да ме смажѫтъ гранатитѣ до неузнаваемость. (Графътъ си спомни нѣколко случаи отъ Алминския бой). Ще пишѫтъ за мене като за човѣкъ, който безъ всѣко извѣстие се е загубилъ. . . Дяволъ да го вземе! А интересно е да се знае какъ ще се отнесѫтъ къмъ извѣстието за смъртьта ми нѣкои мои познати!...

И прѣдъ въображението на графа застанахѫ десетки образи . . Къмъ нѣкои отъ тѣхъ той се отнесе прѣзрително, а къмъ други равнодушно... А ето образа и на Бетси...

— Може би, тя е вече забравила за моето сѫществувание, — помисли си графътъ и тази мисълъ силно нарани неговото самолюбие и възбуди у него силно желание, още единъ пѫть да се срѣщне съ тази горда, свѣтска жена, и още веднъжъ да я покори на волята си.

Но този образъ, като че самъ се махна отъ очитѣ му и биде замѣстенъ съ другъ, по близъкъ: любящата, но не горда, а напомнюващата единъ притихналъ уловенъ звѣръ, Леля, тази сѫщата Леля, която го интересуваше до гдѣто се прѣструваше за непристѫпна, а сетнѣ му омръзна като едно увѣхнало цвѣте. Тя внезапно застана прѣдъ очитѣ му и почна да мѫчи неговата заспала съвѣсть. Да умрѣ съ такъво пятно въ своята память, се показа на графа ужасно. Въ тѣзи минути му се струваше, че той е единъ прѣстѫпникъ, осъденъ на смъртно наказание....

Почти тичешкомъ се приближи графътъ къмъ вратата. Тя бѣше затворена. Стоящия тамъ часовой попита за лозинката и като получи вѣренъ отговоръ, отвори вратичката. Татищевъ мина прѣзъ двора и се спусна въ окопитѣ. По-

диръ това тръгна по една площадка, между окопитѣ, съпроваждан отъ единъ матросъ, който му показваше пѫтя. Окопитѣ бѣхѫ пълни съ войници; командирътъ се оказа въ долния катъ. Татищевъ мислѣше, че ще види на батареята една картина на пъленъ хаосъ, разрушение и смърть, на за голѣмо свое очудванье той видѣ пъленъ редъ, спокойствие, доста малко ранени и само незначителни повреди на постройкитѣ.

— Да, много добра работа имаме ние тукъ, каза командирътъ: — само че тѣзи господа пускатъ гранати безъ всѣкакъвъ смисъль, а пъкъ ние скоро ще прѣстанемъ съвсѣмъ да стрѣляме, защото ще ни се свършатъ гранатитѣ.... Сами гледайте: почти всичкитѣ тѣхни гюлета и бомби падатъ между шестия бастионъ и батарея номеръ осми, а къдѣ насъ, нищо! Но ние хубаво ги гощаваме. Карташевската батарея още по-добрѣ дѣйствува отколкото нашата и, струва ми се, накара единъ английски параходъ да полѣти къмъ морското дно... А колкото за Константиновската батарея, нейната работа стои злѣ: топовитѣ на долния ѝ етажъ не достигатъ неприятельтъ, и отъ къмъ тилътъ ѝ я стрѣлятъ съвсѣмъ безнаказано... Току прѣди вашето пристигание, тамъ се е случило нещастие: може би и сандъцитѣ съ гюлетата да имъ да сѫ вдигнати на въздухъ; за врѣме тамъ бѣше съвсѣмъ тихо, а сега пакъ почнахѫ да дѣйствуватъ: А у насъ нищо! До сега имаме само осемъ души убити, а сѫ повредени петъ сандъци съ гюлета... Ето, почакайте, ние пакъ ще ги нагостимъ!

Командирътъ почна да дава заповѣди, а Татищевъ побърза по-сѫщия пѫть, обратно. Да се мине втори пѫть, не бѣше вече толкова страшно. Като се върна назадъ, Татищевъ за голѣмо свое неудоволствие се научи, че него го е прѣдупрѣдилъ единъ флотски офицеръ, който прѣди него ходилъ отъ къмъ шестия бастионъ при батареята номеръ десети и донесълъ на генералъ Моллера извѣстие, че батареята е невредима. Това извѣстие скоро отидѣ и до Николаевската батарея. Татищевъ мисленно изпсува командира на батареята номеръ десети, който му нищо не съобщи за флотския офицеръ. Геройството на графа излѣзе съвсѣмъ на пусто.

— И нима азъ щѣхъ да загина зарадъ една такъва глупость! — помисли си графътъ и бѣше сега готовъ да

се съгласи съ офицерътъ, който прѣдварително нарѣче неговия подвидъ една безумна постжпка.

XXI.

И отъ двѣтѣтѣ страни канонадата сé още се продължаваше, но отъ минута на минута тя почна да отслабва, както отъ къмъ морето, тъй отъ къмъ сушата.

Сухопжтнитѣ английски батареи сѐ още продължаваxж да се борѭтъ съ нашитѣ съ пореденъ успѣхъ. У насъ наймного пострада само третия бастионъ, — който се намираше отъ лѣво на болничната улица. Пространството между морската болница и доковия окопъ бѣше покрито съ гюлета. Особено много гюлета падахж на голѣмата площадь, при Корабната улица. На сѣверния край на тази площадь, при землянкитѣ сѣдѣхж нѣколко офицери отъ бутирския полкъ и слѣдѣхж за хвърчението на гранатитѣ.

— Моятъ Тедка се не връща нѣщо,, — каза единъ отъ офицеритѣ, който бѣ испроводилъ вѣстовоя си Тодора, да му донесе обѣдъ: — Да ли не го е клъцнала нѣкоя граната.

Но вѣстовоятъ скоро се провидѣ на площадьта. Той вървеше, подобно на графъ Татищева, подъ градъ отъ куршуми, но мислѣше не толкова за своя гериозмъ, колкото за чорбата що носѣше въ една дълбока паница.—Дано я не расипа,— мислеше той: — негово благородие е повикалъ другаритѣ си на обѣдъ, и ще ми се кара, ако расипа чорбата... Ахъ, дяволъ да те вземе! Едва по ухото ме не закачи! — помисли си Тодоръ, като слушаше зловѣщото пишенье на една граната. Ето най-послѣ землянката. Вѣстовоя сé още се озърташе, да види не падатъ ли на близо гранати, но тукъ сравнително е по-безопасно, тукъ всичкитѣ гранати или прѣхвърчватъ или не долитатъ.

Като се приближи къмъ группата офицери, вѣстовоятъ сложи прѣдъ тѣхъ огромната паница, изъ която излизаше пàра и се чувствуваше миризъ отъ кисело зеле. Като свърши тъзи подвигъ вѣстовоятъ се прѣкръсти и продума: „Е, слава Богу, не расипахъ чорбата“.

Между това на третия бастионъ се разигра, най-послѣ, една страшна катастрофа. Нѣколко огромни бомби паднахж въ бастиона. Падането на първата се свърши, наистина, доста комично, защото бомбата се въртѣше на колело, грозно шумѣше и се готвѣше да се пръсне на парчета.

Една тълпа матроси се събрахж около нея, като прѣдпазливо се приближавахж, за да угасятъ пржбичката на бомбата. На едного отъ матроситѣ омръзна да чака.

— Не сърди се де, — каза той, като се обърщаше къмъ бъмбата: — никого нѣма да уплашишъ, азъ имамъ една тжща, по сърдита отъ тебе, но и отъ нея се не страхувамъ.

Съ тѣзи думи матросътъ залѣпи тржбата на бомбата съ каль.

Но подиръ това работитѣ взехж единъ трагически обратъ. Една отъ батареитѣ на третия бастионъ командуваше лейтенантъ Попандополу, синъ на командира на бастиона, капитанъ отъ втория чинъ. Внезапно на бащата съобщатъ, че синъ му е смъртно раненъ. Старецътъ побърза при сина си, който бѣше вече въ несвѣсь, цѣлуна го и го благослови и пакъ се върна на мѣстото си, като почна още по-енергично да командува, отъ желание да отмъсти на убийцитѣ на сина си: само едно леко треперянье се забѣлѣжваше въ негова гласъ.

Но ето че пада още една граната, распръсва се, ранява и контузва въ главата самия капитанъ Попандополу и командата прѣминува върху младия военевъ Евгений Лесли, всеобщия любимецъ въ бастиона.. Корниловъ възлагаше голѣми надѣжди на този капитанъ лейтенантъ. По-младия братъ на Евгений—Иванъ се намираше до недо. Това е единъ наивенъ, милъ юноша, който бѣ почналъ службата съ свѣтли надѣжди въ бждщето и който и сега още бѣше убѣденъ, че ние окончателно ще съсипимъ неприятеля.

Являва се самъ началникътъ на артилерията капитанъ Ергомишевъ и се съвѣщава съ Евгений Лесли, безъ да се смущава отъ него, че той е по-младъ. Внезапно още една огромна бомба пада въ бастиона и, прѣди да успѣютъ защитницитѣ да се опомнятъ, пробива барутната маза.

Единъ страшенъ гръмъ потърси третия бастионъ. Ергомишевъ е контузенъ въ главата и пада въ несвѣсъ. Иванъ Лесли търси брата си, но го не намира. Евгений го нѣма, той е изчезналъ, тѣлото му е раскъсано на парчета които немогатъ да намѣрятъ. Навсѣкждѣ са расхвърляни обезобразени трупове — тѣхъ ги виждатъ, че се търкалятъ между топоветѣ, купчинки ржцѣ, крака, глави, отдѣлени отъ тѣлата се търкалятъ на четири страни. Третия бастионъ мълчи. Иванъ Лесли и други, които бѣха останали живи и здрави, пипатъ своитѣ глави, ржцѣ, като се очудваха какъ са уцѣлени. Бастиона е прѣобразенъ на една грамада отъ развалини, почти всичкитѣ топове са повредени.

Но до третия бастионъ се намираха офицеритѣ отъ четиресетъ и първия флотски екипажъ. Единъ отъ тѣхъ (женен за една отъ по-старитѣ дъщери на генералъ Миндена) се хвърля напрѣдъ и ободрява обезкураженитѣ артилеристи. Петима отъ тѣхъ почватъ да се расправятъ съ два останали неповредени топа. Батареята на Будищева, която се намираше на близо, почна да стрѣля по-бърже. На Малаховата могила работитѣ ни отиватъ доста добрѣ. Тука матроситѣ ги насърдчава—единъ свещеникъ, който благославя войницитѣ. Съ епатрахилъ, съ кръстъ въ ржка той влиза въ най-опаснитѣ мѣста на боя.

Съ единъ изстрѣлъ отъ къмъ могилата е вдигната найпослѣ на въздухъ и английската барутна мааза на тѣзи отъ батареитѣ, дѣто въ началото на боя се развѣваше английското знаме. Английската батарея поспира дѣйствието си и отговаря само съ два топа. Лейтенантъ Львовъ бърза съ тѣзи извѣстия при умиращия Корниловъ.

Корниловъ дойде на себе си въ прѣвързочния пунктъ, прѣчести се и помоли да испратятъ шурей му, юнкера Новосилцевъ, въ Николаевъ, за да прѣдупреди жена му за неговото опасно нараняванье.

Донесохъ носилки. Корниловъ забѣлѣжи, че се затрудняватъ да го повдигнатъ, като се страхуватъ да му не повредятъ раната. Раненитъ прави усилие и се прѣвръща самъ прѣзъ раскъсаната си нога на носилитѣ. Него го прѣнесохъ въ болницата. Освѣнъ докторъ Павловски и нѣколко фелдшери, при Корнилова се намираше и капитанъ лейтенантъ Поповъ, който отскоро бѣ дошелъ тукъ. Като видя въ

какво положение се намира Корниловъ, Поповъ не може да се съдържи, а заплака.

— Не плачете, Поповъ, — каза Корниловъ: — раната ми не е толкова опасна, Богъ е милостивъ и азъ се надѣвамъ да прѣживѣя поражението на англичанетѣ.

Корниловъ се мжчѣше да се крепи, но този разговоръ го умори и той почувствува страшна болка не въ раната, а, както му се стори, въ корема си. Като стисна зжби, Корниловъ почна да стене и повика доктора.

— Докторе, дайте ми нѣщо за стомахъ, гори ме вътрѣ, като съ нажежено желѣзо. Не могж да търпѣж повече... Не съмъ въ сила. Докторе, дайте ми нѣщо, каквото искате ми дайте, само по-скоро!

Докторътъ, безъ да знае що да прави, даде на ранения нѣколко лжжици горѣщъ чай.

— Сега като че ми по-леко стана, — каза Корниловъ.

Той хвана за глава навелия се надъ него Попова и съ двѣтѣ си ржцѣ.

— Кажете на всички: приятно е да умира човѣкъ, когато му е спокойна съвѣстьта... Трѣбва да се избави Севастополъ и флотата, — прибави Корниловъ въ полузабравено състояние. Той пакъ се свѣсти когато въ стаята влѣтя контръ адмиралъ Истоминъ, за когото Корниловъ бѣ поржчалъ да проводятъ.

— Какъ ви върви работата на укрѣпленията? — попита Корниловъ: — а пъкъ азъ..., както ме виждате... готвя се да умирамъ...

— Нашитѣ работи не вървятъ зле, не мислѣте че ви говоря тъй, за да ви успокоя, — каза Истоминъ: — блъскатъ ни, но и ние имъ не падаме долу и се надѣваме на побѣда. А пъкъ вие, Владимиръ Алексѣевичъ, ще се поправите... и тогава пакъ ще ви видиме между насъ, нали тъй?

— Не, тамъ, тамъ, при Михаила Петровича, — каза Корниловъ, като казваше за покойния Лазаревъ.

— Благословете ме Владимиръ Алексѣевичъ, пакъ отивамъ на бастиона.

Корниловъ му пожела здравье и животъ, Истоминъ прѣгърна обичния си приятель, расплака се и припна на бастиона.

— Владимиръ Алексѣевичъ, — каза Поповъ: — не-искате ли да испратимъ въ Николаевъ единъ куриеръ за съпругата ви, да дойде тука?

Корниловъ стисна ржката на Попова и каза:

— Нима ме незнаете? Смъртьта не е страшна за мене. Азъ не съмъ отъ тѣзи хора, отъ които трѣбва да се скрива блиския имъ конецъ. Прѣдайте моето благословение на жена ми и дѣцата ми. Поздравете княза и кажете на генералъ адмирала, че подиръ себе си оставямъ дѣца... Докторе, за Бога, дайте ми нѣщо, страшно ме гори въ корема.... — Доктора, прѣди това, скришно наля въ чаятъ опиумъ.

— Ще си пинете ли още малко чай? — попита той ренения.

Корниловъ кусна, позна миризмата на опиума и каза:

— Докторе, напразно правите това... азъ не съмъ дѣте и се не страхувамъ отъ смъртьта. Кажете ми откровенно що да се прави, щото да прѣкарамъ нѣколко спокойни минути.

Докторътъ даде нѣкакви си капки, Корниловъ ги испи, поуспокои се малко и почна да дреме. Внезапно задъ вратата се чу шумъ. Лейтенантъ Лъвовъ бѣ дошелъ съ извѣстие, че Английската батарея е отбита и сега англичанитѣ стрѣлятъ само съ два топа.

Поповъ поржча да не пускатъ никого, за да не обеспокояватъ умирающия; но Корниловъ се свѣсти и попита: „какъвъ е този шумъ?“

Като съ научи въ що се състои работата, умирающиятъ събра послѣднитѣ си сили, доста високо извика два пжти „ура“! и се забрави.

Подиръ нѣколко минути той издъхна.

Канонадата почна да отслабва и отъ къмъ сушата и отъ къмъ морето. Неприятелската флота, която ни причини една нищожна вреда, отъ своя страна прѣтърпя много голѣми загуби. Французкитѣ батареи бѣхж отдавна млъкнали, та и англійскитѣ почнахж да намаляватъ огъня си подиръ сполучливия изстрѣлъ отъ Малаковата могила. Съюзницитѣ се убѣдихж, че не бѣ толкова лесна работа да прѣвеватъ Севастополъ — както мискѣхж отначало.

Когато бомбардировката бѣше още въ пълния си разгаръ, на брѣга па пристанището се разигра една отъ тѣзи

многочисленни трагедии, съ които бѣше богатъ този день.

Познатиятъ намъ офицеръ отъ прѣвозния екипажъ, който тичаше отъ мѣсто на мѣсто, за да скрие мъничката си дъщеря, окончателно се насбърка отъ страхъ.

Той нѣколко пѫти се кри въ различни зимници и мази, но всѣкждѣ му се струваше недостатъчно безопасно и, найпослѣ, той се рѣши да скрие дъщеря си на брѣга въ една пещера, която се намираше между двѣ скали. Като хвана момиченцето за рѫка, офицерътъ припна съ него по Екатеринската площадь, като се мѫчѣше да заслони дѣтето съ гѫрдигѣ си — отъ хвърчащитѣ навсѣкждѣ гранати. Изведдъжъ една грамадна бомба се пръсна надъ главата на момиченцето. Оглушениятъ отъ този тресъкъ баща, отначало не можи да се опомни, сетнѣ погледна — и видѣ въ своята рѫка окървавената, откъсната рѫчица на дъщеря си: момиченцето исчезна, или по-добрѣ, неговото мъничко тѣло, раскъсано на парчета, бѣше расхвърляно по площадьтъ. Единъ мичманъ въ туй врѣме минуваше прѣзъ площадътъ и припна къмъ бащата: послѣдниятъ като лудъ се озърташе, приближи се до мичмана и съ жално въпросителенъ гласъ го попита:

— Кждѣ се дена дъщеря ми? Доведете ми я, азъ ще я скрия въ пещерата. Ще запазя моето момиченце, ще го скрия, ще го защитѫ съ своето собственно тѣло. Кажете ми, дѣ се дена момиченцето ми?

Очитѣ му блѣстяхѫ като на лудъ човѣкъ. Мичманътъ видѣ окървавената рѫчица и макъръ че бѣ вече виждалъ много страшни сцени, но тази не можи да прѣнесе и побърза да отмине. Бащата се проврѣ въ пещерата, търси тамъ дъщеря си, викаше я, като я наричаше съ всевъзможни най-нѣжни имена и пакъ се върна на площада. Като излѣзе на срѣдъ площада, той исправи топлата още рѫчица къмъ небето и почна да търси частитѣ отъ тѣлото на момиченцето; но нищо неможи да намѣри освѣнъ едно окървавено парче отъ бомба, нѣколко сгѫпкани кѫсчета месо и нѣколко голѣми кървави пятна.

Стъмваше се. Канонадата се съвсѣмъ прѣкрати. И нашитѣ и съюзнитѣ войски се заехѫ съ поправвание повредитѣ. У насъ на бастионитѣ закипѣ работа, а сѫщо и въ болницата. Жени, дѣца, взехѫ участие въ тази работа.

Много Севастополски дами поехж раненитѣ, миехж имъ ранитѣ, донасяхж бинтове, корпия и прѣвързовахж сами. На болницата бѣше издигнатъ флагъ, но съюзницитѣ цѣлъ день я блъскахж и раненитѣ прѣнесохж на сѣверната страна и въ домътъ на благородното събрание. Хлапонина и Хомякова — послѣднята бѣше съпруга на единъ офицеръ, който бѣ отъ сжщата батарея съ капитанъ Хлапонинъ — показвахж примѣръ на другитѣ дами. *)

Настана вечерь — прохладна и несбикновенно тиха: тъй изглеждаше поне, подиръ една дванадесеть часова бомбардировка. Отъ офицеритѣ, които цѣлъ день прѣкарахж по разнитѣ бастиони, едни спѣхж, други вечеряхж, а мнозина пакъ се връщахж на бастионитѣ си.

Часътъ около два прѣзъ нощьта, почти всички почивахж въ Севастополъ, освѣнъ нощнитѣ работници, които поправяхж бастионитѣ. А и старецътъ офицеръ, който изгуби дъщеря си, и него можеше да го види човѣкъ надъ стръмния брѣгъ, надвесенъ надъ морскитѣ води и захласнатъ... Той цѣла нощь не спа. Ту отиваше въ пещерата, ту се скиташе по площадътъ, ту сѣдаше на камената стълба и плачеше, съ одавна сдървилата се вече дѣтска ржчица, на коленитѣ си.

XXII

На слѣдующия день, само английскитѣ батареи подкачихж пакъ бомбардировката: французитѣ сѐ още поправяхж поврѣденитѣ си укрѣпления. На седмо число бомбардировката се подкачи по цѣлата линия. Отъ това врѣме борбата между нашитѣ бастиони и неприятелскитѣ батареи се не прѣкъсна вече, и макъръ че понѣкога тя отслабваше, но нѣмаше такъвъ день, когато можеше нашата войска да помисли, че е въ безопасность отъ неприятелскитѣ гранати. Цѣлата подиръ това обсада на Севастополъ, бѣше въ сжщность една голѣма, почти непрѣкъсвана бомбардировка.

---

*) У насъ е много говорено и писано върху подвигитѣ на първитѣ милосърдни сестри; но при това говорило се е само за тѣзи, които отпослѣ дохождахж, като е забравяно, че до устройството на обществото отъ милосърдни сестри, та и слѣдъ това, много севастополски жени заменуваxж сестритѣ.

Въ единъ отъ първитѣ дни на бомбардировката, Хлапонинъ, уморенъ отъ нощната си служба, върна се на разсъмвание у дома си, въ морскитѣ казарми и лѣгна да спи на едно канапе. Жена му не бѣше въ кѫщи: тя се намираше постоянно въ болницата. Хлипонинъ заспа, но малко слѣдъ това го сѫбуди единъ познатъ гласъ.

— Ти ли си, Грандидье,—извика Хлрпонинъ на своя отколѣшенъ приятель, френецъ по происхождение, но руссинъ въ душата си и на служба въ русската армия.

Грандидье току що бѣ пристигналъ отъ Петербургъ. Като новъ въ войната човѣкъ, той отъ всичко се интересуваше и обсипа Хлипонина съ въпроси, на които послѣдниятъ едва смогваше да отговаря. Хлапонинъ расправяше що знае, и за смъртьта на Корнилова, и за подвизитѣ на познатитѣ си офицери; расправи единъ анегдотъ за това, че капитанътъ отъ първия чинъ, Кернъ, сутриньта отъ първий день на бомбардировката, викналъ на вѣстовоя си: — Михаиле, чай! — ваше високоблагородие, казва вѣстовоятъ, нѣма да имаме чай, понеже едно гюле смачка тржбата на самоваря!— върви, проклетнику, прави каквото знаешъ, а азъ искамъ чай! Въ това врѣме лѣтеше надъ малаховата могила една ракета. Вѣстовоятъ казва: сега ще приготвя чая! и той почва да припка къмъ това направление, дѣто по неговитѣ съображения трѣбваше да падне ракетата. Подиръ нѣколко минути, гледаме, че нашиятъ матросъ вече поставя желѣзната гилза отъ ракетата на самоваря на своя капитанъ.

— Ама и азъ какъвъ съмъ, — прѣкъсна Хлапонинъ своя расказъ: — казвамъ ти, какъ капитанътъ е пилъ чай, а тебе и забравихъ да те почерпя . . . отъ пѫть идешъ . . . Та и при това азъ съмъ се курдисалъ на канапето, а тебе съмъ те поканилъ на столъ. Ако бѣше жена ми у дома, тя щѣше да ме изхока за моята разсѣяность.

— Какъ, нима си жененъ! — съ очудвание извика Грандидье.

— Белкимъ не знаешъ. . .

— Че отдѣ да знамъ! Я гледай каква била работата! та що ми не казвашъ до сега! Чуденъ човѣкъ! Ами дѣ е жена ти? Нима ти си ѝ позволилъ да сѣди тука въ тоя пъкълъ?

— Тя не е отъ тѣзи жени, които искатъ позволение, каза съ въздишка Хлапонинъ: — Моя Лиза сѣди сега горкичката, въ болницата и по цѣли нощи стои надъ главитѣ на раненитѣ.

— Това е много благородно отъ нейна страна; но ти — какъ я допустна до тамъ. Та нали и ти като всичкитѣ млади мѫже обичашъ жена си?

Хлапонинъ не бѣше толкова доволенъ отъ тѣзи въпроси и той даже си помисли, че Грандидье, макъръ че е на русска служба и се е въспитавалъ въ Руссия, но въ душата си е лекомисленъ, както и „всички французи". Като искаше да промѣни разговора, той покани госта на канапето и самичъкъ искаше да излѣзе да се распореди за чай. Но внезапно се чухѫ звукове отъ топовни гърмежи.

— Пакъ се захваща! — каза Хлапонинъ.

Не можи той да изговори тѣзи думи вървейки къмъ вратата, когато прѣзъ отворениягъ прозорецъ влѣтя нѣщо свирящe, и, като се повъртя на въздуха, внезапно огласи зданието на морскитѣ казарми съ единъ ужасенъ гърмежъ. Хлапонинъ почувствува страшна болка въ краката си и въ главата — и падна. Стаята се напълни съ димъ и мирисъ отъ барутъ. Хлапонинъ високо извика и когато се събрахѫ хора и изгасихѫ половина вече горевшата стая, на пола и по стѣнитѣ видѣхѫ кръвь и намѣрихѫ една безформена маса, — единственното що бѣ останало отъ нещастния Грандидье. Хлапонина, едва живъ, вдигнахѫ и го занесохѫ въ друга стая. Веднага проводихѫ за жена му, която остави всичко на страна, дотърча и припадна надъ главата на мѫжа си. Хлапонинъ бѣше силно контузенъ и въ двата си крака и раненъ въ главата, а въ кабинета, дѣто стана катастрофата, всичкитѣ мебели, особено канапето, на коего сѣдѣше Грандидье, благодарение на погубившата го любезность на домакина, всичко бѣше смачкано, изгорено и смазано до неузнаваемость.

Първа помощь на Хлапонина даде единъ неговъ познайникъ докторъ, който завеждаше въ казармитѣ управлението на врѣмената военна болница. Но подиръ това съпругата му се рѣши да го кара въ Симферополъ. Князъ Меншиковъ, който се връщаше съ Панаева отъ къмъ рѣка Балбекъ къмъ височинитѣ, на които се бѣ расположила нашата армия, срѣщна единъ откритъ файтонъ, въ който Хлапонина караше мѫжа си.

Ранения бѣ прострѣлъ крака, очитѣ му бѣхѫ опулени, устата му отворени; лицето му имаше безмисленъ изразъ. Хлапонина, прѣжната Севастополска хубавица бѣше се до толкова измѣнила, щото не можеше да я познае човѣкъ. Тя бѣ отслабнала, погрознѣла, очитѣ ѝ бѣхѫ червени като кръвь, отъ плачъ. Князьтъ я поизгледа, поповдигна фуражката си и си обърна главата. Сълзи се показахѫ въ очитѣ на мрачния началникъ на морскитѣ и сухопѫтни сили въ Кримъ.

— Хлапонинъ е едва живъ, — каза той. — Какъвъ ужасъ! я що сѫ виновни тѣзи горки жени?

На втория день отъ бомбардировката, станѫ погрѣбението на Корнилова. Когато залязваше слънцето, на Малаховата могила се разнесохѫ скръбнитѣ звукове на печалния обрядъ. Канонадата гърмѣше непрѣстанно, но черковата бѣше пълна съ народъ. Забравили всѣкаква опасность, всички идѣхѫ тукъ — и адмирали, и генерали, и матроси, и войници. Когато се стъмни, погрѣбалното шествие потѣгли по Екатерининската улица, покрай Петропавловската черкова. Намръщенитѣ матроски лица бѣхѫ още по-намръщени отъ колкото обикновенно. Офицери и прости войници — вървѣхѫ гологлави, като по редъ, се удостойвахѫ съ честьта да носѭтъ тѣлото на Корнилова. Гърмението на топоветѣ, тресъка на бомбитѣ и пищението на гюлетата замѣняваха погрѣбалната музика. Тихичко вървѣхѫ по улицата два баталиона и четири полски топа: шумътъ отъ ходеньето и колелетата се заглушваше отъ звуковетѣ на бомбардировката. Факели освѣщавахѫ пѫтя. Огъ врѣме на врѣме свѣткахѫ и бомби, които на огненни бразди се носѣхѫ въ небесата. Приближихѫ се къмъ познатия склепъ, гдѣто бѣше погрѣбенъ Лазаревъ. На всичкитѣ кораби бѣхѫ скръстени прѣчницитѣ на мачтитѣ, а бѣхѫ спустнати и флаговетѣ. Сандъка биде спуснатъ въ склепа: чухѫ се плачове. Матроситѣ плачехѫ, на послѣдньо прощаванье съ любимия Корниловъ. Плачехѫ не само тѣзи що обичахѫ Корнилова но и мнозина негови противници, които му завиждахѫ, и го осѫждахѫ задъ гърба му, като го наричахѫ честолюбецъ и педантъ.

— Трѣбва да си признаеме, — говорѣше плачешката оставниятъ капитанъ Спицинъ на капитанъ Зорина, — и ние

съ васъ . . . . не единъ пѫть . . . сме грѣшили . . . противъ Владимиръ Алексѣевичъ. . . .

— Що можемъ да говоримъ сега! . . — каза Зоринъ, като махна съ рѫка. — Неговитѣ очи сѫщо бѣхѫ червени отъ плачъ.

Канонадата се продължава до късно и на слѣдующия день се подкачи съ удвоена сила. На театралната площадь не можеше да се мине отъ неприятелски гюллета и, ротитѣ, които обикновенно стоехѫ тукъ, бидохѫ размѣстени по морската улица. На мънички групи стоехѫ войницитѣ до стѣнитѣ, като държахѫ пушкитѣ си прѣдъ себѣ, отъ прѣдпазванье да не забѣлѣжи неприятеля, че си скръстватъ пушкитѣ. Бомбардировката се продължава до късна нощь. Хиляди гранати свѣтѣхѫ въ нощниятъ мракъ, като звѣзди и красиви пламъци, а пъкъ бѣлитѣ облачета димъ означаваха распръсванието на гранати или бомби.

Еднообразно и мѫчно заживѣ Севастополския гарнизонъ. Деня бомбардировка, нощя сѫщо, пъкъ и работа по поправянье повредитѣ, съ увѣренность, че утрѣ ще бѫдѫтъ направени нови повредѝ, може би много по-голѣми отъ днешнитѣ. Единъ труденъ, затворнически животъ, когото нѣкакви си петербургци и московци считахѫ за поетически и даже баснословенъ, животъ, който по всичкитѣ краища на Руссия прѣдизвикваше стотини въсторженни възгласи въ проза и стихове, но въ сѫщность, въ всичката своя грозна дѣйствителность, далеко не тъй привлекателенъ, какъвто се струваше на мнозина патриоти, които съгрѣвахѫ своитѣ чувства нѣкѫдѣ си на нѣкоя столична гощавка. . . .

ЧАСТЬ IV.

I.

Пѫтя отъ Перекопъ почти до самия Симферополъ не прѣдставлява отъ себе си нищо привлекателно, даже въ най-добро врѣме прѣзъ годината, а пъкъ есень, въ врѣме на ъждоветѣ, той е просто отвратителенъ.

Валеше дъждъ, съпровожданъ съ силенъ вѣтъръ. Глинестата каль бѣ се обърнала на гъсто тѣсто и пощенския трактъ прѣдставляваше единъ продълговатъ гьолъ, покритъ отъ слѣди на колела и копита, гьолъ, който на мѣста достигаше такъва глѫбина, щото по-тѣжкитѣ кола и файтони трѣбваше да ги извличатъ съ волове или камили. По тази голѣма каль вървѣхѫ съ една нѣмска количка, впрегната въ колонистни конье трима офицери, които пристигахѫ отъ разни страни и се бѣхѫ запознали едва на прѣдидущата станция. Единъ отъ тѣхъ, още младия, оскоро произведенъ, бивши Петербургски кадетъ Николай Глѣбовъ, пристигаше право отъ Петербургъ: той бѣще назначенъ въ единъ отъ пѣхотнитѣ полкове, които стоехѫ близо до батареята, дѣто служеше неговия братъ, другаръ на графъ Татищева. Младото офицерче, както се вижда, бѣ поистинало отъ дъжда и се увиваше въ шинельтъ си. Най-послѣ се провидя пощенската станция. На балкона излѣзе единъ косматъ, съненъ старецъ въ вѣхти дрѣхи и охлузена фуражка — очевидно станционния нагледникъ. Като прѣмѣри съ очи пристигналитѣ и видѣ, че това не сѫ генерали и въобще не толкова важни лица, той пакъ си влѣзе вътрѣ, като затвори слѣдъ себе си вратата.

Младиятъ глѣбовъ бърже скочи отъ колата, като потѫваше въ каль, качи се на балкона и побърза въ стаята, отъ дѣто лъхна топълъ въздухъ и мирисъ отъ силно разгорѣнъ кюмюръ: дѣйствително, на масата пищѣше единъ голѣмъ, нечистъ самоваръ отъ червена медъ, отъ когото идѣше тази мирисъ. На сѫщата тази проста, не боядисана маса, покрита са една тънка покривка, стоехѫ двѣ чаши безъ ченийки и лъжици. До масата, на една пейка, спѣше съ богатирски сънъ единъ офицеръ, покритъ съ плъстена казашка намѣтка, а на пола, съ сѣдло подъ главата си, хъркаше единъ казакъ. Началника на станцията — единъ съ напрѣднали години порусенъ полякъ — стоеше до една малка масичка, на която лѣжеше една прошнурована книга.

— Чувайте, — каза на началника единъ отъ дошлитѣ съ Глѣбова офицери: — гѣто искате намѣрете, но азъ искамъ веднага да ми дадете конье. Дяволъ да го вземе! Азъ пѫтувамъ по служебни дѣла, а съмъ принуденъ да наемамъ кола отъ колониститѣ. Ще се оплача отъ васъ!

— Конье нѣма и нѣма да има, — лаконически каза началникътъ, който бѣ навикналъ къмъ всѣкакви оплаквания — до оскърбителни дѣйствия, включително; за последното това обстоятелство свидѣтелствуваше и до сега още прѣвързаната му буза отъ единъ такъвъ скорошенъ случай.

— Какъ нѣма да има! Та вие сте полудѣли! Това е просто разбойничество! — гневеше се офицерътъ: — както щѣшъ, но мене, до половинъ часъ ми сѫ потрѣбни конье, защото въ противенъ случай тебе нѣма да ти стане добрѣ — грозно добави той, като прѣмина отъ „вий“, на „ти“ и застана въ застрашителна поза.

Началникътъ като видя, че работата взема лошъ край, прибѣгна до една маневра, съ която той често сполучваше, особенно по отношение на младитѣ офицери. Той взе покорна поза и каза:

— Та защо ми се карате. . . Нима азъ съмъ виновенъ въ нѣщо. . . По добрѣ, нѣма ли да си сръбнете чаецъ, азъ ще испратя дъщеря си да ви налѣе и да си поприказвате съ нея, па до това врѣме, може и да пристигнѫтъ конье.... Сами вижте, нашето положение. . .

Въ такива случаи обикновенно офицерътъ отваряше уста, за да отговори, но въ това врѣме началникътъ вече изчезваше, отъ съсѣдната врата си подаваше главата дъщеря му — една пълногрѫда, доста гиздава дѣвойка съ донейдѣ спаружено лице и свободни манери. Въ тази пустиня, въ този единственъ домъ, появлението на една гиздава дѣвойка отъ съмнително поведение, произвождаше ефектъ. Топлиятъ, макъръ и смрьдливъ въздухъ въ стаята, пищеньето на самоваря, картинитѣ по стѣнитѣ, които изображавахѫ синопския бой и още една битка на русси съ черкези, всичко това въ туй влажно есенно врѣме, напомнюваше домашния очагъ, немислимъ безъ присѫтствието на жена. Гиздавата дѣвойка се явяваше като необходимо допълнение на обстановката, нейния доста плосъкъ разговоръ се показваше милъ, ней ѝ се говорехѫ любезности, тя пиеше съ офицеритѣ чай, хапваше си съ тѣхъ разни закуски, ако такива се намирахѫ, въобще, правѣще тѣхното стоенье тукъ приятно, и запазваше баща си отъ много бури, които се готвѣхѫ да се разиграятъ надъ главата му.

Сърдитиятъ офицеръ, който искаше конье, не се задоволи, обаче, съ появлението на дѣвойката и продължаваше да вдига гълчава и да буйствува, до тогава, до дѣто спящиятъ на пейката офицеръ съ казашката намѣтка, се не събуди отъ този викъ и шумъ.

Събудилиятъ се офицеръ се поповдигна и отъ своя страна извика на буйния поручикъ:

— Какво е това безобразие! Азъ двѣ нощи не съмъ спалъ, а вие тукъ толкова гълчите, щото никому не давате да спи. . .

Сърдитиятъ поручикъ искаше да се поскара съ викащия, но като видѣ, че спящиятъ офицеръ е по-старши по чинъ, прѣхапа езикъ и, като се приближи до прозореца, почна да гледа, не иде ли вече талигата съ вѣщитѣ му, подиръ която се тътреше неговия вѣстовой.

— Сé едно, безъ вѣщитѣ си нѣма да тръгна, — помисли си поручикътъ: — та и да имаше конье, пакъ трѣбваше да чакамъ.

Гиздавата дѣвойка сѣдна до младичкия Глѣбовъ, който почна да я угощава съ една, купена пейдѣ, пържена еребица. Дѣвойката каза на Глѣбова, че обича такива младички, като него и се очудва, какъ родителитѣ му сѫ го пустнали да иде на война. Глѣбовъ се докачи, че го мислятъ за толкова младъ и, за да докаже противното, почна да говори на дѣвойката юнкерски любезности, които тя прие доста благосклонно. Като си сръбна съ Глѣбова чашка, двѣ ракия (попрѣди тя се прѣструваше и увѣряваше, че не пие) дѣвойката съвсѣмъ се развесели и почна да побутва младия офицеръ подъ масата. Той ѝ шепна нѣщо на ухо, отъ което тя се поизчерви малко и клюмна съ глава утвърдително.

Конье чекахѫ дори до слѣдующата зарань. Оставахѫ още двѣ станции до Симферополъ. Глѣбовъ този пѫть пѫтуваше само съ сърдития поручикъ, тъй като третия имъ съпѫтникъ остана да чака единъ свой другаръ.

Като извървяхѫ нѣколко километра, Глѣбовъ и другаря му чуха надалеко нѣкакви си глухи звукове, които отъ минута на минута ставахѫ по-ясни.

— Какво ли е това? Попита Глѣбовъ коларя.

— Гдѣ, господине?

— Ето, чува се нѣщо гърми.

— Е, е, господине, нищо не знаете... Стрѣлятъ въ Севастополъ, — тия гърмежи се чуватъ.

— А колко километра има до тамъ?

— Та около сто и двадесеть може да има...

Глѣбовото сърдце почна силно да бие при мисъльта, че и той до нейдѣ се явява участникъ въ тази драма, която се разиграва въ Севастополъ, макъръ че се намира на сто и двадесеть километра делеко.

Пристигнахѫ най-послѣ въ Симферополъ, късно прѣзъ нощьта и се установихѫ въ гостилницата „Златна котва", която на младия Глѣбовъ се показа по-лошава и отъ найдолнитѣ кръчми въ Петербургъ. За хубоститѣ на природата около Симферополъ той и не мислѣше: сега нѣмаше врѣме да мисли за такива нѣща, понеже се бѣ до коститѣ измокрилъ отъ дъжда, подиръ пѫтуваньето си по тази блатиста равнина, която сега се смѣни отъ една гориста мѣстность.

Нѣкои прозорци на гостилницата бѣхѫ още освѣтени, но вратата бѣхѫ затворени и отъ къмъ двора се чуеше лаеньето на кучета. Почнахѫ да чукатъ и едва имъ отворихѫ. Като влѣзохѫ въ първата стая, дѣго имаше билярдъ, тѣ видяхѫ единъ хусарски офицеръ, че спѣше на него. Излѣзе сънния съдържатель на гостилницата и каза, че сега освѣнъ шупка друго нищо нѣма за яденье, а утрѣ може да се намѣри обѣдъ, какъвто и въ Петербургъ не могѫтъ да сготвѭтъ. Глѣбовъ погледна на листата, и като видѣ въ числото на другитѣ еденьета и „португалска чорба" и „гръцки боршъ", трѣбваше да се съгласи съ гостилничара, а за сега се задоволи съ прѣдложената му шупка. Хлѣбъ тоже не можи да се намѣри и за щастие на това зло помогна намирящиятъ се тука казакъ, който покани тѣхни благородия съ черъ хлѣбецъ и соль. Цѣнитѣ въ „Златната котва" излѣзохѫ извънредно голѣми: за една мръсна стая, чиито стѣни бѣхѫ покрити съ кървави пятна, които свидѣтелствуваха за борбата на прѣжнитѣ посѣтители съ тахтабитѣ, — отъ Глѣбова и поручика, който отъ сърдитъ бѣ станалъ отъ умора огненъ и отпадналъ, поискахѫ такава цѣна, щото младиятъ офицеръ съ ужасъ видѣ, че трѣбва да размѣни послѣдната си златна монета - прѣдпослѣдната той съ чисто юнкерска щедрость подари на станционната Дулцинея, отъ благодарность за нейното гостоприемство.

Въпреки всичкитѣ неудобства на помѣщението си, Глѣбовъ като убитъ спа цѣла нощь. Като се събуди рано на заранья та, той пакъ ясно чу далечнитѣ топовни гърмежи. Като излѣзе въ коридора за да поиска вода за миенье и да узнае дошълъ ли е вѣстовоя съ вѣщитѣ, Глѣбовъ почти се сблъска съ единъ излизащъ изъ своя номеръ артилерийски офицеръ и искаше вече да каже „пардонъ", когато изведнъжъ артилериста го стисна въ прѣгърдкитѣ си и извика:

— Колю, пристигна най-послѣ! та ти си вече произведенъ! Браво!

— Алеша, ти ли си! — извика отъ своя страна младиятъ Глѣбовъ, като позна брата си: — какъ не си въ Севастополъ? Нима си билъ раненъ? — тревожно попита той брата си.

— Не, запази ме Господъ... Дошелъ съмъ тукъ по една поржка на началството. Пари трѣбва да полумвамъ, искашъ ли тази вечерь да тръгнемъ заедно? Ти, разбира се, искашъ по-скоро да се намѣришъ въ Севастополъ, е, ще отидемъ.

— Да, ако не бѣше ти, азъ ей сега щѣхъ да тръгна. Впрочемъ, не дѣй да си помислишъ, че не ми е приятно да тръгна съ тебе — побърза да прибави по-младиятъ Глѣбовъ. — Напротивъ тъй съмъ радъ, че те виждамъ! Боже мой, откога! отъ веднъжъ не бихъ те позналъ. А и азъ съмъ се измѣнилъ, нали?

— Ти си порастналъ, възмужалъ, оякналъ. Сега имашъ видъ на сжщински воинъ — каза съ усмивка братътъ, — жално е че си само въ пѣхотата — за тебе — кавалеристъ да си. Хайде сега да влѣземъ въ моята стая да си сръбнемъ чай.

— Е, що има що нѣма въ Петербургъ? — попита постария братъ. Азъ одавна не съмъ билъ тамъ.

— Та що може да има особенно тамъ? По добрѣ расказвай за вашитѣ работи тждѣва. По вѣстницитѣ пишжтъ за васъ много, но сé не е това, както отъ тебе да го чуя..... Въображавамъ си колко си ти видѣлъ, колко прѣживѣлъ прѣзъ туй врѣме! колко ти завиждамъ Алеша! Кажи ми, нима е истина, че при Алма ние дѣйствително не сме могли да се удържимъ? У насъ обвиняватъ Меншикова, други казватъ, че войскитѣ ни не сж били опитни, а трети стоварятъ

всичко на въуружението.... Та расказвай, Алеша! Сѐ азъ приказвамъ, а ти като че вода держишъ въ устата си!

— Та що да ти говорѭ за миналото, — каза по стариятъ братъ, комуто се струваше, че отъ врѣме на алминския бой богъ знае колко врѣме се е минало: — Азъ мислѭ, че ти си слушалъ вече, ако не въ Петербургъ, то по пѫтя, че насъ ни и втори пѫть бихѫ...

— Какъ, — извика по-малкия братъ: — не може да бѫде! нищо не съмъ слушалъ! Азъ три денонощия се влачихъ по кальта отъ този проклѣтъ Перекопъ! Когато излизахъ отъ Петербургъ, напротивъ, всички ликувахѫ, по случай несполуката на неприятелската бомбардировка и, особенно, подиръ извѣстието за блѣскавата побѣда на Липранди.

— Каква ти блѣсказа, — каза голѣмия Глѣбовъ: Липранди е юнакъ, нѣма да споръ, славенъ кавалерийки бой стана: ний почти съвсѣмъ разбихме английската кавалерия, и излѣзе, че нашитѣ кавалеристи не сѫ толкова лоши, както можеше да се мисли подиръ алминския бой. Но работата е въ това, че нашитѣ велики полководци (Глѣбовъ посниши гласа си и се озърна да види слуша ли ги нѣкой) нашитѣ велики полковдци, като почнешъ отъ самия свѣтлейши и свършишъ съ изгубилия умътъ си Петръ Димитриевичъ, не умѣехѫ да се въсползуватъ отъ първата сполука. Ето, макъръ въ послѣдния бой, отначало намъ ни толкова тръгна, щото английскитѣ параходи вече бѣхѫ почали да пускатъ пара, като мислѣхѫ, че ще трѣбва да водѭтъ войскитѣ назадъ. И какво излѣзе отъ това? Най-послѣ нашитѣ дадохѫ на неприятеля да се оправи и ние прѣтърпехме едно рѣшително поражение, и още какво!

— За Бога, расправи ми, какъ стана тази работа! Азъ отъ снощи съ никого не съмъ приказвалъ, — отъ пѫть току си лѣгнахъ да спѭ....

— Добрѣ де, ще ти расправя, само че не всичко по редъ: днесь имамъ много работа.

II.

Подиръ Балаклавския бой, — тъй захвана голѣмия Глѣбовъ: — въ Севастополь бѣше една обща радость: каз-

вахѫ, че ние сме съвсѣмъ отмъстили на неприятеля за Алма. — Липранди бѣше, разбира се, героя на денътъ.

— Прощавай, Алеша, — прѣкъсна по младия братъ— че искамъ да те попитамъ: истина ли е, че въ този бой полковникъ Еропкинъ прѣсѣкълъ на половина единъ английский драгунъ, а други двама англичани убилъ съ единъ ударъ, лежешката?

— Чиста измислица, — макъръ че и азъ съмъ слушалъ за това отъ мнозина, но говорихъ съ самия полковникъ. По неговитѣ думи, работата ето какъ била: Еропкинъ, по заповѣдъ да генералъ Липранди, отивалъ нейдѣ, слѣдъ него вѣстовоя му, унтеръ офицерътъ Муха. Нападатъ ги три драгуна; Еропкинъ гърмналъ върху едного съ револверъ и го убилъ на мѣсто. Съ другия се уловилъ Муха, а третия Еропкинъ, силенъ и плещесъ мѫжъ, като не успѣлъ да се улови за сабята си — ударилъ го съ юмрукъ по лицето; англичанинътъ падналъ на шията на коня си, Еропкинъ го ударилъ още единъ пѫть по врата и припналъ къмъ Муха на помощь; убили двамата третия англичанинъ и припнали къмъ своя полкъ... Както и да е, ама ти ме не прѣкъсвай, Колю, а слушай: ако почнешъ да ми задавашъ въпроси, азъ и до довечера нѣма да свърша, а пъкъ работа, както ти казахъ, много имамъ тукъ.

— Добрѣ, добрѣ, расказвай. . . . Колкото за Еропкина, юначина човѣкъ! По русски се расправилъ съ англичанина!

— Слушай сега, продължи по голѣмия братъ: — нощьта прѣди послѣдното сражение не може да се каже че бѣше приятна. . . . Но чакай, искахъ още нѣщо да ти кажѫ за балаклавския бой. Е, добрѣ, ще ти раскажѫ това съ двѣ думи: Ето какъ бѣше работата: подиръ пристиганието на дивизията на Липранди, всѣки почна да мисли че ще атакуваме неприятеля. Вечерьта сѫщия день узнахме диспозицията. — Щомъ се съмна нашитѣ тръгнахѫ въ дълбока тишина, подиръ половинъ часъ се намѣрихме прѣдъ неприятеля, който се намираше на Воронцовския пѫть. Прѣдъ насъ се рисувахѫ страшнитѣ английски редути. Нашитѣ приятели англичани си сладко спѣхѫ, безъ да подозираръ нѣщо. Липранди — единъ доста симпатиченъ, чудно хладнокръвенъ генералъ, каза на войницитѣ: „надя-

вамъ се, че вие и тукъ ще се биете тъй храбро. както и на дунава. Азовци първи нападнахж на укрѣплението: артилерийския и куршуменъ огънъ на неприятеля не ни спря. Турцитѣ, които завземахж прѣднитѣ английски укрѣпления, щомъ като видохж нашитѣ, обърнахж гърбове и се сблъскахж съ шотландцитѣ; казватъ, че една шотландска маркитанка, жена съ грамаденъ ръстъ, спрѣла турцитѣ, като мислила, че турцитѣ искали да ограбятъ нейната стока и доста силничко исшибала съ камшикъ бежавшитѣ покрай нея турци. Извънъжъ се появи английската кавалерия: — нашата кавалерия ѝ излѣзе на срѣща. Казацитѣ обиколихж шотландската пѣхота отъ къмъ двата ѝ флангове, но безъ да удържатъ и първия залпъ, — припнахж назадъ. Нашитѣ хусари — веймарци и лейхтембергци вземахж увастие въ боя. Старецътъ, генералъ Рижовъ припкаше прѣдъ всички...

— Подобно на Мюрата, — притури младия братъ.

— Да, ако искашъ сравнявай... Само това бѣ лошото, че коньтъ му убихж, и старецътъ щѣше да загине, ако не бѣше единъ унтеръ офицеръ отъ веймарския полкъ, който свари да прѣдложи на генерала своя конь. На освѣнъ това този юначина хвана и единъ неприятелски конь, разсѣдла го турна на гърба му генералското сѣдло, и когато го попитахж защо прави тази комедия, той отговори: „Та искали питане, нима може да се хвърли едно генералско сѣдло?“. Между това Липранди испрати единъ ординарецъ съ заповѣдь, но той излѣзе ахмакъ: прѣиначилъ заповѣдьта и казалъ на уланския маршевъ полкъ да припка на подкрепление на хусаритѣ. Какво да се прави... У насъ не е позволено да се разсѫждава, командиръгъ на полка отправилъ уланитѣ си на една линия и тръгналъ съ ускоренъ рисъ; неприятелската батарея ги обсипа съ картечъ. Между това англичанитѣ се много повече насбъркахж, нежели ний. Единъ отъ тѣхнитѣ началници, като не разбралъ заповѣдьта на лордъ Раглана, казалъ на кадригана да атакува нашата кавалерия. Кадриганъ, казватъ, дошълъ въ ужасъ, тъй като той е трѣбвало да върви подъ скръстения огънъ на нашата артилерия и пѣхота. Англичанитѣ полѣтѣхж, а ний ги срѣщнахме съ картечъ и куршуми — тѣ обърнахж гърбоветѣ си, стъпкахж веймарци, послѣднитѣ стѫпкахж лейхтембергци

и ний бѣхме зрители на единъ невѣроятенъ скандалъ... една шепа отъ триста англичане, гонѣхѫ цѣли наши три полкове...

— Слушай бе, дали ти не прѣувеличавашъ! — извика по-младиягъ братъ: — ти имашъ обичай винаги да се отнасяшъ къмъ своитѣ прѣкалено строго...

— Не дѣй мисли, Колю, че азъ ще рекѫ да обвинявамъ нашитѣ войници въ страхливость... Боже пази! — каза голѣмия Глѣбовъ: — Нашитѣ войници сѫ храбри като лъвове, когато ги само командуватъ добри началници. А пъкъ и подъ Балаклава, както и всѣкждѣ, у насъ се случихѫ страшни неразбраници... Старецътъ Рижовъ, и той е храбъръ, ама не съумѣ добрѣ да расположи войскитѣ си: постави казацитѣ напрѣдъ, които никога не могѫтъ да удържѫтъ напора на една редовна кавалерия. И главното, вмѣсто да срѣща атаката съ атака, нашитѣ кавалеристи се не мърдахѫ отъ мѣстото си: разбира се, че що не можи неприятеля да спечели поради малочисленостгта си, то го спечели съ скоростьта на дѣйствията си. Натиска отъ страна на англичанитѣ бѣ стрѣмителенъ. Неприятельтъ загърмя съ нѣколко топа, нападна на отстѫпвающитѣ хусари, сѣчѣше ги безмилостно, и просто имъ се качваше на гърбоветѣ. Около моста хусаритѣ се биехѫ отчаяно, но това бѣ съвсѣмъ късно. Между това нашитѣ улани, които ездѣхѫ на различни конье, тъй като това бѣ маршевъ полкъ, се сблъскахѫ съ Одесския полкъ, който ги взе за неприятель, обърна се на страна и ела да стрѣляме въ свои: на сила ги спрѣхѫ. А англичанитѣ, като стѫпкахѫ нашитѣ хусари, отстѫпвахѫ назадъ и припкахѫ на рисъ, като на учение. Тука обаче и тѣ трѣбваше да испитатъ послѣдствията отъ своята грѣшка. Нашитѣ улани ударихѫ на тѣхъ отъ къмъ флангътъ имъ, а пѣхотата и артилерията на връщанье пакъ открихѫ огънь по тѣхъ, отъ който, впрочемъ, не станѫ добрѣ и на нашитѣ: мнозина отъ уланитѣ бидохѫ ранени при това стрѣлянье. Англичанитѣ лѣтѣхѫ назадъ, по своятъ прѣженъ смъртенъ пѫть, и лѣгнахѫ почти всички подъ кортечътъ на седмата легка батарея и подъ куршумитѣ на Одесския полкъ и само малцина бидохѫ убити отъ нашитѣ улани и хусари, които ударихѫ на неприятеля отъ къмъ тилътъ. Позицията останѫ въ наши

ржцѣ и, разбира се, ние бѣхме побѣдителитѣ. Радостьта ни бѣше неисказна.

— Боже мой, колко неприлича това на писаното по вѣстницитѣ за балаклавския бой! азъ съмъ челъ или слушалъ отъ нѣкого — непомня, че ужъ английската кавалерия била пияна, та съ това се обяснява нейната безумна рѣшителность. . .

— Лъжа; безмислица! — буйно извика по стария Глѣбовъ: — и удивлявамъ се какъ тебе не те е срамъ да вѣрвашъ на такива дивотии! азъ поне съмъ видѣлъ мнозина плѣнени и ранени англичане, но между тѣхъ не срѣщнахъ нито единъ пиянъ войникъ. Та и за насъ нѣмаше да бжде голѣма честь да се расправимъ съ пияни хора. Ако ти бѣше видѣлъ хладнокръвието съ което англичанитѣ се връщахж назадъ, ти би никога не повѣрвалъ на тази безмислица. Тука трѣбваше да има съзнание на дългъ и честь, да има една хладнокръвна и обмислена рѣшителность: а пакъ за всичко това единъ пиянъ човѣкъ е, разбира се, неспособенъ.

— Е, е, Алеша, ако така расправяшъ за нашата побѣда, то въображавамъ си, какъ ще опишешъ това, което ти наричашъ наше послѣдне поражение.

— Ще ти го опишж както могж, и надѣвамъ се че нѣма да те излъжж, толкозъ повече, че и азъ участвувахъ въ боя. Както всѣкога, нашитѣ войници умирахж като герои, но само героизмъ въ една война не е достатъчно: трѣбва поне малко разсъждение. Между това и този пжть лошото прозлѣзе, както обикновенно, отъ това, че на всѣки генералъ се искаше да дѣйствува по свой планъ и на инатъ на всички други . . . . слушай какъ бѣше работата . . . но почакай. Ей, чувашъ ли, донеси самоваря! — извика той като надникна въ коридора.

Но повиканиятъ дълго врѣме се не появи и едва подиръ едно силно виканье можехж да сполучатъ да имъ донесжтъ самоваръ. Като попари чая, Глѣбовъ почна да расправя за инкерманския бой.

— Мислж, помнишъ, че бѣхъ почналъ да ти расправямъ, че заранья въ деня на сражението бѣше много лошаво: дъждъ и калъ, като сега, па освѣнъ това и мъгла. Около четири часътъ утриньта, въ Севастополъ се раздаде звукътъ на черковна камбана. Но този день, 24 Октомврий

бѣше недѣленъ день и англичанитѣ, вѣроятно ще сѫ си помислили, че това е обикновенния призивъ за ранната служба.

Прѣдъ всички насъ вървѣше съ своитѣ колонни генералъ Соймоновъ. Ний излѣзохме доста късно, тъй като нашата батарея се намираше въ отряда на генералъ Тимофеева и намъ биде заповѣдано да излѣземъ изъ Севастополъ противъ неприятелскитѣ съуружения. И ний излѣзохме когато боя на инкерманскитѣ висоти бѣше вече въ пълния си разгаръ. Като излѣзохме изъ вратата отъ дѣсно на шестия бастионъ (когато отидемъ въ Севастополъ, ще ти посочѫ това мѣсто, прибави Глѣбовъ) ний минахме покрай гробищата и нашата пѣхота се хвърли на неприятелскитѣ окопи. Графъ Татищевъ, мой другаръ, взе позволение за доброволецъ, взе единъ голѣмъ гвоздей и съ двама пѣхотинци, тѣ заковахѫ единъ неприятелски топъ, а всичко при това излизанье заковахме около петнадесеть топа. Между това неприятельтъ се опомни и почна да испраща подкрѣпления и силенъ отпоръ ни даде. Ние редовно отстѫпихме, неприятельтъ слѣдъ насъ: но когато той влѣзе подъ картечнитѣ изстрѣли на нашитѣ крѣпостни топове, тѣ го приехѫ съ честь и той отстѫпи съ загуби, а ние се върнахме въ Севастополъ, като вдигнахме не само своитѣ ранени, но нѣколко и неприятелски такива. Ний и не подозрѣвахме що происхождаше прѣзъ това врѣме въ нашата армия. Остатъка на деньтъ ний прѣкарахме въ Севастополъ съ напрѣгнато очакванье. Почти всички бѣхме увѣрени въ побѣдата на нашитѣ войски, нѣщо, за което особенно благоприятствуваше впечатлението отъ собственната ни сполука. Срѣщу лѣвия флангъ на отбранителната линия се чуваше една постоянна куршумна стрѣлба, а отъ пристанището рѣвехѫ два парахода съ своитѣ топове, които обстрѣлвахѫ неприятелската позиция срѣщу Киленовата пролука. Неприятельтъ отговаряше. Азъ много се страхувахъ за кѫщицата, гдѣто живѣеше една хубава дѣвойка, съ която отскоро се бѣхъ запозналъ, макаръ че отколѣ бѣхъ слушалъ за нея отъ графъ Татищевъ — Елена Викторовна, дъщеря на единъ флотски капитанъ въ оставка: тя живѣе съ баща си въ една кѫщица надъ самата Киленова пролука. Упоритиятъ старецъ неискалъ да се прѣсели отъ тамъ. Азъ малко прѣди това бѣхъ ходилъ у тѣхъ: прѣдстави си, старецътъ укрѣпляваше своята градина, съ помощьта на нѣ-

какви си двама — трима работници, които правѣхж прикрития отъ чували, напълнени съ пръсть. . . . . госпожицата за щастие, видѣхъ сетнѣ на булеварда, цѣла и неврѣдима.

Глѣбовъ поглѣгна на часовника си.

— Дяволъ да го вземе, колко късно станж! да побързамъ да свършж. . .

— Та ти едва почна, Алеша, за Бога, расказвай, много интересно е да те слуша човѣкъ! само не расправяй ми за дѣвойки, защото тѣ въ Петербургъ сж ми омръзнали, казвай за послѣдньото сражение.

— Та що да ти расказвамъ! вечерьта отъ разни страни почнахж да пристигатъ въ града войници. Азъ търсехъ познайницитѣ си, офицери. Питамъ за единъ — убили го. Питамъ за подполковникъ Горевъ — единъ отъ най-добритѣ офицери на тарутинския полкъ — казватъ ми, че е изгубенъ безъ да знае човѣкъ що е станжло съ него. Едвамъ намѣрихъ единъ познайникъ. „Е, питамъ го, каква е работата?“

— Бѣхме въ неприятелския лагеръ. Ето трофеитѣ: галети, рисъ и английска каска. Що можехме — направихме.

— Е, ами какъ се свърши?

— Върнахме се назадъ. Генералъ Соймоновъ е убитъ: ударихж го въ корема въ самото начало на боя и той наскоро умрѣ; командирътъ на бородинцитѣ Шалюта Веревкинъ е опасно раненъ, а отъ приближенитѣ на Менишкова мнозина сж контузени: синъ му Владимиръ — въ шията, флигелъ адютанта Албьединский и Грейгъ, който току що се бѣ върналъ отъ Петербургъ сж контузени въ главата, а подъ офицера Даненбергъ убихж два коня....

— Ами неприятеля? Кой кого натупа? — попитахъ азъ.

— Е, е, братко, отговаря моятъ приятель: — по-добрѣ и не питай. Ний ядохме хубава попара. Нашия полкъ въ бързина прѣби свои братя отъ бутирцитѣ, а върху московцитѣ ний насмалко щѣхме да се хвърлимъ на щикъ! И кой ги кара тѣхъ да влѣзжтъ въ боя въ нѣкакви си чудновати шапки. Тука, азъ брате Колю, разбрахъ, че ние сме побѣдени. И не искаше ми се повече да распитвамъ... А пъкъ сега, врѣме е вече да се скитамъ по разни митарства; ако искашъ ела съ мене, ако ли си уморенъ, остани та си от-

почини. Подробноститѣ ще ти расправя другъ пѫть, пъкъ ти ако искашь и самичъкъ распитай въ Севастополъ....

— Алеша, не мѫчи ме пиленце, баремъ на кратко ми расправи.

— Нѣма врѣме... Бързамъ — рѣшително каза по-стария Глѣбовъ и почна да се облича.

Младиятъ Глѣбовъ прѣдпочете да си отдъхне и лѣгна да спи въ стаята на брата си, безъ да узнае подробноститѣ за Инкерманския бой. На прощаване голѣмиятъ братъ прибави само, че въ боя сѫ учавствували великитѣ князове Николай и Михаилъ Николаевичи, и че князь Меншиковъ билъ много стреснатъ, когато великитѣ князове е трѣбвало да вървѭтъ подъ градъ отъ неприятелски гранати.

III.

За инкерманския бой имаше толкова много критики и слухове, щото човѣкъ не можеше да разбере какъ стои работата въ сѫщность.

Носехѫ се слухове, че ужъ диспозицията, одавна съставена отъ Меншикова била испратена въ Петербургъ. Императоръ Николай, твърде недоволенъ отъ Меншикова за боя при Алма, този пѫть билъ толкова доволенъ, щото съобщилъ подробноститѣ на диспозицията на пруския посланникъ Рохова, послѣдниятъ телеграфираль въ Берлинъ, отъ Берлинъ извѣстили въ Лондонъ, а отъ тамъ съобщили за всичко на лордъ Раглана. Лордъ Рагланъ получи това важно съобщение въ надвечерието на боя и успѣ да вземе нѣкои мѣрки.

Както и да е, но трѣбва да се прибави, че самата диспозиция на княза бѣше доста неясна, безъ да се говори за това, че Меншиковъ я съобщи на главнитѣ началници едва прѣди нѣколко часа до захващанието на боя и по тоя начинъ имъ не даде възможность да обмислѭтъ и обсѫдятъ това, което имъ бѣ възложено.

Но ний ще оставимъ на историцитѣ да възстановятъ истината и да отдадѫтъ всѣкимо своето на историческитѣ лица, и ще послѣдваме по-голѣмия отъ братята Глѣбови, Алексѣй, който, като излѣзе отъ гостилницата „Златна Котва“, побърза въ зданието дѣто се помѣщаваше интенданството.

Бѣше десеть часътъ заранья, но като знаеше колко много получватели щѣхж да нахлуѭтъ този день, Глѣбовъ бързо крачеше изъ калнитѣ улици, като вътрешно се корѣше, че се увлѣче въ разговоръ съ брата си и е изгубилъ толкова драгоцѣнно врѣме. Глѣбовъ се не излъга въ своитѣ прѣдположения: като пристигна въ интендантството, той завари тукъ около четиридесеть души получатели, отъ разни части на войската. Лицата на по-голѣмата часть отъ тѣзи офицери имахж изражение, което не можеше да ободри новопристигналитѣ. Виждаше се, че паритѣ тукъ се раздавахж не тъй лесно. Въ числото на офицеритѣ прѣдъ очитѣ на Глѣбова се мѣрна единъ хусарь, когото той познаваше малко.

— Е, е, брате мой, тамънъ на врѣме сте дошли, каза хусарътъ Глѣбову на ухо, като го отведе на страна: — Ще ви кажж между насъ: мене ми шепна писарьтъ, че днесь отъ Петербургъ сж докарали цѣлъ милионъ. Секретарьтъ, разбира се ще ви пуска лъжи отъ три страни, но вий го не вѣрвайте, той е страшенъ безбожникъ: впрочемъ, много любезенъ е, ако вие съумѣете да го подмазните. . .

— То естъ, какъ да го подмазнж . . . — попита полугласно Глѣбовъ.

— Тс... Тс... не викайте толкова, защото може да ни чуе, та ще се расърди... Извѣсно е какъ! каква наивность, и пъкъ вие сте още и университантъ... Впрочемъ, вий сте математикъ; ако бѣхте юристъ, тогава друга работа, съ една дума обѣщайте му нѣщичко и тогава, да видите, какъ лесно ще се свърши. . .

— Азъ не съмъ опълномощенъ отъ батареята да вършж такива нѣща, сухо отговори Глѣбовъ, като се отръпна отъ хусара.

Послѣдниятъ насмѣшливо го изгледа и каза:

— Е, правете каквото искате. Азъ искахъ да ви дамъ единъ приятелски съвѣтъ, а пъкъ вие — както обичате.

Глѣбовъ, който имаше малко случаи до сега да се срѣща съ практични хора и който живѣеше съ своитѣ свѣтли студенчески идеали, бѣше неприятно поразенъ отъ думитѣ на хусаря. Той знаеше, че нашитѣ войски търпѭтъ, ако не нужда, то въ всѣки случай единъ краенъ недостатъкъ въ всичко. Продоволствието въ армията бѣше въ голѣмъ безпорядъкъ. Особено оскждно хранехж коньетѣ. За фуражъ се

отпускахѫ огромни сумми, а между това, на коньетѣ, вмѣсто сѣно, ги хранехѫ съ морски сухари, и съ дребна дѫбова шума. Войницитѣ тъй се и изразяваха, че коньетѣ хранѭтъ съ дѫбъ. Глѣбовъ знаеше, че лошитѣ пѫтища сѫ толкова виновни, колкото и безчестностьта на нѣкои отъ командиритѣ; но той считаше такива командири за исключения, бѣше увѣренъ, че двама-трима честни хора, като самия него, могѫтъ да поправѭтъ всичко. За интендантството той отдавна бѣ чувалъ доста неблагоприятни отзиви, но бѣше увѣренъ, че при своята енергия, той нѣма да се даде въ рѫцѣ на никакви крадци. Той твърдо рѣши да не дава никакви подкупи. „Нали не могѫтъ да ми откажѫтъ въ това, което азъ искамъ на законно основание?“ — мислѣше си Глѣбовъ.

Но сега нѣмаше врѣме да се мисли за тѣзи нѣща. Като се приближи до единъ чиновникъ, който сѣдѣше съ наведена глава надъ нѣкаква си вѣдомость, Глѣбовъ попита за управляющия.

— Та сега едва ли ще можете да го видите, - каза чиновникътъ, като полуобърна главата си и жмукна съ едно око, а слѣдъ това той пакъ се наведе надъ вѣдомостьта.

— Но азъ трѣбва веднага да се видѫ съ него, каза Глѣбовъ. Изпратенъ съмъ да получѫ пари за нашата лека батарея отъ четиринаесетата бригада.

— Та тъй трѣбваше да кажете... добрѣ! Заповѣдайте подиръ половинъ часъ и право въ кабинета влѣзте: тамъ има мнозина ваши другари...

Глѣбовъ трепна малко при този фамилияренъ тонъ.

— Азъ ви не питамъ, гдѣ трѣбва да влѣзѫ, а искамъ само да знаѭ, гдѣ е управляющия, — гнѣвно каза той.

— Та азъ ви казахъ, — промънка подъ носа си чиновника и избъбра подиръ Глѣбова: — Глѣдай го колко е буенъ! Аманъ отъ тия артилеристи. Най дигноглави хора сѫ тѣ!

Глѣбовъ влѣзе въ кабинета — обширенъ и нареденъ съ хубави меки мобили, съ шити възглавнички на канапетата и съ една солидна писалищна маса, на която бѣхѫ натрупани много служебни дѣла и топове съ граждански и военни закони.

Управляющиятъ, единъ пъленъ, но болѣзенъ прѣкаралъ вече човѣкъ сѣдѣше на едно широко крѣсло и приказваше

нѣщо съ единъ хусарски щабъ-ротмистръ, който бѣ сѣдналъ до него на друго крѣсло. Нѣколко пѣхотни офицери сѣдѣхѫ подолеко, на столове. Управляющиятъ и щабъ-ротмистъра бѣхѫ весели и както се види, не приказвахѫ за служебни работи.

— Дѣ могѫ да видѭ, господинъ управляющия? — попита Глѣбовъ.

— Азъ съмъ, какво обичате? попита управляющиятъ, като полуобърнато гледаше на новопристигналия.

— Азъ съмъ отъ 44-та бригада и съмъ дошелъ да получѫ пари, — отговари Глѣбовъ.

— Добрѣ. Посѣднете малко, азъ ей сега ще поприказвамъ съ васъ.

Глѣбовъ сѣдна на първия до него столъ и чакаше.

— Да, ще ви кажѫ, конфекти бѣхѫ, не е шега! Пръститѣ да си изѣдешъ! — продължаваше щабъ-ротмистъра захванатия по рано разговоръ. Тука въ вашия Симферополъ има що да си хапне човѣкъ... Па и такива красавици имате, каквито и въ столицата но можъ да намѣришъ.... Особенно, съ успѣхъ се ползуватъ тукъ двѣ дѣвойки, дъщеритѣ на генералъ Миндева, — близнета, ако се не лъжа. Около тѣхъ положително всички обикалятъ: и нашитѣ офицерчета и докторитѣ. . . .

— Познава се веднага, че на медътъ мухи отъ четири страни се струпватъ . . . каза управляющиятъ:

— Виждате ли какви конье си е купилъ този безобразникъ, докторъ Протопоповъ? и какъвъ файтонъ! азъ отъ все сърдце му завиждамъ.

— Добрѣ ама, този приятель хубаво си изстудева ржцѣтѣ. . . , каза управляющиятъ, като се силно изсмѣя и започна да пъшка отъ задухътъ си: — Его говоржтъ за насъ . . . . Богъ знае що . . . А пъкъ това, брате мой, е сѐ измислици и повече нищо. Сѐ комисарията, та комисарията . . . Ами защо не видѫтъ докторитѣ! Ето гдѣ е коренътъ на злото! Держтъ, въ пълната смисъль на думата, и отъ живи и отъ мрътви, па освѣнъ това и ще ви уморѫтъ отгорѣ . . .

— Това е вѣрно, дяволъ да ги вземе, какъ лѣкуватъ, вмѣсто хининъ брашно даватъ, а пъхъ файтони и коне, знаѫтъ да купуватъ, — забѣлѣжи щабъ-ротмистра.

Глѣбовъ почна да губи търпение.

— Извинете, господинъ щабъ-капитанъ, обърна се той къмъ него: — вий, ако се не лъжѫ, сте свършили вашитѣ служебни обяснения съ господинъ управляющия, а пъкъ азъ много бързамъ . . . Та позволете ми да захвана и азъ. . .

Щабъ ротмистрътъ гордо изгледа Глѣбова отъ пети до глава.

— Азъ ви не бъркамъ, господинъ поручикъ, — каза той, като продължаваше да си сѣди на крѣслото срѣщу управляющия: надявамъ се, тукъ нѣма никакви тайни.

— Неще и дума, сухо отговори Глѣбовъ: — молѭ ви господинъ управляющи, кажете ми опрѣдѣленно, на колко часътъ днесь ще получѫ пари?

— Днесь нѣма пари, — отсѣче управляющиятъ.

— Какъ тъй? — Ами пали казватъ, че днесь е испратенъ отъ Петербурдъ цѣль милионъ!

— А бе то милионъ . . . милионъ, ако питашъ не е милионъ, а всичко осемстотинъ хиляди, но доста ли сѫ? До сега ми е поискано милионъ и половина, та кого да удовлетворя понапрѣдъ. — Вий не сте самъ, а още педесетина като васъ чакатъ. . . . .

— Азъ ви казвамъ, — буйно заяви Глѣбовъ: — че днесь трѣбва непрѣменно да получѫ пари, а понататъкъ не щѫ да знамъ . . . .

— Вие не искате да знаете, но азъ искамъ да знаѭ. .. Впрочемъ, както се види, вие сте неопитенъ по тие нѣща... Вѣроятно, пръвъ пѫть идете за пари. — Но азъ ще ви кажѫ нѣщо на ухо. . . .

Управляющиятъ стана и като почна тежко да стѫпя, отведе Глѣбова на страна.

— То пари, ако питашъ, ще се намерѭтъ, но колко процента ще дадете?

— Какъ, процента ли? — извика Глѣбовъ, позеленелъ отъ негодование: — кому трѣбва да дамъ проценти?

— Щомъ вие викате тъй, то и азъ съмъ принуденъ да кажѫ прѣдъ всички, тъй като това не е кой знае каква тайна, — безсрамно каза управляющиятъ: — У насъ има обичай да отбиваме за нашето вѣдомство по шесть процента, — както виждате това е съвсѣмъ малко и освѣнъ това, законенъ процентъ!

— Господа офицери, — каза Глѣбовъ, като едва се сдържаше, — правѭ ви всички свидѣтели, че управляющиятъ иска да вземе отъ мене подкупъ.

Пѣхотнитѣ офицери погледнахѫ прѣдъ себе си, а щабъротмистрътъ важно каза:

— Господинъ поручикъ, ние въ частни расправий се не баркаме . . . Азъ имамъ за правило: всѣкаква кавга изъ кѫщи на вънъ не изнасямъ . . .

При тѣзи думи цѣлатата фигура на управляющия се растърси отъ смѣхъ.

— Дяволъ да го вземе, не може човѣкъ да разбере!— извика Глѣбовъ и като искочи изъ кабинета, блъсна вратата слѣдъ себе си.

Той съ бързи крачки тръгна изъ канцеларията и бѣше вече при сълбитѣ, когато го настигна секретарьтъ, единъ бързъ и съ прилично лице момъкъ, много хубаво облеченъ и гладко срѣсанъ.

— Господинъ поручикъ, кѫдѣ отивате?

— Та съ васъ човѣкъ не може никаква работа да свърши! Каза Глѣбовъ.

— Вий вѣроятно отъ кабинета на управляющия излизате, — полугласно каза секретарьтъ: — Той е грубъ човѣкъ и отъ старитѣ . . . А пъкъ вие се не безпокойте, ний и безъ него ще свършимъ вашата работа . . . .

— Правете каквото искате, но азъ днесь трѣбва да получѫ пари. Войницитѣ ядѫтъ гнили сухари, коньете умиратъ отъ гладъ, а тука пари не можъ да вземешъ ако не...

— Тс... защо говорите това? — съ умоляющъ гласъ произнесе секретарьтъ, като тури пръстъ на устата си: — нашия старецъ е издърдорилъ нѣщо и вие веднага сте му повѣрвали. . . Той вѣроятно ви е говорилъ относително процентитѣ. . . Вѣрвайте, това е празна работа, той просто е искалъ да упорствува, защото, пари, наистина, твърдѣ малко има . . . трѣбва човѣкъ нѣщо да измисли, та да се не блъска толкова вратата. . . .

Лицето на секретаря се показа на Глѣбова, че заслужва довѣрие. Той тръгна подирѣ му, при неговата маса, обиколена отъ получатели.

— Видите ли, — каза секретарьтъ, като изведнъжъ промѣни умоляющия тонъ на официаленъ: — днесь, въ всѣки

случай, вамъ не можемъ да дадемъ пари. Днесь ние удовлетворяваме само тѣзи, за които имаме прѣдписание отъ главнокомандующия, щото веднага да имъ броимъ паритѣ. Впрочемъ, позволете ми да направя справка.

Глѣбовъ прѣхапа устни, и додѣто секретарьтъ прави нѣкакви си справки, той, за да не сѣди празенъ, почна да разглежда натрупанитѣ по масата заповѣди. Писарьтъ що сѣдѣше тукъ тъй се бѣ захласналъ въ прѣписванье една бумага, щото не забѣлѣжи, когато Глѣбовъ, като взе най-горнята на масата заповѣдь, почна да я чете отъ край до край.

Глѣбовъ четѣше и не вѣрваше очитѣ си. Това бѣше една подписана отъ князь Меншикова заповѣдь, за най-скорото даванье двадесеть и петь хиляди рубли на командира на подвижния паркъ за фуражъ на коньетѣ прѣзъ мѣсецъ Ноемврий.

— Що значи това, — мислѣше си Глѣбовъ: — паркътъ не стои даже на позицията, а свѣтленшиятъ заповѣдва да му се отпусжтъ пари за Ноемврий, а пъкъ ний стоимъ срѣщу неприятеля, търпиме нужди и не сме удовлетворени още за Октомврий, а нѣкои батареи даже за Септемврий!

Между това секретарьтъ, като направи справка, — разбира се, въ кабинета на управляющия — върна се при своята маса.

— Обяснете ми, моля ви се, що значи това? — попита Глѣбовъ, като сочѣше на прочетената заповѣдь.

Секретарьтъ почервеня като ракъ и, като дръпна заповѣдьта, каза:

— Моля ви се, не барайте книжята.. вамъ ви казахж, че утрѣ ще си получите парите напълно, що искате повече? А ти, дръвнику, що зяпашъ наоколо си! — извика той на писаря: — макъръ всичкитѣ книжя да ограбятъ, тебе ти е все едно, безобразнику!

Писарьтъ, чието гърло бѣ прѣвързано съ една нечиста кърпа, съ прѣсипналъ гласъ избъбра нѣщо за свое извинение.

— И тъй, утрѣ заповѣдайте, — каза секретарьтъ, но като се замисли, прибави:

— Пъкъ може и тъй, господинъ поручикъ: — не дохождате ли днесь у мене на обѣдъ?

— Какъвъ ти обѣдъ . . . азъ трѣбва да вървя!

— Добрѣ ама, тъй ще можемъ по-насвободно да уредимъ, щото часъ по-скоро да получите пари. . .

— Азъ искамъ веднага да ги получѫ, безъ всѣкакви обѣди.

— Е, и вие, колко сте упоритъ . . . послушайте ме най-послѣ, прѣстанете да упорствувате! „какъвъ е мазникъ,— мислѣше си секретарьтъ: — вѣроятно и той иска да удари два процента, па защо си поне не каже направо!“ Ето що — извика секретарьтъ, като турна пръсть на челото си, обхванатъ ужъ отъ една хубава мисъль. Елате съ мене при ковчежника, тамъ ще гледаме да свършимъ работа! Хайде и тъй да бѫде!

И той хвана Глѣбова подъ рѫка и го поведе въ стаята на ковчежника.

Ковчежникътъ, прѣкаралъ вече човѣкъ съ очила на ястребовия си носъ и съ испъкнала остра брада, гладко избръсната, както и горнята му устна, сѣдѣше захласнатъ въ четенье единъ вѣстникъ. Разсилнитѣ лениво ходѣхѫ назадъ напрѣдъ, като очекваха заповѣди. Въ стаята имаше и единъ мустакатъ щабсъ-кабитанъ въ сива войнишка шинела и съ торба подъ мишца. Единъ писарь тракаше на смѣтачка.

— Сега, господа, каза ковчежника, като остави вѣстника на страна.

— За тоболския пѣхотенъ полкъ, — кой ще получи пари?

— Азъ, обади се щабсъ капиганътъ.

— Сега, паричкитѣ напълно ще ви дамъ, само че вие съвсѣмъ ще ни ограбите. . . Толкова пари изведнѫжъ. . .

Глѣбовъ се очуди, какъ е просто и лесно всичко това, което му се струваше за невъзможно.

— Дай тука смѣтачката, — извика ковчежникътъ на писаря: — Веднага ще смѣтна: — Да, тъй. . . Вамъ ще се дадѫтъ по три пера... (той почна да трака по смѣтачката. — Тъй ли е? Да. . . всичко 21,327 рубли и 15 1/4 копѣйки. Чини ми се вѣрно е, смѣтнете.

Ковчежникътъ извади изъ ковчега нѣколко възопчета банкноти и, като намокри пръста си, почна да брои, като очудваше Глѣбова съ своето бързо хващане — сетнѣ прѣсмѣтва — по два пѫти, записва на книжка, пакъ прѣбройва

на смѣтачката, прѣмѣства отъ мѣсто на мѣсто паритѣ и като свърши най-послѣ, каза на щабсъ капитана.

— Вземете!

Щабсъ капитанътъ сѣдна, зави ржкове, изяви космати ржцѣ и почна да брои.

— Вѣрно ли е? попита ковчежникътъ.

— Тъй, — проговори капитанътъ — дайте да подпишж. . . .

До гдѣто щабсъ-капитанътъ броеше, Глѣбовъ забѣлѣжи, че секретарьтъ шепнеше нѣщо на ухо на ковчежника и разбра, че думата е за него.

— Хайде сега, артилерията — приближете се, пошегува се ковчежникътъ.

— Господи! колко лесно ставатъ тие работи! — помисли си Глѣбовъ, като едва вѣрваше ушитѣ си.

Ковчежникътъ пакъ извади нѣколко вързопчета банкноти.

— Азъ бихъ искалъ и малко срѣбърни пари, — си позволи да каже Глѣбовъ: — около триста рубли. . .

— Нѣма и нѣма да има. Какво ти срѣбро! сега по всичкитѣ ковчежничества и петь рубли срѣбро не можъ да намѣришъ. Заповѣдайте да прѣброите.

Глѣбовъ почна да брои и скоро се убѣди, че не достигатъ около хиляда и шестотинъ рубли. Едва сега той разбра какъ стои работата. Ясно е, че отъ неговитѣ пари сж спаднжли обикновенния процентъ.

— Молж ви се, смѣтката е невѣрна, — каза Глѣбовъ, като попогледваше къмъ още не излѣзлия щабсъ капитанъ.

— Какъ не е вѣрна? — Гнѣвно попита ковчежникътъ: — както се види, вий неумѣете да правите смѣтка. Отъ цѣлъ свѣтъ смѣтачи да дойджтъ, грѣшка въ моята смѣтка нѣма.

— Въ такъвъ случай, заповѣдайте втори пжть да прѣброите паритѣ, при мене.

— Чувайте, — каза полекичка ковчежникътъ, като се просуна прѣзъ масата: паритѣ сж толкова: що се шегувате? много ли сж шесть процента?

— Заповѣдайте! високо каза Глѣбовъ, като забѣлѣжи, че щабъ капитанътъ си взе торбата и се канеше да напустне стаята, — азъ съмъ готовъ да ви дамъ шесть процента, но дайте ми расписка, че вие сте ми ги удържали.

— Та вие за дѣца ли ни мислите? Каза ковчежникътъ: — каква расписка искате! ако ви дадемъ расписка, вий веднага

ще почнете да викате: грабежъ! подкупи! пакъ ако ме не вѣрвате, попитайте господинъ капитанъ: отъ васъ и тъй малко вземамъ, а други повече даватъ. . . .

— Та безъ това не може, — флегматично забѣлѣжи щабсъ капитанатъ и си отидѣ, прѣди Глѣбовъ да може да му отговори. Като се видя на самѣ съ ковчежника, секретаря и разсилнитѣ, Глѣбовъ разбра, че работата не е добра, но още се мжчеше да показва видъ, че не отстжпя.

— Въ такъвъ случай, азъ нѣма да взема паритѣ — каза той.

— Както обичате, каза ковчежникътъ: — Михѣевъ! извика той на писаря: — исплащаньето спира, запечатай ковчега

„Осемстотинъ рубли кждѣ не отишли, — мина прѣзъ ума на Глѣбова, въ краенъ случай баща ми отъ своитѣ пари ще ми ги испрати“.

— Та какъ могж да ги вземa безъ расписка? — Каза той: — ами ако батарейниятъ командиръ ми не повѣрва, че вие сте ми удържали тѣзи пари, и си помисли, че азъ съмъ ги взелъ?

— Какъ може да ви не повѣрва? Той е длъженъ да вѣрва. Вий сте офицеръ. . . ако ли пъкъ васъ не повѣрва, нека попита други и тѣ сжщото ще му кажатъ. Ето що, господинъ поручикъ, чуйте послѣдната ми дума: за да се не караме, азъ ще спрж равно хилядa, кржгла сумица, и като е тъй, ето ви още шестотинъ, заповѣдайте да прѣсмѣтнете.

Глѣбовъ махна съ ржка.

— Е, хайде и тъй да е, — каза той: — дайте да подпишж. И като прѣброи паритѣ и ги прибра въ торбичка, Глѣбовъ побърза да си отидѣ, безъ да подаде ржка на секретаря, който и тъй си останж — съ простряна ржка.

— Ехъ че муцлю! — каза секретарьтъ, когато Глѣбовъ си излѣзе: — както се види, нему за дѣвойчета му трѣбватъ тѣзи шестотинъ рубли. И колко майсторски ги оскуба! а пъкъ азъ на ваше мѣсто, Иванъ Трофимичъ, за нищо не бихъ се съгласилъ да му ги дамъ! защо да ги галимъ: той ще почне прѣдъ други да се хвали, а ние ще слѣдваме да губимъ. . . .

— Та не заслужва за шестотинъ рубли да се кара човѣкъ, оправдаваше се ковчежникътъ.

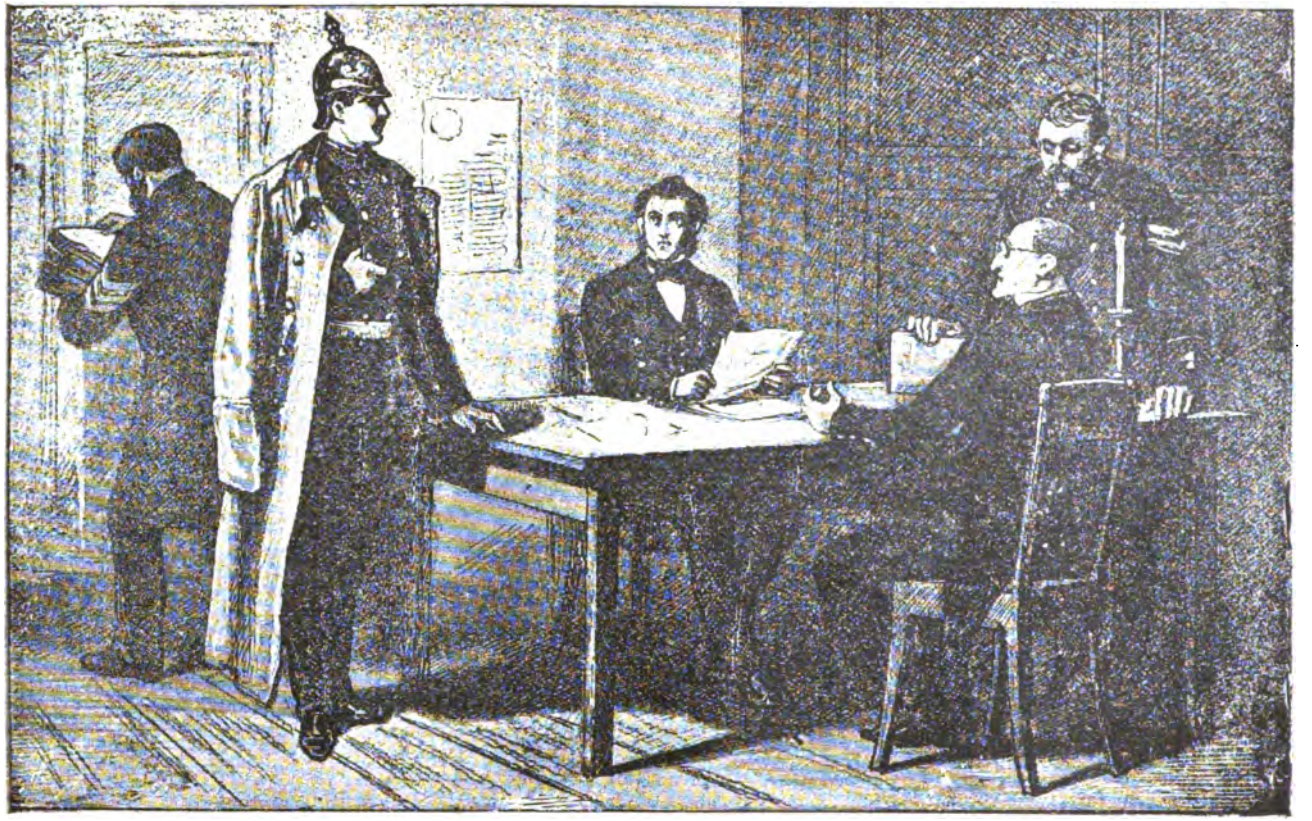

— Както обичате, казва ковчежникътъ: — Михѣвъ, запечатай ковчега. (стр. 464).

— Е, е, и ти си добър, дъртъ дяволе, помисли си секретарьтъ, като прѣзрително погледна у ковчежника. — Такъвъ хлапакъ не можи да туришъ на ръка!

Нека забѣлѣжимъ, че батарейниятъ командиръ, не само повѣрва на Глѣбова, но се и очуди, че отъ него сѫ спрѣли толкова малко....

Като взе паритѣ, Глѣбовъ побърза въ гостилницата „Златна Котва". Като влѣзе въ билярдната зала, той видѣ една группа офицери, които съ увлѣчение играехѫ на билярдъ и на щоссъ. Чувахѫ се различни въсклицания на играющитѣ, ту гнѣвни, ту самодоволни, споредъ обстоятелствата, — кому вървѣше и кой губеше.

Като се качи горѣ, въ своята стая, той завари брата си, че още спи, събуди го и му прѣдложи да обѣдватъ.

— Само че, ти трѣбва и за мене да платишъ, Алеша... вѣрвашъ ли, петь пари нѣмамъ въ джеба си.

— Нима толкова малко ти дадохѫ отъ дома? — каза по-стариятъ братъ, който знаеше, че баща му никога нѣма да пустне своя любимецъ Николча безъ една прилична сумица пари: — азъ мислѣхъ да заемѫ отъ тебе нѣколко стотинъ рубли.

— Какъвъ заемъ! работитѣ на тато не сѫ толкова добри, — излъга по-младия Глѣбовъ: — селенитѣ мѫчно плащатъ арендата...

Младото офицерче го бѣ срамъ да признае, че даденитѣ му отъ дома пари, той изхарчи една часть въ Петербургъ на прощални вечери съ другаритѣ, часть по пѫтя за разни дреболии, като приключението съ станционната Дулцинея, на която той даде послѣднята си златна монета. Нѣмаше какво да се прави. По-стария Глѣбовъ съ принуди да заеме сто рубли отъ казионнитѣ пари и ги даде на брата си, като взе отъ него честно слово, че щомъ получи отъ дома, да му ги повърне.

По-младиятъ братъ даде дума, но се чувствуваше оскърбенъ: — „да ли наистина, Алеша, като че не ме вѣрва?" помисли си той.

Вечерьта по-голѣмиятъ братъ отидѣ изъ града за нѣкои покупки. А по-малкиятъ злѣзе долу въ билярдната, между интимния кръгъ на офицеритѣ, да види що става тамъ. Той бѣ вече слушалъ отчасти за тукашнитѣ забавления. И наис-

тина имаше що да се види. На една голѣма ломберна маса, на която обикновенно играехѫ на щоссъ, лѣжеше въ доста открита поза и съ доста леко облѣкло една дѣвойка, около която се бѣхѫ събрали играчитѣ. За по-голѣмо удобство, даже подъ главата ѝ бѣхѫ турнали възглавница. Като намирахѫ, по всѣка вѣроятность, че обикновенната игра не е толкова привлекателна, веселитѣ млади хусари и пѣхотинци измислихѫ тази особенна игра съ „дѣвойката". Между военнитѣ (цивилни имаше малко) особенно рѣзко испъкваше единъ полковий адютантъ, блѣстящъ младъ момъкъ отъ доста извѣстната фамилия Дашкови, който играеше ролята на хвърлящъ въ банкъ. Дѣвойката замѣняваше масата: на нея хвърляхѫ банкъ, като пускахѫ по този случай доста недвусмисленни остроти. Двама генералски синове, ако се сѫди по сходството на лицата имъ, родни братя, постоянно хвърляхѫ и всѣки пѫть губѣхѫ.

Чувахѫ се въсклицания: Хвърляй! Печели! Дѣвойката, както се види силно уморена, се мѫчеше да се показва весела, но понѣкога неволно мѣняваше положението на тѣлото си. Тогава се раздаваха викове:

— Недѣйте мърда! Ще паднатъ картитѣ! Да не би да ни развалите играта?

Почти всичкитѣ присѫтствующи бѣхѫ вече успѣли доста да се понагостятъ на буфета. На младия Глѣбовъ всичко това се видя доста весело и той най-послѣ видѣ смѣтката на осемдесетѣ рубли, които му бѣ далъ братъ му. Останахѫ му още двадесетъ.

Между това неочаквано захвана да губи и самиятъ банкохвърлечъ. Отъ гнѣвъ той почна тъй да хвърля картитѣ, щото тѣ всѣкога падахѫ отъ дѣвойката на масата. Той изигра послѣднитѣ си сто рубли.

— Стойте, господа! — извика той: — азъ съмъ и забравилъ, че днесь получихъ чрѣзъ пощата пари! Василиевъ, друже мой, застани на моето мѣсто, азъ ей сега ще се завърна и пакъ ще почнемъ играта. Ей, че игричка ще бѫде!

Скоро той съ върна съ единъ нераспечатанъ пликъ. Въ него имаше четири хиляди рубли, току що испратени Дашкову отъ една негова богата леля. Като извади вързопчетата банкноти, Дашковъ пакъ почна играта съ увлечение и младиятъ

Глѣбовъ бѣше свидѣтель, какъ той въ растояние на единъ часъ изгуби всичко. Като видя това, самиятъ Глѣбовъ имà благоразумието да се въздържи отъ понататъшно игранье. Но въ гуляйтъ, който послѣдва играта, той, разбира се взе участие и похарчи послѣднитѣ си двадесеть рубли, които му бѣхж останали отъ стотѣ. Що происхождаше въ врѣме на този гуляй, незасдужва да се описва. Доста е да се спомене, че вино пиехж изъ една голѣма мраморна ванна, въ която бѣхж поставили сжщата тази злочеста дѣвойка, която понапрѣдъ замѣняваше съ себе си зеленото сукно.

Късно подиръ полунощь малкия Глѣбовъ влѣзе въ стаята на брата си.

— Кждѣ се губишъ? попита послѣдниятъ: — зарадъ тѣбе закъснявамъ сутринь...

— Алеша, гължбче, нѣма да ми се сърдишъ.... азъ поискахъ да испитамъ щастието си и изиграхъ стотѣ рубли, които ми ти даде.

Стария братъ не на щега се расърди и го нарече безсрамно юнкерче. Младия Глѣбовъ пламна, но прѣнесе оскръблението, тъй като съзнаваше, че е виновенъ. Той още не бѣ изгубилъ способностьта да се зачервява и макъръ че бѣше распустнато момче, но въ сжщность бѣше съ добро сърдце.

IV.

Познанството на по-стария Глѣбовъ съ Леля се захвана по единъ доста оригиналенъ начинъ. Той се яви при нея на втория день слѣдъ бомбардировката, въ качество, тъй да се каже, на депутатъ отъ страна на графъ Татищева. Подиръ тази памятна сцена, когато, прѣдъ очитѣ на Татищева, Леля вървѣше съ баща си въ лодка подъ валежа на неприятелскитѣ гранати, графътъ още не бѣ се срѣщналъ съ дъщерята на капитанъ Спицина. Като се научи, че другарътъ му по батарея, Глѣбовъ е испратенъ по Киленовата клисура съ една поржка отъ началството, графътъ помоли Глѣбова да намине въ домътъ на капитана и да се научи що става тамъ. Глѣбовъ точно испълни поржката, видѣ се съ Леля и се заинтересува съ нея, като се очудваше на

куража на младата дѣвойка, която живѣеше на толкова опасно мѣсто, и както се види, ни най-малко уплашена. На капитана, Глѣбовъ изведнъжъ се хареса, зарадъ простоста на неговитѣ обноски и той поведе госта си около кѫщата, като му посочваше на тѣзи мѣрки, вземени отъ него, за запазванье въ случай на бомбардировка. Глѣбовъ хубаво виждаше, че само една сполучливо пустната бомба е достатъчна за да пробие стѣнитѣ на капитановото жилище и му даде отъ своя страна нѣколко съвѣти, като притури, че колкото е възможно по-скоро да прѣмести дъщеря си отъ тукъ, поне на сѣверната страна; но Леля каза, че сега се вече не страхува и по никой начинъ нѣма да остави баща си.

— Тя е много капризна дѣвойка, — каза капитанътъ: вчера цѣль день ме гони на сѣверната страна, а пъкъ днесь казва да си сѣдимъ тукъ.

— Е, е, не бѣше цѣлъ день, нали веднага се съгласихъ да се върна съ васъ, — каза Леля.

— Нима се не страхувате? — попита я Глѣбовъ, като неволно ѝ се любуваше.

Той попрѣди никога я не бѣ виждалъ и за това не знаеше прѣжнята пъргавина на веселата птичка, Леля. Тя се видѣ на Глѣбова сериозна, замислена дѣвойка: той обичаше такива. — „Ней ѝ нѣщо лежи на сърдце, нѣкое голѣмо нещастие, види се, или пъкъ нѣкой е умрѣлъ отъ блискитѣ ѝ“, помисли си той. Подиръ балаклавския бой, той вече по своє желание навѣсти отставния капитанъ. А случи се та отидѣ той въ такъвъ врѣме, когато капитанътъ, подиръ едно прѣминаванье отъ Ямайка въ Ромъ, тоесть подиръ чаятъ съ ямайски ромъ, спѣше съ дълбокъ сънъ въ своята „каюта“. За това Глѣбовъ можи свободно да се наприказва съ Леля. Капитанътъ се не събуди и тогава, когато ревътъ на неприятелскитѣ топове показваше, че бомбардировката се е пакъ захванала, макъръ че не съ прѣжнята сила.

Отъ Леля Глѣбовъ се научи, че за сега тѣхната кѫща е здрава и читава: въ градината паднала една готѣма бомба, но се не пръснала и тѣхниятъ слуга Иванъ успѣлъ благополучно да извади изъ нея, всичкия, както той се изражаваше, смѣть.

Като съвсѣмъ случайно чу отъ Глѣбова, че той е другарь на графа, Леля цѣла почервеня, и ако Глѣбовъ би

билъ що годѣ по-близъкъ на графа, той щѣше лесно да угоди тайната на Леля. Но той всѣкога не бѣше добрѣ съ графа и странеше отъ него, и макъръ че бѣ слушалъ какво около графътъ се „върти“ нѣкаква си млада дѣвойка, но на Глѣбова никога не можеше да дойде на умъ, че думата е за тази хубава дѣвойка, която му се толкова хареса и за която си той мислѣше, че тя е едно чисто, невинно създание.

Може би, че ако той бѣше прѣдупрѣденъ за нейното поведение, то всичкото обаяние което гя произвеждаше, щѣше да изчезне за него. Но като не знаеше за нейнитѣ отношения съ графа, Глѣбовъ си спомни за Леля даже сега въ врѣме на пѫтувангето съ брата си по отвратително калния пѫть, на връщане отъ Симферополъ въ Севастополъ.

Вървѣхѫ убийствено полека. Младия Глѣбовъ, като бѣ забравилъ за неодавнашнитѣ Симферополски впечатления, прислушваше се къмъ далечитѣ звукове на канонадата и току си мислеше, само за Севастополъ. Впечатленията му отъ расказитѣ на голѣмия Глѣбовъ за нашитѣ сполуки и несполуки, сѫщо се изгладихѫ. Нему по-скоро му се искаше да види всичко съ собственнитѣ си очи.

Братята пристигнахѫ въ Бахчисарай и се спрѣхѫ въ едно малко татарско кафене, за да се що годѣ поогрѣѭтъ и осушѭтъ.

— Гдѣ сѫ ханскитѣ дворци, градини и фонтани? попита по-младиятъ братъ.

— Тѣзи работи останахѫ на лѣво, Колю. Нѣма кога да се отбиваме. Да наминемъ отъ тука въ еврейската кръчма, до станцията и до гдѣ впрегнатъ други конье, ние ще си похапнемъ. Тамъ много хубаво готвѭтъ, макъръ че е много скѫпо и слагатъ не съ особена чистота.

Наминахѫ да хапнатъ. При една маса вече сѣдѣше единъ хусарски офицеръ, който бѣ сложилъ до себе си една машина съ музика и постоянно я завърташе да свири. Музиката свиреше нѣкаква си камаринска, а послѣ тиролска пѣсень, която безъ да се свърши, прѣминаваше на единъ патриотически романсъ, подиръ който слѣдваше единъ веселъ валсъ.

По-младия Глѣбовъ съ апетитъ яде подъ влиянието на музиката и съвсѣмъ се развесели. Понататъкъ вървѣхѫ сé между хълмове, като постоянно испрѣдваряхѫ безчисленна

върволица обози. Ето, най-послѣ и Дуванка, послѣднята станция прѣдъ Севастополъ. Селото е расположено на амфитеатръ: татарски кѫщици се лѣпѣхѫ една надъ друга до единъ полегатъ брѣгъ, а задъ тѣхъ се синѣхѫ гори. Въ долчинката прѣдъ кѫщицитѣ имаше живописни пирамидални тополи, а гребенитѣ на хълма отстърни бѣхѫ покрити съ дъбова горица. Долу въ рѣката — множество градини: сé голѣми крушови дървета и орѣхи.

Ясно се чувахѫ изстрѣлитѣ, които постепенно се отзоваваха въ горитѣ и замирахѫ надалечъ.

— Още десетина километра останахѫ до Севастополь, каза по-стария Глѣбовъ на брата си.

Силно взе да бие сърдцето на младото офицерче. То ежеминутно чакаше да се появи града, но виждаше прѣдъ себе си само гори, хълмове и долини. Стъмняваше се вече, когато най-послѣ се провидя на далеко една гора, покрита съ расхвърлени свѣтли здания, и синьото пристанище съ червеющитѣ се мачти на корабитѣ. И отъ двѣтѣ страни се издигахѫ гори, а надалеко, въ дѣсно — море.

Изведнъжъ въ небесата блѣсна единъ свѣтливъ поясъ и малко подиръ това се чу слабъ звукъ.

— Гледай, Колю, — бомба, — каза по-стария Глѣбовъ на брата си: — сега тѣ и нощно врѣме стрѣлятъ, и даже повече нощя отколкото денемъ.

Спустнахѫ се въ една долчинка. Ето най-послѣ и севастополската станция — единъ каменъ домъ съ голѣми, почернѣли прозорци. Подъ станцията имаше само една свободна стая. Братята влѣзохѫ тука, за да почекатъ вѣстовоя, който вървѣше подирѣ имъ съ нѣщата. Въ стаята царуваше пъленъ хаосъ. Въ единъ ѫгълъ бѣше насипана една купчинка овесъ, въ другъ стоеше кревата на началника; на срѣдата, вмѣсто маса, бѣ простряна една дъска, която лѣжеше на два камъка. На всѣкждѣ се търкаляхѫ пушки и парчета отъ сабли. До печката сѣдѣхѫ на пощенски торби и чувалчета съ овесъ, офицери, облечени въ шинели, съ фуражки и съ гунки.

Като дочекахѫ вѣстовоя, братята побързахѫ на пристанището, тъй като подиръ седемь часътъ вечерьта, не позволяваха да се прѣминава прѣзъ главното пристанище. Още

нѣколко огненни пояса се появихѫ на небето: по-младиятъ Глѣбовъ сега ясно разбираше тѣхното значение.

Като прѣминахѫ, тѣ тръгнахѫ къмъ казармитѣ задъ Николаевската батарея.

— Азъ бихъ искалъ веднага да отида да видѫ бастионитѣ, каза по-младиятъ Глѣбовъ, щомъ влѣзе въ мъничката стаица, дѣто се помѣщаваше братъ му.

— Зараньта, брате мой, е винаги по-умна отъ вечерьта и безъ проводникъ тебе човѣкъ не може да те пустне: ще се заблудишъ и кой знае гдѣ ще се намѣришъ. . . Утрѣ ще отидемъ заедно; азъ ще ти покажѫ знаменития нашъ четвърти бастионъ. Сега тамъ всѣки день има най-голѣма стрѣлба. Ако ли ме пъкъ задържѫтъ нѣкои работи по служба, ти ще помолишъ нѣкого отъ моряцитѣ да те заведе. Но прѣдупреждавамъ те, че отначало ще ти бѫде малко неприятно тамъ . . . но послѣ ще навикнешъ.

V.

Отъ двадесети Декември въ Севастополъ нападна вече зимата. Бѣше единъ облаченъ, студенъ день. Отъ утриньта валѣше дъждъ и снѣгъ — смѣсено, а по улицата една лѣпкавица — не може да си прѣдстави човѣкъ.

Днешното настроение на Леля бѣше мрачно, като това намръщено врѣме. Леля дойде вече до такъво състояние, когато почва да се изгубва различието между день и нощь, между бодърствуванье и сънъ. Нощно врѣме я мѫчеше безсъница, а деня бълнуваше на яве. И часоветѣ — почна тя да не ги различава. Дни и нощи се точехѫ безконечно дълго, съ мѫчително еднообразие, безъ да донасятъ съ себе си нищо ново.

Съ графа тя се не бѣ виждала вече цѣла недѣля. Но не тази раздѣла бѣше главната причина за нейнитѣ душевни мѫчения. Не, тя чувствуваше, че въ живота ѝ скоро ще настѫпи нѣщо по сериозно, по-съдбоносно, нежели самата любовь къмъ графа. Тя съзнаваше, че въ нейния организмъ става нѣкакъвъ си прѣломъ, нѣкаква си тайнственна вътрѣшна работа; и това съзнание я мѫчеше, и не ѝ даваше нито минута спокойствие.

Леля бѣше въ такъво състояние, щото по нѣкога прѣставаше да разбира това, което ставаше наоколо ѝ. Понѣкога ѝ се струваше, че всичкитѣ хора, които я обкржжаватъ не сж хора, а нѣкакви си кукли, автомати, които се движжтъ и говоржтъ безъ всѣкакъвъ смисъль и цѣль. Сама Леля тоже се обърна на единъ живъ автоматъ. Тя отиваше да налива на баща си чай, слагаше трапезата, ходѣше заедно съ капитана да разглежда неговитѣ инпровизирани укрѣпления, съ които той укрѣпяваше кжщата си, отъ непріятелскитѣ гранати, които сé по-чести падахж насамъ, но къмъ всичко това Леля се отнасяше съвършенно равнодушно, а на въпроситѣ често отговаряше машинално и безъ да мисли какво ще отговори. Капитанътъ се чудѣше на тази промѣна, понѣкога молѣше дъщеря си да прѣминжтъ на сѣверната страна, или да заминатъ за Николаевъ, тъй като нервитѣ на дъщеря му, както си той мислеше, сж растроени отъ ежедневната стрѣлба и гърменье на топовитѣ. Но Леля стоеше на своето, че никога нѣма да остави баща си, че отъ нищо се не страхува и капитанътъ не настояваà повече, като бѣше увѣренъ, че неговитѣ земленни чувалчета и други такива домашни срѣдства на укрѣпление — сж неразрушими.

Колкото повече Леля изучваше графа, толкова по-ясно се убѣждаваше, че тя не може и да мисли за нѣкакво щастие... По-добрѣ той да бѣше грубъ, като баща ми, — мислѣше си Леля; по-добрѣ да бѣше десногъ, а не толкова убийственно студенъ..., убийственно вежливъ, даже любезенъ, но въ сжщото врѣме нито капка, нито зрънце истинско чувство!“ И Леля живо си припомнюваше неговитѣ думи, казани прѣди нѣколко дни, въ врѣме на тѣхното послѣдньо свиждание въ гостилницата на Томаса, гдѣто се бѣ прѣмѣстилъ графа въ двѣ стаи.

„Вий хубаво знаете, каза ѝ Татищевъ, че за венчаванье не може и дума да става между насъ. Азъ нѣмамъ прѣдрасждъци относително mesai Ilanse, — и майка ми е била една проста пѣвица, но вий ще проумѣете, че азъ бихъ ви поставилъ въ едно най-неестественно положение, ако ви отворехъ вратата на висшето общество.“

— Колко е всичко това безсрамно, плоско, даже глупаво! — мислѣше си Леля, като чувствуваше, че сълзи

захващатъ да душатъ гърлото ѝ... Той се страхува, че азъ ще го скомпрометирамъ между хората, че ще исхабя неговата кариера! И кога той мисли за това: въ минутата, когато наоколо навсѣкждѣ умиратъ, когато гинатъ внезапно, неочаквано, когато той самичъкъ ежеминутно е обрѣченъ на смъртъ....

Тази мисъль накара Леля да трепне.

— Ами ако наистина го убиятъ? — помисли си тя: — Азъ не бихъ прѣживѣла единъ такъвъ фактъ. А пъкъ той... Той даже се не интересува съ моето сѫществуване... Нито веднъжъ се отби, нито веднъжъ не испрати поне вѣстовоя си, да види жива ли съмъ!

И изведнъжъ една друга, още по-мѫчителна мисъль испълни цѣлото ѝ сѫщество.

— Да кажѫ ли, най послѣ, на баща си, че азъ... Сé едно е: рано или късно, той трѣбва да узнае. Колко по-скоро, толкова по-добрѣ...

Леля бѣше толкова неопитна, щото не знаеше даже кога точно ще се обяви нейното положение... Ней ѝ се струваше, че това ще се случи скоро, твърдѣ скоро, че още недѣля—двѣ, всичко ще узнаятъ... Нѣма съ кого да се посъвѣтва, нѣма кого да попита... Да приказва съ Мавра или съ друга нѣкоя проста жена ѝ се не щѣше, познатитѣ ѝ дами бѣхѫ почти всички напуснали Севастополъ, па освѣнъ това тя нито на една своя познайница не би довѣрила свойта тайна...

— Мамо, бѣдна моя мамичко, посъвѣтвай дъщеря си що да стори! — съ отчаяние испъшка Леля, като падна на колѣни прѣдъ висѣвшия на стѣната портретъ на покойната си майка: Мамо, скѫпа мамо! Чуй ме отъ гроба си, кажи ми, що да правѫ!

Цѣлъ редъ нерадостни въспоминания отъ дѣтинството, дѣтинство безъ наслежданье отъ страна на мила, любяща майка, се нарѣдихѫ прѣдъ растроеното ѝ въображение. Както всѣкога, нарѣдъ съ нѣкои важни събития въ дѣтския ѝ животъ, тя си спомни и за нѣкои дреболии отъ това врѣме. Злата ѝ стара тетка застана прѣдъ нея, като жива. И тя, кой знае какъ, но спомни си, прѣди всичко една своя дѣтска обида. Тетка ѝ бѣ ѝ казала да „стои до огъня, то есть да наблюдава естието, що се вари. Момиченцето

стоя долго врѣме, крачката го заболѣхѫ, главата сѫщо го заболѣ отъ огъня и тя не можи да стои повече, а сѣдна на единъ столъ до огнището.

Въ тая минута тетка ѝ влѣзе и почна жестоко да се кара на Леля, като я обвиняваше въ неблагодарность, въ това, че тя ядѣ нейния хлѣбъ, а не иска да испълни една най-обикновенна поржка. Най-послѣ, работата се свърши съ това, че Леля я затворихѫ въ килера, дѣто трѣбваше да стои дѣлъ день. Тамъ, въ този килеръ, Леля испитваше чувства, които бѣхѫ до нѣкждѣ сходни съ тѣзи, които тя прѣживяваше сега, ето защо тя си спомни всичката тази мъничка драма, изъ своя дѣтски животъ. Както тогава, тъй и сега, тя бѣше до дъното на душата си възмутена отъ човѣшкото безсърдечие и несправедливость. Тя и тетка си отначало обичаше, като мислѣше, че послѣднята ще се относи къмъ нея, като майка: но Леля я грубо отблъсквахѫ и когато тя пръвъ пѫть поиска да цѣлуне тетка си и да ѝ се погали, старата ѝ тетка ѝ каза, че тя не трѣбва да се глѣзи, тъй като тѣзи работи сѫ ѝ неприятни.

Ами графътъ, нима по-добрѣ постѫпва съ нея? Съ що той отговаря на нейната пламенна любовъ, съ що и отплаща, че тя зарадъ него се пожертвува цѣла...

— Та азъ не съмъ Богъ знае каква грозотия, не съмъ саката, та да не заслужва да обърне човѣкъ на мене внимание... — мислѣше Леля: — на мнозина съмъ се харесвала и се харесвамъ, и съ нищо не съмъ заслужила такъво прѣнебрѣжение....

Тя си спомни за новия си познатъ, Глѣбовъ, който въ послѣдньо врѣме често ги спохаждаше. Леля бѣше любезна съ него — до толкова, колкото можеше да бѫде любезна една дѣвойка въ нейното състояние на духа. Но при все това тя можи да забѣлѣжи, че Глѣбовъ, както се вижда, се интересува съ нея, а понѣкога доста мило я гледа съ своитѣ синкаво-зелени, умни, благи очи.

— Ето единъ добъръ, уменъ и образованъ момъкъ.... — си казваше мисленно Леля: — та съ що той е подоленъ отъ васъ, графе; а пъкъ азъ се не съмнѣвамъ, че той би счелъ за щастие, ако азъ бихъ му подарила поне една усмивка. А пъкъ вие съ всичко располагате що имамъ и не цѣните.

И пакъ прѣжнята, мжчителна мисъль. . . .

— Не, трѣбва нѣкому да кажж! — рѣши се Леля: най-послѣ, азъ даже нѣмамъ право да мълчж! Нали нищо, положително нищо не разбирамъ отъ тѣзи нѣща, а пъкъ отъ това зависи не само моята участь, но участьта и на бждащето мъничко създание. Ами ако азъ съ своето непредпазливо и глупаво поведение принесж нѣкоя вреда на това мъничко, невинно ангелче? Рѣшено, — днесь всичко ще обадж на баща си. Нека повика докторъ или акушерка, както знае. . . . Сега ми е сѐ едно! — Бузитѣ на Леля пламтехж отъ срамъ и отъ вълнение. Като се събра съ силитѣ си, тя вече се накани да отиде при баща си, но капитанътъ я прѣдупреди, като въ сжщата тази минута почука на вратата на стаята ѝ.

— Лельо, Леличке, облѣчена ли си? Могж ли да влѣзж?-

— Разбира се, облѣчена съмъ, татко, що има?

— Прѣдстави си какво нещастие ни се случи!

— Вий ме плашите, татко, какво нещастие?

Леля отъ нѣколкво врѣме инстиктивно се страхуваше отъ всѣко уплашванье.

— Моята любима круша я смаза едно гюле! Нима ти не си чула гърмежа? отначало ми се струваше, че гюлето удари въ стѣната на кжщата.

— Азъ тъй се бѣхъ замислила, щото не съмъ чула никакъвъ гърмежъ.

— Та ти си пакъ нѣщо невесела, защо тъй? лошото врѣме ли ти е повлияло?

— Не, не е врѣмето татко . . .

Леля направи надъ себе си едно усилие.

— Татко, каза тя: — дайте ми дума, че вие ще ме излушате спокойно; азъ трѣбва да ви кажж едно много важно, но неприятно за васъ, нѣщо.

— Какво е то? сега пъкъ ти ме плашишъ . . . . Да ли не е убитъ нѣкой, Иванъ или Мавра. . . . .

— Не, татко . . . Азъ искамъ да ви кажж . . . . за себе си . . . . съ мене се случи едно голѣмо нещастие. . . .

— Казвай, за бога, що се е случило?

— Незнамъ, татко, какъ да ви кажж . . . . . не, по-добрѣ не сега . . . . другъ пжть. . . .

— Е, прѣстани да вайкашъ де, говори спокойно . . . Азъ съмъ ти баща и ти си длъжна да бждешъ съ мене напълно откровенна.

— Татко, ако вие бѣхте жена . . . . . азъ лѣсно щѣхъ да ви кажж . . . Моето нещастие азъ могж да повѣря само на жена. . . .

— Е, е, какво си глупаво момиче! Виновенъ ли съмъ азъ, че не съмъ жена? Пакъ заради твоя капризъ немогж тепърва да ставамъ баба. . . . Казвай, малкж ти се, безъ всѣкакви фокуси. Болна ли си, що? тогава да повикамъ докторъ. Но и доктора и той не е жена па и сега тѣзи господа е почти невъзможно да ги намѣри човѣкъ, а пъкъ — ако пигашъ и това не е лошо, понеже всичкитѣ доктори, сбрани на купъ, не чинятъ нито една счупена пара.

— Татко, каза Леля, като тжжно погледна на долу, но прѣдварително се рѣши спокойно да изслуша най жестоки упреки: — мене ми не трѣбва докторъ . . . мене ми трѣбва . . . . акушерка — най-послѣ изговори Леля, като се сама зачуди ца своята смѣлость.

— Що? ти подиграваш ли се съ мене? — изрѣва капитанътъ.

— Не, татко, не подигравамъ се, — каза Леля, като падна на колѣни прѣдъ баща си: — Правете що искате съ мене, азъ не могж повече да крижж . . . сѐ едно . . . . ще ви кажж цѣлата истина . . . Азъ съмъ болна . . . . Скоро ще имамъ дѣте . . . . . Ви, вѣроятно сами се сѣщате отъ кого . . .

Дори сега на капитанътъ се отворихж очитѣ. Той почервеня като ракъ.

— Стани. . . . вънъ, вънъ, отъ кжщата ми, безобразнице! Ти опозори и мене и себе си! Махай се отъ очитѣ ми! върви при своя любовникъ! Ти не си ми вече дъщеря!

Капитанътъ искочи изъ стаята, като съ двѣ ржцѣ се хвана за побѣлѣлата си глава . . .

Леля набърже облече една топла горня дрѣха и върза въ бохчица най-необходимитѣ свои нѣща. Една проста мисъль ѝ дойде на умъ. Тя отидѣ въ кухнята, дѣто Мавра усърдо мѣсешетѣсто, като приготвуваше нейнитѣ обични банички.

— Мавро, знаешъ ли дѣ живѣе акушерката Ирина, забравихъ какъ ѝ е прѣзимото . . . Помнж, че живѣеше нѣйде по Корабелната улица.

— Какъ да не зная, госпожице . . . Нойната кѫщица вчера бомба я смази и я изгори . . . Ей тъй, съвсѣмъ изгорѣ бѣднѫта ѝ кѫщица . . . сега живѣе у една моя позната бабичка, безногата Томинишна . . . .

— Тази ли, що страда отъ дамла? Тя струва ми се е Леля на нашия Иванъ.

— Леля му е, да, родна Леля, тоесть своя сестра на баща му. Та тамъ живѣе Ирина, у Томинишна . . . .

Отъ гдѣ може да се отиде тамъ?

Мавра ѝ обясни, като посъвѣтва госпожицата да върви прѣдпазливо кога стрѣлятъ, тъй като по тѣзи мѣста много матроски кѫщици сѫ смазани отъ гюлета.

Гърмежи се нечуваха, и Леля, която впрочемъ малко внимание обърщаше на това обстоятелство, тръгна по посоката дадена отъ Мавра, като каза на слугинята, че за обѣдъ едва ли ще се върне въ кѫщи. Тя взе съ себе си бохчицата и прѣди да тръгне написа на баща си едно писъмце, което остави на Мавра да му го даде.

VI.

Зимата прѣзъ 1854—1855 год. бѣше въ Севастополъ необикновенно студена. Прѣди нова година имаше силни мразове.

Но понѣкога южната природа влизаше въ правата си и изведнѫжъ настѫпваха топли, почти пролѣтни дни.

Въ единъ такъвъ ясенъ день, къмъ сѣверното улрѣпление се приближаваше новопристигналия отъ Балбекскитѣ височини, полкъ, опрѣдѣленъ за смѣна на другия полтъ, който стоеше на знаменития четвърти бастионъ и който бѣ прѣтърпѣлъ грамадни загуби на хора.

Полкътъ полека се движеше по калния пѫть. Стъмняваше се вече, когато се показахѫ страннитѣ грѣбени на Севастополскитѣ могили, покрити съ димъ отъ стрѣлбата. Сѐ по ярко блѣстѣхѫ огненитѣ езици на топоветѣ и красивитѣ линии, които показвахѫ хвърчението на бомбитѣ. Прѣстрѣлката бѣше доста силна.

Въ мрачината полка пристигна на сѣверното укрѣпление, посрѣдъ което се виждаше една дълга освѣтена съ фенери платнѣна палатка. Отъ тамъ се носѣше хорното пѣние на песнопойцитѣ—моряци.

Като сложихѫ пушкитѣ си на кръстъ, войницитѣ отвързахѫ ранцитѣ си и се раздѣлихѫ по разни страни.

Повечето отъ офицеритѣ, въпрѣки на това че бѣхѫ много уморени, отидохѫ при окопитѣ на укрѣпленето. Бомбитѣ току браздѣхѫ тъмно-синьото небо и се виждаше, като че отъ него постоянно летѣхѫ падающи звѣзди.

Палатката, която, принадлѣжеше на единъ войнишки търговецъ, носѣше голѣмото название: „Одесска гостилница“.

Полковиятъ адютантъ, сѫщия този офицеръ Дашковъ, който изигра въ Симферополъ испратенитѣ отъ тетка му четири хиляди рубли, единъ отъ първитѣ влѣзе въ палатката. На пола, до самата платнѣна стѣна на палатката, стоехѫ наредени бурета съ вино, имаше и масло, хайверъ и сальодки, по-настърна тепсийки съ краставички, освѣнъ това имаше и голѣми кутии съ кофекти, цигари и пексемеди, надъ тѣзи стоки висѣхѫ на вървъ сушени риби, суджучета и харковска пастърма.

Домакинътъ на палатката, извѣстенъ на цѣлъ Севастополъ войнишки търговецъ, облеченъ съ шинелъ и кръстосано опасанъ съ шарфъ и съ топла памучна шапка, съ дебела кожена торба, намѣтната прѣзъ рамо, се приближи до адюганта, веднага съобрази, че този е тлъстъ *мющерия* и го покани съ цигари и чай. „Сѫщински московский чай имамъ“, каза той съ една дяволска самодоволна усмивка.

— Е, е, дай тука, твоя московски чай, — каза Дашковъ, като се приближи до задната платнѣна стѣна на палатката, дѣто стоехѫ двѣ малки маси, отъ двѣ страни на една голѣма кошница, дѣто имаше нѣколко кокошки.

При една отъ маситѣ сѣдѣше единъ артилеристъ и пиеше чай.

— Донеси и десетина цигари, ако не сѫ много смърдливи, каза Дашковъ.

— А, молѭ ви се, докачено продума маркитанта, тѣ иматъ единъ най-тънъкъ ароматъ! У Томаса и Шнейдера неможете да намѣрите такива цигари.

Пъргавиятъ търговецъ бърже донесе исканитѣ цигари. Дашковъ сѣдна до малката масичка, тъкмо срѣщу артилериста и като се взре въ лицето му, позна по-рано влѣзлия офицеръ и изведньжъ извика.

— О, о! Графъ Татищевъ! отъ кждѣ на кждѣ? Нима сте тука, въ Севастополъ?

— Още отъ началото на сбсадата сжмъ тукъ, отговори графъ Татищевъ. Ами вие, какъ се намѣрихте тука? Азъ бѣхъ увѣренъ, че вий се намирате въ Кавказъ.

— Прѣмѣстенъ съмъ тукъ и сега съмъ полковий адютантъ . . . Но интересно е кждѣ васъ тъдѣва — въ Севастополъ. . . . Скоро ли ще стигне чая? — попита той пъргавия домакинъ, който сновеше назадъ-напрѣдъ по палатката.

— Минутно! — Сега ще бжде готовъ

— Чаятъ имъ тукъ е доста хубавичъкъ, — забѣлѣжи Татищевъ: — Отъ най-хубавата вода въ градътъ го правжтъ. Отъ тогава, откогато неприятельтъ отби водата, тукъ въ Севастополъ се ползуватъ отъ кладенчова вода, а пъкъ за тази палатка специално донасятъ отъ къмъ Холандия: войницитѣ носжтъ на гърбъ бъчвици съ прѣвъсходна вода, а пъкъ негова милость, кръчмаря, имъ дава срѣщу този трудъ по чашка ракия.

— Е, какъ си поминувате тукъ?

— Страшна мжка, — отговори графътъ и се прозина; азъ се намирамъ на най-досъдителното мѣсто, въ Николаевската батарея. Само тогава ти даватъ възможность за нѣкакво развлѣчение, когато тръгнешъ къмъ бастионитѣ или заявишъ да влѣзешъ въ редоветѣ на нѣкоя доброволческа компания. . . Нетърпимъ казарменъ животъ. . . Всичко каквото пишжтъ по вѣстницитѣ за прѣлѣститѣ на нашия животъ — е една измислица и повече нищо. Понѣкога такъва апатия те налѣгне, щото ако бѣхъ англичанинъ, кой знае колко одавна още щѣхъ да се застрѣлж. . . Ето на, тѣзи приятели тамъ — колкото за тѣхъ тѣмъ имъ е весело, — каза графътъ, като посочи на една группа матроси, които сѣдѣхж на другия край въ палатката и които, безъ ни наймалко да се смущаватъ отъ присжтствието на офицери, пакъ въ единъ гласъ — хорно, гръмнахж една весела матроска пѣсень. Войницитѣ, що пристигнахж тази вечерь се прибли-

жавахж до матроситѣ и любопитно ги распитвахж за Севастополъ. Послѣднитѣ радостно ги приемахж въ своя кржгъ, по флотски, обясняваxж имъ гдѣ да вървятъ и по своему разсжждавахж за обсадата.

— А пъкъ азъ, графе, право да ти кажж, додохъ тукъ да се избавж ужъ отъ мжчно врѣмепрѣминуванье. . . Иска ми се да испитамъ силни чувства, — продума Дашковъ: — Омръзнахж ми всичкитѣ тѣзи жизнени дреболии и глупаво еднообразие. . . Нима и тука може човѣкъ да се оплаква, че се прѣминава мжчно. . . .

— Е, ще видите, сами. Нали е дошло, човѣкъ на всичко навиква, съ всичко се примирява. . . За първо врѣме, отначало тукашния животъ, може би, ще ви се види твърдѣ веселъ и своеобразенъ. . . Па ако искашъ право да говоримъ, азъ се произнасямъ тъй за тукашния животъ затова, защото, имамъ нещастието да се намирамъ тукъ отъ дълго врѣме. . . За васъ, Севастополъ, разбира се, ще има всичкитѣ хубости на нѣщо ново. . . За мене днесь бѣше развлѣчение отиваньето ми въ лагера, дѣто ме испратихж съ една поржка до сьѣтлейшия. Севастополъ мене сьвсѣмъ ми омръзна. . . Главната мжка е това, че отъ толкова врѣме се продълждва сé една и сжща история. . . Макъръ да имаше нѣкоя нова бомбардировка, безъ да казвамъ за единъ щурмъ, когото ний всички очакваме като манна небесна. . . Ето на, утрѣ ни прѣдстои едно мъничко развлечение: командирътъ на Константиновската батарея, единъ отличенъ музикантъ, намисли да устрои една музикална вечеринка. . . Азъ сѫмъ въ числото на поканенитѣ: и дами ще има.

— Какъ, нима тука въ Севастополъ се намиратъ и хубавички дами?

— Има, и то доста хубави даже. Па не само дами, ами и госпожици се намиратъ. Ако ний имате врѣме и добро желание, можете и да пообикаляте около хубавия свѣтъ тука, а колкото за мене, право да си кажж, и тѣзи работи ми омръзнахж, — каза графътъ: — ние се заприказвахме, ама знаете ли, че тепърва нѣма да ни пуснатъ да минемъ прѣзъ пристанището, — добави той: ще трѣбва да отидемъ отъ тукъ на станцията и тамъ да прѣнощуваме.

И кото си сръбнахж по нѣколко чая, Татищевъ и Дашковъ тръгнахж на станцията, дѣто имъ се падна да спжтъ

на чували, пълни съ овесъ. Прѣди още да се съмне Дашковъ се събуди отъ гърмежитѣ на една силна стрѣлба и разбуди графа.

— Що значи това? — попита той.

— А? Лѣниво процѣди графътъ: — Какво има? стрѣлятъ ли? Да, наистина... много рано рѣкли да подкачѫтъ... Бррръ... Колко е студено!

Врѣмето дѣйствително се бѣ пакъ развалило: валѣше ситенъ дъждецъ. Тѣ станахѫ и излѣзохѫ изъ вратата, дѣто се бѣхѫ вече събрали много хора. Войници и матроси правѣхѫ глѫбокомисленни забѣлѣжки.

— Ихъ дяволъ да го вземе! Ужъ бѣхѫ замълчали, а сега пакъ! Па и до сега, чини ми се, не сѫ гърмѣли толкова силно! — каза единъ отъ матроситѣ.

Не бѣше се още добрѣ съмнало. Бомбитѣ на огненни снопове цѣпехѫ небето, като често се пукваха въ въздуха. Виждаше се какъ тѣ, като достигнехѫ извѣстна височина, съ спирахѫ за единъ мигъ и сетнѣ почти отвесно падахѫ долу. Отъ лѣво се чуваше, като едно бързо биенье съ барабанъ, честа куршумна стрѣлба.

— Да вървимъ вътрѣ да си доспимъ, — каза Татищевъ и пакъ влѣзе въ станцията. Дашковъ постоя вънъ още малко, и слушаше какъ матроситѣ обясняваха нѣщо на други войници, що додохѫ по-късно.

— Ето на, братя, виждате ли, какъ почнахѫ да се стѣгатъ отъ вчера и зехѫ сега да пускатъ бомби... Днесъ нашитѣ има много ядове да видѫтъ...

— Почакай, почакай... и ние като се качимъ на пароходитѣ и насъ ще почнатъ да ни блъскатъ, каза другъ.

— Казвай си ти! На нашия пароходъ нѣма да долѣтятъ бомбитѣ чакъ оттамъ.

— Гюле нѣма да долѣти; то е тъй. Ами бомба?

— Е, е, и бомба може да не долѣти!

Съмваше се. Малко помалко пристанището вземаше оживенъ видъ. На блѣдно-синята повърхность на морето, между чернитѣ навъсени кораби се чувахѫ сигналнитѣ подсвиквания на моряцитѣ. Мънички кораби съ всевъзможни наименования — лодки, ладийки — сновехѫ, като се испрѣдваряхѫ единъ другъ по разни направления. Задимихѫ се пароходитѣ, като пенехѫ водата и влачехѫ подирѣ си

вързани тежки шлепове натоварени съ плетени кошове, пълни съ пърсть.

— На Графското пристанище, на графското, викахѫ нашитѣ пѫтници, които сновехѫ по пристанището.

— Заповѣдайте, ваше благородие, — викахѫ матроситѣ.

Графътъ и Дашковъ побързахѫ да сѣднатъ въ една лодка.

Войници стоехѫ до пристанището и очеквахѫ команда, като се озъртахѫ наоколо си.

Мѣстностьта, която ги обкрѫжаваше, прѣдставляваше сходство съ единъ грамаденъ фабриченъ дворъ. На едно мѣсто бѣхѫ натрупани грамада каменни въглища; на друго се търкаляхѫ купове съ сухари. На всѣкѫдѣ се видѣхѫ подземни кѫщички, изъ които се разнасяше димъ, който ниско се слагаше надъ тѣхъ, по случай лошавото врѣме. До самия брѣгъ имаше една барака за поставянье мъртвитѣ, които донасяхѫ тукъ отъ южната страна за измиванье и погрѣбвание. Огромни пирамиди съ бомби, гюлета и гранати, слабо блѣстехѫ въ утренната дрезгавина. На всѣкѫдѣ сновехѫ матроси, казаци, понѣкѫдѣ се срѣщахѫ и черноморски пластуни, съ своитѣ причудливи, страшно испокъсани дрѣхи; чуваше се говоръ, викове и обаждания по име. Въ въздуха се чувствуваше мирисъ отъ каменни въглища и тютюневъ димъ.

Когато Татищевъ и Дашковъ бѣхѫ вече на пристанището, което въпрѣки ранното врѣме, бѣше прѣтрупано отъ отъ хора, близо до пирамидитѣ отъ красиво натрупанитѣ гюлета, стоехѫ жени, които викахѫ: „Кримски ябълки, кримски!“ Прѣсни яйца! А по-настърна стоехѫ продавачи на чай, до своитѣ огромни самовари. Припнахѫ къмъ нашитѣ пѫтници хамали, графътъ имъ заповѣда да носѭтъ нѣщата по Екатеринската улица, при Томаса, дѣто той покани и Дашкова.

— Вчера имаше тамъ една свободна стая; ако не сѫ я заели, съвѣтвамъ те да отидешъ тамъ, а въ краенъ случай ще живѣемъ заедно въ моята стая. По-рано азъ заемахъ двѣ стаи, но трѣбваше да отстѫпя едната на една моя позната госпожа, роднина, която по разни обстоятелства, не можи о врѣме да напустне Севастополъ.....

Като каза това, графътъ си спомни, че Дашковъ е познатъ съ нея.

— Колко глупаво ще излѣзе това! — рѣче си той.

Тѣ тръгнахѫ по Екатеринската улица, на която скоро се провидя отъ дѣсно хубавото здание на благородного събрание.

— Тука е прѣвързочния пунктъ, — поясни графа на другаря си.

На площадътъ прѣдъ това здание стоехѫ топоветѣ и се търкаляхѫ купчинки гюлета. Понататъкъ се видѣше булеварда на Козарски, съ своя чугуненъ памятникъ на бѣлъ пиедесталъ; провидяхѫ се съборната черкова и друга до нея — още не довершена; напрѣки на улицата бѣше построена една барикада отъ бѣлъ камъкъ. Изъ улицитѣ ходѣхѫ военни, облѣчени въ шинели, съ фуражки и високи ботуши. Неволно поражаваше отсѫтствието на войнишки шапки и еполети. Нѣкои здания по Екатеринската улица, бѣхѫ оставени отъ своитѣ обитатели. На други кѫщи бѣхѫ откъснати ѫгловетѣ, на трети стърчехѫ парчета отъ гранати и бомби. Въобще въ начало на улицата картината на разрушението не бѣ още взела пълния си видъ, понеже имаше доста уцѣлели магазини.

Ето тукъ попрѣди бѣше моето жилище, — каза графътъ като посочи на единъ домъ, който на много мѣста бѣ нашаренъ отъ ракети и въ който не бѣ останало нито едно здраво стъкло: — прѣдставете си, всичкитѣ ми мобили, огледала и фортепияно смаза една проклѣта ракета и азъ трѣбваше да се прѣнесѫ въ гостилницата на Томаса. Камердинера ми, Матей, отчаяно кълне денътъ и часътъ, въ който ний сме дошли въ Севастополъ.

Като минувахѫ покрай една двоетажна кѫща, Дашковъ обърна внимание на една бабичка, която стоеше на балкона. Тя плачеше, като си бѣ покрила лицето съ прѣстилката. Изглеждаше, че освѣнъ нея въ домътъ не бѣ останало нито едно живо сѫщество.

Подиръ малко тѣ влѣзохѫ въ гостилницата на Томаса и тамъ се научихѫ, че свободната до вчера стая е заета вече. Дашковъ, до гдѣ си намѣри друга квартира, остана при графа. Въ коридора и въ гостилницата Дашковъ не можи да види нито една жена: и за това, толкова повече го заинте-

ресувахъ думитѣ на Татищева за дамата, която живѣеше въ съсѣдния номеръ. Но нему по скору му се щѣше да види бастионитѣ и той бърже забрави за всичко друго, а тръгна да се скита по града.

VII.

Кога излѣзе Дашковъ, Татищевъ съ помощьта на камердинера си Матей, който се бѣ помѣстилъ въ единъ малъкъ килеръ (да спи заедно съ слугитѣ Матей не поиска отъ важность) се измива дълго врѣме, приведе въ добъръ редъ тоалета си, внимателно си изрѣза и изравни ноктитѣ и едва тогава почука на вратата въ съсѣдната стая.

— Vous pouves entres (можете да влѣзете) — се чу единъ приятенъ женски гласъ.

Графътъ влѣзе. На едно канапе, прѣдъ мъничко, но хубаво и, безъ съмнѣние не хотелско огледало, сѣдѣше една млада жена, съ среденъ ръстъ, пълна, черноока съ мурго лице и съ дебели, чувствени устни. Тя бѣше въ утренно неглиже. По манеритѣ на тази дама се виждаше, че тя принадлѣжи къмъ висшето общество, или поне дълго врѣме е живѣла между високопоставени хора.

— Какъ се чувствуватъ днесь, Лиза, — каза графътъ, като ѝ цѣлуна ржка: — Азъ се въсползувахъ отъ отиваньето си при свѣтлейшия и най-послѣ донесохъ всичкитѣ твои нѣща. Сега ще можъ по-добрѣ да се наредишъ.

— Азъ сé още не могж да си дожж на себе отъ това страшно пжтешествие, — уморено каза княгиня Бетси — това бѣше тя, старата петербурска любовъ на графа. — Тукашнитѣ опасности ме не плащатъ, милий мой, защото постоянно ще бждж съ тебе. . . Ако има защо да се страхувамъ, то за тебе ще бжде този страхъ, а не за мене.

За да може да се разбере възможностьта за появлението на княгинята въ Севастополъ, трѣбва да се върнемъ малко назадъ.

Въ начало на Ноемврий графътъ получи отъ княгинята изъ Харковъ едно писмо съ слѣдующето съдържание:

„Най-послѣ, мили мой, азъ достигнахъ желаемата свобода. Отъ първото мое писмо ти знаешъ, че азъ бѣхъ болна,

че живота ми бѣше въ опасность и че всичкитѣ ми страдания се свършихѫ съ появлението на бѣлъ свѣтъ едно мъничко недоразвито сѫщество, на което не биде сѫдено да остане живо. . . То бѣше толкова мъничко, тъй жалко, пръстчетата му бѣхѫ бѣзъ нокти: то, горкото не можа и два дни да живѣе. . . Моя мѫчитель се не грижеше толкова за него и за мене, колкото за това, какво ще рекѫтъ хората. Когато всичко се свърши благополучно, той формално (помисли си само: формално! това е негова дума) ми обяви, че подиръ единъ такъвъ „скандалъ" (по негово мнение това бѣ само единъ „скандалъ" и повече нищо) нему нищо друго му не остава, освѣнъ да повдигне срѣщу мене единъ бракоразводенъ процессъ. Азъ се рѣшихъ да не дочакамъ испълнението на туй заплашвание, вземахъ си всичко, каквото имахъ свое, неподарено отъ него, и като взехъ съ себе си най-необходимитѣ нѣща, рѣшихъ се да тръгна при тебе. . . Ако ти е лесно да се рѣшишъ — изгони ме. . . Азъ сега съмъ въ Харковъ и скоро ще бѫда въ Одесса, а отъ тамъ при тебе, милий мой! За да те не скомпрометирамъ, азъ ще се прѣставлявамъ за милосърдна сестра. Тогава ще се помѫча да попадна въ обществото на милосърдитѣ сестри, и ако те стѣснявамъ, то ще намѣря нейдѣ пристанище. Азъ искамъ едно: да те виждамъ всѣки день, макъръ въ течение на петь минути. . . Ти не можъ да си прѣдставишъ какви ужаси по нѣкога ми дохождатъ на умъ. . . До вижданье, милий мой, — единственeнъ мой друже!" —

Почти единъ мѣсецъ подиръ получването на това писмо, като влезе единъ день въ стаята си, графъ Татищевъ завари тамъ княгиня Бемси, или Лиза, както отъ този часъ тя пожела да я именуватъ. Съ нея бѣхѫ камеристката ѝ Маша, на която Бетси веднага заповѣда да излѣзе въ коридора. Но да се върнемъ къмъ нашия расказъ.

— Знаешъ ли, Лиза, ний трѣбва скоро да се прѣнесемъ отъ тука, — каза графътъ: Тукъ е опасно да се сѣди, а пъкъ мене ми не иска да те потхвърлямъ на опасности.

— Ами ти, нима се не излагашъ на опасность ежеминутно? Не, не, азъ се не страхувамъ.

— Ти, разбира се, ще додешъ съ мене тази вечерь на константиновската батарея? Ще има вечеринка и ще бѫде

много весело; — каза графътъ: — музика, танци па и може да испѣешъ нѣщо.

— Не нѣма да отидж, па и тебе не пускамъ. . . Подобрѣ да си сѣдимъ двама, ако имашъ свободно врѣме. Азъ тъй малко и тъй редко те виждамъ. . . .

— Двама . . . Ако искашъ, може. . . Но какво ще правимъ двама? ще ни омръзне да сѣдимъ сами, — Лиза... Мене и тъй не ми е весело. . . .

— Значи ти ме не обичашъ, щомъ може да ти омръзне съ мене. . . Нѣкое врѣме ти не говореше, че може да ти е мжчно съ мене. . . .

— Нѣкое врѣме . . . Да, въ Петербургъ, дѣто всичкитѣ тѣзи шумни свѣтски удоволствия ми бѣхж омржзнами до нѣмай-кждѣ . . . Но тукъ азъ съмъ радъ и на най-малкото развлечение. Ти си сгонстка, мислишъ само за себе си.

Въ очитѣ на княгинята се показахж сълзи. Впрочемъ тя умѣеше да прѣдизвиква сълзи на очитѣ си когато поиска.

— Азъ само нѣколко дни откакъ съмъ тукъ и вий захванахте вече да ме мжчите, — каза тя — такива просташки упрѣки, не могж да прѣнасямъ. По добрѣ кажете ми, че ме не обичате и азъ нѣма да ви теготж съ своето присжтствие.

— Защо сж тѣзи думи . . . — каза графътъ, като повдигна рамена: — азъ ви обичамъ, но отъ това не слѣдва, че съмъ длъженъ да се лишавамъ и отъ най-невинитѣ удоволствия. Обичамъ музиката, понеже одавна не съмъ слушалъ друго освѣнъ свиреньето на куршумитѣ и гюлетата.

— Очудвамъ се на вашитѣ нови вкусове, — каза Бетси. — Да прѣдпочиташъ прѣдъ моето общество нѣкакъвъ си войнишки концертъ . . .

— Ваше сиятелство! писмо! — раздаде се изъ коридора фамилярниятъ гласъ на Матея. Камердинерътъ винаги се отнасаше фамилиярно когато знаеше, че графътъ се намира въ небрано лозе.

Графътъ излѣзе изъ стаята.

Камердинерътъ подаде писмото на една тепсийка отъ гостилницата, понеже нѣмаше подъ ржка специялния графски подносъ, който се изгуби въ прѣжнята квартира на Татищева.

Графътъ взе писмото и като влѣзе пакъ при княгинята, иска да го скрие въ джоба си.

— Отъ кого е това писмо? — попита Бетси: — почеркьтъ е, струва ми се, женски. Нали помните, графе, азъ съмъ ревнива и нѣма да ви позволя да видите кореспонденция се жени.

— Трѣбва да е отъ управдяющия, — каза графътъ, но Бетси вече държеше писмото въ ржцѣтѣ си.

— Молж ти се, дай ми писмото, — каза графътъ, като побледнѣ малко: — не обичамъ, когато ми се бъркатъ въ работитѣ.

— А пъкъ азъ ви молж да ми кажете, кой е автора на това пмсмо. Вие се смутихте, нали? Срамъ ви е, че се уловихте като дѣте . . .

— Ти се лъжешъ. За да ти докажа противното, давамъ ти дума, че слѣдъ прочитанието на писмото, ще ти го дамъ въ твое пълно владѣние.

— Честна дума?

— Честна дума.

Бетси даде писмото. Графътъ съ прѣсторено хладнокръвие го отвори.

„Бетси ще ми помогне да турж край на тази глупава история“, помисли си той: „Тя е умна жена и на вѣрно ще намисли нѣкой уменъ исходъ“. Графътъ очекваше да прочете въ писмото упрѣки, любовни излияния и молби за примирение. Той бѣше напълно увѣренъ, че дивичката Леля, сé още се намира въ пълната негова власть и че само по една негова дума тя ще бжде прѣдъ краката му. Графътъ се мжчеше да съобрази, що да каже за да се оправдае прѣдъ Бетси и заедно съ това, нему му се искаше да се похвали прѣдъ княгинята съ своето умѣние за побѣждава. „Съ това азъ ще повишж цѣната си въ нейнитѣ очи“ — „мислеше той. Но Татищевъ прочете не това, що очекваше.

„Вий ми прѣдлагате парична помощь, — пишеше Леля. — Азъ съ прѣзрѣние отхвърлямъ това прѣдложение. Търсихъ вашата любивъ и, като се убѣдихъ най-послѣ, че съмъ за васъ не повече освѣнъ една играчка, искахъ поне името ви, а ви ми прѣдлагате пари! Тъй постжпватъ само низкитѣ и подли хора. Вий сте поискали да се въсползувате отъ моята крайность, отъ това, че роднинятъ ми баща

ме испъди изъ кѫщи. Но излъгали сте се. Свѣтътъ не е безъ добри хора. Тукъ на близо намѣрихъ една бабичка, която нѣкога ми е била бавачка. Тя сега ми помага, и когато бѫдѫ въ състояние да работѫ, ще ѝ се отплатя . . . Прощавайте, графе. Бѫдете щастливи, азъ не ви желаѭ зло, ще кажѫ даже нѣщо повече, макъръ че ще ви се види чудно! азъ отъ все сърдце ви прѣзирамъ, но въ сѫщвто врѣме ви и обичамъ. Прощавайте на вѣки! „Леля С.“

— Дѣ ви е обѣщанието? — нетърпеливо каза Бетси: дайте писмото.

— Успокой се, това е едно просто шеговито послание на единъ мой приятель, — каза графътъ, който, при все че вълнението му бѣ голѣмо, бѣ успѣлъ да си върне самообладанието: — ако искашъ да ти го прочетѫ гласно.

Тонътъ на думитѣ му бѣ толкова искрененъ, щото Бетси повѣрва. — Графътъ прочете съ гласъ едно съчинено ведднага, съ юмористическо съдържание писмо. Бетси се смѣеше, а графътъ чети и повтаря нѣкои фрази, съ силенъ смѣхъ, макъръ, че този смѣхъ бѣше съвсѣмъ неестественъ.

Цѣль день графътъ не излѣзе изъ кѫщи, тъй като този день, противъ всѣко очакване, стрѣлбата съвсѣмъ утихна и него го отъ никѫдѣ не повикахѫ. — Той бѣше тъй неженъ и ласкавъ съ Бетси, щото тя се съгласи съ неговото желание и къмъ петь часътъ подиръ пладнѣ тѣ тръгнахѫ на Николаевската батарея, дѣто се веселихѫ на вечеринката до съмнало. Командирътъ на батареята бѣ устроилъ и единъ импровизиронъ оркестръ: всичкитѣ музикални таланти въ батареята бѣхѫ на лице и мнозина външни виртоузи имъ помагахѫ. Въ подземието дѣто стоеше единъ топъ се опитахѫ даже и да танцуватъ. Освѣнъ Бетси имаше още нѣколко дами, повечето офицерски жени. Графътъ прѣпорѫчаше на всички Бетси, като своя омѫжена братовчедка. Прѣдварително той се увѣри, че на вечеринката нѣма да присѫствува никой отъ неговитѣ Петербурски познайници, които бихѫ могли да познаятъ княгинята. Той хубаво знаеше, че лъжата рано или късно ще излѣзе на яве, тъй като Севастополъ бѣ прѣпълненъ съ Петербургски аристократи. Но при все това той считаше удобно да крие истината, до дѣто бѣше възможно.

XII.

Въ едно отъ най-затънтенитѣ мѣста на Корабелната улица се намираше една кѫщица, която принадлѣжеше на ударената отъ дамла Томинишна. Тя бѣ вече прѣхвърлила седемдесетата си година. Въ тази кѫщица, която се състоеше всичко на всичко отъ двѣ стаици и кухня, въ една задушлива и тѣсна стаица се помѣщаваше акушерката Ирина Петровна и съ нея живѣеше Леля, откакъ баща ѝ я испъди отъ кѫщи.

Въ този день, когато напустна бащиния си домъ, тя отиде при акушерката, но не я намѣри въ кѫщи и като си остави тамъ вързопчето съ нѣщата, отиде въ гостилницата на Томаса. Графътъ сѫщо не бѣше въ стаята си. Тя поиска отъ камердинера Матей, (който гордо я изгледа отъ пети до глава) перо, мастило и бѣла книга и като влѣзе въ стаята на графа писа му писмо, пълно съ любовь, въ което го молеше да я вземе при себе си, тъй като баща ѝ я испъди изъ кѫщата си. Като не получи отговоръ и се беспокоеше за графа, Леля втори пѫть дойде придвечеръ. Матей и връчи една записка съ лаконическо съдържание:

„Това е невъзможно, вий ще погубите и себе си и мене. Баща ви се е порасърдилъ, но ще ви прости.“ Леля втори пѫть му писа писмо, въ което му казваше, че по никой начинъ нѣма да се върне при баща си. На това писмо сѫщо нѣмà отговоръ, а подиръ нѣколко дни единъ казакъ донесе на Леля нѣкакъвъ си пакетъ, въ които тя намѣри едно писмо и пари. Писмото имаше слѣдующето съдържание:

„Щомъ баща ви рѣшително се отвазва отъ васъ, то азъ съмъ принуденъ да ви поддържамъ материално; но за вашитѣ планове и дума не може да става, тай като азъ никога не съмъ ви обичалъ и ви не обичамъ поне толко, за да ви принесѫ въ жертва цѣлото мое бѫдѫще.“ Неще и дума Леля върна паритѣ на графа, а писменния ѝ отговоръ подиръ това, ний вече приведохме по-горѣ.

Отъ това врѣме Леля окончателно се примири съ живота си въ ниската кѫщица, но я гризеше мисъльта, че тя ще досѫди съ присътствието си, на акушерката, която я прибра у дома си. И едва сега тя си спомни за нѣкогаш-

ната своя бавачка. Като испита за нея, тя се научи, че бавачката ѝ е още жива, па не само това, но живѣе тукъ на Корабелната улица, въ къщицата на сина си, матросътъ Тедоръ, който подобно на знаменитата на Петръ велики Котка, се славеше съ своята гъвкавость и сила, качества, които му спомагахъ да се подкрадва къмъ неприятелскитѣ аванпости. Бабичката имаше парици, но пияницата синъ, често ги испиваше и тя си събираше други, тайно отъ него. Сега бабичката даде на заемъ на Леля отъ своитѣ икономий такъва сума, щото обеспечи нейното съществуване почти до мѣсецъ Юлий, врѣме, когато споредъ прѣдположението на акушерката, Леля трѣбваше да сдобие.

И както по-рано, еднообразно и скръбно течѣше живота на Леля, съ тази само разлика, че сега тя прѣкарваше днитѣ си посрѣдъ голѣми нужди и лишения и, като не излизаше нийдѣ между хората, намираше се исключително въ обществото на акушерката, бавачката си, ударената отъ дамла бабичка — домакинката, освѣнъ тѣхъ и дъщеря ѝ, една стара набожна мома, която мечтаеше да постжпи въ мънастиръ, но която, кой знае защо, сѐ току итлагаше испълнението на своето намѣрение.

Тъй прѣминуваше Леля дни и нощи, като гледаше у вѣчно невозмутимата Ирина Петровна, жена на около четирийсетъ години, която, като чакаше да я повикатъ при нѣкоя матроска жена на работа, сѣдѣше по цѣли часове при малкото прозорче, което слабо освѣщаваше задушливата стаица и плете чорапи или шие „прикята“ на бждащето Лелино дѣтенце.

— Ирина Петровна, та тѣзи дрѣшки що шиешъ сж като за кукли, каже понѣкога Леля; нима дѣтенцето ще бжде толкова мъничко?

И чувство на умиление прониква въ душата ѝ при мисъльта за това бждще дѣте — мъничко създаниенце. Леля даже позабрави срама си и почна да се примирява съ положението си.

Но биватъ минути, кога червенина покрива нейнитѣ хлътнали, отслабнали бузи, минути въ които тя проклина и себе си, и графа, и баща си, даже и въ нищо невинното, още неродено на свѣтъ Божи, мъничко сжество. Леля

— Ирина Петровна, душичке, какво да правя! (стр. 491).

плаче, тръшка се на постелята си, — мжчи я безсъница, а понѣкога и денемъ по цѣль день лѣжи.

— Вий не трѣбва да лежите, а повечко да се движите, каже невозмутимата Ирина Петровна.

Леля се прѣструва, че спи и отъ нѣманье друга работа прислушва що се върши задъ тънката дървена стѣна, която отдѣляше тѣхната стаица отъ помѣщението на домакинята.

Разбитата отъ дамла Томинишна, както обикновенно, лѣжи въ постелята си, дѣто тя прѣкарва и дни и нощи и се кара съ дъщеря си. Томинишна бѣ една отъ полуобразованитѣ жени въ това врѣме. Тя бѣше дяконска вдовица.

— Азъ знамъ — фелти бабичката: — знамъ що ти се иска тебе... Ти си рада да ме скриешъ въ гроба. А пъкъ азъ, на пукъ нѣма да умрж! Ще живѣж още много, разбирашъ ли, ще живѣж... Не ми се иска да умрж и свършена работа.

— Та що се сърдишъ, мамо? отговаря дъщерята: — нима ти говорж нещо лошо?

— Азъ като приказвамъ ти си длъжна да слушашъ! Знамъ азъ, че съмъ ти като трънъ въ очитѣ! До дѣ съмъ жива, ти не можешъ свободно да приемашъ у дома любовницитѣ си! Въ мънастиръ се канишъ да постжпвашъ, а умътъ ти се съ такива гнусотии е занятъ! Съ кого днесь стоя на вратата.

Леля не можеше повече да слуша. Тя се обърна на другата си страна и отвори очи: Ирина Петровна продължаваше да плете чорапи.

— Ирина Петровна,! мене ми се иска да плачж, да викамъ!

— Е, викайте, съ своя обикновенъ невозмутимъ тонъ заявява Ирина Петровна.

— Ирина Петровна, азъ искамъ да го видж, не могж повече да търпя... Ще умрж отъ тжга. Знаж ли... ами ако е убитъ?

Ако е убитъ, ще го закопаютъ. Вие сама го наричате безобразникъ. Е, единъ безобразникъ по малко ще остане на свѣта!

— Ирина Петровна, мамичко, душичке, какво да правя, като, при все това, азъ го обичамъ!

— Е, е, исхвърлете изъ главата си тѣзи глупости! Вие за себе си, за бѫдѫщето дѣте трѣбва да помислите, а не да се занимавате съ празни работи!

— Ирина Петровна, защо говорите тъй? Вамъ ви е лесно да кажете глупости... Защото, както се види, всѣкога сте мислили за любовьта, че е глупость... Нима никога не сте любили та не знаете?

— Ами кое ви даде право да мислите така, мила моя ветрънница? Като ме гледате сега, че наближавамъ педесетата си година, та си мислите, че не съмъ била и азъ млада . . . .

Непривични за слуха на Леля ноти прозвучахѫ въ думитѣ на Ирина Петровна. Тя скочи, както бѣше полуоблечена и припна къмъ акушерката да я пригръща и цѣлува.

— Душичке, простете ми, че съмъ толкова глупава! Я ми кажете, молѭ ви се, кого сте любили, това е тъй интересно . . . .

Ирина Петровна дълго врѣме се не съгласява но Леля настояваше и тя най-послѣ, ѝ расказа простата история на своята любовъ.

Тя е дъщеря на единъ доста добъръ провинциаленъ чиновникъ. Влюбилъ се въ нея единъ подчиненъ на баща ѝ, младъ — скроменъ, тихъ, работливъ, беденъ, момъкъ, който нѣмалъ нито грошъ икономисани пари. Като се научва за тази привязаность на момъка, бащата се страшно расърдилъ испъдилъ любовника отъ дома си, и освѣнъ това отнелъ му и службата му. Младия момъкъ отъ отчаяние захваналъ да пиянствува, съвсѣмъ испадналъ, почналъ да се влѣче по кръчмитѣ и най-послѣ умрѣлъ въ болницата отъ огница. Краятъ на тая житейска повѣсть се оказа далеко не поетиченъ, но Леля биде дълбоко покрътена, не толкова за сѫдбата на неизвѣстниятъ ней младъ момъкъ, колкото по причина на дълбокото вълнение, което бѣ обхванало Ирина Петровна, когато тя сега, подиръ толкова години, говореше за своя любимъ момъкъ. Отъ ттзи день Ирина Петровна стана въ очитѣ на Леля съвсѣмъ друга жена.

— И отъ тогава никого ли не сте любили! — попита Леля.

— Никого. Искахъ да остана вѣрна на памятьта на Димитръ . . . . Искате ли да ви покажа единъ меделионъ съ неговата коса: той имаше чудни кестенови коси . . .

Ирина Петровна намѣри една кутийка, първата вѣщь която ся се хвърли да спасява, въ врѣме на пожара, що бѣ обхванала къщицата дѣто тя живѣеше по-рано, и показа на Леля своя любимъ медалионъ.

Участие къмъ чуждата, макаръ и одавнашна тъга на минута отвлече Леля отъ нейнитѣ собственни терзания. Тя като че се почувствува по-добрѣ и, даже, по настояваньето на Ирина Петровна облече се по-топло и излѣзе да се порасходи.

Имаше петь градуса студъ и бѣ падналъ такъвъ снѣгъ, какъвто другожъ не бѣхж виждали въ Севастополъ. По случай суровото годишно врѣме обсаднитѣ работи на съюзницитѣ вървѣхж много мудно и въ този день прѣстрѣлката бѣше една отъ най-незначителнигѣ: по-усърдно бомбардирахж сé същия четверти бастионъ; на Корабелната улица редко долитахж гюлета.

Като вървеше по една крива, тѣсна улица, съ ниски матроски къщици отъ странитѣ ѝ, които бѣхж много пострадали отъ първата бомбардировка, Леля видя двѣ группи мотроски момченца и момиченца, които бѣхж образували, както се види, два враждебни лагера и между които происхождаше една ожесточена борба съ снѣжни топки. Тѣзи топки, както се види, бѣхж гюлета на враждующитѣ. Леля се поспрѣ отъ страна, като се страхуваше да не би да се залепи въ нейния гръбъ нѣкое отъ тѣзи гюлета. Внезапно тя чу нѣщо прилично като на едно глухо распукванье: единъ отъ малчуганитѣ падна, като пищѣше съ провлаченъ гласъ, а другитѣ го заобиколихж съ викове: Егорка е раненъ. Егорка е раненъ! Но въ това врѣме замина покрай тѣхъ единъ флотски офицеръ и извика на дѣцата: „Ахъ вие немирници! Съ що сж рѣкли да играютъ!“ Дечурлигата бърже се разбѣгахж, не исключая Егорка, чиито ржцѣ бѣхж облѣни съ кръвь. Излѣзе, ье дѣцата се бѣхж ухитрили да турнютъ въ топкитѣ барутъ когото запалихж съ помощьта на праханъ. Имровизированата бомба се пръсна и смръзналитѣ се парчета ледъ ранихж едно отъ Дечурлигата.

— Кого виждамъ? — раздаде се младиятъ звученъ гласъ на флоския офицеръ. — Вий ли сте Лельо?

— Сережа Лихачевъ! извика Леля.

— Та какъ сте се намѣрили тука, братовчедке? Нима баща ви се рѣши да остави кжшата си?

— Не, азъ съмъ тука сама . . . . Баща ми се срахуваше за мене и почти на сила ме принуди да живѣж тукъ. . . .

— Но и тука не е безопасно . . . . И при това да жизѣете на такъво мѣсто! Защо не заминате за Николаевъ? Гдѣ живѣете? — Толкова врѣме несъмъ ви виждалъ! Знаете, съ васъ се интересува единъ мой новъ познайникъ, артилеристъ Алексей Глѣбовъ, вий сжщо сте се запознали съ него отскоро . . . Той е отъ една батарея съ Татищева. Молеше ме да узнаж дѣ живѣете. И азъ днеска, като се ползувамъ отъ празничния день искахъ да отидж кждѣ васъ на Киленовата пролука. А пъкъ азъ, както ме видите, произведенъ съмъ вече лейтенантъ! Сега у насъ чиновете летжтъ не всѣки день, а всѣки часъ! Прѣди малко врѣме императорътъ е заповѣдалъ да се счита всѣки мѣсецъ прѣкаранъ въ Съвастополъ — за година — и ето, азъ съмъ вече лейтенантъ! Ами вие, пишете ли си съ Миндинови? За тѣхъ нищо се не чува. Глѣбовъ увѣрява, че е чулъ тѣхната фамилия въ Симферополъ.

Леля вървѣше рѣдомъ съ лихачева и раздѣяно слушаше думитѣ му. Нѣщо свѣжо, здраво повѣж къмъ нея отъ неговия говоръ. Тя одавна не бѣ виждала никого отъ своитѣ познайници. — Но какъ ще го приема у дома? — мислеше тя: — може и да се досѣти, че съмъ трудна, макъръ, че по талията ми не може още нищо да се познае.

— Придружете ме, азъ мислж да се отбия при моята бабичка — бавачка, — каза Леля: Тя тукъ близо живѣе. — Ще ви обадж адреса си, само че редко се намирамъ у дома, понеже често ходя въ болницата, излъга втори пжть Леля: Искамъ да се опитамъ па посетнѣ може и да излѣзе добра за милосердна сестра, макъръ че имамъ доста нетърпеливъ характеръ-

Като каза това, Леля се засрами отъ своята втора лъжа и си помисли: — Наистина, да се неопитамъ ли, вмѣсто да сѣдж на едно мѣсто и да болѣдувамъ отъ постоянно лѣжанье? но кой знае какъ . . . може би това ще бжде врѣдително за дѣтенцето . . . . Трѣбва да се попита Ирина Петровна.

Лихачевъ доведе братовчедка си до мжчичката полуразвалена кжщица, която бѣ се прѣбитъ коминъ, отъ едно гюле. Тука живеше бабичка — бавачката и, като поблагодари на Лихачева, Леля влѣзе въ кжщичката, безъ да покани братовчеда си да доде се нея. Той се повъртя на едно мѣсто и, като я попита при раздѣлата си, за адреса ѝ, тръгна у единъ приятель да обѣдва, но като го незавари у дома, отидѣ въ града, въ гостилницата на Томаса и поиска да му приготвятъ единъ котлетъ. Обѣдната стая бѣше прѣпълнена съ хора, почти исключително офицери. Еденьето донасяхж много полека. Лихачевъ видѣ на една отъ по далечнитѣ маси голѣмия Глѣбовъ и присѣдна до него. На нѣколко крачки отъ тѣхъ, на съсѣдната маса сѣдѣше адютантътъ Дашковъ съ единъ другъ адютантъ, който бѣ съ тлъсто, молдованско лице. Това бѣше нѣкой си Гроссу, който бѣ при отскоро пристигналия въ Севастополъ посланникъ на едно отъ най-извѣстнитѣ въ Руссия княжеско семейство.

— Прѣдставете ти, — говорѣше Гроссу: — днесь князьтъ получва една поздравителна естафета изъ Петербургъ отъ едно значително лице. Чете: „помии приятелю Викторе деньтъ 20-й Декемврий“. Князьтъ си блъска главата. Що се бѣ случило на 20-й Декемврий? Миналата година, този день, не е имало нѣщо особенно. Най-послѣ си припомни и като плѣсна съ ржцѣ, извика: „Ахъ, дяволъ да го вземе! спомнихъ си! Този день ние пиянствувахме заедно съ него!“

Дашковъ се изкикоти, но виждаше се, че той се не смѣе толкова искренно. Гроссу, наопаки, цѣлъ се тресеше отъ смѣхъ — подъ впечатлението на собственния си расказъ.

Глѣбовъ и Лихачевъ говорехж за съвсѣмъ други нѣща.

— Е, какъ върви работата на четвъртия бастионъ? — Питаше Глѣбовъ.

— Нищо. . . Попрѣди имаше непроходима каль, а сега отъ нѣколко дни, ту снѣгъ, ту мразъ. Сѐ колко да е, поизсъхна. Вчера въ бастиона се пакъ яви единъ прѣминвачъ. Понапрѣдъ се прѣдавахж повечето нѣмци, силомъ вземени въ Франция, а сега почнахж да идватъ и англичане, впрочемъ, повечето ирландци. Вчерашния ирландецъ ни казваше: „нашитѣ лордове, подиръ боя при Бурлюкъ (тъй наричатъ тѣ алминския бой) ни обѣщахж, че слѣдующата недѣля ще но-

щуваме въ Севастополъ: „но сега при васъ, тукъ, нощувамъ само тѣзи, които доброволно ви се прѣдаватъ“. Оплакваше се, че лошаво ги хранѭтъ, а отъ студъ незнаѭтъ кѫдѣ да се денѭтъ. Много пострадалъ тѣхния лагеръ отъ Ноемврийската буря: казва, че палаткитѣ имъ испосъборило, а кораби загинали повече, отъ колкото понапрѣдъ мислѣхѫ у насъ. Казва ни сѫщо, че има много желающи между тѣхъ, които искатъ да прѣминатъ отсамъ, но само че трудно било да се измъкнатъ изъ лагера си: отъ всички страни имали цѣпь и строги стражи.

— Да, — замислено каза Глѣбовъ: — Наполеонъ III ще се раскае за своето безумие. . . Много кости има да положатъ тѣ до гдѣто имъ дадемъ Севастополъ!

— Нима мислите, че тѣ нѣкога ще могѫтъ да взематъ Севастополъ? — каза Лихачевъ: — Азъ не допускамъ даже мисъль за това.

— И азъ не допускамъ, — каза Глѣбовъ: — но ето кое ми е неприятно. — Той посочи съ пръсть на лѣжавшия прѣдъ него вѣстникъ: — добрѣ е на нашитѣ господа патриоти, да викатъ отъ далече — отъ Петербургъ. Тъкмо на дума дойде. Ще ви расправя единъ куриозъ. Скоро азъ бѣхъ на обѣдъ у Генералъ Семянина. Той хубаво знае баща ми и ме покани. Знаете, той почти съвсѣмъ оглуша подиръ балаклавския бой — той биде контузенъ тогава въ главата — но стана още по приказливъ отколкото понапрѣдъ. Генеральтъ расправяше въ врѣме на обѣдъ, че нѣкой си търговецъ му испратилъ подаръкъ едно русско кожухче, на което билъ ушитъ надписа: „на храбрия герой и генералъ Семяковъ отъ еди кой си търговецъ и кавалеръ на еди кой си орденъ“. Подиръ обѣдъ генералътъ ни показа кожухчето и ни каза: дано се повечко случватъ, господа, такива изявления на признателность; това поне си струва за зимно врѣме, а пъкъ други испращатъ кой знае какви боклуци (и той наименува нѣколко глупави подаръци). Подиръ това той продължи: „ето, господа, ако искате да ви покажѫ какъвъ звѣръ ме е изобразилъ единъ мой добъръ приятель“ и ни показа една картина, на която художникътъ бѣ изобразилъ генерала въ балаклавския бой съ сабля въ зѫби. — Отъ какъ съмъ се родилъ, каза той, азъ не съмъ турялъ сабя въ зѫбитѣ си.

Въ това врѣме Дашковъ и молдованинътъ Гроссу продължаваха своя разговоръ за симферополскитѣ феи.

— Князъ Викторъ постоянно радеше, щото свѣтлейшиятъ да позволи да се дадѫтъ нѣколко файтони за довеждание нѣкои отъ тѣзи птички и тука, — говореше Гроссу.— Азъ, като завѣдующий транспортната часть, си прѣдложихъ услугитѣ. Свѣтлейшиятъ отначало като че бѣ почналъ да упорствува, но сетнѣ се съгласи, че за офицеритѣ е необходимо извѣстно развлечение. Азъ, знаете, съмъ масторъ да търся тамъ въ този товаръ. . .

Дашковъ слушаше отъ любопитство, но съ неприятность въ душата си мислѣше: — нима този. . . носи мундиря на русски офицеръ па и още е поставенъ при такъвъ милъ, свѣтски човѣкъ, какъвто е князь Викторъ, всеобщиятъ любимецъ.

— Да, да, брате мой, мене за много работи ме бива, ненапразно съмъ служилъ нѣкога, за особени поржки... безсрамно се хвалеше Гроссу: — á propos, виждали ли сте нѣкога прѣжнята любовница на графъ Татищева?

При името на другаря си, Глѣбовъ почна да се прислушва.

— Не, защото азъ отскоро съмъ тука, казватъ, че въ Петербургъ графътъ е ималъ интимни обноски съ княгиня Бетси. . . Това му прилича нему. Мене ме не бива за тѣзи петербургски майсторий. . . .

— Ахъ, това е цѣла история. . . Пъкъ и сега при графътъ се намира тукъ нѣкаква си дама или дѣвойка. Тя живѣе въ сѫщата гостилница, и, казватъ, понѣкога и въ общата зала на гостилницата дохожда да обѣдва. . . Та прѣжнята му любовница не сте ли виждали? Интересна е. Графътъ има много добъръ вкусъ за тѣзи нѣща. Казватъ дѣвойката е била чиста работа, но скоро му омръзнала. Тя е дъщеря на единъ капитанъ въ оставка. Струва ми се името ѝ е Спицина. . . .

— Това е безобразна и гнусна лъжа! извика при тѣзи думи Лихачевъ, като скочи отъ мѣстото си. Глѣбовъ сѫщо стана. Той бѣше блѣденъ.

— Господинъ Лейтенантъ, азъ даже нѣмамъ честьта да се познавамъ съ васъ и удивлявамъ се, какъ вий смѣете да се отнасяте къмъ мене тъй дързно..,—каза Гроссу безъ да стане.

Виждаше се, обаче, че той доста се поуплаши.

— Вий се осмелихте да оскърбите една моя добра позната и даже роднина, съ тази ваша гнусна клѣвета и мене не ми остава друго освѣнъ прѣдъ всички да ви нарѣкѫ подленъ!

Като видяхѫ, че ще стане скандалъ, офицеритѣ, що се хранѣхѫ по околнитѣ маси и при голѣмата маса насрѣдъ, се стълпихѫ около скаравшитѣ се.

— Простете . . . може би азъ . . . съмъ се излъгалъ съ фамилията. . . Азъ нѣмамъ честьта . . . — безмисленно бърбореше Гроссу.

— Въ такива работи грѣшки не ставатъ, и за мене е сѐ едно кого сте оклѣветили, — каза отъ своя страна Глѣбовъ: — азъ напълно споделямъ мнѣнието на господинъ Лейтенанта, че вашия постѫпъкъ е низъкъ и подълъ, и въ друго врѣме, ако нѣмахме обсада, азъ пръвъ би поискалъ отъ васъ смѣтка. . . Но сега азъ нѣма да посъвѣтвамъ и моя приятель да ви повика на дуелъ. . . Не си струва. . .

— Господа, господа! — чувахѫ се викове отъ всички страни: — прѣстанете, защо ви е да се карате! Испийте заедно една бутилка винце и туй за туй; Може би, наистина човѣка да се е излъгалъ съ името. . . .

— Та и азъ казвамъ: излъгалъ съмъ се. . . Простете ми за Бога... — каза Гроссу. . . Нали грѣшката не е прѣстѫпление. . . .

Той бѣше тъй жалъкъ и смѣшенъ, щото Лихачевъ, въпреки тържественостьта на минутата, насмалко остана да пръхне. Неизвѣстно е какъ щѣше да се свърши тази история, но внезапно, въ съсѣдната стая, дѣто тоже обѣдвахѫ, се чу едно извънтаванье като отъ счупено стъкло, подиръ това нѣщо изгърмя, по силно отъ револверъ, а сетнѣ, пакъ звънтенье и тропотъ. Всички полѣтехѫ нататъкъ, забравили за тукашното скарванье.

Въ малката стаица, дѣто обѣдвахѫ десетина души офицери имаше страшна бъркотия. Двама офицери лежехѫ на земята, единъ сѣдѣше съ окървавена глава, чиито мозъкъ се бѣ провидялъ... Този раненъ махаше съ рѫка и усилено дращѣше раненото мѣсто на главата си. Димътъ отъ пукваньето се не бѣ още разсѣялъ, въ стѣната стърчеше парче отъ пръсналата се граната, а друго парче бѣ испочупило сѫдоветѣ въ единъ шкафъ,

счупенитѣ на парчета пяти попадахѫ на земята. Това бѣ първата граната, паднала въ гостилницата. Съдържателтъ долѣтя въ стаицата и крайно смутанъ, повтаряше: „вѣрвайте, господа, този е пръвъ случай въ моята гостилница — не е като у шнайдера. Тамъ вече три пѫти се случва такъво нѣщо...“ Испратихѫ за докторъ. Единъ отъ раненитѣ офицери още тука умря.

Стъмняваше се вече и скоро се чу една доста силна канонада.

— Пакъ се захваща историята! — помисли си Лихачевъ и, като забрави за безрамния адютантъ, побърза да си отиде на своя четвърти бастионъ.

Четвърти бастионъ! Какъ много се свързваше съ тази дума въ тогавашния севастополски животъ. Всички знаехѫ, че да се намира човѣкъ на четвъртия бастионъ, това значи да бѫде изложенъ всѣка минута на опасностьта да загине, или поне, да бѫде осакатенъ. Но онѣзи, които отъ дълго врѣме се намирахѫ тамъ, бѣхѫ тъй свикнали съ обстановката му, щото не съглеждахѫ въ своето живѣние тамъ нищо особено и се оплакваха само отъ кальта, студеното и неудобствата въ тѣснитѣ кѫщички, или тъй наричанитѣ „кошове“. Често се случваше, че нѣкой офицеринъ, който бѣ прѣкаралъ цѣлъ мѣсецъ на бастиона, трепва, когато близо до него се распукваше граната нейдѣ изъ града. Когато другаритѣ исказвахѫ очудване за това, такъвъ офицеръ обикновено отговаряше:

— Та що се чудите? разбира се, трепнахъ отъ внезапното гърмене:... въ такъва тишина, и ето ти граната.

— Ами какъ се не страхувате на бастиона? Нали тамъ, както казватъ, по нѣкога за една вечерь по осемстотинъ гранати падатъ на площадката.

— Тамъ е друга работа: на бастиона ние всѣки изтрѣлъ познаваме.

Подиръ това се почватъ обикновеннитѣ распитвания и неохотни отговори. Най-много страдахѫ на бастиона отъ мѫчно прѣкарване на врѣмето, особенно флотскитѣ офицери, които не бѣхѫ навикнали на еднообразния животъ на сушата.

IX.

Настжпи новата, 1855 година, но на първо врѣме тя не донесе за Севастополъ нищо ново.

Но малко по-малко, въпреки прѣкращението на суровото годишно врѣме, неприятельтъ почна пакъ да възобновява обсаднитѣ си работи. Отъ наша страна сжщо не стоехж съ сгърнати ржцѣ, и скоро се почнахж доста силни прѣстрѣлки. Често ставахж и нощни излази, въ които отначало се отличаваxж моряцитѣ съ пластунитѣ; но сега и пѣхотинцитѣ можехж да се напрѣдварятъ съ тѣхъ въ това искуство.

На бастионитѣ живота си тѣчеше по старому.

Въ това врѣме Севастополъ се дѣлеше на двѣ половини: — мирна часть на града и боева часть. Поставенитѣ барикади въ задния край на улицитѣ Морска и Константиновска раздѣляхж тѣзи двѣ половини. Въ мирната часть на града, съ настъпванье първитѣ топли дни на Февруари, се почна оживление. И отъ двѣтѣ страни на улицата, по пжтя къмъ отбранителната линия, се видяхж уцѣлелитѣ още надписи на магазийтѣ, дами съ кожени шапки се често срѣщахж изъ улицитѣ, на раскодка при залязванье на слънцето по булеварда на Козарски, дѣто свиреше военна музика; срѣщахж се и дѣца, които търкаляхж гюлета: за всѣко гюлле даваxж петь пари. Случваше се, че и въ тази часть на града падахж гранати, а най-често конгреводи, и ракети, които лѣтехж съ страшенъ шумъ, женитѣ викахж и бѣгахж при появлението на такъва неочаквана гостенка.

Но като се минжтъ барикадитѣ, срѣщахж се вече магазии безъ надписи. Вратитѣ бѣхж заковани съ дъски, прозорцитѣ испочупени и много стрѣхи испоразвалени. Улицитѣ бѣхж ископани отъ гюлета, понататъкъ се търкаляхж бомби, а на нѣкои мѣста такива бѣхж натрупани на цѣли купчинки. Тъдѣва дами се не срѣщахж, а сновехж насамъ нататъкъ изъ улицата матроски жени, съ износени кожухчета и съ високи, войнишки ботуши. При самата Малахова могила постоянно сновехж стари жени, които перехж дрѣхитѣ на много офицери, и продаваxж гевречета, квасъ, банички и всѣкакви дреболии.

Ето единъ полкъ върви на смѣна на другъ полкъ, който заема мѣсто при батареята, съсѣдна съ четвъртия

бастионъ. Полкътъ се движи по Московската улица и минува барикадитѣ, а надъ тѣхъ съ лекъ шумъ свиржтъ изъ въздуха бомби: Тѣхното лѣтенье изглежда да е медленно и особенно деня, не можъ да очеквашъ отъ тѣхъ никаква опасность. Непрестанното бръмченье на щуцернитѣ куршуми много по неприятно дѣйствува на нервитѣ. Като се приближихж до исподупчения отъ гранати театръ, войницитѣ се построихж на дължъ и отъ двѣтѣ страни на улицата. Ротитѣ на полка, когото тѣ дойдохж да смѣнжтъ, на по малки групи прѣминавахж опасното пространство на площада, дѣто постоянно падахж неприятелскитѣ гранати. Внезапно се пръсна една граната надъ лѣвия флангъ на новопристигналия полкъ. Единъ младъ войникъ се простря на земята.

Подъ свиреньто на гранати и гюлета, войницитѣ поведохж на окопитѣ, тоесть въ единъ ровъ испълненъ съ смръдлива, желтеникава вода, въ която краката имъ загазвахж почти до колената. Въ окопитѣ и по странитѣ му се виждахж матроси и арестанти съ носилки, тътрехж се ранени, които безъ чужда помощь отивахж къмъ прѣвързочния пунктъ. Отъ странитѣ на окопитѣ се виждахж кални дупки, въ които, като се свижтъ, могжтъ едва да се помѣстятъ двама души. Въ тѣзи дупки живѣехж войницитѣ, наричани пластуни.

Ето единъ отъ тяхъ простря краката си изъ вратата, за да се прѣобуе; другъ сѣди на края до дупката и си пуши лулата. По грѣбена на окопитѣ плѣсна едно гюле и попръска войницитѣ съ калъ. Като прѣминахж окопитѣ, отидохж на едно набраздено отъ гюлета пространство, обкръжено съ насипъ — това е именно четвъртия бастионъ. Площадката прѣдъ бастиона е покрита съ постройки, отдѣлени една отъ друга съ насипи, землянки, барутни маази и подземия, чиито отверстия се чернеятъ отдалечъ — а тѣ сж входове въ подземнитѣ жилища, наричани кошове.

Надъ барутнитѣ маази стоятъ огромни чугунени топове, а до тѣхъ се издигатъ високи пирамиди съ гранати. На всѣкждѣ се търкалятъ испочупени топове, капачета, нераспукнати неприятелски бомби и гранати, а всичко това потжва въ голѣмата, лѣпкава каль. Въ въздуха е душно, тъй

като надъ бастиона постоянно стои единъ гъстъкъ облакъ отъ барутенъ димъ.

Войницитѣ размѣстихѫ по батареята, която бѣ до съмъ бастиона, но повечето отъ офицеритѣ тръгнахѫ да разглеждатъ самия бастионъ.

Капитанътъ отъ първия чинъ Кутровъ, който командуваше тукъ и който по-рано бѣ капитанъ на парахода „Три Святители", помоли лейтенанта Лихачева и другитѣ офицери да покажѫтъ на гоститѣ всичкитѣ забѣлѣжителни нѣща на бастиона.

На площадката прѣдъ бастиона имаше голѣма тичаница, но всичко ставаше въ пъленъ редъ, безъ излишно бързанье. Щуцернитѣ се затичвахѫ напрѣдъ, стрѣляхѫ и пакъ се повръщахѫ да пълнятъ пушкитѣ си. Чуваше се буханьето на топоветѣ. Непривикналитѣ мѫчно можехѫ да узнаѭтъ, кой стрѣля, ние ли или неприятеля, тъй като враговетѣ се бѣхѫ доста приближили до четвъртия бастионъ.

— Тѣ сѫ далече отъ насъ едва на педесеть крачки, — каза Лихачевъ на своя армейски другаръ, комуто бѣ станалъ водачъ.

— Неможе да бѫде!

— Ето, самъ ще се увѣрите. Елате насамъ.

Лихачевъ поведе офицера къмъ единъ отъ топоветѣ, който бѣше покритъ съ връвенъ щитъ (такива щитове почнахѫ да правѭтъ, по идеята дадена отъ капитанъ Зоринъ, а дървенитѣ исхвърлихѫ отъ употрѣбление), — само пазете се добрѣ — прибави Лихачевъ: — учтивитѣ офицери тука никакъ не сѫ учтиви.

Офицеръ̀тъ погледна прѣзъ пролуката между щита и топътъ: виждаше се бѣлознавия окопъ на неприятелскитѣ траншеи, лѣжехѫ и тукъ, както у насъ, чували и грамади гюлета и излитахѫ бѣли кълба димъ — изглеждаше безъ никакъвъ звукъ, тъй като въ въздуха бѣ цѣлъ хаосъ отъ постоянно носящи се звукове.

— Искате ли да отидемъ при Мелникова въ мината? — прѣдложи Лихачевъ на офицера, оглушалъ отъ единъ скорошенъ изстрѣлъ.

Офицеръ̀тъ се съгласи, и тѣ се спустнахѫ двамата, погърбени, отначало въ една полутъмнота, а сетнѣ въ съ-

вършенъ мракъ. Отъ срѣща излизаше нѣкой и извика: „дръжте се на дѣсно“. Лихачевъ успѣ да се отстрани, но неопитния му другаръ биде доста силничко блъснатъ отъ излизащия сапьоръ. Офицерътъ тъй бѣше уморенъ, щото почна да лази съ ржцѣ и крака, но скоро ржцѣтѣ му пропаднахж въ каль и той трѣбваше да стане. Мината все се стѣсняваше: отначало можехж да се набарватъ дъски и стълбове, но понататъкъ се простираше единъ голъ земленъ коридоръ. Внезапно се показа свѣтлина. Видяхж единъ фенеръ и на едно пространно мѣсто, долу, сѣдѣхж войници.

— Его тука, — каза Лихачевъ на своя спжтникъ: — неприятелскитѣ работи се срѣщнахж съ нашитѣ. Виждате ли тѣхната мина: тя иде по отстрани. Французитѣ все се мжчатъ да ни подкопатъ, и да вдигнатъ на въздухъ нашия бъстионъ. Но тѣ нѣма да сполучатъ. Нашиятъ оберъ-кротъ, както наричаме Мелникова, нѣма да се остави да го надхитрятъ! А пъкъ нее нѣколко пжти вече ги повдигахме на въздухъ, Тотлебенъ идва тукъ всѣки день, но главнитѣ работи сѐ дължжтъ на Мелникова. У насъ всички говорѭтъ, че Тотлебенъ ще се качи на врата на Мелникова, вѣроятно за това, че той е нѣмецъ, а пъкъ на нѣмцитѣ у насъ всѣкога имъ върви. Ето тукъ въ тази дупка живѣе Мелниковъ. Да се отбиемъ, той е всѣкога радъ за гости.

Лихачевъ полекичка почука на вратата.

— Влѣзте, чу се гласътъ на Мелникова.

Тѣ влѣзохж въ една доста порядочна подземна стаица, постлана съ черги. На срѣдъ стаята, на една маса пищеше самоваръ, около стѣнитѣ бѣхж направени землени канапета, тоже постлани съ черги. До една отъ стѣнитѣ се издигаше печка, висока на човѣшки бой, огънь нѣмаше въ нея, а отгорѣ ѝ лежѣхж книжя, тетради, чертежи и единъ томъ „Мрътвитѣ души“. Стаята бѣше освѣтена съ свѣщи и фенери.

Младиятъ капитанъ съ георгиевски кръсть — това бѣше самия „оберъ кротъ“ Мелниковъ, прие гоститѣ много радостно и ги покани да сръбнатъ чай. Видътъ на Мелникова никакъ не бѣше здравъ и бодъръ, а на ржцѣтѣ му се виждахж сини пятна — слѣдствия на живѣние тому въ влажно подземие.

Случайно поменахж името на Тотлебена.

— Колко свѣтълъ умъ има този човѣкъ! съ възторгъ извика Мелниковъ: нему, а не мене, приписвайте, господа, честьта за това, че усилията на неприятеля въ тази подземна война, за сега, не доведѣхѫ къмъ никакъвъ край. Той е главата, а азъ съмъ рѫцѣтѣ — просто на просто единъ испълнитель на неговитѣ поразително гениални планове.

Гласътъ на Мелникова трепереше отъ вълнение.

— Чуденъ човѣкъ! — помислихѫ въ едно и сѫщо врѣме и двамата посѣтители.

Тѣхнитѣ мисли бидохѫ прѣкъснати отъ появлението на единъ саперъ, който влѣте въ подземния кабинетъ на Мелникова и распъхтяно каза:

— Ваше благородие, иде французина въ контрамината; чува се — работѭтъ.

Като чу думата „Иде“, пѣхотниятъ офицеръ си въобрази че „Иде на атака“ и искаше да припне при своитѣ войници, но Мелниковъ го спрѣ.

— На кѫдѣ? Попита той — Хайдете да отидемъ и да послушаме работата на французитѣ.

Всички трима тръгнахѫ, съпровождани отъ двама сапери. Вървѣхѫ не по този пѫть, по който дойдохѫ тукъ гоститѣ. При свѣтлината на единъ фенеръ, излѣзохѫ найпослѣ при отбранителния ровъ и достигнахѫ открититѣ минни кладенци.

— Искате ли да се спуснемъ? — продължаваше Мелниковъ.

Лихачевъ бѣше вече навикналъ на тѣзи нѣща и се спустна съвършенно свободно, но пѣхотниятъ офицеръ се чувствуваше като въ гробъ.

Мелниковъ дълго врѣме слуша, като бѣ прислонилъ ухо къмъ земленитѣ стѣни на кладенеца, и най-послѣ бърже се върна назадъ.

— Тѣ сѫ на петнадететь крачки отъ тука, — каза той. — Утрѣ ще имъ направимъ единъ сюрпризъ, ще имъ дадемъ единъ урокъ . . . Добъръ народъ сѫ това французитѣ, жално е като си помислимъ, ама нѣма що да се прави . . .

Другата зарань на бастиона всички очекваха прѣдстоящето зрѣлище. Любопитнитѣ гледахѫ отзадъ заградитѣ. Внезапно се растресе земята, и съ страшенъ грохотъ и тресъкъ избухна пръсть между бастиона и неприятелския валъ, за-

клуби се синкавъ димъ и се образува яма. Камъни се посипахѫ на бастиона и едва не заденахѫ едного отъ зрителитѣ, а близо до ямата паднахѫ трима французи — минни войници. Двама бѣхѫ силно опърлени и прѣдставляваxѫ черни масси, а третия биде убитъ отъ единъ камъкъ и падна близо до бастиона. На него бѣше една тънка, бѣла риза, съ която се играеше вѣтъра. Отъ бастиона извикахѫ „ура“ и нѣколко матроси и войници излѣзохѫ за да поразгледатъ случившето се поотблизо, но неприятелскитѣ стрѣлци ги скоро принудихѫ да се върнатъ. Неисказано бѣше тържествуваньето въ бастиона и нѣколко офицери тръгнахѫ да поздравѭтъ Мелникова: Главнитѣ минни галерии на французитѣ бидохѫ разрушени и тѣ трѣбваше отново да почнатъ работа — необикновенно трудна, по причина на каменливата почва и лѣпкавостьта на кальта.

Като си взехѫ сбогомъ съ Мелникова, Лихачевъ и негова спѫтникъ си тръгнахѫ по другъ пѫть. Новодошлиятъ офицеръ, леко въздъхна кога се измъкна изъ това подземие. Даже музиката на бастиона му се видѣ по не-страшна.

Въ сѫщата тази зарань новопристигналиятъ полкъ биде поставенъ на работа въ окопитѣ, развалени отъ неприятелскитѣ гюлета. Войницитѣ отначало странехѫ отъ матроситѣ, които отъ своя страна имъ се подсмиваxѫ, като съжаляваxѫ за тѣзи, които бидохѫ смѣнени, тъй като къмъ понапрѣжнитѣ тѣ бѣхѫ успѣли да привикнатъ. Скоро обаче и новитѣ пришълци се сприятелихѫ съ моряцитѣ и успѣхѫ вече да се нагледать на странното облѣкло на пластунитѣ, които съ своя видъ напомнюваxѫ хлѣбаритѣ войници и при тоза бѣхѫ ниски на ръстъ и неповъртливи.

Войницитѣ, обаче, знаехѫ по слухъ, че пластунитѣ сѫ много отчаяни глави.

Съмнуваше се. Бомбитѣ чертаехѫ съ криви линий подземния сводъ на небето. Понѣкога прѣлиташе съ свирено фученье, тъй називаемия „Хатъ“ — една двупудова бомба, пущена ниско, нѣщо отъ което искритѣ, които се изсипваxѫ отъ тръбичката ѝ приличахѫ на конска грива. Войницитѣ неволно навеждахѫ глави.

— Гледайте братя, войницитѣ се кланятъ на Хата! — шегуваxѫ се матроситѣ и втори пѫть войницитѣ, като се боехѫ отъ нови подигравки, се мѫчехѫ да се държѫтъ прави.

— Кой хърка тамъ, братя? пита единъ капралъ-войникъ, като чуваше едно високо хърканье, което не биде заглушено даже отъ прѣстрѣлката, която съсѣдната батарея продължаваше съ неприятеля.

Войницитѣ се приближихѫ и видяхѫ единъ човѣкъ, който лѣжеше въ кальта насрѣдъ площада и съвсѣмъ увитъ отъ една космата дрѣха.

— Побутнете го, братя, дано се събуди, говореше капральтъ.

— Ей, приятелю, ставай, защо си лѣгналъ на срѣдъ пѫтя.

Спящиятъ лениво си показа главата изъ подъ дрѣхата. Войницитѣ по шапката го познахѫ, че е пластунъ.

— Какво има? пита той на своето малоросиско нарѣчие.

— Та ти боленъ ли си, брате, или си сръбналъ — пита капральтъ: — Да се валяшъ тъй посрѣдъ бастиона! Ако обичашъ стани!

— Е, е, що се грижите толкова за мене! искамъ да си поспя, оставете ме!

— Добрѣ, ама нѣкоя бомба ще те сплеска приятелю, защо даромъ да губишъ християнска душа!

— Дявола да ви вземе! Пазете се отъ бомби вие! Мене и тука ми е добрѣ.

Пластунътъ се обърна на другата си страна и пакъ си захърка, по силно отъ по-прѣди.

— Чуденъ човѣкъ! говорехѫ войницитѣ.

— Тѣ сѫ всичкитѣ такива отчаяни глави, имъ говорехѫ матроситѣ.

Двама други пластуни сѣдѭтъ на сѫщото това мѣсто, единъ на една непръснала се неприятелска бомба, изъ която той бѣше извадилъ барутя, а другиятъ на една купчинка въглени, и си отпочиватъ, то естъ дрематъ, като испускатъ сегизъ-тогизъ гъсти колелета димъ отъ късичкитѣ си лули. По настърна сѣдятъ на дъски нѣколко души матроси и играѭтъ карти: оня, който изгуби въ играта, биѭтъ го по носа съ картитѣ.

На батареята, която бѣ при излазниятъ ѫгълъ на бастиона сѫщо се бѣхѫ събрали нѣколко души матроси и войници. Едни играѭтъ карти и други разни игри, а други сѫ се събрали около нѣкой расказвачъ и внимателно го зяпатъ

въ уста. Ето една група войници сѣдѫтъ въ амбразура, като бѣхѫ поставили едно бакърче прѣдъ себе си и лапахѫ каша. Но нататъкъ матросъ обѣдва и опитва ястията донесени нему отъ жена му, жена въ високи ботуши, пъстра басмяна рокля и забрадка, вързана както се забраждатъ търговкитѣ. И съпругата чака до гдѣ мѫжътъ се наобѣдва, сетнѣ си взема ссждоветѣ и си отива. Сега на бастиона не се забѣлѣзва особенно бързанье. Едно пълно спокойствие и увѣренность се вижда на всички лица. Даже новопристигналитѣ войници, и тѣ като гледатъ на другитѣ, скоро свикватъ съ обстановката и на втория, или третия день отъ пристиганието си изглеждатъ съвсѣмъ бодри.

Нахимовъ и Тотлебенъ почти всѣки день обикаляхѫ бастионитѣ. Нахимовъ може да се каже, самъ бѣше бастионенъ човѣкъ. На конь, както всѣкога само по сюртукь и еполети, съ казашки камшикъ въ рѫка, съ нахлупена на врата фуражка, изъ подъ която се виждахѫ кадрици русси, прошарени вече коси, Павелъ Степановичъ се приближаваше до бастиона, слиза отъ коня си, оправяше си бедърницитѣ, който той носѣше безъ каишки подъ краката, тъй че тѣ, въ врѣме на езденье се повдигахѫ до колената му. Като даде коня си въ рѫцѣ на вѣстовоя си, на нѣкой казакъ или на първия матросъ що му се мѣрне прѣдъ очи, Павелъ Степановичъ отива на бастиона и самъ съ очитѣ си разглѣждаше и най-малкитѣ дреболии, като се разговаряше прѣимущественно съ матроситѣ, които често хвалеше и насърчаваше. Изглеждаше, че и повече нищо отъ това не правеше този оригиналъ, а между това, едното само негово появление ободряваше матроситѣ и войницитѣ. — Намрѫщенитѣ лица радостно се засмиваха, и да чуѭтъ една похвала изъ устата на Павелъ Степановичъ, — това за тѣхъ бѣше най-голѣма награда. Повече отъ всичко той дѣйствуваше съ своя примѣръ: Нахимовъ както се виждаше, нѣмаше никакво понятие отъ чувството за страхъ или даже за едно просто самосъхранение. Той не лѣтеше къмъ опасноститѣ, както правѣхѫ мнозина млади офицери, но като че не забѣлѣзваше тѣзи опасности. Подъ градъ отъ стрележки коршуми и гюлета той се расхождаше съ такъвъ видъ, като че наоколо му падатъ дъждови капки или дребна градушка.

Приближи се Нахимовъ при нѣкоя группа матроси и веднага се чуе говоръ: „Павелъ Степановичъ, Павелъ Степановичъ". „Ами какъ, каже Нахимовъ на нѣкои матроси, като ги потупа по рамото, Синопъ не сте забравили, нали?

— Какъ могж да забравя, Павелъ Степановичъ: Турцитѣ и сега трѣбва да се почесватъ по врата отъ този бой...

— Юначина си, брате. Е, ами какъ е твоя топъ?

— Нищо, слава Богу, Павелъ Степановичъ

Сетнѣ Нахимовъ се приближи къмъ нѣкой флотски офицеръ.

— Сега у вашия бастионъ има голѣмъ редъ, продума той — Прѣградки за всѣкого сте направили и на всички е добрѣ сега. Азъ виждамъ, че за единъ черноморецъ нѣма нищо невъзможно!

Сетнѣ той покани нѣкого на обѣдъ, като го прѣдупреди, че ястията му сж постни: офицеритѣ и войницитѣ по особено разрѣшение на синода, не пазехж даже великия постъ, но Нахимовъ и въ това отношение се отличаваше отъ другитѣ.

Май-интереснитѣ и понѣкога ужасни сцени ставахж по бастионитѣ нощно врѣме. Току що се смъркнеше, и отъ неприятелска страна и отъ наша се захващахж „шегитѣ."

Смърква се. Глухо сѐ носжтъ изстрѣлитѣ изъ влажния въздухъ. . . Като звѣзди свѣткатъ бомбитѣ и, като се поспратъ на едно мѣсто за мигъ, избиратъ мѣсто гдѣ да паднатъ. Подиръ това, като почватъ да залитатъ — отъ една страна на друга, тѣ падатъ сé по съ голѣма бързина и, най-послѣ неможе и око да слѣди за тѣхното извънредно бързо паданье.

— Гюлемѣти! — чува се въ нашия бастионъ гласътъ на сигналния войникъ.

Тѣзи, които стожтъ на площадката се навеждатъ къмъ земята.

— Не е нашинска! — вика сигналниятъ войникъ: — Това е армейска граната.

По летеньето той знаеше гдѣ ще падне тя и вижда, че нѣма защо да се страхуватъ.

— Вардете се, нашинска граната! вика той, като прѣдупрѣждава относително слѣдующитѣ бомби, и скоро неприя-

телската гостенка съ злобно пищенье хвърля искри, и се върти посрѣдъ лѣжащитѣ на земята матроси и войници.

— Не хвали се толкова, и ти умря, — вика нѣкой пластунъ, като види, че тржбичката е угаснала и бомбата си остава цѣла, безъ да се пръсне.

Началницитѣ на батареитѣ, като виждатъ, че се почне гълчава, поглеждатъ изъ своята дупка.

Тъзи дупка се помѣщава въ една мъничка изба или землянка. Подътъ на това помѣщение е направенъ отъ дебели дъбови греди. Отъ три страни и отъ горѣ землянката е запазена отъ изстрѣлитѣ, а отъ къмъ тилътъ ѝ сж натрупани парчета отъ плочи, къмъ които е прикрепена нѣкаква вратица. Мъничкитѣ и криви прозорчета на тази стая сж облепени съ хартия.

Въ дупката се намира едно лѣгло и една малка масичка, — ето ви цѣлата наредба на стаята. При вратата пищи самоваръ. Землянкитѣ на войницитѣ сж по-широки, но тамъ пъкъ размѣстватъ по толкова войници, щото сж наредени като риби въ бъчвица.

Като погледна изъ дупката, командирьтъ каза:

— Що сте се разшумели тамъ? Да отиджтъ войницитѣ при топовитѣ си!

— Тъй! отговаря командира и нѣколко матроси се затичватъ къмъ единъ топъ.

— Съ що е напълненъ? пита батарейниятъ командиръ.

— Съ бомба!

— Е, блъскай!

Триста пудовото чугунено чудовище отскоква назадъ, като обгръща войницитѣ съ горѣщи клжба димъ. Гръмва изстрѣла и бомбата полети къмъ каменистия валъ, виждана ясно при лунната свѣтлина. Звукътъ отъ изстрѣла разцѣпва ушитѣ и потръсва цѣлия организмъ на човѣка. Чувство на доволство, съединено съ извѣстна злоба и желание да се насоли неприятеля обхваща всичкитѣ присжтсвующи.

Неприятельтъ испраща въ отговоръ не единъ, а десеть изстрѣли; сигналниятъ войникъ едва успѣва да вика: „Бомба! Не е наша! Топъ! Вардете се, граната! Маркела! „Хатъ“!

— Не толкова често де, Митроха викатъ му матроситѣ.

Единъ звукъ, който напомнюва русското „ура“ се чува отъ къмъ страната на неприятеля.

— Дяволъ да ги вземе, да ли не мислѭтъ да потеглятъ къмъ насъ на щурмъ! Распасахѫ се тѣзи гадове! — говорѣше единъ офицеръ: — Хайде, момчета, нагостете ги картечъ!

— Чувашъ ли, Михѣичъ! блъскай черна бомба! прѣдаватъ матроситѣ заповѣдьта на началството.

— Слѣдъ всѣки петь минути, блъскай! кога трѣбва да се прѣкрати, азъ ще ви кажѫ — говори батарейниятъ командиръ и влиза въ своята дупка да пие чай.

— Чувайте се, граната! — пакъ се чува гласътъ на сигналния войникъ. Подиръ една минута други гласове се чухѫ: „носилки“! и двама матроси носѭтъ единъ свой другарь, чиято нога е прѣбита отъ коляното на горѣ и се държи само на една кожа.

— Прощавайте, братья! — вика раненият. И го занасятъ. Стрѣляньето се продължава, но постепенно става сé по-слабо. Съсѣдната батарея на Будищева продължава да блъска неприятеля съ едно огромно гърмило, което оглашава бастиона съ своя ужасенъ ревъ.

— Чувате ли, какъ Будищевъ блъска неприятеля! — казва Лихачевъ на единъ пѣхотенъ офицеръ, съ когото бѣше успѣлъ вече да се сприятели: — Да вървимъ въ нашата флотска дупка, да пиемъ чай, а сетнѣ да си поспимъ, е врѣме. Азъ искамъ и писмо да напиша за у дома . . .

Матроситѣ, като останахѫ безъ наглежданье на офицеритѣ, почнахѫ дружески веселъ разговоръ. Пѣхотнитѣ войници, които бѣхѫ вече навикнали въ бастиона, подбуждатъ матроситѣ, които, отъ желание да се похвалятъ, се окуражаватъ още по-вече, отъ колкото трѣбва.

— Господине кавалере, — говореше единъ войникъ на другаря си, матросъ, който дѣйствуваше съ едно страшно гърмило, що хвърляше петь пудови бомби: — защо тъй малко срѣляте?

— Началството не позволява. Малко бомби имаме отъ тѣзи. Икономия ни е заповѣдано да правимъ!

— Добрѣ, ама неприятельтъ не мѣри барутя и не брои бомбитѣ! И отъ дѣ се зематъ у тѣхъ толкова бомби!

— Трѣбва нашето капралство да имъ се испрати да въведе у тѣхъ редъ! — казва другъ войникъ. Капралството — това е чисто матроско самородно изобретение. Забѣлѣжихѫ матроситѣ, че неприятельтъ ни угощава отъ врѣме на

врѣме, вмѣсто бомби, съ бъчвитѣ съ барутъ и дървени кютучета, къмъ които се привързвахѫ по четири гранати. Единъ отъ нашитѣ матроси измисли по-хитра шега. Като се вгледа въ неприятелскитѣ „бунети“, които веднага бидохѫ нарѣчени новитѣ гранати, той приспособи единъ тенекиенъ цилиндръ, като четвъртита кутия съ дървено дъно, дѣто турна двадесеть и петь гранати и тази дълга граната той пустна изъ едно петь пудово гърмило. Огромната граната падна въ неприятелскитѣ окопи, въ видъ на цѣлъ рой свѣтящи звѣзди. На далеко растояние, гранатата, разбира се не дѣйствуваше, но като падаше въ окопитѣ или миннитѣ отверстия, произвождаше между неприятелитѣ добъръ страхъ. Това ново изобретение войницитѣ нарѣкохѫ „капралство“. Началството, като видя, че съ такива гранати се харчѫтъ бесполезни гюлета и барутъ, обикновенно запрѣщаваше да испращатъ къмъ неприятеля това „капралство“ но по нѣкога и то за смѣхъ допускаше тази шега. При сполучливъ истрѣлъ тѣзи капралства произвѣждахѫ страшни опустошения, особенно въ миннитѣ.

— Де, де, господинъ кавалере, поразвесели ни!

— Барутъ нѣма! — твърдо отказва матросътъ.

— Е, щомъ нѣма барутъ, ний отъ патронитѣ ще извадимъ, само пустни една!

— Та що да говори човѣкъ съ васъ, — сърдито казва матросътъ — отстрани се, че като попръска цѣлъ ще пламнешъ! — казва той на любознателния войникъ.

Гърмилото подскочи назадъ и букетъ отъ ярки звѣзди за единъ мигъ освѣщава неприятелскитѣ окопи. Нѣколко гранати падатъ право въ минна нѣкоя фуния и минута се не мине, оттамъ искачатъ нѣколко зашемадени французки сапери. Нашитѣ стрѣлци не дрематъ и веднага простиратъ на земята трима.

Лихачевъ не можи да се полюбува на това зрѣлище. Той бѣше се вече скрилъ въ своята зимна килийка, дѣто другаруваше съ други трима офицери — отъ флотата. Като сѣдѣше въ задушливата землянка на постелята си до една простичка дървена маса, той пишеше писмо за у дома, — на майка си и на сестритѣ. Роднитѣ картини се нареждахѫ прѣдъ неговото въображение. Старата вѣроятно пости и пази за комка. Сестритѣ чекатъ брата си: тѣ мъчно прѣминуватъ

врѣмето си — и прѣзъ сирница едва ли сѫ се веселили. Още единъ пѫть Лихачевъ прочете получениѣ най-послѣ писма изъ кѫщи и едно писмо отъ дойката си, която го молеше да пише на майка си, да освободи отъ ангария по-малкия ѝ синъ. „Непрѣменно ще ѝ пишѫ“ — мислеше си Лихачевъ — майка ми, ще бѫде недоволна, че ѝ се бъркамъ на работитѣ, но азъ това считамъ за мой нравственъ дългъ. За майка ми нѣма да бѫде голѣма загуба, а дойката си ще ощастливѭ. Майка ми, навѣрно, ще испълни молбата ми. Ще ѝ пишѫ по възможность по убѣдително: ще сравнѭ положението на дойката съ нейното собственно положение. Нали дойката, макъръ че е проста жена, но и тя е майка и тя има майчини чувства“.

Като довърши писмото, въ което той нарисува живота си по-добъръ и по спокоенъ отъ колкото бѣше въ дѣйствителность, Лихачевъ си лѣгна да спи. Бѣше вече срѣдъ нощь. Стрѣляньето на всѣкждѣ утихваше, само Будищевъ още блъскаше съ еднаква сила неприятеля, пъкъ и отъ къмъ прѣдния Костомаровски люнетъ се чувахѫ чести изстрѣли, прѣдизвикани по всѣка вѣроятность отъ нѣкоя фалшива тревога.

X.

Подиръ произшествието съ гранатата, която влѣтя въ гостилницата на Томаса, графъ Татищевъ почна да търси друго жилище. Съ много пари въ Севастополъ можеше да се намѣри всичко, и той си намѣри доста удобно помѣщение на сѣверната часть на Екатерининската улица. Бѣше необходимо да се прѣмѣсти. Ако графътъ бѣше самъ, той би се помирилъ съ всяка обстановка, но живота му заедно съ княгиня Бетси му налагаше длъжностьта да се грижи за извѣстенъ конфортъ. Живота въ гостилницата, дѣто освѣнъ княгинята нѣмаше почти нито една жена, потхвърляше Бетси на различни неудобства, безъ да се говори за трудноститѣ които тя испитваше тукъ, въ една стая, — когато по-прѣди тя бѣше научена на всевъзможенъ раскошъ — дѣто трѣбваше да се расположи заедно съ доведената отъ Петербургъ Камериерка Маша.

Сега на расположение на княгинята се намирахѫ четири много хубаво мобилирани стаи — помѣщение сиромашко въ

сравнение съ петербурската ѝ кжща, но сега тѣзи стаи ѝ се показахж единъ райски кжтъ.

Графъ Татищевъ се далеко не отличаваше съ този желѣзенъ характеръ, какъвто той самъ прѣдполагаше въ себе си. Той бѣше по натура деспотъ, но отъ тѣзи деспоти, които сж способни да подпаднатъ подъ влиянието на всѣка що годѣ опитна и енергична жена, а пъкъ княгинята бѣше и опитна и енергична. Графътъ скоро разбра, че притворството нѣма да го доведе до добъръ край и най-послѣ само ще го постави въ нѣкое смѣшно и глупаво положение. Отъ Петербургъ ежедневно пристигахж прѣдставители на великосвѣтската младежь, и нему се случваше да ходи при тѣхъ и да ги приема у дома си. Като се срѣщаше съ тѣзи хора, мнозина отъ които бѣхж по-рано познайници на княгинята, той даже да искаше, неможеше за дълго да поддържа своята лъжа: Трѣбваше да се дѣйствува открито и да се подчинява на тѣзи условия, въ които той биде поставенъ отъ тази капризна женска любовь. Графътъ почна да приема гости у дома си, дѣто ролята на домакиня открито взе отгорѣ си княгинята. Въ сжщность работата се не бѣ ивмѣнила много, тъй като за тѣхнага связь и безъ това знаеше цѣлъ Петербургъ. Това бѣше само едно искренно признание на отдавна извършения фактъ.

Подъ влиянието на страстния и буенъ темпераментъ на княгинята, графътъ се ободри до нѣйдѣ и стана като че по-веселъ, отколкото по-напрѣдъ. Той вече не повтаряше глупавитѣ сцени като тѣзи, които разиграваше въ начало на нейното дохаждание, когато явно показваше своето разочарование и незадоволсво, и кога криеше поведението си отъ любимата жена. Може би той тогава дѣйствуваше по такъвъ начинъ подъ влиянието на неотдавнашната связь съ Леля, связь, която често го мжчеше. Графътъ не можеше да си прости глупавото увлечение и го обясняваше съ своята прѣжня самотия въ досъдителния провинциаленъ градъ, дѣто Леля го порази съ това, че бѣше по-оригинална отъ другитѣ. „При такива условия мислѣше графътъ, ако азъ не бѣхъ се срѣщналъ съ тази дивичка селенка, то, кой знае можеше да се влюбя и въ дъщерята на всѣки матросъ... Между тѣхъ тоже се срещатъ хубавички моми. И вчера видяхъ една, хубава, гиздава — като исписана“.

Адютантътъ Дашковъ бѣше единъ отъ първитѣ гости що посѣтихѫ графа въ неговата нова квартира. Бетси още спѣше и, като се възползува отъ това, Дашковъ откровенно расказа на графа за всичкия скандалъ, който бѣ станалъ въ гостилницата и за клюкитѣ, които е распространилъ за него адютантътъ на князъ Виктора.

Графътъ се прѣстори очуденъ.

— Азъ самичъкъ ще попитамъ князъ Виктора защо има толкова желание да държи при себе си адютантъ, такъва тъмна личность. Князьтъ е благороденъ човѣкъ, и вѣроятно не му дохожда на умъ за подвизитѣ на този молдованинъ. Азъ прѣнебрегвамъ тъй наричаното общественно мнѣние, но вамъ ще платя съ откровенность за откровенность. Дѣйствително, азъ се срѣщахъ въ Севастополъ съ нѣкоя си Елена Викторовна Спицина, дъщеря на единъ старъ морякъ, само че нашето познанство съ нея бѣше едно отъ най-повръхностнитѣ. Ето ви всичката история. Тя, найстина, дохожда нѣколко пѫти при мене на батареята, но първо тамъ азъ не съмъ билъ самъ: тя имаше мѣжду другаритѣ доста познайници; второ, тукъ въ провинцията нравитѣ сѫ прости и въ едно посѣщение отъ страна на една дѣвойка батареята, може би отъ просто любопитство, никой, разбира се нѣма да си помисли, че има нѣщо срамотно.

Дашковъ отвори дума за други нѣща, но въ това врѣме влѣзе Бетси. Дашковъ бѣ срѣщалъ княгинята още въ Петербургъ и биде очуденъ отъ нейното появление, толкова повече, че очекваше появлението на нѣкоя си тайнствена непозната личность, — но като свѣтски човѣкъ той проумѣ какъ трѣбва да се отнася въ подобни случаи. Французкия езикъ веднага го избави отъ затруднителното му положение, и разговора станалъ веселъ и оживенъ. Говорихѫ за Петербургъ, за патриотическото прѣдставление на драмата „Маркитанка“, за това, какъ е добъръ Самойловъ въ ролята на търговецъ, който оплаква стоката си, разграбена отъ англичанитѣ, които сѫ испратили флотата си съ цѣль да прѣвзематъ Петербургъ, говорихѫ за музиката на Глинка, за която княгинята се произнесе не до тамъ добрѣ, като забѣлѣжи, че сега такава „вулгарна“ музика съотвѣтствува на патриотическото настроение на обществото и тъй нататъкъ въ този родъ. Татищевъ сѫщо прие живо участие въ разговора, шегуваше се, смѣеше се,

бѣше веселъ, но внезапно лицето му взе едно мрачно и тжжно изражение.

— Що ви е? — попита уплашенията Дашковъ, който се отличаваше съ доста впечатлителна състрадателна натура.

— Нѣма нищо, или по-просто да кажж, зжбъ ме боли, — съ досада отговори Татищевъ.

Него, наистина, го бѣше позаболялъ единъ зжбъ, но графътъ бѣше доста страхливъ. Той на свѣта отъ нищо се не страхуваше, освѣнъ отъ болѣсти въобще, и частно, отъ зжбна болѣжка. Той почна нетърпеливо да ходи назадъ напрѣдъ изъ стаята и изявяваше признаци на желание да испроводи госта си. Дашковъ, като си помисли, че зжбоболието е само единъ прѣдлогъ и безъ ни най-малко да прѣдполага, че графътъ, за когото всички говорѣхж като за единъ безуменъ храбрецъ е толкова слабонервенъ, — побърза да си ориде. Щомъ си той излѣзе, Татищевъ почна да охка и да стеня, изхока безъ никаква причина камердинера си, блъсна вѣстовоя, съ една дума почна да се отнася не като герой и не като аристократъ. Княгинята бѣ изучила натурата на графа и прѣзъ всичкото врѣме мълчеше, като че не обръщаше внимание на неговитѣ дѣтински обиоски. Най-послѣ графътъ се тръшна на канапето и почна тъй да стеня, като че му рѣжехж нѣкой кракъ.

— Какво ли щѣше да бжде съ васъ, ако, не дай Боже, ви ранехж, — каза Бетси: — Азъ не могж да си помисля за това безъ да ми не настръхнатъ космитѣ . . .

Тѣзи думи закачихж самолюбието на графа.

— Бждете увѣрени, че тогава нѣма да чуете отъ мене нито едно испъшкванье, каза той. Сега азъ имамъ право да стенямъ и никой не може да ми запрѣщава да правя въ кжщата си това , което искамъ.

— Азъ ви и не оспорвамъ това право, каза Бетси: — но удивлявамъ се, че вий, зарадъ едно зжбоболие, каквото азъ испитвамъ едва ли не всѣки день, се рѣшихте да бждете толкова нелюбезенъ съ Дашкова.

— За това пъкъ вий бѣхте доста любезна съ него, — каза графътъ.

Разговора се свърши съ скарвание, но хубавото бѣ поне това, че графътъ забрави за своя болѣнъ зжбъ, който го не мжчеше богъ знай колко, та зарадъ него да повдига такава олелия.

Слѣдствието отъ туй скарвание съ княгинята, бѣ това, че подиръ обѣдъ графътъ тръгна на батареята, макаръ, че още го не викахж тамъ.

— Трѣбва да накарамъ тази жена да ме уважава, — мислеше си графътъ: Нима тя си въображава, че азъ се страхувамъ отъ нѣкоя сериозна опасность? Зжбоболие, — това е съвсѣмъ друга работа. На не стига това, ами азъ се страхувамъ да ходя самъ изъ нѣкакви си забутани улици, дѣто може човѣкъ да бжде нападнатъ отъ зли кучета: но отъ това не може да се прави заключение, че азъ съмъ страхливъ. Хубаво разбирамъ думитѣ на Воронцова: je paut être brave, mais je le paut être avec êlegance*) А пъкъ въ този случай елегантностьта е много хубава, щомъ те мжчи нѣкакъвъ си гнилъ зжбъ. Такива страдания не си струва да ги прѣнася човѣкъ съ достойнство. Азъ разбирамъ Цезаря, който би счелъ най-голѣмо нещастие за себе си, ако, падне, пронизанъ отъ убийци, — голъ и въобще въ неприличенъ видъ. Постжпъкътъ на Цезаря, който е билъ огърнатъ въ тога, когато сж го нападнали убийцитѣ му, ми се струва, че е било едно отъ най-голѣмитѣ проявления духътъ на народитѣ: въ всичко тѣ сж умѣяли да поставятъ на пръвъ планъ красотата. — Бетси не разбира това. Туй е недостатъкъ на нейното въспитание. Веднага може да се познае, че тя, при всичкото свое великосвѣтско положение, не е кръвна аристократка.

Тъй мислѣше графътъ. Той доста студено си взе сбогомъ съ княгинята, като ѝ каза, че утрѣ цѣлъ день ще бжде заетъ съ службата си.

Княгинята, като остана сама, сѣдна да пише писмо въ Петербургъ на едно високопоставено лице. Трѣбва да се каже, че на името на княгинята отдавна бѣше оставенъ отъ мжжа ѝ единъ доста голѣмичъкъ капиталъ. „Неразбирамъ отъ закони — пишеше Бетси — и ви молж да се отнесете съ участие къмъ една нещастна жена, отъ която свѣта се обърна на другата си страна за това, че тя е послѣдвала влѣчението на сърдцето си и се е раздѣлила съ своя мжчитель“. Бетси молеше високопоставеното лице да повлияе на

*) Трѣбва да бжде човѣкъ храбъръ, но тъй че при храбростьта да се пази и нежество.

мжжа й, щото той да прѣкрати скандалиозното дѣло за развода и заедно съ това да направи тъй, щото тя да получи още сега една часть отъ своя капиталъ; но въ краенъ случай тя е готова отъ всичко да се откаже, готова е да остане безъ петь пари, само този „тиранъ“ да я остави на мира. Писмото биде написано съ най-трогателни изражения и съ доста изященъ французки слогъ. Въ доста дългъ послеписъ княгинята молеше високопоставеното лице да направи тъй, щото за поведението й да не достигне до ушитѣ на царицата, която, както й пишехж, е още болна. „На нервитѣ на царицата цѣлата моя скръбна история би могла да повлияе доста неприятно“, пишеше княгинята. Бетси молеше подробно да й пишжтъ за здравственото състояние на царицата и другитѣ августейши особи, тъй като за всичкитѣ тѣзи свѣдения ще бжджтъ много признателни всичкитѣ севастополци. Най-послѣ княгинята въ въсторжени изражения се произнасяше за живѣнието въ Севастополъ на великитѣ князе, описваше дълбокото съжаление, което испитахж жителитѣ на Севастополъ по случай заминаваньето на тѣхни височества и радостьта, когато се разнесе слухътъ, че великитѣ князе пакъ сж пристигнали въ Севастополъ. Писмото излѣзе дълго и интересно не само за княгинята, но и за лицето до което това писмо биде отправено.

XI.

По-малкия Глѣбовъ, служеше въ С-кия пѣхотенъ полкъ. Скоро подиръ пристиганието си въ Севастополъ той учавствува въ нѣколко незначителни излизания срѣщу неприятеля, които постоянно се повтаряхж прѣзъ мѣсецитѣ Декември и Януари. Но въ начало на Февруари въ полка почнахж да поговорватъ за единъ поголѣмъ бой, и утриньта на девето число всички бѣхж увѣрени, че прѣзъ нощьта ще има сражение.

Готвехж се различно за боя. По-младиятъ Глѣбовъ прѣмина послѣднята нощь въ доста весело общество, а именно въ една компания офицери и съ извѣстна репутация дѣвойки, нѣкои тукашни, а други дошли отъ симферополъ; опасноститѣ на обсадата не спирахж тѣзи хубавици. Вечеряхж въ гостилницата на Шнейдара, сетнѣ се завлякохж въ една кжща,

вена отъ единъ англичанинъ, който живѣеше тамъ прѣди стополъ да бѫде обсаденъ и който се прѣдаде на своидородци. Домътъ бѣше конфискуванъ и за сега не слуе за нищо. Въ тази кѫща, дѣто си стоехѫ и мобелитѣ ртепиянoто, устроихѫ една веселба, нѣщо като импроровани танцклассове. Гулятъ излѣзе много добъръ и се ши съ една най-безобразна оргия, подъ звуковетѣ на нетелската канонада, която доста ясно се чуваше тукъ, като домътъ се не намираше далеко отъ отбранителната я. Отъ само себе се разбира, че подиръ една такъва , на Глѣбова бѣше замаяна главата.

Младия Глѣбовъ въобще не приличаше на сериозния си средоточенъ, по-старъ братъ. Като се отличаваше съ податливъ, слабъ характеръ, той попадна въ Петерь, дѣто се въспитава въ корпуса, въ обществото на лоі другари, затова отъ най-млада възрасть, той стане неагимъ циникъ. На обноскитѣ си съ женитѣ той гледаше дѣ просто, за любовьта се произнасяше съ подигравка, я наричаше лигавенье и увѣряваше, че цѣни само една асть" и повече нищо. При все това той имаше измамвидъ на добъръ, макъръ и разгаленъ юноша, и за тази ца често се улявахѫ и най-опитнитѣ риби, които счи Глѣбова прѣминѫлъ прѣзъ огънь и вода, получилъ своенравственно въспитание у Излера и съ други подобни а — считахѫ го единъ невиненъ и милъ юноша: ето иината на успѣхѫ, съ който се ползуваше Глѣбовъ въ ата на такива поспожи. Като бѣше навикналъ на леки ди, той почна да гледа на женитѣ въобще като на сѫва, що леко се подчиняватъ на волята на мѫжа. „Отъ трѣбва да се взема съ смѣлость и безсрамство, — мис Глѣбовъ: — най-скромната жена нищо друго не обича ова, колкото безсрамството". Наистина, съ скромнитѣ той почти нѣмаше работа, но щомъ като веднъжъ си съставилъ това убѣждение, той го прилагаше на всѣ.

И ето че съ този младъ Донъ-жуанъ произлѣзе единъ ршенно неочакванъ казусъ: той пръвъ пѫть въ живота е влюби не на шега и, което е по-лошо отъ всичко, нега любовь бѣше безнадѣжна.

Веднъжъ по-голѣмиятъ му братъ му обади, че иска да испита за една много симпатична и хубава дѣвойка, която живѣе на Корабелната улица. Голѣмиятъ Глѣбовъ бѣше по отношение къмъ женитѣ доста исключителенъ човѣкъ. Въ университета той се увличаше отъ науката повече, нежели отъ женската хубость, и даже като постжпи на военнна служба, той остана целомждренъ, нѣщо съ което щѣше да възбужда подигравки у другаритѣ си, ако тѣ го, веобще, не уважаважж. Между офицеритѣ той минаваше за идеалистъ: такива натури за мнозинството сж даже непонятни. Въпреки зрѣлата си возрасть и солидно образование, голѣмиятъ Глѣбовъ бѣше въ извѣстно отношение наивенъ до глупостъ, напримѣръ, той никакъ незабѣлѣзваше происходящитѣ подъ носътъ му похождения на брата си Николая, когото той считаше прахостникъ, но не мислѣше за него че е распустнатъ. Трѣбва, обаче, да се каже че Николай Глѣбовъ бѣше много добъръ майсторъ но отношение на съвършенното, искреннотолъганье — именно искренно, тъй като, понеже се раскайваше за своето распуство, той често говорѣше на брата си това, което дѣйствително чувствуваше въ този моментъ. Тъй напримѣръ подиръ безобразната оргия той увѣряваше и себе си, и брата си, че такъвъ животъ му е омръзналъ, и че отъ сега нататъкъ той ще стане съвсѣмъ другъ човѣкъ; но минеше се день, и старата история се повтараше пакъ.

По-голѣмиятъ Глѣбовъ отдавна вече мислѣше да запознае брата ти съ нѣкоя порядъчна дѣвойка, като мислѣше, че се това ще повлияе на неговото нравственно развитие. Отначало той мислѣше за Леля, но като чу лошавитѣ слухове за нея, слухове, които публично се говорехж, почна да се замислюва. Тѣзи слухове го възмутихж. Той отъ сърдце и душа бѣше готовъ да испердаши гнусниятъ клеветникъ, но нему неволно му дойде на умъ, че такива слухове пъкъ немогжтъ да се появжтъ току тъй, безъ всѣко основание. Той доста добрѣ познаваще графъ Татищева, като свои другарь, знаеше отъ части и за неговитѣ прѣжни Петербурски похождения, тъй че въ историята, която расправяхж за неговитѣ отношения съ Леля, нѣмаше нищо невъзможно. Но подиръ едно зрѣло размишление Глѣбовъ се расърди самъ на себе си.

— И какъ азъ можихъ на повѣрвамъ на тѣзи безмислици и съ това отчасти да помогна за копрометиранието на младата дѣвойка?

Той рѣши въ всичко да се удостовѣри лично. „Трѣбва да се запозная съ нея по-отблизо. Може би ще ми се удаде да я спася отъ окончателно падание“, — мислѣше Глѣбовъ и съ буйностьта на единъ студентъ отъ четиредесетитѣ години той се залови съ тази работа, — разбира се до колкото позволяваше трудното военно врѣме.

Като се ползуваше отъ сравнителного утихвание на военнитѣ дѣйствия, което настжпи по случай на зимного врѣме, Глѣбовъ избра день, и като узна отъ Лихачева адреса на Леля, тръгна при нея на гости, за да подкрепи познанството си.

Той има глупостьта да вземе съ себе си и по-малкия си братъ. Посѣщението направено отъ двама офицери, единиятъ отъ които тя виждаше пръвъ пжть въ живота си, се показа на Лекя крайно безтактно и даже обидно.

— Що искатъ тѣ отъ мене? — мислѣше си Леля: — нима не виждатъ и не разбиратъ, че като живѣж въ тази дупка, то искамъ всички да забравятъ за моето сжществувание?

Тя прие братята доста тухо, но по-голѣмиятъ Глѣбовъ биде толкова сконфузенъ, тъй почна да се извинята, щото ней й стана жалъ за него, и тя се помжчи да се покаже по-любезна и даже покани гоститѣ си да пижтъ заедно съ нея чай. По малкиятъ братъ промѣни съ нея само нѣколко думи, но на връщанье къмъ кжщи, той бѣше вече безумно влюбенъ и на слѣдующия день отиде пакъ у Лелини, не каненъ и, този пжть, самъ.

Сега Глѣбовъ не лицемѣреше. По отношение къмъ Леля той се показа тъй скроменъ, тъй свѣнливъ и смутенъ, щото почна да се чуди самъ на себе си. Скромната стайчка съ два кревати покрити съ просто хасено перде, му се видя единъ райски кжть, а тжжната, замисленна и съсрѣдочена Леля — сжщество не отъ този свѣтъ, сжщество, до което той не е достоенъ да се докосне съ кощунственната си ржка, — неодавна още пригърщала продажнитѣ красавици. Нѣколко случайни думи хвърлени на Леля, бѣхж, за него достатъчни, за да разбере, че негового чувство едва ли ще срѣщне взаимностъ. Като отъ все сърце и душа искаше да

бѫде скроменъ, младиятъ Глѣбовъ, обаче, зададе Лели не до толкова скромни въпроси:

— Кажете ми Елена Викторна, случвало ли ви се е да срѣщате нѣкоя жена или дѣвойка безъ прѣдрасъдъци?

— То есть, какъ тъй . . . — попита Леля. Прѣдрасъдъцитѣ биватъ различни. Азъ, напримѣръ не вѣрвамъ въ въ това, че тринадесетъ души около една маса докарватъ нещастие, но въ прѣдчувствието вѣрвамъ и то никога не ме е излъгвало.

— Сѫщо и азъ вѣрвамъ. Азъ, напримѣръ прѣдчувствувамъ, че мене ми е писано скоро да испитамъ нѣщо много важно въ живота си, — каза Глѣбовъ.

— Значи вий не приличате на мене, — каза Леля съ по тѫжна усмивка, и като че размисляваше гласно, прибави:

— Въ моя животъ, всичкитѣ важни случки ставали въ недо, принадлежѫтъ на миналото, а не на бѫдѫщето, въ което азъ виждамъ само едно еднообразно и досадително прозявачье и повече нищо.

— Вий сте още тъй млада! — каза Глѣбовъ. — възможно ли е въ вашитѣ години да гледате на живота толкова мрачно?

Въ съсѣдната стая задъ дъсчената стѣна се чу пѫшканьето на парализираната бабичка, която пробъбра:

— Вижъ, вижъ, кавалери ѝ дохождатъ на гости . . . такъва гюрулгия е въ кѫщи, щото не може човѣкъ да спи! Просто срамъ и повече нищо.

Леля пламна.

— Огтатъкъ живѣе нашатата хазяйка — една луда баба, каза полугласно Леля и прибави на френски: „не обръщайте внимание на нея, тя не е виновна: даже въ образованото общество, посѣщението домътъ на сама дѣвойка отъ страна на единъ мѫжъ се счита срамно. Но вий не се страхувайте. Въ това отношение азъ съмъ готова да не гледамъ на никакви прѣдрасъдъци“.

— И добрѣ правите, — каза Глѣбовъ и зададе на Леля единъ съвсѣмъ нескроменъ въпросъ:

— Ами по отношение на любовьта, вий сѫщо се отнасяте безъ прѣдрасѫдъци, нали?

Леля строго го изгледа.

— За това ме не питайте, — каза тя: — Азъ прѣдупреждавамъ всѣкого, който иска да бѫде познатъ съ мене, да се не докосва до въпроса за любовьта, защото той за мене не прѣдставлява никакъвъ интересъ.

— Вий ме криво разбрахте, — каза Глѣбовъ, като се силно исчерви: — Азь никога не съмъ могълъ да мислѭ, че моя въпросъ ще ви се види обиденъ.

— Добрѣ, тогава да ви кажѫ отрано: за що искате, за това говорете съ менѐ, само не за любовь. Може би ний нѣкога ще станемъ приятели съ васъ, но първото условие за това трѣбва да бѫде: никога, никакъвъ разговоръ за любовь; тази дума азъ не модѫ да слушамъ равнодушно.

— Добрѣ, обѣщавамъ ви, че нѣма да говорѭ по този въпросъ. — Но вие ми се не сърдите, нали?

— Не сърдѭ се, но само ви прѣдупрѣждавамъ.

Чудно е устроена човѣшката натура! Като си излизаше отъ Лелини, Глѣбовъ се кълнеше, за винаги да се откаже отъ распутството си, да живѣе винаги само съ чисти помишления и да се задоволява съ една платоническа любовь къмъ Леля, но щомъ се върна на квартирата си и завари тамъ двама свои полупияни приятели — кавалеристи, тръгна заедно съ тѣхъ, както се изрази единъ отъ тѣзи приятели „отмѣсто ни надтичванье“, и отиде на гуляй, който се свърши съ споменатата отъ насъ аргия. Отъ само се разбира, че на слѣдующата утринь Глѣбовъ страда отъ главоболие и даже неможи отведнъжъ да разбере думитѣ, казани нему отъ единъ приятель.

— Ами знаешъ ли, брате, тая нощь ний ще имаме добъръ бой!

XII.

Голѣмо бѣше разочарованието на офицеритѣ, когато узнахѫ, че вмѣсто прѣдполагаемия бой, три баталиона отъ тѣхния полкъ бидохѫ опрѣдѣлени за работа, а именно за турянье основи при Корабелната улица, налѣво отъ Киленовата клисура, на укрѣплението, което отпослѣ взе името Селенгинско укрѣпление. Работата вървѣше много бавно и

бѣ доста уморително: понеже почвата бѣ камениста, а на нѣкои мѣста камънитѣ трѣбваше да ги распукватъ и съ барутъ. Цѣла нощь, работихѫ, на слѣдующия день пакъ и работата още не биде свършена. Едва придвечеръ на единадесетий Февруарий, ровътъ прѣдъ дѣсния фасъ на укрѣпленито биде ископанъ два аршина дълбокъ. Даже на търпеливия русски войникъ, нѣколко пѫти му дотегваше отъ тази работа. Порѫчатъ му, бѣдния, да свърши извѣстна работа, той копае, чисти, блъска се съ шанцевия инструментъ, и сé на едно мѣсто. Отъ къмъ лѣвия фасъ едва можахѫ да ископаѭтъ рова единъ аршинъ дълбокъ.

Натурахѫ кошове — плетени отъ тръне, високи единъ и половина аршинъ и ги насипахѫ съ пръкть и камъни, но топоветѣ да поставятъ неуспѣхѫ: Французитѣ забѣлѣжихѫ това наше ново укрѣпление, и още прѣди единъ день до това отворихѫ една незначителна прѣстрѣлка съ нашитѣ стрѣлци.

Въ това врѣме въ укрѣплението се намирахѫ вече четири хиляди души войска: цѣлия волински полкъ, три баталиона селенгинци, малки команди сапери, моряци и пластуни.

Хрущовъ, командирътъ на волинцитѣ, произведенъ вече въ генералъ майоръ, бѣше главенъ началникъ на отряда. Новиятъ началникъ на гарнизона Остенъ-Сакенъ, като се прощаваше съ Хрущова на втория бастионъ, тъй се разчувствува, щото почна да го кръсти и да го благославя.

Малкиятъ облолицъ генералъ съ орловъ носъ никакъ нѣмаше героически видъ, но войницитѣ го обичахѫ и знаехѫ, че и той ги обича — а това бѣше много важенъ въпросъ за тѣхъ.

Нощьта на 11 срѣщу 12 Февруарий бѣше ясна, и свѣтла лунна нощь. Селенгинцитѣ продължавахѫ работеньето, волинцитѣ образувахѫ цѣпь, пластунитѣ се скрихѫ по тайнитѣ позиции, като попоглеждахѫ съ своитѣ остри очи, не иде ли отъ нѣйдѣ неприятеля.

За пластунитѣ се говореше въ Севастополъ кой отъ кой по-разнообразни анегдоти. Дѣйствително, тѣзи войници бѣха доста оригинални. Есаулътъ имъ, Даниленко, единъ бодъръ побѣлялъ вече старецъ на шейсеть години, живѣеше въ тъй нареченàта „щабсъ квартира;“ тази „квартира“ се

намираше въ единъ старъ тунелъ, прокопанъ за водопроводъ. Тука, при едно вѣчно течение на вѣтъра, живѣехѫ съ него двѣ сотни пластуни, като се пазехѫ отъ лошото врѣме само съ едни скъсани рогозки. Прѣди всички, и безъ позволението на висшето началство тѣ почнахѫ да правѭтъ излази. Впрочемъ тѣзи излази бѣхѫ доста оригинални. Тръгнатъ десетина пластуни по Корабелната улица да се расхождатъ, вървѭтъ, вървѭтъ, далеко заминатъ отбранителната линия и се дотътрятъ до самитѣ неприятелски траншеи. Веднъжъ тѣ се дотътрахѫ до английското укрѣпление „Виктория“ и безъ да му мислѭтъ много притеглихѫ часовоя къмъ валътъ, съ особенна за тази цѣль кука. Нощно врѣме тѣ ловѣхѫ неприятелитѣ съ въжета и ги вързвахѫ доста оригинално: стегнатъ на вързания само голѣмитѣ пръсти на рѫцѣтѣ, обърнатъ ги назадъ, а сетнѣ съ едно въже вържѫтъ четирма заедно. Такава группа биваше послушна и на най-малкото поклащание на въжето и не трѣбваше подирѣ й да върви повече отъ единъ пазачъ. Французкиятъ главнокомандующъ Канроберъ, човѣкъ доста хуманенъ (въпреки на това, че бѣ учавствувалъ въ избиването на съгражданитѣ си по парижкитѣ булеварди) се възмути отъ такъво странно нововедение въ войната, се mode êtrange de comblat, и писа на Остенъ-Сакена: „Безъ да искамъ да утвърждавамъ, че употрѣбявеньето тѣзи срѣдства е противно на правилата на войната, мене, може би, ще ми бѫде позволено да кажѫ, като се ползувамъ съ старата французка пословица, че това оружие съвсѣмъ не е вѣжливо (que ce ne sont point là des armes courtaises).“

Неповъртливитѣ, флегматични пластуни, които отначало възбуждахѫ само подигравкитѣ на другитѣ войници, отдавна вече бидохѫ поставени на почитъ. Въ тъй наричанитѣ „тайни позиции“ тѣ бѣхѫ незамѣними. Тѣ пълзѣхѫ, като котки, които дебнѫтъ птички и внезапно се хвърляхѫ върху слисанитѣ неприятели. Тѣ научихѫ пѣхотинцитѣ, които исказвахѫ желание да се подкрадватъ къмъ неприятеля, на слѣдующия способъ. Отначало тѣ се подкрадвахѫ къмъ неприятелскитѣ траншеи; на тридесеть крачки отъ тѣхъ, тѣ се спирахѫ, давахѫ единъ залпъ и съ виковетѣ: ура! пакъ прилѣгвахѫ на земята; щомъ като неприятельтъ отговори на тѣхния ъ, тѣ съ нови викове ура! стрѣмително се хвърляхѫ на

траншейтѣ и се биехѫ на щикъ. Особенно този способъ сполучливо се прилагаше къмъ англичанитѣ, които въобще се не отличавахѫ съ прѣдпазливость, тъй че нашитѣ често сполучвахѫ да мушѫтъ съ щиковетѣ си сънитѣ английски войници. Случваше се, че слисанитѣ англичане, хвърляхѫ въ сънъ пушкитѣ си и завивкитѣ си, съ които се завивахѫ прѣзъ глава. Такива случаи бивахѫ за пластунитѣ и съперничествующитѣ съ тѣхъ матроси сѫщински праздникъ: одѣялата бивахѫ за тѣхъ добра печала, и сетнѣ дълго врѣме се носехѫ по бастионитѣ раскази, кой кого е хваналъ и колко одѣяла сѫ сполучили да взематъ отъ англичачитѣ.

Този пѫть къмъ войската на Хрущова се числеше единъ малъкъ отрядъ пластуни съ самия имъ есаулъ Даниленко, но и тази шепа хора можи да свърши доста работа.

Тази вечерь тѣ, както обикновенно порано отъ всички намѣрихѫ неприятеля. Като лѣжехѫ въ тайнитѣ позиции, тѣ чухѫ шумъ отъ неприятелски търнокопи и лопати. Ясно бѣ, че и неприятеля, отъ своя страна, прави траншеи. Къмъ полунощь тѣзи слухове стихнахѫ. У насъ тишината се накърняваше съ удари на търнокопитѣ; селенцинцитѣ продължавахѫ да работѭтъ.

— Подпоручикъ Глѣбовъ, — каза ротния командиръ на по-младия Глѣбовъ: — вий самъ искахте да бѫдете охотникъ и за това полковника ви вика. Вамъ и на прапорщикъ Яковлевъ ще ви бѫде дадена една важна поржка.

Глѣбовъ просия и като че порастна още половинъ аршинъ високо.

Той и прапорщинъ Яковлевъ се приближихѫ до полковникъ Сабашински.

Прапорщикъ Яковлевъ бѣше едно отъ най-любопитнитѣ явления на николаевскитѣ врѣмена. Той бѣше прапорщикъ съ гъсти бакембарди, които бѣхѫ се вече доста прошарили, и то не богъ знае отъ какви грижи и ядове, а по причина на солидната му възрасть; той имаше вече четиридесеть години, а на тази възрасть черноокитѣ хора често побѣляватъ. Бѣше ли той нѣкога разжалованъ въ простъ войникъ или по нѣкои други причини, остана до бѣли косми въ чинъ, за който се бѣ лоялила и пословица че: кокошка не е птица и прапорщикъ не е офицеръ — за това историята мълчи. Знае се

само, че такъвъ прапорщикъ имаше въ Севастополъ и като е тъй има значи едно историческо лице, а не измислено отъ автора за нѣкакви си кой знай какви цѣли отъ романтически характеръ.

Несъмненно е сѫщо, че този побѣлялъ прапорщикъ бѣ отдавна заслужилъ по-голѣмъ чинъ, защото бѣ не само храбъръ, но юнакъ отъ първо качество. Нѣмаше излизанье, въ което той да не участвува като охотникъ и всѣкога се сражаваше съ поразително хладнокръвие, което е много по-важно въ врѣме на война, нежели безумната, кипяща буйность.

Защо го бѣхѫ заминали при производството по случай на шести Декември — деньтъ, отъ който мѣсечната служба почна да се счита годишна — това сѫщо е покрито съ мрака на неизвѣстностьта, та и малцина ли въ това врѣме забравяхѫ, когато пъкъ други получавахѫ незаслужени награди. Князь Меншиковъ въобще бѣше скѫпъ за награди, и само новия началникъ щаба Семякинъ можи да го направи малко по щедъръ.

Полковникъ Сабашински, като повика Яковлева и Глѣбова, на първия каза само кѫдѣ трѣбва да върви, но къмъ втория той се отнесе съвсѣмъ бащински, ласкаво му даде нѣколко съвѣти, какъ да испълни порѫката, която му се възлага. Тази порѫка се състоеше въ това, щото да се научатъ що се върши въ нашитѣ тайни позиции и да попитатъ пластунитѣ не сѫ ли тѣ забѣлѣжили нѣкое ново движение. И на двамата офицери дадохѫ по единъ войникъ: до извѣстно мѣсто тѣ трѣбваше да вървятъ заедно. До послѣднята минута на тръгването Глѣбовъ се кокорчеше и се храбреше, но най-послѣ — трѣбваше да тръгнатъ. Внезапно Глѣбова го нападна едно най-отвратително настроение духа. Той не бѣше страхливъ. Но кому отъ военнитѣ не е извѣстно, че биватъ минути, когато и на най-храбритѣ се отсичатъ понѣкога краката. Являва се една съвсѣмъ безпричинна тревога и тѫга, колената трдператъ и се отказватъ да помагатъ на ходеньето, и студенъ потъ се появява по всичкото тѣло. Дяволско чувство! и чудното е това, че туй чувство понѣкога тъй скоро изчезва, както скоро е и дошло.

Глѣбовъ се приближи до другаритѣ си.

— Е, господа, азъ отивамъ... прощавайте....

— Съ здравье, на добъръ часъ! — ободряваха го приятелитѣ.

— Прощавайте. . .

Глѣбовъ почна да се пригърща съ другаритѣ си.

— Врѣме е! — каза той още веднъжъ. — Гласътъ му почна да трепери и при блѣскавата свѣтлина на луната можеше да се види какъ една сълза се търкаля по неговата блѣдна юношеска буза: — Сбогомъ, хранете добра памятъ за мене!

— Е, е, брате мой, азъ виждамъ, че ти си едно дѣте и повече нищо, — каза му единъ отъ офицеритѣ: — Може и въ неприятелскитѣ траншей да се разчвичишь. Гледай да го не докарашъ до пардонъ отъ офицеритѣ.

Глѣбовъ поблѣднѣ още по-вече. Когато човѣкъ захваща не да се страхува, и да испитва вълнение, трѣбва такъвъ човѣкъ да бѫде оставенъ на рахатъ. Подигравкитѣ, не само не усилватъ храбростьта, но още повече угнетяватъ човѣка. Сега Глѣбовъ не на шега почна да се страхува.

— Какво да се прави? — каза той. да се откажа е късно! Срамотно!... Чувствувамъ, че нѣма да се върна живъ... Ако ли се пъкъ върна... Ще видимъ тогава! Сами герой щъ ме произведете... А не би ми се искало да загина... Още ми се иска да си поживѣя. . Е, прощавайте!

Той побърза да стигне побѣлялия прапорщикъ, който юнашки крачеше по направление къмъ цѣпьта, съставена отъ волинци. Тайнитѣ позиции бѣха още по близо до неприятеля.

— Ако умра, дано тя поне единъ пѫть си спомни за мене, — мислѣше Глѣбовъ, като до най-малки подробности си спомняваше своето свиждание съ Леля. — Ахъ, какъ ми се иска да поживѣя! Но ще се върна ли здравъ и читавъ? Не, срамота е! . . . Ако питашъ, може и да остана живъ, па ще ме произведатъ поручикъ, не, даже отведнажъ въ по-високъ чинъ - . . Сега чиноветѣ се раздаватъ много лесно . . . При свършванье на войната може би и до майоръ ще достигна . . . тогава и тя ще си измѣни мнѣнието . . . Ето, близо е вече, нима ще ме убиятъ?

Луната вече се скриваше задъ хоризонта и почна да става тъмно. силенъ вѣтъръ докара облаци и тѣ почнахъ да

покриватъ небето. Яковлевъ хубаво познаваше мѣстностьта и крачеше съ уьѣренность. Глѣбовъ два пѫти се спрепва.

Внезапно се чу единъ изстрѣлъ и скоро Яковлевъ посочи Глѣбову на нѣкакви си дьѣ фигури, които се мѣрнахѫ задъ оградата, на педесеть крачки отъ тѣхъ. Още единъ изстрѣлъ и се заръза прѣстрѣлка, а подиръ това покрай Глѣбова и Яковлева прѣтърча единъ пластунъ, който бѣ очевидно испратенъ при генералъ Хрущова съ нѣкоя поржка.

Яковлевъ разбра, че тѣхната поржка сега нѣма значение и, като се отби на страна той поведе другаря си по най-блиския пѫть, къмъ това мѣсто дѣто стоеше единъ баталионъ отъ тѣхния полкъ. Пластунътъ донесе на Хрущова, че неприятеля настѫпва и се натъква на нашитѣ тайни позиции.

Волинци се уловихѫ за пушкитѣ си, селенгинци хвърлихѫ търнокопитѣ и лопатитѣ, бърже грабнахѫ пушкитѣ си и застанахѫ въ резерва.

Хрущовъ заповѣда да дадѫтъ условния сигналъ — да запалятъ фалтшвейверитѣ.

Наведенитѣ по-рано топове отъ парахода „Владимиръ“ почнахѫ да гърмятъ отъ къмъ пристапището, по направление, дѣто трѣбваше да се намира неприятельтъ. Французитѣ, по своята привичка, не вървѣхѫ, а тичахѫ на атака съ едно стремитеяно „гимнастическо краченье“. Ето вече се чувахѫ ободрителнитѣ викания отъ страна на тѣхнитѣ офицери и се чу викъ, приличенъ като на нашето ура.

Волинци дадохѫ залпъ, но французитѣ на мѣста се бѣхѫ вече вцѣпели прѣзъ цепьта и се хвърлихѫ на укрѣплението на всички страни, особенно отъ къмъ лѣвия флангъ. Мнозина отъ тѣхъ, като се уловихѫ за кошоветѣ, ненасипани още съ пръсть — а такива имаше доста — падахѫ въ ровътъ; а други скочихѫ прѣзъ вала, въ това число и генералътъ имъ де-Моне, който получи тукъ дори три рани, които обаче го не спрѣхѫ да върви напрѣдъ. Надъ ровътъ на укрѣплението се захвана единъ упоренъ бой съ щикове. Отбрани французки охотници — зуави, венсенски стрѣлци и моряци — се борѣхѫ съ нашитѣ волинци. При начало на боя бѣше още видело по-малко.

Побѣлялия прапорщикъ, като се сѫдеше по бакембардитѣ му, французитѣ взехѫ за полковникъ и той биде убитъ,

безъ да достигне, горкия, до по-високъ чинъ. Младия Глѣбовъ получи нѣколко доста тежки щикови рани и падна въ ровътъ. Командирътъ на зуавския полкъ Клеръ биде раненъ, а и генералъ Хрущовъ — единъ зуавъ насмалко щѣше да го убие. Между това стана толкова тъмно, щото съ пръстъ да бръкнеше нѣкои човѣку въ очитѣ, пакъ нѣмаше да го види. По тази причина се страхуваха воюющитѣ да стрѣлятъ за да не удрятъ въ свои и боятъ бѣше въ пълната смисъль на думата ръченъ бой. Стрѣляха само на горѣ, и то̀ пакъ често куршумитѣ попадаха въ свои. Озлобенитѣ викове на войницитѣ, които се борѣха гърди срѣщу гърди се разнасяха въ нощната тъмнина. Французи и наши — викаха своитѣ и ги търсѣха по име. Старецътъ Даниленко и трима пластуни се биеха съ нѣколко французи, когато внезапно се разнесе единъ силенъ викъ: — момчета! руссить тука! Даниленко припна къмъ страната отъ дѣто идеше този викъ, но биде хванатъ отъ двама французи, които го повлѣкоха за ръцѣ. Старецътъ се опираше, единъ отъ французитѣ се спрѣпна отъ трупа на единъ свой другаръ и падна, Даниленко падна вързъ него, освободи си ръцѣтѣ и като бодна неприятелския войникъ съ камата си, не можи да стори сѫщото и съ втория французъ, който побѣгна. Въ течение на нѣколко минути французитѣ завладѣха укрѣплението, но скоро бидоха отблъснати съ голѣми загуби. Цѣлъ часъ се продължава този бой. Истиканиятъ съ щикове неприятель отстѫпи въ безпорядъкъ, и при отстѫпваньето си още повече пострада отъ огъня, който биде откритъ подирѣ имъ не само отъ параходитѣ, но и отъ двата блиски до тази мѣстность бастиони. Побѣдата бѣше наша. Французитѣ оставиха на бойното поле повече ото сто тѣла, въ това чило и деветь души офицери.

XIII.

На слѣдующия день само за нашата сполучлива побѣда се говорѣше въ Севастополъ.

На сѣверната страна, въ прочутата платняна одеска гостилница, се бѣха събрали една группа офицери. Вървятъ

— И какъ азъ можихъ на повѣрвамъ на тѣзи безмислици и съ това отчасти да помогна за копрометирането на младата дѣвойка?

Той рѣши въ всичко да се удостовѣри лично. „Трѣбва да се запозная съ нея по-отблизо. Може би ще ми се удаде да я спася отъ окончателно падание“, — мислѣше Глѣбовъ и съ буйностьта на единъ студентъ отъ четиредесетитѣ години той се залови съ тази работа, — разбира се до колкото позволяваше трудното военно врѣме.

Като се ползуваше отъ сравнителного утихвание на военнитѣ дѣйствия, което настжпи по случай на зимного врѣме, Глѣбовъ избра день, и като узна отъ Лихачева адреса на Леля, тръгна при нея на гости, за да подкрепи познанството си.

Той има глупостьта да вземе съ себе си и по-малкия си братъ. Посѣщението направено отъ двама офицери, единиятъ отъ които тя виждаше пръвъ пжть въ живота си, се показа на Лекя крайно безтактно и даже обидно.

— Що искатъ тѣ отъ мене? — мислѣше си Леля: — нима не виждатъ и не разбиратъ, че като живѣж въ тази дупка, то искамъ всички да забравятъ за моето сжществувание?

Тя прие братята доста тухо, но по-голѣмиятъ Глѣбовъ биде толкова сконфузенъ, тъй почна да се извинята, щото ней й стана жалъ за него, и тя се помжчи да се покаже по-любезна и даже покани гоститѣ си да пиждтъ заедно съ нея чай. По малкиятъ братъ промѣни съ нея само нѣколко думи, но на връщанье къмъ кжщи, той бѣше вече безумно влюбенъ и на слѣдующия день отиде пакъ у Лелини, не каненъ и, този пжть, самъ.

Сега Глѣбовъ не лицемѣреше. По отношение къмъ Леля той се показа тъй скроменъ, тъй свѣнливъ и смутенъ, щото почна да се чуди самъ на себе си. Скромната стайчка съ два кревати покрити съ просто хасено перде, му се видя единъ райски кжть, а тжжната, замисленна и съсрѣдочена Леля — сжщество не отъ този свѣтъ, сжщество, до което той не е достоенъ да се докосне съ кощунственната си ржка, — неодавна още пригърщала продажнитѣ красавици. Нѣколко случайни думи хвърлени на Леля, бѣхж, за него достатъчни, за да разбере, че негового чувство едва ли ще срѣщне взаимностъ. Като отъ все сърце и душа искаше да

бѫде скроменъ, младиятъ Глѣбовъ, обаче, зададе Лели не до толкова скромни въпроси:

— Кажете ми Елена Викторна, случвало ли ви се е да срѣщате нѣкоя жена или дѣвойка безъ прѣдрасъдъци?

— То есть, какъ тъй . . . — попита Леля. Прѣдрасъдъцитѣ биватъ различни. Азъ, напримѣръ не вѣрвамъ въ въ това, че тринадесетъ души около една маса докарватъ нещастие, но въ прѣдчувствието вѣрвамъ и то никога не ме е излъгвало.

— Сѫщо и азъ вѣрвамъ. Азъ, напримѣръ прѣдчувствувамъ, че мене ми е писано скоро да испитамъ нѣщо много важно въ живота си, — каза Глѣбовъ.

— Значи вий не приличате на мене, — каза Леля съ по тѫжна усмивка, и като че размисляваше гласно, прибави:

— Въ моя животъ, всичкитѣ важни случки ставали въ недо, принадлежѫтъ на миналото, а не на бѫдѫщето, въ което азъ виждамъ само едно еднообразно и досадително прозявачье и повече нищо.

— Вий сте още тъй млада! — каза Глѣбовъ. — възможно ли е въ вашитѣ години да гледате на живота толкова мрачно?

Въ съсѣдната стая задъ дъсчената стѣна се чу пѫшканьето на парализираната бабичка, която пробъбра:

— Вижъ, вижъ, кавалери ѝ дохождатъ на гости . . . такъва гюрулгия е въ кѫщи, щото не може човѣкъ да спи! Просто срамъ и повече нищо.

Леля пламна.

— Огтатъкъ живѣе нашатата хазяйка — една луда баба, каза полугласно Леля и прибави на френски: „не обръщайте внимание на нея, тя не е виновна: даже въ образованото общество, посѣщението домътъ на сама дѣвойка отъ страна на единъ мѫжъ се счита срамно. Но вий не се страхувайте. Въ това отношение азъ съмъ готова да не гледамъ на никакви прѣдрасъдъци“.

— И добрѣ правите, — каза Глѣбовъ и зададе на Леля единъ съвсѣмъ нескроменъ въпросъ:

— Ами по отношение на любовьта, вий сѫщо се отнасяте безъ прѣдрасѫдъци, нали?

Леля строго го изгледа.

— За това ме не питайте, — каза тя: — Азъ прѣдупреждавамъ всѣкого, който иска да бѫде познатъ съ мене, да се не докосва до въпроса за любовьта, защото той за мене не прѣдставлява никакъвъ интересъ.

— Вий ме криво разбрахте, — каза Глѣбовъ, като се силно исчерви: — Азь никога не съмъ могълъ да мислѭ, че моя въпросъ ще ви се види обиденъ.

— Добрѣ, тогава да ви кажѫ отрано: за що искате, за това говорете съ менѐ, само не за любовь. Може би ний нѣкога ще станемъ приятели съ васъ, но първото условие за това трѣбва да бѫде: никога, никакъвъ разговоръ за любовь; тази дума азъ не модѫ да слушамъ равнодушно.

— Добрѣ, обѣщавамъ ви, че нѣма да говорѭ по този въпросъ. — Но вие ми се не сърдите, нали?

— Не сърдѭ се, но само ви прѣдупрѣждавамъ.

Чудно е устроена човѣшката натура! Като си излизаше отъ Лелини, Глѣбовъ се кълнеше, за винаги да се откаже отъ распутството си, да живѣе винаги само съ чисти помишления и да се задоволява съ една платоническа любовь къмъ Леля, но щомъ се върна на квартирата си и завари тамъ двама свои полупияни приятели — кавалеристи, тръгна заедно съ тѣхъ, както се изрази единъ отъ тѣзи приятели „отмѣсто ни надтичванье“, и отиде на гуляй, който се свърши съ споменатата отъ насъ аргия. Отъ само се разбира, че на слѣдующата утринь Глѣбовъ страда отъ главоболие и даже неможи отведнъжъ да разбере думитѣ, казани нему отъ единъ приятель.

— Ами знаешъ ли, брате, тая нощь ний ще имаме добъръ бой!

XII.

Голѣмо бѣше разочарованието на офицеритѣ, когато узнахѫ, че вмѣсто прѣдполагаемия бой, три баталиона отъ тѣхния полкъ бидохѫ опрѣдѣлени за работа, а именно за турянье основи при Корабелната улица, налѣво отъ Киленовата клисура, на укрѣплението, което отпослѣ взе името Селенгинско укрѣпление. Работата вървѣше много бавно и

бѣ доста уморително: понеже почвата бѣ камениста, а на нѣкои мѣста камънитѣ трѣбваше да ги распукватъ и съ барутъ. Цѣла нощь, работихѫ, на слѣдующия день пакъ и работата още не биде свършена. Едва придвечеръ на единадесетий Февруарий, ровътъ прѣдъ дѣсния фасъ на укрѣпленито биде ископанъ два аршина дълбокъ. Даже на търпеливия русски войникъ, нѣколко пѫти му дотегваше отъ тази работа. Порѫчатъ му, бѣдния, да свърши извѣстна работа, той копае, чисти, блъска се съ шанцевия инструментъ, и сé на едно мѣсто. Отъ къмъ лѣвия фасъ едва можахѫ да ископаѭтъ рова единъ аршинъ дълбокъ.

Натурахѫ кошове — плетени отъ трънье, високи единъ и половина аршинъ и ги насипахѫ съ пръкть и камъни, но топоветѣ да поставятъ неуспѣхѫ: Французитѣ забѣлѣжихѫ това наше ново укрѣпление, и още прѣди единъ день до това отворихѫ една незначителна прѣстрѣлка съ нашитѣ стрѣлци.

Въ това врѣме въ укрѣплението се намирахѫ вече четири хиляди души войска: цѣлия волински полкъ, три баталиона селенгинци, малки команди сапери, моряци и пластуни.

Хрущовъ, командирътъ на волинцитѣ, произведенъ вече въ генералъ майоръ, бѣше главенъ началникъ на отряда. Новиятъ началникъ на гарнизона Остенъ-Сакенъ, като се прощаваше съ Хрущова на втория бастионъ, тъй се разчувствува, щото почна да го кръсти и да го благославя.

Малкиятъ облолицъ генералъ съ орловъ носъ никакъ нѣмаше героически видъ, но войницитѣ го обичахѫ и знаехѫ, че и той ги обича — а това бѣше много важенъ въпросъ за тѣхъ.

Нощьта на 11 срѣщу 12 Февруарий бѣше ясна, и свѣтла лунна нощь. Селенгинцитѣ продължаваха работеньето, волинцитѣ образувахѫ цѣпь, пластунитѣ се скрихѫ по тайнитѣ позиции, като попоглеждахѫ съ своитѣ остри очи, не иде ли отъ нѣйдѣ неприятеля.

За пластунитѣ се говореше въ Севастополь кой отъ кой по-разнообразни анегдоти. Дѣйствително, тѣзи войници бѣха доста оригинални. Есаулътъ имъ, Даниленко, единъ бодъръ побѣлялъ вече старецъ на шейсеть години, живѣеше въ тъй нареченàта „щабсъ квартира;“ тази „квартира“ се

намираше въ единъ старъ тунелъ, прокопанъ за водопроводъ. Тука, при едно вѣчно течение на вѣтъра, живѣехѫ съ него двѣ сотни пластуни, като се пазехѫ отъ лошото врѣме само съ едни скъсани рогозки. Прѣди всички, и безъ позволението на висшето началство тѣ почнахѫ да правѭтъ излази. Впрочемъ тѣзи излази бѣхѫ доста оригинални. Тръгнатъ десетина пластуни по Корабелната улица да се расхождатъ, вървѭтъ, вървѭтъ, далеко заминатъ отбранителната линия и се дотътрятъ до самитѣ неприятелски траншеи. Веднъжъ тѣ се дотътрахѫ до английското укрѣпление „Виктория“ и безъ да му мислѭтъ много притеглихѫ часовоя къмъ валътъ, съ особенна за тази цѣль кука. Нощно врѣме тѣ ловѣхѫ неприятелитѣ съ въжета и ги вързвахѫ доста оригинално: стегнатъ на вързания само голѣмитѣ пръсти на рѫцѣтѣ, обърнатъ ги назадъ, а сетнѣ съ едно въже вържѫтъ четирма заедно. Такава группа биваше послушна и на най-малкото поклащание на въжето и не трѣбваше подирѣ ѝ да върви повече отъ единъ пазачъ. Французкиятъ главнокомандующъ Канроберъ, човѣкъ доста хуманенъ (въпреки на това, че бѣ учавствувалъ въ избиването на съгражданитѣ си по парижкитѣ булеварди) се възмути отъ такъво странно нововедение въ войната, се mode êtrange de comblat, и писа на Остенъ-Сакена: „Безъ да искамъ да утвърждавамъ, че употрѣбявеньето тѣзи срѣдства е противно на правилата на войната, мене, може би, ще ми бѫде позволено да кажѫ, като се ползувамъ съ старата французка пословица, че това оружие съвсѣмъ не е вѣжливо (que ce ne sont point là des armes courtaises).“

Неповъртливитѣ, флегматични пластуни, които отначало възбуждахѫ само подигравкитѣ на другитѣ войници, отдавна вече бидохѫ поставени на почитъ. Въ тъй наричанитѣ „тайни позиции“ тѣ бѣхѫ незамѣними. Тѣ пълзѣхѫ, като котки, които дебнѫтъ птички и внезапно се хвърляхѫ върху слисанитѣ неприятели. Тѣ научихѫ пѣхотинцитѣ, които исказвахѫ желание да се подкрадватъ къмъ неприятеля, на слѣдующия способъ. Отначало тѣ се подкрадвахѫ къмъ неприятелскитѣ траншеи; на тридесеть крачки отъ тѣхъ, тѣ се спирахѫ, давахѫ единъ залпъ и съ виковетѣ: ура! пакъ прилѣгвахѫ на земята; щомъ като неприятельтъ отговори на тѣхния залпъ, тѣ съ нови викове ура! стрѣмително се хвърляхѫ на

траншейтѣ и се биехѫ на щикъ. Особенно този способъ сполучливо се прилагаше къмъ англичанитѣ, които въобще се не отличаваха съ прѣдпазливость, тъй че нашитѣ често сполучваха да мушѫтъ съ щиковетѣ си сънитѣ английски войници. Случваше се, че слисанитѣ англичане, хвърляхѫ въ сънъ пушкитѣ си и завивкитѣ си, съ които се завиваха прѣзъ глава. Такива случаи биваха за пластунитѣ и съперничествующитѣ съ тѣхъ матроси сѫщински праздникъ: одѣялата биваха за тѣхъ добра печала, и сетнѣ дълго врѣме се носехѫ по бастионитѣ раскази, кой кого е хваналъ и колко одѣяла сѫ сполучили да взематъ отъ англичачитѣ.

Този пѫть къмъ войската на Хрущова се числеше единъ малъкъ отрядъ пластуни съ самия имъ есаулъ Даниленко, но и тази шепа хора можи да свърши доста работа.

Тази вечерь тѣ, както обикновенно порано отъ всички намѣрихѫ неприятеля. Като лѣжехѫ въ тайнитѣ позиции, тѣ чухѫ шумъ отъ неприятелски търнокопи и лопати. Ясно бѣ, че и неприятеля, отъ своя страна, прави траншеи. Къмъ полунощь тѣзи слухове стихнахѫ. У насъ тишината се накърняваше съ удари на търнокопитѣ; селенгинцитѣ продължаваха да работѫтъ.

— Подпоручикъ Глѣбовъ, — каза ротния командиръ на по-младия Глѣбовъ: — вий самъ искахте да бѫдете охотникъ и за това полковника ви вика. Вамъ и на прапорщикъ Яковлевъ ще ви бѫде дадена една важна поржка.

Глѣбовъ просия и като че порастна още половинъ аршинъ високо.

Той и прапорщинъ Яковлевъ се приближихѫ до полковникъ Сабашински.

Прапорщикъ Яковлевъ бѣше едно отъ най-любопитнитѣ явления на николаевскитѣ врѣмена. Той бѣше прапорщикъ съ гъсти бакембарди, които бѣхѫ се вече доста прошарили, и то не богъ знае отъ какви грижи и ядове, а по причина на солидната му възрасть; той имаше вече четиридесеть години, а на тази възрасть черноокитѣ хора често побѣляватъ. Бѣше ли той нѣкога разжалованъ въ простъ войникъ или по нѣкои други причини, остана до бѣли косми въ чинъ, за който се бѣ говорила и пословица че: кокошка не е птица и прапорщикъ не е офицеръ — за това историята мълчи. Знае се

само, че такъвъ прапорщикъ имаше въ Севастополъ и като е тъй има значи едно историческо лице, а не измислено отъ автора за нѣкакви си кой знай какви цѣли отъ романтически характеръ.

Несъмненно е сѫщо, че този побѣлялъ прапорщикъ бѣ отдавна заслужилъ по-голѣмъ чинъ, зашото бѣ не само храбъръ, но юнакъ отъ първо качество. Нѣмаше излизанье, въ което той да не участвува като охотникъ и всѣкога се сражаваше съ поразително хладнокръвие, което е много по-важно въ врѣме на война, нежели безумната, кипяща буйность.

Защо го бѣхѫ заминали при производството по случай на шести Декември — деньтъ, отъ който мѣсечната служба почна да се счита годишна — това сѫщо е покрито съ мрака на неизвѣстностьта, та и малцина ли въ това врѣме забравяхѫ, когато пъкъ други получавахѫ незаслужени награди. Князь Меншиковъ въобще бѣше скѫпъ за награди, и само новия началникъ щаба Семякинъ можи да го направи малко по щедъръ.

Полковникъ Сабашински, като повика Яковлева и Глѣбова, на първия каза само кѫдѣ трѣбва да върви, но къмъ втория той се отнесе съвсѣмъ бащински, ласкаво му даде нѣколко съвѣти, какъ да испълни порѫката, която му се възлага. Тази порѫка се състоеше въ това, щото да се научатъ що се върши въ нашитѣ тайни позиции и да попитатъ пластунитѣ не сѫ ли тѣ забѣлѣжили нѣкое ново движение. И на двамата офицери дадохѫ по единъ войникъ: до извѣстно мѣсто тѣ трѣбваше да вървятъ заедно. До послѣднята минута на тръгването Глѣбовъ се кокорчеше и се храбреше, но най-послѣ — трѣбваше да тръгнатъ. Внезапно Глѣбова го нападна едно най-отвратително настроение духа. Той не бѣше страхливъ. Но кому отъ военнитѣ не е извѣстно, че биватъ минути, когато и на най-храбритѣ се отсичатъ понѣкога краката. Являва се една съвсѣмъ безпричинна тревога и тѫга, колената трдператъ и се отказватъ да помагатъ на ходеньето, и студенъ потъ се появява по всичкото тѣло. Дяволско чувство! и чудното е това, че туй чувство понѣкога тъй скоро изчезва, както скоро е и дошло.

Глѣбовъ се приближи до другаритѣ си.

— Е, господа, азъ отивамъ... прощавайте....

— Съ здравье, на добъръ часъ! — ободряваха го приятелитѣ.

— Прощавайте. . .

Глѣбовъ почна да се пригърща съ другаритѣ си.

— Врѣме е! — каза той още веднъжъ. — Гласътъ му почна да трепери и при блѣскавата свѣтлина на луната можеше да се види какъ една сълза се търкаля по неговата блѣдна юношеска буза: — Сбогомъ, хранете добра памятъ за мене!

— Е, е, брате мой, азъ виждамъ, че ти си едно дѣте и повече нищо, — каза му единъ отъ офицеритѣ: — Може и въ неприятелскитѣ траншей да се разчвичишь. Гледай да го не докарашъ до пардонъ отъ офицеритѣ.

Глѣбовъ поблѣднѣ още по-вече. Когато човѣкъ захваща не да се страхува, и да испитва вълнение, трѣбва такъвъ човѣкъ да бѫде оставенъ на рахатъ. Подигравкитѣ, не само не усилватъ храбростьта, но още повече угнетяватъ човѣка. Сега Глѣбовъ не на шега почна да се страхува.

— Какво да се прави? — каза той. — да се откажѫ е късно! Срамотно!... Чувствувамъ, че нѣма да се върна живъ... Ако ли се пъкъ върна... Ще видимъ тогава! Сами герой щъ ме произведете... А не би ми се искало да загина... Още ми се иска да си поживѣѭ.. Е, прощавайте!

Той побърза да стигне побѣлялия прапорщикъ, който юнашки крачеше по направление къмъ цѣпьта, съставена отъ волинци. Тайнитѣ позиции бѣхѫ още по близо до неприятеля.

— Ако умрѫ, дано тя поне единь пѫть си спомни за мене, — мислѣше Глѣбовъ, като до най-малки подробности си спомнюваше своето свиждание съ Леля. — Ахъ, какъ ми се иска да поживѣя! Но ще се върна ли здравъ и читавъ? Не, срамота е! . . . Ако питашъ, може и да остана живъ, па ще ме произведѫтъ поручикъ, не, даже отведнѫжъ въ по-високъ чинъ - . . Сега чиноветѣ се раздаватъ много лесно . . . При свършванье на войната може би и до майоръ ще достигна . . . тогава и тя ще си измѣни мнѣнието . . . Ето, близо е вече, нима ще ме убиѭтъ?

Луната вече се скриваше задъ хоризонта и почна да става тъмно. силенъ вѣтъръ докара облаци и тѣ почнахѫ да

покриватъ небето. Яковлевъ хубаво познаваше мѣстностьта и крачеше съ увѣренность. Глѣбовъ два пати се спрепва.

Внезапно се чу единъ изстрѣлъ и скоро Яковлевъ посочи Глѣбову на нѣкакви си двѣ фигури, които се мѣрнахѫ задъ оградата, на педесеть крачки отъ тѣхъ. Още единъ изстрѣлъ и се заръза прѣстрѣлка, а подиръ това покрай Глѣбова и Яковлева прѣтърча единъ пластунъ, който бѣ очевидно испратенъ при генералъ Хрущова съ нѣкоя поржка.

Яковлевъ разбра, че тѣхната поржка сега нѣма значение и, като се отби на страна той поведе другаря си по най-блиския пѫть, къмъ това мѣсто дѣто стоеше единъ баталионъ отъ тѣхния полкъ. Пластунътъ донесе на Хрущова, че неприятеля настѫпва и се натъква на нашитѣ тайни позиции.

Волинци се уловихѫ за пушкитѣ си, селенгинци хвърлихѫ търнокопитѣ и лопатитѣ, бърже грабнахѫ пушкитѣ си и застанахѫ въ резерва.

Хрущовъ заповѣда да дадѫтъ условния сигналъ — да запалятъ фалтшвейверитѣ.

Наведенитѣ по-рано топове отъ парахода „Владимиръ“ почнахѫ да гърмятъ отъ къмъ пристанището, по направление, дѣто трѣбваше да се намира неприятельтъ. Французитѣ, по своята привичка, не вървѣхѫ, а тичахѫ на атака съ едно стремитеяно „гимнастическо краченье“. Ето вече се чувахѫ ободрителнитѣ викания отъ страна на тѣхнитѣ офицери и се чу викъ, приличенъ като на нашето ура.

Волинци дадохѫ залпъ, но французитѣ на мѣста се бѣхѫ вече вцѣпели прѣзъ цепьта и се хвърлихѫ на укрѣплението на всички страни, особенно отъ къмъ лѣвия флангъ. Мнозина отъ тѣхъ, като се уловихѫ за кошоветѣ, ненасипани още съ пръсть — а такива имаше доста — падахѫ въ ровътъ; а други скочихѫ прѣзъ вала, въ това число и генералътъ имъ де-Моне, който получи тукъ дори три рани, които обаче го не спрѣхѫ да върви напрѣдъ. Надъ ровътъ на укрѣплението се захвана единъ упоренъ бой съ щикове. Отбрани французки охотници — зуави, венсенски стрѣлци и моряци — се борѣхѫ съ нашитѣ волинци. При начало на боя бѣше още видело по-малко.

Побѣлялия прапорщикъ, като се сѫдеше по бакембардитѣ му, французитѣ взехѫ за полковникъ и той биде убитъ,

безъ да достигне, горкия, до по-високъ чинъ. Младия Глѣбовъ получи нѣколко доста тежки щикови рани и падна въ ровътъ. Командирътъ на зуавския полкъ Клеръ биде раненъ, а и генералъ Хрущовъ — единъ зуавъ насмялко щѣше да го убие. Между това стана толкова тъмно, щото съ пръстъ да бръкнеше нѣкои човѣку въ очитѣ, пакъ нѣмаше да го види. По тази причина се страхуваха воюющитѣ да стрѣлятъ за да не удрятъ въ свои и боятъ бѣше въ пълната смисъль па думата ръченъ бой. Стрѣляха само на горѣ, и то пакъ често куршумитѣ попадаха въ свои. Озлобенитѣ викове на войницитѣ, които се борѣха гърди срѣщу гърди се разнасяха въ нощната тъмнина. Французи и наши — викаха своитѣ и ги търсѣха по име. Старецътъ Даниленко и трима пластуни се биеха съ нѣколко французи, когато внезапно се разнесе единъ силенъ викъ: — момчета! русситѣ тука! Даниленко припна къмъ страната отъ дѣго идеше този викъ, но биде хванатъ отъ двама французи, които го повлѣкоха за ръцѣ. Старецътъ се опираше, единъ отъ французитѣ се спрѣпна отъ трупа на единъ свой другаръ и падна, Даниленко падна вързъ него, освободи си ръцѣтѣ и като бодна неприятелския войникъ съ камата си, не можи да стори сѫщото и съ втория французъ, който побѣгна. Въ течение на нѣколко минути французитѣ завладѣха укрѣплението, но скоро бидоха отблъснати съ голѣми загуби. Цѣлъ часъ се продължава този бой. Истиканиятъ съ щикове неприятель отстѫпи въ безпорядъкъ, и при отстѫпваньето си още повече пострада отъ огъня, който биде откритъ подирѣ имъ не само отъ параходитѣ, но и отъ двата блиски до тази мѣстность бастиони. Побѣдата бѣше наша. Французитѣ оставиха на бойното поле повече ото сто тѣла, въ това чило и деветь души офицери.

XIII.

На слѣдующия день само за нашата сполучлива побѣда се говорѣше въ Севастополъ.

На сѣверната страна, въ прочутата платняна одеска гостилница, се бѣхѫ събрали една группа офицери. Вървѫтъ

безконечни спорове и тълкувание подробностигѣ на боя. Всѣкиму се искаше да покаже, че той знае по-добрѣ отъ другитѣ и всѣки расправя по своему. Единъ увѣрява, че Генералъ Хрущова насмалко останало да го взематъ въ плѣнъ, и че работата ето какъ била: единъ зуавъ хваналъ генерала за яката и го потътрелъ вече къмъ своитѣ, но въ туй врѣме се приближилъ трубачътъ Павловъ и цапъ французина съ широкото на тръбата и зуава падналъ съ счупена глава. Другиму става мжчно за генерала и казва: „какъ така генерала да го уловятъ за еката и да го влѣкжтъ! Нищо подобно не е имало, азъ самъ съ очитѣ си видяхъ. Не зуавъ, а единъ зуавски офицеръ нападна генерала съ гола сабя. Генералътъ гледаше на друга страна и щѣше непрѣменно да загине. Въ това врѣме тръбача му отклони ръката съ единъ ударъ съ тръбата, а единъ войникъ прободе този храбъръ французинъ съ щика си“.

— Е, е, чакайте азъ да ви кажж — забѣлѣзва третъ офицеръ — и вий сжщо не прѣдавате самата истина. Горнистътъ не само, че отклони удара, но и истръгна на французина сабята изъ ржцѣтѣ му.

— Ама, молж ви се, какъ е можилъ той да я истръгне?

Прапорщикъ Маклаковъ, ординарецъ на Хрущова, увѣряваше отъ своя страна, че той знае работата по-добрѣ отъ всички, но не можи да каже нѣщо ново и само потвърди думитѣ на послѣдния расказвачъ.

Намина въ Одеската гостилница и есаула Даниленко, който търсише единого отъ пластунитѣ. Него го заобиколихж отъ четири страни, като го подканяхж и той да имъ расскаже нѣщо за послѣдния бой.

— Та що да ви расскажж, — отговори Даниленко, като смѣсваше русскитѣ думи съ малорусскийски. — Такъвъ жестокъ бой имахме, сега шашката си не могж да намеря...

— Кажете, капитане, истина ли е, че вие сте се расправяли съ трима французи?

— Ами какъ е, та не тъй?

— Та расправете ни подробно какъ стана боя, расскажете тѣзи нѣща, тѣ сж много интересни.

Даниленко дълго врѣме се отказва, но най-послѣ се съгласи да расскаже работата.

— Вървѫ азъ, и нищо не виждамъ, и шашката си не бѣхъ успѣлъ да извадя, уловихѫ ме проклетитѣ французи и ме влѣкѫтъ; азъ се опирамъ, не вървѫ; искамъ да викамъ, държѫтъ ме за гърлото, а азъ тогози що ме държеше за гърлото, хванахъ се за пушката му, съ другата си рѫка го държа за гърдитѣ, пушката му избихъ отъ рѫцѣтѣ и ги влѣкѫ и двамата подъ остото на шашката си. Тукъ азъ си помислихъ: при мене е камата. Па като оставя тогова, когото държехъ за гѫрдитѣ, боднахъ го въ корема съ камата си, а другия французинъ побѣгна. Щомъ почна да се развиделява, гледамъ — гдѣ е шашката ми? Ахъ ти, дяволъ да те вземе! Казвамъ на своитѣ: гледайте да намѣрите шашката ми, защото инакъ и службата ще оставя! Търся своитѣ, едвамъ намѣрихъ сабята. А наистина щѣхъ да оставя службата! Ахъ дяволъ да ги вземе тѣзи французи!

Но къмъ комическия елементъ на този бой се смѣсваше и много трагично нѣщо. Не ще и дума този нощенъ бой бѣше шега, въ сравнение съ Инкерманското сражение, което ни струваше единадесетъ хиляди души, тогава когато този пѫть имахме убити всичко нѣкакви си шейсетина души и трима души ранени. Но и единъ човѣшки животъ да е — се струва нѣщо.

Падналитѣ на бойното поле — и французи и русси, нашитѣ войници еднакво ги прибрахѫ. Офицеритѣ и войницитѣ едногласно хвалехѫ храбростьта на неприятеля. „Французитѣ много добрѣ се биѫтъ, но и нашитѣ си не поплюватъ на рѫцѣтѣ“, говорехѫ войницитѣ. „Считамъ за свой дългъ да ви увѣдомѫ, пишеше баронъ Остенъ-Сакенъ на Капро бера, че вашитѣ убити войници, които останахѫ миналата нощь на 28/II февруари въ наши рѫцѣ, бидохѫ погребени съ всичкитѣ почести, подобающи на тѣхната примѣрна храбрость“.

Убититѣ французи положихѫ по настърна отъ нашитѣ. Мнозина любопитни дойдохѫ да ги погледатъ. Черепитѣ на нѣкои убити, бѣхѫ разцѣпени на половина. Полковникъ Сабанински обясни, че нѣкои отъ селенгинци вмѣсто щикове пускали въ ходъ мотикитѣ си и високитѣ си викове и тъй пасбъркали неприятеля.

Мирно лежехѫ французитѣ трупове по настърна отъ русскитѣ. За французитѣ ископахѫ двѣ голѣми ями: въ

едната положихѫ офицеритѣ, въ другата проститѣ войници. Зуавитѣ имахѫ широки вълнени намѣтки, като шарфове; тѣзи намѣтки свалихѫ и покрихѫ съ тѣхъ очитѣ на убититѣ. Единъ католически свѣщенникъ имъ служи парастасъ. Единъ взводъ наши войници дадохѫ залпъ, като отдавахѫ послѣднята почесть на убититѣ неприятелски офицери и войници, подиръ това лмитѣ бидохѫ зарити съ пръсть. Нашитѣ закопахѫ отдѣлно. Отъ неприятелскитѣ батереи мнозина зрители слѣдяхѫ тази церемония.

На сѣверното пристанище, подъ единъ подслонъ бидохѫ занесени умиращитѣ и мрътвитѣ, дигнати отъ бойното поле подиръ това погребение. Тука французки и русски войници лежехѫ редомъ, облечепи съмо по риза и долни дрѣхи, безъ обувки. При главитѣ на русскитѣ войниви горѣхѫ восъчни свѣщи, забодени въ земята. Всички обърнахѫ внимание на единъ зуавъ, съ поразителна хубость, чернокосъ съ високо чело, правилни черти на лицето и съ гълѫбови очи: Той бѣше още живъ. Пробититѣ му отъ куршумъ гърди се повдигахѫ, прдститѣ на рѫцѣтѣ му шавахѫ. Той умрѣ тукъ, подъ подслона, прѣди да сварятъ да му дадѫтъ медицинска помощь. Редомъ съ него испустна духъ и единъ мъжественъ русски фелтфебелъ, цѣлъ покритъ съ кръвь.

Въ инжинерния домъ, дѣто въ туй врѣме бѣше главния привързоченъ пунктъ, кипѣше усилена работа; стаитѣ бѣхѫ пълни съ ранени. Чувахѫ се викове, пъшкания и викания, но нѣкои отъ раненитѣ си лежехѫ спокойно и само си стискахѫ зѫбитѣ отъ болѣжка. При входнитѣ врата на зданието постоянно се явяваха войници съ носилки. Ето носѫтъ единъ войникъ, съ смазана долня челюсть и обърнатъ на горѣ езикъ — положение което му даваше видъ на обѣсенъ, сваленъ отъ въжето. Той диво върти очитѣ си и стене. Поотдирѣ иде носилка съ единъ капитанинъ-зуавъ: той е съ простръелена нога. Негова видъ е бодръ. Гливата му е прѣвързана съ бѣла кърпа, като чалма. Капитанина понесохѫ въ операционната зала. Вѫтрѣ въ залата бѣхѫ поставени ~~поставени~~ кревати на два реда, а надъ тѣхъ полици, дѣто раненитѣ си туряхѫ нѣщата. При входътъ стоеше операционната маса. Близо до масата, на единъ кревать вече лежеше русски войникъ, раненъ съ коршумъ въ лакътя. Около този войникъ се бѣхѫ събрали докторитѣ и разглеждахѫ

раната му. Двѣ милосердни сестри, които бѣхж отъ третьото отдѣление на кръстовдигнатата община и пристигнали тукъ отъ прѣди единъ месецъ, приготвувахж инструменти, бинтове, корпия и вода. Едната отъ тѣхъ, Бакунина, гледаше на окржжающитѣ картини съвършенно спокойно, а другата бѣше до нейдѣ развълнувана, но се крепеше. Втората тази милосердна сестра бѣше родна сестра на подпоручикъ Глѣбовъ и нея я вълнуваше не толкова прѣдстоящата операция, колкото извѣстието за щиковитѣ рани, получени отъ братъ ѝ, когото тя още не бе могла да види, — тъй бѣше прѣтрупана съ работа.

Войникътъ, комуто се готвѣхж да отрежжтъ ржката, пжшкаше и викаше, измъчванъ отъ жестоки болки. Искусниятъ флотски хурургъ Земанъ даде знакъ да хлороформиратъ ранения. Подъ носа на войника поднесохж една бѣла, платнена кисийка, напълнена съ хлороформна корпия. Здравата и силна натура на войника дълго врѣме се не подаде; найпослѣ опойваньето му надви, той се занесе, даже почна да хърка и почна да бълнува. Ту запѣе: „прощавайте моме, прощавайте булки, ний сега не можемъ да мислимъ у васъ!“ Ту захваща да стене, псува, вика за нѣкакво си копче и испуска такива думи, които могжтъ да оскърбятъ слуха на милосерднитѣ сестри. Но Бакунина гледа сé строго и спокойно, а Глѣбова, види се, че сама почва да страдае, като гледа мжкитѣ на войника.

Операторътъ се надвесва на ранения и съ двѣ рѣзвания прѣрижа месото до костьта. Кръвьта на потоци се лѣе отъ прорѣзанитѣ артерии и пълни единъ тазъ, когото приближи Бакунина. Единъ другъ докторъ и фелдшеръ притискатъ артериитѣ и кръвьта спира. Операторътъ бърже прѣтърква костьта. Всѣки звукъ на пилата се отзовава по цѣлия организмъ на Глѣбова, но тя се прѣсилва и подава копринени конци, съ които оператора бърже прѣвързва артериитѣ. Операцията е свършена, само фелдшерътъ я довършва като туря корпия къмъ отрѣзаното мѣсто на ржката и облѣпва раната съ пластиръ.

— Ехъ, ти . . . сé още псува спящиятъ болѣнъ, като испустне нѣкоя най нецензурна думица. Най-послѣ той се събужда, отслабналъ, уморенъ, безмисленно изглежда присжтствующитѣ и пакъ захваща да пъшка. Внезапно той забѣ-

лѣзва, че едната му ржка е отрѣзана по-горѣ отъ лакътя и, ето ти, обикновенната въ такива случаи сцена: „Бащице, мили братя, ний ме погубихте“! Тъй вика войникътъ като поронва изобилни сълзи. Въ единъ жгълъ на залата се търкаля отрѣзаната ржка, заедно съ други такива отрѣзани човѣшки части.

Сега идеше редътъ на зуавския капитанъ. Той, както се види е хладнокръвенъ и даже се показва, че никакво внимание не обръща на прѣдстоящата операция. Той има куражътъ и се отказва и отъ хлороформиранье. Отсичатъ му кракътъ, капитана не испуска нито единъ стонъ, и само когато рѣжехж мускула той не можа да издържи и поизвика малко. Положихж го на кревата му. На масата поставихж единъ зуавъ — хубавецъ атлетъ съ черна брадица, съ фесче, и синя дрѣшка съ шито по рамената и ржкавитѣ. Поднесохж подъ носа му хлорформъ. Подиръ малко операцията е свършена, хлороформа е махнатъ. Къмъ раната поставихж едно парче топла гъба.

— Au nom de Dieu! Vous me brûlez! Vous me brûlez! (За Бога, ний ме горите) вика зуавътъ и се бори съ фершелитѣ. Шестима души съ мжка можихж да го удържжтъ.

— Tenez nous brave, mon enfant! Nous guérizons bien voyez — vous, — каза капитанътъ, комуто току що бѣхж отрѣзали кракътъ (куражъ Сине мой, ний ще оздравѣемъ).

При тия думи на капитана, гигандътъ прѣстана да вайка и само си стисна зжбитѣ. Него го сложихж близо до капитана.

Малко се мина и капитанътъ биде обхванатъ отъ едно тжжно настроение. Покрай него минуваше единъ отъ докторитѣ, капитанътъ го помоли да го поповдигнатъ, понеже се е свлѣкълъ къмъ края на кревата и може да падне, но когато доктора почна да подига капитана къмъ възглавницата, послѣдния го пригърна и като отпустна безсилно ржцѣ, жално продума: Non laissez moi, pas si vle (не, не, оставете ме, не тъй бърже . .)

Но ето още една операция: на единъ раненъ пластунъ изваждатъ куршумъ. Той хладнокръвно си пуши чибучката и

се шегуга, като се подсмива на докторитѣ, които търсѣхтъ куршума, но не могѣхтъ да го намѣрѣхтъ.

Единъ отъ зуавитѣ клевети на доктора единъ пластунъ за негова варварски постѫпъкъ съ него въ врѣме на боя. Може би това да бѣше и другъ плустунъ, но всичкитѣ тѣ си приличахѫ, като родни братя. Оказва се, че единъ пластунъ въ врѣме на схватката е испохапалъ на французина цѣлото лице.

— Чувашъ ли, брате, що се говори за едного отъ вашитѣ, — каза докторътъ на пластуна, като му прѣведе думитѣ на зуава.

— Жално е, че не можихъ да му отхапя бузата съвсѣмъ, — саркастически, но съ половинъ гласъ казва пластунътъ и съ усмивка погледва къмъ французина, чието лице бѣше покрито съ много синини.

— И наистина, какво е това варварство, — каза докторътъ, — единъ матросъ, даже и войникъ, никога не бихѫ сторили това . . .

Жалка фигура прѣдставляваше отъ себе си единъ французки робъ, който се намираше тукъ — леко раненъ съ куршумъ, пустнатъ подиръ него отъ другаритѣ му въ врѣме на неговото прѣдаванье. Той се бѣ сгушилъ на едно кюше, а да говорѣхтъ съ него не искахѫ нито нашитѣ, нито французкитѣ болни.

Знаменитиятъ хирургъ Пироговъ бѣше болѣнъ и днесь никакъ се не яви. Единъ отъ докторитѣ заяви на другаря си лѣкарь, че сега отъ милосърдитѣ сестри само петь или шесть сѫ на крака! останалитѣ се разболѣли, едни отъ тифусъ, а други просто отъ истощение на силитѣ си.

— Какъ не ще се разболѣхтъ — каза той: — Помислете си само! Дяволъ ги знае какви сѫ тѣзи хаймани, които по распорежданието на свѣтлейшия докарватъ отъ Симферополъ въ Севастополъ и то, едва ли не съ файтони: прѣди малко по тоя начинъ докарахѫ нѣколко симферополски . . . . . ., а пъбъ нещастнитѣ милосердни сестри трѣбваше цѣлъ день да тичатъ пѣши по една непроходима каль. Това е просто възмутително!

Други двама доктори говорѣхѫ за скарваньето, което се появи мъжду Гюббенета — прѣдставитель на нѣмската партия и Пироговъ — прѣдставитель на русската партия,

— макъръ че Пироговъ имаше за секретарь нѣмецътъ Обермиллеръ. Самичъкъ Пироговъ се бореше не толкова противъ нѣмцитѣ, колкото противъ учения педантизмъ, който се покровителствуваше отъ Гюббенета.

Нощь. Въ палатката, дѣто лѣжатъ безразлично и офицери, и войници, е вече тихо, само отъ врѣме на врѣме се раздава охканието на нѣкой страдалецъ или молба да му дадатъ водица. Милосердитѣ сестри и фелдшеритѣ обикалятъ болнитѣ. Двама-трима отъ фелдшеритѣ са пъргави и старателни момчета, но другитѣ са груби и лениви. Сестритѣ наопаки можаха да спечелятъ любовьта на болнитѣ. При подпоручикъ Глѣбовъ се прибижава една блѣдна дѣвойка и едвамъ се сдържа да не извика. Тя се навежда надъ него и шепне: „Колю, гълабче, намѣрихъ те най послѣ!“

— Наташа! можи само да изговори Глдбовъ. Сълзи му испълнятъ очитѣ. — Ето що сториха съ мене, - казва той, макъръ че ранитѣ му не бѣха опасни. Но той иска да разжали сестра си.

Сестра му още по ниско склаия глава и тѣ почватъ да си шепнатъ и дълго врѣме продължаваха да си спомнятъ ту родната къща, ту скорошнитѣ прѣживѣни сцени.

— Баба Ульяна ти прати едно кръсче, — каза Наташа: — помнишъ ли Ульяна?

— Твойта бавачка ли? какъ да я не помня! знаешъ ли какъ сме плакали съ тебе, когато мамка заповѣда да избиятъ по-голѣмото момиче на Ульяна, което тя подозираше въ една мъничка кражба . . .

— И послѣ излѣзе, че не бѣ тя откраднала, — каза Наташа: — ахъ, колко плакхъ тогава . . .

Но по-добрѣ не приказвай за това.

— А тази дъртица Ульяна ме мъмра тогава, — каза Глѣбовъ: — Грѣхота е, казва, да говоришъ за майка си лоши думи . . . азъ още ръка ѝ цѣлувахъ: голѣма работа ли е момичета момиче да понатупатъ . . . ето, у други господари е и по лошо , . . Гледай каква баба! този случай азъ още дълго врѣме ще помня.

Наташа се поисчерви малко, ней ѝ стана съвѣстно и за майка ѝ и за брата, ѝ.—Е, да оставимъ тоя разговоръ, Колю. Мамка е съ стари понятия жена, но правото трѣбва

да говоримъ, тя всички ни обичаше и ни обича. Сега и тя стана по-добра къмъ селенитѣ.

— Нѣма да ми повѣрвашъ, Наташа, — каза Глѣбовъ: — азъ съвсѣмъ си измѣнихъ мнѣнието за руския селенинъ. Колко добри хора сѫ нашитѣ войници! Азъ се сѫживѣхъ, сродихъ се тѣхъ, — азъ разбрахъ сега, че тѣ въ много отношения сѫ по добри хора отъ насъ!

— Сестрице, дайте ми за Бога, малко водица,—милно каза единъ войникъ, който лежеше на близо.

— Е, довиждане, Колю, надявамъ се, скоро ще се поправишъ. При първа възможность пакъ ще те обикаля!

Наташа прѣкръсти брата си, и като му поправи възглавницита, приближи се до войника. Очитѣ на този боленъ горѣхѫ отъ силенъ огънъ. Температурата му изглеждаше да е много висока.

Той пина водица.

— Сега ми е по-леко, сестрице, благодарѭ.

Наташа почна да обикаля другитѣ болни. Когато тя още веднъжъ мина покрай умирающия войникъ, той я помоли съ слабъ гласъ:

— Сестрице! сторете милость, прѣминете ощеведнъжъ...

Подиръ половинъ часъ, Наташа испълни тази наивна молба. Когато тя се приближи до войника, суровото лице на умирающия се проясни. Той погледна съ неисказана благодарность на това както нему се видеше, неземно сѫщество и умрѣ съ усмивка на уста.

ЧАСТЬ V.

I.

Грознитѣ събития вървѣхѫ по своя пѫть, а редомъ съ тѣхъ течѣше и ежеднѣвния, обикновенъ животъ, стотини и хиляди мънички драми се разигравахѫ, сѫщо тъй, както и въ мирно врѣме.

Въ първитѣ дни подиръ скарваньето съ дъщеря си, капитанъ Спицинъ може нѣкакъ да се крѣпи. Не единъ пѫть се е случвало, че като се скаратъ, дъщеря му побѣгне изъ кѫщи и се невърща по день-два, като нощуща въ нѣкои познати, но сега минувахѫ дни, недѣли, мѣсеци — за Леля нѣмаше никаква дума, Леля я нѣмаше никаква. Само веднъжъ съвсѣмъ случайно — благодарение на найвното бърборенье на Лихачева, капитанътъ се научи, че дъщеря му живѣе въ домътъ на една акушерка. И той ѝ написа писмо, въ което я канѣше да се върне: но Леля не търгна подиръ тази покана.

Капитанътъ бѣше оскърбенъ до дълбочината на душата си и рѣши да прѣдаде на забрава и самото име на дъщеря си. Но това бѣ лѣсно да се каже, но да се испълни — бѣше много трудно. По цѣли дни прѣкарваше капитанътъ въ своята каюта, съ наведена бѣла глава и мислѣше за дъщеря си. Само по нѣкога, много рѣдко излизаше изъ кѫщи, за да прѣглѣдва градината, да брои гюлетата, които падахѫ тукъ и да се покатерва по стрѣсата да прѣглежда състоянието на своето импровизираво укрѣпление. Особенно се радваше капитанътъ на укрѣплението въздигнато отъ селенгинци, тъй като сега неговия домъ бѣше прѣкритъ отъ една страна и недостѫпенъ за неприятелскитѣ гранати.

Още по редко капитанътъ ходѣше въ библиотеката да чете вѣстници. По голѣмата частъ отъ новинитѣ той учѣше и отъ Ивана и отъ познайницитѣ си, които го посѣщаваха и съ които той водѣше дълги спорове и разговори. Капитанътъ показваше единъ доста вѣренъ взглядъ на нѣщата. Той прѣдварително прѣдсказа несполуката на неприятеля срѣщу Евпатория. Като научи за това сражение, което стана още прѣди нощния бой при укрѣплението, капитанътъ строго осѫждаше този генералъ, който бѣ намислилъ тая експедиция. Този генералъ бѣше Хрулевъ, който по сходство на фамилията не трѣбва да смѣсваме съ Хрущова, толкова повече, че той съвсѣмъ не приличаше на Хрущова.

Веднъжъ, подиръ дълги отлагания, капитанътъ пакъ отидѣ въ библиотеката, не толкова съ цѣль да чете вѣстници, колкото отъ желание да срѣщне нѣкого отъ познайницитѣ си.

Въпреки на това че бѣше поставена на високо мѣсто, библиотеката ни най-малко не бѣше пострадала отъ неприяселскитѣ изстрѣли, макаръ че бомби много често падахѫ подъ прозорцитѣ ѝ, въ градината.

Бѣше време когато капитанътъ обичаше морската библиотека, като своя собственна. Моряцитѣ не жалехѫ срѣдства за създанието на това книгохранилище: въ полза на билиотеката, тѣ редовно внасяхѫ по два проценти отъ заплатитѣ си.

Като се качи по мраморната сълба съ бронзови перила, капитанътъ влѣзе въ една стая, дѣто на голѣма маса отъ червено дърво стоеше единъ моделъ на една часть отъ корабъ, а по стѣнитѣ висѣхѫ английски гравюри съ изображение на морски сражения.

Като прѣмина въ друга една стая съ моделъ на единъ цѣлъ корабъ и съ много книжни дулапи съ чудни огледални стъкла, капитанътъ видѣ, че книгитѣ изъ шкафоветѣ бѣхѫ изваденн и, като попита дежурния, научи се, че ги натуряли въ сандъци за испращанье въ Николаевъ.

— Защо тъй, приятелю? Нима вие се каните да прѣдадете вече Севастополъ? — съ досада каза капитанътъ.

— Съвсѣмъ не, Викторъ Иваничъ, — каза дежурниятъ, единъ отставенъ матросъ, който много добрѣ познаваше капитана. Какъ е възможно да го предадемъ! Ще измрѣмъ всички тукъ, но нѣма да го дадемъ.

— Разбира се, неще и дума!

Капитанътъ влѣзе въ послѣдната стая — читалнята. На срѣдъ стаята стоехѫ двѣ маси и на тѣхъ постоянно лежехѫ шенсеть и шесть журнала и газети, на разни езици. Мобелитѣ отъ хубаво червено дърво бѣхѫ изящни. На срѣдата на една отъ стѣнитѣ, срѣщу входа, бѣше направена чугунена соба.

Приятно и спокойно бѣ да се сѣди и чете въ тази стая, макъръ че наоколо се чуваше нетърпимото гърменье отъ канонадата, особено отъ къмъ третия бастионъ, и често се случваше да се търсятъ стъклата на прозорцитѣ и съ голѣмо звънтенье да падатъ на земята.

Въ читалнята сѣдѣхѫ шестима души — единъ цивиленъ господинъ, единъ армейски офицеръ и останалитѣ бѣхѫ флотски офицери, отъ които единъ излѣзе приятель на капитана. Тѣ се поразговорихѫ, и като видѣхѫ, че бъркатъ на дру-

гитѣ, отправихѫ се на мѫничкия булевардъ прѣдъ библиотеката.

Бѣше петь часътъ вечерьта. Отъ втората половина на Февруари се захванахѫ топлитѣ дни, и този пѫть, по случай хубавото врѣме, на булеварда свирѣше военна музика, расхождахѫ се офицери, юнкери, матроси и войници; даже виждахѫ се нѣколко дами и дѣвойки въ пъстри шапки и дрѣшки които одавна вече бѣхѫ излѣзли отъ мода въ Петербургъ. На долнитѣ пѫтеки, въ алейтѣ обградени съ акации, се расхождахѫ двойки. Ето нѣкой юкеръ подъ рѫка съ млада мома: той буйно приказва и се обяснява, може би, въ любовъ. Ето ви още една двойка: една дама, облечена съ особено изящество, което при първъ погледъ я отличава отъ провинциялнитѣ жени. Това е княгиня Бетси, подъ рѫка съ адютанта Дашковъ. Княгинята се бѣ псодърпала съ графъ Татищева и нарочно се расхожда сега съ адютанта, за да възбуди ревностьта на графа; графътъ ще научи за тази расходка отъ оставената му записка. Той самъ е виновенъ за това. Тя го моли да излѣзѫтъ да се расходятъ, а той ѝ отговори съ груби закачки.

Княгинята приказва съ Дашкова за политика, за Петербургскитѣ клюки и за това, че ако се сѫди по полученитѣ отъ нея писма, при двора сѫ доста недоволни отъ княза Меншикова, особенно на Евпаторското сражение.

— Да, това бѣше една голѣма глупость, — забѣлѣжи Дашковъ: — Хрулевъ е, неще и дума, съ безумна храбрость човѣкъ, и добъръ тактикъ, но лошъ стратегикъ. Евпатория ний можехме да вземенъ въ друго врѣме, но не тогава, когато съюзницитѣ се намѣрихѫ тамъ и бѣхѫ поставили едва ли не двадесетъ хиляди души войска.

Дашковъ искаше да продължава, когато внезапно при тѣхъ дотърча камердинерътъ на графа съ една записка отъ него. Княгинята я прочете, и, като се посмути малко, помоли Дашкова да я заведе у дома ѝ. Графътъ ѝ пишеше, че по случай загубата на много артилеристи на четвъртия бастионъ, викали желающи да служѫтъ тамъ, — че той сѫщо се записалъ за желающъ и тази вечерь окончателно се прѣселва на бастиона.

Оставниятъ капитанъ се расхождà още нѣколко врѣме въ градината, а подиръ това тръгна на единъ отъ фрега-

титѣ, за да се повиди съ нѣкои приятели, но не успѣ още да пристигне до пристанището, когато неочаквано се срѣщна съ капитанъ Зорина, който вървѣше съ тжжно лице.

— Защо сте такъвъ? — попита Спицинъ.

— Незнае човѣкъ какви дивотии почнахж да се вършжтъ у насъ — отговори Зоринъ. Чувахте лй, че на свѣтлейшия е заповѣдано да си даде оставката и на негово мѣсто ще бжде Горчаковъ.

— Какъ? Що? Е, сѣщамъ се! сега още по-добрѣ ще тръгне! Вашия Меншиковъ бѣше добъръ, но и Горчаковъ се показа добъръ на дунава! Въображавамъ си какви лудории ще направи и тука!

— Това официално още не е извѣстно, и азъ ви го казвамъ, но между насъ да си остане. Казватъ, Меншиковъ е получилъ отъ наслѣдника Цесаревича единъ доста сърдитъ рескриптъ за евпаторския бой. Въ главната квартира се е обърнало всичко надолу съ глава. Мене днесъ ми се случи да ходж при Меншикова по работа. Самъ старецътъ е нерасположенъ, но се крѣпи и показва видъ, че нищо не се е случило, а види се че е наскърбенъ и чака рѣшението на своята участь. А пъкъ, право да се каже, въ що е виновенъ свѣтлейшия? Нему отъ Петербургъ му испращатъ заповѣдь слѣдъ заповѣдь всичко да направи, но да вземе назадъ Евпатория, и той що да стори: испраща Хрулева, единъ отъ най-храбритѣ генерали, а послѣдния взема, че направя масса глупости: поставя прѣди всички гръцкитѣ доброволци и донски казаци. Доброволцитѣ сж юнаци хора, но сж ги водили безмисленно, като на касапница.

Като си поприказвахж още малко съ Зорина, Спицинъ отидѣ на фрегатътъ, дѣто бѣше тръгналъ и дѣто гостоприемнитѣ домакини го нагостихж много добрѣ и го оставихж да нощува.

Два дни прѣди горѣприведения разговоръ, князъ Меншиковъ, разбитъ физически и нравственно, намръщенъ повече отколкото обикновенно, сѣдѣше въ своя кабинетъ, който се помѣщаваше въ инжинерната кжщица, дѣто бѣ него-

вата квартира съ двѣ стаи, и се разговаряше съ Панаева, оплаквайки се отъ всичко и противъ всичко. Въ послѣдньо врѣме ролята на княза макъръ и главнокомандующъ, се сведе къмъ нула. До дѣто бѣше живъ Корниловъ, който по нѣкога дѣйствуваше отъ името на Меншикова, до дѣто бѣхж възможни боеве, сполучливи като балаклавското сражение, славата на нашето оржжие прѣминуваше на името и на свѣтлейшия; но сега бѣше доста ясно, че той е почти такъва нула, както и стареца Кизмеръ, комендантъ на Севастополъ, който казваше за себе си, че е билъ пазачъ на затворницитѣ, а сега е лишенъ отъ тази длъжность, тъй като затворницитѣ сж пуснати на свобода.

— Хора нѣмахе, никой нищо не разбира и не върши, — като на ума си продума Меншиковъ.

— Ахъ, ваша свѣтлость, — каза Панаевъ, който желаеше да развесели княза: — чувахте ли какъвъ куриозъ бѣ станалъ неотдавна съ единого отъ нашитѣ генерали, не ми се ще да му казвамъ името, но ваша свѣтлость се сѣщате, нали? Единъ флотски офицеръ ми расправя.

— Що се е случило?

— Ето що: намислилъ генералътъ, — единъ побѣлялъ почтенъ старецъ, който може баща да е на ваша свѣтлость, намислилъ този генералъ, че и той разбира нѣщо отъ морскитѣ работи. И какво излѣзло? Елате да вземаме сигнали отъ телеграфа. Почнали му сигнали: показали се неприятелскитѣ кораби на Z O, а той по сходство на знакътъ взелъ тѣзи буки за числата 50 и прѣдава сигнала по тази цифра. Не ще и дума на пристанището нѣмало бърканица. Азъ казвамъ на тоя господинъ флотски: обаче, азъ виждамъ, г. лейтенанте, че този генералъ е постжпилъ като една ветърничева блондинка....

— Ветърничева блондинка! Ха, ха, ха! та твоя езикъ, приятелю, е билъ по остъръ отъ нея! Ха, ха, ха! Ветърничева блондинка!

Отдавна се не бѣше тъй смѣялъ намръщения князь и Панаевъ бѣше много доволенъ, че го развесели.

Подъръ малко, князьтъ каза съ сериозенъ, но не вече съ мраченъ тонъ:

— Знаешъ ли, приятелю, ще ти кажж една новина. Мислж, че тѣзи дни ще се появи една височайша заповѣдь,

по която вмѣсто мене ще бѫде назначенъ за главнокомандующъ другъ.

— Не може да бѫде! Ваша свѣтлость! Нима нѣкой може да ви замѣни?

— Ами князь Михаилъ Димитриевичъ? Неговигѣ работи ще тръгнатъ по-добрѣ отъ моитѣ. Нали той има организирана армия, а пъкъ у насъ е всѣкаква сбирщина.

— Но, ваша свѣтлость, безъ васъ, ний ще трѣбва да оставимъ Севастополъ! — съвършенно искренно извика Панаевъ.

— Защо?

— За това, ваша свѣтлость, защото името на князь Горчакова не внушава на неприятеля страхъ. Въ алминския бой англичанитѣ, като знаехѫ, че Горчаковъ е насрѣща имъ и като вземахѫ Петра Димитриевича за Михаила Димитриевича, вървѣхѫ упорно срѣщу насъ. Тѣ сѫ си съставили едно мнѣние, че дѣто е князь Горчаковъ, тамъ боя не е страшенъ.

— Не знаѭ, защо англичанитѣ сѫ си съставили такъво понятие за Горчакова. Въ младитѣ си години Горчаковъ е билъ храбъръ офицеръ и често е билъ смѣлъ прѣдводитель на разни охотници.... Та ти не би желалъ да дойде Горчаковъ на мое мѣсто, а?

— Никакъ не желаѭ, ваша свѣтлость. Пъкъ и князъ Горчаковъ нѣма да се съгласи. Какъ ще може да се расправи тукъ единъ новъ човѣкъ. Нему всичко ще му се вижда непонятно и той само ще се озърта, безъ да разбере нѣщо.

— Азъ пъкъ мислѭ наопаки, — каза Меншиковъ: — той ще бѫде доволенъ отъ назначениего си.

Влѣзе камердиперътъ на княза, Разуваевъ; старецътъ бѣ доста отлабналъ и почна постоянно да кашле.

— Ваша свѣтлость, дошли сѫ генералъ-интендантъ господинъ Затлеръ и генералъ майоръ Бахтинъ.

— Покани ги да заповѣдатъ.

— Генералъ Затлеръ е тукъ, а генералъ Бахтинъ е още въ Дуванка но е испратилъ Куриеръ да обади, че пристига.

— Е, нека си и остане тамъ. Чувай, Панаевъ, ти помнишъ Бахтина — вице директора на комиссариятския департаментъ? Не разбирамъ за какъвъ дяволъ сѫ го испратили

тука! Какво да правя съ него? Старъ, глупавъ, малко знае, и толкова дебелъ, щото не може да влѣзе въ моята колибка. Да му се испрати на срѣща фалдегера, па нека си отиде у дома.

— Ваша свѣтлость, — рѣши се да забѣлѣжи Панаевъ, да не би да се расърдятъ за това въ Петербургъ.

— Нека се сърдятъ! Това прилича на куриеритѣ, които ми испращатъ! азъ всѣкога ги пращамъ при Камовски, за да ги гощава той. Камовски го бива за тѣзи работи — като захване да ги истърова: „ахъ, вие сте уморени отъ пѫть, вие сте гладни, ахъ колко на врѣме сте дошли“ — сѫщински дипломатъ. . . А пъкъ испратения ще каже, че армията умира отъ гладъ. Испратихѫ ни сѫщо и милосердни сестри. Азъ знаехъ, че тѣзи сестри ще бѫдѫтъ главни орѫдия за всевъзможни сплетни. Прѣдставлявамъ си що пишѫтъ тѣ на своитѣ роднини въ Петербургъ! Женитѣ сѫ всѣкога еднакви. Безъ да знаятъ сѫщностьта на работитѣ, отгоре отгоре подхващатъ всѣка безмислица, правятъ отъ муха слонъ, пишѫтъ въ Петербургъ на всевъзможни бабички, а послѣднитѣ удрятъ на тъпанъ и ето ви цѣла гюрултия! Женскитѣ езици сѫ по-дълги и по-остри отъ нашитѣ. Ахъ да, азъ забравихъ. Покани Затлера да влѣзе.

Панаевъ се отдалечи и въ кабинета на княза влѣзе единъ съ умна физиономия генералъ, по която се четѣше добродушие. Той носѣше подъ мишца единъ портофелъ, когото служи на масата, и извади отъ тамъ една прошарена съ цифри записка.

Подиръ първитѣ думи за живо-здраво, Затлеръ моли за позволение да прочете записката. Той прочете нѣколко реда, но внезапно Меншиковъ, който слушаше разсѣяно, го прѣкъсна съ единъ въпросъ:

— Дѣ сте служили понапрѣдъ?

— До назначението си въ 1846 година за генералъ провиянтмейтеръ, азъ съмъ служилъ въ артилерията.

Меншиковъ се вдаде въ распитвания, които нѣмахѫ никаква свърска съ работата. Затлеръ отговаряше както може и най-послѣ попита:

— Ще заповѣдате ли да четѫ записката?

— Да, четете я.

Като послуша още нѣколко минути, Меншиковъ пакъ попита:

— Нали отъ Варшава пристигнахте въ армията?

— Да, отъ Варшава.

— Живъ ли е още графъ Ожаровски?

— Не знаѭ, струва ми се. . . .

— Името на Ожаровски, — каза Меншиковъ: — ми напомнюва едно обстоятелство отъ врѣме на 1813 година. Въ това врѣме азъ бѣхъ причисленъ къмъ свитата на князь Волконски. Подиръ кулското сражение императора ме испрати да прѣглеждамъ позицията на нашия гвардейски полкъ. Подиръ малко азъ се върнахъ съ докладъ: „не е истина, каза императора, полковетѣ не сѫ така расположени. . . — Ваше Величество, азъ съ очитѣ си видѣхъ. . . — „Ами какъ тъй Ожаровски ми докладва инакъ? Я ми повикайте Ожаровски". Послѣдниятъ се призна, че не е провѣрилъ самичъкъ, а други му казали. Ето какъ по нѣкога испълняватъ заповѣдитѣ.

Мълчание.

Като се мина малко, Затлеръ попита:

— Да четѫ ли?

— Четете, четете!

Подиръ свършванье на четеньето, Меншиковъ поблагодари.

— Ще рѣче, ваша свѣтлость, Вий утвърждавате моя докладъ? — попита Затлеръ и лицето му свѣтна.

— Утвърждавамъ го и напълно сподѣлямъ вашитѣ взглядове.

Меншиковъ и съ Затлера поговори върху въпроса, че нѣмаме способни хора. Генералъ Семякинъ, — е глухаръ, Герсевановъ нищо не разбира и тъй нататъкъ.

Затлеръ си излѣзе доста доволенъ отъ кѫщата на княза. Той много се страхуваше за този докладъ, тъй като знаеше, че вслѣдствие мошеничеството на предприемача Цукермана — и неговитѣ собственни подчинени — бѣхѫ се изгубили седемстотинъ хиляди рубли правителственни пари. Но Меншиковъ утвърди доклада, безъ да вникне въ неговото съдържание и по тоя начинъ работата се заглади, тъй като слѣдъ него нѣмаше кой другъ да провѣрява смѣткитѣ.

II.

Генералъ Семякинъ, началникъ щаба на сухопжтнитѣ и морски сили бѣше честенъ човѣкъ, искрененъ и откровенъ, не хитъръ, не до толкова развитъ и не съ голѣми способности, но той съвсѣмъ добросъвѣстно се мжчеше да испълнява своитѣ тежки обязаности. Подиръ балаклавския бой, подиръ контузваньето му той бѣ доста оглушалъ, чувствуваше постоянни главоболия и шумъ въ ушитѣ. Но това му не бъркаше да се труди съ двойна сила и да стои отъ зарань до вечеръ надъ разни книжа.

На капризния характеръ на князъ Меншикова не бѣше лесно да се угоди. Семякинъ работеше до колко се простирахж способноститѣ му, и никога се не унижаваше за лъстенье и угодливость, свойственни по нѣкога и на талантливитѣ натури, а толкова повече на обикновенни хора.

— Благодарж на Бога, — разсжждаваше самъ съ себе си Семякинъ: — че до сега, криво лѣво, съмъ угодилъ и могж да похваля княза: струва ми се той навикна на моята откровенность и прямодушие; не знаж що му лѣжи на душата, трудно е да се разгатне. Виждамъ — има довѣрие у мене. Всичкитѣ ми доклади вървжтъ безъ затруднение, всичко утвърждава. Пъкъ и съ работа го не прѣтрупвамъ. . .

Но бивахж и такива минути, когато Семякинъ не знаеше що да прави съ княза.

— Господъ да го знае! Сърди се за нѣщо, ама защо и азъ не знамъ — мислѣше си Семякинъ. Всичко не било тъй, сé противъ неговата воля. Види се, че той е разгаленъ отъ всевъзможни лъстеци, които всичко прѣдставятъ въ розова свѣтлина, а пъкъ азъ черно ли е, черно го и показвамъ . . . Казвамъ му истината, като на главнокомандующъ и като на баща, не умѣж да бждж лъстецъ, да командувамъ и да насбърквамъ хората не приемамъ и се отнасямъ тъй, както трѣбва да бжде единъ неговъ съвѣстенъ помощникъ.

Великитѣ князе обичахж Семякина и това го утѣшаваше него въ всичкитѣ му горѣсти и грижи. Веднъжъ, когато Меншиковъ бѣше болѣнъ, при Семякина дойде великиятъ князъ Михаилъ Николаевичъ и намѣри стареца прѣтрупанъ съ служебни книжа.

— Сега се не очудвамъ защо тъй редко ви срѣщамъ, каза великиятъ князь. Господъ здравье да ви дава! Дръжте се, бждете юначина.

— Та азъ не току тъй съмъ началникъ щаба на сухопжтнитѣ и морски сили! — съ гордость си помисли Семякинъ.

Лека по-лека и самъ Меншиковъ промѣни сърдития тонъ на дружески-величественъ и на всичко което му прѣдлагаше Семякинъ, отговаряше: Добрѣ, добре, направете тъй.

Въ деньтъ на несполучливото Евпаторийско сражение, Семякинъ отъ сутриньта до часътъ три бѣше на откритъ въздухъ, а пъкъ този день бѣше много студенъ, съ фжртуна; старецътъ се силно простуди и заболѣ. Едва той можи да се пооправи и Меншиковъ веднага го испрати да прѣгледа и да расформирова пристигналата въ Бахчисарай резервна бригада. По пжтя къмъ Бахчисарай, Семякинъ биде поразенъ отъ множеството валящи се трупове на волове и конье. Това бѣше явно доказателство за справедливостьта на тѣзи слухове, които гласехж, че интендантитѣ и „комисарията“ буквално унищожаватъ злополучнитѣ животни. Въ ханския дворецъ Семякинъ срѣщна единъ необикновененъ смрадъ. Излѣзе, че тукъ гниютъ кожухчета, още не испратени въ армията, макъръ че зимата минаваше. Войницитѣ се завиваxж съ рогозки, а кожухчетата отравяхж въздуха въ града, дѣто имаше и военна болница.

Като прѣстоя два дни въ Бахчисарай, Семякинъ побърза да отиде въ Севастополъ, но за голѣмо свое очудване и огорчение се научи, че свѣтлейшия е боленъ и по съвѣта на лѣкаритѣ отишелъ въ Симферополъ! Това извѣстие като че съ гърмъ удари Семякина. Той отъ всичко друго най-много се страхуваше, че не ще може самъ да се расправя съ толкова работи. Той полѣтя при Остенъ-Сакена, комуто Меншиковъ бѣ сдалъ началстуваньето. Остенъ-Сакенъ самъ нищо не разбираше и не знаеше.

— Виждахте ли се съ княза? — попита той Семякина: — не? — Добрѣ, тогава вървете, стигнете го, понеже той иска да се види съ васъ.

Безъ да разбира що значи всичко това Семякинъ полѣте при великитѣ князе и се научи, че Меншиковъ, по

всѣка вѣроятность ще бѫде смѣненъ, тъй като императорътъ е неблагодаренъ отъ него.

Въ два часътъ прѣзъ нощьта Семякинъ отпѫтува на конь и на другия день стигна Меншникова въ Бахчисарай, дѣто князьтъ се бѣ спрѣлъ да нощува. Каль имаше до коленѣ. Меншниковъ бѣ уморенъ отъ пѫтя и съвършенно смазанъ отъ нравственния ударъ, при четение рескрипта, когото той получи отъ цесаревича . . . Този рескриптъ бѣше равносиленъ на заповѣдь да си даде князьтъ оставката . . .

Меншиковъ радостно прие Семякина и даже го задържа цѣлъ день. Нему му се искаше да се поутѣши съ нѣкого и да си поприказва. Той показа на Семякина нѣкои писма отъ императора, дълго се разговаря съ него, и най-послѣ късно вечерьта му пожела добъръ пѫть и му каза: „продължавайте да работитѣ . . . Сакенъ има добро мнѣние за васъ, а пъкъ азъ като се оправя, ще ви дойда пакъ“.

Семякинъ тръгна обратно. На разсъмванье, въпреки на това, че бѣ глухъ, той чу познатитѣ звукове на севастополската канонада, половинъ часъ си дремна и отиде при Сакена. Работа имаше и на главата си. Трѣбваше да се пишѫтъ масса писма, да се испраща въ Петербургъ единъ флигелъ адютантъ, да се пишѫтъ прикази. Семякинъ работи цѣла нощь. Слѣдующия день пакъ работа. Вечерьта, сѫщо тъй сé работа и не свършватъ се натрупанитѣ работи. Внезапно въ това врѣме влиза адютанта на великитѣ князе.

— Тѣхни височества ви молѫтъ да дойдете при тѣхъ, каза адютанта, — подиръ единъ часъ заминаватъ за Петербургъ.

— Какво? — попита Семякинъ, като мислеше, че не е дочулъ.

Адютантътъ високо повтори своитѣ думи.

— Боже мой, що значи това?

Семякинъ се качи на коня си и полѣтя при великитѣ князе, които живѣехѫ въ едно доста скромно помѣщение. Той намѣри и двамата князе дълбоко наскърбени. Николай Николаевичъ съ развълнуванъ гласъ, каза:

— Драгий Константинъ Романовичъ, ний получихме едно скърбно извѣстие. Трѣбва да бързаме въ Петербургъ. Не само царицата но и царьтъ е болѣнъ и то, тежко болѣнъ.

Михаилъ Николаевичъ сѫщо каза нѣколко думи и дори заплаканъ, пригърна и цѣлуна Семякина.

— Кой знае, дали ще го заваримъ живъ — съ тежка въздишка каза той.

Семякинъ бѣше тъй трѣснасъ, щото незнаеше що да каже. „Царьтъ е тежко болѣнъ . . . Него го огорчи Алма, сетне Инкерманъ и окончателно го смаза Евпаторийския бой, самъ по себе доста не важенъ, но крайно обиденъ за русското чувство . . .“ Тъй си мислеше Семякинъ.

Въ десеть часътъ вечерьта великитѣ князе заминахѫ за Петербургъ.

Работитѣ въ Севастополъ не отивахѫ толкова злѣ. Прѣдъ селенгиското укрѣпление израстна още едно — волинско и бѣхѫ поставени основитѣ на третьо. При Евпатория, нашитѣ улани бѣхѫ понабили единъ турски отрядъ заедно съ татари — които зяпахѫ изъ широкитѣ мѣстности тъдѣва. Въ вѣстницитѣ почнахѫ да пускатъ слухове, че ще дойдѫтъ още нови неприятели — сардинци, но съ този новъ неприятель се подигравахѫ само. Най-сетнѣ се разнесе слухътъ за окончателното назначение на Горчакова.

Този слухъ биде потвърденъ съ една записка, която получи Семякинъ отъ Симферополъ. Меншиковъ пишеше:

„Получихъ едно писмо отъ наслѣдника, който ме увѣдомява, че азъ се уволнявамъ по болѣсть отъ званието главно кнмандующъ и че князъ Михаилъ Димитриевичъ Горчаковъ е назначенъ на мое мѣсто.“

Скоро подиръ това, по всичкитѣ Севастополски бастиони се явихѫ полковитѣ священници за извършванье панахиди по случай смъртьта на императоръ Николай Павловичъ.

Слухътъ за смъртьта на царя се разнесе още два дни прѣди това. Най-напрѣдъ той ни биде съобщенъ отъ неприятеля въ врѣме на прѣговоритѣ, но излизаше не вѣроятенъ. Сега, разбира се, никой не можеше вече да се съмнява. Мнозина стари войници плакахѫ. Младитѣ наведохѫ глави. А болшинството не можеше да си даде пълна смѣтка за състоянието на своитѣ собствени чувства.

III.

Бѣше Май 1855 година.

Самичка, истощена отъ нравствени мѫки и тежко положение, прѣкарвашс Леля днитѣ въ своята ниска стаица и,

безъ да гледа на хубавото врѣме, не излизаше даже да се порасходи, ами току сѣдѣше на едно мѣсто и слушаше съвѣтитѣ ѝ даже мъмранията на акушерката.

— Та разберете, най-послѣ, госпожо моя, че трѣбва да прѣстанете да се съсипвате тъй и да правите разни комедии! — ѝ говори Ирина Петровна:—Излѣзте поне днесь да се расходите. Сега не долитатъ насамъ бомби, нѣма защо да се страхувашъ, а пъкъ рѣчено ли е да загине човѣкъ, то и въ кѫщата си може да загине.

— Сѐ едно ми е мене . . . Подобрѣ хичъ да не излизамъ.

— Вамъ е сé едно, ама за дѣтето не е сé едно.

— Ахъ, Ирина Петрова, азъ сега нищо друго не желаѭ, освѣнъ смърть: и за мене и за него.

— И невие грѣхъ да говорите такива нѣща! Та християнка ли сте вие или езичница? Вѣрвате ли въ Бога?

— Вѣрвамъ, Ирина. Петровна и всѣки день го молѭ по-скоро да ми испрати смърть. . . . смъртьта е избавление отъ всички мѫки. Не, не, азъ нѣма да прѣживѣя това. . . .

— Засрамете се! Да видите само какъ раждатъ проститѣ жени. Отъ тѣхъ бихте се научили. А вие само това си знаете — да хленчете.

— Знамъ, че съмъ много лоша жена, Ирина Петровна, та за това ще бѫдѫ и лоша майка. Азъ ще намразя дѣтенцето си, — не могѫ да се примиря съ мисъльта, че ще имамъ дѣте.

— Подиръ тѣзи думи съ васъ не може и да се говори. Сѣдите си на едно мѣсто и си хленчете, — отсѣче Ирина Петровна и се залиса съ работата си. Тя шиеше шапчица за бѫдѫщето дѣте.

— Ирина Петровна, знате ли, че баща ми ми испрати пари? Отначало не искахъ да ги вземѫ, но послѣ се разсислихъ и ги взехъ. Това е, въ всѣки случай, по-добрѣ, отколкото да вземамъ отъ бавачката си. Ахъ колко се ненавиждамъ азъ, и колко се прѣзирамъ: Да достигна до тамъ, щото да живѣя на сретствата на бѣдната бабичка, и отгорѣ на това, съ васъ да едемъ заедно!

— Ама ще престанете ли днесь да говорите глупости? Пѫдѭ ли ви, или какъ? Кога му дойде врѣмето ще наплатиме, мислѭ нѣма да ме измамите.

Внезапно Леля трепна и се усмихна.

— Ирина Петровна, дѣтенцето ми се размърда. Съ крачката си ли ме рита тъй?

— Сазбира се, съ крачката си, а може и съ ржчицитѣ.

— Бѣдно дѣте! Спи си като въ пълна люлка и положително за нищо не мисли, — каза Леля: — пакъ се размърда тоя немирникъ и какви болки ми причинява . . . Тъй ме е е страхъ за него . . . . Тѣзи страшни бомбардировки и мене и нему, колко много ни повредихж . . . На въскресение насмалко щѣхъ да полудѣж—тъй се страхувахж не за себе си, а за него . . . Чувахъ какъ бабичката говореше оттатъкъ съ дъщеря си, която повтаряше думитѣ на единъ матросъ, че на другия день сме щѣли да имаме силна бомбардировка.

— Често и лъжатъ, — каза Ирина Петровна: — Излѣзте да се порасходите малко, та сетнѣ, Богъ да ви е на помощь — лѣгнете си да спите.

Леля най-послѣ се рѣши да поизлѣзе и да подиша чистъ въздухъ, и като се почувствува много по-добрѣ слѣдъ тази расходка, върна се у дома си и си лѣгна.

На утрото Леля биде събудена отъ изстрѣли; но едва къмъ три часътъ подиръ пладнѣ се чухж първитѣ страшни залпове. Значението на тѣзи залпове Леля разбираше. Бомбардировка! . . . мина ѝ прѣзъ ума и като обу чехли на боси крака, излѣзе на улицата: по небето лѣтѣхж вече гранати, единъ страшенъ громъ стоеше надъ Севастополъ. Цѣлата вѣчерь Леля прекара въ състояние близо до полуда. Всѣки изстрѣлъ се отзоваваше въ цѣлото ѝ сжщество, освѣнъ това и въ друго едно мъничко сжщество, чийто животъ бѣ непосредствено свързанъ, съ нейния собственъ животъ; това сжщество сжщо изявяваше беспокойство и мърдаше по-силно отколкото обикновенно.

Леля се криеше по кюшетата, влизаше въ мазето, въ килера, качваше се на чардака — дано по далечъ нейде се скрие отъ тѣзъ страшни гърмежи. Ирина Петровна се умори да я успокоява я най-послѣ махна съ ржка, като си помисли, че тя сама ще се успокои. Но и прѣзъ нощьта бомбардировката се непрѣкрати и цѣли облачета гранати хвърчехж прѣзъ корабната улица.

На бастионитѣ кипеше работа още отъ утриньта, но отначало тя не прѣдставляваше нищо особено. Жителитѣ въ бастионитѣ въ послѣдньо врѣме бѣхѫ тъй навикнали на прѣстрѣлки съ неприятеля, щото тѣхъ ги беспокоеше не гърменьето на топоветѣ, а напротивъ — мълчанието имъ. Често се случваше, че неприятелитѣ, по нѣкоя причина спирахѫ огъня: тогава у насъ почвахѫ да правѭтъ докадки: какво би значило това? И повечето мислѣхѫ: такъво зловещо мълчание, навѣрно, прѣдвѣщава щурмъ. Севастополци се пайвече страхувахѫ отъ щурмъ, тъй като него още го не бѣхѫ испитвали.

Утриньта, много врѣме до началото на сѫщинската днешна бомбардировка, когато имаше една слаба прѣстрѣлка на лѣвия флангъ, генерала Хрулева, храбриятъ Хрулевъ, който тъй несполучливо поведе Евпаторийкия бей, го посѣти генералъ Шулцъ, който току що бѣше назначенъ за командиръ на 2-рото отдѣление на отбранителната линия.

Като новъ човѣкъ въ Севастополъ, дѣто той отскоро бѣ пристигналъ отъ кавказката армия, Шулцъ захвана съ това, че се запозна съ мнозина севастополци. Всички приехѫ госта радостно. Горчаковъ, три дена прѣди бомбардировката, го покани на обѣдъ. Остенъ Сакенъ го качи въ своята кола и подробно го распитва за Кавказъ, за нашата побѣда надъ турцитѣ при Башъ-кадикларъ, и го моли да прѣмине при него на Николаевската казарма, а сетнѣ го заведе на своята домашна църковна служба, на която присѫтсвувахѫ всичкитѣ слуги на Остенъ Сакена. Като постоя малко Шулцъ отидѣ при Пирогова, който живѣеше срѣщу Сакена въ една прѣкрасно мобилирана квартира, посѣти коменданта Кизмера — на бърже свърна и при Панаева, при нарѣчения вѣтърничавата блондинка старецъ, съ побѣляли коси и съ тояжка.

Този старецъ, обаче, се не видя на Шулца комиченъ, а напротивъ, почтенъ старецъ. Цѣлото негово семейство си живѣеше тукъ при него.

Поотидѣ новодошлиятъ генералъ и при Василчикова, единъ милъ, изященъ аристократъ, ходи и у Тотлебена, когато завари въ градината, обиколенъ отъ тропически растения.

Почти всички, съ които се срѣща Шулцъ, остро осѫждахѫ Горчакова. Самиятъ Главнокомандующъ — старецъ съ очила, вѣчно удрижанъ и сграшно разсѣянъ, се оплакваше,

че на сила го карать да се завзима съ работи, що не сж по неговитѣ сили.

— Азъ знаж що би излѣзло отъ тази работа, — говорѣше той: Ако направѣхъ днесь такъвъ излазъ, какъвто ме карахж да направя Хрулевъ и Тотлебенъ, та и мнозина други, то ето какво щѣше да излѣзе: днесь щѣхме да имаме успѣхъ, утрѣ би написали една громка реляция, а вдруги день пъкъ щѣхме да изгубимъ цѣлата си армия... И какво щѣхж да си помислятъ за мене въ Петербургъ, ако почнехъ да дѣйствувамъ тъй безъ веѣкакъвъ планъ! Въ всѣка работа трѣбва да има ьовѣкъ търпение, трѣбва да се чека момента! Ний не трѣбва да се вдаваме въ рисковани прѣдприятия!

Въ сжщата смисъль говореше и прѣданниятъ на Горчакова Коцебу, който интригуваше противъ Тотлебена.

Особено остро осжждаше Главнокомандующия Пироговъ.

— Менщиковъ бѣше недовѣрчивъ и скжперникъ, говореше Пироговъ: — но при него, сѐ нѣщо се вършеше. Сега тукъ единственниятъ, които може да нарежда работитѣ е — Тотлебенъ; но вижте какъ всички интригуватъ противъ него!

Хрулевъ се оплакваше, че му даватъ заповѣди, които противорѣчжтъ една на друга.

— Знаете ли — прибави той, защо ми не даватъ девизия? Само за това, че азъ съмъ артилеристъ. . . Страшна неразбранщина е настанала у насъ. . . .

Утриньта на двадесеть и пети Май, Шулцъ пакъ посѣти Хрулева. Послѣдниятъ бѣше въ много лошо расположение на духа си, осжждаше Горчакова и най-послѣ каза:

— Споредъ мене само една най-скора атака къмъ неприятеля съ всичкитѣ наши сили на единъ пунктъ би могла да доведе работата до нѣкакъвъ край.

— Но неприятелитѣ сега иматъ едва ли не два пжти повече войска, отъ колкото ний, възрази Шулцъ. — И гдѣ вий виждате, позволете ми да ви попитамъ, такъвъ стратегически пунктъ.

Хрулевъ се насбърка. — Е, може да се намѣри — каза той.

Шулцъ бѣше поканенъ на обѣдъ у Пирогова, дѣто всѣкога се събираше голѣма компания. Току що свършихж

обѣда и топоветѣ отъ неприятелска страна почнахѫ да ревѫтъ.

Секретарьтъ на Пирогова, докторъ Обермиллеръ, долѣтя у дома и още отъ улицата викаше. „Канонада! Канонада! Докторитѣ на главния фербантъ!“

Всички гости се разотидохѫ. Пироговъ си лѣгна да спи, като знаеше, че ще трѣбва цѣла нощь да работи на прѣвързочния пунктъ, а Шулцъ испрати вѣстовоя си при князь Василчиковъ — да му даде конь. Подиръ малко му доведохѫ единъ конь, но безъ казакъ, и генеральтъ припустна по морската улица къмъ четвъртия бастионъ. По всичката дължина на улицата падахѫ гранати.

Като се приближи до траншейтѣ и даде коня си на единъ казакъ, Шулцъ тръгна пѣши. Гюлета копаехѫ пѣсъка и камънитѣ наоколо. Множество артилеристи бързахѫ отъ къмъ града, отъ обѣдъ — да заематъ своитѣ мѣста на батарейтѣ. Въ тѣхното число бѣше и графъ Татищевъ, който току що бѣ обѣдвалъ у дома си и се бѣ простилъ съ княгинята, която се бѣ вече напълно сдобрила съ него и го испроводи съ сълзи на очи.

На самия бастионъ нѣмаше много офицери: останалитѣ се испокрихѫ въ блиндажитѣ. Матроситѣ юначно работехѫ около топоветѣ. Артилериститѣ, които по редъ заимахѫ мѣста при топоветѣ бързахѫ, а изъ землянкитѣ искачахѫ матроси, и ходейки си обличахѫ горнитѣ дрѣшки. Съ ревъ, съ свиренье и съ шумъ полетѣхѫ къмъ бастиона неприятелскитѣ гранати. Отъ лѣво се чуваше вече гърмежа на нашитѣ топове отъ къмъ другитѣ бастиони. Четвъртия бастионъ сѫщо се готвеше да вземе участие въ борбата. Бърсалкитѣ работехѫ, а на платфорлитѣ се чувахѫ мирнитѣ: едно-двѣ е! едно — двѣ е е!

— Твоя топъ на кѫдѣ е наведенъ? попита стоящиятъ на близо флотски офицеръ едного отъ комендоритѣ.

— Нататъкъ. . . .

— Блъскай!

— Готово! — извика комендора, като отскочи отъ топа и друпна връвьта.

Топътъ гърмейки отскоси и гранатата полѣтя. Единъ отъ матроситѣ искочи да погледа.

— Не отидѣ!

Офицерътъ почна да навежда топътъ, но несполучливо. Третята граната падна добрѣ и комендорътъ отбѣлѣжи съ тебеширъ на повдигниятъ клинъ.

По подиръ малко мжчно можеше да се мисли за меренье. Нашитѣ и неприятелски изстрѣли — всичко се сля въ единъ общъ ревъ.

Промежутки между изстрѣлитѣ нѣмаше, а само силата на ревътъ, ту се уголемяваше, ту намаляваше. Въ въздуха и въ земята се чуваше нѣшо прилично на пъшканье.

Димътъ се толкова сгъсти, щото топоветѣ навеждахж на слука. Огънътъ на неприятеля ставаше сѐ по-съсипителенъ. Бомбитѣ се пръскахж надъ главитѣ на войницитѣ, имаше вече загуба на прислугата около топоветѣ, но комендоритѣ живо отговаряхж на тѣзи изстрѣли. Едно опърлено хлапе, босо и изморено, на видъ около петнайсеть годишно, се мѣташе на четири страни като лудо. То носѣше гюлета и гранати. „Граната“! викахж комендоритѣ. „Гюлета!“ при викътъ „гюлета“ той носѣше гранати, тъй като гюлетата бѣхж до самитѣ топове. Въ този хаосъ отъ зъ́укове, той се мжчѣше да различава, отъ гдѣ и какво му искатъ.

Щулцъ, който пръвъ пжть видѣ подобно зрѣлище неволно се почуди и извика:

„Азъ съмъ назначенъ вашъ началникъ. Приятно ми е да служж съ такива юнаци!“

— Да живѣе генерала! — извикахж войницитѣ.

— Всички други се скрийте по блиндажитѣ, но артилерийскитѣ офицери да бждатъ всичкитѣ на постоветѣ си.

Скриващитѣ се по блиндажитѣ офицери излѣзохж. Отъ страхъ твърдѣ малцина се криехж, — повечето отъ тѣхъ отиваxж тамъ отъ небрежность и лѣнность. „Има още врѣме“, си мислѣше всѣки.

Щулцъ съ нѣкои отъ офицеритѣ тръгна да разглежда бастиона. Че тѣзи офицери не бѣхж страхливци, може да се види отъ слѣдующето: Като вървѣхж по най-опаснитѣ мѣста, тѣ даже не прѣдупрѣдихж генерала, отъ страхъ да го не оскърбятъ. Само единъ отъ тѣхъ, когато генералътъ искаше да се отбие на дѣсно, каза: азъ вървж съ васъ, но този пжть води къмъ смърть!

— Тогава да вървимъ на лѣво, — каза генералътъ.

Едва тѣ сторихѫ двѣ стѫпки и едно гюле плесна на земята, като разхвърля камънитѣ дѣто падна. Единъ отъ тѣзи камъни удари генерала по дланьта, другиго блъсна по лицето и този ударенъ офицеръ падна на земята въ несвесь. Въ това врѣме биде убитъ съ гюле единъ мичманъ, а сполучливи двѣ бомби, които хвърли неприятельтъ раниха повече отъ петдесеть души.

Въ това врѣме се почна стрѣлба и отъ Корниловския бастионъ; тове име, въ честь на падналия тукъ Корнилова, получи Малаховата могила. Тука прѣзъ Мартъ мѣсецъ биде убитъ и Истоминъ; нему съ гюле му откъснахѫ главата и частитѣ отъ негова черепъ контузихѫ нѣколхо офицери.

Сега тука командуваше другъ началникъ, а всѣки день дохождаше тукъ и Павелъ Степановичъ Нахимовъ.

На близо тука е поставенъ кръстъ отъ гюлета — това е памѣтникъ, на сѫщото това мѣсто, дѣто падна Корниловъ.

Може да се покаже невѣроятно, но исторически фактъ е, че въ това врѣме на Малаховата могила, срѣщу която неприятельтъ сега водеше главнитѣ си работи, у насъ почти нѣмаше войска. Тридесеть—четиридесеть пластуни и матроситѣ, които съставляваха прислугата около топоветѣ — ето всичкитѣ ни войници. Останалитѣ войници, които трѣбваше да бѫдѫтъ тука, се намираха на Корабелната улица: тъй се бѣ распорѣдилъ новиятъ началникъ на лѣвия флангъ Жабокритский, единъ отъ тѣзи безмисленни генерали, съ каквито, за съжаление изобилствуваше нашата армия. На Камчатка, едно отъ прѣжнитѣ наши укрѣпления, дѣто всѣка минута можеше да се очаква щурмъ, се намираха всичко триста и петдесеть войника отъ полтавския полкъ.

Но най-силния бой бѣше на прѣднитѣ укрѣпления. Още отъ утриньта тука запищяхѫ куршумитѣ. Рано заранта на селенгинското укрѣпление можеше да се види една въплотена картина на русското безгрижие. Повечето отъ войницитѣ що прислужваха около топоветѣ спѣхѫ около послѣднитѣ. Нѣкои отъ матроситѣ се бѣхѫ отдалечили, други се истегнали на платфо́рмата, безъ да усѣщатъ, че минуваха прѣзъ тѣхъ и ги тъпчехѫ съ крака. По случай на единъ вчерашенъ гуляй, мнозина отъ матроситѣ прѣдставляваха разни стадии отъ състояние на невменяемость. Ста-

риятъ, риджъ и сипаничевъ комендоръ Фоменчукъ, който считаше за своя обязанность да се опива всѣки празникъ, а понѣкога и въ делниченъ день, сѣдѣше вече на единъ лафретъ.

Като се събудеше слѣдъ такъво напиванье той биваше, обикновенно, въ най-свирепо състояние на духа си. Двама матроси седѣхѫ на топовната слагалка. По-настърна стоеше единъ младъ матросъ, новобранецъ, който отскоро бѣ постѫпилъ на служба и не бѣ влезълъ още въ ролята на единъ истински матросъ.

Изведнъжъ, къмъ три часътъ, въ цѣпьта която се слагаше въ лажоментитѣ, прѣдъ Камчатка и цѣпь която се състоеше вчичко отъ стотина стрѣлци отъ Владимирския полкъ че чухѫ нѣколко отдѣлни изстрѣли, а подиръ това загърмя стрѣлба по цѣлата линия.

Офицеритѣ, които повечето пиехѫ чай набърже искочихѫ изъ землянкитѣ. Раздаде се команда: при топоветѣ! На линията вече гърмеше канонада. Изъ абразуритѣ на Велинското укрѣпление искочи пламъкъ, гръмна единъ изстрѣлъ и укрѣплението заговори съ всичкитѣ си топове отъ прѣдниятъ и дѣсенъ флагъ. По гребена на бруствера засвѣти пла́мъкъ.

Отъ селенгинското укрѣпление стрѣляхѫ съ картечъ — изъ прѣднитѣ амбразури. Но ето че блѣсна и лѣвия фасъ на Камчатка и подиръ това зареваха топоветѣ на отбранителната линия отъ първиятъ бастионъ до Малаховата могила.

Гранатитѣ хвърчехѫ и отъ къмъ фронта и отъ къмъ тилътъ прѣзъ „Тритѣ отроци“.

Нашитѣ бомби се исправяхѫ къмъ Киленовата пролука, спираха се надъ волинското укрѣпление и, изглеждаше, като че ще паднатъ въ него, но повечето падахѫ въ Георгиевската пролука. Една отъ бомбитѣ, хвърлена отъ вториятъ бастионъ бѣше вече почнала да пада на прѣдния лѣвъ ѫгълъ на волинското укрѣпление, но се пръсна въ въздуха и парчетата ѝ се разлѣтехѫ задъ окопитѣ. Безъ да се гледа на тресъка и гърмението, можеше да се познае, че неприятелскитѣ полкове се не приближаватъ и че още нѣма страхъ отъ щурмъ.

Скоро канонадата гърмеше по цѣлия лѣвъ флангъ. Бѣлитѣ, наклонени на една страна стѫлбове димъ се простираха по хълмоветѣ на Корабелната улица и покрай отбра-

нителната линия, отъ волинското укрѣпление до четвъртия бастионъ. На мѣста тѣ се сливахѫ въ гъстъ димъ, който покриваше всичко: и батареи, и възвишения, и здания; но изведнъжъ на фона на този димъ пакъ се появяваше като исполинско платно, бѣлъ облакъ и дълго врѣме се носи, безъ да се разсѣе. Блѣсватъ едва виждани пламъци. Чуватъ се изстрѣли, гюлета се прѣплитатъ, гърмѫтъ тежкитѣ бомби, глухо трещѫтъ чудовищни шесть и двадесеть пудови бомби, хвърляни отъ страна на неприятеля. Падне нѣкоя бомба, повдигне се цѣлъ фонтанъ отъ пръсть и се чуе ужасния тресъкъ; а понѣкога се чува пищението на части отъ пръсната граната.

Жестоко пострадахѫ нашитѣ прѣдни укрѣпления. На тѣхъ падахѫ по петнадесеть бомби отведнъжъ. Брустверитѣ ги пронизвахѫ гюлета отстърна. Селенгинскитѣ и волински редути, отрѣзани отъ най блиския бастионъ съ една широка пролука, изглеждахѫ като обречени на жертва и хвърлени въ една огненна пещь, и напълно оправдавахѫ своето название „тритѣ отроци въ пещьта“. Раненитѣ отъ тукъ трѣбваше да ги носѭтъ три четири километра далече на най-близкия прѣвързоченъ пунктъ, къ Доковата пролука, прѣзъ хълмове и долчинки и подъ градъ изстрѣли.

На бастионитѣ не бѣше толкова лоша работата. На Малаховата могила и отъ къмъ третия бастионъ доста сполучливо отговаряхѫ на неприятеля, но съ минувинье на врѣмето и тука изстрѣлитѣ ставахѫ отъ минута на минута по-редки. Камчатка привечерь съвсѣмъ млъкна или по-право, биде почти заличена отъ неприятелскитѣ бомби. Окопитѣ изчезнахх. Вмѣсто тѣхъ бѣхѫ натрупани грамади пръсть, части отъ принадлѣжности на топове, търкаляхѫ се разбити платформи и изъ пръстьта стърчехѫ дъски; много топове до половина бѣхѫ натрупани съ пръсть.

Въ града всички бѣхѫ смутени отъ тази бомбардировка, която бѣ надминала всички по-рано. Но особенъ страхъ и отпадване нийдѣ се не забѣлѣзвахѫ. Къмъ подобни сцени всички бѣхѫ вече доста навикнали.

Неприятелския огънь се не прѣкрати втечение на цѣлата нощь. На заранья Камчатка прѣдставляваше хълмчета отъ развалини. Къмъ осемь часътъ на заранья огъня отъ

нашитѣ бастиони и батерии отслабна: само третия бастионъ настойчиво се бореше съ англичанитѣ.

Неприятельтъ блъска нашия четвърти бастионъ до късно прѣзъ нощьта. Командирътъ на бастиона, капитанъ Реймерсъ биде раненъ въ главата, но подиръ прѣвързката си, остана на позицията. Мнозина офицери бидохѫ ранени. Една отъ неприятелскитѣ бомби, която се пръсна на нѣколко крачки отъ графъ Татищева, го рани съ едно парче въ кракътъ.

Графътъ сѣдна, хвана се за кракътъ и спокойно каза: „Лошо ме ранихѫ — дървенъ кракъ!“

Раната бѣше сериозна. Единъ офицеръ на близо припна къмъ него и разреза кожата на ботушитѣ му: и двѣтѣ кости по горѣ отъ краищницитѣ му бѣхѫ раздробени. Графътъ вече се канехѫ да го носятъ на прѣвързочния пунктъ, когато внезапно на площадката прѣдъ бастиона, съпроваждана отъ единъ отъ офицеритѣ, се яви, за голѣмо очудване на всички една хубаво облечена дама. Собственно появлението на една обикновенна жена не би очудило никого: всѣки день дохождахѫ доста матроски жени и въ самия разгаръ на канонадата се явяваше постоянния продавачъ на банички, селенинъ въ фаитонджийска дрехѫ, всѣкога полупиянъ и всѣкога хваналъ за рѫка десеть годишната си дъщеря, която отначало плачеше отъ страхъ, но сетне навикна.

Но явившата се сега дама не бѣше матроска и тя възбуди общо любопитство.

— За бога, кажете ми, дѣ е графа, не мѫчете ме! — говореше тя на офицера, който я съпроваждаше.

Тази дама бѣше княгиня Бетси. Дълго врѣме тя се прислушва къмъ звуковетѣ на жестоката канонада и найпослѣ я хвана страхъ; ней, кой знай защо ѝ се стори, че графътъ ще бѫде убитъ. Като прѣкара мѫчно цѣлия день, тя най-послѣ не можи да издържи този страхъ и тръдна на пѫть, а сетнѣ, като слѣзе отъ коня си припна къмъ четвъртия бастионъ. Тя до нейде знаеше мѣстностьта, тъй като отдавна вече, възползувана отъ врѣменното млъкванье на канонадата, измоли отъ графа да ѝ покаже знаменития този бастионъ, а пъкъ като бѣ ходила тамъ, тя имаше добра паметь и сега налучи пѫтя. При все това, тя лесно можеше да се насбърка, ако не бѣ срѣщнала единъ офицеръ, който,

като бѣ нараненъ слабо, бѣ ходилъ да го прѣвържатъ и сега се връщаше на бастиона.

Като видѣ графа раненъ, Бетси истерически се изсмѣ и почна да говори съвсѣмъ несъобразни нѣща, тъй че можеше да я вземе човѣкъ за луда. Гърмението на топоветѣ, прѣди това още бѣ докарало нейнитѣ нерви до едно крайно напряжение.

— Ахъ, колко е хубаво тукъ на бастиона, — говореше тя: — Ха, ха, ха! Само защо сте тъй истърсили мжжа ми въ такива мръсни носилки? Нали знаете че това е моя мжжъ! Никой не може да ми го откраднe, знаете ли? Ха, ха, ха! Раненъ ли си, мой милий? Горкиятъ графъ! Ха, ха, ха! Не мислете, че се страхувамъ! Нищо страшно нѣма, нищо, нищо . . . Мене никой нѣма да посмѣе да ме испрати въ Петербургъ, азъ ще си остана тукъ . . . Дайте ми го!

Капитамъ Реймерсъ поржча на едного отъ младитѣ мичмани да испроводи княгинята, която се бѣ хванала за носилкитѣ: съ голѣма мжка можихж да я убѣдѫтъ и тя най-потлѣ позволи да носѫтъ носилкитѣ, а сама тя, безъ да обръща внимание на гранатитѣ, които падахж близо до нея, вървѣше слѣдъ тѣхъ, като се опираше на мичмановата ржка и продължаваше да се кикоти и да говори несвързани фрази.

Княгинята си дойде на себе само когато носилкитѣ пристигнахж на главния прѣвързоченъ пунктъ, пакъ прѣнесенъ въ благородното събрание. Въ първата огромна зала висѣхж койки, и бѣхж наредени кревати отъ които само единъ бѣше празенъ. Тамъ положихж графътъ. Всѣка минута се чувахж гласове: на масата! на койка! въ домътъ на Гущина! Вратата на лѣво къмъ ампутационната зала бѣше до край отворена. Отъ тука се чувахж охкания и пъшканье и плоски войнишки псувни; карахж се войницитѣ, омаяни съ хлороформъ. Нѣкои ранени бѣхж сложени право на земята.

Въ сѫщото това врѣме когато вносѣхж графа, въ ампутационната зала влѣзе единъ старецъ въ раскопчана войнишка шинела, изъ подъ политѣ на която се видѣше една дълга казашка червена дрехж, каквито повечето носѫтъ женитѣ, нежели мжжетѣ. На главата си старецътъ носѣше войнишка шапка съ козирогъ, изъ подъ която испадахж сколуфи побѣлѣли вече коси, които се спускахж надъ челото му.

Старецътъ се приближи до една зелена масичка, която стоеше въ жгъла на стаята и сѣдна до масичката, замисленъ, мълчеливъ, и съ видъ на човѣкъ, който безучастно се отнася къмъ всичко окржжающе. Този старецъ бѣше знаменития хирургъ Пироговъ.

Около малката операционна маса се бѣхж събрали нѣколко лѣкари, блѣстяхж ножове и пили, течехж струи кръвь и тежката миризъ отъ нея, заедно съ миризьта на хлолоформа се чувствувахж отъ всѣкиго, който идваше отъ вънъ.

Подиръ една минута отъ какъ бѣ сѣдналъ, до Пирогова се приближи единъ отъ докторитѣ и го попита нѣщо. Пироговъ стана и съсредеточения изразъ на лицето му стана още по сериозенъ но взе бѣлегъ на една особенна увѣренность. Той се приближи до масата, погледна на лѣжавшия пациентъ и, като взе ножа, направи нѣколко рѣзвания съ него.

— Гениално! гениално! щепнехж помежду си докторитѣ, очудени отъ новото, особенно смѣло дѣйствуванье на доктора, дѣйствуванье, измислено отъ Пирогова съвсѣмъ случайно — веднага безъ да му мисли много.

Но носилки слѣдъ носилки донасяхж, операция подиръ операция, и никаква гениалность не можеше да се бори съ толкова много работа. Сериозниятъ изразъ на Пироговото лице се смѣни съ угрижано беспокойство, което се исписа на лицето му; съ засукани ржкави, и окървавени ржцѣ, той сновеше назадъ напрѣдъ по стаитѣ и тъй бърже, като че тарсѣше нѣкого.

Влѣзе единъ офицеръ, назначенъ за дежуренъ, който пръвъ пжть сега виждаше Пирогова.

— Каква работа ще вършж азъ тука, докторе? — попита той, безъ да знае, че има работа съ една знаменитость.

— Вършете каквото искате! нѣмамъ врѣме сега да приказвамъ съ васъ: виждате каква е каша. Вмѣсто да приказваме, я ми подръжте този юнакъ!

Въ жгъла стоеше единъ войникъ съ прострѣленъ отъ куршумъ палецъ. Пироговъ даде знакъ на фелдшера.

— Този и безъ хлороформъ — нѣма врѣме! — каза той и съ помощьта на офицера и фелдшера се завзе да олющува палеца на войника. Послѣдния захвана да пищи и да се мѣта.

— Мълчи, че всичката ти ржка ще отрѣжж! — извика му Пироговъ. Войникътъ прѣстана да се мѣта, но продължаваше отривисто да вика.

— Ваше благородие! Сторете милость! За Бога!

Но операцията бѣше вече свършена и фелдшера почна да прѣвързва раната.

— Кой е този оригиналенъ операторъ! — попита офицерътъ.

— Какъ! Нима вий не знаете Николая Ивановича? — попита фелдшерътъ, като съжалително погледна у офицера.

— Дай Боже и да го не знаж! — мина прѣзъ умътъ на дежурния офицеръ, но отъ любопитство той почна да търси знаменития операторъ, за да го види още единъ пѫть. Пироговъ бѣше влѣзълъ въ друга една стая, дѣто кипѣхж самовари и сновѣхж и войници и фелдшери. Тука бѣше и княгиня Бетси, която молеше една отъ сестритѣ по-скоро да даде на графа чашка чай, тъй като ранения се измъчваше отъ жажда.

Дежурния офицеръ се сблъска съ едни насилки, на които лѣжеше една безформена масса, издаваща нѣкакъвъ си едва чуванъ стонъ. Като се взрѣ по отблизо, той видя окървавени черва, избъркани съ парцали отъ дрѣхитѣ на единъ пластунъ, и още нѣкаква си кървава масса, вмѣсто глава.

— Този въ Гущинова домъ! — отсѣче и махна съ ржка случившия се тука дежуренъ докторъ: — не трѣбваше и да го донесжтъ тукъ!

Офицърътъ знаеше, че въ домътъ на Гущина носжтъ само безнадѣжнитѣ ренени. Току що изнесохж тѣзи носилки, ето ти носжтъ други и, като извадихж отъ тѣхъ единъ раненъ, положихж го на ближния до графа Татищевъ, кревать.

Княгинята най послѣ може да испроси една чашка чай и го донесе на графа. Той съ благодарность я погледна въ очитѣ.

— Струва ми се сега ми е по-добрѣ, Лиза, — каза той съ слабъ гласъ. — Мислж, че ще се мине безъ ампутация.

— Азъ вече питахъ за тебе, — каза княгинята: — нищо не може да се разбере тукъ! Едва можихъ да намѣря

Пирогова. Ще те прѣнесѫтъ въ друга стая, тамъ ще бѫде по спокойно.... Тукъ е такъвъ шумъ,такива ужаси!.....

Татищевъ се взираше въ току що сложения до него раненъ... Нима е той? — графътъ трепна. Да, наистина е той. Отъ вълнение на графа стана по-злѣ, фанахѫ силни тръпки да го побиватъ. Въ лицето на ранения графътъ позна бащата на Леля, капитанъ Спицинъ. Графътъ биде толкова поразенъ отъ тази неочаквана чрѣща, щото той скоро почна да бълнува и падна въ несвѣсъ. Княгинята се въртя цѣла нощь около него, безъ да мигне.

Капитанъ Спицинъ биде раненъ отъ едно парче отъ бомба, която бѣ влѣтѣла прѣзъ комина въ кѫщата му и бѣ направила на прахъ и пепелъ всичкитѣ наредби въ неговата „каюта". Като си дойде на себѣ, капитанътъ бѣ казалъ тогава:

— За този коминъ азъ бѣхъ и забравилъ! Що ми струваше да го засипя съ пръсть!

Парчето отъ бомбата го рани въ корема и докторитѣ се съмняваха въ оздравяньето му, тъй като помощь му бѣ дадана много късно: бѣше се минало доста врѣме до гдѣ Иванъ да намѣри хора да нарамятъ носилкитѣ, па и капитанътъ бѣ заповѣдалъ непрѣмнно да го носѫтъ при познайника му флотски докторъ, който служеше сега на главния прѣвързоченъ пунктъ.

На зараньта корема на капитана посиня и докторитѣ забѣлѣжихѫ признаци на гангрена, която наскоро щѣше да се появи. Познайникътъ докторъ съ сълзи на очи съобщи това на капитана.

— Е, та какво отъ това, кога да е ще се мрѣ, — спокойно каза капитанътъ: — докторе, азъ имамъ една молба къмъ васъ, ще я испълните ли?

— Трѣбва ли да ме питате! разбира се!

— Виждате ли тази дама, която сѣди до главата на артилерийския офицеръ? Помолете я да се приближи до мене; искамъ да ѝ кажѫ нѣколко думи.

Доктора испълни капитановата молба.

Графътъ спѣше, и княгинята, безъ да знае нѣщо за капитана, не намѣри за възможно да му откаже. Тя се приближи до него.

— Кажете ми, госпожо, лъжатъ ли ме очитѣ ми или съмъ налучилъ — нали графъ Татищевъ лѣжи тамъ?

— А вий познавате ли графа? живо попита княгинята.

— Да, познавамъ го малко . . . Простете ми, че искамъ да ви попитамъ . . . не остава ми да живѣж много и за това простено ми е да полюбопитствувамъ: вий съпруга ли му сте, роднина или просто познайница?

— Познайница да, блиска познайница, — отговори княгинята и се зачерви.

— Повече нѣма що да ви питамъ, госпожо. Благодаря ви, че не отказахте да отговорите на въпроса ми. Още една молба: повикайте ми, моля, милосърдната сестра, която отзарана ми дава̀ лѣкарство; Фамилията ѝ е, струва ми се Лоде.

Княгинята испълни и тази молба и побърза пакъ при лѣглото на графа.

Капитанътъ помоли милосърдната сестра да му намѣри парче бѣла книжка и моливъ, и въпреки голѣмата болка, която го мжчеше, той написа нѣкакъ си едно мъничко писмо, което помоли по всѣки начинъ да се даде въ ржцѣтѣ на лицето, до което писмото бѣше надписано. Писмото бѣше адресирано на името на дъщеря му.

— Боже мой! Вчера казвахж, че Корабелната улица е страшно пострадала! — мина прѣзъ умътъ на капитана: — Ради Бога, по-скоро испратете това писъмце! — молѣше той милосърдната сестра, която можѝ да намѣри единъ казакъ, що взе отгорѣ си мигомъ да испълни тази поржка.

Подиръ два часа въ стаята влѣзе една блѣдна, съ отслабнало лице, но съ доста пълна талия, млада жена, въ лицето на която не можеше туко тъй изведнъжъ да се познае прѣжнята Леля. Тя вървѣше доста скоро, но всѐ като минаваше покрай кревата на графъ Татищева, не можи да го незабѣлѣжи, тъй като графътъ се бѣ вече събудилъ и сѣдейки въ постелята си, гледаше къмъ входната врата. Очитѣ имъ се срѣщнахж и Леля, като извика, падна безъ чувства на пола. Княгинята видѣ това, забѣлѣжи смутения погледъ на графа, който трепереше като отъ трѣска, спомни си историята съ писмото и, съ инстинктъ, свойственъ на ревнивитѣ жени, мъгновевно разбра всичко. Тя хвърли къмъ графа

егинъ гневенъ и укоренъ погледъ и, като си дойде на себе, първа припна къмъ Леля, за да ѝ помогне да стане.

Стареца капитанъ се завърна на страна и тихичко плачеше.

— Колко обича този безсрамникъ! мислѣше си той: — горкичката! А пъкъ азъ насмалко остана да я прокълнѫ зарадъ този безобразникъ! Горко, горко мое момиче!

Като заведе свестилата се Леля въ друга стая и помоли една отъ милосърднитѣ сестри да се погрижи за нея, княгинята се върна при графа.

— Сега ви е по-леко, — каза тя: — въ тази стая лежѫтъ само тежко болни и тѣхнитѣ пъшкания ще ви беспокоятъ. Азъ ще помолѭ да ви прѣнесѫтъ въ друга стая. Доктора ми обѣща да ви настани колкото се може по-удобно.

Графътъ не възрази. Той бѣше доста слабъ и доста угнетенъ нравственно за да се противи на тази енергична жена.

Когато Леля, подиръ половинъ часъ, си подойде на себе и пакъ влѣзе въ стаята, графа го вече нѣмаше тамъ, и по указанието на милосърдната сестра, която я водеше, тя се приближи до баща си и падна на колени прѣдъ лѣглото му.

Старецътъ искаше да се наведе надъ нея, за да я цѣлуне по челото, но не можи; и отъ усилие да се повдигне, такива силни болки го уловихѫ, щото даже захвана да вика. Леля трѣбваше да стане и да се наведе надъ него. Тя му цѣлуваше рѫцѣтѣ, и капитанътъ почувствува, че изобилни сълзи покапахѫ по тѣхъ.

— Скѫпий татко, ти ми прощавашъ, нали? — шепнеше Леля.

— Прощавамъ ти, мила Леличке, дъще моя. . . Ще умрѫ, Леличке, чувствувамъ, че ще умрѫ! Благославямъ те... Капитанътъ се поспрѣ, но послѣ продължи спокойно: благославямъ и моето внуче, момченце ли или момиче, каквото Богъ испрати! Не тѫжи, бѣдна Леличке, дѣтенцето ти ни най-малко не е виновно, обичай го, само забрави този . . . безобразникъ, който те погуби. . . Ти бѣше млада и неопитна. . . Та и азъ, дърто магаре, съмъ много виновенъ! Нима съмъ те въспитавалъ като хората! Нима може единъ дъртакъ да въспитава момиче! Ехъ, да бѣше жива майка ти! Какво щеше да бѫде добрѣ тогава!

— Скжпий ми татко, ти ще оздравешъ и ние пакъ ще си живѣемъ заедно.

— Мисли сега за себе си и за дѣтенцето си, а мене ми е вече врѣме да си лѣгна въ гроба! Защо съмъ вече да живѣж? Други умрѣхж за отечеството си, а пъкъ азъ и това не съумѣхъ да сторж! спокойно си сѣдехъ въ стаята, и чекахъ да ме назначатъ! Други безъ назначение отидохж да се бижтъ! Ето, прѣди нѣколко врѣме единъ въ оставка като мене, самъ отидѣ въ бастиона и безъ да пита почналъ да навежда топоветѣ и да командува на матроситѣ! И какво излѣзло! Подбилъ два английски топа!

Капитанътъ се умори отъ говоренье и съвсѣмъ отслабна. Приближи се единъ отъ докторитѣ и му запрети да говори. Леля стоя надъ главата на баща си до късна нощь. Нищо наоколо освѣнъ болния старецъ я неинтересуваше. Тя отначало даже не обърна внимание на болкитѣ, които почувствува — по причина на лошото паданье, когато ѝ се зави свѣсъ. Тя не забѣлѣжи какъ въ четири часътъ подиръ пладнѣ пакъ се усили ревътъ на топоветѣ, вслѣдствие на отъ нове захванаалата се бомбардировка.

Дни и нощи сѣдѣше тя надъ главата на баща си, като равнодушно слушаше разговоритѣ на фелдшеритѣ и милосърднитѣ сестри и расказитѣ имъ, че французитѣ били прѣвзели всичкитѣ наши прѣдни три укрѣпления; освѣнъ това Леля слушаше и тѣхнитѣ разсжждения за послѣдствията отъ туй прѣвзиманье. Капитанътъ трепна като чу това извѣстие и съ слабъ гласъ продума: „е, сега нашата флота ще трѣбва да се отдалечи отъ горньото пристанище, защото въ противенъ случай ще я обсипатъ цѣла съ бомби.“ Лежавшиятъ тукъ на близо офицеръ отъ волинския полкъ отъ ядъ даже заплака като дѣте. За Леля всичко това бѣше нѣщо далечно, непонятно, — нѣщо което се не касаеше до нея и тя щѣше да остане безучастна, ако ѝ даже кажехж, че неприятельтъ е прѣвзелъ Севастополъ. Що ѝ трѣбваше ней Севастополъ, когато тукъ, въ тази болница, се криеше цѣлото нейно минало, настояще и бждще: изгубената ѝ любовь, умиращиятъ ѝ баща, и вътрѣ въ самата нея, въ утробата ѝ — сжществуваньето на единъ новъ, таинственъ животъ, слѣнъ въ едно нераздѣлно цѣло съ нейното собственно сжществуване.

IV.

Ето що ставаше тѣзи дни на бастионитѣ.

На втория денъ отъ бомбардировката, храбриятъ генералъ Жабокритский, сѫщиятъ този, който подиръ алминския бой нарѣче владимирцитѣ страхливци, се разболѣ, то есть прѣстори се на болѣнъ, като се страхуваше, че нѣму лично ще му се падне да брани прѣднитѣ укрѣпления. Вмѣсто него назначихѫ Хрулева.

Между това французитѣ, като обърнахѫ нашитѣ укрѣпления и Камчатка въ хълмове отъ развалини, тръгнахѫ по нисинитѣ на Киленовата пролука и Докората долина.

Новиятъ французки главнокомандующъ Пелисье, който смѣни Канробера, бѣ вече пристигналъ съ своя щабъ. Издигнахѫ се въ въздуха сигналнитѣ ракети. Бѣше петь часътъ; по това врѣме летѣньето на ракетитѣ бѣше красиво. Отъ бастионитѣ слѣдехѫ за хвърчението на ракетитѣ. Внезапно неприятелската канонада се прѣнесе отъ лѣвия флангъ на десния. Задимихѫ се и загърмяхѫ хълмоветѣ задъ линията на южнитѣ градини.

Генералъ Хрулевъ стоеше при вратата на своята квартира, на Корабната улица и пушеше цигара. „Какво би значило това?“ — попита той окрѫжающитѣ го офицери.

Французкитѣ колонни бърже се приближавахѫ къмъ волинското и селенгинско укрѣпления. Французитѣ вървѣхѫ смѣло, като къмъ свой лагеръ; напрѣдъ крачехѫ офицеритѣ имъ съ голи саби. За единъ мигъ блѣсна задъ валътъ острото на сабитѣ и щиковетѣ имъ. Една шепа пластуни и войници, които се намирахѫ на укрѣпленията, не можеше да се съпротивлява. Часть отъ нашитѣ паднахѫ на мѣсто, други побѣгнахѫ къмъ мостътъ, който бѣ прѣпрѣченъ надъ Киленевата пролука. Малки групи французи се въскачвахѫ вече по възвишението, назъртахѫ въ землянкитѣ и се распореждахѫ на укрѣпленията като у дома си.

Камчатка още не бѣше вземена. Нея я атакувахѫ зуавитѣ, единъ линеенъ полкъ и алжирскитѣ стрѣлци — едни черни чудовища, които внушавахѫ на нашитѣ войници мисъльта за дявола въ човѣшки образъ.

Нашитѣ отстѫпихѫ отъ Камчатка къмъ Малаховата могила. Прилѣтя Нахимовъ, като всѣкога въ сюртукъ, съ еполети

и орденътъ Св. Георги 2-ра степень. Французитѣ го осипахѫ съ куршуми. Като достигна до Рогатка, Нахимовъ се помѫчи да спрѣ войницитѣ задъ вала, но цѣлата тѣхна масса бѣгаше, като отбутваше отпрѣдѣ си стрѣщитѣ ги офицери.

Най-послѣ можихѫ да спрѫтъ една шепа войници и да откриятъ огънь срѣщу фрацузитѣ, които насмалко остана да си пробиятъ пѫть къмъ Корабната улица.

На мѣста французитѣ прѣваряхѫ отстѫпающитѣ и тичахѫ распръснато по Малаховата могила. Една группа обкрѫжихѫ коня на Нахимова, единъ го хвана за уздата, а другъ се опитваше вече да смъкне адмирала отъ коня.

— Момчета, да отървемъ Павла Степановича! — раздаде се гласъ отъ всички страни и матроситѣ, които тичахѫ съ бърсалки въ рѫцѣ, що ги бѣхѫ взели отъ затворенитѣ топове, съ ярость се хвърлихѫ върху французитѣ. Нахимовъ биде спасенъ отъ плѣнъ.

На Малаховата могила сé още нѣмаше войска, освѣнъ прислугата около топоветѣ. Огъ батареята биде откритъ единъ честъ картеченъ огънь.

Хрулевъ вече полѣтя къмъ Владимирската черкова, заповѣда да бинѫтъ тревога и се отправи къмъ Малаховата могила.

Тука, прѣдъ батареята и понататъкъ близо до Рогатка, происхождахѫ жестоки рѫчни схватки. Тъкмо срѣщу единъ нашъ топъ се бѣхѫ стълпили группа французи. Тѣ се приближихѫ до дърветата, навалени огъ тази страна на валътъ, като мѣрехѫ съ стрѣлковитѣ пушки и глѣдахѫ въ кого да стрѣлятъ. Въ топътъ стърчеше една бърсалка. Двама матроси я извадихѫ, но французитѣ ги поразахѫ съ куршуми.

— Не знаѭтъ, проклѣтитѣ да пълнѭтъ! — извика лейтенантъ Юрьевъ, хвана два картуза картечъ, единъ хвърли въ топа, и въ сѫщата тази минута падна настрана, върху единъ купъ картечъ.

— Що ви трѣбва да се шегувате! — каза другъ офицеръ: — станете, че у васъ стрѣлятъ!

Но Юрьевъ се не шегуваше. Той бѣше мъртвъ. Куршумъ го бѣ ударилъ право въ сърдцето. Въ това врѣме комендора извила „палете“. Въ группата на дързкитѣ французи се намирахѫ двама цивилни въ пъстри палта и

сламени шапки. Когато димътъ се разсѣя группата изчезна, а само шапкитѣ се въртехѫ въ въздуха.

Но Хрулевъ съ задбалканци и създалци гонѣше вече французитѣ отъ Малаховата могила. Неприятельтъ съ загуби отстѫпи пакъ къмъ Камчатка.

Стъмнуваше се. Въ изгубенитѣ наши укрѣпления царуваше дълбока тишина и нощния мракъ не позволяваше да се види, що работѣше тамъ неприятельтъ.

Още единъ день бомбардировка и, най-послѣ, къмъ пладнѣ на 28 Май на бившата наша Камчатска батарея се исправи бѣло знаме — сигналъ за примирие до гдѣ се вдигнатъ отъ бойното поле мъртвитѣ тѣла.

На Малаховата могила, дѣто повечето се събирахѫ голѣмитѣ началници, веднага се появи нашия флагъ — въ отговоръ на тѣхния. Стрѣлбата се веднага прѣкрати, и отъ двѣтѣ страни. На всички олекна на душата. Но сѫщеврѣменно на нашитѣ бѣ мѫчно да гледатъ неприятелския, макъръ и парламентьоренъ флагъ на Камчатка, която ни струваше толкова убити и толкова голѣми трудове.

Веднага биде теглена черта — между воюющитѣ; обезорѫжени брянци излѣзохѫ изъ прикритията си и образувахѫ цѣпь. Скоро отъ неприятелска страна се появихѫ офицери и войници.

Лека полека, отначало офицеритѣ, а сетнѣ и войницитѣ на двѣтѣ враждебни армии почнахѫ да се срѣщатъ и да завързватъ разговоръ. Французкитѣ офицери въ хубави мундири, нови рѫкавици, съ цигари въ уста, а рускитѣ офицери въ войнишки шинели, които тѣ рѣдко събличахѫ, въпрѣки голѣмата горѣщина. Зуавитѣ съ своитѣ шити, всѣкога раскопчани дрѣшки; французкитѣ линейни войници; нашитѣ пѣхотинци, матроситѣ, дрипавитѣ пластуни — всичката тази разноцвѣтна тълпа се събираше на группи, разговаряше се съ думи и жестове, и трудно можеше да се повѣрва, че прѣди половинъ часъ тѣзи хора се блъскахѫ сѫ топове, рѣжехѫ се и се душехѫ единъ другъ като диви звѣрове.

— Е, ехъ, казва нѣкой нашъ войникъ, като посочи на французкитѣ носачи и имъ обръща вниманието на нѣкой още топълъ неприятелски трупъ: — защо забравихте този вашъ приятель! Току що е далъ душа!

Нѣкои носехѫ безъ да пробиратъ французи ли сѫ или русси. Мнозина работехѫ между труповетѣ, като дирехѫ другаритѣ си, приятели и свои. Нѣкои трупове вече втори день какъ лежехѫ. Ето лежи възнекъ нѣкой французинъ съ отворени уста; кръвьта му е засъхнала на устатя, а изъ гърдитѣ му стърчи прѣзъ синята му шинела счупенъ русски щикъ.

Понататъкъ лѣжѫтъ двама — французинъ и русссинъ, които сѫ се пронизали единъ другъ съ щикове. Главата на руссина почива на рѫката на французина, като че въ прѣгръдкитѣ на нѣкой близъкъ приятель.

Единъ русски офицеръ, който знае французки, важно се приближава къмъ французина си събратъ и „козирува". Французкия офицеръ самодоволно повдига своето леко кепи, подава си визитната карта и заговорва тъй скоро, щого на офицера се чини, че негова милость му не говори на французки езикъ: той съ голѣма мъка разбира, че французина би желалъ да види храбрия генералъ Хрулевъ и че по мнѣнието на французитѣ, руссите се сражаватъ много храбро, макъръ и че отстѫпихѫ прѣдъ силния натискъ отъ страна на французитѣ.

— Ама че сѫ самохвалци, — шепотомъ говори офицерътъ на нѣкои отъ другаритѣ си тамъ на близо.

А на войницитѣ работата върви по лесно. Тѣ отначало се изглеждатъ единъ другъ отъ пети до глава, сетнѣ почватъ да се расправятъ, всѣки на езика си, и правѭтъ енергически жестове.

— Та кажи ми, мусю, каква е тази ваша Елена? Нѣкоя свѣтица ли е, та сѐ туку нея викате? — пита единъ войникъ, който бѣ чулъ какъ французитѣ, като нападахѫ нашитѣ укрѣпления, викахѫ единъ на другъ: „allons nous!

Друдъ единъ войникъ сочи на единъ французинъ котлето си. Да се не разбере този жестъ — неможе, и французина клюмва съ глава. Войникътъ напълва капака на котлето съ ракия и като отпива прѣдварително една глътка, подава го съ думитѣ: „на си сръбни, брате мусьо! ракията е бонъ!"

Французитѣ се смѣѭтъ.

— Та, испий я всичката, мусьо! Ракията е бонъ! Уважете ни ракията, любезний!

Като чувахж думата „уважете“, французитѣ го прѣправятъ на vache (крава) и, като мислѣхж, че този епитетъ се отнася къмъ тѣхния другарь, високо се смѣжтъ.

Французина наведнъжъ испива ракията, исплезва езикъ, отпуска ржцѣтѣ си въ своя дълбокъ джобъ и като си гризва отъ една галета върти глава отъ дѣйствието на русската водка.

— Brrr! Заеrrre nom! Tel fort diable (дяволъ да го вземе колко е силна!) — казва той и отъ своя страна намѣрва маниатюрната си фляжка съ ромъ, която подава на русския войникъ.

— Та ние можемъ да пиемъ отъ това! — казва войникътъ, като си бръше устата и ги залепва на гърлото на нечистата фляжка, суче до половина, плювне на страна и казва на своитѣ.

— Нищо, братя, и у тѣхъ е добра тази свѣтица: само че нашата повече реже.

А ето на друго мѣсто, срѣщу третия бастионъ, лежжтъ труповетѣ на англичани въ червени мундири. Англичанитѣ странятъ отъ нашитѣ и се держжтъ сериозно. Само нѣкои отъ офицеритѣ говоржтъ съ нашитѣ флотски офицери, единственни, които знажтъ английски, и освѣнъ това тукъ таме войницитѣ мълчаливо се изглеждатъ единъ другъ и въ редки случаи се почерпватъ.

Между нашитѣ офицери се е захваналъ споръ: едни хвалятъ французитѣ, други англичанитѣ.

— Ето сега, гледайте вашитѣ англичане, — говори единъ отъ препиращитѣ се — полюбувайте имъ се!

По надалѣче се видѣше слѣдующата сцена: единъ английски генералъ, който бѣ прѣминалъ неутралната черта, обърна къмъ нашитѣ укрѣпления единъ голѣмъ биноклъ и внимателно ги разглеждаше.

Като забѣлѣжи това, французкиятъ генералъ Боске, бърже се приближи до него, като буйно почна нѣщо да му доказва. Излеждаше по движението на ржцѣтѣ му, че той бѣше готовъ да истъргне отъ англичанина биноклътъ. Израза на лицето на французкия генералъ показваше крайно

негодование. Най-послѣ англичанинътъ отстжпи, избъбра нѣщо и сърдито прѣмина неутралната линия — къмъ тѣхнитѣ си.

Французкитѣ офицери, които стоехж до нашитѣ и видохж тази сцена, казахж, че по тѣхно мнѣние постжпката на английския генералъ състаствалява едно възмутително отстжпване отъ правилата на всѣка война, и добавихж, че ако такъво нѣщо си позволи да стори единъ французинъ, то той би билъ между своитѣ прѣдмѣтъ на едно всеобщо прѣзрѣние.

— Е, какъ ви се види? съ тържественъ тонъ, каза единъ отъ офицеритѣ, които хвалѣхж французитѣ: — виждате ли до колко войнишката честь е по-развита у французитѣ, нежели у англичанитѣ.

При тѣзи думи противника на този офицеръ биде силно сконфузенъ.

— Та азъ ще ви кажж и нѣщо повече! — продължаваше офицерътъ: — ще ме повервате ли, азъ самъ видяхъ въ врѣме на бомбардировката, която бѣ подиръ великденъ, че англичанитѣ стреляхж по нашитѣ войници, които вдигахж отъ бойното поле тѣхнитѣ убити съотечественици. Не е ли подлость това!

— Е, такова нѣщо ний не сме видяли! — намѣси се еденъ флотски офицеръ: — азъ ще защитж англичанитѣ. Вашитѣ французе може и да сж рицари, но за това сж пжкъ и много самохвалци. Наслушахъ се днесь на тѣхнитѣ хвалби! Прѣдаватъ думитѣ на своя Пелисье: „Севастополъ е непобѣдилъ — но азъ ще го прѣвземж“. Ще видимъ дали ще могжтъ! Имаме още работа!

— Че сж самохвалци, това е истина! — каза другъ офицеръ. Та и любезноститѣ имъ сж притворни, просто мжчно да ти стане като захванатъ да мазнжтъ! Слава тебе господи! Бѣлия флагъ отъ Камчатка се сваля, значи пакъ блъсканье!

Още не може цѣлатата брянска цѣпь да се махне и войницитѣ да се улавятъ за оржжията си, когато отъ французка страна послѣдва първия изстрѣлъ. Нашитѣ заплѣснали се войници се пустнахж пръстнато. Скоро отъ Малаховата могила се чу първия изстрѣлъ отъ наша страна — въ отговоръ на французкия топъ. И отъ двѣтѣ страни пакъ загърмя етна силна канонада.

V.

Николай Глѣбовъ одавна вече се бѣ оправилъ отъ ранитѣ, които бѣ получилъ. Сестра му неотлжчно се намираше при него, но и тя най-послѣ се разболѣ отъ тифъ. Нея я заведохж въ Николаевъ, още не оздравѣла съвсѣмъ. Глѣбовъ лѣжа въ болницата не повече отъ единъ мѣсецъ, но, като се чувствуваше доста слабъ, взе отпускъ и за нѣколко врѣме напустна Севастополъ. Въ врѣме на майската бомбардировка той бѣше се върналъ вече въ града, и втори пжть го ранихж, този пжть съ парче отъ граната. Раната му бѣ доста сериозна, макъръ че не доде работата до операция. Сега около ранения Глѣбовъ радѣше една млада и хубавичка милосърдна сестра; нему му бѣше много приятно, когато тя се приближаваше до него и го завиваше съ тънкитѣ си, деликатни ржцѣ. Този юноша, който бѣ прѣкаралъ живота си въ Петербурскитѣ ресторани, много се бѣ промѣнилъ отъ какъ дойде въ Севастополъ. Масса нови чувства, постоянната близкость на смъртьта, видътъ на стотини умиращи, всичко това помогна за единъ сериозенъ нравственъ прѣвратъ, който се захвана у него отъ тогава, когато той си въобрази, че е влюбенъ въ Леля.

Сега тази любовъ му се виждаше едно смжтно минжло. До него се намираше едно друго, не помалко прѣлестно, не по-малко чисто сжщество — хубавичката тази блондинка въ бѣлъ капюшонъ, която тъй ласкаво, тъй жественно, ловко и наивно испълняваше всичкитѣ прищявки и каприци на ранения; която му поднасаше чай, вино, прѣвързваше рениятъ му кракъ и тъй искустно, както не би можелъ и самъ Пироговъ. По нѣкога Глѣбовъ захващаше нарочно да нервозничи и да се ядосва.

— Надѣжда Ивановна, азъ имамъ днесь, струва ми се, много силенъ огънъ... Я ме пипнете по челото.

Надѣжда Ивановна се докосне съ нѣжната си ржка до челото му и проговорва:

— Нѣма огънъ, струва ми се, но все пакъ дайте да видя пулса.

Тя съ важенъ видъ му опитва пулса и погледне на своя златенъ часовникъ. Ней ѝ е жалъ за това младо офи-

церче, той ѝ се вижда почти дѣте и е такъвъ хубавичъкъ, тъй много говори за сестра си. „Искала бихъ да знаѭ коя е тази Глѣбова?“ Надѣжда Ивановна бѣше дошла много по късно отъ Глѣбова: тя бѣ отъ петьото отдѣление, което пристигна въ края на Мартъ, а въ туй врѣме болната Глѣбова бѣхѫ вече извели изъ Севастополъ.

— Надѣжда Ивановна, помолете да ми донесътъ пексиметъ. Колкото имахъ, свърши ми се.

Надѣжда Ивановна бърза къмъ една отъ сестритѣ, която се распорѣжда съ домакинската часть, па като е на пѫть наминава и при сестрата — аптекарка, за да вземе за Глѣбова хининъ.

По-стариятъ братъ на Глѣбова, Алексѣй, макъръ редко, но все обикаляше по-малкия си братъ и му расправяше подробноститѣ за военнитѣ дѣйствия. Другитѣ ранени наоколо, ако не имъ е доста лошаво, се жадно прислушвахѫ. Особенна радость бѣ въ болницата, когато Глѣбовъ, като дойде на шести Юни по три часътъ слѣдъ обѣдъ, расказваше за славното отблъскванье неприятелския щурмъ. Мнозина войници и офицери, като слушахѫ расказа, набожно се кръстехѫ; други вакахѫ: юначина Хрулевъ!

Та и въ цѣлъ Севастополъ ликувахѫ. Поздравлявахѫ се единъ другъ, пиехѫ шампанско, даже сѫщинско французко шампанско, макъръ че то бѣше баснословно скѫпо, а пъкъ за русскитѣ вина, нѣма що да се каже: тѣ бѣхѫ въ голѣмо изобилие.

На бастионитѣ, по частнитѣ квартири, въ болницитѣ, въ гостилницитѣ — на всѣкждѣ само за едно приказвахѫ — за вчерашния бой. Расправяхѫ, какъ Хрулевъ, като видялъ бѣгащитѣ войници и раздърпанитѣ, хвърливши шапкитѣ си матроси, грозно замахалъ съ своята грамадна черкеска шапка (други отричахѫ тази подробность) и извикалъ: „Момчета! Стойте! Стѣна! Цѣла дивизия ни иде на помощь!“ Войницитѣ ужъ се спрѣли, като мислили, че наистина ще се натъкнатъ на стѣна, а думитѣ „на помощь“, внезапно уголѣмили десеть пѫти тѣхната сила. Но други расказвахѫ работата друго яче. Расправяхѫ, че Хрулевъ

наистина полѣтялъ да спира войницитѣ, но отначало и самъ се насбъркалъ, но въ това врѣме единъ отъ матроситѣ извикалъ на другаритѣ си: „Защо бѣгате, момчета, ето генерала иде. Стойте, опирайте се!“ На Хрулева се доста харесали тѣзи думи и той отъ своя страна извикалъ: опрете се! Тука всички се обърнали назадъ и съ викътъ: опрете се! открили по французитѣ единъ убийственъ и стрѣмителенъ огънъ.

Като поприказва съ брата си, Алексѣй Глѣбовъ тръгна на Корабелната улица. Тамъ той искаше да узнае за участьта на нѣкои приятели, а тамъ се канѣше да направи едно посѣщение и на Леля и да се научи жива ли е, тъй като всичкитѣ къщи на Корабелната улица се излагахъ на ежеминутна опасность.

Като вървѣше по брѣга, покрай къщата, дѣто се помѣщаваше прѣвързочния пунктъ, Глѣбовъ видя на южното пристанище една голѣма лодка, пълна съ французи. Повдигането на раненитѣ не бѣ се още захванало. Това бѣхъ французи, повдигнати въ врѣме на боя или такива, които бѣхъ се сами дотътрали. Четиридесеть души линейни войници и зуави, двама турци и нѣколко арапи напълняхъ тази лодка, която пазѣхъ два матроса. По-голѣмата часть отъ раненитѣ лѣжехъ възненъ, на лѣгла. Отъ врѣме на врѣме се чувахъ гласоветѣ: de l'eau, de l'eau (вода, вода). Матроситѣ и една отъ милосерднитѣ сестри, която бѣ дошла на срѣща на раненитѣ бързахъ да испълнятъ тѣзи молби, като имъ давахъ вода изъ тенекепи чаши.

Всѣка минута се явяваха носилки, лодката все повече и повече се испълваше. Гранитната слизалка на пристанището бѣше залѣта съ кръвь.

Покрай Глѣбова прѣнесохъ единъ младъ французки войникъ, и той забѣлѣжи на ржката му нѣкакво си чудно изображение. Като се вгледа по отблизо, Глѣбовъ съ очудванье видѣ, пабоденъ на ржката и исписанъ съ барутъ рисунокъ, който изображаваше двѣ сърдца, пронизани съ една стрѣла, подъ която имаше подписано женско име. Глѣбовъ никога не можеше да си помисли, че единъ французинъ може да бжде до такъва степень сантименталенъ.

— Та и азъ не съмъ ли сантименталенъ? — помисли си той: Вмѣсто да се отбия тукъ въ прѣвързочния пунктъ

и да распитамъ за нѣкои приятели; азъ съмъ полетѣлъ при една дѣвойка, която малко познавамъ и която, както се види ни най-малко не иска да знае за моето познанство съ нея.

Трѣбва да се каже, че отъ врѣме на посѣщението, което тѣ направихѫ на Леля заедно съ брата си, Глѣбовъ нито единъ пѫть се не рѣши да я посѣти. И врѣме нѣмаше, па и доста бѣше сканфузенъ отъ студения приемъ на Леля при тѣхното посѣщение.

Глѣбовъ направи надъ себе си едно усилие и влѣзе въ болницата. Въ една обширна зала, усърдно рѣжехѫ рѫцѣ и крака.

Червендалестиятъ пълничъкъ и снаженъ дежуренъ офицеръ, по фамилия Воробейчикъ радостно посрѣщна Глѣбова: тѣ бѣхѫ познати още отъ Москва, дѣто Воробейчикъ, се считаше нѣкога голѣмъ майсторъ по свиренье на кларне.

— Много ли ранени има? — попита Глѣбовъ.

— За сега сѫ седемстотинъ души, а до довечера може да се набержтъ още три пѫти толкова.

— Ами не чувахте ли, колко сѫ загубили французитѣ?

— Казватъ дванадесеть хиляди души.

— Охо! не може да бѫде!

— Не знаѭ, както съмъ купилъ тъй и продавамъ. Други казватъ тъй. Едно е истина, че много тѣхни офицери сѫ ранени, а между тѣхъ и племенника на Пелисье. Това знамъ положително, тъй като азъ самъ го испратихъ на сѣрѣрната страна.

Като пораспита за раненитѣ, Глѣбовъ излѣзе изъ болницата и почти на вратата се срѣщна съ единъ свой познатъ офицеръ отъ калужския полкъ.

— Вий сте участвували въ отблъсването на Щурма, нали? — попита Глѣбовъ. — Расправете какъ стана работата; азъ отъ мнозина съмъ я вече слушалъ, но сé е интересно да я чуе човѣкъ още единъ пѫть: още повече, че вий сте участвували въ най-силнитѣ схватки на боя.

— Да, славенъ бѣше този бой, — кава офицерътъ: отзарана азъ станахъ отъ сънь, зълъ, като дяволъ, понеже цѣла нощь ме болѣхѫ зѫбитѣ. Дохожда единъ тржбачъ и ми обажда, че ротата е готова, а пъкъ въ това врѣме току що бѣхъ позаспалъ. Ахъ ти, дяволо, мислѭ си, махай се навънъ, думамъ му. Нека фелдфебела поведе полека ротата

къмъ Малаховата Могила, азъ ще ви настигна. Наскоро се омихъ, облѣкохъ се, пихъ чай — и внозапно слушамъ страшна стрѣлба и една обща тревога. Нѣма що да се прави. Грабнахъ сабята и тръгнахъ да стигнѫ ротата. Приближавамъ се до Могилата, гледамъ, развалинитѣ отъ укрепленията вече захванати отъ французитѣ стрѣлци, и тѣ ме обсипахѫ съ куршуми, а ротата си не виждамъ никѫдѣ. Поспрѣхъ се да си поема дъхътъ и пакъ тръгнахъ понататъкъ: настигнахъ ротата до самата кула. Полтавцитѣ — струва ми се тѣ бѣхѫ — скачахѫ вече въ валътъ. Застанахме и ние на своитѣ мѣста по бруствера. Внезапно отъ къмъ страна на неприятеля настѫпва тишина, у насъ сѫщо . . . А, мислѭ си, най-послѣ настѫпва страшния сѫдъ: щурмъ ще има. Тишината бѣше смъртна, — струваше ти се, мухѫ ще чуешъ кога пролѣти. И когато тѣ се приближихѫ до една прилична дистанция, ние тъй зачестихме съ пушкитѣ си, щото това не приличаше на куршуменъ огънь, а на нѣкакво си барабанно биенье, и даже ревътъ на топоветѣ, що бѣхѫ почнали да гърмѭтъ, се слабо чуеше. Димъ такъвъ се подигна, щото нашитѣ стрѣляхѫ на слука; когато се проясни, гледаме прѣдъ третия бастионъ полето испъстрено отъ французки сини мундири: мнозина още мърдатъ, пълзятъ и се търкалятъ отъ възвишението надолу. Подиръ щурмътъ два егера отъ казашкия полкъ отидохѫ съ вода да поѭтъ французитѣ и донесохѫ много револвери и чанти, свалени отъ французкитѣ офицери.

Алексѣй Глѣбовъ внимателно слушаше и разни мисли се тълпяхѫ въ ума му. „Чудно нѣщо е това войната! Колко непонятни работи, колко противорѣчивости въ човѣшката натура!“ Такъвъ бѣше общия изводъ отъ неговитѣ размишления.

Глѣбовъ бѣше толкова развълнуванъ отъ прѣдстоящето свиждание съ Леля, щото забрави, даже да почука на вратата на стайчката ѝ и влѣзе тъй, съвсѣмъ внезапно.

Леля сѣдѣше до една масичка съ гърба си къмъ вратата. Нейнитѣ гѫсти коси бѣхѫ завързани съ лента около гребена на главата ѝ. Тя сѣдѣше съ подпрѣни на масичката рѫцѣ и се бѣ дълбоко замислила. Като чу тропаньето на вратата, тя се обърна.

— А, вий ли сте? — каза тя; — за Бога, кажете ми, нѣма ли вече днесъ да има бомбардировка?

Тя стана, безъ да подаде рѫка на Глѣбова и пакъ си сѣдна на мѣстото. Даже и не погледна го, почти се обърна съ гѫрба си къмъ него, но Глѣбовъ можа да забѣлѣжи нейната неестественна за една мома талия.

-- Нима се е оженила вече? наивно помисли Глѣбовъ. — Живота, пъленъ съ тревоги го бѣ лишилъ отъ всѣка съобразителность въ житейскитѣ работи.

На Глѣбова, като че камъкъ му падна отъ плѣщитѣ; но същеврѣменно една вътрѣшна досада го завладя. — Ако знаехъ, че е оженена, азъ никога не бихъ лѣтелъ на самъ да си чупы главата, — прѣмина прѣзъ ума му. Какъвъ е този доленъ егоизмъ отъ моя страна! — му се чу като отговоръ на първата му мисъль — единъ гласъ отъ дълбочинитѣ на сърдцето му.

— Неможе да се гарантира, Елена Викторовна. — Защо не прѣминете на сѣверната страна? Ако бѣхъ на мѣстото на мѫжа ви, азъ отдавна щѣхъ да ви принудя да се прѣмѣстите тамъ.

— Какъвъ мѫжъ? Отгдѣ знаете, че имамъ мѫжъ? Каза Леля и внезапно се заекна и пламна: — Боже мой, що сторихъ азъ! Колко е деликатенъ той, а азъ колко съмъ глупава и безмисленна! — помисли си тя.

— Прощавайте молы ви се . . . азъ си тъй продумахъ, защото сѫ ми казвали . . . — пробъбра Алексѣй Глѣбовъ, крайно смутенъ отъ този отговоръ: — Но сé едно, прибави той: — азъ самичъкъ, като вашъ добъръ познайникъ, считамъ за своя длъжность да ви дамъ съвѣта да прѣстанете да рискувате съ живота си.

— Мене не ме е страхъ, — каза Леля: чувахте ли, че прѣди нѣколко дни се поминѫ баща ми?

— Боже мой! Елена Викторовна! Нищо не съмъ чувалъ за това. За бога, молы ви се, не изимайте думитѣ ми за оскръбление; азъ отъ все сърдце ви казвамъ, че дълбоко съчувствувамъ на вашата скърбь!

— Благодарыи ви, каза Леля която не пръвъ пѫть биде поразена отъ искренния тонъ на Глѣбова: азъ виждамъ, че вий наистина сте добъръ човѣкъ, какъвто ви и мислѣхъ.

Сълзи се появихѫ въ очитѣ ѝ.

— Елена Викторовна! — каза Глѣбовъ, развълнуванъ отъ нейната скърбь: Вий ще вземете моитѣ думи за ко-

щунство да говорѭ съ васъ тъй, когато сте толкова наскърбени; но хванете ми вѣра, че ви говорѭ искренно, отъ чисто сърдце . . . Разбира се, азъ не могѫ да ви замѣнѭ ни братъ, ни баща, но ако искате да имате единъ приятель, човѣкъ, който е способенъ да ви цѣни и да ви съчувствува, то вий ще го намѣрите въ моето лице!

— Благодарѭ ви, още веднъжъ каза Леля и подаде Глѣбову рѫка.

Той пое тази изсъхнала, слаба рѫчица съ своета силна и почернела отъ димъ рѫка.

— Ами братъ ви гдѣ е? — попита Леля.

— Той е втори пѫть раненъ и се намира въ болницата.

— Раненъ ли? Горкото момче! Нима е опасно ранено? Сѫщо и азъ, не отъ просто любопитство питамъ, вѣрвайте, Алексѣй Николаевичъ, мене ми е много жалъ за него.

— Раната е сериозна, но опасность за живота му нѣма и той се поправва вече. Нагледва го една хубавичка милосърдна сестра и моето братче е вече успѣло да се влюби въ нея, нѣщо което много помага за добрия исходъ на болѣстьта му.

Леля горко се усмихна, като си спомни какъ това момче бѣше влюбено въ нея.

— Моятъ братъ е удивително влюбчивъ момъкъ, — каза Глѣбовъ: — азъ не разбирамъ такива натури: той се влюбва едва ли не всѣка година. Споредъ мене, да се люби истински, може само веднъжъ прѣзъ живота.

— Да, имате право, каза Леля: — Незнамъ любили ли сте нѣкога, но кой веднъжъ е испитвалъ това чувство, той разбира вашитѣ думи.

— Елена Викторовна! — съ умоляющъ тонъ каза Глѣбовъ: — Вий се показахте тъй великодушна, че приехте моята дружба. Докажете, като е тъй, че вий сте дѣйствително моя приятелка. Азъ знаѭ една много хубава квартирка въ николаевскитѣ казарми, у единъ мой познатъ семѣенъ офицеръ, който съ удоволствие ще ви даде една стая, мъничка, но спокойна, — ще ви даде стаичка безплатно, а за храна ще ви вземе доста ефтино.

— За стаята азъ ще платѭ — помисли си Глѣбовъ.

Леля отначало се не съгласи; ней ѝ бѣ съвѣстно да се ползува отъ добротата на Глѣбова и още по съвѣстно ѝ бѣ за своето положение.

— Но той не можеше да не забѣлѣжи . . . помисли си Леля: — моята талия е сега толкова широка, щото се хвърля въ очи . . . Инакъ отъ гдѣ на кждѣ ме пита имамъ ли мжжъ? Не, той е просто деликатенъ и благороденъ човѣчъ. Та на ли е „неговъ“ приятель и другарь по батарея, а пъкъ тамъ, вѣроятно, всички знаютъ за мене . . .

Но най-главното, което накара Леля да се съгласи съ прѣдложението на Глѣбова, бѣ мисъльта ѝ за бждащето дѣтенце.

— Азъ се съгласявамъ, но подъ едно условие, каза Леля: ако Ирина Петровна, дамата, съ която тукъ живѣемъ заедно, се съгласи и тя да се прѣмѣсти нейдѣ на близо на сѣверната страна. Азъ я чакамъ всѣка минута да си дойде. — Леля се не рѣши дя каже: „Азъ скоро ще имамъ нужда отъ акушерка, а пъкъ такъва, на сѣверната страна, кой знае, дали има.

Съмнѣнията се разрѣшихж съ дохождането на Ирина Петровна, която, като не знаеше за разговора ва Леля съ артелерийския офицеръ, сама заяви, че се прѣмѣства днесь на сѣверната страна, до самото пристанище и прѣдложи и на Леля да се прѣмѣсти тамъ.

Леля ѝ съобщи плана, намисленъ отъ нейния „отколешенъ приятель“, както тя нарѣче Глѣбова; Акушерката напълно удобри този планъ. — Азъ ще бждж близо до васъ, голѣма работа ли е да се прѣминава прѣзъ пристанището, — каза тя: — Честичко ще ви обикалямъ.

Като си взе сбогомъ съ Леля, Алексѣй Глѣбовъ тръгна на Малаховата могила, за да погледа лично и да се увѣри, колко скжпо е излѣзълъ на съюзницитѣ щурма имъ.

Бѣше вече около седемъ часътъ вечерьта. Площадътъ прѣдъ Малаховата могила и ширинето задъ Рогатка бѣхж усѣяни съ гюлета и парчета отъ гранати; подъ краката човѣку се търкаляхж буци и камъни, изровени отъ гюлетата. Тукъ-тамѣ се подмѣтахж французки фуражки, сини, червени и жълти. На едно мѣсто, на трѣвата пъстрехж, като маковъ цвѣтъ, трупове на англичани въ червени мундири; По настърна лежехж французи въ сини сюртуци, палта и алени беневреци. Единъ отъ прѣговорнитѣ пунктове, дѣто попадна Глѣбовъ, бѣше задъ Рогатка, сто сажени отъ валътъ, между цѣпьта отъ наши и французки войници. Нашитѣ, оставили

оржжията си назадъ, стоехж свободно, а французитѣ държехж въ ржцѣтѣ си малки тоежки. Группи войници наши и неприятелски понѣкога се сбирахж на линията и си приказвахж. Грозно изгледвахж нашитѣ войници въ своитѣ бозови шинели, на редъ съ пъстритѣ дрѣхи на французитѣ; но нашитѣ се държехж сериозно, сдържано, а французитѣ се въртехж, като кукли въ модни магазини. Нашитѣ дохождахж съ носилки, а тѣхнитѣ носачи дохождахж да се разхождатъ съ бастунчета. Двама французи безъ церемония взехж едни носилки изъ ржцѣтѣ на нашитѣ войници и почнахж да товарѫтъ своитѣ ранени: нашитѣ войници не спорехж, отъ състрадание къмъ раненитѣ и стреснати отъ нахалството на неприятелитѣ. Това произлѣзе въ присжтствие на Глѣбова и той толкова се възмути отъ тази гледка, щото исхока войницитѣ, макъръ че не обичаше да се кара.

— Вземете си веднага носилкитѣ!

Войницитѣ ги отнехж; французитѣ припнахж да се оплачатъ на своя офицеръ. Послѣдниятъ се приближи до Глѣбова и вѣжливо го помоли да имъ дадѫтъ носилкитѣ. Глѣбовъ даже се сконфузи и отговори: че се не съмнява въ деликатностьта на французката нация, но въ дадения случай, въ постжпката на французкитѣ войници той съглежда противното. Подиръ това, като поговори съ нашитѣ офицери, които надзираваxж за повдиганьето на раненитѣ, Глѣбовъ каза на французитѣ, че тѣ могѫтъ да взематъ тѣзи носилки за споменъ.

Въобще този пѫть французитѣ бѣхж мрачни и мълчаливи. Офицери отъ тѣхна страна се срѣщахж тукъ доста на редко: тѣхъ ги бѣ срамъ да се явѫтъ на бѣлъ свѣтъ, понеже нѣмаше съ що да се хвалятъ. Единъ тѣхенъ майоръ току гърмеше на войницитѣ си.

Ne sors pas de ligne, sacrre nom!

Като видя едного отъ своитѣ въ блуза, французкиятъ офицеръ се зачерви като ракъ и му извика да отиде да се прѣоблече. Самъ офицерътъ бѣше облеченъ въ новъ чистичъкъ мундиръ и прѣвъсходна фуражка, но въ смачкани беневреци и нечиста ека.

Отъ наша страна се явихж много офицери и героятъ на деня, Хрулевъ, прѣмина по линията съ своята героическа

черкезка шапка; подирѣ му вървѣше и негова знаменитъ ординарецъ, боцманъ Цурикъ.

Убититѣ французи почнахѫ да ги докарватъ въ малки за артилерийски потрѣби кола, впрегнати съ по три коня и ги товаряхѫ при Камчачка, дѣто се скитахѫ доста французи. Зуавитѣ приемахѫ тѣлата, тургахѫ ги на носилки и се скриваха задъ ископания отъ гюлета хълмъ. Докарахѫ вече седма кола съ тѣла.

— Стига вече — каза единъ отъ зуавитѣ, като махна съ рѫка.

Глѣбовъ се връщаше у дома си, кога се бѣ вече стъмнило, подъ звуковетѣ на подкачилата си, макъръ и не толкова силно, канонада. По пѫтя той срѣщна единъ войникъ, който продаваше французки пушки, по половина рубла и щуцерни — стрѣлкови пушки, по десеть рубли едната. Послѣднитѣ тѣзи пушки ги продаваха на офицеритѣ тайно, тъй като бѣ излѣзълъ приказъ, всичкитѣ щуцерни пушки, вземени отъ войницитѣ да се прѣдаватъ въ щаба, дѣто даваха само по петь рубли за една.

Като си купи една щуцерова пушка, Глѣбовъ вървеше по Екатеринската улица, която бѣ много пострадала отъ мартовската, майска и юнска бомбардировки. Повечето отъ кѫщитѣ бѣхѫ вече оставени отъ жителитѣ, прѣчнитѣ улици, бѣхѫ сѫщо пусти, и скопани отъ гюлета, гранати и непръснати бомби. Въ нѣкои по-запазени кѫщи се помѣстяхѫ кашеваритѣ, и въздуха бѣ тукъ разваленъ отъ мириза на хвърлени еденьета и помия. Задъ прѣбития отъ стърна и разрушенъ театръ, вмѣсто кѫщи, бѣхѫ останали само купчини отъ камъни и развалини, съ каквито бѣ покрито цѣлото пространство задъ четвъртия бастионъ. По развалинитѣ се скитахѫ матроси, изваждахѫ пирони и тътрехѫ уцѣлели врати и дъски за блиндажитѣ си и землянкитѣ.

Като мина покрай тѣзи картини на едно пълно разрушение, Глѣбовъ се приближи къмъ най-хубавата часть на гостилницата на Томаса, пробита отъ една ракета, пъкъ и въ заведението на Иохана бѣ влѣтела бомба — и заведението опустя; само надписа съ златни букви висѣше надъ балкона, но вмѣсто врата, зѣеше една черна дупка.

Като се захване отъ кѫщата на Нахимова, дѣто бѣше доста опасно мѣстото, Екатеринската улица бѣше пълна съ

войници, които сѣдехѫ и лежехѫ по тротуаритѣ, едни въ шинели, други само по ризи, — по край пушкитѣ си, поставени на кръстъ. Войницитѣ вечеряхѫ, подиръ силния дневенъ бой. Офицеритѣ ходѣхѫ между тѣхъ. За нѣкакъвъ фронтъ нѣмаше и поменъ: примѣра на моряцитѣ и братския обсаденъ животъ, въ малко врѣме, като че измѣнихѫ самия духъ на армията. Войникътъ сваляше или не шапка, по свое желание. Случваше се, че на сѫщата улица нѣкой офицеръ броеше войницитѣ си, и тогава тѣ си обличахѫ шинелитѣ, и постройвахѫ се покрай мостната улица, чувахѫ се странни, отколѣ забравени отъ всички, звукове на учебната команда. Една часть отъ войницитѣ броехѫ, а друга, само по ризи, распасано и свободно си кусахѫ чорба.

Алексѣй Глѣбовъ се поспрѣ за една минута, погледа войницитѣ и офицеритѣ и се замисли. Мислитѣ му го отвлѣкохѫ далечъ. Спомни си родното село, строгитѣ си родители, господарството на прѣжньото врѣме, прѣдъ което треперяхѫ крѣпостнитѣ селени. Спомни си остриганитѣ коси на слугинитѣ въ такива кѫщи, испращанието на единъ лакей за войникъ, плачоветѣ на една жена и много още сцени му дойдохѫ на умъ отъ врѣме на крѣпостнитѣ глупости. Спомни си и за своето дѣтинско негодование противъ несправедливоститѣ. Подиръ това мислитѣ му внезапно се прѣнесохѫ въ московския университетъ: много свѣтли картини, много хубави чувства, изведнъжъ испълнихѫ сърдцето му. Тука той пръвъ пѫть почна да се отнася къмъ живота съзнателно, съ увлѣчение, свойственно на младостьта, съ горѣща вѣра въ бѫдѫщето. Цѣлия му животъ, всичкитѣ му мисли съотвѣтствувахѫ въ туй врѣме на думитѣ на поета:

Въ надѣжда за слава и добро
гледамъ отпредѣ си безъ страхъ.

Подиръ това епохата на суровата реакция, излизаньето изъ университета, постѫпваньето на военна служба — единственното което му оставаше, за да се не скара окончателно съ стария си баща. Познанството съ другари и съ военниятъ редъ подиръ свѣтлитѣ университетски мечти; любовьта му къмъ русския войникъ, отначало само на теория, но постепенно затвърдена у него и станала едно сериозно и дълбоко убѣждение — всичко това си спомни Глѣбовъ.

Мислитѣ му бидохѫ прѣкъснати отъ пищеньето на една граната, която падна на нѣколко крачки отъ Глѣбова.

Единъ войникъ веднага повдигна гранатата и почна да я разглежда.

— Глѣдай да не е граната! — извика Глѣбовъ, като знаеше безгрижието на руссина.

— На граната прилича, ваше благородие.

Не можи войникътъ да изговори тѣзи думи и гранатата се пръсна. Другаритѣ на войника се затекохѫ при него.

— Какво е туй, дали не е нѣкой убитъ, — каза приближившиятъ се ротенъ командиръ, и то съ такъвъ спокоенъ гласъ, като че питаше: — какво е туй, дали не е нѣкой загубилъ копейка.

— Войникъ е убитъ, ваше благородие.

Глѣбовъ искаше да види убития, но до дѣто да си пробие пѫть между множеството, войника положихѫ на носилки и го понесохѫ.

— Жално, много добъръ войникъ бѣше, — каза ротниятъ командиръ и се прѣкръсти.

VI.

Отъ врѣме на майската бомбардировка, Нахимовъ бѣше въ най-мрачно настроение на духа си, което периодически го завладяваше. Въ такива дни благиятъ Павелъ Степановичъ, не можеше да го познае човѣкъ.

Негова обикновенъ добродушенъ тонъ ставаше таинственъ и тихъ, или си служеше съ официални изражения, които чудно нѣкакъ си се показвахѫ изъ неговитѣ уста; Понѣкога той биваше обхващанъ отъ припадъци на гнѣвъ и почваше да се сърди. Но вѣстовоя му, който много добрѣ познаваше натурата на адмирала, спокойно чакаше да прѣмине бурята. Като се поуспокоеше, Нахимовъ пръвъ почваше да приказва съ помирителенъ тонъ.

Особенно суровъ бѣше Нахимовъ подиръ този случай съ него, когато той едва се спаси отъ плѣнъ. Павелъ Степановичъ бѣше, или искаше да се покаже фаталистъ. Този случай, обаче, го силно порази: цѣли два дни той съ ни-

кого не искаше да говори и даже на бастионитѣ мълчаливо разглеждаше поправката на повредитѣ. На третия день той не можи да се сдържи и току що се дигна отъ леглото (въ врѣме на обсадата той спѣще винаги не съблеченъ) почна да се шегува съ вѣстовоя си.

Като влѣзе въ съсѣдната стая, дѣто бѣше прибралъ двама ранени офицери, Нахимовъ поприказва любезно съ тѣхъ, сетнѣ излѣзе изъ кѫщи и, като срѣщна на улицата единъ офицеръ съ нова шапка, спрѣ го на пѫтя.

— Какво е това отъ васъ, молѭ ви се, наконтили сте се като китайски императоръ! Нима двумѣсечнитѣ сражения ви докарахѫ до нова шапка!

И прѣзъ цѣлия този день той бѣше добрѣ расположенъ. Особенно се развесели Павелъ Степановичъ подиръ отблъсканието на щурма на шести Юни. Току що се чу изъ града тази новина и Нахимовъ полѣтя на третия бастионъ.

Бѣше три часътъ. Матроси, войници и офицери, като видѣхѫ или чуехѫ, че иде Павелъ Степановичъ, излизахѫ му насрѣща. Сега той полѣка вървѣше съ своя любимъ адютантъ Фелдхаузенъ.

— Благодарѭ ви, братя, юнаци сте... каза имъ той, — ама колко е топло тукъ... въображавамъ си какъ е било въ врѣме на щурма. Почесахте ли гърбоветѣ на англичанитѣ, а? Браво, юначини!

Деньтъ бѣше много топълъ, Нахимовъ пъхтеше и изобиленъ потъ бѣ покрилъ челото му.

— Нѣма ли нѣкой отъ васъ водица съ вино?

За нещастие у никого днесь не се намѣри вино. Всички се разшътахѫ, почнахѫ да търсѭтъ въ землянкитѣ, но не намѣрихѫ.

— Е, щомъ нѣма, дайте само водица.

Като се върна въ кѫщи, Нахимовъ веднага испрати на бастиона едно буренце съ вино и едно писъмце, въ което казваше на воюющитѣ, че да се пие въ толкова горѣщо врѣме чиста вода е врѣдително.

Подиръ нѣколко дни, Нахимовъ бѣшѣ пакъ мраченъ по случай извѣстието за раната, отъ която бѣ пострадалъ Тотлебенъ, комуто единъ щуцеровъ куршумъ бѣ попадналъ въ кракътъ.

— Мене да очистѫтъ, или васъ, — нищо, говореше той на адютантитѣ си: — ама такива хора като Тотлебена или Василчикова, ако загинѫтъ, тогава е лоша работата!

Подиръ нѣколко дни Нахимову внезапно дойде фантазия да изсѣли отъ южната часть на Севастополъ всичкитѣ жени, освѣнъ милосърднитѣ сестри и проститѣ женурля. Разбира се, много храбри дами, които искахѫ да раздѣлѭтъ участьта на своитѣ мѫже повдигнахѫ гюрюлтия, почнахѫ да говорѭтъ, че Нахимовъ е деспотъ, че той е старъ пръчъ и други подобни. Та и офицеритѣ не бѣхѫ доволни, особенно младитѣ, тъй като първитѣ жертви на тази строга мѣрка бѣхѫ тѣхнитѣ Дунки и Тенки.

Една отъ тѣзи госпожици, съ шапка и намѣтка, срѣщна Нахимова на Графската улица, на другии день подиръ излизаньето на този оригиналенъ приказъ. Нахимовъ ненавиждаше женитѣ, но бѣше вежливъ съ тѣхъ, и срамливъ до немай кѫдѣ. И този пѫть, въпреки на явното нарушение на негова приказъ, той само поповдигна шапката си и каза:

— Госпожице, вий може би неможете да намѣрите кола, за да се прѣнесете оттатъкъ, азъ ще заповѣдамъ да ви дадѫтъ кола.

Въ послѣднитѣ числа на Юни припадъцитѣ на мрачното настроение почнахѫ особенно да завладяватъ Нахимова.

Въ единъ отъ тѣзи дни, той, както обикновенно, тръгна да разглежда четвъртия бастионъ. Тука Нахимовъ си спомни, че за надзираваньe поправкитѣ на повреждания е назначенъ нѣкакъвъ си новъ инжинеренъ полковникъ. Нахимовъ веднага заповѣда да му го повикатъ.

Новиятъ този полковникъ още спѣше подиръ една съсипителна нощна работа. Като излѣзе изъ блиндажа по траншеитѣ, той видѣ единъ непознатъ нему адмиралъ, съ златни, силно почернели еполети; на инжинера бѣхѫ казали, че го вика адмирала, но името на този адмиралъ не бѣхѫ споменали. Портрета на Нахимова той сѫщо не бѣ виждалъ, защото Нахимовъ никога не позволяваше да го снематъ и живописцитѣ, които живѣехѫ въ Севастополъ рисувахѫ Павелъ Степановича тайно, когато имъ падне.

— Знаете ли пѫтя къмъ укрѣплението на Шварца? — попита Нахимовъ съ официаленъ тонъ.

Инжинера, който бѣ много слушалъ за добродушието и скромностьта на Павелъ Степановича, съвсѣмъ не подозираше, съ кого има работа.

— Знаѭ го, ваше прѣвъсходителство.

Нахимовъ сви вѣжди.

— Заведете ме тамъ по най-близкия пѫть.

Инжинерътъ тръгна къмъ десния флангъ на бастиона, а адмиралътъ съ двама боцмани слѣдъ него.

Най-близния пѫть минуваше по външната ограда, дѣто би трѣбвало да се върви подъ градъ отъ стрѣлежки куршуми. Инжинерътъ се замисли. Стѣната не бѣше по-висока отъ метръ и половина та и задъ стѣната не бѣше безопасно. Той обърна задъ батареята къмъ траншеитѣ.

— Кѫдѣ ме водите? строго попита Нахимовъ.

— Ваше прѣвъсходителство, най-краткия пѫть е опасенъ.

— Васъ ви извинява, младий момко, само това, че вий не знаете кого водите. Азъ се казвамъ Нахимовъ и не ходѭ изъ дупкитѣ! Запопѣдайте да вървимъ покрай стѣната!

Тръгнахѫ покрай стѣната. Куршумитѣ свирѣхѫ, други мяукахѫ като котки, трѣти съскахѫ като оси. Внезапно единъ отъ боцманитѣ, които вървехѫ слѣдъ адмирала, падна покрай стѣната, поразенъ въ гърдитѣ съ куршумъ. Нахимовъ се не спря. Куршумитѣ го испровождахѫ до самото укрѣпление. Тамъ Нахимовъ помоли инжинера за зрителната му тръба, дълго врѣме разглежда неприятелскитѣ работи и сегизътогизъ питаше инжинера за нѣговото мнѣние. Като се удовлѣтвори отъ отговоритѣ на инжинера, той му подаде рѫка, попита го за името му и ласкаво каза:

— Сега ний сме познати съ васъ, нѣма да се караме повече.

Въ надвечерието на своя именъ день, който си празнуваше на Павловъ день, Нахимовъ бѣше много веселъ. Сутриньта го посѣти знаменитата Прасковья Ивановна, една отъ малкото жели, съ които той можеше да говори и даже да се шегува. Прасковья Иванова я знаеше цѣлъ Севастополъ. Това бѣше една госпожа — нито дама нито проста жена — която ходѣше въ ѭси рокли, както носѣхѫ милю-

сърдитѣ сестри, и въ грамадна забрадка, съ крайща като голѣми листа. Тя бѣ отъ търговско происхождение. Тя бѣ на около четиридесеть години, дебела и здрава жена, която се показваше оригинална или малко завѣяна. Тя бѣ дошла заедно съ група милосердни сестри отъ Петербургъ, но на втория день още се скара съ тѣхъ, като ги наричаше деликатни кокони и госпожици- Нея я оставихѫ да живѣе въ една кѫщица къмъ Павловския заливъ, заедно съ една друга бабичка. Прасковья Ивановна първия день още изхвърли вѣщитѣ на своята другарка изъ прозореца. На Прасковья Ивановна, по оплакването на бабичката, казахѫ да си обира крушитѣ. Тя отиде при Хрулева, комуто по-напрѣдъ бѣ услужила въ нѣкои работи.

— Искашъ ли да дойдешъ на бастиона? — попита я Хрулевъ.

— Защо да не искамъ? вземи ме тамъ.

Нея я поставихѫ на Малаховата могила, но тя се расхождаше по цѣли лѣвъ флангъ. Въ врѣме на щурма, на шести Юни, тази завѣяна баба се скиташе прѣзъ полето и подъ градъ отъ куршуми и съ собственнитѣ си рѫцѣ прѣвърза стотина ранени, малко невѣроятно число, но провѣрено отъ очевидци.

Тя нощуваше повече въ блиндажа на началника на Малаховата могила, капитанъ „Кернъ“, както го наричахѫ матроситѣ. На батареята тя правѣше шеги на офицеритѣ: посипваше се всѣка зарань съ студена вода, нѣщо за което тя се събличаше гола и дрънкаше всѣкакви безмислици, повечето съ нецензурно съдържание. Нейната любима пословица бѣше „не скърби, брате“ и дѣйствително тя сама никога не скърбеше.

Не е за чуденье, че при нея Павелъ Степановичъ не можеше да пази своята мрачность. А пакъ тази утринь, като че нарочно, тя расправя на Нахимова много смѣшни нѣща.

— Повика ме, брате мой, самъ главнокомандующия. Азъ веднага възсѣднахъ единъ конь, по казашки и тичамъ на лагера въ Инкерманъ. Конътъ ми бѣще сивъ, отъ единъ стражаръ го бѣхъ взела, краката ми въ стремената, езда казашки. А князьтъ вижда като кокошка: често пѫти орли взема на французи. — Кой е това, пита той, що пристигна въ цивилко облѣкло? Най-послѣ разбра. Тъй и тъй, ка-

зва, азъ се научихъ за твоята служба, госпожо, каква награда искашъ?

— Та какъ ще ме наградишъ, казвамъ му; — азъ съ никого не обичамъ да се церемоня. — Ти може да си мислишъ да ми дадешъ кръста на „св. Анна"? Азъ нѣма да го взема! Дай ми кръста, ама за шия—голѣма степень! Князьтъ се кикоти, но при все това обѣща ми кръста. Тогава азъ, като се раздѣлихъ съ него, тръгнахъ да обикаля всичкитѣ генерали: съ всички се запознахъ!

Като поприказва съ Павелъ Степановичъ и испроси отъ него една бутилка съ марсала, завѣяната жена си отидѣ, а Нахимовъ сѣдна да обѣдва (той много рано обѣдваше) но на срѣдъ обѣда му, отъ къмъ третия бастионъ се чу една силна стрѣлба. Въ това врѣме единъ отъ адютантитѣ нечаяно расипа на масата червено вино прѣдъ самия адмиралъ. Адютантътъ се засрами, но Нахимовъ добродушно забѣлѣжи: „Погледайте каква фигура излѣзе: могилка и кръстъ".

Нѣкои отъ адютантитѣ бѣхѫ суевѣрни и тази забѣлѣжка имъ направи лошо впечатление.

Като се свърши обѣда, Нахимовъ каза:

— Силно стрѣлятъ нѣщо. Пригответе се да вървимъ.

Адмиралътъ излѣзе изъ кѫщи веселъ, разгледа третия бастионъ и тръгна на Малаховата могила. Началникътъ на могилата Кернъ присѫствуваше въ това врѣме на правилото, което се четеше въ блиндажа, който се бѣ обърналъ сега на черква. Него повикахѫ при адмирала, и Кернъ излѣзе на срѣща. Нахимовъ се въчкачи горѣ, взе зрителната тржба, просуна се надъ валътъ и почна да гледа къмъ неприятелскитѣ стрѣлци. Куршуми полетѣхѫ къмъ него, като градъ. Дебелитѣ сполети на Нахимова, които рѣзко го отличавахѫ отъ другитѣ, бѣхѫ добъръ знакъ за неприятеля.

Кернъ мълчеше. Адмиралътъ се исправи на възвишението до слѣдующия топъ и пакъ почна да гледа прѣзъ тржбата.

— Не обичате ли да послушате правилото, — каза Кернъ, като се мѫчеше да не покаже видъ, че се страхува за адмирала.

— Сега ще дойда. Вий идете, азъ ще дойда. Кернъ разбира се не отиде. А Нахимовъ пакъ се просуна напрѣдъ.

— Пъкъ не исправяйте се толкова напрѣдъ, Павелъ Степановичъ! Защо ви е толкова да рискувате!

— Та какъ! Нима всѣки куршумъ ударя! Па отвѣнъ това тѣ калпаво стрѣлятъ, отговори Нахимовъ, като се обърна къмъ Керна.

— При все това, пазете се! — забѣлѣжи Кернъ.

Въ това врѣме единъ куршумъ удари въ землената могилка, до самия Нахимовъ.

— Павелъ Степановичъ, по добрѣ отстранете се! каза единъ отъ матроситѣ, — ще ви удари!

Нахимовъ продължаваше да гледа, но най-послѣ даде тржбата на вахтения.

— За Бога отстранете се, ще ви ударятъ, — втори пжть каза Кернъ.

— Това е работа на случая, — каза Нахимовъ.

— Та вие фаталистъ ли сте?

Нахимовъ си прѣмълча. Той се канеше да се отстрани.

Въ това врѣме отъ нашата батарея пустнахж една бомба по групата англичани, които носѣхж нѣкакви върлини. Вахтения, които слѣдѣше за летеньето на бомбата, извика:

— Майсторски стрѣлятъ, безобразницитѣ! трима англичани наведнъжъ прѣмѣтнахж!

Нахимовъ се повърна да види що е станало, но внезапно падна на дѣсната си страна тъй бърже, щото окржжающитѣ не можихж да сварятъ да го подкрепятъ. Куршумъ го бѣ ударилъ въ челото, надъ дѣсното му око, пробилъ бѣше черепа му, и излѣзълъ отъ къмъ ухото му. Кернъ пръвъ се затече при него. Адмиралътъ проговори нѣщо полекичка и падна въ несвѣсъ.

Криво-лѣво адмирала прѣвързахж и на войнишки носилки го понесохж къмъ Аполоновата пролука; нѣкой си каза да го занесатъ на сѣверната страна. Поведохж го на една кола, на пжтя го прѣмѣстихж въ файтонъ и пристигнахж въ бараката. Всичкитѣ доктори, които бѣхж тамъ се сбрахж около адмирала. Проводихж за ледъ. Едвамъ намѣрихж на Корабелната улица въ кръчмата „Ростовъ на Донъ".*) Изъ раната извадихж шеснадесеть парченца мънички кости.

*) Извѣстното че ужъ Лейтенантъ Шкоттъ пристигналъ за шесть часа въ Симферополъ и обратно и донесълъ ледъ като го поливалъ по пжтя съ етеръ, мжжъръ че струва за една мелодрама, но е съвсѣмъ легендарно, а нѣкъ

Извѣстието за раната на Нахимова се разнесе мъгновенно по цѣлъ Севастополъ. Всички видяхж какъ прѣкарахж коня на Павелъ Степановича, какъ пролѣтѣхж неговитѣ адютанти. Едни казвахж, раненъ е — други — убитъ.

Лейтенантъ Лихачевъ се намираше въ това врѣме по поржка на началството, при Графското пристанище. Хора тичахж по Екатеринската улица, като чакахж, че ще прѣнесътъ адмирала отъ Малаховата могила у дома му. Лихачеву нѣкой каза, че адмирала го прѣнесли на Михаиловската батарея. Лейтенанта се затече тамъ, и се обърна право къмъ старшия офицеръ, когото намѣри въ двора, между цѣла тълпа офицери и матроси.

— Чухте ли! извика Лихачевъ и по лицето имъ видя, че всички знаютъ.

Старшиятъ офицеръ бѣ малко смахнатъ, обичаше да си поговори и всичко да узнава обстоятелственно.

— Да вървимъ, — таинственно каза той на Лихачева.

Тръгнахж по дългитѣ стълби и коридори. Офицерътъ го заведе въ стаята си, сѣдна на едно крѣсло, напълни си лулата и захвана.

— Да. . . . то е тъй. . . . у гърцитѣ и у римлянитѣ. . . .

— Я се махнете по дявола съ вашитѣ гърци и римляни! Дѣ е адмирала?

— Нищо незнамъ. Азъ искахъ васъ да питамъ за това.

— Ами защо не ми казахтѐ, че го нѣма!

Лихачевъ прѣзглава припна долу и се сблъска съ адютантъ Фелдъхаузенъ, който лѣтеше що го сила държи.

— На кждѣ? Дѣ е адмирала?

— Въ сѣвернитѣ казарми!

Лихачевъ побърза тамъ. Стъмнило се бѣ, а една отъ баракитѣ бѣ силно освѣтена. На около се тълпяхж хора. Прозореца бѣ отворенъ, и се виждаше, че стаята е пълна съ доктори. Лихачевъ влѣзе. Адютантитѣ на адмирала стое-

---

ние сме взели за правило, като описваме историческитѣ личности, да се придържаме до колкото е възможно о истината; тази легенда е интересна само като едно доказателство за любовьта на матроситѣ къмъ Нахимова.

хж на страна и си триехж очитѣ. Нахимовъ лѣжеше по риза, съ затворени очи, тежко дишаше и леко мърдаше съ пръститѣ си. Двама художници снимахж отъ него портрета му. Лихачевъ не утрая и заплака съ гласъ.

На втория день бѣше краятъ на Нахимовия именъ день. Нему като че му поолекна: той отваряше очи, но гледаше безъ всѣка мисъль, и както се види, никого не можеше да познае. По нѣкога той сваляше прѣвръзката си.

На слѣдующия день въ 11 часътъ утринята Лихачевъ се приближи до бараката и видѣ, че въжето, на което се въздигаше единъ флагъ надъ бараката е свалено, и караулнитѣ, които до вчера вардѣхж народа да не шуми тамъ, ги нѣмаше. Лихачевъ разбра, че нещастието е станало.

Въ два часа една голѣма лодка, возена отъ двѣ корабчета носѣше тѣлото на Нахимова отъ сѣверната страна на Графското пристанище. Морето се вълнуваше и подхвърляше лодката. При кормилото стоеше единъ священникъ съ кръстъ въ ржка. Народъ съ свалени шапки се тълпѣше на пристанището. Тѣлото занесохж въ домътъ на покойния. Отслужихж парастасъ. Покойния покрихж съ флагътъ отъ кораба „Императорица Мария“, въ паметъ на Синопския бой. Флагътъ бѣше на нѣколко мѣста пробитъ съ гюлета.

Единъ слѣдъ другъ почнахж да вливатъ въ стаята, матроси, войници, адмирали, офицери и множество дами, които съ дохождането си нарушихж запрѣщението на покойния да се явяватъ на южната страна. Почти всичкитѣ жени плачехж. Въ числото на дамитѣ бѣше и Прасковья Ивановна, която пищѣше съ гласъ и увѣряваше, че тя първа се е намѣрила при ранения.

Прѣзъ този день адмирала бѣхж поставили на една масса, като заспалъ. Но на втория день него го поставихж въ сандъкъ и лицето ку трѣбваше да покриятъ съ платно. При главата му крьстосахж три флага. Картинитѣ имъ — портрета на Лазарева и изображението на кораба „кратеръ въ буря“, оставихж на стѣната.

Неприятельтъ не стрѣляше. Носехж се слухове, че англичанитѣ, които се научили за смъртьта на Нахимова, скръстили реитѣ и спуснали фляговетѣ отъ корабитѣ си.

Изнѣсохж сандъка съ мрътвото тѣло. Носехж го Горчаковъ, Остенъ Сакенъ и другитѣ генерали. Единъ баталионъ

отъ Медлинци и моряцитѣ бѣхѫ построени по край улицата. Държехѫ обвити въ крепъ знамена. При изнисанието на сандъка, загърмя единъ пъленъ походъ. Кораба „Великий князь Константинъ“ почна да салютира. Чухѫ се три залпа съ пушки, Нахимова положихѫ близо до библиотеката, до Лазарева, Корнилова и Истомина. Матроситѣ съ сълзи на очи, хвърляхѫ въ гроба буци земя.

Едва се разотиде тълпата, ето на пристанището пакъ почнахѫ да падатъ неприятелскитѣ бомби.

На двадесети Августъ, подиръ новото поражение на нашата армия, — при р. Черна, Лейтенантъ Лихачевъ и Алексѣй Глѣбовъ се возехѫ въ една офицерска бричка по пѫтя изъ Севастополъ въ Симферополъ — Глѣбову бѣше порѫчано да върви тамъ и да се распореди за поскорото испращанье барутъ въ Севастополъ, а Лихачевъ, който бѣ доста силно контузенъ тръгна съ разрѣшение за три дни въ отпускъ, подъ прѣдлогъ да се поправи, а въ сѫщность—отъ желание да посѣти семейството Минденови.

По пѫтя бѣ мѫчно, страшна горѣщина, прахъ, на всѣкъдѣ кола съ болни и ранени войници и матроси. По пѫтя срѣщахѫ опълченци, които отиваха въ Севастополъ — брадати селени, който рѣзко се отличаваха отъ тогавашнитѣ мустакати войници.

— Струва ми се това е нашето Н-ско опълчение, — каза Глѣбовъ и, като попита командира на дружината, убѣди се, че не се е излъгалъ.

— Юначенъ народъ! — замислено продума Глѣбовъ.

— Че е юначенъ, това е истина, но прѣдставлявамъ си какъ ще се насбъркатъ нашитѣ чичовци като пръвъ пѫть отидатъ на бастионитѣ, — каза Лихачевъ.

Вѣстовоятъ на Глѣбова, който караше коньетѣ, ги шибна съ камшика си и тѣ припуснахѫ по-силно, като повдигахѫ гъсти облази прахъ. Ето пълни кола съ гюлета — каратъ къмъ Севастополъ: стотини километри ще пѫтуватъ тѣзи нещастни колари, ще измѫчатъ волови и конье, а сетнѣ всичкитѣ тѣзи гюлета ще бѫдѫтъ свалени отъ матроситѣ на купчинки, нищожни въ сравнение съ това, що се хвърля по неприятеля всѣки день изъ топоветѣ само на единъ отъ бастионитѣ.

Ето най-послѣ и Симферополъ и гостилницата „Златна котва“. Влѣзохѫ въ залата. Както обикновенно, върви ожесточена война на картоиграчнитѣ маси. Играчитѣ бѣхѫ захванали поголѣмата часть отъ залата. На особена маса луксозно наредена, нарочно за тѣхъ, има богата закуска. Ржцѣтѣ, даже и лицата на играчитѣ сѫ нацапани съ тебиширъ, а масата е нашарена съ книжни пари. Голѣма игра се играеше. Главнитѣ герои тукъ бѣхѫ чиновницитѣ — прѣдприимачи и нѣкои офицери що съпровождахѫ обозитѣ. Тѣхнитѣ нечисти пръсти, украсени съ елмазни пръстени заграбвахѫ по нѣкога по нѣколко стотинъ рубли изведнъжъ. Разни прѣдприимачи по фуражъ, фурщадъ и други се задоволихѫ съ по-малки залози. На масата имаше и шампанско; играчитѣ пиехѫ и си чукахѫ чашитѣ, като се хвалехѫ колко пѫти всѣки отъ тѣхъ се е приближавалъ до Севастополъ и е гледалъ отдалече бомбардировката. Глѣбовъ се погнуси отъ тази гледка и той побърза да излѣзе, но Лихачевъ бѣ тъй занятъ въ мислигѣ си съ семейството Минденови, щото незабѣлѣзваше нищо отъ това, което ставаше наоколу му. Той побърза по извѣстния му отъ понапрѣдъ адресъ и скоро намѣри кѫщата, дѣто квартируваше генералката. Изъ кѫщи се носехѫ звуковетѣ отъ фортепияно и се чувахѫ два приятни женски гласа. Лихачевъ позна гласа на своята Саша. Той се приближи вече до вратичкѣта на градината, прѣзъ която се минуваше къмъ кѫщи, но внезапно чу до себе си шумъ, който му се прѣстори на зловѣщо пищенье на нѣкоя бомба. Лихачевъ неволно се озърна и какъ биде засраменъ, когато видѣ, че причината на негова страхъ е раскошната копринена рокля на една дама, която вървѣше покрай него по тротуара! Още нѣколко минути и Лихачевъ, почти не вѣрвайки въ голѣмо си щастие, се намѣри въ гостната на генералка Минденъ и даже изведнъжъ му се хвърли въ очи познатата севастополска обстановка на туй семейство, понеже генералката бѣ прѣнесла отъ тамъ всичката си похубава покѫщнина.

Генералшата нѣмаше у дома. Лиза и Саша радостно посрѣщнахѫ Лихачева, поканихѫ го да сѣдне като скѫпъ гостъ и почнахѫ да го распитватъ за всичко, уплашихѫ се, когато той между другото, имъ обади че е контузенъ въ ржката, угощавахѫ го съ овощия и сладко. Лихачевъ се чув-

ствуваше на върха на блаженството и сѣдя у Минденови до мръкнало.

Вечерьта, той, обаче почувствува, че ржката му не я бива и тръгна въ болницата.

Въ Симферополската болница имаше такъва безредица, каквато въ Севастополъ не можеше да се види въ врѣме на най-жестокитѣ бомбардировки. За силнитѣ мира сего се намирахж тукъ отдѣлни палатки, а хиляди болни оставахж безъ всѣкаква помощь. Право да се каже, аслж и тѣхъ нѣмаше кждѣ да ги денжтъ. Болницата можеше да побере нѣкакви си шесть-седемъ хиляди души, а болни имаше около седемнадесеть хиляди. Почти въ всичкитѣ частни квартири имаше ранени. Отначало болницата завеждаше главниятъ докторъ Протопоповъ; но него го погубихж всевъзможнитѣ му файтони и конье. Биде испратено кждѣто трѣбва донесение, Протопопова го смѣнихж и се яви Р-ский, — човѣкъ съ доста тъмно минало. За него се носѣхж доста таинственни слухове: утвърждавахж, че той смъкналъ едно сандъче съ значителна сума пари, които му билъ повѣрилъ на съхранение единъ умиращъ офицеръ.

Имаше, разбира се, и въ Симферополъ порядъчни хора. Въ тѣхното число бѣше и докторъ Алексѣевъ, този сжщия младъ лѣкарь, който нѣкога бѣ испадналъ прѣдъ княза Меншиковъ на екзаенъ. Лихачевъ отдавна още се познаваше съ този докторъ и много се зарадва, като го срѣщна тукъ. Алексѣевъ веднага намѣри лѣгло за Лихачева въ една отъ палаткитѣ.

— Постойте при насъ нѣколко дни и ще станете юначина . . . Ако и да съмъ принуденъ по чиста съвѣсть, да ви посъвѣтвамъ, че не трѣбва да останете тукъ за дълго врѣме.

— Та и азъ самичъкъ виждамъ, че у васъ тука има ужасна бърканица. Защо тъй?

— Е, брате, дълго трѣбва да се говори! Виновно е и нашето медицинско началство (Алексѣевъ страхливо се озърна), но часть отъ тази винозность пада и върху други . . . Ще ме повѣрвате ли, ржцѣтѣ ни се отсичатъ! Ето тука, близо, въ четиринадесетата палатка лѣжи единъ много смѣшенъ генералъ, който никакъ не признава медицината; а пъкъ е захваналъ цѣла палатка . . . Сега трѣбва да отидж при него. А пъкъ за малко врѣме, до гдѣ се бавж, ще ви ис-

пратя единъ фелшеръ и една милосърдна сестра: расположете се, тука въ тази палатка сж добри хората, сѐ повечето флотски офицери. Славни момчета!

Алексѣевъ тръгна при непризнающото медицината прѣвъсходителство.

Този генералъ бѣше единъ отъ най-сърдититѣ генерали на русската армия. Като получи една незначителна рана въ послѣдньто сражение на Тедюхинитѣ висоти, той побърза да замине за Симферополъ, и тука, на лѣглото си, той псуваше и критикуваше всички: и Горчакова, и погиналия въ боя Реадъ и Граббе, но за това пъкъ хвалеше самъ себе си до Бога. Най-много отъ псувнитѣ на генерала си испати болницата, макъръ че тука генералътъ се яви съвършенно доброволно и безъ особена нужда.

Когато Алексѣевъ влѣзе въ палатата на лютия генералъ, послѣднийтъ сѣдеше на постелята си въ халатъ. До генерала стоеше вѣстовоя му, който се славеше въ цѣлия полкъ като искусенъ майсторъ по искълчено.

— Е, господинъ лѣкарю, насмѣшливо каза генералътъ: — какъ си прѣкарватъ вашитѣ болни? Мнозина ли испратихте днесъ на онзи свѣтъ? Та защо не отговаряте . . . Това е невѣжество отъ ваша страна! вий знаете какво прѣдставляватъ отъ себе си вашитѣ болници: тѣ сж прѣдверия на гробищата! А споредъ мене, ето какъ трѣбва да се лѣкува: по русски, съ хрѣнъ, съ квасецъ и съ солъ.

— Та какво отъ туй, и тѣзи работи по нѣкога помагатъ, ваше прѣвъсходителство, — сериозно каза Алексѣевъ.

— Тъй ами. Суворовъ като васъ хора прѣзъ прагътъ си не пускаше да надникнатъ, а пъкъ билъ е французитѣ, както сега не биютъ! Армията не е армия щомъ я галютъ и я лѣкуватъ съ кои какви лѣкарства! А у васъ какво е? Излѣзе на носа на нѣкой войникъ пъпка и вие — хайде въ болницата. А пъкъ вие докторитѣ това и чакате: смѣситѣ му половинъ хининъ и половинъ брашно, а паритѣ за това ужъ лѣкарство, половината ги тургате въ джоба си. Майстори сте вий, всички! Знамъ ви азъ, не оправдавайте се! Ето моятъ щабсъ-докторъ, — прибави генералътъ като посочи на масажиста-вѣстовой: — той по-добрѣ отъ всички ви знае кому какво лѣкарство е потрѣбно. А вие сте всички доклукъ, особено старшитѣ! не оскърблявайте се, младий

момко, азъ не говорѭ за васъ, хвърляйте думитѣ ми прѣзъ рамо.

Лихачевъ скоро се запозна съ другаритѣ си въ палатката. Редомъ до него лежеше едно младичко офицерче, ранено въ крака още въ Алминския бой и сé още продължаваше да се лѣкува. Тѣ почнахѫ да си приказватъ.

— Знаете, утрѣ ще дойде тукъ Пироговъ, — каза офицерчето, — единъ фелшеръ ми каза тази новина. А мене много ме беспокои дохожданьето на Пирогова! кой го знае, може пакъ да почне да се вгледва въ моя кракъ! . . . а сетнѣ, дяволъ ли го знае; може да дойде работата и до ампутация . . . А колко ми се не ще . . . добави той и испъшка.

— Е, защо се толкова грижите, — каза Лихачевъ, който желаеше да го утѣши: — вий сте тъй младъ, вѣроятно и отъ мене по-младъ, а пъкъ въ нашитѣ години натурата взема върхъ надъ болѣститѣ . . .

На другата утринь, наистина, пристигна Пироговъ. Той обиколи палаткитѣ, съпровожданъ отъ лѣкари и болничното началство, което много любезничеше прѣдъ него.

Пироговъ се приближи до офицерчето и му каза да си махне завивката.

— Ще оздраве, но ще остане куцъ, — помисли си той и съ любопитството на единъ ученъ прѣгледа ранения кракъ на офицерчето; а самия погледъ на знаменития операторъ се показа на офицерчето и на Лихачева, остъръ и студенъ, като хирургически ножъ.

Офицерчето се крепеше, но лицето му изражаваше вътрешна борба.

— Мене ми е сега по-добрѣ, много по-добрѣ ми е, настоичиво повтаряше той. — Гледайте, докторе, азъ могѫ вече да повдигамъ кракътъ си!

Той направи усилие и си повдигна кракътъ, сдървенъ като чуканъ.

— Не трѣбва, — каза Пироговъ и отмина нататъкъ.

Когато той си излѣзе, Лихачевъ каза на офицерчето:

— Ама юначина сте били вий!

— Спасихъ кракътъ си! — отговори офицерчето и се радваше, като дѣте, което е излъгало учителя си.

На редъ съ тази палатка имаше втора, въ която се помѣщаваха нѣколко французки офицери, а въ тѣхното

число бѣ и адютанта на Канробера, италиянецътъ Ландриани. Това бѣ единъ много красивъ момъкъ, раненъ въ кракътъ още въ Балаклавския бой. Въ Севастополъ нему искахѫ да му отрежѫтъ кракътъ, но Ландриани видя князь Меншикова и съ сълзи на очи го молеше да го защити, като му казваше, че е оставилъ годеница, а какъ ще се върне при нея безъ кракъ. Меншиковъ заповѣда да употребятъ всичкитѣ си усилия, щото да испълнятъ тази молба и кракътъ на адютанта не биде отрѣзанъ. Сега Ландриани бѣ на оздравяване. Французкитѣ офицери скоро се запознахѫ съ русскитѣ и често си поигравахѫ съ тѣхъ на пикетъ и на ералашъ; Ландриани почна даже да се учи русски. На този италиянецъ се много харесахѫ нашитѣ умалителни думи, като напримѣръ лъжичка, чинийка и други подобни. Той казваше, че подиръ връщанието му у дома си ще именува годеницата си сѐ съ умалителни имена.

Между това и на Лихачева сѫщо тъй се искаше по скоро да се види съ „своята годеница“, както той мисленно наричаше Саша Минденъ, и като се чувствуваше по-добрѣ, той скоро и излѣзе изъ болницата.

— Трѣбва да се прѣоблѣчѫ, — помисли ся Лихачевъ, като погледна съ ужасъ долнитѣ си дрѣхи: въ Севастополъ нѣмахъ врѣме за такива нѣща.

Съ една компания офицери той тръгна по магазинитѣ. Отидохѫ въ единъ голѣмъ магазинъ. Продавачътъ бърже натрупа прѣдъ тѣхъ единъ купъ ризи, но цѣна имъ поиска много висока.

— Я чакай да видимъ това що е — каза единъ отъ офицеритѣ — туй вмѣсто пломба ли е?

На ризата бѣ печата на княгиня Долгорукова. Виждаше се ясно, че ризата бѣ отъ пожертвованитѣ, които въ голѣмо количество пристигахѫ изъ цѣла руссия и падахѫ повечето въ рѫцѣтѣ на комиссариатскитѣ чиновници, а чрѣзъ тѣхъ — въ рѫцѣтѣ на търговцитѣ.

Караимътъ се смути.

— Чакайте, господине, чакайте . . . има пломба. Откъснала се е, вѣроятно . . .

— Та кажи си, отъ гдѣ е тука този печатъ?

— Боже мой, та отъ дѣ да знаѭ азъ. . . . Никаква княгиня не познавамъ . . . Това нѣкой вѣроятно се е по-

шегувалъ съ мене. . . . Нищо не разбимъ отъ тази работа. . . .

Вѣроятно съ цѣль да се оправдае, той изведнъжъ понижи цѣната на половина. Като се прѣоблѣче въ квартирата на единъ отъ другаритѣ си, Лихачевъ пакъ побърза да отиде у Минденови. По пѫтя му се чу гласъ като отъ една силна, далечна канонада. И той се не излъга. Въ Севастополъ още отъ утриньта имаше прѣстрѣлка съ неприятеля, а пъкъ силната канонада се ясно чуваше въ Симферопелъ.

Този пѫтъ Лихачевъ завари у дома генералката и своята мила Саша.

— Кѫдѣ се изгубихте толкова врѣме? — попита Саша: — Дошли сте въ отпускъ за три дни, а цѣли двѣ отъ тѣхъ какъ не сте дохождали у дома! жално че сте дошли късно. Прѣди малко у насъ бѣше една интересна дама — всички тукъ я наричатъ фрейлина мадамъ Рудзевичъ; а каква прѣлѣстна личность е тя!

За тази Рудзевичъ Лихачевъ бѣ слушалъ въ болницата. Мадамъ Рудзевичъ, често ходѣше тамъ, носѣше на болнитѣ офицери овощия, вино, бързаше при тѣхъ съ телеграми изъ Севастополъ, който постоянно получаваше отъ едно важно лице. За нея говорехѫ, че подиръ алминския бой тя спасила Симферополъ: губернаторътъ се канилъ да уфейка отъ тука, но Руздевичъ отишла при него и му заявила, че лично ще пише за негова постѫпъкъ на Императора. Това заплашванье подѣйствувало и исплашенитѣ симферополци, които се страхувахѫ, че ще ги исколятъ татаритѣ, се скоро успокоихѫ. Тази история Саша расправи на Лихачева.

Лихачевъ съ въудошевление почна да расправя отъ своя страна, върху това що е видялъ и чулъ въ болницата. Нему, напримѣръ му бѣхѫ расказвали, че комиссариатскитѣ чиновници, тѣзи които доставлявахѫ храна и други всевъзможни службаши вземали по купъ отъ селенитѣ и други неграмотни хора каго имъ казвали, че тѣ жертвуватъ това въ полза на армията! Пожертвованото брашно често плесенисвало и бивало хвърляно въ рѣката, а сѫщото ставало и съ кожухчетата и други разни дрѣхи.

Лихачевъ съ негодование осѫждаше този грабежъ и хищничество.

Генералша Минденъ се намръщи и даже Саша отпустна очи: ней ѝ се стори, че въ думитѣ на Лихачева има, макъръ и неумишленъ, намѣкъ на знаменитото дѣло съ рибитѣ, които погубихж баща ѝ. Защото и баща ѝ, нали неприятелитѣ му си позволяваxж да го наричатъ грабитель . . . Кой знае, може би нѣкой отъ тѣзи за които говори Лихачевъ, сж сжщо тъй невинни нещастни, както нейния нещастенъ татко... Хората тъй обичатъ да клеветятъ ближниитѣ си и тъй малко вѣрватъ въ хубавитѣ работи . . .

Лихачевъ не забѣлѣзваше впечатлението, което той произведе въ думитѣ си, отъ чиновницитѣ по доставката на храна, той прѣмина на докторитѣ и почна да приказва за страшни злоупотрѣбления и въобще много остро се произнесе за докторското съсловие. Името на докторъ Балинский, негова главенъ съперникъ, мина прѣзъ умътъ на Лихачева и още повече му даде куражъ да осжжда докторитѣ. Но внезапно генералшата прѣкъсна думитѣ му.

— Monsieur Лихачевъ, вие недѣйте много да говорите за докторитѣ, — каза тя: — въ числото на близкитѣ намъ хора има мнозина уважавани отъ насъ доктори. — Азъ съмъ малко виновна, че забравихъ да ви прѣдупрѣдж . . . .

— Чекайте, мамо, — съ живость прѣкъсна Саша: азъ съмъ виновна, азъ трѣбваше да му кажж. Monsieur Лихачевъ, честитете ми, азъ съмъ годеница на докторъ Балинский, струва ми се, вий се познавате съ него.

Лихачевъ трепна, поблѣдня, измени се на лице... болѣжката отъ контузеньето го бѣ направила много нервозенъ. Той стана и едвамъ се задържа на краката си. Сетнѣ подойде на себе си, прѣмѣтна на веднъжъ една чаша студена вода и, като свали отъ фортепианото фуражката си, безъ да каже нито дума и бозъ да си вземе сбогомъ нито съ майката нито съ дъщерята, бърже излѣзе.

Monsieur Лихачевъ! Кждѣ отивате! Що стана съ васъ! — извика подирѣ му Саша и даже се канеше да припие слѣдъ него за да го върне; но майка ѝ строго я смъмра за неприличното и поведение въ този случай, и Саша, засрамена, развълнувана, отиде си въ стаята и се почувствува като че е виновна въ нѣщо, не прѣдъ майка си, разбира се, а прѣдъ Лихачева.

А лейтенанта бързаше къмъ Севастополъ... той даже не намина да се повиди съ Глѣбова прѣди да тръгне.

Всичкитѣ негови мечти бидохѫ разбити, и сега за него бѣ сé едно дѣ ще отиде и дѣ ще живѣе. По добрѣ, разбира се, да остане човѣкъ въ Севастополъ, тамъ поне нѣма да се умрѣ отъ тифосъ, а въ единъ честенъ бой за отечеството.

Като се върна въ Севастополъ, Лихачевъ, безъ да се отбие въ квартирата си въ града, дѣто той отиваше доста редко, право отиде на своя четвърти бастионъ. Като отиваше къмъ бастиона, отъ гдѣто се чуваше една страшна стрѣлба, Лихачевъ прѣмина вече Язоновското укрѣпление, дѣто куршумитѣ и гюлетата на неприятеля се чувахѫ много начесто, макъръ че това не бѣ най-опасното мѣсто. Като прѣмина още понататъкъ, Лихачевъ срѣщна една группа сръбнали матроси, единъ отъ които вървѣше напрѣдъ и свирѣше съ тръмбура и пѣеше на единъ импровизированъ мотивъ. Темата бѣ много проста.

На четвърти бастионъ

на четвърти бастионъ...

и тъй нататъкъ до безконечность.

Понататъкъ куршуми падахѫ като градъ, но Лихачевъ хладнокръвно вървѣше по стѣната. Като се дотътра до своя блиндажъ, той завари другаритѣ си, че пиѭтъ чай, и отъ тѣхъ се научи, че отъ утринята на 24 число, неприятельтъ открилъ една страшна бомбардировка и че утрѣ на 26, годишнината на бородинския бой, французитѣ, като любители на ефектнитѣ съвпадения, вѣроятно ще опрѣдѣлятъ да щурмуватъ града.

— Да, господа, подиръ нашата атака на Тедюхинитѣ височини, тѣ станахѫ малко по-смѣли. . . . каза единъ отъ офицеритѣ.

Това напомнювание послужи прѣдлогъ да си спомнѭтъ всичкитѣ подробности и на този нещастенъ бой. Даже изпѣхѫ подъ звуковетѣ на стрѣлбата, една пѣсень, съчинена отъ артилериститѣ и съставляюща една безпощадна сатира на тогавашнитѣ военначалници. Чувахѫ се насмѣшливи фрази:

Когато на четвърто число всички

ний имахме страшенъ бой

— и минавахме прѣзъ гори — и прѣзъ долини! Излизахѫ князове и графове и слѣдъ тѣхъ кореспонденти и отиваха на голѣмото укрѣпление. Князьтъ каза: върви Липранди! а Липранди дума: не, — атанде, — нѣма да отидѫ. За тамъ не трѣбва уменъ човѣкъ. Прати тамъ Реада, а азъ ще погледамъ отстрана! И гледашъ Реадъ ни подкара ей тъй на шега, и право къмъ моста! Е, викайте ура!

— Ами, кой собственно е съчинилъ тази пѣсень, господа? — попита Лихачевъ.

— Главния съчинитель на тази пѣсень е единъ извѣстенъ писатель, щабсъ капитанъ отъ артилерията, Левъ Толстой... Нали знаете подполковникъ Балюзекъ? Той пъкъ свири хубавичко на фортепияно. Та у дома му единъ пѫть се сбиратъ негови другари — сé млади момчета. Първъ казватъ, далъ идея за тази пѣсень щабсъ капитанъ Сержпутовский, а сетнѣ Толстой и други я допълнили.... Е, карайте нататъкъ, господа.

И пакъ се раздадохѫ гласове.

Чакахме да ни дойде отъ гарнизона една колона на помощь. И за това подадохме сигналъ....

Понататъкъ слѣдва единъ куплетъ, който е съвсѣмъ неудобенъ за печатъ.

Прѣзъ нощьта на Лихачева се не спѣше. Когато стрѣлбата постихна и можеше пакъ да си лѣгне човѣкъ въ блиндажа, за да си отпочине, той сѣдна да пише писмо за у дома, на сестра си. Страшна тѫга го бѣ завладѣла.

„Ти не можъ да си прѣдставашъ мила Машо, пишеше Лихачевъ, колко ми е омръзналъ Севастополъ. Това е нѣкаква си бездънна пропасть, която поглъща всичкитѣ наши сили! Нѣма да ме повѣрвашъ колко ме е ядъ, че и нашето смоленско опълчение доведохѫ тукъ! По добрѣ самъ да бѣхъ останалъ тукъ да страдамъ! Единадесеть мѣсеца вече се продължава тази касапница и Богъ знае какъ ще се

свърши! Французитѣ напрѣдватъ и сѫ вече на сто крачки отъ Малаховата могила. Нали неприятно съсѣдство? Стрѣлятъ всѣка минута, даже и нощно врѣме. Ето и сега чувамъ изъ стаята, че профуча единъ куршумъ. Е, Маша! Сега е вече вѣрно, че получихъ за майската бомбардировка Анна втора степень. Ще отидѫ утрѣ да поблагодаря началството, само ако се не захване нѣкой щурмъ!"

Цѣлия день на 26 Августе имá упорна канонада, но до щурмъ сé още не бѣ дошло, и за това къмъ петь часътъ слѣдъ обѣдъ Лихачевъ, съ кръста си на шия, отиде при началството. На Хрулева той можи да се яви, но прѣдъ Василчикова не можи да се прѣдстави, защото по пѫтя се отбива по приятели и всѣкждѣ го принуждаваха да си сръбне, та при Василчикова трѣбваше да се яви доста късно и въ неприличенъ видъ.

XII.

Въ живота на Леля Спицина произлезе единъ пъленъ прѣвратъ. Това, което тя очакваше, нѣкога съ страхъ, нѣкога съ радостни тръпки, най-послѣ се свърши. Като сѣдѣше безъ да излиза нийдѣ въ стайчката си, въ казармитѣ на Николаевспата батарея, тя прѣкарваше дни и нощи надъ мъничката люлчица, направена набърже отъ добрия вѣстовой на своя новъ хазяинъ. Въ тази люлчица сега се намираше цѣлия нейнъ мъничекъ миръ, тука бѣхѫ съсрѣдоточени всичкитѣ нейни радости и огорчения. Въспоминанията за събитията прѣзъ послѣдния мѣсецъ прѣдставляваха за нея не редъ страдания, а редъ грижи за мъничкото създание. Грознитѣ звукове на бомбардировката имахѫ за нея само това значение, че тя всѣка минута се страхуваше, да не би нѣкакъ си да уплашатъ дѣтенцето ѝ. Една друга, още по-страшна мисъль тя отпѫждаше отъ себе си — да не би отъ постояни грижи и страданье да изгуби ума си. Впрочемъ тукъ бѣше сравнително безопасно, тогава когато по цѣлата Екатерининска улица не можеше вече да се прѣмине отъ гюлета.

Като прѣкарваше на ума си що бѣше прѣди единъ мѣсецъ, Леля живо си спомнюваше този день когато „това“ най-послѣ се свърши. Мощнитѣ гранитни сводове на Николаевската батарея, пълна съ войници, матроси и посѣлили се тукъ жители отъ Севастополъ, бѣхѫ прѣзъ тази нощь спокойни. Прѣзъ мъничкото прозорче се виждаше двора, дѣто отъ врѣме на врѣме се чуваше говора на войницитѣ или извикваньото на нѣкой заспалъ. Сегизъ-тогизъ се чуваше нѣкой изстрѣлъ.

Жената на семейния офицеръ, която бѣше прибрала Леля и акушерката — разбира се Ирина Петровна, защото друга, може би, и нѣмаше въ това врѣме въ Севастополъ, — шътахѫ около безпомощната млада жена, която викаше съ гласъ отъ нетърпима болка. Виканията ѝ бѣхѫ тъй силни, щото въ двора мислѣхѫ, че може да сѫ докарали нѣкой опасно раненъ войникъ. Но тѣзи що си мислѣхѫ тъй се очудвахѫ, защото въ Севастополъ често и всѣкѫдѣ можеше да се види войникъ съ отрѣзана рѫка или кракъ; но викове отъ никого не можехѫ да се чуютъ. И внезапно нѣщо такъво стана, щото подиръ него тѣзи нетърпими болки и мѫки прѣстанахѫ, като по силата на нѣкое вълшебство. Нищо, никаква болка, само една пълна слабость — и при това едно блаженно състояние на душата. Лѣля чува нѣкакво си хлипанье, сетнѣ, единъ странненъ писъкъ; найсетне ѝ поднасять едно мъничко съ червена кожица сѫщество съ малки крачки и рѫцѣ, и голѣма, почти гола главица, и ѝ казватъ че дѣтенцето е мѫжко. Едно странно чувство, което не може да се опише — смѣсь отъ безкрайна любовь и жалость и удивление, при видътъ на това мъничко сѫщество, което по-скоро прилича на нѣкакво са животно нежели на дѣте — завладѣватъ цѣлото сѫщество на Леля. Повийте го, ще настине! — казва тя, макъръ че въ стаята е топло като въ баня.

Сетнѣ нови странни чувства, които испитва Леля, когато това дѣтенце пръвъ пѫть приложихѫ къмъ гърдитѣ ѝ. То не умѣеше да суче, а пъкъ тя, глупавичката, не умѣеше да го подая: и болеше я да я дърпа дѣтенцето, и смѣхъ я бѣше. Най-послѣ нагласихѫ го нѣкакъ, но въ първитѣ дни малкото щѣше да умрѣ отъ гладъ, ако не бѣ дошла една

добра матроска жена, която имаше двумѣсечно дѣте, а пъкъ млѣко имаше за двѣ двугодишни дѣца.

Подиръ това редъ безсънни нощи, постоянно ставанье да се взима дѣтенцето на рѫцѣ, — а то пищи ту за храна, ту отъ нѣкое най-нищожно пободвание отъ нѣкоя случайно проврѣла се прѣзъ платното на дюшека сламка, ту неизвѣстно защо: послѣднитѣ тѣзи случаи много плашехѫ младата майка. Тя веднага си помислюваше, че дѣтенцето ѝ е болно и безмощно кършеше рѫцѣ, до гдѣто не додеше при нея и я успокои офицерската жена или нѣкоя друга отъ съсѣдкитѣ.

За графа Татищева, та и за всичкитѣ си други познати Леля прѣстана и да мисли. Каква работа сега тя има съ всичкитѣ графове на свѣта, грижа ли я е за нѣкакво си обществено мнѣние, което клеймеше дѣтенцето ѝ съ името незаконнородено? Тя е негова законна майка, това дѣте е нейна плъть и кръвь, тя е щастлива, има кого да обича. И той ще я обича когато порастне. „Но морякъ нѣма никога да се съглася да стане“, мислѣше си Леля, макъръ че сама тя страстно обичаше морето. „Не, нѣма да е морякъ! Не искамъ да се раздѣлямъ никога отъ сина си! Подобрѣ нека свърши гимназия . . . университетъ. . . Миличко, скѫпо дѣтенце! Ненагледно мое студентче!“

И тя тихичко цѣлуваше спящето дѣтенце по челцето и по мъничкитѣ му бузки.

VIII.

Въ послѣднитѣ дни на Августъ 1855 година живота въ севастополскитѣ бастиони бѣ почналъ да става нетърпимъ. Отъ двадесеть и четвърто число се бѣ захванала една ужасна бомбардировка, и падахѫ ту цѣлни залпове съ гюлета, ту разривни гранати. Надъ нашитѣ батареи постоянно стоехѫ стълбове димъ отъ пръснати бомби: изгледваше, че неприятельтъ се кани да изстрѣля всичкитѣ свои гранати.

Надъ Севастополъ стоеше прахъ и гъстенъ димъ. Много бомби падахѫ даже на пристанището: изгорѣхѫ нѣколко

транспорти, запали се даже фрегатъ „Мария“, но го изгасихѫ. Ракети падахѫ дори до сѣверната страна. На Малаховата могила бидохѫ хвърлени нѣколко бъчвета съ барутъ, голѣмия взривъ образува цѣли валове и ями. При такъво стрѣлянье невъзможно бѣ да се поправятъ повредитѣ. При самото Екатеринско пристанище една бомба дигна на въздухъ единъ барказъ съ барутъ и взрива разруши пристанището. Неприятельтъ нѣколко пѫти се показва въ своитѣ траншеи, но пакъ се връщаше назадъ.

У насъ отъ минута на минута чакахѫ щурмъ и въпреки на такъво очакванье, Малаховата могила бѣше почти безъ войска. Въ ямитѣ, които се бѣхѫ образували отъ взривоветѣ, четиридесеть крачки отъ Малаховата могила бѣхѫ вече засѣднали французкитѣ стрѣлци.

Още въ срѣда на 25 Августъ капитанъ-лейтенантъ Карповъ пишеше на главнокомандующия: „Могилата е достигнала до едно най-крайно положение и изисква увеличенье на работницитѣ и на прислугата около топоветѣ. А ако ли се остави работата въ сѫщото положение какво е сега, то могилата ще я прѣвземѫтъ не покъсно отъ петъкъ.

Настана петъкъ — двадесеть и седмо число.

Отъ сутриньта се почна една адска канонада, но къмъ единадесеть часътъ почна да слабва. Въ неприятелскитѣ траншеи се виждаше движение на войски: Но въ бастионитѣ бѣхѫ вече привикнали на това и не обърнахѫ особено внимание.

Прислугата около топоветѣ се расположи да си отпочине и да си хапне.

Николай Глѣбовъ, който се бѣ оправилъ отъ ранитѣ си, се намираше на Малаховата могила; по-стариятъ му братъ, Алексѣй Глѣбовъ бѣ на втория бастионъ, а лейтенантъ Лихачевъ — на четвъртия.

Въпрѣки на това, че бомбардировката бѣ ужасна, Николай Глѣбовъ бѣ въ най-весело расположение на духа си. Той обичаше, и него обичахѫ. Той вече бѣ направилъ прѣдложение на хубавичката милосърдна сестра, съ която се бѣ запознаилъ въ болницата, даде си клѣтва, че веднъжъ за винаги ще се откаже отъ своя прѣженъ безобразенъ жи-

вотъ и че подиръ свършванье на войната ще стане добъръ съпругъ и домакинъ. Това бѣ толкова повече достижимо, че той вече получи нейното пълно съгласие да му бѫде другарка въ живота. При такъва надѣжда на бѫдѫщето никаква бомбардировка не бѣ страшна. Само тя, горкичката, да не би да се разболѣе отъ усилена работа въ болницата! Глѣбовъ рѣши даже, съ съгласието на годеницата си, че щомъ се прѣкрати бомбардировката тѣ ще се вѣнчеятъ, тукъ въ Севастополъ. И тѣхната свадба да стане тъй, както свадбата на единъ офицеръ съ една милосърдна сестра, които се бѣхѫ венчали прѣзъ мѣсецъ Юли.

Когато бомбардировката утихна, Глѣбовъ, съ цигара въ рѫка, весело и бодро се приближи до съсѣдния началникъ на тъй наричаната щурмова батарея. Това бѣ единъ младъ, още безъ мустаки прапорщикъ — а въ това врѣме прапорщицитѣ често замѣнявахѫ висшитѣ офицери.

— Ехъ че би било хубаво при такъво смлъкванье на стрѣлбата да си поотиде човѣкъ и да си отпочине, — каза прапорщика.

— Какъ да си отидешъ...

— Та чакамъ на смѣна другаря си, и още не дохожда, кой знае защо.

— А колко е лошъ вѣтъръ, — забѣлѣжи Глѣбовъ, — добрѣ поне че духа не въ лице, а въ гърбъ. Неприятно и досадително е отъ този проклѣтъ прахъ. Даже студено ти става! Вижъ какъ пронизва. . . . страхувамъ се да не настинѫ.

— Страненъ си ти брате мой, както виждамъ, — забѣлѣжи прапорщикътъ. Тука всѣка минута насъ съ тебе може да ни сплеска нѣкоя бомба, а ти се боишъ отъ настинка!

— Е, отъ бомба, пазилъ Господъ: — каза Глѣбовъ и почувствува слаба болка въ една отъ заживѣлитѣ си вече рани.

Този разговоръ ставаше на крайния лѣвъ флангъ на Малаховата могила, понастърна отъ втория бастионъ и Рогатка, дѣто бѣ дошелъ Николай Глѣбовъ.

— Е, врѣме е да се върна при своитѣ, — каза Глѣбовъ. И не успѣ той да изговори тѣзи думи и ето на Малаховата могила, а сетнѣ и по цѣлия лѣвъ флангъ загърмяхѫ барабани. Повдигна се една обща тревога. Глѣбовъ прѣзъ глава се затече къмъ своята рота.

Чухѫ се оглушителни залпове, смутени викове, биенье на барабани и рѣзкитѣ звукове на неприятелскитѣ сигнални рогове. Изъ бившата Камчатка дружно се стрѣмехѫ французитѣ къмъ могилата и влизахѫ въ валоветѣ, дѣто поставяхѫ свои части за дѣйствуванье.

На Малахавата могила се повдигна страшна олелия. Близо до единъ блиндажъ, който бѣше захванатъ отъ генералъ Буссау, стоеше една команда войници отъ Модлинския полкъ, заедно съ поручикъ Юли. — Генералътъ се канеше да раздаде на войницитѣ георгиевски кръстове, когато внезапно се чухѫ викове: — Щурмъ! Щурмъ! и поручикътъ съ своята команда се затече да захванатъ Малаховата кула. На кулата се развя единъ синъ флагъ — сигналъ за тревога.

Французитѣ бѣхѫ вече на могилата и генералъ Буссау единъ отъ първитѣ падна въ плѣнъ. Той изрони кутиката съ орденитѣ и успѣ да хвърли само съ камъни по нападающия неприятель.

Нашитѣ войници, като оставихѫ обѣда си и наскачахѫ, припнахѫ къмъ валътъ, сблъсквахѫ се единъ съ другъ и съ французитѣ. Артилериститѣ съ фитили въ рѫцѣ си поправяхѫ пѫть къмъ топоветѣ и падахѫ отъ французкитѣ щикове и куршуми. Но ето единъ отъ артилериститѣ пристигна на врѣме и запали трѫбичката. Французитѣ съ гъста масса заслонихѫ амбразура. Раздаде се единъ изстрѣлъ . . . Една жива масса се развълнува и биде расхвърлена на четири страни. прѣдъ амбразура лежехѫ двадесеть обезобразовани трупове, но на тѣхно мѣсто долетѣхѫ нови стрѣлци и зуави.

Кулата биде захваната отъ нашитѣ войници и засѣдналитѣ се упорно защищавахѫ: на самата могила четиристотинъ модлинци се борѣхѫ въ рѫченъ бой съ шесть хиляди французи. Биехѫ се съ лопати, съ търнокопи, щикове, съ що

можехѫ; хващахѫ противницитѣ за гърлото и ги хапѣхѫ съ голѣма ярость.

Два пѫти модлинци отблъсквахѫ поставеното на могилата французко знаме, но най-послѣ то биде забито тамъ и се развѣя на укрѣплението. Нашитѣ отстѫпихѫ въ дълбочината на укрѣплението. Морякътъ Карповъ, сѫщиятъ този, който прѣдсказа, че Малаховата могила ще бѫде прѣвзета въ петъкъ, събра една шепа артилеристи и ратници отъ курското опълчение и се хвърли на лѣвата батарея, заета отъ французитѣ.

Опълченцитѣ не приличахѫ на другитѣ войници. Това бѣхѫ прости селяни. Во първитѣ дни на тѣхното появление на могилата, войницитѣ се смѣехѫ надъ тѣхнитѣ брадн и на неловкостьта имъ. Увѣряваха, че веднъжъ една бомба паднала до опълченцитѣ и тѣ се събрали около пея на купъ и когато бомбата се пръснала и ранила мнозина — тѣ почнали да плачатъ.

Може би да е имало нѣщо подобно, но този пѫть опълченцитѣ съ брадви се хвърлихѫ върху французитѣ и се сражаваха не по-лошо отъ войницитѣ: непреятелътъ ги подави само съ численостьта си. Карповъ падна въ плѣнъ: шестима французи го хванахѫ и му вързахѫ рѫцѣтѣ.

Половинъ часъ подиръ захващанието на щурма, Малаховата могила бѣше вече въ рѫцѣтѣ на французитѣ. Въ ровътъ седѣхѫ французки музиканти и свирехѫ единъ маршъ. Въдушевени отъ тази музика свѣжитѣ французки войници се катерехѫ по могилата и скоро тукъ се събрахѫ до шесть хиляди войници, които открихѫ по насъ отъ могилата единъ жестокъ куршуменъ огънь.

Въ това врѣме въ града, като забѣлѣжихѫ, че бомбардировката утихна, почнахѫ да се въскачватъ по високитѣ мѣста и да видятъ какво би значило това стихванье.

Отъ библиотеката се виждаше Малаховата могила, която приличаше на единъ градецъ, обиколенъ съ траншеи и пълни валове съ батареи. Понататъкъ се простираше една равнина, покрита съ камъни и хръсталаци. Дишаньето се прѣсече у зрителитѣ, когато изъ неприятелскитѣ траншеи излязохѫ нѣколко французки колони и погърбени малко, вървехѫ напрѣдъ съ голѣмо въдушевление. Ветъра ги духаше въ лицето, политѣ на мундиритѣ имъ се развѣваха. Отъ къмъ мо-

гилата полетѣхѫ нѣколко бомби, отъ Рогатка засвири картечъ, но буйнитѣ французи вървѣхѫ сé напрѣдъ.

На минута димътъ отъ топоветѣ ги скри отъ тѣхнитѣ очи. Но ето, проясни се: вървятъ редове сини мундири; вижѣ датъ се двѣ линии пушки, които стрѣлятъ; понататъкъ нищо не можеше да се распознае, освѣнъ димъ и прахъ.

Щурма бѣ обърнатъ противъ цѣлия нашъ лѣвъ флангъ.

Николай Глѣбовъ не успѣ да достигне до своята рота и, безъ самъ да знае какъ, намѣри се пакъ до Рогатка. Нѣколко минути французитѣ се още не появихѫ тукъ, но ето тѣ наведнѫжъ искочихѫ изъ траншеитѣ на една гъста колонна и се хвърлихѫ на укрѣпленията. Нашитѣ открихѫ куршуменъ и картеченъ огънь. Французитѣ отстѫпяхѫ, падахѫ, но неудържимо вървѣхѫ напрѣдъ, като се сбрахѫ въ двѣ гъсти масси, едната отъ които полѣтя къмъ втория бастионъ. Единъ прапорщикъ съ една гренадерска рота се хвърли на другата масса, която полѣтя къмъ Рогатка. Французитѣ сапери съ брадви веднага разрушихѫ оградата на Рогатка и французитѣ нахлътахѫ въ укрѣплението. Появи се отъ нейдѣ една наша мушкатерна рота. „На кѫдѣ“? извика стоящиятъ при батареята артилерийский офицеръ на поручика, който командуваше тази рота. „При васъ“. „Оставете ме мене, идете на помощь на гренадеритѣ“.

Поручикътъ удари французитѣ въ флангъ, а прапорщика отъ къмъ фронта имъ; прапорщикътъ биде скоро раненъ, Николай Глѣбовъ, безъ да му мисли много, застана на негово мѣсто и поведе ротата. Но боятъ не кара много: — французитѣ масси одолѣвахѫ. Глѣбовъ почувствува, че единъ го държи за вратътъ, двама други му обръщатъ рѫцѣтѣ назадъ и ги вързватъ, а четвърти замахна на него съ едно орѫжие прилично на тесакъ. Глѣбовъ инстиктивно наведе глава, но единъ приближившъ се французки офицеръ извика нѣщо на войницитѣ и каза на Глѣбова, че той е плѣненъ.

— Прощавай Россио, прощавай мила годенице! Сбогемъ Севастополъ! — мина прѣзъ умътъ на Глѣбова и сълзи му испълнихѫ очитѣ.

Висѣвшата на Глѣбова сабя веднага взехѫ, офицерътъ го покани да върви слѣдъ саперитѣ и другитѣ войници въ

траншеитѣ и заповѣда веднага да му развържатъ ржцѣтѣ, нѣщо което и биде испълнено.

Глѣбовъ се обърна: — наблизо никой руссинъ, на всѣкждѣ сини мундири и алени гащи.

— Нѣма какво да се прави — ще се върви, — помисли си Глѣбовъ и тежко въздъхна.

Николай Глѣбовъ вървеше слѣдъ саперитѣ по траншеитѣ, отъ дѣто сé вървѣхж и вървѣхж къмъ Севастополъ нови колонни французи; — изглѣждаше, че тѣхното число брой нѣма.

Приближихж се къмъ една силно въоржжена батарея.

Това е вашата бивша Камчатка, — му каза единъ отъ саперитѣ.

На валътъ съ далекогледна тржба въ ржцѣ, окржженъ съ свитата си, стоеше французкия главнокомандующъ, Пелисье. Той бѣше въ мундиръ, съ звѣздата на почетния легионъ, а вързъ мундира бѣ облѣкълъ палто. Негова видъ бѣше бодъръ, мустацитѣ и мъничката му брадица бѣхж вече прошарени. Като узна, че плѣнника говори французки, Пелисье попита Глѣбова за чинътъ му и за името му.

— Поручикъ Глѣбовъ.

— Колко топа имаше въ вашата батарея?

— Азъ не съмъ артилеристъ, а случайно се намѣрихъ тамъ. Служилъ съмъ въ пѣхотата.

— Чекахте ли днесь щурмъ?

— Двѣ недѣли го чекаме.

— А днесъ?

— И днесь го чекаме..

Подиръ това официално испитванье, Пелисье заповѣда на сапера да отведе пленника въ лагера на генералъ Боске. Въпреки интригитѣ противъ Боске, щурма на Малаховата могила се не рѣшихж да възложатъ никому освѣнъ нему.

Алексѣй Глѣбовъ, безъ да подозира, че братъ му е пaднaлъ въ плѣнъ, сè още се намираше на втория бастионъ.

Генералъ Сабашинский си закусваше тука съ капитана отъ генералния щабъ Черняевъ, но внезапно ударихж тре-

вога, която изяви, че французитѣ се вече располагахѫ тукъ и бърже заковахѫ капачетата на гърмилата. Алексѣй Глѣбовъ истръгна стрѣлковата пушка изъ рѫцѣтѣ на единъ раненъ войникъ, смѣси се въ тълпата отъ наши стрѣлци и побърза къмъ останалата съ незаковано гърмило Мортирка.

Комендорътъ на топа биде убитъ.

Глѣбовъ самъ изгърмя съ мортирката: една купчинка французи се простряхѫ отпредѣ му. Генералъ Сабашински веднага распръсна стрѣлци, които открихѫ огънь. Прапорщикътъ на една дружина отъ курското опълчение подъ единъ най-силенъ огънь тръгна съ своята команда за патрони. Слѣдъ това всички си смѣсихѫ. Единъ зуавски офицеръ, красивъ момъкъ съ блѣстящъ мундиръ, като държеше въ една рѫка револверъ, а въ друга камъкъ, скочи на бруствера, а слѣдъ него четирима зуави съ пушки и камъни.

— Офицерътъ гръмна право въ гърдитѣ на генералъ Сабашински, но не може да го удари, хвърли камъкъ, сѫщо не сполучи, Сабашински намахна на него съ своята патерица, но сѫщото врѣме пристигнахѫ наши войници и испобихѫ и петимата французи. Подиръ нѣколко минути, французитѣ бидохѫ отблъснати отъ бастиона: цѣлия ровъ и найблизката часть на полето бѣхѫ покрити съ трупове.

На четвъртия бастионъ, дѣто бѣше Лихачезъ, щурма на французитѣ биде сѫщо отбитъ. Прѣпрѣчвахѫ се вече прѣзъ неприятелскитѣ траншеи мостове, показахѫ се щурмовитѣ сълби — и синитѣ мундири се приближавахѫ къмъ бастиона. Нашитѣ открихѫ убийственъ огънъ. Който достигнеше до отбранителния ровъ, той, безъ прѣувеличение, биваше промушванъ отъ русския щикъ. Увлечени отъ отбраната, защитницитѣ на знаменития четвърти бастионъ отначало не забѣлѣзвахѫ, що се върши у съсѣдитѣ имъ. Скоро тѣ видохѫ, че на петия бастионъ французитѣ сѫ сѫщо отбити, на третия англичанитѣ сѐ още се борехѫ съ нашитѣ, но всѣка минута губѣхѫ. Чудно се показа на всички, че на Малаховата могила настана едва внезапна тишина: слѣдъ това загърмѣхѫ топове, но вече отъ втората отбранителна линия.

Когато димътъ се поразсѣ, Лихачевъ и другаритѣ му видяхѫ на могилата едно трицвѣтно знаме, а въ смлъкналитѣ ба-

тареи на първата линия и въ отбранителния ровъ шумехж като въ кошеръ, масси сини мундири.

Всички бѣхж съ стѣгнати сърдца, лицата на всички бѣхж изопнати. Мълчеливо се поглеждахж единъ другъ, като че се питахж: „що значи това, да не би да сънуваме?„

— Не може да бжде! — каза най-послѣ Лихачевъ.

— Беже мой, нима е истита това!

У единъ майоръ се намѣри далекогледна тржба; тя ходѣ отъ ржка на ржка. Едно злобно чувство кипѣше въ сърдцата на всички.

— Може би Хрулевъ пакъ ще ни спаси! — Дълбокомислено каза единъ отъ унтеръ офицеритѣ.

— Казвахъ ви азъ: щомъ останатъ по три матроса при топъ на могилата, тогава е спукана работата! — забѣлѣжи стоящиятъ тукъ матроссъ.

Настана вечерь. Царуваше гробна тишина. Тихо въ блиндажитѣ, тихо при топоветѣ, но фитилитѣ се димятъ и чекатъ неприятеля и, между войницитѣ се води едно сдържано, но сърдито шепотенье.

Офицеритѣ сѣдятъ въ блиндажитѣ или се събиратъ около началницитѣ, като чакатъ какво ще имъ кажжтъ тѣ. Всички приличатъ на виновни ученици, макъръ и да чувствувахж, че сж си испълнили длъжностьта: началницитѣ сжщо тъй пазятъ мълчание. Най-послѣ единъ отъ дежурнитѣ офицери като бърже се връщаше отъ къмъ своя полковий командиръ, влѣтя въ блиндажътъ, дѣто се бѣхж събрали нѣколцина офицери. Като се приближи до старшия по чинъ, той му шепна нѣщо на ухо.

— Не може да бжде! що говорите!

— Да, Осипъ Алексѣевичъ, тъй е!

Осипъ Алексѣевъ мълчеливо стана и излѣзе, а капитанътъ, който съобщи тайнственото извѣстие се озърна и съ половина гласъ каза:

— Да ви е извѣстно господа, че ако и щурма да е отблъснатъ на всѣкъдѣ, освѣнъ на Малаховата могила, но по заповѣдьта на главнокомандующия трѣбва да послѣдва едно

генерално отстъпление на войскитѣ къмъ сѣверната страна. За да не повлияе това извѣстие на духътъ на войницитѣ, трѣбва до извѣстно врѣме да се мълчи прѣдъ тѣхъ за това. На войницитѣ на вашия полкъ е заповѣдано да имъ обадимъ, че ги водимъ на сѣверната страна за нощуванье, та още у зори да нападнемъ неприятеля.

Се клюмнали глави, се раздѣлихъ всичкитѣ офицери по траншеитѣ и като на сила съобщихъ на войницитѣ лъжливото извѣстие за утрѣшното нападение.

А войницитѣ поговорвахъ по между си, че ужъ началството нарочно е прѣдало на неприятеля Малаховата могила.

Бѣше се съвсѣмъ смръкнало. Силенъ вѣтъръ отъ къмъ морето покриваше небето съ облаци. На войницитѣ биде заповѣдано да отстъпватъ по ротно отъ бастиона и да запалватъ всичко, каквото имъ се испрѣчи на пътя. Мълчаливо се постройвахъ войницитѣ. Други се кръстехъ на всички четири страни и се прощавахъ съ бастиона. Други бързахъ да си прибиратъ нѣщата отъ блиндажитѣ. Шествието напомнюваше една погребална процесия.

На втория бастионъ сѫщо отстъпихъ, по сѫщия този приказъ на главнокомандующия. Алексѣй Глѣбовъ вървѣше единъ отъ послѣднитѣ, французитѣ отъ Малаховата могила обсипвахъ отстъпающитѣ съ куршуми до късна вечерь. Въ тъмнината войницитѣ почнахъ да отстъпватъ и бастиона се испразни. Сегизъ-тозизъ въ отговоръ на французкитѣ изстрѣли се пускахъ отъ наша страна куршуми. Матроситѣ съ чувалчета барутъ почнахъ да насипватъ барутни пътеки изъ зимницитѣ до пристанището: макъръ една искрица да падне, всички би загинали. Строго бѣше запрѣтено да се пуши. Французитѣ, които не бѣхъ успѣли да отстъпятъ, нѣкои отъ тѣхъ паднахъ въ плѣнъ. Нашитѣ войници тътрѣхъ раненитѣ — свои и неприятелски, въ кеземата на първия бассионъ. Едного отъ французкитѣ офицери бѣ втресло. Алексѣй Глѣбовъ му даде своя шинелъ, а самичъкъ остана само по мундиръ.

Бѣше полунощь. Генералъ Щулцъ бързаше, по искането на главнокомандующия, въ Николаевскитѣ казарми.

Князъ Горчаковъ, заобиколенъ отъ генерали се расхождаше назадъ-напрѣдъ изъ стаята. Генералъ Коцебу сѣдеше при една масса и пишеше.

Горчаковъ бѣше блѣденъ и развълнуванъ. Нѣкой отъ генералитѣ спѣхѫ по канапетата, и доста високо хъркахѫ.

— Ваше прѣвъсходителство, — пипита Горчаковъ, като се обърна къмъ Шулца: — Можихте ли да развалите топоветѣ, вдигнахте ли на въздухъ барутнитѣ зимници и има ли още цѣпь по банкета?

— Матроситѣ поставихѫ на блиндажитѣ лесновъспалителни състави; барутнитѣ зимници ще бѫдѫтъ вдигнати на въздухъ при помощьта на галванизмъ, — отговори Шулцъ.

— Има ли цѣпь? пакъ попита Горчаковъ.

— Полковникъ Зелений стои съ своя полкъ при барикадитѣ.

— Добрѣ, — каза Горчаковъ, и като каза, помисли, и попита:

— Е, ами ако неприятельтъ забѣлѣжи нашето отстѫпление и ни прѣслѣдва, а ние до съмванье не можемъ да прѣминемъ моста?

— Ще успѣемъ, Ваше Сиятелство, — отговори Шулцъ и прибави: — отблъснатъ неприятель не прѣслѣдва!

Той подчерта думата „отблъснатъ“, но Горчаковъ не забѣлѣжи или не искаше да забѣлѣжи иронията.

Войскитѣ бидохѫ събрани на Николаевската площадъ въ ротни колонни. Блъсканица бѣ страшна. Извѣстието за оставяньето на Севастополъ се разнесе на всѣкѫдѣ: тълпяхѫ се не само войницитѣ, но и жителитѣ. На дѣсно отъ голѣмия мастъ, направенъ прѣзъ пристанището, се тълпяхѫ на възвишението и отзаде, кола, талиги, бръчки и файтони; тукъ стоеше и артилерията, обречена на потопванье. Жени съ бохчици и съ малки дѣца, вѣстовои съ офицерски вѣщи и съ захарни глави, съ куфари, — старци и дѣца, почти цѣлото население на Севастополъ се бѣ събрало въ една пъстра тълпа.

Глѣбовъ стоеше замисленъ и съ обърнатъ погледъ къмъ Малаховата могила. Бѣше доста хладничко, силенъ вѣтъръ

— Вървете, отговори Василчиковъ. — Нѣмате работа тука (стр. 619).

канехме за винаги да испуснемъ отъ рѫцѣтѣ си Севастополъ.

Войницитѣ се не шегуваха. Момеби, фортепиана, уцѣлелитѣ отъ бомби оглѣдала, всичко се чупеше, разваляше и хайде на улицата. На паркетитѣ въ жилищета накладваха огънъ и запалваха зданията. Малкото още уцѣлени дюкени, кръчми, зимници и винни складове — всичко биде отворено, исхвърлено, разлѣто и прѣдадено на огънъ. Вѣтърътъ скоро разнасяше пожара и една грамадна червенина на небето освѣщаваше картината на истреблението. На Екатеринската улица жално виехѫ кучета. Нѣколко мънички кученца, отъ състрадание, войницитѣ ги взехѫ се себе си.

Тълпата граждани чакахѫ кога ще прѣкаратъ войскитѣ. Мнозина викахѫ да ги взематъ заедно съ войницитѣ, но началството бѣше глухо къмъ молбитѣ. Всичкитѣ параходи и ладии работехѫ.

— Отворете пѫть! вика Фурщадъ, като плѣска коньетѣ впрегнати въ бричка и си пробива пѫть между тълпата.

— Пазете се!

— Бащице, пустнете ме! вика една бабичка съ бохчица подъ мишца.

— Арина, Арина,! На кѫдѣ си се отпиляла? извиква нечий женски гласъ: — или мислишъ да си оставишъ дѣцата на французитѣ?

— Охъ, Божичко! дѣцата дома останахѫ!

— За Бога, пустнете ме, ще ме стъпчете, съ дѣтенце съмъ! — викаше нечий нѣженъ женски гласъ.

Глѣбовъ позна този гласъ и мъгновенно се намѣри при Леля, която едва си пробиваше пѫть между тълпата, като стискаше до гърдитѣ си мъничкото си дѣтенце, което си сладко спѣше, въпрѣки на този шумъ и гълчава. То бѣ навикнало къмъ ревътъ на топоветѣ и сега се не събуждаше. Глѣбовъ не питаше Леля какъ се е намѣрила тукъ, той побърза да я вземе подъ свое покровителство и, като се приближи до единъ генералъ, помоли да взематъ тази млада жена на нѣкой отъ параходитѣ. Генералътъ, очуденъ какъ се е намѣрила тя тукъ, въпрѣки приказа — всичкитѣ дами да напуснатъ Севастополъ — позволи. Въ това врѣме

внезапно се раздаде единъ женски писъкъ: една бабичка нечаяно бѣхѫ блъснали въ водата. Глѣбовъ искаше да се притече на помощь, но единъ великанъ—матросъ бѣ вече исхвърлилъ на брѣга бабичката и ѝ думаше.

— Ехъ ти, стрино! вървишъ дѣто не трѣбва!

— Дайте на носилкитѣ пѫть! ще ни пустнете ли?

Прѣнесохѫ носилки съ ранени.

Подиръ това войницитѣ двама по двама закрачихѫ прѣзъ моста. Прѣдпазливо стѫпяхѫ войницитѣ по гредитѣ. Вѣтърътъ вълнуваше пристанището, гредитѣ скърцахѫ, трещехѫ и се люлѣехѫ. Съ силенъ шумъ пролѣтя една черна граната; за минута спрѣхѫ войницитѣ, а подиръ това шествието се продължи. Къмъ срѣдата си мостътъ се слабо потопи въ водата.

Като прѣкарахѫ войницитѣ, пустнахѫ по моста жителитѣ. Тогава се започна една страшна блъсканица. Кола, кóнье, тълпи народъ вървѣхѫ по моста, и се тъпчехѫ единъ другъ. Много малцина успѣхѫ да прѣминатъ оттатъкъ по вода. Чувахѫ се молби, викания и псувни.

Ето една жена, облѣчена просто, тича съ плачъ и виканье.

— На кѫдѣ, на кѫдѣ? — извикватъ ѝ и я спиратъ: — има врѣме още, стрино.

— Идя отъ Корабелната улица, братко! Пустнете ме! У дома остана майка ми куца, дамла има и не може да се помръдне, лѣжи на едно мѣсто! А войницитѣ не знаехѫ и запалихѫ сѫсѣдната кѫща! охъ, свѣта Богородичке! Наказа ме Господъ! За това, че отзарана казахъ на майка си: баремъ да бѣше умрѣла, та да олекне и тебе и на другитѣ!

— Не може ли да се помогне на бабичката? — каза Лихачевъ, който бѣ тукъ на близо и чу тѣзи думи: — Сега той си спомни, че и него бѣ нѣкога спасилъ единъ матросъ.

— Спаси я, братко, милий братко. . . Та азъ те знаѭ, пиленце! У насъ живѣеше една акушерка, а при нея млада госпожа, и вий дохождахте веднъжъ при нея. . . Какъ не, помня го това!

Лихачевъ съ двама матроси припна къмъ кѫщицата, дѣто нѣкога живѣеше Леля и съ опасность за живота си измъкна бабичката изъ горевшата вече кѫщѫ. Бабичката не можеше да ходи, та трѣбваше да я понесѫтъ на рѫцѣ.

На Графската улица стоеше графъ Василчиковъ съ нѣколцина офицери.

— Има ли запалени дърва подъ библиотеката? попита князътъ стоящия до него капитанъ.

— Всичко е готово, — отговори послѣдниятъ.

Скоро библиотеката и цѣлата линия кѫщи по Екатеринската и Морска улици бидохѫ обхванати отъ пламъкъ.

— Побързахме съ пожаритѣ!, — каза капитанътъ: — сега вече не могѫтъ да се спрѫтъ!

Тъмнитѣ води на пристанището се освѣщавахѫ отъ сиянието на пожара; пѣнящитѣ се вълни взехѫ червенъ отблѣсъкъ. На мѣста блѣщеше като молнии и се чуваше тресъкъ отъ запалени барутни складове.

Поставения на лодки мостъ се люлѣше подъ тяжестьта на граждани и кола. Отъ гърмежитѣ се колебаеше и стенеше земята. Надъ горящия градъ стоеше гъстъкъ облакъ димъ. Пламъцитѣ освѣщавахѫ моста, покритъ съ тълпи, граждани, които бързахѫ и се тъпчехѫ, вървѣще по него и артилерия, войницитѣ на която хвърляхѫ топоветѣ въ водата, отстърна се видѣхѫ послѣднитѣ параходи на черноморската флота — обречени на потопване, а тѣ бѣхѫ вече потънали въ водата. Нѣкои бѣхѫ и запалени.

Единъ отъ генералитѣ, който се приближи до Василчикова, каза.

— Не могѫ да издържамъ тази гледка! Ще се махна отъ тука.

— Вървете, отговори Василчиковъ. — Нѣмате работа тука.

Извънредно тежки чувства завладѣхѫ всички, които гледахѫ тази страшна картина. Колко трудове, колко кръвь се проля за защитата на Севастополъ, и сега той е оставенъ, доброволно оставенъ и отъ самитѣ насъ прѣданенъ на разрушение! Едно недоумѣние, смѣсено съ тайна злоба се исписвахѫ по загорѣлитѣ лица на войницитѣ и матроситѣ, по

вога, която изяви, че французитѣ се вече располагахѫ тукъ и бърже заковахѫ капачетата на гърмилата. Алексѣй Глѣбовъ истръгна стрѣлковата пушка изъ рѫцѣтѣ на единъ раненъ войникъ, смѣси се въ тълпата отъ наши стрѣлци и побърза къмъ останалата съ незаковано гърмило Мортирка.

Комендорътъ на топа биде убитъ.

Глѣбовъ самъ изгърмя съ мортирката: една купчинка французи се простряхѫ отпредѣ му. Генералъ Сабашински веднага распръсна стрѣлци, които открихѫ огънь. Прапорщикътъ на една дружина отъ курското опълчение подъ единъ най-силенъ огънь тръгна съ своята команда за патрони. Слѣдъ това всички си смѣсихѫ. Единъ зуавски офицеръ, красивъ момъкъ съ блѣстящъ мундиръ, като държеше въ една рѫка револверъ, а въ друга камъкъ, скочи на бруствера, а слѣдъ него четирима зуави съ пушки и камъни.

— Офицерътъ гръмна право въ гърдитѣ на генералъ Сабашински, но не може да го удари, хвърли камъкъ, сѫщо не сполучи, Сабашински намахна на него съ своята патерица, но сѫщото врѣме пристигнахѫ наши войници и испобихѫ и петимата французи. Подиръ нѣколко минути, французитѣ бидохѫ отблъснати отъ бастиона: цѣлия ровъ и найблизката часть па полето бѣхѫ покрити съ трупове.

На четвъртия бастионъ, дѣто бѣше Лихачевъ, щурма на французитѣ биде сѫщо отбитъ. Прѣпрѣчвахѫ се вече прѣзъ неприятелскитѣ траншеи мостове, показахѫ се щурмовитѣ сълби — и синитѣ мундири се приближавахѫ къмъ бастиона. Нашитѣ открихѫ убийственъ огънъ. Който достигнеше до отбранителния ровъ, той, безъ прѣувеличение, биваше промушванъ отъ русския щикъ. Увлечени отъ отбраната, защитницитѣ на знаменития четвърти бастионъ отначало не забѣлѣзвахѫ, що се върши у съсѣдитѣ имъ. Скоро тѣ видохѫ, че на петия бастионъ французитѣ сѫ сѫщо отбити, на третия англичанитѣ сѐ още се борехѫ съ нашитѣ, но всѣка минута губѣхѫ. Чудно се показа на всички, че на Малаховата могила настана едва внезапна тишина: слѣдъ това загърмѣхѫ топове, но вече отъ втората отбранителна линия.

Когато димътъ се поразся, Лихачевъ и другаритѣ му видяхѫ на могилата едно трицвѣтно знаме, а въ смлъкналитѣ ба-

тареи на първата линия и въ отбранителния ровъ шумехѫ като въ кошеръ, масси сини мундири.

Всички бѣхѫ съ стѣгнати сърдца, лицата на всички бѣхѫ изопнати. Мълчеливо се поглеждахѫ единъ другъ, като че се питахѫ: „що значи това, да не би да сънуваме?„

— Не може да бѫде! — каза най-послѣ Лихачевъ.

— Беже мой, нима е истита това!

У единъ майоръ се намѣри далекогледна тржба; тя ходѣ отъ ржка на ржка. Едно злобно чувство кипѣше въ сърдцата на всички.

— Може би Хрулевъ пакъ ще ни спаси! — Дълбокомислено каза единъ отъ унтеръ офицеритѣ.

— Казвахъ ви азъ: щомъ останатъ по три матроса при топъ на могилата, тогава е спукана работата! — забѣлѣжи стоящиятъ тукъ матроссъ.

Настана вечерь. Царуваше гробна тишина. Тихо въ блиндажитѣ, тихо при топоветѣ, но фитилитѣ се димѭтъ и чекатъ неприятеля и, между войницитѣ се води едно сдържано, но сърдито шепотенье.

Офицеритѣ сѣдѭтъ въ блиндажитѣ или се събиратъ около началницитѣ, като чакатъ какво ще имъ кажѫтъ тѣ. Всички приличатъ на виновни ученици, макъръ и да чувствувахѫ, че сѫ си испълнили длъжностьта: началницитѣ сѫщо тъй пазѭтъ мълчание. Най-послѣ единъ отъ дежурнитѣ офицери като бърже се връщаше отъ къмъ своя полковий командиръ, влѣтя въ блиндажътъ, дѣто се бѣхѫ събрали нѣколцина офицери. Като се приближи до старшия по чинъ, той му шепна нѣщо на ухо.

— Не може да бѫде! що говорите!

— Да, Осипъ Алексѣевичъ, тъй е!

Осипъ Алексѣевъ мълчеливо стана и излѣзе, а капитанътъ, който съобщи тайнственното извѣстие се озърна и съ половина гласъ каза:

— Да ви е извѣстно господа, че ако и щурма да е отблъснатъ на всѣкъдѣ, освѣнъ на Малаховата могила, но по заповѣдьта на главнокомандующия трѣбва да послѣдва едно

генерално отстѫпление на войскитѣ къмъ сѣверната страна. За да не повлияе това извѣстие на духътъ на войницитѣ, трѣбва до извѣстно врѣме да се мълчи прѣдъ тѣхъ за това. На войницитѣ на вашия полкъ е заповѣдано да имъ обадимъ, че ги водимъ на сѣверната страна за нощуванье, та още у зори да нападнемъ неприятеля.

Се клюмнали глави, се раздѣлихѫ всичкитѣ офицери по траншеитѣ и като на сила съобщихѫ на войницитѣ лъжливото извѣстие за утрѣшното нападение.

А войницитѣ поговорвахѫ по между си, че ужъ началството нарочно е прѣдало на неприятеля Малаховата могила.

Бѣше се съвсѣмъ смръкнало. Силенъ вѣтъръ отъ къмъ морето покриваше небето съ облаци. На войницитѣ биде заповѣдано да отстѫпватъ по ротно отъ бастиона и да запалватъ всичко, каквото имъ се испрѣчи на пѫтя. Мълчаливо се постройвахѫ войницитѣ. Други се кръстехѫ на всички четири страни и се прощавахѫ съ бастиона. Други бързахѫ да си прибиратъ нѣщата отъ блиндажитѣ. Шествието напомнюваше една погребална процесия.

На втория бастионъ сѫщо отстѫпихѫ, по сѫщия този приказъ на главнокомандующия. Алексѣй Глѣбовъ вървѣше единъ отъ послѣднитѣ, французитѣ отъ Малаховата могила обсипвахѫ отстѫпаюшитѣ съ куршуми до късна вечерь. Въ тъмнината войницитѣ почнахѫ да отстѫпватъ и бастиона се испразни. Сегизъ-тозизъ въ отговоръ на французкитѣ изстрѣли се пускахѫ отъ наша страна куршуми. Матроситѣ съ чувалчета барутъ почнахѫ да насипватъ барутни пѫтеки изъ зимницитѣ до пристанището: макъръ една искрица да падне, всички би загинали. Строго бѣше запрѣтено да се пуши. Французитѣ, които не бѣхѫ успѣли да отстѫпятъ, нѣкои отъ тѣхъ паднахѫ въ плѣнъ. Нашитѣ войници тътрѣхѫ раненитѣ — свои и неприятелски, въ кеземата на първия бассионъ. Едного отъ французкитѣ офицери бѣ втресло. Алексѣй Глѣбовъ му даде своя шинелъ, а самичъкъ остана само по мундиръ.

Бѣше полунощь. Генералъ Щулцъ бързаше, по искането на главнокомандующия, въ Николаевскитѣ казарми.

Князъ Горчаковъ, заобиколенъ отъ генерали се расхождаше назадъ-напрѣдъ изъ стаята. Генералъ Коцебу сѣдеше при една масса и пишеше.

Горчаковъ бѣше блѣденъ и развълнуванъ. Нѣкой отъ генералитѣ спѣхѫ по канапетата, и доста високо хъркахѫ.

— Ваше прѣвъсходителство, — пипита Горчаковъ, като се обърна къмъ Шулца: — Можихте ли да развалите топоветѣ, вдигнахте ли на въздухъ барутнитѣ зимници и има ли още цѣпь по банкета?

— Матроситѣ поставихѫ на блиндажитѣ лесновъспалителни състави; барутнитѣ зимници ще бѫдѫтъ вдигнати на въздухъ при помощьта на галванизмъ, — отговори Шулцъ.

— Има ли цѣпь? пакъ попита Горчаковъ.

— Полковникъ Зелений стои съ своя полкъ при барикадитѣ.

— Добрѣ, — каза Горчаковъ, и като каза, помисли, и попита:

— Е, ами ако неприятельтъ забѣлѣжи нашето отстѫпление и ни прѣслѣдва, а ние до съмванье не можемъ да прѣминемъ моста?

— Ще успѣемъ, Ваше Сиятелство, — отговори Шулцъ и прибави: — отблъснатъ неприятель не прѣслѣдва!

Той подчерта думата „отблъснатъ“, но Горчаковъ не забѣлѣжи или не искаше да забѣлѣжи иронията.

Войскитѣ бидохѫ събрани на Николаевската площадъ въ ротни колонни. Блъсканица бѣ страшна. Извѣстието за оставяньето на Севастополъ се разнесе на всѣкѫдѣ: тълпяхѫ се не само войницитѣ, но и жителитѣ. На дѣсно отъ голѣмия мастъ, направенъ прѣзъ пристанището, се тълпяхѫ на възвишението и отзаде, кола, талиги, бръчки и файтони; тукъ стоеше и артилерията, обречена на потопванье. Жени съ бохчици и съ малки дѣца, вѣстовои съ офицерски вѣщи и съ захарни глави, съ куфари, — старци и дѣца, почти цѣлото население на Севастополъ се бѣ събрало въ една пъстра тълпа.

Глѣбовъ стоеше замисленъ и съ обърнатъ погледъ къмъ Малаховата могила. Бѣше доста хладничко, силенъ вѣтъръ

духаше, а той остана безъ шинелъ. Изведнъжъ той чу гласътъ на своя вѣстовой, който го бѣ едва намѣрилъ въ голѣмата навалица.

— Ваше благородие, нашата батарея ей сега ще прѣкарватъ... Да не сте загубили шинелътъ си? Вземете моя. Ще се постоплите...

— Нетрѣбва, братко... да вървимъ по-скоро.

Тѣ тръгнахѫ къмъ своитѣ. Вѣстовоя се озърна и извика:

— Ваше благородие! Французитѣ сѫ бъчвици пустнали!

— Какви бѫчвици!

— Види се съ барутъ, да запалятъ гръдътъ!

— Това сѫ нашитѣ що палятъ, отговори Глѣбовъ и самичъкъ почна да се взира.

Матроситѣ бѣхѫ вече запалили барутнитѣ пѫтеки. Като огненни змии пълзѣхѫ тѣзи пѫтеки къмъ зимницитѣ на бастионитѣ и влѣвохѫ въ барутнитѣ складове. Грамадни огненни снопове се исправяхѫ и страшенъ гръмъ се чу. Бомби и гранати оставени въ барутнитѣ складове се пръскахѫ въ въздуха.

Глѣбовъ се отвърна да не гледа.

— Братъ ми Николай не срѣща ли нейдѣ? — набърже попита той вѣстовоя си.

— Не съмъ го виждалъ, ваше благородие. И вѣстовоя му не съмъ срѣщалъ.

— Да ли е раненъ, или убитъ? — мина прѣзъ ума на Глѣбова.

Войскитѣ минавахѫ прѣзъ моста, прѣпрѣченъ прѣзъ пристанището. Въ градътъ, по заповѣдьта на началството, безжалостно горѣхѫ и разваляхѫ всичко, за да не падне „нему“ въ рѫцѣтѣ. Прѣди малко Василчиковъ едва можи да испроси позволение отъ Горчакова да прѣнесѫтъ материала отъ нѣколко полуразвалени кѫщи, за да се въспользуватъ отъ дъскитѣ за блиндажитѣ, а сега даже уцѣлѣлитѣ домове бѣше заповѣдано да се изгорятъ, като че ние се

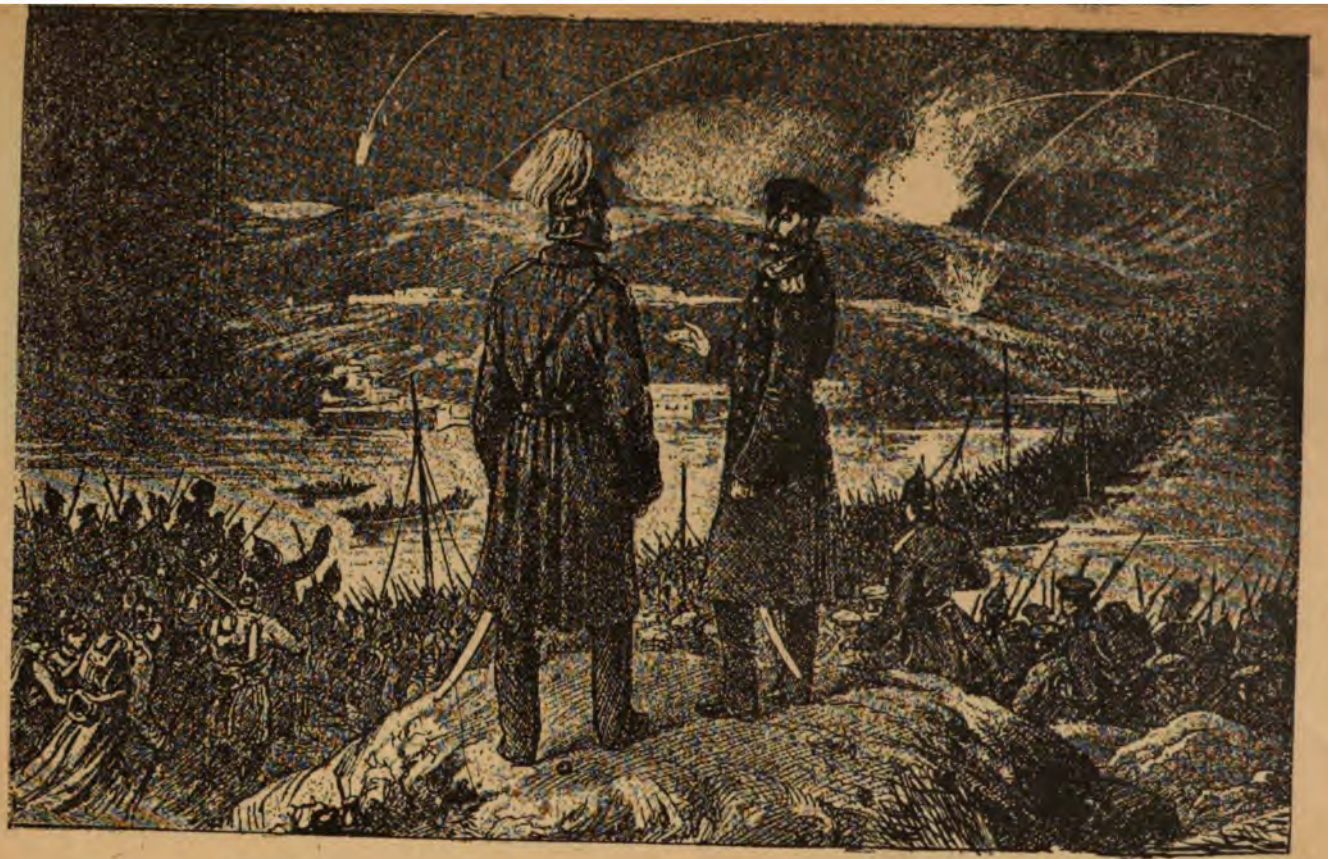

— Вървете, отговори Василчиковъ. — Нѣмате работа тука (стр. 619).

канехме за винаги да испуснемъ отъ ржцѣтѣ си Севастополъ.

Войницитѣ се не шегуваха. Момеби, фортепияна, уцѣлелитѣ отъ бомби оглѣдала, всичко се чупеше, разваляше и хайде на улицата. На паркетитѣ въ жилищета накладваха огънъ и запалваха зданията. Малкото още уцѣлени дюкени, кръчми, зимници и винни складове — всичко биде отворено, исхвърлено, разлѣто и прѣдадено на огънъ. Вѣтърътъ скоро разнасяше пожара и една грамадна червенина на небето освѣщаваше картината на истреблението. На Екатеринската улица жално виеха кучета. Нѣколко мънички кученца, отъ състрадание, войницитѣ ги взеха се себе си.

Тълпата граждани чакаха кога ще прѣкаратъ войскитѣ. Мнозина викаха да ги взематъ заедно съ войницитѣ, но началството бѣше глухо къмъ молбитѣ. Всичкитѣ параходи и ладии работеха.

— Отворете пжть! вика Фурщадъ, като плѣска коньетѣ впрегнати въ бричка и си пробива пжть между тълпата.

— Пазете се!

— Бащице, пустнете ме! вика една бабичка съ бохчица подъ мишца.

— Арина, Арина,! На кждѣ си се отпиляла? извиква нечий женски гласъ: — или мислишъ да си оставишъ дѣцата на французитѣ?

— Охъ, Божичко! дѣцата дома останахж!

— За Бога, пустнете ме, ще ме стъпчете, съ дѣтенце съмъ! — викаше нечий нѣженъ женски гласъ.

Глѣбовъ познаови гласъ и мъгновенно се намѣри при Леля, която едва си пробиваше пжть между тълпата, като стискаше до гърдитѣ си мъничкото си дѣтенце, което си сладко спѣше, въпрѣки на този шумъ и гълчава. То бѣ навикнало къмъ ревътъ на топоветѣ и сега се не събуждаше. Глѣбовъ не питаше Леля какъ се е намѣрила тукъ, той побърза да я вземе подъ свое покровителство и, като се приближи до единъ генералъ, помоли да взематъ тази млада жена на нѣкой отъ параходитѣ. Генералътъ, очуденъ какъ се е намѣрила тя тукъ, въпрѣки приказа — всичкитѣ дами да напуснатъ Севастополъ — позволи. Въ това врѣме

внезапно се раздаде единъ женски писъкъ: една бабичка нечаяно бѣхѫ блъснали въ водата. Глѣбовъ искаше да се притече на помощь, но единъ великанъ—матросъ бѣ вече исхвърлилъ на брѣга бабичката и ѝ думаше.

— Ехъ ти, стрино! вървишъ дѣто не трѣбва!

— Дайте на носилкитѣ пѫть! ще ни пустнете ли?

Прѣнесохѫ носилки съ ранени.

Подиръ това войницитѣ двама по двама закрачихѫ прѣзъ моста. Прѣдпазливо стѫпяхѫ войницитѣ по гредитѣ. Вѣтърътъ вълнуваше пристанището, гредитѣ скърцахѫ, трещехѫ и се люлѣехѫ. Съ силенъ шумъ пролѣтя една черна граната; за минута спрѣхѫ войницитѣ, а подиръ това шествието се продължи. Къмъ срѣдата си мостътъ се слабо потопи въ водата.

Като прѣкарахѫ войницитѣ, пустнахѫ по моста жителитѣ. Тогава се започна една страшна блъсканица. Кола, кóнье, тълпи народъ вървѣхѫ по моста, и се тъпчехѫ единъ другъ. Много малцина успѣхѫ да прѣминатъ оттатъкъ по вода. Чувахѫ се молби, викания и псувни.

Ето една жена, облѣчена просто, тича съ плачъ и виканье.

— На кѫдѣ, на кѫдѣ? — извикватъ ѝ и я спиратъ: — има врѣме още, стрино.

— Идя отъ Корабелната улица, братко! Пустнете ме! У дома остана майка ми куца, дамла има и не може да се помръдне, лѣжи на едно мѣсто! А войницитѣ не знаехѫ и запалихѫ сѫсѣдпата кѫща! охъ, свѣта Богородичке! Наказа ме Господъ! За това, че отзарана казахъ на майка си: баремъ да бѣше умрѣла, та да олекне и тебе и на другитѣ!

— Не може ли да се помогне на бабичката? — каза Лихачевъ, който бѣ тукъ на близо и чу тѣзи думи: — Сега той си спомни, че и него бѣ нѣкога спасилъ единъ матросъ.

— Спаси я, братко, милий братко. . . Та азъ те знаѭ, пиленце! У насъ живѣеше една акушерка, а при нея млада госпожа, и вий дохождахте веднъжъ при нея. . . Какъ не, помня го това!

Лихачевъ съ двама матроси припна къмъ кѫщицата, дѣто нѣкога живѣеше Леля и съ опасность за живота си измъкна бабичката изъ горевшата вече кѫща. Бабичката не можеше да ходи, та трѣбваше да я понесѫтъ на рѫцѣ.

На Графската улица стоеше графъ Василчиковъ съ нѣколцина офицери.

— Има ли запалени дърва подъ библиотеката? попита князътъ стоящия до него капитанъ.

— Всичко е готово, — отговори послѣдниятъ.

Скоро библиотеката и цѣлата линия кѫщи по Екатеринската и Морска улици бидохѫ обхванати отъ пламъкъ.

— Побързахме съ пожаритѣ!, — каза капитанътъ: — сега вече не могѫтъ да се спрѫтъ!

Тъмнитѣ води на пристанището се освѣщавахѫ отъ сиянието на пожара; пѣнящитѣ се вълни взехѫ червенъ отблѣсъкъ. На мѣста блѣщеше като молнии и се чуваше тресъкъ отъ запалени барутни складове.

Поставения на лодки мостъ се люлѣше подъ тяжестьта на граждани и кола. Отъ гърмежитѣ се колебаеше и стенеше земята. Надъ горящия градъ стоеше гъстъкъ облакъ димъ. Пламъцитѣ освѣщавахѫ моста, покритъ съ тълпи, граждани, които бързахѫ и се тъпчехѫ, вървѣще по него и артилерия, войницитѣ на която хвърляхѫ топоветѣ въ водата, отстърна се видѣхѫ послѣднитѣ параходи на черноморската флота — обречени на потопване, а тѣ бѣхѫ вече потънали въ водата. Нѣкои бѣхѫ и запалени.

Единъ отъ генералитѣ, който се приближи до Василчикова, каза.

— Не могѫ да издържамъ тази гледка! Ще се махна отъ тука.

— Вървете, отговори Василчиковъ. — Нѣмате работа тука.

Извънредно тежки чувства завладѣхѫ всички, които гледахѫ тази страшна картина. Колко трудове, колко кръвь се проля за защитата на Севастополъ, и сега той е оставенъ, доброволно оставенъ и отъ самитѣ насъ прѣданъ на разрушение! Едно недоумѣние, смѣсено съ тайна злоба се исписвахѫ по загорѣлитѣ лица на войницитѣ и матроситѣ, по

лицата на офицеритѣ, които честно испълнихѫ своя дългъ, и по мършавитѣ физиономии на матроскитѣ жени, които оставяхѫ своитѣ разорени, съсипани отъ бомби кѫщици.

Между другитѣ и Леля се вгледваше въ мрачината, като се мѫчеше да познае мѣстото, дѣто бѣше нейната кѫщица. Тежко чувство свиваше сърдцето ѝ. Пръвъ пѫть въ живота си тя напълно разбра, колко ѝ е скѫпо всичко това, колко ѝ е милъ Севастополъ, дѣто тя живя, люби и страда....

Нощния мракъ сѐ още се освѣщаваше отъ сиянията на много пожари. Зрѣлищото бѣше поразително. Отъ неприятелскитѣ батареи хвърляхѫ само свѣтящи гюлета. Нашитѣ войски прѣминахѫ на сѣверната страна и се раздѣлихѫ по разни направления съвършенно тихо, като че присѫтствуваха при опѣвлото на нѣкой покойникъ. — Само отъ къмъ Михаиловската батарея се чуваше нечии прѣсипналъ гласъ на нѣкой ревностенъ и неуморимъ ротенъ командиръ, който, съ фенеръ въ рѫцѣ, викаше по списъкъ имената на войницитѣ отъ своята рота. На другитѣ командири сега не бѣ работа да се занимаватъ съ такива дреболии.

Леля се тътреше безъ сама да знае на кѫдѣ, когато внезапно чу гласътъ на Алексѣй Глѣбова. „Дайте си рѫката, азъ ще ви помогна“. И силната рѫка на Глѣбова я подкрепи, когато Леля се готвѣше вече да падне — отъ силна умора и изнеможение.

— Както се види той ме обича! — помисли си Леля. Добрѣ ѝ бѣше ней да се опира на тази силна, честна рѫка. За единъ мигъ Леля си спомни за Татищева, но се помѫчи да отпѫди тази мисъль и по-силно притисна до гърдитѣ си милото свое дѣтенце. Глѣбовъ искаше да го пригърне той, но майка му не позволи.

Моста, покритъ отъ върволица хора и конье, корабитѣ ни, които медленно се отпускахѫ въ морската глѫбина, далечнитѣ фенери на неприятелскитѣ кораби противъ фватера въ морето, грамаднитѣ осненни снопове отъ избухванията на барутя, — всичко това взето наедно прѣдставляваше една ужасна, но великолѣпна картина.

Изнуренитѣ нравственно и физически войници, матроси и офицери се отдалечавахѫ отъ Михаиловската батарея къмъ

възвишенностьта, дѣто отъ силна умора падахѫ подъ хръсталацитѣ и тутакси заспиваха́ѫ като убити. На зараньта мнозина скочихѫ замаяни и трѣснати отъ необикновения гърмъ, който се чу отъ Павловската батарея. Каменье се сипехѫ, като пъстрехѫ утренната, като огледало гладка вода на пристанището, по което тукъ тамъ сновехѫ още лодки. Всичкитѣ кораби бѣхѫ вече потопени, моста разваленъ и само параходитѣ, пробити съ брадви, се борехѫ още съ смъртьта.

За послѣденъ пѫть се озърнахѫ войницитѣ къмъ Севастополъ и се въскачвахѫ сé по нагорѣ, къмъ една поляна, дѣто се събирахѫ — много изределитѣ отъ вчерашния щурмъ полкове.

К Р А Й.

Къмъ Г-да Настоятелите.

Понеже романа „Обсадата на Севастополъ“ се увеличи съ около 5 печатни коли едно, и друго, се издава на поголемъ форматъ, заради това цената му се увеличава съ 1 левъ; (вмѣсто 5 лева, става на 6 лева). На ония Г-да спомоществователи които сѫ прѣдплатили, ще имъ се даде за 4 л. 50 ст. съгласно покапата, безъ никакво увеличение на цѣната.

Отъ Издателя.

Въ Книжарницата ни „Македония“ въ София, се намиратъ за проданъ освѣнъ всичкитѣ учебници, училищни, и Канцеларски Потрѣбности, и слѣдующитѣ по главни книги за прочетъ:

Сборникъ отъ Народни Умотворения отъ Министерството на Просвѣщението, включително до 10-ий томъ подвързани за 100 лева. Наполеонъ Бонопартъ Романъ въ 3 тома подвързани за 40 лева, Воденичарската Усойка подвързанъ въ 2 тома 20 лева, Паришкитѣ Потайности Романъ отъ Евгени Сю 14 лева, Скитника Евреинъ Романъ 10 лева, Война и Миръ 11 лева, Паришката Св. Богородица 7 л., Тримата Мускетари 9 л., 20 години Слѣдъ Тримата Мускетари 8 л., Френско Български рѣчникъ отъ Писановъ 3 л. 80 ст., Съчиненията на Люб. Каравеловъ подвързани за 26 л., Записките по Българскитѣ Въстания отъ Захария Стояновъ въ три тома подвързани 15 лева, Графъ Монте Кристо 15 л. Подвързанъ, Староста на Лекока 4 л. 50 ст., Съчиненията на Раковски Подвързани 6 л., Паришъ въ Америка 2 л., Майоратъ Подвързанъ 3 лева, Могуществото на Паритѣ 8 л. 50 ст., Семейно Съкровище 5 лева, Драмите въ Сарая 3 л., София Прентамъ 1 л. 50 ст., Горски Царъ 1 л. 50 ст., Катакомбите 2 л. 50 ст., Изгубения Рай Подвързанъ 6 л., Ротно Обучение 2 л., Драски и Шарки въ 2 тома 3 л. 75 ст., Писма отъ Римъ 3 лева. Отъ Земята до Луната 2 л. Пътувание около Свѣта за 80 дена 3 л., Долу Оржието 2 л. 60 ст. Робство и Освобождение 2 л. 50 ст., Свършека на Свѣта 2 лева, Хъшовете 1 л. 50 ст. Капи-

танъ Немо 3 л. 50 ст., Живота на Петръ Велики 2 л. 50 ст., Борба за Самостоятелность Романъ изъ Българския животъ 3 л. 50 ст., Шпионина 2 л. 50 ст., Семейство отъ Павелъ Жане 3 лева. Благая Часть 1 л. Речи и Прокламаций отъ Викторъ Хюго 2 л. Щастие и Трудъ 1 л. 75 ст. Веда Словенахъ, отъ Верковичъ II томъ 6 лева, Графиня Просекиня. Пролетни Бури 2 лева. Ключъ Българскаго Езика отъ Раковски 3 л., Черковно Българский Словаръ отъ Сърбински 1 л. Юбилея на Ив. Вазовъ 1 л. 50 ст. Повести и Раскази отъ Вазовъ III томъ 3 лева, Лекуване съ вода отъ Кнейпъ подвързана 3 л. 50 ст., Руско Българский Речникъ отъ Кърджиевъ подвързанъ 5 л. Бесмъртна Любовъ Романъ 7 л. Френско Български речникъ отъ Марковъ 10 л. Българско Френски Речникъ отъ Марковъ 8 л. въ Бѣда 2 л. 50 ст., Домакинството отъ Р. Дямандиева 1 л. 50 ст., Живота на Исуса 2 л. Писма отъ Войната отъ Полковникъ Тошевъ 2 л., За Происхождението на Человѣка, Гармони на Християнството и Науката отъ Митрополитъ Ѳеодосия 6 лева.

Stanford University Libraries
3 6105 124 449 948

PG
3460
F540815

Stanford University Libraries
Stanford, California

Return this book on or before date due.